

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yasemin NAZ

POLİTİK PSİKOLOJİ BAĞLAMINDA ÇATIŞAN GRUPLARIN DIŞ POLİTİKALARI:
TÜRKİYE-YUNANİSTAN ÖRNEĞİ

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2022

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yasemin NAZ

POLİTİK PSİKOLOJİ BAĞLAMINDA ÇATIŞAN GRUPLARIN DIŞ POLİTİKALARI:
TÜRKİYE-YUNANİSTAN ÖRNEĞİ

Danışman

Prof. Dr. Şenol KANTARCI

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2022

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

YASEMİN NAZ'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Doç. Dr. Güven Dinç	(İmza)
Üye (Danışmanı)	: Prof. Dr. Şenol Kantarcı	(İmza)
Üye	: Doç. Dr. Esra Özsüer	(İmza)
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Gözde Turan	(İmza)
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim Alkan	(İmza)

Tez Başlığı: Politik Psikoloji Bağlamında Çatışan Grupların Dış Politikaları: Türkiye-Yunanistan Örneği

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 16/06/2022

Mezuniyet Tarihi : 28/07/2022

(İmza)

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “Politik Psikoloji Bağlamında atışan Grupların Dış Politikaları: Türkiye-Yunanistan rneği” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Yasemin NAZ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

19 / 07 / 2022

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Yasemin NAZ
Öğrenci Numarası	20155239011
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Doktora
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Şenol KANTARCI
Doktora Tez Başlığı	Politik Psikoloji Bağlamında Çatışan Grupların Dış Politikaları: Türkiye-Yunanistan Örneği
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1872608350
Rapor Tarihi	19/07/2022
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 10 Alıntılar dahil: % 12

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **240** sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(☒) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise:

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım.

(☐) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise:

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

Prof. Dr. Şenol KANTARCI

İmza

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZET.....	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE: KONSTRÜKTİVİZM KAPSAMINDA POLİTİK PSİKOLOJİ VE KİMLİK

1.1. Konstrüktivist Paradigma ve Politik Psikoloji Arasındaki İlişki.....	8
1.1.1. Konstrüktivizm ve Temel Önergeleri.....	10
1.1.2. Politik Psikoloji	14
1.1.3. Kimlik ve Çıkar İnşasının “Ben” ve “Öteki” ile Etkileşimi	20
1.2. Politik Psikoloji ve Nesne İlişkiler Kuramı.....	24
1.3. Kendilik Kavramı ve Nesne İlişkileri.....	25
1.4. Ulusal Kimlik ve Kimlik İnşası.....	28
1.4.1. Kimliğin Yapısal Özellikleri	29
1.4.2. Farklı Kimlik Söylemleri.....	29
1.4.2.1. Etnik Kimlik.....	30
1.4.2.2. Milli Kimlik.....	31
1.4.2.3. Sosyal Kimlik.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL BOYUTUYLA TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ VE İLİŞKİLERİ ETKİLEYEN PSİKOLOJİK FAKTÖRLER

2.1. İki Ülke Arasındaki İlişkilere Yön Veren Faktörler.....	34
2.1.1. Tarihi Güvensizlik: Türk Tehdidi /Yunan Tehdidi	34
2.1.2. Karşılıklı Algılamalar.....	38
2.1.3. Çatışan İki Grup Arasındaki Duvar.....	41
2.2. Türk- Yunan İlişkilerinde Psikolojik Faktörlerin Rolü	44
2.2.1. Büyük Grup Psikolojisi: Komşu Ülke Etkileşimleri ve İlişkilere Etkisi.....	44

2.2.2. Pontus Kavramı ve “Sözde Pontus Soykırımı”: Mağduriyet Psikolojisi	48
2.3. Kimlik: Türk Kimliği / Yunan Kimliği	52
2.3.1. Aynadaki Görüntü: Türk Milliyetçiliği	56
2.3.2. Türk Yaklaşımında Bir “Ötekileştirme” Örneği: Yunan Kimliği	58
2.3.3. Türk ve Yunan İmajında “Öteki” Boyutu	61
2.4. Türk-Yunan İlişkilerinin Tarihi Temelleri /Zaman Treni	64
2.4.1. Türk Egemenliği Dönemi (1048- 1829).....	64
2.4.2. Bağımsızlık Sonrası Dönem: Bir Ulusun Kurulması ve Megali İdea (1829-1923) ...	73
2.4.3. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi (1923-1990)	91
2.4.3.1. Türkiye-Yunanistan: Krizlerle Geçen Dönem ve Toplumsal Algılar	110
2.4.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönem (1991-2020).....	124
2.4.4.1. ‘Öteki’ İmajı ya da ‘Terapi Adına’ Savaş: Türkiye-Yunanistan Kardak Krizi (1996).....	144
2.4.4.2. Türk-Yunan İlişkilerinde Öcalan Bunalımı.....	151
2.4.4.3. Türk-Yunan İlişkilerinde Sismik Diplomasi: 1999 Ağustos ve Eylül Depremleri ile Stereotip’in Yıkılması	155

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNDE ALGI FAKTÖRÜ

3.1. Türk-Yunan İlişkilerinde Algıyı Etkileyen Unsurlar	159
3.1.1. Okul, Aile ve Medya	162
3.1.2. Yunanistan’da Okutulan Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk Algısı	166
3.1.3. Türkiye’de Okutulan Tarih Ders Kitaplarında Yunan Algısı.....	175
3.1.3.1. Türk Dizilerinde Yunan Algısı.....	178
3.1.3.2. Yunan Dizilerinde Türk Algısı.....	180
3.2. Sözlü-Yazılı Edebiyat.....	181
3.2.1. Türk Yazılı ve Sözlü Edebiyatında “Öteki” Olarak Yunan İmajı	181
3.2.2. Yunan Yazılı ve Sözlü Edebiyatında “Öteki” Olarak Türk İmajı	184
3.3. Kuşaktan Kuşağa Aktarılan Söylemler	188
3.4. Politik Söyleyişler	191
3.5. Pygmalion (Beklenti) Etkisi	193
3.6. Düş Kırıklığı: Saldırganlık Teorisi.....	194

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
POLİTİK PSİKOLOJİ BAĞLAMINDA TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNE ÇÖZÜM
ÖNERİLERİ

4.1. Megali İdea'ya Rağmen Barış İçinde Bir Arada Yaşama Stratejileri	197
4.2. Yeniden Yaslandırma Terapisi	200
4.3. “Düşman” İmgesinin Psikolojik Analizi	202
4.4. Karşılıklı Kabullenme	206
4.5. Ötekine Karşı Tutumların Kuşaktan Kuşağa Aktarımı	207
4.6. Lider ve Lider Psikolojisi	209
4.7. Önyargıların Gölgesinden Kurtuluş	214
4.8. İmaj Tazelenmesi	216
4.9. Geline Nokta: İki Ülkenin Psikolojik Yaklaşımları	218
4.9.1. Yıkılan Düş: Yunan Mirası Ayasofya	218
4.9.2. Futbol Diplomasisi	225
SONUÇ.....	228
KAYNAKÇA.....	237
EK 1- Türkiye-Yunansistan Arasında İmzalanan Mutabakat Metinleri	282
EK2- Görseller ve Gazete Manşetleri	286
EK3- Arşiv Belgeleri.....	310
ÖZGEÇMİŞ	329

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 4.1. Sosyal Bilgiler Öğretmenliği 3. Sınıf Öğrencilerinin Düşman Ülke Algıları	205

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	Çeviren
drl.	Derleyen
Ed.	Editör
FIR	Flight Information Region (Uçuş Bilgisi Bölgesi)
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
Haz.	Hazırlayan
KEİ	Karadeniz Ekonomik İş Birliği
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MEB	Münhasır Ekonomik Bölge
MSB	Millî Savunma Bakanlığı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PASOK	Panhellenic Socialist Movement (Panhellenik Sosyalist Hareket)
PKK	Terör Örgütü
SAEMK	Stratejik Araştırma ve Etüdler Millî Komitesi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
t.y.	Tarih yok
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
vd.	ve diğerleri
Yay.	Yayınları
YDİK	Yüksek Düzeyli İş Birliği Konseyi

ÖZET

Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunlar 1829 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandığı günden bugüne kadar kimi zaman dostluk kimi zaman da çatışma içerisinde süregelmiştir. Her ne kadar 1923 yılında imzalanan '*Lozan Barış Antlaşması*' ile bu sorunlar çözüme kavuşturulmaya çalışılsa da Yunanistan'ın '*Megali İdea*' doğrultusundaki hedefleri sorunların çözümünü yetersiz bırakmıştır. Böylece bağımsızlık sonrası yaşanmaya başlayan sorunlar Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti'ne miras olarak kalmış, bu durumda pek çok sorun yaşamalarına sebep olmuştur. Lozan sürecinden başlayarak Türk ve Yunan milletleri arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin getirdiği ortak tarihlerinden gelen sorunlar ve bunun sonucunda oluşan algılar tarafından şekillenmektedir. Karşılıklı politikaların ve ilişkilerin iyileştirilebilmesi, bu algıların temelinde bulunan psikolojik etmenlerin tespiti sonucunda mümkün olabilmektedir. Bu durumda Türk ve Yunan milletleri arasındaki tarihi sorunların psikolojik etmenler çerçevesinde değerlendirilmesi tezin ana temasını oluşturmaktadır.

Bu çalışma kapsamında da Türkiye ve Yunanistan arasındaki ikili ilişkilere engel oluşturan psikolojik faktörler açıklanmış ve çözüm yollarına ulaşabilmek için de Konstrüktivizm teorisinden yararlanılmıştır. İki ülke ilişkilerinin psiko-tarihsel ve psiko-politik olarak açıklanabilmesi için temel unsur olarak da kimlik kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yunanistan, Politik Psikoloji, Kimlik, Algı, Konstrüktivizm

SUMMARY

FOREIGN POLICIES OF CONFLICTING GROUPS IN THE CONTEXT OF POLITICAL PSYCHOLOGY: THE CASE OF TURKEY-GREECE

Problems between Turkey and Greece from the day Greece gained its independence in 1829, it has continued sometimes in friendship and sometimes in conflict. Although these problems were tried to be resolved with the 'Lausanne Peace Treaty' signed in 1923, the goals of Greece in the direction of the 'Megali Idea' left the solution of the problems insufficient. Thus, the problems that started to be experienced after independence were inherited by the Republic of Turkey with the Lausanne Peace Treaty, and in this case, they caused many problems. It is shaped by the relations between the Turkish and Greek nations starting from the Lausanne process, the problems arising from the common history of these relations and the perceptions formed as a result. The improvement of mutual policies and relations is possible as a result of the determination of the psychological factors underlying these perceptions. In this case, the evaluation of the historical problems between the Turkish and Greek nations within the framework of psychological factors constitutes the main theme of the thesis.

Within the scope of this study, the psychological factors that hinder the bilateral relations between Turkey and Greece have been explained and the theory of Constructivism has been used to reach solutions. Identity was also used as a basic element in order to explain the relations between the two countries as psycho-historical and psycho-political.

Keywords: Turkey, Greece, Political Psychology, Identity, Perception, Constructivism

TEŞEKKÜR

Doktora eğitimim süresince doktora hayatına adım attığım ilk günden itibaren gerek akademik gerekse de duygusal birçok anıyı paylaştığım, tezin yazım aşamasında olduğu gibi çalışmama başladığım ilk günden itibaren yoğun çalışmalarına rağmen her türlü konuda desteğini esirgemeyen, disiplin ve prensip olarak öğrendiğim her şeyde izi olan danışmanım Prof. Dr. Şenol KANTARCI hocama öğrettiği her şey için teşekkür ederim.

Doktora tez jürimde olmayı kabul ederek bilgi ve deneyimlerini bana aktaran tezimin teorik anlamda gelişmesi için önerileri ile katkılarını sunan Doç Dr. Esra Özsüer, Doç Dr. Güven Dinç, Dr. Öğretim Üyesi Gözde Turan, Dr. Öğretim Üyesi Yavuz Selim Alkan hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca görüş ve düşünceleriyle tezime katkıda bulunan Psikiyatrist Murat Beyazyüz hocama, her daim yanımda olduğunu hissettiren beni destekleyen kıymetli hocam Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Kılınç'a çok teşekkür ederim.

Badirelerle dolu doktora eğitimimi güzelliklere çeviren, yaşadığım zorlu süreçlerde beni yalnız bırakmayan Anne olmama rağmen yanlarında hala kendimi çocuk hissedecek kadar mutlu olduğum, kendi hayatlarını benim hayatıma adayan desteklerini esirgemeyen kıymetlilerim annem Keziban Naz ve babam Mustafa Naz'a, ablam Havvana Sak, eniştem Bilal Sak ve canım yeğenim Ilgın Sak'a yürekten teşekkür eder; bütün gücümü varlığından aldığım ve ne kadar şanslı olduğumu hep hissettiğim, birlikte büyüdüğüm can parçam oğlum Yağız'a da kocaman sevgilerimi sunarım. Sen benim en büyük şansısın.

Ayrıca bütün destekleri ile yanımda olan her pes edişimde beni yeniden azimlendiren, zor günlerimde yanımda olan, arkadaşlığını, dostluğunu hep hissettiğim ve daim olmasını dilediğim arkadaşlarım, manevi kardeşlerim Kamile Öz, Huri Asan ve Şefika Topçu'ya, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen abim gibi sevdiğim Ersin Öz ve Tahir Topçu'ya, uzakları yakın eden İstanbul'dan desteklerini esirgemeyen abim Halit Gökalp Küçük'e, doktora hayatım boyunca hep yanımda olan beni hep destekleyen arkadaşım, dostum Arş. Gör. Selin Erkul'a, tezimin kaynak kısmında Ankara'dan desteklerini esirgemeyen Milli Kütüphane Şube müdürü Hakan Yakışan Beyefendi'ye, dostlarım Özlem ve Sefa Alperen Çelebi'ye, Selçuk Demirkılınç hocama çok teşekkür ederim.

ÖNSÖZ

“Politik Psikoloji Bağlamında Çatışan Grupların Dış Politikaları: Türkiye-Yunanistan Örneği” başlıklı bu tezde, Türk ve Yunan milletleri arasındaki tarihi sorunlar psikolojik etmenleri kapsayan bir perspektifle değerlendirilmiş ve bu kapsamda da çözüm önerileri oluşturulmaya çalışılmıştır. Tezin konusunun bu şekilde ele alınmasındaki temel amaç Türk ve Yunan milletleri arasındaki sorunların kaynağında psikolojik faktörlerin bulunduğu algısıdır. Bu tezde siyaset bilimi, Uluslararası ilişkiler, hukuk, tarih, psikoloji gibi disiplinlerin iki ülke arasındaki sorunların çözüme kavuşturulmasında tek başına yeterli olmadığı kanıtlanmaya çalışılmış bu nedenle de psikolojik unsurlar ile bu unsurlara temel oluşturacak Uluslararası ilişkiler teorisi olan Konstrüktivizm’den yararlanılmıştır.

Bu amaçlar doğrultusunda da bu çalışmayı diğer Türk dış politikası analizini içeren diğer çalışmalardan farklı kılan nedir? Niçin böyle bir çalışmaya gerek görüldü? Bu çalışma literatüre ne tür bir yeni bakış açısı kazandıracaktır ya da mevcut çalışmalardaki hangi eksikliği gidermeye yönelik bakış açısıyla yazılmıştır? sorularına cevap olması yönünde hem kuramların ele alınan devletlerin dış politikasını açıklamak için kullanıldığı hem kavramsal-kuramsal hipotezlerin test edilmesine hem de ampirik bilginin elde edilmesini analiz eden çalışmalar bütünü olarak ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın özgün yanı, Türk ve Yunan milletlerinin ilişkilerinin Yunanların kendilerini Doğu Roma İmparatorluğu’nun devamı oldukları yönündeki söylemlerinden yola çıkarak Selçuklu-Doğu Roma siyasi ilişkilerinin başladığı 1048 Pasin Savaşı’ndan 2020 yılına kadarki geçen süreçte iki ülke ilişkilerine etki eden psikolojik faktörleri irdelemesidir. Bu noktada çatışmalı bir ilişkinin esasında psikolojik temelli olduğunu savunmak ve bu savunmayı da her iki toplumun en çok değer verdiği semboller üzerinden ele alarak siyasal tutum ve davranışların çok derinlerde olan köklerinin ulusal mitler, geçmişten aktarılan travmalar, hikâyeler, sembol ve imgelere dayandığı vurgusu toplumsal psikolojilerin ulusal çıkarlar hususunda ne kadar büyük öneme sahip olduğunu göstermektedir. Şüphesiz ki bu çalışma, iki ülke ilişkileri analizinde psikolojik faktörlere değinen ilk çalışma olma iddiasında değildir. Ancak çalışma yaklaşık bin yıllık süreçte, Türklerin ve Yunanların dış politikalarındaki büyük güçlerle ve etkileşimde oldukları üçüncü ülkelerle ilişkilerini ele alıp dış politikalarına etki eden psikolojik faktörlere odaklanmıştır. Ayrıca Türkiye ve Yunanistan tarihi itibarıyla birbirlerine zıt iki renk olarak Türkiye için siyah şeklinde algılanan bir olgunun Yunanistan için beyaz olması sebebiyle birtakım sıkıntılara sahip olsa da bu hususta tarafsız bir yol izlenmeye çalışılmıştır. Ancak şunu

da belirtmek gerekir ki geniş bir literatüre sahip dönemin tüm kaynaklarına hâkim olmak mümkün olmadığından değinilmemiş veya gözden kaçmış bilgiler olması olasıdır. Ancak sonraki çalışmalar, bu eksikliklerin giderilmesi için bir ışık olacaktır.

Tez konusunun ilk tohumu aslında Şubat 2016 tarihinde Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora programında Prof. Dr. Şenol KANTARCI hocamın vermiş olduğu “*Psikopolitik ve Dış Politika*” adlı derste atılmıştır. Derste bahsi geçen Politik Psikoloji kavramında insan ve grup politik davranışlarının temelde insan zihnine indirgenerek ele alındığı vurgusu birey psikolojisinden yola çıkarak devletlerin psikolojisinin de analiz edilebileceği hususu tez konusunun belirlenebilmesi noktasında önemli bir etken olmuştur.

Bu etken ışığında çıkılan Politik Psikoloji yolculuğumda tez çalışmama dair bütün araştırma sürecinde çalışmalarımda bana manevi destek veren, sabır göstererek önerileri ile katkılar sunan, görüş ve eleştirileri ile beni daha iyiye yönlendiren, son metnin ortaya çıkmasına yardımcı olan tez danışmanım Prof. Dr. Şenol KANTARCI hocama en derin saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım. Şunu da belirtmek gerekir ki tüm dünyada yaşanan Covid-19 salgınının getirdiği birtakım kısıtlamalar ve yasaklar sebebiyle “Politik Psikoloji Disiplini Bağlamında Çatışan Grupların Dış Politikaları: Türkiye-Yunanistan Örneği” adlı söz konusu çalışma, getirilen seyahat yasaklarından dolayı yerinde araştırmalar yapmaya uygun olmadığından çalışma alanı Türkçe kaynaklar ile sınırlandırılmıştır.

GİRİŞ

İnsanlık tarihine bakıldığında sosyolojik, kültürel, ekonomik, siyasal, psikolojik birçok etmen ve saik çerçevesinde düşünüldüğünde bireylerin, devletlerin; farklı, birbirleriyle çatışan, rekabet halinde olan çıkarlara sahip olduğu görülmektedir. Bireyler ve devletler için bütün bu farklılıklara rağmen fırsatların tehditlerden daha fazla olması sebebiyle ötekiyle çatışmanın yanında aynı zamanda iş birliğini teşvik etmektedir. Bu perspektifle Türk ve Yunan milletleri arasındaki ilişkiler, bu ilişkilerin getirdiği ortak tarihlerden gelen etkileşimler sonucunda iki ülke arasında birtakım sorunlar vuku bulmaktadır. Bu minvalde de Türklerin ve Yunanların tarihsel süreçte var olagelmiş sorunları bölgesel çatışmalar kapsamında önem arz etmektedir. Sorunlara dayanan Türk ve Yunan milletlerinin ilişkileri, iki milletin de Osmanlı Devleti sınırları içerisinde birlikte yaşadıkları döneme kadar uzanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin dağılmaya başlamasıyla Yunanların bağımsızlık amacıyla Osmanlı yönetimine karşı çıkarmış oldukları isyan hareketleriyle iki millet arasındaki anlaşmazlıklar kendisini göstermeye başlamıştır. Türk ve Yunan milletleri arasında yaşanan sorunların temeli, Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde Fransız ihtilâli'nin önemli sonucu olarak ortaya çıkan milliyetçilik hareketlerine kadar dayandırılabilir. Zira 19. yy boyunca oluşan milliyetçilik hareketleri neticesinde Osmanlı Devleti'nin Balkan toprakları arasında bağımsızlığını elde etmiş olan ilk devlet Yunanistan'dır. Bağımsızlığını kazanmasına rağmen Yunanistan'ın birtakım topraklar üzerinde etkisi sona ermemiş aksine bundan sonraki dönemlerde de topraklarını kuzeyde İstanbul, Ege Denizi'nde Anadolu yönünde genişletmek istemesi Türk ulusal İstiklal Savaşı'nın sonuna kadar devam etmiştir. Yunanistan bu savaş sonunda yenilgiye uğratılmış ve bu durum geçmişten bugüne kadar süren Türk-Yunan ilişkileri arasındaki sorunlar için kaynak teşkil etmiştir (Cin, 2009: 41).

Bağımsızlıklarını kazandıkları 1829 yılından itibaren Türklere karşı izledikleri '*Megali İdea*' yani Büyük ülkü hedefi, Yunanların Türklerle pek çok sorun yaşamalarına sebep olmuştur. Büyük ülkü olarak ifade edilen bu politikaları, Yunanların kaybetmiş oldukları ulusal özsayıgılarını onarmaları açısından önemlidir. Volkan'ın '*savaş edilgenlik ve kurbanlaştırılmayı, saldırganlık ve hâkimiyete dönüştürür*' ifadesi özsayıgıyı yeniden kazanmak için ulusların savaş sözcüğüne yükledikleri anlamı simgeleştirmiştir. Öyle ki savaşta elde etmiş oldukları başarı ya da başarısızlık durumu bireylerle ulusların kendilik (self) saygıları arasında bağ kurmalarına neden olmuştur (Volkan, 2008: XIX).

Hobbes'un ünlü '*Leviathan*' adlı eserinde bahsedildiği gibi insan doğasında üç temel çatışma nedeni bulunmaktadır. Bunlar '*rekabet*', '*güvende olmama*' ve '*şeref*'tir. Rekabetin

sebepler olduğu savaşın neticesinde kazanç sağlama, güvende hissetme nedeniyle yapılan savaşın ardında güvenliğe kavuşma, şeref için yapılan savaşın ardında ise saygınlık kazanma dürtüleri yatmaktadır. Bu üç etmenin getirdiği düşünce ve eylem yapısıyla insanoğlu daimî bir çatışma halinde bulunmaktadır. Hobbes'a göre de '*güvende olmama*' hissi insanı güvenliğe ulaşmak doğrultusunda kavga ve çatışmaya yöneltmektedir. Her ne kadar mutlak güvenlik söz konusu olmasa da insanoğlunun güvenlik arayışı hep sürecektir (Hobbes, 2019: 85-86).

Türk ve Yunan milletleri arasındaki ilişkiler, bu ilişkilerin getirdiği ortak tarihlerden gelen etkileşimler ve bunun sonucunda oluşan algılar tarafından şekillenmektedir. Karşılıklı politikaların ve ilişkilerin iyileştirilebilmesi, bu algıların temelinde bulunan psikolojik etmenlerin tespiti sonucunda mümkün olabilecektir. Bu nedenle bu tezin amacı uyuşmazlıklar üzerine kurulmuş Türk-Yunan ilişkilerinde, tarihsel boyutlar göz önüne alınarak büyük grupların kitlelerin ve ulusların birbirleriyle ilişkilerinde rol oynayan psikolojik faktörleri tespit etmektir. Bunun için de aktör davranışlarını açıklayabilmek amacıyla uluslararası ilişkilerde çeşitli teoriler ortaya atılmış ve bu teorilerde uluslararası ilişkiler disiplinine çok büyük katkılar sağlamıştır. Bu çalışmada ise üzerinde durulan teori Konstrüktivizm'dir. Konstrüktivizm Uluslararası ilişkiler'i sosyal bir alan olarak görmekte ve değişmez olarak kabul edilen sosyal olay ve olguların yeniden yorumlanabileceğini ve bu olay ve olguların daimî olarak bir inşa halinde olduğunu savunmaktadır. Ayrıca uluslararası alandaki konuları yalnızca askeri güç ve mücadele kapasitesi olarak sınırlı tutmamakta buna ek olarak kimlik, kültür, sosyal iletişim, semboller, mitler gibi pek çok konuyu analizine katmaktadır (Onuf, 1989: 56).

Uluslararası ilişkileri sosyal bir alan olarak kabul eden Konstrüktivizm'in ortaya çıkışıyla birlikte de kimlik kavramının önemi artmış ve siyasette de adından sıkça söz ettirmeye başlamıştır. Böylece devletlerin davranışları ile sosyal kimlikleri arasında ilişki kurulmaya başlanmış, çıkarların oluşturulmasında temel etmenin devletlerin kimliklerinin olduğu öne sürülmüştür. Kimlik sayesinde '*biz*' ve '*öteki*' kavramlarının sınırları oluşturulmuştur (Tutu, 2015: 3). Bu sebeple de aktörleri bir araya getiren ortak kimlikler '*biz*' ve '*öteki*' algısını inşa etmekte ve böylece kimliğe olan bağlılığı arttırmaktadır (Selçuk-Sönmez, 2012: 91).

Konstrüktivizm'le alakalı olarak önem taşıyan bir diğer kavram da algıdır. Aktörlerin birbirlerine karşı duyduğu karşılıklı güven ya da düşmanlık algısıyla alakalı bir olgudur. Aktörlerin birbirlerine karşı sergilemiş oldukları davranışlar birbirlerini nasıl algıladıklarına bağlıdır. Bahsedilen bu algı da genellikle karşılıklı etkileşime dayanmaktadır. Siyasi bir olay ya da durum incelemeye alınırken olayın ne şekilde algılandığı, bireylerin kendilerini ve diğerlerini nasıl anlamlandırdıkları önem taşımaktadır. Öyle ki algılanan duygu ve düşünceler aktörlerin davranışları üzerinde etkili olmaktadır (Renin-Tutu, 2015: 3). Holsti'ye göre algı ve

aktörlerin karar verme davranışları arasında kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır. Karar vericiler durumun nesnel boyutunu değil, onların zihninde bırakmış olduğu imaja göre karar vermektedirler. Başka bir deyişle karar verme davranışında nesnel değil, öznel unsurlar etkili olmaktadır (Holsti, 1962: 244-252).

Bu çalışmada da Konstrüktivizm teorisi ekseninde iki milletin de sahip olduğu kimlik, çıkar ve davranışlar psikolojik faktörler göz önüne alınarak analiz edilmiştir. Bu sebeple bu çalışma yalnızca bahsedilen iki devletin ilişkilerini kronolojik bir sıraya koymamakta aynı zamanda psikolojik faktörlerin açıklanmasıyla ilişkilerde yaşanan sorunlara çözüm getirmesi açısından bir yol ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu noktada her ne kadar Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde tek bir kuram kapsamında konuya açıklık getirmek mümkün olsa da Konstrüktivizm'in yanı sıra İdealizm, Realizm, Liberalizm vs. gibi teorilerin kullanımı da tıpkı bir takım çantasında bulunan çekiç'in sağlamlaştırdığı, pensenin sıkma, kesmede, tornavidanın takma sökmede kullanıldığı gibi farklı görevlerdeki aletleri bulunduran takım çantası edasıyla söz konusu teoriler de bazen tek başına yeterli olsa bile kimi zaman açıklamak, geliştirmek kimi zaman da diğer teorileri/hipotezleri çürütmek yaklaşımıyla Uluslararası ilişkiler disiplininde bir arada bulundurulmalıdır (Kantarcı, 2020a: 7). Söz konusu bu düşünce ile de zaman zaman diğer Uluslararası ilişkiler teorileri çalışma kapsamında ele alınmıştır. Şüphesiz ki diğer teorilerden bağımsız düşünilemeyen bir çalışma gibi üçüncü taraflardan bağımsız bir uluslararası ilişkiler de söz konusu olamaz. Bu sebeple üçüncü taraflar yeri geldikçe, birincil önemin Türk-Yunan ilişkileri olduğu gerçeğinden sapmadan çalışmanın içeriğine dâhil edilmiştir.

Politik Psikoloji siyasi davranışları etkileyen büyük grupların, kitlelerin ve ulusların birbirleriyle olan ilişkilerini ele alarak bu ilişkilerde önemli rol oynayan psikolojik, sosyal psikolojik ve kültürel etmenleri incelemektedir. Bu kavram insan ve grup politik davranışlarını temelde insan zihnine indirgeyerek ele almaktadır. Bu etmenleri incelerken de algı, kimlik, duygular, davranışlar gibi kavramlardan yararlanmaktadır. Türk ve Yunan milletleri arasındaki ilişkiler psikolojik unsurlar incelendiğinde ilişkileri belirleyen etmenlerin iki millet için de tarihten gelen olumsuz duyguların sebep olduğu olumsuz algılar, liderlerin kişilik özellikleri ve biz-öteki algılamaların neticesinde oluşturdukları kimlik yapıları olduğu görülmektedir. Kimlik kavramı Psikanalist Vamık D. Volkan'ın ifadesiyle '*kendilik ve ulus kimliği*' olarak ifade edilmektedir (Volkan, 2008: XII). Bireyle ulus arasında ortaya çıkan duygusal bağ aslında etnik gruplar arasında ortaya çıkan çatışmanın tüm boyutlarını kapsamaktadır. Duygu, inanç, dürtü vb. gibi psikolojik ve toplumsal yapılar kimlik keşfinde birey ve ulus arasındaki kimlik bileşenine yön vermektedir. Böylece psikososyal gelişimde birey kendi kimlik döngüsünü

ulusun kimlik döngüsünün içinde bulur. Öyle ki bireyin kendilik duygusu, değeri o ulusun halkıyla, diliyle, gelenekleriyle ve toprak parçasıyla özdeşleşmektedir.

Yüzyıllardır birbirlerine çok yakın yaşayan topluluklar sınırlar, ihtiyaçlar ve fiziksel nesneler sebebiyle birbirlerinden etkilenmişlerdir. Komşu gruplar hayatlarını devam ettirebilmek için ihtiyaçlar ve fiziksel nesnelerden kaynaklı olarak birbirleriyle yarışmak durumunda kalmışlardır. Fiziksel olarak başlayan bu etkileşim daha sonraları komşu grupları çatışan gruplara dönüştürülebilir. Bu durum ruhsal anlamlar kazanmış ve hayatı devam ettirme ya da başka bir ifadeyle sağ kalma imgesinden çıkıp büyük gruplar için benlik ve öteki (düşman), travma ve zafer gibi ruhsal temsillere evrilmiştir. ‘*Seçilmiş zafer*’ ve ‘*seçilmiş travma*’ olarak ifade edilen bu kavramlar duygusal unsurlar ve nesilden nesile aktarımlarla tarihsel düşmanlığı oluşturmaktadır. Örneğin, İstanbul’un fethedilmesi tarihi bir olaydır. Bu tarihi olayın duygusal boyutu ise yaşanan büyük kayba bağlı olarak bunun hazmedilememesi sonucu Türklere duyulan öfke ve düşmanlık duygularıdır. Bu duygular ise kendilerini Doğu Roma’nın mirasçısı olarak gören Yunanların bilinçdışındaki içsel travmalarıdır. Dolayısıyla komşu gruplar olan Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan sorunlar da farklı psikolojik unsurlara sebebiyet vermiştir (Itzkowitz ve Volkan, 2002: 13).

Türkiye ve Yunanistan arasındaki geçmişte yaşanmış ve günümüzde de hala yaşanan sorunlar ve bu sorunların altında yatan unsurların yok edilmesi için iki millet arasındaki olumsuz algıların yıkılması ve bu algılardan nemalanan kimlik tanımlamalarının da değişikliğe uğratılması önem taşımaktadır. Bu değişikliği oluşturabilmek amacıyla bu çalışmada Konstrüktivizm kullanılmıştır. Bu teori aktörlerin çıkarları ve kimliklerinin bulundukları çevreye göre biçimlenebilir olduklarını savunmaktadır. Buna göre de aktörün ne istediğinin ve kim olduğunun içinde bulunduğu çevreyle etkileşimi sonucunda belirlenmektedir. Farklı zaman diliminde ve çevrede aktörlerin davranışları değişebilmekte ve bunun sonucunda da farklı kimlik, çıkar ya da düşüncelere sahip olabilmektedirler (Sarı-Ertem, 2012: 221). Buradan hareketle Türkiye ve Yunanistan’ın karşılıklı olarak geliştirdikleri algılamalar önceki yaşantılara ve aynı zamanda içinde bulundukları zamana dayanmaktadır. Öyle ki karşılıklı olarak oluşturulabilecek yeni bir sosyal çevre ile algı ve çıkarlarda değişiklikler yaşanabilecektir.

Türk ve Yunan milleti açısından yaşanan bu tarihsel düşmanlıklar bireylerin grup oluşumunda önem arz etmekte ‘*öteki*’ (düşman) sayesinde ‘*biz*’ duygusunun güçlenmesini sağlamaktadır. Ayrıca ‘*biz ve öteki*’ algılarını birbirleri üzerinden oluşturmakta ve birbirlerini müttefik ya da düşman olarak algılamaktadırlar. Fakat Konstrüktivizm kapsamında bu durum Türk ve Yunan etnik kimliklerinin diğer bütün kimliklerde olduğu gibi sosyal ilişkilerin sonucu

olarak kurulduğunun ve bundan ötürü de değişime açık olduğunu göstermektedir. Konstrüktivizm teorisi kapsamında da bu kimliklerin değişikliğe uğratılabilmesi için karşılıklı kabullenmeye gereksinim duyulmaktadır (Rumelili, 2014: 157). Bu durum da toplum ve ortak algılar yeniden şekillendirilerek olumsuz algılar yok edilerek iki milletin karşılıklı olarak empati kurması sağlanacaktır. Olumsuz algılar yok edilemediği ve karşılıklı güven sağlanamadığı sürece de uzlaşma için yapılan girişimler sonuçsuz kalacaktır. Bu durum ise uzlaşmazlığın giderek katılaşmasına sebep olmaktadır.

Araştırmanın çalışma planı şu şekilde belirlenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde genel olarak Politik Psikoloji ve Konstrüktivizm ele alınmıştır. Öncelikle Konstrüktivizm teorisinin doğuşu ve bu teorisin Politik Psikoloji ile arasındaki ilişki benzerlikleri ve farklılıkları, kullandıkları temel kavramları ve bu kavramların birbirleriyle olan etkileşimleri anlatılmaya çalışılmış, Konstrüktivizm'in temel önermeleri kendisinden önceki teoriler ışığında ifade edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Konstrüktivizm'in içerisinde önemli bir yeri olan kimlik kavramı etnik, ulusal ve sosyal kimlik olarak incelenerek, kimlik ve çıkar inşası söz konusu olduğunda bu kavramların nasıl savaş ve çatışmaya dönüşebileceği üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde ise ağırlıklı olarak Türk- Yunan ilişkilerini belirleyen psikolojik unsurlar açıklanmış ve iki ülke arasındaki tarihsel ilişkilerin psikolojisi ve bu ilişkileri etkileyen unsurlar irdelenmiştir. Bunlar; iki milletin de kimlik oluşum süreçlerini etkileyen büyük grup psikolojisi, seçilmiş travma ve zaferler, travmalardan doğan mağduriyet psikolojisi, çatışma, öteki ve imajdır. Öte taraftan birinci bölümde kavram olarak ele alınan kimlik konusu bu bölümde detaylandırılarak kimliğin ayrılmaz bir parçası olan '*imaj ve öteki*' kavramları ile ilişkilendirilmiş ve çalışma için temel teşkil eden Türk ve Yunan kimliğinin anlaşılabilmesi öteki ve imaj kavramları ile sağlanmıştır. Son zamanlarda sosyal ve siyasal alanlarda önemli hale gelen öteki kavramı, öteki olarak atfedilen kişi ya da gruplar kapsamında sorun olarak algılanmış ve öteki sorunsalı olarak hafızalarda yer edinmiştir. Zira Türkiye karşısında Yunanistan'ın '*milli öteki*' olarak imajı önem arz etmektedir. Burada bahsedilen psikolojik etmenler detaylı olarak irdelendikten sonra Türk-Yunan ilişkilerinin tarihi temelleri ele alınarak psikolojik etmenlerle içselleştirilmiştir. Türk-Yunan ilişkilerinin zaman tüneli ise ikili ilişkilerin temelini ele alındığı Türk egemenliği dönemi (1048-1829), Yunanistan'ın bağımsızlığını elde ettiği ve bir ulus olarak kuruluşundan Megali İdea'nın gerçekleştirilmeye çalışıldığı (1829-1923) dönem ve bu dönemin sona ermesi sonrası yeni bir dönemi ifade eden Türkiye Cumhuriyeti (1923-1990) dönemi, son olarak da Soğuk Savaş sonrası dönem (1991-2020) olmak üzere dört bölümde incelenmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere bu çalışmada yalnız iki ülke ilişkilerinin tarihi değil, aynı zamanda ilişkilere etki eden psikolojik faktörler de ele alındığından bu bölümde bütünü içerisinde resmi görebilmek adına Soğuk Savaş sonrası döneminin önemli olayları olan Kardak Krizi, Öcalan bunalımı ve Deprem diplomasisi konuları olayın psikolojik boyutundan dolayı ayrı başlıklar altında değerlendirilmiş ve Türk toplumu ve Yunan toplumunun karşılıklı ilişkileri kapsamında farkında olduğu ama ifadelendirmekte güçlük çektiği birbirlerine dair önyargıları ele alınmıştır. Bu önyargıların ise iki toplum ilişkileri açısından bir kırılma noktası olan Ağustos 1999 ve Eylül 1999 depremleri ile Yunan toplumunun Türk'e bakışının ve Türk toplumunun da Yunan'a bakışının nasıl değişikliğe uğratıldığı ele alınmıştır. Zira kimlik oluşumunda öne çıkan unsurlar stereotipler ve önyargıların etkisidir.

Üçüncü bölümde aynı coğrafi bölge üzerinde yer alan ve bağımsızlık mücadelesi kapsamında aynı topraklar üzerinde hakkı olduğunu iddia eden ve birbirlerini tehdit olarak algılayan Türkiye ve Yunanistan'ın ikili ilişkilerine etki eden algı unsurları ele alınmıştır. Okul, aile ve medya olarak ele alınan bu unsurlar algı yönetimi ile hedef kitlenin düşüncelerini etkileme ve farklı yollarla gerçekleri gizleme, çarpıtma ya da saptırmaya çalışılmaktadır. Böylece düşmanın gücünü zayıflatmak, azmini kırmak ve üstünlük sağlamak hedeflenmektedir. Bu konunun da önemi böylelikle ortaya çıkmakta ve artık bir grup ya da ulus üzerinde üstünlük kurmak bilinen savaş metotları ile değil, aksine psikolojik savaş metotları ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Böylesi bir psikolojik yöntem de algıların ve ideolojilerin açık bir şekilde kendini gösterdiği eğitim kitapları, basın, medya ve aile gibi unsurlarla gerçekleştirilmektedir. Bu noktada gerek okul gerekse de aile '*öteki*' algısının ve önyargı duvarlarının oluşturulduğu ilk basamak olarak dikkat çekmektedir. Bu durum da bilişsel gelişimin hızlı bir şekilde ilerlediği 7-12 yaş döneminde, başka bir deyişle kimlik gelişiminin aile ve okul çevresinin katkılarıyla tamamlandığı dönemde mümkün olmaktadır. Dolayısıyla insanın bireysel, toplumsal ve ruhsal olarak zihinsel algısının şekillenmesinde okul ve aile büyük önem arz etmektedir. Algıyı etkileyen bir diğer unsur olan medya ise ulusların dış politikaların, stratejilerini ve ideolojilerini toplumlara benimsetme hususunda önemli rol oynamaktadır. Bu rolleri yerine getirirken de medya toplum tarafından istenilen algıyı oluşturabilmek adına içeriği kimi zaman çarpıtma, abartma kimi zaman da önemsizleştirme yollarına başvurmaktadır. Böylelikle gerçek ile algı arasındaki uçurumda medya derin bir boşluk arz etmektedir.

Okul, aile ve medya gibi algıların şekillenmesinde etkili olan bu kavramlar aynı zamanda iki ülke arasındaki ilişkilerin birtakım önyargı ve kalıp yargılar ile kuşaktan kuşağa aktarımında da etkili olmaktadır.

Dördüncü bölümde ise Megali İdea'ya rağmen barış içinde bir arada yaşama stratejileri üzerinde durulmuş, ayrıca Türk-Yunan ilişkilerinin günümüzdeki durumu da açıklanarak bu ikili ilişkilerdeki algının değiştirilebilmesi için geleceğe dönük Politik Psikoloji bağlamında Türk-Yunan ilişkilerine çözüm önerileri sunulmuştur. Bu çözüm önerileri üzerinde öncelikle tarihsel kayıplardan kaynaklanan yasin yeniden tutulmasını sağlamak maksadıyla Vamık Volkan'ın ortaya atmış olduğu bir kavram olan Yeniden Yaslandırma Terapisi (Regriefing Therapy) ile başlanmıştır (Volkan ve Zıntl, 2010). İkinci olarak düşman imgesinin psikolojik analizi yapılarak düşman ve yabancı imgesinin nasıl oluştuğu ele alınmıştır. Üçüncü olarak karşılıklı kabullenme ilkesi ile düşmanlık, anlaşmazlık ve farklılıkların karşılıklı kabullenme ile ortadan kaldırılabileceği ve iki ülke içinde geçmiş kayıplar neticesinde kabullenme direnci göstermeleri karşısında tarihsel gerçekliklere uyum sağlanabileceği ifade edilmiştir. Dördüncü olarak ötekine karşı bilinçli ya da bilinçdışı önyargılı tutumların nesilden nesile aktarımı ifade edilmiştir. Beşinci olarak toplumu yöneten, toplumun gözünde ailedeki ebeveynler gibi bir işlerliğe sahip olan liderlerin etkisi ile önyargıların gölgesinden kurtuluş söz konusu edilmiştir. Tüm bunların doğrultusunda da her ne kadar uluslararası imajın ilk oluşumu sonrasında dönüştürülmesi zor olsa da olumsuz imajları olumluya dönüştürebilen uluslar da bulunmaktadır. Öyle ki bir ulusun imajı geçmişten etkilendiği kadar bugünden de etkilenmektedir. Tüm bunlar ekseninde Türk-Yunan ilişkilerinde barışı sağlayabilmenin adımları ifade edilmiş, barışa yönelik çözüm önerileri oluşturulmaya çalışılmıştır.

Buraya kadar anlatılanlar ışığında söz konusu bu çalışma Uluslararası ilişkiler perspektifinde Konstrüktivizm teorisi üzerinden yazılmış olup temel sorun kimlik üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca bu çalışmanın derinliği iki ülke ilişkilerinin tarihi analizi üzerine değil, iki ülke ilişkilerinin psiko-tarihsel ve psiko-politik analizi açısından incelenmesi üzerinedir. Dolayısıyla tarihi olaylara psikolojik bir yaklaşım olarak yaklaşılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE: KONSTRÜKTİVİZM KAPSAMINDA POLİTİK PSİKOLOJİ VE KİMLİK

1.1. Konstrüktivist Paradigma ve Politik Psikoloji Arasındaki İlişki

Konstrüktivizm (sosyal) gerçekliğe ve bu gerçekliğin bilgisine dair metafizik bir durumu temsil etmesi açısından öncelikle (sosyal) bilim felsefesine ve bilgi sosyolojisine bağlı bir yaklaşımdır. Kendi bünyesinde farklı düşünce ve yaklaşımları barındıran bu yaklaşım genelde (sosyal) gerçekliğin ve bilginin inşa edildiğini gösteren bir görüştür. Uluslararası ilişkiler disiplindeki yeri tartışılmakla beraber sosyal bilimlerin diğer alanlarında (sosyoloji, psikoloji ve eğitim bilimleri gibi) Konstrüktivizm önemli bir görüşü temsil etmektedir (Küçük, 2009: 776). Uluslararası ilişkiler disiplindeki yerinin tartışılabilir olması da disiplinin gelişebilmesi ve farklı konuları ortaya çıkarması yönüyle önem arz etmektedir. Konstrüktivizm kavramını Uluslararası ilişkiler disiplinde ilk kez Nicholas Onuf kullansa da (Onuf, 1989: 55) onu tanınır hale getiren, felsefî altyapısı üzerinde kuramsal girişimler inşa eden Alexander Wendt'tir (Ateş, 2008: 230). Alexander Wendt'e göre etnik, kültürel ve dinsel gibi farklı etmenlerin bulunduğu ve bu etmenlerin sebep olduğu çatışma ortamlarında mevcut yapıyı çözümlenmekte ve büyük değişiklikleri anlamlandırmada Uluslararası ilişkiler teorileri yetersiz kalmıştır (Wendt, 1999: 4). Bu da dünyayı eleştirel teorilerin fikirlerinden yola çıkarak anlamlandırmaya çalışan araştırmacıların artmasına neden olmuştur. Eleştirel teorinin görüşlerini benimseyen Post-modernistler, Konstrüktivistler, Neo-Marksistler ve Feministler Uluslararası ilişkiler disiplini içinde geleneksel teorilerin yaratmış olduğu boşluğu doldurmak ve yeni bir yöntem var edebilmek amacıyla sahneye çıkmışlardır. Farklı grupları bir araya getiren temel unsur ise '*Sosyal etkileşim dünya siyasetini nasıl inşa ediyor?*' sorusuna aradıkları cevap olmuştur. Bu bağlamda Eleştirel teoriler temel iki iddia üzerinde durmuşlardır. Birincisi, uluslararası politikanın temel yapısının maddi değil, sosyal temellere dayandığı iken, ikincisi de bu temellerin aktörlerin yalnızca eylemlerine değil, aynı zamanda kimlik ve çıkarlarına da şekil verdiği şeklindedir (Wendt, 2005: 201). Böylelikle Uluslararası siyaset ve psikoloji arasındaki bağlantı ve etkileşim ortaya çıkmıştır (Cingöz, 2020: 283). Bu noktada Konstrüktivizm'de toplumlar fiziki bir olgu olarak değil aksine kültürel bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu bakış açısıyla Konstrüktivizm bu noktada Materyalizm'den ayrılmaktadır. Rasyonalizm ile ayrıldıkları nokta ise Konstrüktivizm, kültürün yalnızca davranışları etkilediğini reddetmekte, kimlik ve çıkarların da kültür tarafından şekillendiğini

kabul etmektedir (Wendt, 2014: 239). Başka bir deyişle bu teori Uluslararası ilişkiler'e etki eden faktörlerin yanı sıra psikolojik faktörlere de vurgu yapmış ve duyguların Uluslararası ilişkiler'deki rolünü göz ardı etmemiştir. Zira teorinin dinamik yapısını oluşturan algılar değiştikçe davranışların değişebileceği olgusu da bu düşünceyi doğrulamaktadır (Heywood, 2014: 104-106).

Politik Psikoloji ise temelde siyasi davranışları psikolojik, sosyal psikolojik ve kültürel olarak etkileyen unsurlarla ilgilenmektedir. Bu ifadeye göre uluslararası davranış sadece aktörün mevcut güç kapasitesi, siyasi sistemi, çıkarları, imajı ya da dost düşman algılaması gibi unsurlardan kaynaklanmamakta aynı zamanda aktörün çatışma halinde olduğu tarafın davranış ve tutumlarından da etkilenmektedir (Kaplowitz, 1984: 373-406). Bu kapsamda Politik Psikoloji siyasi tutum ve davranışların çözümlenmesinde etkili olan psikolojik, sosyal psikolojik ve kültürel etmenleri incelemektedir. Diğer yandan siyasi tutum ve davranışları belirleyen etmenler arasında '*kendilik değerinin algılanabilmesi*', '*kendilik imajı*', '*diğer ulusların algıları*', çatışma durumunda değerlendirilen '*davranışlar ve beklentiler*' yer almaktadır (Kaplowitz, 1984: 373-406). Tüm bu etmenler bir arada değerlendirildiğinde Politik Psikoloji en kapsamlı ifadesiyle siyasi karar ve algıların temelinde yatan zihinsel süreçler şeklinde ifade edilmektedir (Kuklinski, 2002: 2).

Konstrüktivizm teorisini Politik Psikoloji ile birlikte açıklayabilmek için öncelikle benzerliklerini ve farklılıklarını, kullandıkları temel kavramları ve bu kavramların birbirleriyle olan etkileşimlerini açıklamak gerekmektedir. Politik Psikoloji ve Konstrüktivizm, metodolojileri ve inceledikleri aktörler nedeniyle analiz düzeyleri açısından farklılık göstermektedir (Cottam vd., 2004: 1). Benzerlikleri noktasında da teoriden çok bir yaklaşım olarak kabul edilen Konstrüktivizm ile Politik Psikoloji alanları politik dünyayı anlamlandırmada sübjektiviteyi ve sosyal kimliği merkeze almaları noktasında birbirini tamamlayan iki araştırma alanı olarak ortaya çıkmaktadır (Shannon ve Kowert, 2012). Konstrüktivizm dünya politikasını açıklarken öncelikli olarak kimlik, düşünce ve normlar gibi etmenlere ağırlık vermekte ve dünya politikasında çok sayıda aktör olduğunu öne sürerek devletler, uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler şeklinde bu aktörleri sıralarken sosyal hareketleri de ekleyerek diğer teorilerden farklılaşmaktadır. Ayrıca Konstrüktivizm aktörlerin çıkar ve kimliklerinin bulundukları çevreye göre biçimlenebilir olduklarını savunmaktadır. Buna göre bir devletin güvenliğe yönelmesi onun doğasından değil, diğer devletlerle olan ilişkileri ve sosyal çevresiyle etkileşiminden kaynaklanan bir durumdur (Hoffmann, 2003: 15-33). Güvenliğin psikolojik boyutu açısından bakıldığında devletler arasındaki ilişkiler ve sosyal çevreyle etkileşimler her zaman fiziksel saldırı şeklinde somut bir tehdit olarak içermemekte,

bir devletin ve halkının kendini güvende hissetmesi gibi soyut tarafları olan ve farklı algılamalardan kaynaklanan bir olgu olarak karşılaşılmaktadır (Yorulmaz, 2014: 107). Konstrüktivizm'e göre de diğer devletlerle ve sosyal çevreyle etkileşimden kaynaklanan böylesi bir durum dünya politikasının yapısı her ne olursa olsun en büyük özelliğinin biçimlenebilir olmasını göstermektedir. Çünkü aktörler ve çevreyi etkileyen aynı zamanda etkilenen unsurlar olan düşünce ve anlamlar durağan değildir, zamana göre değişiklik gösterir. Bu nedenle de Nicholas Onuf'a göre etkileşim içinde olan insan ve toplum, aynı zamanda devletler ve çevre değişime açıktır (Onuf, 1998: 63).

Politik Psikoloji araştırmalarında incelenen konu her ne olursa olsun temelinde kimlik kavramından yararlanılmaktadır. Kişinin kendini tanımlaması o kişinin kimliğidir (Cottam vd., 2004: 7). Volkan'a göre de insanların kimlikleriyle alakalı iki tür giysileri vardır. Bunlardan ilki kişinin asıl kimliğini yani sürekli olan bireysel aynılığını ifade ederken diğeri de kişinin ait olduğu büyük grup kimliğidir. Bu kimlik gruptaki diğer üyelerle olan aynılığı ifade ederken kişinin aidiyetlik duygusunu tatmin eder (Volkan, 1999a: 29-55). Etnik çatışmalarda kimlik kavramını anlayabilmek için gruplar arasında '*biz*' ve '*diğeri*' bağı kurulurken, sosyal kimliğin anlaşılabilmesi için siyasi davranış ve inançlara etkilerinin incelenmesi gerekmektedir (Ross, 2001: 157-178). Konstrüktivistler ise '*biz*' ve '*onlar*' algılarını açıklarken insanların biyolojik olarak diğer canlılardan farklı olduklarını bilinçlilik ve hafıza olarak açıklamaktadırlar. Aynı durum devletleri de kapsamaktadır. Eğer devletlerin kendileri ile alakalı olarak ortak bir bilinç ve hafızaları yoksa kendilerine ait bir '*beden*'leri de yoktur. Bu sebeple devletler '*biz*' şeklinde algılanmaktadır (Kowert, 1998: 106).

1.1.1. Konstrüktivizm ve Temel Önergeleri

Konstrüktivizm Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde eleştirel kuram, sosyal inşacı kuram veya üçüncü tartışma olarak da ifade edilmektedir (Güner, 2014: 12-13). Bu teorinin, rasyonalist teorilerin 1990'lı yılların başında meydana gelen Soğuk Savaş'ın bitişini tahmin edememesi üzerine doğduğu kabul edilmektedir (Onuf, 2014: 3-4). Nicholas Onuf, teorik açıdan yetersizliği siyasetle ilgilenen teorisyenlerin anarşi kavramına yükledikleri manada görürken (Özev, 2013: 483), Alexander Wendt ise hâkim Uluslararası ilişkiler teorilerinin Uluslararası ilişkiler'e maddeci ve bireyselci olarak yaklaşılmasında görmektedir (Ateş, 2008: 230). Wendt'e göre devletlerin kimlikleri ve çıkarları insan doğası ya da iç politika tarafından sisteme dışsal olarak verilmek yerine önemli bir kısmı bu sosyal yapılar tarafından inşa edilmektedir (Wendt, 1994: 385). Sosyal yapılar sosyal bir kimlik sayesinde aktörleri oluştururken, aktörler de tekrardan bu yapıları üretip geliştirmektedir. Böylece insanların

toplumu, toplumlarında insanları var ettiğini kabul eden bu yaklaşımda karşılıklı etkileşim süreklilik arz etmektedir (Onuf, 1998: 59). Öyle ki Konstrüktivistler'e göre *“devletlerin, toplumların ya da bireylerin içinde bulundukları sistem ile bağı önemsenmemesi gereken bir olgu değil aksine önemle üzerinde durulması gereken bir meseledir”* (Lock, 2004).

Karşılıklı etkileşimin süreklilik arz ettiğini ifade eden Konstrüktivist yaklaşımda (Onuf, 1998: 59), toplumların aidiyetler kazanarak sosyalleşmesini sağlayan temel öğeler olarak normlar, kurallar, kurumlar ve ortak kültür sayılmaktadır (Onuf, 1989: 64). Öyle ki uluslararası sistem içerisinde bulunan devlet de beşerî hayatın bir parçası olarak sosyal gerçekliğin oluşumu noktasında belli süreçlerden geçerek oluşmakta ve dönüşmektedir. Bu minvalde de devletler, çıkarlar, kimlikler, aktörler, norm ve kurumlar gibi unsurların uluslararası politikadaki değişime direkt olarak etkisi dikkat çekmektedir (Karns and Mingst, 2004: 50). Kuramdan ziyade bir yaklaşım olarak kabul edilen Konstrüktivizm, bireylerin ve devletlerin de dahil olduğu bu etkileşim süreci ile bir anlamda uluslararası toplumun sosyolojisini yapmaktadır (Wendt, 1994: 385). Wendt'in önemle vurguladığı gibi, devletler daima mantıklı olacaktır fakat bu durum onların geçmiş tecrübelerini çöpe atacakları anlamına gelmez. Zira tarih önemlidir (Wendt, 1999: 109). Öyle ki değişmez varsayımlara dayalı olarak kurulduğu düşünülen kuramlar devletlerarası ilişkiler de dâhil olmak üzere değişebilmekte ve yeniden yorumlanabilmektedir (Onuf, 1989: 56).

Konstrüktivizm'i daha iyi anlayabilmek için öncelikle kendinden önceki kuramlardan nasıl ayrıldığına bakılması gerekmektedir. Öncelikle Liberalizm, Eleştirel teoriler, Post yapısacılık gibi Konstrüktivizm de uluslararası alanda insan hakları, çevre, entegrasyon, uluslararası örgütler, etnik kimlik, cinsiyet, dış politika ve güvenlik gibi söz konusu alanlar üzerinde durmuş ve yeni aktörler ortaya koymuştur. Ancak bu konuların ontolojik, epistemolojik ve metodolojik açıdan nasıl analiz edildiği Konstrüktivizm'i farklılaştıran etken olmuştur. Zira diğer kuramlardaki baskın yapısalcı akımın aksine, Konstrüktivistler yalnızca yapının değil, aktörlerin de incelenmesinin üzerinde durmuşlar, yapıya ve aktörlere aynı oranda değer vermişlerdir. Öyle ki yapısal değişikliklerin de devamlılıkların da aktörlere dayandığını savunmuşlar ve aktörlerin içinde bulundukları sosyal, mekânsal ve tarihsel şartlar ile etkileşim halinde olduklarını öne sürmüşlerdir (Klotz and Lynch, 2007: 3). Söz konusu çalışma alanlarında da temel unsur olarak semboller, dil, kimlik, öznelararası anlam gibi faktörler ele alınmış ve bu faktörlerin önemi vurgulanmıştır (Kratochwil, 1993). Zira neo-realist ve neo-liberallerin *'güç'*, *'çıkart'* ve *'kurumlar'* gibi maddi unsurlara vurgu yapan uluslararası ilişkiler çözümlemelerine, Konstrüktivistler'in sosyal dünyanın oluşmasında ve ortaya çıkmasında kurucu rolü üstlenen düşünsel unsurlar da eklenmelidir (Wendt, 1999: 92). Her ne kadar

düşünsel unsurlar desteklense de uluslararası ilişkilerde maddi kapasitelerin önemi reddedilmemiştir. Ancak fikri etkenlerin maddi kapasite üzerindeki etkisine vurgu yapılmıştır (Wendt, 1999: 24). Bu bağlamda Realizm'in ve rasyonalist teorilerin Soğuk Savaş'ın bitişini öngörememiş olmaları ve yetersiz kalışları kimlik ve kültür gibi hem düşünsel hem de toplumsal niteliğe sahip unsurlarla alakadar olan ve açıklamalarını bu etmenlere dayandırarak geliştiren Konstrüktivistler'in Uluslararası ilişkiler alanında etkin bir konum elde etmesine olanak sağlamıştır (Kratochwil, 1993).

Konstrüktivizm kimlik kavramına verdiği önemi Realist kuramın temel önermelerinden olan güvenlik ikilemi (security dilemma) ile ilişkilendirmektedir. Güvenlik ikilemine göre devletlerden biri tarafından algılanan güvende olmama durumu, onun bütün davranışlarına etki etmektedir. Söz konusu devletlerin de bu tehdit algılamasını yenebilmek adına sürekli silahlanmaya gitmesi diğer tarafın da silahlanmaya gitmesine sebebiyet vererek bir çatışma ortamının oluşmasına neden olmaktadır (Herz, 1950). Soğuk savaş döneminde aynı blokta bulunmalarına rağmen birbirlerini birer tehdit unsuru olarak algılayan Türkiye ve Yunanistan arasında var olan silahlanma yarışı da güvenlik ikilemine örnek gösterilmektedir (Arı, 2004: 198).

Bir aktörün başka bir aktöre karşı duyduğu tehdit algısı tam olarak o aktörü ve onun kimliğini nasıl algıladığı ile alakalıdır. Konstrüktivist yaklaşıma göre de devletler kimliklerine göre birbirlerine farklı tavır ve davranışlar sergilemektedir ve kimlikler devletlere diğer devletlerin onu nasıl tanıyacağı ve nasıl karşılık vereceği eylemleri tanımaktadır (Hopf, 1998: 175). Bu durum da '*biz*' ve '*onlar*' arasındaki ayrımın boyutlarını belirlemekte, ötekini dost veya düşman olarak tanımlayarak aktörler arasındaki ilişkiyi doğrudan etkilemektedir (Wendt, 1995: 78). Bu minvalde de devletler anılmak istedikleri kimlikleri doğrultusunda politikalar geliştirmekte ve etkileşime geçtiği devlet tarafından onaylanan kimliği ile hareket etmektedirler (Wendt, 2014: 323-324). Her ne kadar güç dağılımı devletlerin politikalarında önem arz etse de asıl önemli olan kendileri ve ötekileri hakkındaki düşünceleri yönlendiren öznelarası anlayış ve beklentilerdir. Türkiye ve Yunanistan milliyetçiliklerinin de '*öteki*' yani düşman üzerinden sürekliliği var olan sorunların çözümünü ötelemektedir. Karşılıklı olarak birbirlerini düşman olarak görmeyi sürdürmeleri de sorunların çözümlenebilmesinde büyük engel teşkil etmektedir (Şen, 2015a: 181-182).

Aktöre kim olduğunu, tercihlerinin nasıl olması gerektiğini, diğerleri ya da '*öteki*'lerin kim olduğunu anlatan şey sahip olunan kimliklerdir. Bu kimlik sayesinde davranışlar şekillenir ve karşılıklı etkileşim neticesinde öğrenilenlere göre de davranış kalıpları geliştirilmekte ve politikalar kararlaştırılmaktadır (Hopf, 1998: 172). Devletlerin de tıpkı aktörler gibi amaçlarını

nasıl gerçekleştirdikleri, uluslararası ortamdaki diğer devletlerle olan ilişkilerine ve sosyal kimliklerine bağlıdır. Bu durum da devletlerin ulusal çıkarlarını kimlikleri doğrultusunda oluşturduklarını göstermektedir. Örneğin Uluslararası ilişkiler konjonktürü içinde önemli bir kavram olan ‘*anarşi*’ kavramına aktörlerin kimliklerine göre çeşitli anlamlar atfedilecektir. Revizyonist devletler için hayati önem derecesinde savaşmak anlamına gelen anarşi kavramı, statükocu devletler için silahlanmadaki yarış önceliği iken, kolektivist devletler için ise şiddeti bünyesinde barındırmayan bir tartışma olarak anlamlandırılmaktadır (Wendt, 1999: 106). Öyle ki Wendt, sosyal etkileşime açık olarak düşündüğü anarşik sistemde, devletler arasındaki ilişkilerin kimlik ve çıkar tanımlarını etkilediğini aynı şekilde kimlik ve çıkar tanımlarının da devletler arasındaki ilişkiyi etkilediğini ifade etmektedir. Bu sebeple uluslararası sistemin aktörlerinin ne yaptıkları ve kim oldukları arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Wendt, 1992).

Kilit aktör olan, fakat tek aktör olmayan devletler, ait oldukları toplumun kimliğinden ya da kimlik üzerindeki etkenlerden etkilenecek, dış politikalarında farklı eylemler oluşturabilmektedir. Öyle ki ‘*anarşik*’ kavramı ile tanımlanan uluslararası sistem bile anarşik olmaktan çıkarılarak iş birliği ön plana çıkarılabilir. Anarşi aslında aktörlerin kimliği ve çıkarları nasıl tanımladığı ve algıladığı ile alakalıdır. Dolayısıyla bu algılar ve tanımlar değişirse bugün bilinen anlamda bir kavram olmayacaktır. Wendt, var olan uluslararası sistemin anarşiye dayalı olduğunu kabul etse bile, ‘*kendine yardım*’ (*self-help*) gibi anarşik düzenin birtakım unsurlarının sonsuza kadar sürmeyeceğini ifade etmektedir. Mevcut sistem, aktörlerin daimî olarak sürdürdükleri eylemlerinin sonucu olarak bugünkü anlamını taşımaktadır. Ancak değişime açıktır. Sonsuza kadar anarşik kalmayabilir. Devletlerin ona yükledikleri anlam değişebilir (Wendt, 1992).

Yukarıda da ifade edildiği üzere Konstrüktivizm, Realizm ve Neorealizm teorilerinin ortak paydada buluştukları nokta temel aktör olarak devleti ele aldıkları nokta olsa da devlete yükledikleri anlam farklıdır. Devletin yalnızca maddi güç ve çıkarlarından oluştuğunun aksine, Konstrüktivistler’e göre çıkar kavramını yalnızca materyal araçlarla açıklamaya çalışmak yetersiz olacaktır. Öyle ki düşüncelerin eylemler üzerindeki etkisinden bahseden Wendt’e göre esasında çıkarlar düşüncelerden oluşmaktadır (Wendt, 1999: 41) Bu sebeple de çıkarların zamanla değişen koşulların etkisiyle farklılaşmaları olasıdır. Böylece bireylerin de devletlerin de söylem ve eylemleri farklılaşmaktadır. Öyle ki farklılaşan söylem ve eylemler kimlik tanımlamasını da etkilemektedir.

Konstrüktivizm’e göre iç ve dış politikanın işleyişine bakıldığında ‘kimlik’ büyük bir önem taşımaktadır. Konstrüktivist yaklaşımla ele alındığında bir devletin kimliği aynı zamanda

o devletin tercihleri ve eylemleri anlamı taşımaktadır. Öyle ki pek çok etmenden etkilenerek şekil alan kimlik, devletlerin kendi stratejilerini belirlemelerini sağlarken aynı zamanda diğer devletlerin eylemlerinin tahmin edilebilir olmasını da sağlamaktadır (Hopf, 1998: 174-175). Bu durum da ‘öteki’ hakkındaki belirsizliği azaltarak bireylerin ve toplumların güvenlik arayışlarını da kolaylaştırmaktadır (Stryker and Statham, 1955).

1.1.2. Politik Psikoloji

Bir önceki konu başlığında özet olarak aktarılmaya çalışılan Konstrüktivizm, kendisini rasyonalizm ve eleştirel teori arasında “orta bir yere” yeleştirerek bir nevi köprü görevi (via-media) görmeyi (Wendt, 1999: 40), ve mevcut olduğu sistemi ve onun temel araçlarını yeniden yorumlamayı görev edinmiş bir yaklaşımdır (Kubalkova vd., 1998: 20). Politik Psikoloji¹ ise temel olarak Siyaset Bilimi ile Psikoloji disiplini alanlarında siyasi davranışları etkileyen unsurları psikolojik, sosyal psikolojik ve kültürel olarak incelemektedir (Kaplowitz, 1984: 373-406). Siyaset özünde siyasi davranış ve süreçlerle, devletlerle, uluslarla ve onlarla olan etkileşimi ile ilgilenmektedir. Bu etkileşim ile birlikte bireyler ve grupların devreye girmesiyle psikolojinin kullanılması kaçınılmaz olmaktadır. Psikoloji alanında olduğu gibi politikada da insan ‘davranış’ı büyük önem arz eden kavramlardandır. Olaylar ve olgular karşısında gösterilen birtakım sözel ya da davranışsal tavırlar doğrudan bireylerin ve kitlelerin düşüncelerini yönlendirmektedir. Bu nedenle günümüzde iki ayrı bilim olan siyaset bilimi ile psikoloji biliminin çalışmaları ortak nokta olan Politik Psikoloji’de buluşmuştur (Ferda-Kansu ve Tarhan, 2018: 2-3). Bu iki bilim arasındaki ilişki birbirini tamamlayan bir etkiye mi sahip, tıpkı Freud’un insan zihnini buzdağına benzeterek bu buzdağının sadece küçük bir kısmının suyun üzerinde, yaklaşık yüzde 90’ının suyun altında olduğu, bireylerin de zihinlerinin küçük bir kısmının bilinçleri, büyük olan kısmının ise bilinçdışıları olduğu örneğinden yola çıkarak (Cottam vd., 2004: 15) bilinçler ve bilinçdışıları gibi davranışlar ve duygular birbirini tamamlıyor mu yoksa birbirini tetikliyor mu? Ortak payda da değerlendirilebilir mi? soruları kapsamlı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

Politik Psikoloji, büyük grupların, kitlelerin ve ulusların birbirleriyle olan ilişkilerini, aynı zamanda bu uluslar ve büyük grupların liderler ve liderleri arasındaki ilişkilerini incelemekte ve bu ilişkilerde rol oynayan etmenleri psikolojik bir bakış açısıyla değerlendirmektedir (Çevik, 2010: 15). Öyle ki siyasi davranış, tutum ve duyguları temelden inceleyen Politik Psikoloji toplumsal ve siyasal anlamda da rasyonel ve irrasyonel davranışlara

¹ Bu çalışmada Politik Psikoloji ya da Psikopolitik olarak kullanılan kavram literatürde ‘Siyaset Psikolojisi’, ‘Siyasal Psikoloji’ olarak da kullanılmaktadır.

anlam atfetmeye çalışır. Kuklinski'ye göre Politik Psikoloji bahsedilen rasyonel ve irrasyonel davranışların altındaki zihinsel oluşumları araştıran bir alandır (Çevik-Ersaydı, 2012-2013: 40). David Patrick Houghton'ın ifadesiyle Politik Psikoloji siyaset ve psikoloji arasındaki etkileşim araştırmaları iken bilhassa siyaset üzerindeki psikolojik etki olarak tanımlanmaktadır (Houghton, 2015: 36). Tüm bu araştırmaları yaparken de sorunlara yaklaşım yöntemi bütüncü bir anlayışa ve analitik psikolojinin temellerine dayandırılmaktadır. Bu sebepten de ulusal ve Uluslararası ilişkiler'de davranışların yüzeysel sebeplerinden çok altta yatan sebepleri Politik Psikoloji'nin çalışma alanına girmektedir (Çevik, 2010: 15).

Politik Psikoloji alanı aynı zamanda psikoloji ile politik alandaki kararların etkileşimi veya psikolojinin politika üzerinde bırakmış olduğu etki olarak da ifade edilmektedir (Houghton, 2009: 22). Politik Psikoloji alanının gelişim aşamalarına bakıldığı zaman, psikolojinin alt dallarından olan temeli sosyal psikolojiye dayanan ve aynı zamanda sosyal etkileşimi inceleyen '*sosyal biliş*' alanıyla doğrudan ilgili olduğu görülmektedir. '*Sosyal Biliş Teorisi*' ise Politik Psikoloji ve sosyal bilişin arasındaki ilişkinin açıklandığı teoridir. Bu teori Fiske ve Taylor'un ifadesiyle sağlıklı bireylerin öncelikle kendilerini sonrasında da diğer bireyleri anlamaya çalışması ve onlar hakkında fikir beyan etmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Susan vd., 1984:1). Bu kapsamda denilebilir ki Sosyal Psikoloji ve Politik Psikoloji alanları insanların tutum ve davranışlarını anlamaya çalışmaktadır. Ayrıca Politik Psikoloji alanının çalışma konularının temelinde, insanı diğer canlılardan ayıran, farklı tutan düşünen ve çevresindekileri algılayan, anlamaya çalışan zihinsel işlevlere sahip olduğu yer almaktadır. Politik Psikoloji'nin temelinde bulunan bu yaklaşım ise '*Bilişsel Yaklaşım*' olarak ifade edilmektedir (Kathleen ve McGraw, 2002: 809).

Her ne kadar farklı isimlerde kullanılmış olsa da aslında Politik Psikoloji kavramı devletlerin tarihi kadar ve devlet ilişkilerinin yürütüldüğü siyaset kadar eski bir kavramdır denilebilir. Ne zaman ki insanlar politika yapmaya başlamış işte o zaman farkında olmadan birbirlerinin tavır ve davranışlarının altında yatan unsurları araştırmaya başlamışlardır. Araştırmada yalnızca halkın değil, üst düzey karar vericilerin tutum ve davranışlarının altında yatan etmenler de incelenmiştir. Bu sebeple de Politik Psikoloji halkın davranışlarını incelemekle birlikte, beraberinde seçkin (elit) kesimin de kararlarını inceleyen ve bu kararların politikayı nasıl yönlendirdiğini araştıran bir disiplin olarak kabul edilmiştir (Bilgin, 2005: 24). Bu noktada denilebilir ki Politik Psikoloji'nin düşünsel kökleri Machiavelli, Rousseau, Locke, Hume, Hobbes ve Platon gibi pek çok düşünürün çalışmalarına kadar dayandırılabilir. Söz konusu çalışmalarda ideal devlet anlayışından lider davranışlarına, insan doğasından barışın tesisine kadar pek çok psikolojik çıkarımlara rastlamak mümkündür (Ward, 2002: 61-

62). Bu noktada Platon'a göre episteme akıl yoluyla elde edilebilen zihin merkezli bilgiler bulunurken bir de duygular yoluyla elde edilen bilgiler bulunmaktadır. Hem zihne hem de duygulara dayanan bu bilgiler de psikoloji biliminin yolunda ışıık olmuştur (Korkman, 2016: 365). O halde denilebilir ki Platon insan doğasının kapsamlı tasvirinde psikolojik zemini de ihmal etmemiştir (Osmanoğlu, 2020: 274). Locke ise insan doğasında adalet ve eşitlik duygusuna önem vererek devletin var oluş amacının mülkiyet olduğunu düşünürken, Rousseau ise tam tersi olarak mülkiyetin savaşılara sebep olduğunu ve insanlar arasında var olan farklı türdeki eşitsizliklerin politik yapı tarafından ortadan kaldırılması gerektiğini savunmaktadır. Dikkatle incelendiğinde görülmektedir ki İlkçağ ve Orta Çağ paradigmasının insana dair yapmış olduğu pek çok tasvir psikoloji ile sıkı bir ilişki içerisinde ve farklı dönemlerde, farklı zamanlarda insana dair yapılan bu tasvirler de psikolojinin temelini oluşturmaktadır (Osmanoğlu, 2020: 265-269).

Robert Jervis'e göre farklı yaklaşımlardan yararlanan pek çok Politik Psikoloji türü bulunmaktadır. Bütün bu farklı tanımlamaların ise araştırma alanında kullandıkları beş ortak nokta mevcuttur. Bunlardan birincisi insan davranışları kapsamındadır ve insan davranışlarını anlayabilmek için öncelikle o insanların çevrelerini nasıl algıladıklarını, anlamlandırdıklarını ve nasıl karar verdiklerini anlamak gerekmektedir. Uluslararası davranışları anlayabilmek için ise devletlerin yalnızca dış ilişkilerini değil, aynı zamanda dış ilişkilerini etkileyen karar alıcıların algıları, amaçları ve hatta inançları incelenmelidir. İkinci alan ise liderlerin ortak davranış şekilleriyle alakalıdır. Pek çok siyasi liderin ortak davranış kalıpları olabildiği gibi bilgileri anlama ve işleme, farklılıkları görme, yorumlama açısından farklılıklar bulunmaktadır. Üçüncü araştırma alanı, davranışın '*kendilik*' imajı ve kimlik algılaması durumudur (Jervis, 2002: 293-295). Aktörler bu kimliklerle kendilerini ve aynı zamanda birbirlerini tanımlamaktadırlar (Bozdağlıoğlu, 2012: 132). Dördüncü araştırma alanı ise insanların da duygularının olduğudur. Bu durumda devlet davranışlarını açıklamada öfke, sevgi, özlem ve aşağılanma gibi duygu durumları da önem arz etmektedir. Politik Psikoloji'nin beşinci ve son araştırma alanı ise Priori akıl yürütme ve ampirik araştırmaya derin bağlılıkla alakalıdır. Zira soyut kuramsallaştırma çok önemlidir (Jervis, 2002: 293-295). Bu kapsamda da Politik Psikoloji analizlerinde gerçek olaylar ile bu olayların psikolojik analizleri birbirinden ayrılmakta, olayların daima nesnel nedenleri bulunurken olayın çıkışına katkıda bulunan psikolojik nedenleri de bulunmaktadır. Sonuçta çıkan olaylar, sonrasında toplumun psikolojisini etkileyerek kısır döngü bir sarmal yaratmaktadır (Kansu ve Tarhan, 2018: 4).

Yukarıda da ifade edildiği üzere önemli Politik Psikoloji'nin incelediği alanlardan birisi de davranışlardır. Düşüncenin eyleme dönüştüğü davranışlar, zamanla edinilen yeni bilgiler,

hislerdeki değişiklikler ve ikna yöntemi ile değişebilmektedir (Cottam vd., 2004: 7). Davranışlar kadar önemli olan ve Politik Psikoloji de yararlanılması gereken ikinci kavram da duygulardır. Her durum duyguları etkileyebilmekte iken duygular da her durumdan etkilenebilmektedir. Değerler, kimlikler ve davranışlar duygusal bileşenleri barındırmaktadırlar. Bu bağlamda duygular, gruplar arası çatışmaları çözümlemeye büyük önem taşımaktadır. Olumsuz duygular olan korku ve nefret çatışma çözümünü zorlaştırırken, umut ve empati gibi olumlu duygulardan oluşan unsurlar çözümü kolaylaştırmakta ve tarafların birbirlerini kabullenmelerini sağlamaktadır (Maoz ve Calark McCauley, 2005: 791-808). Bu durum eski büyükelçi Nathaniel Howel'in iyi düzenlenmiş, adil bir resmi diplomasıyı basketbol oyununa benzettiği ve kurallara uygun oynayan takımın kazanırken diğer takımın da elde ettiği sayılar ve göstermiş olduğu mücadelelerden dolayı özsaygıları açısından önem arz ettiği ve diplomatik ilişkileri kolaylaştırdığı şeklinde ifade edilirken, Volkan'ın elçi Howel'in metaforunu genişleterek Psikopolitik değerlendirme yaptığı diplomatik diyalog süreci basketbol sahasına dökülmüş büyük bir fiçı dolusu yağ ile ifade edilmektedir. Öyle ki basketbol sahasına dökülmüş büyük bir fiçı dolusu yağ oyun oynamayı imkânsız hale getirerek kaotik bir durum yaratmaktadır. Zira oyunun oynanabilmesi için öncelikle yağın sahadan uzaklaştırılması yani yerlerin temizlenmesi gerekmektedir. Söz konusu örnekte olduğu gibi uluslararası bir ilişkide de oyun oynamayı zorlaştıran yağ, esasında büyük grup kimlikleri, bu kimliklerin korunması ve sürdürülmesiyle alakalıdır. Yağlı bir zeminde oynanamayacak basketbol oyunu gibi büyük grup kimliklerinin alevlendirdiği Uluslararası ilişkiler kaygan bir zemin oluşturarak diyalogu neredeyse imkânsız hale getirmektedir (Volkan, 2013: 265).

Çatışmaların çözümlenmesinde davranışlar ve duygular kadar önemli olan üçüncü kavram ise algılardır. Algı siyasi tercih, siyasi eylem ve siyasetle alakalı olan duygu ve düşüncelerin geliştirilmesi, birbirleriyle ilişkilerinin incelenmesi noktasında büyük öneme sahiptir. Algı birey zihninde şu şekilde oluşmaktadır: Bireyin kendi tecrübeleri ve bu tecrübelerin bıraktığı izler dünyayı zihninde nasıl canlandırdığıdır (Monroe, 2002: 400-404). Düşmanların niyetlerinin, karakterlerinin, güçlerinin, güçsüzlüklerinin, güvenilirliklerinin algısı dış politika davranışlarını etkilemekte ve aktörlerin bu algıya göre davranış sergilemesini sağlamaktadır. Algıya göre de sevgi ya da nefret duyguları ortaya çıkmaktadır. Düşman ile alakalı olan algılar düşman ile yaşanan deneyimler düşman davranışlarının yorumlanmasında etkilidir (Kaplowitz, 1984: 373-406). Ayrıca insanlar siyasi olay ve aktörler karşısında da birtakım duygular barındırırlar. Duygular da çalışılması zor olan fenomenlerdendir. Öyle ki ölçülememekte ve ne oldukları yönünde de kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Öncelikle duyguların rollerini anlamak gerekir ki şiddet olaylarını da anlamak mümkün olsun. Daha önce

de belirtildiği üzere duygular bilgi edinme, karar verme süreçlerini etkilemektedirler ve bu durum da davranışa yansımaktadır. Ayrıca duygular diğer grubun algılanmasında önem arz etmektedir. Ait olunan grubun tam tersi olarak diğer grup daha olumsuz algılanmaktadır. Gruplar diğer gruptan farklı olarak kendi gruplarının pozitif davranışlarını daha iyi olarak değerlendirirken, negatif davranış kıyaslaması yapıldığı zaman kendi gruplarının negatif davranışlarını diğer grubun negatif davranışlarına kıyasla daha önemsiz olarak değerlendirmektedirler. Bu durum da ‘*siyah koyun etkisi*’ olarak ifade edilmektedir. Grup, sosyal kimliklerinin vermiş olduğu pozitif algılarına zarar gelmemesi için de kötü tavra sahip üyeyi dışlamaktadır. Duygular söz konusu olduğunda da olumlu olan duyguların ait olduğu gruba, olumsuz duyguların da diğer gruba yöneltildiği unutulmamalıdır (Cottam vd., 2004: 48-50).

Bireyler ve gruplar karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedirler. Bu sebeple genel olarak bireyler ya da gruplar kendilerini iyi olarak değerlendirmenin ötesinde öncelikle diğerlerini kötü olarak değerlendirme eğilimi içerisindedirler. Devletler de aynı şekilde bireyler gibi kendilerini barışçıl olarak görürlerken başka bir devleti saldırgan olarak görmektedirler. Bu da göstermektedir ki kendi davranışını doğru ve mantıklı gören birey, grup ya da devletler karşısındakinin davranışını bunun tam tersi olarak görmektedirler (Jervis, 2002: 294). *Dehümanizasyon*² (Çevik-Ersaydı, 2012a: 75) olarak ifade edilen bu durum bir grubun üyelerinin diğer grubun üyelerini insandan daha aşağıda ya da insanlık dışı bir yaratık şeklinde görmesi olarak tanımlanmaktadır. Böylece ortaya çıkan zihinsel mekanizma esasında düşmanı vahşi bir yaratık, canavara benzeten savunma mekanizmasıdır (Çevik, 2010: 60). Vamık Volkan’ın da ifadesiyle bu durum ‘*öteki*’nin canavarlaştırılması anlamına gelmektedir. Öyle ki olumsuz yönleri başkalarına yönlendirmek, olumlu davranışlardan ayırıp dışsallaştırmak da bir eğilimdir. Bu davranışlar kişinin, bireyin sorumluluğunu üstlenemeyeceği ya da üstlenmek istemediği özellikler olabilmektedir. Böylece kendiliğin kabul edilmeyen özellikleri de karşı tarafa (ötekine) yansıtılabilmektedir. Dolayısıyla kötülük denilen olgu ‘*ötekinde*’ yer etmektedir. Kişinin az tanıdığı veya hiç tanımadığı bireyler yansıtmanın ve dışsallaştırmanın en çok kullanıldığı nesnelerdir. Fakat birebir bulunan ilişkilerdeki somut durum böylesine bir yansıtma, dışsallaştırma veya günah keçisi ilan etme durumunu zora sokabilmektedir (Volkan, 2008: XV).

²Ötekileştirmenin en ilkel hali olarak psikolojik bir mekanizma olan dehümanizasyon (İnsanlıktan çıkarma) sosyalleşme sonucunda düşmanın nefret edilecek bir nesneye dönüştürülmesidir

'Biz' ve 'öteki', 'müttefikler' ve 'düşmanlar' kavramları insan yaşamı ve insan zihni için temel yapı taşıdır. İnsan yaşamının ilk üç yılında yavaş yavaş oluşmaya başlayan 'ben' (kendim) duygusu yaşamın diğer kısmında farklı yaşantıları bütünleştirmeye ve aynı zamanda bireyin yaşanan olayları haz verici (iyi) bir deneyim mi yoksa o kadar da haz verici olmayan (kötü) bir deneyim mi olduğunu anlamasına yardımcı olmaktadır (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 14-15). Böylelikle büyük bir gruba ait olarak iyi ya da kötü paylaşılan ortak rezervuarlar bulunmaktadır. Volkan 'kötü' ortak rezervuarların paylaşılmış 'öteki'nin (düşmanların), 'iyi' ortak rezervuarların da 'bizlik'in (müttefiklerin) başlangıcının olduğu kuramını ortaya atmıştır (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 16).

Politik Psikoloji kavramı insan ve grup politik davranışlarını temelde insan zihnine indirgeyerek ele almaktadır. Diğer bir deyişle siyasetin psikolojik temeli olan grup içi ve grup dışı olarak ifade edilen tehditleri Politik Psikoloji 'Öteki' (düşman) üzerinden oluşturarak çatışma ortamı yaratmaktadır. Tarih zaten farklı etnik grupların birbirlerine karşı geliştirmiş oldukları düşmanca duygulardan ibarettir. Politik Psikoloji de bu noktada çatışma nedeni olarak görülenlerin aksine görünürde gözükmeyen çatışma nedenlerini tespit ederek büyük gruplar arasındaki sorunlara neden olan bu etkenleri ortadan kaldırmak için kullanılan bir çözüm yöntemi olmuştur (Çevik, 2010: 15). Kendilik ve ulus kimliği, tarihsel mağduriyetler, tarihsel düşmanlık, 'Öteki'ne karşı tutumların kuşaktan kuşağa aktarımı, yas tutma/tutamama, geniş grup kimliği, seçilmiş zafer, seçilmiş travma, anksiyete, saldırganlık, kendilik (self), etnik kimlik, narsisizm, yaralanmış özsaygı gibi psikolojik kavramlar bu çalışmada Politik Psikoloji üzerinden yorumlanmıştır.

İnsanoğlu doğumdan itibaren iki esas dürtüyle doğmakta ve bu dürtülerle bağlantı içinde yaşamaktadır. İlk libidinal dürtüler insana mutluluk ve haz veren dürtüler iken, ikincisi agresif dürtülerdir ki bu dürtüler de istismar, şiddete maruz kalma, insanın engellenmeleri gibi hoşnutsuzluk yaratan yaşantılar ile ilişki içindedir. Gelişim sürecinde yaşanmış olan travmatik durumlar bu duyguları tetiklemekte ve insanda çatışmayı uyandırmaktadır. Ulusal ve uluslararası düzeyde agresyonun³ saptanmasında ise tarihsel düşmanlık, insanlıktan çıkarma (dehümanizasyon) ve mağduriyet olarak ifade edilen üç temel unsur bulunmaktadır (Çevik, 2010: 58-59). Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde örnek olaylara yer verilmiştir fakat burada mağduriyet psikolojisi kapsamında Yunan milletinin Sözde Pontus Soykırımı ele alınabilir. Yunanların Sözde Pontus Soykırımı iddialarında olduğu gibi kendi ırklarına yönelik bir katliam olmamasına karşın Türklerin Karadeniz'de Yunanların deyimi ile (*Pontus'da*), '*Küçük Asya*'da

³Engellenme süreçleri sonucunda açığa çıkan kızgınlık ve öfke.

ve Trakya’da Ortodoks Hristiyan Yunanlara karşı ‘*katliam ve soykırım*’ uyguladıkları iddiaları Yunanların yaşamış oldukları travmayı efsaneleştirmeye çalıştıklarının göstergesidir. Yunan milletinin ‘*Sözde Pontus Soykırımı*’ iddiaları ile yaşamış olduğu bu tarihsel düşmanlık ve mağduriyet psikolojisi Ermenilerin ‘*Sözde Ermeni Soykırımı*’ iddiaları ile benzerlik göstermektedir (Cin, 2008: 29-30). Oysa Ermeniler Osmanlı toprakları üzerinde uzun yıllar Millet-i Sadıka olarak yaşamışlar ve devlet yönetiminde roller edinmişlerdir (Çevik, 2010: 21). Fakat Ermeniler bir devlet olmadıkları için Yunan milleti kadar etkilenmemişlerdir. Buna rağmen Türklerin Ermenileri katlettiği iddiaları ile kendilerine savunma mekanizmaları oluşturmaktadırlar. Yunan milleti de hissettikleri mağduriyetlerini Ermenilerin ‘*Sözde Ermeni Soykırımı*’ ile özdeşleştirmeye çalışmaktadır (Cin, 2008: 29). Öyle ki bu özdeşim ile Yunanlar kendilerini savunmaya hazır bir ruh haline büründürmekte ve Yunanlar için anlam dünyasında sorunun tam portresini Ermeniler yansıtmaktadırlar. Böylelikle de mağduriyetliklerine taraftar bularak kolaylıkla destek görebilmişlerdir. Ancak ‘*Sözde Ermeni Soykırımı*’ somut bir travmatik yaşantıdan beslenmesi ve bu durumun Ermenilerin kimlik unsuru haline gelmesinden dolayı ‘*Pontus Soykırımı*’ndan ayrılmaktadır. Ne var ki Yunanistan gözünden ‘*Pontus Soykırımı*’ tıpkı suç işleyen bir çocuğun başka birini örnek göstererek “*Ahmet de öyle yapmıştı*” söylemi ile hareketine meşruluk kazandırmak istediği gibi Ermenilerin ‘*Sözde Ermeni Soykırımı*’ ile özdeşleştirilmeye çalışılarak meşruluk kazandırılmak istenmiştir (Beyazyüz ve Göka, 2013: 152). Zira Yunanların soykırım ifadesini etiket olarak kullanmalarının nedeni de duygusal toplumlar nezdinde Türklere karşı bir suçluluk duygusu uyandırarak hassasiyet oluşturmak olarak değerlendirilmektedir.

1.1.3. Kimlik ve Çıkar İnşasının “Ben” ve “Öteki” ile Etkileşimi

Kimlik kavramı, Yunan ve Türk milleti gibi büyük grupları harekete geçiren, aynı zamanda çıkar algılarının oluşumundaki en temel faktördür (Brewer, 2001: 115-125). Popüler bir kavram olan ‘*kimlik*’ ne ifade etmektedir? Özünde ‘*kim*’ ya da ‘*ne*’ olduğumuzla mı alakalıdır yoksa daha derin bir anlam mı içermektedir. Psikolojiden sosyolojiye, tarihten siyasete kapsamlı bir alanın içinde bulunan ‘*kimlik*’ için ortak bir tanım yapmak kolay değildir (Sarı-Ertem, 2012: 192). Bu noktada kimlik tam anlamıyla nasıl tanımlanmalıdır? Bazılarına göre kişilerin ve farklı büyüklükteki grupların ‘*kimsiniz*’, ‘*kimlersiniz?*’ sorusuna verdikleri yanıtlardır ya da bireyin kişiliğini ya da grubun niteliğini gösteren onları diğerlerinden ayıran özelliklerdir. Başka bir deyişle kendini anlatırken kendini ‘*ötekilerden*’ farklı kılan bir araçtır (Kekevi ve Kılıçoğlu, 2012: 1185). Bir bireyin psikolojik ve biyolojik yönden ‘*ben*’ ve ‘*öteki*’

ayrımını yapabiliyor durumda olması bireysel kimliğin oluşumundaki temel yapıtaşının gerçekleştiğinin göstergesidir (Rıfat ve Çevik, 2003: 58).

Somut bir şekilde ifade etmek gerekirse ‘öteki’ kavramı bizden olmayan, tanımadığımız ve hatta korktuğumuzdur. Şüphesiz ki insan bilmediğine karşı merakla birlikte korku da duymaktadır. Bilinmeyen ve ilk defa karşılaşılan bir durum için “öteki” dost-düşman ve yabancı şeklinde algılanmaktadır. Eğer ‘öteki’nin bu karşıtlıklara ait bir kategoriye sokulması gerekirse bu genellikle düşman kategorisi olur (Özsüer, 2012: 272). Bir halkın da birliğini sağlamak için bir düşmana yani günah keçisine ihtiyacı vardır (Schnapper, 2005: 137). Bu düşünce ise Durkheim’ın ‘günah keçisi’ kuramı ile şöyle ifade edilmektedir: *Yoksunluk duygusunun yarattığı saldırganlık, kişilerin seçtiği ve belirlediği savunmasız günah keçilerine yöneltilir. Bu davranış sonrasında yerini olumsuz önyargılara ve stereotiplere bırakır.* Önyargılar ve stereotipler (kalıp yargılar) ‘ötekinin’ ortaya çıkarılmasında bir bütün oluşturmaktadırlar. Her ne kadar ikisi de aynı anlamı taşıyor gibi görünse de farklı anlamlar taşımaktadır. Kalıp yargılar tümüyle olumsuz değildir. Oysa önyargılar genellikle olumsuz ifadeler taşımaktadır (Shelley vd., 2000: 58). Öteki kavramı önyargı, ayrımcılık ve kalıp yargı kavramları ile karşımıza çıkmaktadır. Ayrımcılık ve dışlanma kavramlarını da beraberinde getiren öteki kavramı bir kişi ya da gruba bu kavramların getirdiği özelliktir (Çevik, 2003: 58).

Kimlik ise her şeyden önce ‘farklılıklar’ açısından ifade edilmekte ve ‘diğerlerinden’, ‘ötekilerden’ farklı olunan unsurlar yönünden ele alınmaktadır (Connolly, 1995: 24). Başka bir deyişle birinin kimliği ‘diğerinin sahip olmadığı’ şeylerdir. Öyle ki ben ‘iyinin ve düzeninin’ sembolü iken diğeri de ‘kötünün ve düzensizliğin’ sembolü olmaktadır. Bu da göstermektedir ki değerler dünyasını şekillendiren diğerleri ve bizim aramızdaki farklılıklardır. Wendt’in kimlik tanımlamasına göre de kimliği şekillendiren, aktörlerin motivasyon ve davranışlarını belirleyen bir etmen olarak kabul ettiği bu kavram ‘ben’ ve ‘öteki’ etkileşimi sonucu ortaya çıkmaktadır. Buna göre de kimliği ifade ederken hem ‘kendimizin’ hem de ‘diğerinin’ düşünceleri önem taşımaktadır (Wendt, 1999: 224).

İlk olarak bahsedilmesi gereken bireyin var oluşunu simgeleyen bireysel kimliktir. Bebeklik döneminde bebeğin aklı yaratıcı bir şekilde işleyen karmaşıklık içindedir. Bebek doğduğunda kendilik ayrışması yoktur. Çocuk kendilik ayrışmasını üç yaşın sonunda, dört-beş yaşlarında öğrenebilmektedir. Kendilik ayrışması ve bireyselleşme sürecinde olan çocuk, oluşmaya başlayan kimliğini koruyabilmek için farklı psikolojik mekanizmalar kullanmaktadır. Bunlardan dışa dönük olanları yansıtma ve yer değiştirme iken, içe dönük olanları ise özdeşleşme ve içe alımdır. Erken çocukluk döneminde aşağılayıcı, hoş olmayan yönler dışa yansıtılır. Böylece çocuk olumsuz yanlarını kendinden uzaklaştırarak olumlu yönlerinin

etkilenmesini önlemiş olur. Bazen de olumlu yönlerini başkalarına yansıtarak iyi yönlerini yansıttığı kişilerin uzantısı olarak yaşar. Böylece çocuk kendinin olumlu ve olumsuz yanlarını daha gerçekçi bir kendilik duygusuyla ve başkalarına yansıtarak bütünleştirir. Bu durum olgunlaşmamış bireylerde ve gelişmemiş toplumlarda yeterince gerçekleşemez. Bu nedenle de bu kişiler yaşadıkları olumsuz durumları kendi dışındakilere ve kendisinden farklı olarak düşünenlere yansıtırlar. Tıpkı '*biz*' ve '*öteki*' kavramlarında bizim dışımızdakilerin düşman olarak algılanması gibi (Çevik, 2010: 49-50). Bu noktada Yunanistan da kendilik ayrışmasını bağımsızlığını elde ettiğinde kazanmış ve kimliğini koruyabilmek adına da birtakım psikolojik mekanizmalar kullanarak mağduriyetliklerini, travmalarını, '*öteki*' olarak gördükleri Türklere yansıtmışlardır.

İnsan ilk doğduğu andan yetişkinliğine kadar sahip olduğu bireysel kimliği daimî bir değişim içerisinde devam etmektedir. Bu döngünün başında oluşan bireyin çekirdek kimliğidir ve zamanla birey çekirdek kimliği ile çevresi, günlük hayatı ve politika gibi pek çok alanda fikirler edinmeye başlamaktadır (Çevik, 2010: 58). Volkan'a göre çocuklar doğumundan yetişkinliğine kadar paylaşılan rezervuarlar olarak ifade ettiği kalıcı ve sabit olan dışsallaştırmaları yetişkinlerden edinmektedirler. Edinilen bu dışsallaştırmalar çocuktaki biz ve diğerleri başlangıcının da ilk adımlarını oluşturmaktadır. Çocuk yetişkin olmaya başladıkça da çocuğun etniklik, klan, milliyet ve diğer geniş gruplar gibi kavramları idrak etmesiyle de bu durum sürüp gidecektir (Volkan, 2012: 14). Çekirdek kimliklerin gelişmeye başlamasıyla bireyler içinde bulundukları toplumun grup kimliğini de tanımaya ve çekirdek kimliği ile grup kimliğini özdeşleştirmeye başlamaktadırlar. Sosyal çevreye uygun bir şekilde gelişen birey zamanla öteki olarak ifade ettiği gruplara karşı geliştirdiği önyargılı davranışlarını da burada kazanmaya başlamaktadır (Çevik, 2010: 60). Bu noktada Yunanistan'ın Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin ilk başlangıcından itibaren zihinlerinde yer alan toplumsal anılar, maziler Yunan kimliğinde paylaşılmış rezervuarların dışında dışsallaştırmalara da sebep olarak '*biz*' ve '*öteki*'nin ilk basamaklarını oluşturmaktadır. Oluşan '*biz*' ve '*öteki*' ayrımı ve gelişen kimlik duygusuyla birlikte de önyargılı yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır.

Davis'e göre insani ihtiyaçların en temel üç unsuru bulunmaktadır. Bunlar; ait olma, hayatta kalma korkusunun giderilmesi ve değerli olduğunu hissetmedir ve bu üç temel unsurda en çok grup kimliği ile giderilebilmektedir. Bugüne kadar da bu ihtiyaçları en iyi şekilde karşılayan oluşumlar uluslar olmuştur. Uluslar içinde bulunan bireyler dâhil olma duygusuna sahip olmaktadır. Ait olma ihtiyacı da bilinçdışında oluşan duygusal etmenlerden nemalanmaktadır. Hayatta kalma arzusu ve güvende hissetme ihtiyacının karşılanması ise grup kimliği ile sağlanan diğer dürtülerdendir. Diğer ihtiyaç olan değerli olduğunun hissettirilmesi

ihtiyacı da sevilme ihtiyacıdır ve bebeklikten itibaren bireyin hayatında büyük önem taşımaktadır (Davis, 1999: 25-47). Bu minvalde Yunanistan Osmanlı millet sistemi içerisinde bulunarak ait olma ihtiyacı ve güvende hissetme ihtiyacını karşılamış ve Baskın Oran'a göre Osmanlı bayrağı altında siyasi birliği ilk kez sağlanmıştır (Aksu, 2017a). Başka bir deyişle Türk ve Yunan milletlerinin Osmanlı millet sistemi içerisinde bir arada yaşamış olmaları Yunan halkında duygusal etmenler olan ait olma, değer görme ihtiyacını karşılamış ve grup kimliği oluşturmuştur.

Kowert ise kimliğin özellikle de ulusal kimliğin önemini iki nedene dayandırmaktadır. Birincisi, dışarıdan gelecek tehditlere karşı koyabilmenin ancak bir ortak kimlikle mümkün olabileceği ikinci neden ise devletlerin ulus kimliği aracılığıyla dostlarını ve düşmanlarını belirleyebildiğidir. Kimlik tanımlamasını yaparken Kowert iki tür kimlikten söz etmektedir. Bunlardan iç kimlik ulusun bütün olmasını anlatırken, dış kimlik ulusun diğerleri ile karşı karşıya kaldığında göstermiş olduğu kimliğidir. Bu kimliklerden en çok yararlananlar ise bireylerden çok devletlerdir. Öyle ki devletler savaşma gücü aracılığıyla bireyler arasında bulunan ve ulusal kimlikten doğan ilişkileri güçlendirmektedirler (Tutaş, 2012: 43). Ülke ya da ulus kavramı ana babalığın temel tanımında olduğu gibi bireyin güvenliği, korunması, bakımı gibi ihtiyaçları açısından önemlidir. Bunun dışında birey ulus devlete bağlılığında kendilik ve ulus özdeşleşmesini kurabilmelidir. Bireyin kendilik duygusu ve değeri o ulusun halkıyla, diliyle, adetleriyle ve sınırlarıyla özdeşleşmesinden kaynaklanır. Bu yüzden kendilik ve ulus kimliği düşüncesi iç içe geçmiş bulunmaktadır (Volkan, 2008: XIII). Yunanların Osmanlı İmparatorluğu çatısı altında iken de dillerini, dinlerini, geleneklerini ve göreneklerini koruyabilmiş olmaları yeni bir kimlik edinebildikleri ulus devletinin ortaya çıkışına temel oluşturmuş ve iç kimlik sağlanabilmiştir. Kendilik ve ulus kimliğini bağımsızlığı ile elde etmiş olan Yunanistan'ın 'biz' ve 'öteki'nin sınırlarını oluşturması dadış kimliğinin şekillenebilmesini sağlamıştır.

Konstrüktivist yaklaşımın savunduğu temel tezlerden biri aktörlerin kimlikleri ile çıkarları arasında kurmuş olduğu bağıdır. Kimlik ile çıkar arasındaki bu bağ nedir ve nasıl kurulur, sorunsalına bakıldığında Wendt, kimliklerin ve çıkarların karşılıklı olarak toplumsal etkileşimden oluşan bağımlı değişkenler olduğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda da kolektif hareketi kendi çıkarları için iş birliği içinde olan aktörlerin çıkarları karşılığında ödedikleri bedel olarak değil, yeni bir 'kendi' yaratmanın karşılığı olarak tanımlamaktadır. Wendt'in bahsettiği bu durum aslında toplumsal etkileşimi ve sosyal yapıları şekillendiren olguların aktörlerin kimlikleri yönünde, çıkarlar vasıtasıyla şekillendiği ifadesidir (Wendt, 1994: 387). Böylece devletlerin kimlikleri ve bu kimliklerin devletleri yönlendirdiği çıkarlarının hesap

edilmesi sistemin dayatması değildir. Bilakis bu olgular bizzat aktörler ve öznelarası sosyal yapılar tarafından şekillenmektedir (Ongur, 2010: 140-141).

Görüldüğü üzere kimlik ve çıkar arasında 'ben' ve 'öteki' etkileşiminden kaynaklanan değişime ve etkileşime açık bir ilişki bulunmaktadır. Türkiye ve Yunanistan açısından da sahip olduğu kimliği korumak, güvende hissetme algısı çıkar tanımlamasına 'kimliğin muhafaza edilmesi ve yayılmasının' da dâhil edildiğini göstermektedir (Sarı Ertem, 2012: 221).

1.2. Politik Psikoloji ve Nesne İlişkiler Kuramı

Nesne ilişkileri kuramını açıklamadan önce 'nesne-ilişkileri' ve 'nesne' kavramlarının neler olduğunun ortaya konulması gerekir. Nesne-ilişkileri (object relations); örneğin anne, bakıcı vb. gibi anlamlı kişilerarası ilişkiler kurabilme gücü olarak ifade edilmektedir (Arthur ve Reber, 1995). Yani bir kişinin, bireyin ilişki içinde olduğu tüm insanlar, şeyler ve koşullar anlamı taşımaktadır. Nesne (object) ise hareketin ya da isteğin yönlendirildiği kişi, bireyin içgüdüsel doyuma ulaşabilmesi için ihtiyaç duyduğu kişi ya da şeydir (Rycroft, 1989: 106-107). Freud nesne kavramını insan ya da eşya her ne olursa olsun bir dürtünün amacına hizmet eden şeyler olarak ifade etmektedir. Freud gibi sonrasında gelen birçok psikanalist de nesne kavramını öznenin her tür eşya, koşullar ve toplumla olan ilişkisini açıklayabilmek için kullanmaya devam etmiştir (Nelson, 1996: 30-31).

Nesne ilişkileri kuramı (*object relations theory*) klasik psikanalitik kuram içerisinde ortaya çıkan en etkin ekollerden biridir. M. Klein nesne ilişkileri kuramının kurucusudur ve bu kavramı ilk kullanan teorisyen olarak kabul edilmektedir (Hayata, 2010: 43). Psikanalitik nesne ilişkileri kuramı, kişiliğin gelişiminde erken dönemdeki ikili nesne ilişkilerinin önemini incelemektedir. Nesne ilişkileri kuramcıları da nesne ilişkilerinin içselleştirilmesini anne ile bebeğin yaşadığı ilk deneyimlere dayandırmaktadır. Erken çocukluktaki içselleştirilen bu durum psikolojik yapının temelini oluşturmaktadır. İçselleştirilen bu nesne ilişkileri gelecek yaşantıdaki çatışma ve aktarımlara da temel teşkil etmektedir (Akyüz, 2018: 2).

Nesne ilişkileri kavramı, bireyin kendisi ve kendisinin dışında oluşan diğerleri ile kurduğu duygusal ilişki olarak kullanılırken (Reber, 2001: 478). Klein gibi birtakım yeni Freud'cular bu kavrama diğerleriyle yani anne veya bakıcı gibi anlamlı ilişkiler kurabilme gücünü de dâhil etmektedir (Nelson, 1996: 25). Bu kurama göre bireyin gelişiminde anne ile ilişkisi büyük önem taşımaktadır. Çocuk bir nesneye-anneye bağlı olarak doğar ve anne ile nesne ilişkilerini içselleştirmektedir. İçselleştirilen bu nesne ilişkileri çocuğun iç yaşamını etkileyerek geliştirir (Ardalı ve Erten, 1999) ve yaşadığı ilk deneyimler ve içselleştirmeler onun

iç yaşamını ve benlik gelişimini büyük ölçüde etkiler (Hayta, 2010: 67). Sonrasında da bunu çevresindekilere yansıtarak iyi bir etkileşimde bulunulmasını sağlar (Ardalı ve Erten, 1999).

Nesne ilişkileri kuramı Freud'un dürtü kuramından beslenmiş ve Winnicott, Jacobson, Mahler ve Fairbairn gibi birçok kuramcı açısından çeşitli şekillerde ifade edilmiş ve geliştirilmiştir (Kernberg, 1985). Freud'a göre dürtüler, insan davranışlarının psikolojik güdüleyicileridir. Bu güdüleyiciler gelip geçici olmanın aksine sabit unsurlardır. Oysa içgüdüler gelip geçici unsurlardır. Öyle ki biyolojik, kalıtsal ve psikolojik olarak ya da çevresel etmenlerce harekete geçirilmektedirler. Nesne ilişkileri teorisinde ise dürtüler bir ilişki içerisinde ortaya çıkmaktadır. Dürtü ve ilişkiyi birbirinden soyutlamak mümkün değildir. Zira çocuğun doğumundan itibaren öne çıkan şey ilişki arayışıdır. Nesne ilişkileri kuramı da bireyin çevresiyle bulunduğu ilişki ve etkileşim neticesinde içe yansıtma, içselleştirme ve özdeşleşme gibi psikolojik bir yapıyı kullanarak 'ben' kimliğine ulaşmayı hedeflemektedir (Greenberg ve Mitchell, 1983).

Yukarıda da bahsedildiği gibi kurama göre insan, dürtünün doyuma ulaşmasının aksine ilişki arayışı içerisinde. Bu kapsamda nesne ile temas kurma en temel insan ihtiyacı olarak ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, bebek anne sütünü alıp karnını doyurma dürtüsünden çok, annesi tarafından beslenmenin beraberinde gelen sıcaklık, bağlanma ve yakınlık kurma gibi duygulara odaklanmaktadır (McWilliams, 2009). Bu nedenle bu dönemde birincil nesne olan anne ile bebek ilişkisi büyük önem taşımaktadır. Kurama göre nesne kişinin bağlanma ya da yakınlık kurabileceği bir insan (örn: anne, baba, bakıcı vb.) olabilirken aynı zamanda bedeninin bir parçası (örn: anne memesi) ya da bir geçiş nesnesi (örn: oyuncak bebek, battaniye) olabilmektedir (Güvenir ve Varol-Taş, 2008: 116-122).

Buraya kadar açıklanan nesne ilişkileri kuramında da ifade edilmeye çalışıldığı üzere nesne ilişkileri kuramı doğrultusunda çocukluk döneminde ortaya çıkan kimlik gelişimi, 'Ben' ve 'Öteki' ayrımı, iyi ve kötü kendilik temsilleri ile nesne temsilleri arasında ilişki ve etkileşim bulunmaktadır. Bir bebeğin doğumundan itibaren kendisi ve çevresi arasında bağ kurması, birincil nesne olan annesi ile olan ilk ilişkileri ve sonrasında kendi kimliği ile annesinin kimliğini ayırması yani ötekinden, diğerinden ayrılarak yeni bir farklılığa erişmeyi anlatan nesne ilişkileri kuramı Politik Psikolojinin psikanalitik yönünde sık sık kullanılmaktadır (Çevik ve Ceyhun, 1995).

1.3. Kendilik Kavramı ve Nesne İlişkileri

Kendilik kavramı ve nesne ilişkileri birbirinden bağımsız değildir ve kesin çizgilerle ayrılamamaktadır. Kendilik psikolojisi kişinin kendine verdiği değer anlaşılabilmesi ve

bunun korunabilmesi açısından dış ilişkilerin önemini vurgulamaktadır. Kendilik gelişimi yaşamın ilk yıllarında ilk nesnelerle kurulan bağın, ilişkinin şekline bağlıdır. Bu dönemde meydana gelecek aksaklıklar gelecek dönemlerde ego savunma mekanizmalarının fazlaca kullanılmasına aynı zamanda psikozlara, psikolojik sorunlara ve kişilik bozukluklarına neden olabilmektedir. Gelişimin ilk basamağında nesne ilişkilerindeki aksaklıklar özellikle *splitting* (bölünme) ve *projective identification* (yansıtımlı özdeşleşme) olarak bilinen iki savunma mekanizmasının yoğun bir şekilde kullanılmasına yol açar. *Splitting* (bölünme) savunma mekanizması birbirine zıt kendi ve nesne kavramlarını ve duygularını kesin çizgilerle birbirinden ayıran bilinçdışı süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu durum bebeğin yaşamının ilk aylarında duygusal dünyasının sürekliliği açısından temel teşkil etmektedir. Böylece bebek iyiyi kötüden, sevgiyi nefretten, hazzı acıdan ayırabilmektedir. *Projective identification* (yansıtımlı özdeşleşme) ise kişinin birtakım yönlerinin kendine ait değilmişçesine başkasına mal etmesi olarak ifade edilmektedir. Böylece kişi istemediği taraflarıyla yüzleşmekten yansıtımlı özdeşleşme savunma mekanizması ile kurtulmaktadır (Keskin, 2017).

Genellikle Klein nesne ilişkilerinin başlatıcısı olarak kabul edilmiştir. Freud'dan etkilenen Klein, içsel nesne temsillerini ön plana çıkartarak ve içsel nesne temsillerine odaklanarak Freud'dan farklılaşmıştır (Erbaş, 2015: 21). Klein davranışların temelini anne ile olan ilişkisinde olduğunu ve kendilikle alakalı kökenin de yaşamın ilk yıllarına dayandığını ifade etmiş ve anne bebek arasındaki ilişkiyi gözlemlemesi neticesinde de saldırganlık ve güç ilişkilerinin daha yaşamın başlarından itibaren bizi yönlendirdiğini savunmuştur. Klein'e göre saldırganlık dürtüsü ve hayatta kalabilmek amacıyla diğerleri üzerinde egemenlik kurabilme isteği hayatın başından itibaren bulunmaktadır ve bu duygu anne ile olan ilişkimizde de esas olarak yer almaktadır (Esen, 5). Klein gibi Kohut da davranışların temelini anneye dayandığını bebekteki kendilik gelişim aşamasının '*aynalama*' (*mirroring*)'e dayandığını ifade etmektedir. Öyle ki Kohut'a göre kendilik, bebeğin ve sonrasında çocuğun idealize edilmiş ve kendilik nesnesinin uzantısı aynalanan anne ile yaşadığı deneyimleri içselleştirmesi ile gelişmektedir. Annenin eş duyumlu yaklaşımı sonrasında çocuğun özdeğer, güven, bütünlük gibi kendilik işlevlerini kazanması neticesinde kendiliğin gelişimiyle zamanla kendilik nesnesinden ayrışma başlamakta ve özgün bir kendilik duygusu gelişmektedir (Çuhadaroğlu-Çetin, 2001: 310). Gelişen kendilik duygusu özdeşleştiği anneden ayrı olduğunu anladığı, Freud'un '*Birincil Narsisizm*' olarak adlandırdığı dönemde ortaya çıkmaktadır (Tuzgöl, 2018: 46). Ancak yeterince uygun aynalama yapılamaması durumunda bu dönemde kendiliğin *eksibisyonistik-grandiyöz* (kendilik patolojisi) kutbu gelişmemekte bu da ayrışma-bireyleşmenin aksamasına neden olmaktadır (Çuhadaroğlu-Çetin, 2001: 313).

Nesne ilişkileri açısından önemli bir diğer isim Kernberg'tir. Kernberg'e göre gelişimsel dönemin ilk basamaklarında kendilik ve nesne iki uçludur. Öyle ki kendilik, nesneyi kendisinin bir uzantısı şeklinde görmektedir. Bu durum da kendilik ve nesne arasındaki bağımlılık durumunu ortaya koymaktadır. Gelişimin bir üst aşamasında ise ayrılmış yapılar olan kendilik ve nesne bir bütüne dönüştürülmektedir. Kendilik ve nesne arasında bağımlı bir ilişki bulunmaktadır. Başka bir deyişle bebek, kendisini doyuran anne ile doyurmayan anneyi ayırt etmeye başlamıştır. Böylece gelişimsel aşamada büyük öneme sahip olan kendilik ve nesne ayrımı gerçekleşmiş olmaktadır. Öyle ki ayrılan kendilik ve nesne neticesinde bağımsız bir kendilik için uygun şartlar meydana gelmiş bulunmaktadır (Erbaş, 2015: 22).

Gerçek kendiliğin de oluşabilmesi için aynı zamanda ayrılma ve bireyselleşme aşamalarında bireyin ihtiyaç duyduğu bir çevrenin yani anne ve babanın desteğinin olması bireyin kendiliğini inşa etme sürecindeki en önemli araçtır. Özellikle annenin libidinal desteğinin olması ya da bu desteğin yokluğu kişisel gelişimimizi oluşturan en önemli etmen olarak ortaya çıkmaktadır (Özakkaş, 2018: 13). Dolayısıyla erken dönemde anne çocuk ilişkisinde yaşanan aksaklıklar, çocukluk sonrası dönemlerde kendiliğin gelişiminde Kohut'un ifadesiyle idealize kendilik ilişkisi kurmasına sebep olmaktadır. Başka bir deyişle çocuk kendisi için ideal olabilecek kendilik nesnelere bağlanmaktadır (Çuhadaroglu-Çetin, 2001: 313).

Klein'e göre erken dönemde kendilik gelişimi noktasında çocuklar, ilişki içinde oldukları kişileri içselleştirmekten ziyade, ilişkilerini kendi iç dünyalarına aktararak yaşarlar. Şayet bu içe aktarılan nesne ben-kendilik de gerektiğince güvenli bir biçimde oluşabilirse, olumlu bir gelişimde sağlanabilir. Volkan'a göre de çocukta var olan içe alınmış nesneler düzenli bir biçimde bir araya getirilince kişinin içerisinde tutarlı bir nesne dizaynı ortaya çıkmaktadır (Volkan, 1997: 60). Böylece annesi yanında değilken bile anne yansıması çocuğun zihninde var etmeye devam eden bir nesne işlevi görmektedir ve çocuğun kendiliği annesinin bir görünümü olarak varlığını devam ettirebilir (Hayta, 2010: 43-44).

Klein'e göre kendilik, gelişen çocuğun dünyasının merkezidir. Aynı zamanda insanlarla ve alaka kurduğu nesnelerle ilişki halinde olan kendiliktir. Klein farklılaştırarak içgüdü kavramını sürdürmüş ve dikkatini iyi ve kötü nesnelere çevirmiştir. Ona göre bir bireyin yetişkin kişiliğini anlayabilmek için öncelikle gelişimini, çocukluğunu ve bilinçdışını araştırmak gerekmektedir (Volkan, 1997: 62).

Buraya kadar açıklanan nesne ve kendilik kavramlarının Nesne İlişkiler Kuramı ile nasıl bir bağ içerisinde bulundukları ifade edilmiştir. Yapılan psikoloji araştırmalarında da görülmektedir ki kendilik ve nesne temsilleri birbirinden bağımsız hareket edememektedirler ve bunlar *nesne ilişkileri* olarak ifade edilen bir ilişki ve aynı zamanda etkileşim içerisindedirler.

Böylece nesne ilişkileri de kendilik temsilleri ve içsel nesne temsillerinin bir araya gelmesinden oluşur. Bu durum da özne kendiliğinin (kimliğinin) oluşmasına ve belirleyici bir rol edinmesine neden olur (Rinsley, 1978: 45-54).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Guntrip'in de ifade ettiği gibi insan hayatının önemi nesne ilişkilerindedir ve nesne ilişkileri var olmadan ego kendini gösteremeyeceği için yalnızca bu yönden hayatımızın bir anlamı olduğu ifade edilebilir (Guntrip, 2001: 19).

1.4. Ulusal Kimlik ve Kimlik İnşası

Bireylerin ve toplulukların kendilerini ifade ederken kullandıkları kavramların en başında kimlikler yer almaktadır. Bireyin içsel anlamda kendisini nasıl ifade ettiğinin yanı sıra dışsal anlamda da hangi gruplara ait olduğu ve nasıl bir toplumsal çevrede yaşadığının bir belirteci haline gelmiştir. Freud'a göre kimlik bireyin yabancı kişileri veya nesneleri benimsemesi ile ya da içine atmasıyla ortaya çıkan bir sürecin sonucunda teşekkül etmektedir (Aşkın, 2007: 214-215). Öyle ki bireyselden toplumsala sosyalden etniğe çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır (Renin-Tutu, 2015: 33). Kimliği yalnızca bireysel bir tanım olmaktan çıkaran kimlikler de bulunmaktadır. Bu kimliğe ise '*ötekilerden*' ayırt etmek için '*ulusal kimlik*' denilmektedir. Ulus- devlet inşasının oluşumu olan bu '*ulusal kimlik*' modern çağın getirisidir. Başka bir deyişle, devleti meydana getiren vatandaşların kimliği ile devletin kimliği örtüşmüştür; öyle ki modern devlet anlayışından önce geleneksel çerçeveye oturtulmuş devlet anlayışı meşruiyet temelli iken modern devletlerle ve ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte siyasal sistemler yaygın bir şekilde kitlesel sadakatle beslenmek zorunda bırakılmıştır (Yıldız, 2007: 12-13).

Ulusal kimliğin çok boyutlu ve karmaşık yapısından dolayı özünde tek bir tanımı bulunmamaktadır. Farklı tanımlamalarına bakıldığında zaman Smith ulusal kimliği '*kolektif kültürel kimliğin bir çeşidi*' (Smith, 2002a: 15), şeklinde ifade etmekte ve ulusal kimliği oluşturan temel özellikleri şu şekilde sıralamaktadır. Birincisi tarihi bir ülke, toprak ya da yurt, ikincisi ortak duygular ve tarihi bir hafıza, üçüncüsü ortak bir kamu kültürünün varlığı, dördüncüsü bütün vatandaşlar için geçerli olan yasal hak ve görevler, beşincisi vatandaşların ülke üzerinde rahatça hareket edebilecekleri ortak bir ekonomidir (Smith, 1999: 31-32). Connor'ın üzerinde durduğu ve aynı zamanda psikolojik bir bağ olan ve ulusal kimlik duygusunun ortaya çıkışında önemli bir rolü olan '*ait olma duygusu*' (Şimşek ve Ilgaz, 2007: 194) da bu tanımlamaya dâhil edilebilmektedir. Benzer şekilde bir tanımda Giddens ortaya koymaktadır. Giddens'e göre ulusal kimlik tarihsel ve kültürel şartların meydana getirdiği

psikolojik aidiyettir (Giddens, 2000). Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere ulusal kimlik, ulusun ve ulus devletin oluşturduğu bir ürün olup, temelinde ulusa ait bir aidiyetin oluşturduğu zemindir ve bireyle ulusu ve devleti bir araya getiren ortak bir algı, duyuş ve duruştan oluşan bir potansiyele sahiptir (Şimşek ve Ilgaz, 2007: 195).

1.4.1. Kimliğin Yapısal Özellikleri

Bireylerin gerek dürtülerinin, inançlarının gerekse de kişisel geçmişinin dinamizminden oluşan kimlik geniş bir yelpazede ele alınmakta (Atak, 2011: 164) bireyin, bireysel tarihinin bir dinamik örgütlenmesi olarak da değerlendirilmektedir (Atak, 2011: 185). Öyle ki toplumun en temel ve en önemli kökenini teşkil eden kimlik kavramı, bireyin '*mensubiyet*' ve '*ait olma*' özellikleri ile kimlik tutunumunu sağlayan dayanaklar olarak hem tamamıyla toplumsal hem de benzersiz bir şekilde kişiseldir (Yıldız, 2007: 9-10). Bazı bireyler tarafından paylaşılırken diğerleri tarafından paylaşılmayan kültürel devamlılığın farklı şekillerinin detaylı olarak tanınması olarak ifade edilen ulusal kimlik kavramı (Demir ve Yıldız, 2003: 8), bireyle ulusu ve devleti birleştiren ortak bir algılayış yaratmakta ve birey için sığınılacak bir liman işlevi gören bir olgu olarak önem taşıırken (Şimşek ve Ilgaz, 2007: 195) aynı zamanda farklı etnik unsurlardan oluşan ülkeler için de onları bölüp, yok olmasına engel teşkil eden bir duvar görevi görmektedir (Aşkın, 2007: 218).

Ulus devletin oluşmasıyla kendisini gösteren '*ulusal kimlik*' modern çağın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle bu süreçte devletin kimliği ile devleti bir araya getiren yurttaşların kimliği birbirini tamamlamaktadır. Bu yeni ulus devlet formuna gelene kadar da '*ortak*' kimlik tanımlamasına ihtiyaç duyulmamıştır. Öyle ki modern öncesi dönemde devletler meşruiyetlerini paylaştıkları ortak kimlikte bulmazlardı aksine devletler meşruiyetlerini genel bir hukuk yerine örfün çerçevesinde şekillenen soy çizgileri, dini otorite ile ortak anlayış ve icazet alma gibi olgular tarafından belirlemektedir. Modern dönemde ise siyasal sistemler temelini '*ortak*' kimlik anlayışına dayandırma ihtiyacı duyar hale gelmiştir (Yıldız, 2007: 12).

1.4.2. Farklı Kimlik Söylemleri

Yaşamları boyunca daimî olarak değişip gelişen bireylerin kimliği bireyselden toplumsala sosyalden etniğe kadar çeşitli şekillere girebilmektedir. Bu bağlamda yaşamın her döneminde sorulan '*Ben kimim?*' sorusu kimlik keşfine neden olmakta ve kimlik bir dönemden diğerine aktarılacak önceki kimlik formuna etki etmektedir. Öznel bir deneyim ve dinamik bir gerçeklik olarak çevreyle etkileşim içerisinde yaşamı boyunca gelişen birey bu etkiyi geçmiş

ve geleceği ile ilgili beklentileri üzerinden almaktadır. Bu beklentiler de kimliği etnik kimlik, milli kimlik ve sosyal kimlik gibi statülerin bileşimi haline getirmektedir (Atak, 2011: 166-169). Böylesi kimlik gelişimi sayesinde de bireyin kim olduğunu, neyi düşünüp neyi yapacağını bilmesi ayrıca başkalarının kim olduğunu bilerek düşünce ve eylemlerini tahmin edebilmesi kimlik inşasını oluşturmaktadır. Zira kimlik inşası ile gruplar bir taraftan kendi kimliklerini inşa ederken, diğer taraftan da karşıt grupların kimliklerini inşa etmektedirler (Yayak, 2018: 779).

Hem toplumsal hem de bireysel olarak inşa edilebilen kimlik, toplumsal yapıların dinamikliğine bağlı olarak şekillenmektedir. Bu kapsamda da toplumla bütünleşme ve ayrışma bağlamında belirleyici olabilmektedir (Özdil, 2017: 384). Bu noktada bireyin '*Ben kimim? Ben neyim?*' soruları ile başlayan bireyselleşme süreci aynı zamanda kimlik keşfi sürecini de başlatmaktadır (Atak, 2011: 177). Bu sebeple de tek başına bir anlam ifade etmeyen kimliğin kavramsal analizi yapıldıktan sonra etnik kimlik, milli kimlik ve sosyal kimlik kavramlarının da neyi ifade ettiğinin kısaca belirtilmesi gerekmektedir.

1.4.2.1. Etnik Kimlik

İnsan birey olarak duygusal ve maddi ihtiyaçları sebebiyle bilhassa da kabul görme ihtiyacından ötürü yalnız yaşayamayan bir varlıktır. Bu yüzden içinde bulunduğu toplumun değerleri olan dilini, dinini, milliyetini, ekonomik ve kültürel birçok unsurlarını kabul etmek durumundadır. Bahsedilen unsurların oluşturduğu bu bütünlük bireylerin giydirilmiş kimliklerini meydana getirmektedir (Aşkın, 2007: 216). Bu unsurların yanı sıra etniklik aynı zamanda toplumun sembollerine ve tarihsel gelişimine büyük önem vermektedir ve bu tarihsel gelişmeler ve olaylar gerek etnik kimliğin şekillenmesinde gerekse de etnik grupların birbirleriyle olan ilişkilerinin dinamiğinde temel yapıtaşı görevi görmektedir. Öyle ki komşu grupların ilkel psikolojisinde bulunan '*biz*' ve '*onlar*' ayrımı tarih öncesi dönemde de mevcuttur. Psikanalist Erikson'a göre ilk insanlar çıplaklıklarını gizlemek için hayvanların derilerini, postlarını giymiş ve tüylerini kullanmışlardır. Zamanla bu giysiler gerçek insanın sadece kendilerinin olduğu inancını geliştirmiş ve kimliğin ortaya çıkmasında temel teşkil etmiş ve her grup için nesneler ihtiyacın dışında güç ve prestij için de kullanılmaya başlanmıştır. Buna bağlı olarak da ortaya çıkan çatışmalar psikolojik bir boyut kazanmıştır (Çevik, 1995: 73-74).

Etnik kimliğin birey için önemi koşuldan koşula ve de içinde bulunduğu topluma göre değişmektedir. Kimileri etnik kimliğini hayatlarının merkezine alırken kimileri için de kimliklerine temel oluşturan ikincil unsurlardır ve özellikle savaşlarda, milli törenlerde ortaya çıkmaktadır (Boz, 2010: 6-7). Dolayısıyla etnik kimlik karşı karşıya kalınan durumlara ve toplumlara göre farklı şekiller alabilmektedir. Başka bir deyişle geçmişten sabit olarak

gelmenin aksine değişebilen, gelişebilen, yönlendirilebilen dinamik bir kimliktir (Hansen, 2005: 64). Etnik kimliği dinamik bir yapı şeklinde değerlendiren Konstrüktivist yaklaşıma göre de etnik kimlik diğer bütün kimlikler gibi toplum tarafından oluşturulmaktadır (Bilgin, 2007: 35).

Phinney bireyin etnik kimliğini ortaya koyan ve birbirleriyle örtüşen dört temel unsur olduğunu işaret etmektedir. Bunlar; Olma boyutu, hissetme boyutu, yapma boyutu ve bilme boyutudur. Bunlardan birincisi olan olma boyutu, kişinin öz tanımlamasını yaparken kullanmış olduğu etnik kimliğidir. Bahsedilen bu kimlik bireyin kendisi hakkında ne hissettiğinden çok, bireyin ya da onun sahip olduğu etnisitenin ne olduğunu ifade etmektedir. Hissetme boyutu, bireyin etnik kimliği ile alakalı olan hislerini ortaya koyduğu boyuttur. Bireylerin kendilerini tanımlayan bir etnik kimlik kullanmaları onların ait oldukları etnik kimliğe yönelik güçlü bir aidiyet hissettiği anlamına gelmemektedir. Örneğin Türk ya da Yunan olarak hissetmek bireyin bunu çok önemseydiği anlamına gelmemektedir. Öyle ki etnik kimliğin aidiyeti açısından olumlu hissiyatların da dereceleri bulunmakta ve bireysel farklılıklar olabilmektedir. Ayrıca bireyler arasında sahip oldukları etnik kimliklerinin kendisine verdiği hisler, memnuniyetler de farklılık göstermektedir. Üçüncü boyut olan yapma boyutu etnik katılım ile alakalı olan boyuttur. Phinney'e göre bir taraftan en yaygın etnik kimlik göstergesi olan bu boyut bir taraftan da en sorunlu olanıdır. Dil, kültürel gelenek ve semboller, etnik örgütlenmelere katılım aynı zamanda siyasi ve dini faaliyetlere katılım yapma boyutunun göstergeleridir. Dördüncü ve son boyut olan bilme boyutunda bireylerin ait oldukları etnik kimliğin tarihi, kültürü hakkında ne kadar bilgili oldukları ve bunlarla ne kadar ilgilendikleridir (Yayak, 2018: 780-782). Böylece '*olmak*', '*yapmak*', '*hissetmek*', '*bilmek*' bireye etnik kimlik anlatımı sunmaktadır (Yayak, 2018: 784).

1.4.2.2. Milli Kimlik

Anthony Smith, milliyetçiliği oluşturan üç esas unsur olan özerklik, birlik ve kimlik kavramlarını '*Milli Kimlik*' adını taşıyan çalışmasında ele almıştır. Burada yazar kimliği aynılık olarak görmektedir. Yazara göre grup üyeleri benzer tutum ve davranışlar sergilemektedirler. Benzer davranış ve tutum sergilemeyen grup üyeleri ise farklıdır. Dolayısıyla milli kimliğe anlam katan ise benzeme- benzememe olgusudur (Smith, 1999: 122-123).

Smith milliyetçiliği modern dünyada var olan genel olgular olarak görmekte ve tarihsel, kültürel ve etnik bağların kalıntılarının milliyetçiliği anlayabilmek için yeterli olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda milliyetçiliğin tarihsel geçmişini önemserken günümüzde de sürdürülebileceğini belirtmektedir (Smith, 2002b: 3).

Yukarıda da ifade edildiği üzere milli kimlik ile milliyetçiliğin yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Milliyetçilik başka bir toplumun baskısından kurtulmak, bağımsızlığını kazanmak aynı zamanda bu bağımsızlığı devam ettirebilmek için ihtiyaç duyulan kültürel ve siyasal eğilimlerdir denilebilmektedir. Ayrıca milletlerin iç ve dış engellemelerine karşılık kendi değerlerine, kendi çıkarlarına ve kendi kimliklerine sahip çıkmalarıdır (Gökalp, 1997: 12). Böylelikle Yunanistan'ın ortak bir aidiyet oluşturabilme gayesi ile homojen bir toplum olabilmek adına Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak bağımsızlığını kazanması ve '*biz-lik*' duygusunun aldığı yaraları onarmaya çalışması da bu kapsamda değerlendirilmektedir (Volkan, 2007: 4). Dolayısıyla ortak tarihsel geçmiş, toprağa olan aidiyet, ortak değerlere dayanan ve ortak amaçlar kapsamında birlik oluşturan toplumun üyeleri arasında ortak bir tarih, ortak bir şuur oluşturabilen bir değerdir (Nur-Domaniç, 1997: 116). Bahsedilen bu durumu millet kurma sürecini ise Smith şu şekilde sıralamaktadır;

- 1- Topluluğun ortak anıları, mitleri ve sembollerinin geliştirilmesi, işlenmesi ve aktarılması,
- 2- Topluluğun tarihsel gelenek ve ritüellerinin geliştirilmesi, seçimi ve aktarılması
- 3- Halkın ortak kültürünün, otantik unsurlarının belirlenmesi, işlenmesi ve aktarılması
- 4-Belirlenen nüfus içindeki otantik değerler, bilgi ve tutumların standardize edilmiş yöntemler ve kurumlar aracılığıyla aşılması,
- 5- Tarihi bir kara parçasının ya da anavatanın sembol ve mitlerinin sınırlarının belirlenmesi, işlenmesi ve aktarılması,
- 6- Sınırları çizilen kara parçası içindeki beceri ve kaynakların seçimi ve idareli kullanımı,
- 7- Belirlenen topluluğun tüm üyeleri için geçerli ortak haklar ve ödevlerin tanımlanması (Smith, 2002b: 99)

Öyleyse kısaca şöyle ifade edilebilir ki kültürel değerler, ortak tarih, dil, din, törenler, semboller, ortak amaçlar milliyetçiliğin güçlendirilmesinde etkili olan unsurlardır ve bu unsurlar da milli kimliği oluşturmaktadır (Demir ve Yıldız, 2003: 16).

1.4.2.3. Sosyal Kimlik

Kimliğin kişiler arasındaki ifadesi olarak tanımlanan sosyal kimlik aynı zamanda benliğimizin belirli bir sosyal gruba ait olduğu bilincini yansıtan kısımdır (Aka, 2010: 18). Başka bir deyişle aslında sosyal kimlik bireysel psikolojinin türevi olarak sosyal grup içerisinde kendisini gösteren bilinç olarak ortaya çıkmaktadır (Volkan, 1997: 7). Bu bilinç bahsedilen gruba olan aidiyetle ilgili birtakım duygu ve değerleri içinde barındırır (Bilgin, 2007: 13). Bu sebeple birey kendisini grubunun ayrılmaz bir parçası olarak görmekte ve kendi grubunu önemli ve üstün görmektedir (Renin-Tutu, 2015: 41).

Bireyin sıkı sıkıya bağlı olduğu bu sosyal kimlik kuramı Henri Tajfel ve John Turner'ın birlikte geliştirdikleri grup üyeliklerini ve ilişkilerini inceleyen sosyal psikolojinin alanı olan bir kuramdır. Sosyal psikolojinin en çok vurguladığı konu ise birey ve grup arasında bulunan ilişkidir. Öyle ki insanlar başkaları olmadan ya da değer yargıları olmadan hayatlarını sürdüremezler (Andaç-Demirtaş, 2003: 124-125). Bu kurama göre bir gruba dâhil olan bireyin zamanla benlik algısı değişmeye başlamakta ve bireysel kimliğin yerini zamanla sosyal kimlik almaktadır. Böylece birey ait olduğu grubun kendisine kattığı anlam ve bilgiler ışığında bireysel kimliğini şekillendirmektedir (Turner vd., 1992: 5).

Sosyal kimlik kuramının birtakım temel varsayımları bulunmaktadır. İlk olarak bireyler kimlik tanımlamalarını yaparlarken ait oldukları sosyal grubu temel almaktadırlar. Bu sınıflandırmanın sayesinde birey sosyal kimliğine sahip olmaktadır. Bunun sonucunda da birey diğer insanlara birey gözüyle değil grubun üyesi olarak bakmaktadır. İkincisi, birey kendi grubunu diğer gruplarla yaptığı iç-dış grup karşılaştırması sonucunda sosyal alanda değerlendirmektedir. Bu kapsamda da kimlik kavramı söz konusu olduğunda '*diğeri*' önem arz etmektedir. Bu noktada '*Türk*' ve '*Yunan*' kimlikleri karşılıklı olarak birbirlerini ötekileştirdiği grup karşılaştırması olarak önem taşımaktadır. Üçüncü olarak da sosyal karşılaştırmayı yapan birey bir sosyal kimlik edinerek benlik saygısını arttırmak maksadıyla kendi grubunu öne çıkarma ve diğer grubu küçük görme eğiliminde bulunmaktadır. Son olarak da bireyin ait olduğu grup bazı durumlarda sosyal kimliğin oluşmasını sağlarken bazı durumlarda da olumsuz bir şekilde sosyal kimliğin etkilenmesine neden olmaktadır (Demirtaş, 2003: 129).

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL BOYUTUYLA TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ VE İLİŞKİLERİ ETKİLEYEN PSİKOLOJİK FAKTÖRLER

2.1. İki Ülke Arasındaki İlişkilere Yön Veren Faktörler

Uluslararası sistemdeki gelişmeler yönünde hareket eden Türkiye ve Yunanistan, dış politikalarını belirlerken bu politikalarını birbirleriyle olan ilişkilerindeki sorunlara dayandırmaktadırlar. Her ne kadar Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunların giderilmesi iki ülkenin çıkarları kapsamında olsa da sorunun duygusal boyutunun ağır basması ve iki ülke arasındaki derin güvensizlik, sorunların daimî bir dostluk ve iş birliği çerçevesinde çözümlenmesini zorlaştırmaktadır. Ancak anlaşmazlığın sürmesindeki tek etken elbette ki iki ülke arasındaki güvensizlik değildir. Aynı zamanda Türkiye ve Yunanistan arasındaki birçok soruna temel teşkil eden Ege Denizi'nin coğrafi konumu, bu denizde oluşturulan hâkimiyet dağılımı ve devletlerin hâkimiyet haklarına getirmiş olduğu yorumlar da uzlaşmazlıkların sürmesinde etken olarak bulunmaktadır. İki ülke arasındaki uzlaşmazlık konularına çözüm getirilebilmesi yalnızca tarafların karşılıklı olarak hak ve çıkarlarının dengelendiği bir durumda söz konusu olacaktır. Bu çerçevede kapsamında da Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkileri etkileyen etmenleri de tarihsel nedenler ve bunun sonucunda ortaya çıkan güvensizlik, karşılıklı algılamalar ve iki ülkenin iç ve dış politikaları nezdinde çatışan iki grup arasındaki kaygının etkisi olarak değerlendirmek mümkündür (Aksu, 2001). Bu noktada da temel argüman bir bütünü tek tek anlamamanın ötesinde bir bütünü meydana getiren etmenlerin arasındaki ilişkiyi önemseyen Konstrüktivizm'dir. Başka bir ifadeyle Konstrüktivist bakışın özünü oluşturan toplumsal ilişkilerdir (Yalvaç, 2000: 134). Öyle ki Konstrüktivizm'in temel çıkış noktalarından biri insanların sosyal bir varlık olduğu ve bu yüzden de sosyal ilişkiler olmadan insan olmanın mümkün olmayacağı olgusudur (Arı ve Kıran, 2011: 50).

2.1.1. Tarihi Güvensizlik: Türk Tehdidi /Yunan Tehdidi

Güvenlik, geçmişten bugüne kadar uluslararası sistemde aktörler arasındaki ilişkileri belirleyen temel etmenlerin başında gelmektedir. Bu bağlamda sürekli ve istikrarlı bir güven ortamının oluşturulması da temel gaye olarak hedeflenmektedir. Bu gaye neticesinde güvenlik uluslararası sistemde mevcut olan her aktör için değer taşımaktadır. Fakat bu değerle alakalı güvenlik, zamanla tehdit algısı oluşturmuş ve değişkenlik göstermiştir. Değişen bu güvenlik algılamaları ile iki ülke arasındaki sorunlar genişleme ve derinleşme süreci kazanarak

devletlerarası ilişkileri de etkilemiştir. Bu durum Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde güvenlik paradoksu olarak ilişkileri belirleyen en temel faktörlerden biri olarak hâlâ mevcudiyetini korumaktadır (Yorulmaz, 2014: 103). Aslında Alexander Wendt'in de belirttiği gibi güvenlik, aktörlerin onu nasıl anlamlandırdıkları ile alakalı olarak öznelere arasındır (Wendt, 1992: 391-425). Bu noktada tıpkı güvenlik gibi güvensizlik de inşa edilebilmektedir. Hopf'un da ifade ettiği gibi “*tehdit var olan gücün sizin onu nasıl algıladığınızla alakalıdır*” (Sarı-Ertem, 2012: 185). Öyle ki Türkiye-Yunanistan arasındaki ilişkilerde güvenlik algısını belirleyen, anlamlandıran birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Nüfus, coğrafi, askeri ve ekonomik güç doğrultusunda Türkiye genellikle Yunanistan tarafından asimetrik bir tehdit olarak algılanmaktadır. Türkiye ise Yunanistan'ı statükoyu bozucu bir durum üstlenen ve Avrupa Birliği (AB) ile diğer bölge ülkelerini iş birliği yapmaya zorlayarak kendisine karşı bir tehdit olarak görmektedir. İki ülke arasındaki tehdit algılamalarının yarattığı güvensizlik hali de bir güç yarışı doğurmuş ve mevcut sorunların çözümsüzlüğünün sürmesinde en temel sebep olarak varlığını korumaktadır (Yorulmaz, 2014: 104).

İki ülke arasındaki ilişkilerin eğilimini ve sorunların çözümünü zorlaştıran etmenlerin başında güven eksikliğine bağlı olarak elde edilebilecek bir çözüm sonucundan zararlı çıkılacağı hususundaki endişe gelmektedir (Aksu, 2003: 243). Güvensizliğin yarattığı en üst evrede de bir çeşit *win-lost* durumu bulunmaktadır (Aksu, 2003: 245). Bu bağlamda Türk-Yunan ilişkilerinin sıfır toplamı bir ilişki olarak devam ettirilmesi, başka bir deyişle taraflardan biri kazanırken diğerinin kaybetmesi halinde taraflar arasındaki önyargıların değişiklik göstermesi beklenemez (Tekeli, 1998: 108). Tarihsel süreçten gelen bu iki ülke arasındaki ‘güvensizlik’ karşılıklı olarak devam eden bir olgudur. Bu kapsamda ikili ilişkilerde güvensizlik ‘mümkün’ iş birliği ise ‘namümkün’ bir hal almaktadır (Yorulmaz, 2014: 104).

Bir de ulusal bağımsızlıklarını her iki tarafın da birbirlerine karşı vermiş oldukları savaşlar neticesinde elde ettikleri düşünüldüğünde, diğer taraf egemenliklerinin karşısında bulunan düşman olarak görülmüş ve henüz ulusal egemenliğin tam manasıyla yerleşmemiş ve benimsenmemiş olduğu bir durum karşısında devlet eliyle halka benimsetilmeye çalışılmıştır. Bu durum ise ikili politikaların birlikte sürdürülmesi gereksinimini doğurmuştur. Fakat bir taraftan diğerinin düşman olduğu bilincini benimsetmeye çalışan ve bu düşmanlığı sürekli anımsatan yıl dönümü, bayramlar, okullardaki eğitim yöntemleri mevcutken, diğer taraftan ise ülkesel bütünlüğü sağlamanın stratejik çıkarları doğrultusunda liderler arası iş birliği teşebbüslerinde bulunulması anlayışı kendisinden başka öteki ulusları çıkarları kapsamında düşman olarak niteleyen bir yaklaşımın yerleşmesine sebep olmuştur (Aksu, 2003). Yaratılan bu algıyla birlikte Yunanistan'da politikacılar tarafından ‘*Türk tehdidi*’ iç politika malzemesi

yapılmış ve Yunanistan'ın Türkiye'ye olan güvensizlik duyguları beslenmeye çalışılmıştır (Kurubaş, 2004: 285). Olaya Türkiye açısından bakıldığında da Yunanistan'ın irredentist politikalarına karşılık, Türk yurdunun daralması veya bölünmesi endişesi Yunan tehdidine karşılık Türkiye'yi tetikte tutan bir unsur olmuştur. Yunanistan'ın da bağımsızlığını elde ettiği tarihten itibaren kendi toprakları lehine başka bir deyişle Türk toprakları aleyhine gerçekleştirdiği irredentist politikalarının tamamında Batılı devletlerin Yunanistan'ın yanında yer aldığı durumu göz önünde bulundurulursa Türkiye'nin endişelenmesinin normal bir durum olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır (Darcan, 2008: 4-5). Tıpkı Türkiye- Yunanistan örneğinde olduğu gibi 'biz' ve onun karşısında 'öteki'nin ortaya çıkartılması toplumsal bir süreçtir. Meşhur '*böl ve yönet*' politikası da ötekiler oluşturularak işlevselleştirilmektedir (Tekeli, 1998: 105-106). Bu yüzdende Hegel'in '*efendi-köle*' diyalektiğinde olduğu gibi varlığı ve işlevleri öteki tarafından oluşturulur duruma gelmektedir (Hegel, 2011: 122). Zira her milletin şüphesiz bir '*öteki*' algılaması mevcuttur (Millas, 2003a: 193). Öteki'nin olmadığı bir toplumda kimlikten, büyük gruplardan bahsedilemeyeceği için ötekinin olmadığı toplumun hayalini kurmak pek mümkün olmayacaktır. Ayrıca '*öteki*' çatışmanın yanında aynı zamanda iş birliğine de teşvik etmektedir. Bu yüzden '*öteki*'nin bulunmadığı bir toplum arayışı anlamsız olacaktır (Tekeli, 1998: 106). Birbirlerinin "*milli ötekisi*" olan başka bir deyişle birbirlerinin aynadaki görüntüsü gibi olan bu iki toplum çatışma ve iş birliği ekseninde birbirlerinin ötekisi olarak devamlılığını sürdürmektedirler (Şen, 2015a: 181).

Türk İstiklal Savaşı sonrasında imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile yeni bir sayfa açılmış, iki ülke arasında statü kuran bu antlaşmanın getirdiği denge kapsamında bölgesel barış ve düzen hedeflenmiştir. Fakat bu dengeyi sürdürmek iki ülke açısından da pek kolay olmamıştır. Venizelos'un Türkiye ile dostluk ilişkilerini geliştirme çabası, Atatürk ve İnönü'nün Misak-ı Milli dışında kalan topraklara saldırgan bir tavır sergilemekten uzak durma çabası, barış ve iş birliği hususunda yapıcı katkılar sağlamıştır. Her ne kadar bu olumlu yönler olsa da dönem dönem iki ülke arasında birtakım uyuşmazlıklar da ortaya çıkmıştır. Lozan'da çözümü barış antlaşmasının imzalanması sonrasına bırakılan yerleşikler sorunu, mübadillerin karşılaştığı sorunlar gibi pek çok sorun iki ülke arasında çözümün yanı sıra sorunlarının da varlığının göstergesi olmuştur (Aksu, 2014: 55).

Türkiye-Yunanistan arasındaki geçmişten gelen güvensizlik 1950'li yılların sonlarından itibaren Kıbrıs'ta gerçekleşen gelişmeler sonrasında tırmanma seviyesine ulaşmıştır. 1960 yılında çözüm için önemli bir adım sayılan Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuşsa da Kıbrıslı Rumların anayasada Türklere tanınmış haklar karşısında giriştikleri kısıtlama çabası istikrarın bozulmasına neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler iki ülke arasında güvenlik

ikilemine dayanak oluşturan tarihi düşmanlık ve güvensizlik algılarını kuvvetlendirmiş, iki tarafın da birbirine karşı çatışmacı bir güvenlik anlayışı ile hareket etmesine ortam hazırlamıştır. Ayrıca çatışmacı güvenlik anlayışının oluşturduğu dayanak ile Türk ordusu 1974 yılında adaya müdahale etmiştir. Yunanistan açısından da bu durum açıkça bir askeri tehdit olarak algılanmıştır (Ayman, 2004: 222).

1951 yılında Butterfield çalışmasında, savaşların sebeplerini tartışırken, tarihteki pek çok savaşı '*trajedi*' olarak değerlendirmiştir (Butterfield, 1951: 21). Savaşları trajedi durumuna getiren unsur ise fikren savaşıma düşüncesinde olmayan karar alıcıların fiilen savaşmak mecburiyetinde kalmalarıdır. Butterfield'e göre bireyler diğerlerinin daima kendilerine zarar verebileceği korkusuyla yaşarlar. Bu durum '*Hobbesvari korku*' (*Hobbesian fear*) olarak ifade edilir ve şiddetli bir şekilde kendisini hissettiren bu korku kendilerini korumak için bireyleri önlem almaya itmektir. Fakat diğer bireyler tarafından da bu '*iyi niyetli*' önlemler kendilerine zarar verebilecek politikalar şeklinde algılanabilir. Elbette ki onlar da '*Hobbesvari korku*' içerisinde yaşamaktadırlar. Bu yüzden de diğerlerinin önlemlerine karşılık verme gereksinimi duymaktadırlar. Bu karşılıklı korku ve iyi niyetlerden emin olamamanın yarattığı durum bireyleri yeni önlemler almaya sevk eder ve bu sebeple esasında fikri niyeti savaşmak olmayan bireyleri fiili olarak savaşa sürükler (Butterfield, 1951: 19-21). Aynı durum John Herz tarafından da '*güvenlik ikilemi*' olarak ifade edilmektedir (Herz, 1950: 157). Örneğin, bir devlet silahlanma konusunda eylemlerine hız kazandırır ise diğer devletler de bu hareketi tehdit olarak algılayacak ve silahlanmayı hızlandıracaktır. Şayet güvenlik ikileminin ortadan kaldırılması ile silahlanmaya hız kazandıran devlet bu hareketinden vazgeçer ve karşı tarafın tehdit algılamalarını güven verici politikalara dönüştürürse, devletlerin karşılıklı olarak güven sağlaması ve savaşa başvurmadan sorunlara çözüm üretmesi kaçınılmaz olacaktır (Tandoğan, 2015: 643-644). Realist teorisyenlerin ünlü kavramı olan '*güvenlik ikilemi*' de bu noktada göstermektedir ki güvenlik kaygısı ile şekillendirilen devlet politikaları da korku, kaygı, tehdit gibi derinlerde yatan psikolojik unsurların bilinçdışı bir şekilde ortaya çıkması ile oluşturulmaktadır (Heywood, 2014: 498).

Tarafların birbirlerinin niyetlerinden emin olamaması hali ise güven eksikliğini doğurmakta, güven eksikliğinin somut bir hal aldığı çatışma durumlarında da güvenlik kaygısı ortaya çıkmaktadır. Türkiye ve Yunanistan arasında da askeri güç kullanımı tehditlerinin somut olarak gerçekleştiği durumlar çoğunlukla yaşandığından iki tarafta anlaşmazlıkların ilk aşamasından itibaren askeri güç kullanım yoluna gitmişlerdir (Aksu, 2003: 246). Uluslararası ilişkiler'de ise esasında güç kullanımı sıfır toplamı bir sonuç beklentisinin tercihinin göstergesidir. Gücü kullanan tarafa kendi başınlık (self help) yüklemekte ve gücün kullanımı

neticesinde gerçekleşecek olan müzakere ise güçlünün zayıfa isteklerini kabul ettirme aşamasıdır. Özünde bu aşama çatışan çıkarların consensusu değil, var olma ile yok olma arasındaki tercihtir (Nye ve Keohane, 1977). Hâlbuki fiili güç kullanımının söz konusu olduğu savaşlardan önce gerçekleştirilen müzakerelerde anlaşmazlıkların çözümünde tarafların çıkarları konusunda mutabakat sağlanma ihtimali daha fazladır. Öyle ki güçlü ile zayıf arasında bir denklik söz konusu olmasa bile denge kurulabilme daha çok mümkün olmaktadır. Bu nedenle müzakerenin gerçekleştirilmesinin çatışma öncesinde tercih edilmesi taraflara ‘*sıfır toplam*’ bir sonuç yerine ‘*değişken toplam*’ bir çözüm sağlama şansı kazandırmaktadır. Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunların giderek artması ve çözümsüzlüğün de yıllardır devam etmesi de bu tür bir asimetrik güç dengesinden kaynaklanmaktadır (Aksu, 2003: 246-247).

Türkiye ve Yunanistan arasında mesele olan konuların her biri başlı başına bir inceleme alanı oluşturmaktadır. Söz konusu sorunların temeli olan güvensizliğe ilişkin her iki ülkenin de ortaya koymuş olduğu çeşitli argümanlar bulunmaktadır. Bu sebeple de iki toplum arasındaki sorun alanları çeşitli disiplinlerce ele alınmayı gerektirecek ölçüde çok boyutludur (Şen, 2015a: 182).

Görüldüğü üzere hem tarihi geçmiş hem de yaşanan siyasi süreçler olumsuz önyargıları büyüten temel hususlardır. Her iki ülke doğrultusunda bakıldığında Türk ve Yunan, birbirleri için bir düşman ve ötekidir. Başka bir ifade ile iki taraf için de genel algı karşı tarafın güvensiz olması yönündedir (Millas, 2005: 26).

Sonuç olarak, Türk-Yunan uyuşmazlığı kapsamında yaşanan ortak tarihin olumsuz tesirleri, ilişkilerin genel eğilimini belirlemektedir. Bu ortak tarih öylesine büyük önem taşımaktadır ki aynı toplumun bir parçası durumunda olan Türk ve Yunan halkları uluslaşma sürecine girdiklerinde başarılarını karşı tarafa göstermiş oldukları mücadelenin gücü ile ölçmüş ve bağımsızlıklarını bu mücadelenin neticesinde kazanabilmişlerdir. Öyle ki bağımsızlık savaşlarının uluslar-halklar arasında oluşturmuş olduğu karşılıklı düşmanlık bu noktada da kendisini göstermiştir (Aksu, 2003).

2.1.2. Karşılıklı Algılamalar

Türk-Yunan ilişkileri kapsamında oluşan uyuşmazlıkların devam etmesine sebep olan önemli faktörlerden biri de karşılıklı algılamalardır (Darcan, 2008: 5). Türk ve Yunan milletleri kendi ulusal kimliklerini meydana getirirken karşılıklı olarak birbirlerini öteki olarak algılamışlardır. İki ülke arasındaki ilişkiler açısından büyük önem taşıyan algılamalar, iki ülkenin birbirlerinin her davranışından şüphe duyması ve bunun sonucunda da davranışların

sert tepkilere dönüşmesine sebep olmuştur. Dış politika kararlarında bu tepkiler etkili olmakta, birbirlerine yönelik davranışlarıyla alakalı olarak doğru ve tam ya da eksik veya yanlış olarak algılamalarında etkili olmaktadır. Türk ve Yunan ilişkilerinde de karşılıklı algılamaların etkileşimi sonucu ortaya çıkan dış politika kararlarına yansıma şekli iki şekilde incelenmektedir; Birincisi tarafların karşılıklı olarak birbirlerinin gerçek niyetlerine göre algılamalar, ikincisi ise tarafların ulusal kişiliklerine dair algılamalardır (Aksu, 2003).

Tarihsel olaylar ve bu olayların bırakmış olduğu izler sonucu ortaya çıkan mağduriyet hisleri, tarafların karşılıklı olarak birbirlerini algılamalarında büyük önem arz etmektedir. Türk ve Yunan ilişkileri açısından da tarafların birbirleriyle alakalı ortak hafızalarında, zihinlerinde ve kalplerinde yer edinmiş birtakım tarihsel ve duygusal iz bırakan bazı olgular (mental representation) yer almaktadır. '*Seçilmiş travma*' ve '*seçilmiş zafer*' olarak ifade edilebilecek bu olaylar Türk ve Yunan tarafının karşılıklı olarak tutum ve davranışlarına büyük ölçüde etki oluşturmaktadır (Kurubaş, 2004: 288). İleriki bölümlerde detaylı olarak bahsedilen '*seçilmiş travma*' ve '*seçilmiş zafer*' kavramlarından '*seçilmiş travma*' terimi bir grubun üyelerinde diğer başka bir grubun üyeleri tarafından mağduriyetlikleri ve aşağılanmışlıkları şeklinde duygular barındıran bir olay anlamı taşımaktadır. Şüphesiz ki hiçbir grup mağdur edilmeyi ve bunun sonucunda da benlik değerinde bir kayıp yaşamayı seçmez. Ne var ki olayı psikolojik olarak tahlil etmeyi seçerek kolektif belleğinde canlı tutarak yaşamayı seçer. Bu nedenle de seçilmiş travmalar etnik kimliğin yaşamsal belirtileri halini almaktadır. Öyle ki bir travma bir kez seçilmiş travma durumunu aldıktan sonra da bununla alakalı tarihsel doğrular önemini kaybetmektedir (Volkan ve Itzkowitz 2002: 20). Ayrıca bir olayın seçilmiş travma olarak adlandırılabilmesi için bu olayı yaşamış olan grubun veya ulusun, bireylerin olayla alakalı olarak kayıp duygularını ve bununla ilintili bir şekilde oluşması gereken yas duygularını yaşayamamış olması gerekmektedir (Çevik, 2010: 18).

Yas tutmak somut veya soyut olarak herhangi önemli bir kayıp durumunda veya kayıp tehlikesinde dahi gösterilen elzem bir psiko biyolojik tepkidir (Volkan, 2014: 100). Eğer toplum mağduriyet ve aşağılanma hissettiği olayların yasını tamamlayamazsa bu durum seçilmiş travmaya dönüşmektedir. Freud'a göre yas, acı veren olaylar ve kayıplar karşısında kaçınılmaz olarak verilen bir tepkidir (Freud, 1917: 243-258). Bu noktada da Volkan'a göre gerek Türkler gerekse de Yunanlar geçmişteki kayıplarının yasını yeterince tutamamışlar, eski travmalarını atlatamamışlardır. Bunun neticesinde de her iki taraf da diğer tarafla alakalı olumsuz imgelerini değiştirememiştir (Volkan, 1999: 160-161).

'*Seçilmiş zafer*' ise bir grubun bireylerinde diğer grup üyelerine karşılık yoğun bir şekilde elde edilmiş olan başarı ya da haklı bir zafer kazanmışlık hissiyatı veren bir olaydır.

Seçilmiş zaferler de grubun benlik değerinde yaşanan yükseltmeyi ifade etmektedir ve tıpkı seçilmiş travmalar gibi psikolojik olarak tahlil edilmektedirler. Bu yüzden de grubun benlik değerini yükseltmek için seçilmiş zaferler tekrar tekrar canlandırılmaktadır (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 24). Örneğin Doğu Roma İmparatorluğu'nun 1453'te İstanbul'un Türkler tarafından alınması neticesinde tarih sahnesinden silinmesi Yunanlar için bir '*travma*' iken aynı durum Türkler için '*zafer*'dir. Benzer şekilde Yunanistan'ın Osmanlı'dan ilk ayrılan ve bağımsız bir devlet olması Yunan için bir '*zafer*' iken Türkler için bir '*travma*' halini almıştır (Kurubaş, 2004: 289). Ayrıca Yunanlar için Konstantinopolis'in Türkler tarafından bir salı günü ele geçirilmiş olması sebebiyle yaşanan travma Salı günlerinin Rumlar ve bazı Hristiyanlar tarafından haftanın uğursuz günü sayılmaya başlanmasına neden olmuştur. Öte taraftan Hristiyanlar Konstantinopolis'in Türklerin eline geçmesi, Hristiyanların işledikleri günahlar sebebiyle Tanrı'nın onları cezalandırması şeklinde ele alınmıştır. Bahsedilen bu gelişmeler de olaylara ilişkin olarak algılarımızın paylaşılmış duygularla yüklü oluşundan kaynaklı olarak tarih boyunca gerçek, fantezi, ritüeller gibi ruhsal temsillerin birbirleriyle bağlantılı halde olduğunu göstermektedir (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 54). Öyle ki 1071, 1453, İstiklal Savaşı ve 1974 Yunanlar için etnik kimliğin en önemli belirteçleri olmuştur (Çevik, 1995: 53). Gerek seçilmiş zaferler gerekse de seçilmiş travmalar çocuk tarafından tıpkı anne sütünü içtiği gibi içe atılmakta ve büyüdükçe de anne babası tarafından anlatılan öyküler, bayramlar ve tarih dersleri vasıtasıyla bu içe atılım sürüp gitmektedir. Bu durum da etnik kimlik duygusunu sarsılmaz bir şekilde biçimlendirmektedir (Volkan, 1991: 4).

Etnik kimlik, travmalar, zaferler gibi algılar çocukluktan itibaren birtakım ritüellerle bireyin iç dünyasına alınmaya başlar (Çevik, 1995: 72). Konstantinopolis'in alınması, 1821 Yunan bağımsızlık savaşı, İstiklal savaşı vb. yaşanan olaylar her iki ülke tarihinin yaşanan gerçekleri olmuştur. Şüphesiz ki tarih insanların geçmişten tecrübe edinmeleri, geçmişlerini öğrenmeleri ve '*öteki*'yi başka bir deyişle '*düşmanlarını*' tanımaları yönünde önemli bir misyon taşımaktadır. Fakat somut ve soyut kavramların hızlı bir şekilde gelişim gösterdiği dönem olan çocukluk ve ergenlik döneminde okutulan kitaplardaki yansıtılan ifadelerde oluşturulan imaj kimi zaman diğer tarafı suçlayıcı kimi zaman da aşağılayıcı bir hal almıştır (Özsüer, 2012: 283). Yunan akademisyen olan Megalommatıs'in de belirttiği üzere; bir ülkenin insanların diğer ülke insanlarına dair algılarını şekillendiren genellikle eğitim ve toplumsal değerlerdir. Yunanistan'ın '*öteki*' olarak gördüğü Türkiye için Yunan ilk ve ortaokullarda öğretilenler temel oluşturmakta ve bu öğretiler kitle iletişim araçlarına, kitaplara ve siyasal ifadelere dek yayılarak gelmektedir. Gerek Türkiye gerekse Yunanistan açısından ulusal kimlik ve tarih bilinci

oluşturulurken halkların birbirlerini doğru tanımamaları ve önyargıları, birbirlerini eksik ve yanlış tanımlamasından kaynaklanmaktadır (Aksu, 2003: 317).

İki ülkenin de toplumsal psikolojilerindeki farklı algılamaların sebebi karşılıklı olarak yarattıkları imajdır. Türkiye'nin modernleşme ekseninde Batı medeniyeti içerisinde bulunma gayreti Yunanistan'a karşı beslenen düşmanlığı yumuşatmasına karşılık, Yunanistan için böylesi bir yumuşamadan söz edilememektedir. Dolayısıyla Türkiye, Yunanistan için büyük bir tehdit nedeni iken, Türkiye'nin mevcut başka tehdit algılamaları da bulunmasından ötürü Yunanistan Türkiye için ne tek ne de en önemli endişe sebebidir (Kurubaş, 2004: 292). Türkiye'nin özellikle Avrupa ülkelerinde Yunanistan'la alakalı görüşlerinde destek bulmakta zorlanmamasında temel öge Avrupa kamuoyu nezdinde Türkiye'nin Osmanlı imajı ile var olması, aynı zamanda Yunanistan'ın Batılı kültüre hâkim olmasına karşılık Türkiye'nin Doğulu kültüre ait olması algısıdır (Aksu, 2003).

Kendi ulusunu ön plana çıkartırken diğer ulusu aşağılama ve kötüleme günümüze kadar gelen Türk-Yunan ilişkilerindeki yanlış algılamaların psikolojik alt yapısıdır. Bu yüzden iki ülke arasındaki daimî barışın ve güvenin sağlanabilmesi için öncelikli olarak karşılıklı yanlış algılamaların aşılması gerekmektedir. Bu noktada Richard:

...Resmi düzeyde bir Türk-Yunan yaklaşması sağlansa bile halkın tutumlarının, süregelen karşıtlığın temelinde yatan karşılıklı basmakalıpların ve korkuların aşılabilmesi uzun ve zor bir süreç olacaktır. Karşılıklı algılamalarda köklü bir değişiklik ortaya çıkıncaya kadar, iki ülke ilişkilerinde sürekliliğini koruyan bir kuşku ve bunalım eğilimi göreceğimiz anlaşılıyor (Clogg, 1997: 141) şeklinde ifade etmiştir.

2.1.3. Çatışan İki Grup Arasındaki Duvar

En genel anlamıyla çatışma, *“iki veya daha fazla tarafın karşılıklılık ilkesine dayanarak düşmanca ilişkiler geliştirmesi hususunda rakiplerine zarar vermek maksadıyla zor durumda bırakmak için güç kullanması veya fiili hareketlerde bulunması”* şeklinde ifade edilmektedir (Gurr, 1970: 19). Çatışma sürecinde fiziksel veya sözlü şiddetten, diplomatik, siyasi, ekonomik olaylara, krizlere ciddi askeri çatışmalardan topyekûn savaşa kadar birçok olayın vuku bulması mümkündür (Brecher, 2008: 6). Öyle ki savaşlar, çatışmalar ve krizler düşmanca ilişkiler kapsamında ortaya çıkmaktadır (Brecher, 2008: 13). Uluslararası sistemdeki otonom aktörler arasında oluşan anlaşmazlıkların artarak çatışmaya dönüşmesi de olasıdır. Bu tür anlaşmazlıklar sonucunda oluşan çatışmaların bir kısmı zamanla sona ererken bir kısmının da zamana yayılarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Türkiye- Yunanistan örneğinde olduğu gibi uzun bir zaman dilimine yayılmış olan, kimi zaman ortaya çıkan kimi zamanda da durağanlaşan bu

düşmanca etkileşimler, '*tekrarlayan çatışmalar*' (*protracted conflicts*) kavramı ile ifade edilmektedir. Böylesi bir çatışma da taraflar arasında bir ateşkes durumu söz konusu olsa bile çatışma sonlanmaz, aksine çatışmalar tekrardan kendisini oluşturur ve süreç içerisinde de çatışan grupların kimliklerinin bir parçasını oluşturur (Aksu ve Küçük, 2018: 204). Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki Osmanlı'dan ayrılarak bağımsızlığını kazanan her devlet ile Türkiye arasında tekrarlanan grup çatışması oluşmamıştır. Bu sebeple tekrarlanan çatışmaların Türkiye ile hasım olduğu ülke arasında gerek kimliğe gerekse de algıya dair bir çatışmanın varlığının olması halinde meydana geldiğini, bir nebze mekân-iktidar bağlantısını içinde kapsadığını belirtmek mümkündür. Bu açıdan Türkiye-Yunanistan arasında hem kimliklerin karşıtlığı söz konusu olmuş hem de Yunanistan sürekli olarak Doğu yani Anadolu yönünde genişlemiştir (Aksu ve Küçük, 2018: 217).

Türkiye'nin hâkimiyet alanları kapsamında tekrarlanan çatışmaları mekân-iktidar ilişkisi bağlamında değerlendirmek gerekirse Lacoste'un '*Büyük Oyunu Anlamak*' (Lacoste, 2007: 10) kitabında ifade ettiği gibi jeopolitiğin temel terimleri olarak ele almak gerekmektedir. Öyle ki her meşru iktidarın toprağa (mekâna) bağlı bir şekilde somutluk kazandığı hususu göz önünde bulundurulduğunda böylesi bir çatışmanın daha uzun süreceği gerçektir. Böylesi bir durumda da Türk-Yunan arasında yaşanan tekrarlayan çatışmalar, iki taraf açısından da '*büyük grup kimliğini*' harekete geçirmektedir (Volkan, 2009: 14).

İki komşu çatışan grup olan Türkiye ve Yunanistan 19. yüzyıldan bu yana uzun soluklu çatışmalar yaşamış ve bu çatışmalar iki ülke dış politikalarının şekillenmesinde önem arz etmiştir. Bu çatışmaların temelinde ise '*kimliklerin*' karşılıklı olarak inşa edilmesi noktası bulunmaktadır (Aksu ve Küçük, 2018: 205). Yaşanan her anlaşmazlık, çatışan tarafları çözümden uzaklaştırmaktadır. Dolayısıyla taraflar bir taraftan kendi kimlikleri açısından güçlü bir '*düşman*' ve '*öteki*' imajı yaratırken, diğer taraftan da barışa dayalı ilişkiler geliştirilmesine engel olmaktadır. Bu sebeple de taraflar arasında oluşan her yeni anlaşmazlık, çatışma algıları, karşıt kimlikleri kuvvetlendirmektedir (Aksu ve Küçük, 2018: 207). Bu noktada dost-düşman ayrımı tarihsel süreçte var edilirken, anlatılar ve sembollerle süreklilik kazandırılmaktadır. Konstrüktivizm bu hususta aktörlerin kendilerini sosyal varlıklar şeklinde tanımlamakta ve çevre ile olan iletişimin aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını şekillendirdiğini kabul etmektedir (Karacasulu, 2014: 114). Başka bir deyişle devletler kendi özneler arasındaki anlamlarını oluştururken hem kimliklerini hem de çıkarlarını belirlemektedirler (Weldes, 1999: 10).

'Duvar' mimari olarak iki mekânı birbirinden ayırma, çevresel etmenlerden korunma veya mahremiyet sağlama açısından işlevlere sahiptir. Ancak anlamsal ve psikolojik olarak bir başka boyutu da vardır ki, duvar ayırıcıdır. Ötekiyi dışarıda bırakandır. Modern öncesi

dönemlerde yalnızca ideal kenti çevreleyen duvarlar, modern dönemlerde ayrışmanın, kutuplaşmanın, önyargının sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Duvar artık 'ötekiyi' dışarıda bırakan bir metafordur. Nasıl ki ben bir başkasıysa, öteki de başka bir bendir (Soylu, 6 Haziran 2019). Bütün duvarlar gibi iki anlamlı, ikiyüzlüdür. Hem gerçek anlamda hem de zihinsel anlamda bir çizgi, bir sınırdır. Bu sebeple bu iki anlamda neyin dışarıda olduğu, neyin içeride olduğu duvarın hangi tarafından baktığınıza bağlıdır (Leguin, 2018: 9).

Tarih boyunca insanlar gerçek tehlikelerden korunmak amacıyla çatışan gruplar ile aralarına gerçek duvarlar inşa etmişlerdir. Bireysel anlamda nevrozda böyle duvarlar genel olarak bireyin ruhsal yapısında tehlikeli duygulanımlar yaşaması karşısında 'görünmez duvarlar' oluşturarak soyutlama yoluyla zihinselleştirmesi olarak ifade edilirken, çatışan ülkeler arasında da dünyanın her yerinde, her çağda şehirlerle kalelerin çevresine korunma maksatlı duvarlar inşa edilmesi somut tehlikeler ve psikolojik tehlikelerden korunmanın göstergesi olmuştur. Bakıldığında bugün Berlin Duvarı sadece coğrafi olarak şehri bölmemiş aynı zamanda karşıt ideolojiyi birbirinden ayıran duvarın sembolü olmuştur. Falk'a göre ülkeler arasındaki sınırlar sadece kişilerarası dışsal engelleri değil, aynı zamanda içsel engelleri de simgeleştirmektedir. Sınır ya da duvar kavramlarının psikolojik anlamı, birey ya da grubu için, kendilik kavramının kapsamının korunması olarak simgeleşmektedir. Duvarın ya da sınırın dışında kalan başka bir ifadeyle dışarıda kalan şey bireyin veya grubun neyi dışsallaştırdığı hususunda 'tümü iyi' ya da 'tümü kötü' imgelerini kapsamaktadır. Kıbrıslı Rumlarla Türklerin farklı gruplara bağlı üyeler olarak psikolojik mesafeleri görünmez bir duvarın inşa edilmesi şeklinde sembolleştirilebilir. Kıbrıs'ta yaşayan Türklerle Rumların yakın olmasından kaynaklı olarak gerçek bir tehlikenin doğduğu tüm yerlerde beton duvarlar oluşturulmuştur. Burada beton duvarlar duygu yüklü olmasından kaynaklı olarak yıkılması imkânsız psikolojik duvarları temsil etmektedirler. 1974'te tüm dünyada kabul edilmese de Türk ve Rum kesiminin ayrılığı ile gerçek psikolojik duvarlar daha da önem kazanmıştır. Kıbrıs'taki sorunlar esnasında Lefkoşa ve adanın diğer yerlerindeki duvarlar Berlin Duvarı kadar dikkat çekmemiştir. Öyle ki bu durum dünyanın iki büyük gücü arasında mevcut olan çatışmanın kanıtı değildir. Ancak yine de Kıbrıs sorunu her canlandığında Lefkoşa'daki duvarın adı olan 'yeşil hat' ifadesi kullanılmaktadır. Yeşil hat ifadesi de adını Türk ve Rum kesimleri arasındaki bölünmeyi harita üzerinde yeşil kalemle çizilmiş çizgiden aldığı söylenmektedir (Volkan, 2008: 94-98).

Duvarın sosyolojik ve psikolojik etkileri itibariyle farklı anlamlar kazandığından bahseden Arıboğan' a göre bir şehirde duvar inşa edilmeye başlanması burası ben burası öteki diyerek 'Ben ve Öteki' arasına ayırım konulduğunu göstermektedir. Ayrıca 'Duvar' kitabında Berlin Duvarı'nın yıkılışından bugüne kadar 70'ten fazla ülkenin sınırlarını duvarlar ya da

çitlerle çevrelediğini söyleyen Arıboğan, 1987’de Ronald Reagan’ın Berlin’deki yaptığı konuşmasında ‘*yıkın bu duvarı*’ talimatı, yerini şimdilerde Trump’ın ‘*duvar korur*’ söylemine bıraktığını ifade etmektedir (Arıboğan, 2017). Oysaki duvar tehdit olarak karşımıza çıkan şeyi dışarıda bıraktığı kadar onu anlamamıza ve tanımlamamıza da engel olmaktadır. Bu yüzden bahsedilen şey ile barışın gerçekleşmesi beklentisinin aksine daha çok korku, endişe ve önyargı duyguları beslenmektedir. Türkiye ve Yunanistan açısından bakıldığında olumsuz duygular olan korku, tehdit çatışma çözümünü zorlaştırmaktadır (Maoz ve McCauley, 2005: 791-808).

John Gottman çatışma çözümünü ve ilişkileri tehlikeye sokabilecek dört temel zehirli davranış biçimi olan ‘*Mahşerin Dört Atlısı*’ metaforunu ortaya koymuştur. Bu davranış biçimleri eleştiri, sürekli savunma halinde olma, duvar örme ve aşağılamadır. Esasında saldırı ya da çatışma ilk atlıdır ve devamında da diğer üç atlıyı oyuna dâhil etmektedir. Başka bir ifadeyle savaş savunma ile başlarken, karşı saldırı ile harekete geçmektedir. Diğer üç zehirli davranış biçimi ile kıyaslandığında duvar örme en tehlikesiz olarak görünse de en çok tehlike barındıran davranış biçimidir (Gottman, 1999). Bir taraftan zarar verici bir taraftan da güven verici olan bu içgüdüye dair duvarlar ‘*biz*’ ve ‘*onlar*’ arasında ayrılan bir dünya yaratmaya çalışmakta ve bu da pasif bir agresyon oluşturmaktadır. Öyle ki zihinler bile dünyayı bana ve kendime olarak değil, bize ve onlara olarak bölmektedir (Fidan, 14 Kasım 2019).

2.2. Türk- Yunan İlişkilerinde Psikolojik Faktörlerin Rolü

Uluslararası ilişkiler’de devletlerin davranışlarının rasyonel karar alma mekanizması sonucu ortaya çıktığı iddia edilse de kararların alınmasında genellikle zihinlerde yatan psikolojik faktörler etken rol oynamakta ve duyguların Uluslararası ilişkiler’deki rolünün göz ardı edilmesi (Ersoy, 2020: 193) de psikolojik faktörlere merak uyandırmaktadır. Nitekim nasıl ki insan ilişkilerinde bireylerin bir karakteri var ve psikolojik faktörler bu karaktere etki ediyorsa, öznesi birey olan kendisine ait bir dış politika karakteri olan devlet ilişkilerinde de psikolojik faktörlerin rolü yadsınamayacak kadar büyüktür (Kantarıcı, 2020a: 139). Bu doğrultuda Türk-Yunan ilişkilerini psikolojik faktörlerin belirlediği kabulünden hareketle Psikopolitik perspektifle ikili ilişkilere etki eden psikolojik faktörler iki ülkenin ortak tarihinden gelen süreçler ve bu tarihi her iki tarafın da farklı yorumlaması etkeni göz önünde bulundurularak ele alınmıştır.

2.2.1. Büyük Grup Psikolojisi: Komşu Ülke Etkileşimleri ve İlişkilere Etkisi

En basit ifadesiyle insan topluluğu olarak ifade edilen grup kavramı zamanla gerek fiziksel gerekse de duygusal olarak ortak bir amaç ve çıkarlar için bir araya gelmiş insanları ve

birbirleriyle olan etkileşimlerini ifade etmektedir (Şen, 2015b: 15). Psikoloji açısından değerlendirildiğinde de toplumlar büyük gruplar olarak ifade edilmektedir (Göka, 2006: 19-65). Bu sebeple Türk ve Yunan toplumları gibi iki toplum arasında bulunan sorunun iki büyük grup arasında meydana gelen bir ilişki sorunu şeklinde ele alınması gerekmektedir (Beyazyüz ve Göka, 2013: 127). Öyle ki grup olgusu ve geniş grup kimliği aidiyet duygusu içerisinde açıklanması önem taşıyan kavramlar arasında yer almaktadır. Büyük grup ya da geniş grup kimliği rastlantılar sonucunda bile bir arada bulunması çok düşük bir ihtimal barındıran insan gruplarının aynı etnik, dini veya ulusal ideolojiye sahip olması ve aynı seçilmiş zaferlerinin oluşturduğu yoğun aynılık duygusuyla birbirlerine bağlanmış insanlar olarak ifade edilebilmektedir. Bahsedilen kimlik kavramı esasında grubun üyelerinin kişisel kimlikleriyle iç içe geçmiş bulunmaktadır. Öyle ki paylaşılmış ortak rezervuarlar ve küçük düşürülme gibi geniş grup kimliğine yapılan tehditler geniş grubun üyelerince bireysel olarak algılanmaktadır. Buradan da anlaşılabacağı üzere, geniş grup kimliğiyle bireysel kimlik arasında böylesi güçlü bir bağın olması, bireylerin etnik ya da ulusal kimliklerinin bireysel kimlikleri ile birlikte gelişmesi ve derin aynılık duygusundan kaynaklanmaktadır (Karalı, 2011: 43-44). Her ne kadar büyük grup içerisinde bulunan bireyler birbirlerini tanımıyor olsalar da ‘*aynılık*’ duygusu ve aynı gruba olan aidiyetlik ile birbirlerine bağlanmaktadır (Volkan, 2004: 12). Böylelikle birey ait olduğu grup ile o grup içerisinde bulunan diğer üyelerle kendisi arasındaki aynılıkları belirginleştirmeye çalışmakta bu sayede de grup içerisindeki konumunu sağlamlaştırmaktadır (Sakallı, 2010: 180).

Türk-Yunan ilişkileri incelenirken, farklı etnik gruplarda olduğu gibi grup olma durumundan kaynaklanan etmenler ve grupların kendine özgü unsurlarını birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Birbirlerine ait veya birbirlerine bağımlı şeklinde ifade edilen grup kavramı, grup olma hissiyatıyla birlikte grup psikolojisi kavramını ortaya çıkarmaktadır (Cottam, 2004: 63). Freud’a göre grup psikolojisi, bireysel psikolojiden farklılaşmaktadır. Bireyler herhangi bir gruba aidiyet hissettiklerinde normal durumlarından farklı olarak grup içi hareket etme dürtüsüyle grup için her şeyi yapabilecek durumda olurlar (Alford, 2002: 195-196). Volkan’a göre ise grup üyesi olan bireyler diğer bir grup ile karşı karşıya kaldıklarında grup olarak paylaştıkları ortak zihinsel etmenlerin bir araya gelmesi sebebiyle normal durumlardan daha farklı eylemlerde bulunabilmektedirler (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 214).

Politik Psikolojide de etnik grupların psikolojisi ‘*büyük grup*’ psikolojisi ile ifade edilmektedir. Bu yüzden de etnik ilişkiler psikolojisinin temeli büyük grup komşular psikolojisine dayanmaktadır. Yüzyıllardır birbirlerine çok yakın yaşayan topluluklar sınırlar, ihtiyaçlar ve fiziksel nesneler sebebiyle birbirlerinden etkilenmişlerdir. Komşu gruplar

hayatlarını devam ettirebilmek için ihtiyaçlar ve fiziksel nesnelerden kaynaklı olarak birbirleriyle yarışmak durumunda kalmışlardır. Fiziksel olarak başlayan bu etkileşim daha sonraları komşu grupları çatışan gruplara dönüştürmüştür. Bu durum ruhsal anlamlar kazanmış ve hayatı devam ettirme ya da başka bir ifadeyle sağ kalma imgesinden çıkıp büyük gruplar için benlik değeri ve zafer gibi ruhsal temsillere evrilmiştir. İlk çağlardan itibaren insan yaşamını sürdürmek amacıyla avcılık için kullanılan ok ve mızrak gibi nesneler zamanla fiziksel bir nesne olmaktan çıkıp öznel bir anlam kazanmış güç ve otoriteyi temsil eden simgeler haline gelmiştir. Böylelikle etkileşim imgesi olan nesneler zamanla düşmana (öteki) karşı kendisini koruyabilmek için kullanılmıştır ve etkileşim görünmez bir güç halini almış, bilinçdışı psikolojik olaylara yol açmıştır (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 13-14). 1974'te Türk ordusu Kıbrıs'a çıkartma yaptığı sırada Türkiye'de Başbakan olan Bülent Ecevit'in Türkler ve Yunanlar arasındaki sorunlarla ilgili olarak söylediği sözler esasında birçok sorunun psikolojik temelli olduğunu ve büyük komşu gruplarının psikolojisine dayandığını ve etkileşimin psikolojik temelli olduğunu göstermiştir. Türk ordusunun Kıbrıs çıkartmasından çeyrek yüzyıl önce Başbakan'ın Londra'da olduğu esnada yazdığı:

Sıla derdine düşünce anlarsın
Yunanlıyla kardeş olduğunu
Bir Rum şarkısı duyunca gör
Gurbet elde İstanbul çocuğunu
Türkçenin ferah gönlünce küfretmişiz
Olmuşuz kanlı bıçaklı
Yine de bir sevgidir içimizde
Böyle barış günlerine saklı (Ecevit, 1976: 76-79)

bu şiir Türk ve Yunan her iki taraf açısından da ortaklaşa yaşanan duyguları anlatmaktadır (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 19).

Grup kimliğinin oluşumunda Volkan büyük grup kimliklerinin yedi temel durumundan bahsetmektedir: Bunlar; olumlu duygularla birlikte olan, paylaşılmış, somut imgeler deposu, paylaşılmış 'iyi' özdeşimler, diğerlerinin 'kötü' niteliklerinin kabullenilmesi, liderin iç dünyasının özümsemesi, seçilmiş zaferler, seçilmiş travmalar, grubu ifade eden simgelerin biçimlenmesi şeklindedir. Bu sıralamalardan son dört tanesi geniş grup kimliğinin meydana gelmesinde ve devamlılığında büyük bir role sahiptir (Volkan, 2009: 50-51). Tüm bu büyük grup ile ilgili olan özellikler özünde 'Ötekini' nasıl algılandığı ve 'Ötekinin' bizleri nasıl algıladığı ile alakalıdır (Çevik ve Çevik-Ersaydı, 2011: 5). Freud öteki algısı ve büyük gruplarla alakalı olarak şöyle bir benzetmede bulunmuştur:

Ne zaman bir evlilik sözleşmesi iki aileyi bir araya getirirse, bunlardan biri kendini ötekinden üstün ve soylu görür. Komşu iki kent çekemez birbirini, biri ötekine karşı içinde rekabet duyguları besler. Her kanton öbürüne yukarıdan bakar. Yakın akraba uluslar birbirini iter (Freud, 2006: 49).

Benzer şekilde büyük gruplar arasındaki çatışma sorununu Freud 1930'da yayımlanan *Civilization and Its Discontents'de (Uygarlığın Huzursuzluğu)* şöyle ifade etmiştir. “*Komşu bölgelerde yaşayan birbirleriyle farklı yönlerden de ilişkisi bulunan topluluklar sürekli bir kan davası içinde bulunurlar ve aralarında da daimî bir alay söz konusudur*”. Birbirlerine çok yakın yaşamalarından dolayı Kıbrıs adasında Türklerle Rumlar bu duruma örnek gösterilebilir. Freud bu duruma ‘*küçük farklılıkların narsisizmi*⁴’ adını vermektedir (Freud, 1961: 114). Freud’un komşu gruplar arasındaki sorunları ele alması sorunun psikolojik anlamda narsisizm alanında oluştuğunu ima etmektedir. Ulusal gruplar arasında kolayca oluşan düşmanlığın bir grubun yakınlığının diğer grubun üyelerini etkilemesi ile geliştiği kastedilmektedir. Psikanalist Gregory Rochlin’in de ifade ettiği gibi kendiliği savunma durumu söz konusu olduğunda düşmanlık meydana gelmektedir (Volkan, 2008: XII). Gerçekte iki komşu grup arasındaki yakınlık ve benzerlik arttıkça küçük farklılıklara olan bağlılık artar ve bu farklılıkları koruma duyguları artar. Çünkü aynılaştırmaya çalışmak farklılıkların daha çok ortaya çıkmasını sağlar ve farklı olma gücünü daha da artırır (Çevik, 2010: 52). Türkler ve Yunanların da bazı yönlerden birbirlerinden ayrı ve farklı oldukları ve bazı yönlerden de benzer oldukları noktasındaki ısrarları farklı olma gücünü artırmış ve farklılıkların oluşmasını sağlamıştır (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 17). Farklılıkların oluşması da iki ülke ilişkilerinin seyrini etkilemiştir. Nasıl ki ailelerde büyükler birbirleriyle iyi anlaşır geçindikleri sürece o ailelerin çocukları da birbirleriyle dostluk içinde ilişkilerini sürdüreceklerdir. Aileler arasında zaman zaman birtakım sorunların, kavgınlıkların oluşması çocuklara ve gelecek nesillere de etki eder. Yaşanan sorunların çözümü veya devamı da aile reislerinin davranışlarına bağlıdır. Bu sebeple toplumlar da tıpkı aileler gibi büyük grup psikolojisi, kitle psikolojisi ve lider psikolojisi temelli davranışlar geliştirmektedirler (Çevik ve Çevik-Ersaydı, 2011: 5).

⁴Narsisizm, kendine hayranlık duyma ve kendini abartılı şekilde sevme olarak adlandırılmaktadır. Çıkış noktasını Yunan mitolojisindeki “Narkissos Efsanesi”nden almaktadır. Narkissos isimli gencin sadece kendine hayranlığı üzerine kurulu olan efsanede narkissos suda kendi yansımasını görmüş ve âşık olmuştur ve ölene kadar da kendi yansımasını umutsuzca izlemiştir. Sonrasında da aşkına ulaşmak istemiş ve suya düşmüş, boğulup ölmüştür (Demirci ve Ekşi, 2017: 38).

2.2.2. Pontus Kavramı ve “Sözde Pontus Soykırımı”: Mağduriyet Psikolojisi

İçten gelerek ruhsal durumu yansıtan mağduriyet, ifade edilmesi belki de en zor olan kavramlar arasında yer almaktadır. Dürtülerin biçimlendirildiği mağduriyet, suçluluk duygularına karşı oluşan bir savunma sürecidir. Toplumlar için tarihsel utanç oluşturan travmalar, yenilgiler, işgaller, işkenceler, aşağılanmalar ağır mağduriyete sebep olmakta ve bu tarihsel mağduriyetin etkisiyle toplum kendini aşağılanmış ve insanlık dışına itilmiş olarak algılamaktadır (Çevik, 2010: 61-62). Tam da bu noktada Kıbrıs'taki Rumlarla Türkler açısından yaşanan geçmiş her ne kadar kısa olsa da birbirlerine yakın yaşamaları sebebiyle bu geçmiş trajedi, çatışma, savaş ve mağduriyetlerle dolu bir dönemdir. Bu dönem her iki taraf açısından da tarihsel acılar ve yaşanmışlıklar olarak değerlendirilmekte ve yüzyıllarca birikmiş acıları simgelemektedir (Volkan, 2008: XIII-XVI).

Türk-Yunan ilişkilerinde seçilmiş travmalara sahip Yunan büyük grubu ile İstiklal Savaşı'nı galibiyetle sonuçlandırarak seçilmiş zaferlere sahip Türk büyük grubunun ilişkilerinin daha önce bahsedilmiş olan seçilmiş travma ve zaferlere dayandığı ifade edilmişti. Yaşanan travmalar ve bu travmaların ortaya çıkardığı mağduriyet psikolojisi olgusu Uluslararası ilişkiler kapsamında meydana gelen olayları ve politikaları grup kimliği ve psikolojisi doğrultusunda değerlendirmektedir. Travma yaşamış bireylerde, uluslarda görülen uzun soluklu psikolojik sorunlardan biri de bireyin ya da ulusun kendini zayıf, mağdur, kurban; diğerlerini de düşman, güçlü ve zalim olarak algılamasıdır. Bir tarafın kurban rolüne girdiği mağduriyet psikolojisi ile mağdur eden-edilen, kurban-zalim ikililiği ortaya çıkmaktadır (Göral t.y.).

Görüldüğü üzere mağdurluk durumunun oluşabilmesi için bir travmanın yaşanmış olması gerekmektedir. Bu yüzden travmanın etkileri incelenerek mağdurluk duygusu iki temel etken üzerinden değerlendirilebilmektedir. İlki insan eli ya da ihmali sonucu oluşan travmaların getirdiği mağdurluk, ikincisi yaşanan doğal afetler (depresyon, sel gibi) sonrası oluşan travma ile gelişen mağduriyettir. Doğal afetlerle gelen mağduriyette Allah tarafından gerçekleştiği için bir boyun eğme söz konusu olduğundan böylesi bir mağduriyette öç alma duygusu yoktur. Ancak insan faktörünün etkili olduğu mağduriyette öç alma duygusu, intikam, kin ve düşmanlık duyguları yoğun olarak yaşanmaktadır. Dolayısıyla kızgınlık, öfke, aşağılanma, incinme, kin gibi agresif duygular agresif dürtülere sebep olmakta bu da çatışmayı körüklemektedir. Bahsedilen bu çatışma durumları da kendilik ve ben duygusunun gelişimi ile alakalıdır. Öyle ki ben duygusunun gelişiminde erken çocukluk dönemi başlangıç noktası alınmaktadır. Çocukluğunda yeteri kadar ilgi görmemiş, istismar edilmiş, şiddet duygusunu yaşamış bireyler kendilik saygısı kazanamamıştır. Bu sebeple de kendilerini güçsüz olarak algılamışlardır. Yaşadıkları bu olumsuz duygunun üstesinden gelebilmek için de kendi yaşadıklarının aynısını

öteki olarak gördüğü diğerine ya da düşmana yaşatmayı hedeflemektedir (Çevik, 2012-2013: 66-67).

Çocukluk döneminde yaşanan travmalara karşı geliştirilen narsisistik savunmalar yetişkin dönemde lider olabilecek bireyin davranışlarında kendini göstermektedir. Hitler'in yıkıcı, Atatürk'ün de yapıcı bir lider olması bu durumu örneklemektedir (Volkan ve Itzkowitz, 2011: 35-39). Burada Atatürk'ün yapıcı liderliğini ortaya çıkaran çocukluk döneminde yaşamış olduğu travmalar nezdinde '*kederli annesini kederli ulusu ile özdeşleştirmiş*' olmasından kaynaklı bir lider olarak bu kedere ve toplumsal gerilemeye son vermek amaçlanmıştır (Volkan, 2009: 296). Şunu da belirtmek gerekir ki travma yaşayanların pek çoğu mağdurluğu kişiliğinin temel özelliği gibi kullanmamaktadır. Her ne kadar yaşanmış travmalar mağduriyet oluşturabilecek derecede etkili olsa da önemli olan bireyin o travmayı mağduriyet oluşturacak ölçüde şiddetli algılayıp algılamamasıdır. Buradan anlaşılmaktadır ki erişkin dönemde mağduriyet ön plana çıkarılıyorsa bu durum çocukluk döneminde yaşanmış olan travmaların derin yaralar açmasından ve çözüme kavuşturulamamasından kaynaklanmaktadır. Özellikle bir gruba liderlik edenler yaşadıkları travma ve mağduriyeti aynı şekilde gruplarına algılatıp yaşatmaktadırlar (Çevik ve Ceyhun, 1995: 22-26). Ancak her lider mağduriyetlerin çözümlenmesinde yıkıcı bir tavır sergilememiş aksine yapıcı ve bütünleştirici söylemlerde bulunmuştur. Türk-Yunan ilişkileri açısından Venizelos ve Atatürk'ün liderliğinde iki ülke arasındaki ilişkilerin yapıcı bir yöne çevrilmesi örneği verilebilir. Görüldüğü gibi iç dünyamızda yaşadığımız çatışmalar çok yönlüdür. Benzer şekilde de birey gibi ulusal ve uluslararası düzeyde agresyonun⁵ saptanmasında Tarihsel Düşmanlık, İnsanlıktan Çıkarma (Dehümanizasyon) ve Mağduriyet olarak ifade edilen üç temel unsur bulunmaktadır. Bahsedilen bu unsurlar yaşanan travmalara karşı geliştirilen savunma mekanizmalarıdır. Bilinç dışında iç içe geçmiş olan ve çözümlenemeyen aynı zamanda yası tutulmamış olan bu travmalar nesilden nesile aktarılacak kendisinden sonra gelen kuşaklara aktarılmaktadır (Çevik: 69-70). Bu sebeple ülkelerin yaşadığı travma sonucu yas tutamamaları kronikleşirse, anksiyete durumu hep canlı kalacaktır. Tıpkı Yunanların '*Megali İdea*'sı gibi sanki ilerde çözülebilecek beklentisiyle nesilden nesile aktarılacaktır. Zamanla canlı tutulan travma efsaneleşecek ve yaşanan travmalar, aşağılanmalar nesilden nesile aktarılırken işlevini değiştirebilecek ve farklı anlamlar kazanabilecektir (Çevik, 2010: 57). Yunanların Sözde Pontus Soykırımı iddialarında olduğu gibi kendi ırklarına yönelik bir katliam olmamasına karşın Türklerin Karadeniz'de Yunanların deyimi ile (Pontus'da), Küçük Asya'da ve Trakya'da Ortadoks Hristiyan Yunanlara

⁵ Engellenme süreçleri sonucunda açığa çıkan kızgınlık ve öfke.

karşı *'katliam ve soykırım'* uyguladıkları iddiaları Yunanların yaşamış oldukları travmayı efsaneleştirmeye çalıştıklarının göstergesidir (Cin, 2006: 27). Öncelikle *'Pontus'* adının nereden geldiğine bakmak gerekir ki Eski Çağ'da Grekler Karadeniz'e *'deniz'* manasını taşıyan *'Pontus'* adını vermişlerdir ve burada yaşayan bölge halkına da Pontuslu denilmiştir (Pehlivanlı, 1994: 357). Yunanların *'Pontus'* olarak ifade ettikleri yer Karadeniz'dir ve Yunancada *'Mavri Thalassa'* olarak anılmaktadır. Bu sebeple Türkiye'de *'Pontus'* veya *'Mavri Thalassa'* adında bir yer bulunmamakta burası Karadeniz Bölgesi olarak adlandırılmaktadır. Osmanlı döneminde de *'Pontus'*; Trabzon, Samsun, Sinop, Amasya, Sivas ve Kastamonu illerinden meydana gelmekteydi (Cin, 2006: 43).

Megali İdea'dan sonra tarihsel paranoyasına bir yenisini ekleyen Yunanistan 1985 yılından itibaren Türkiye'yi hedef alan sözde soykırım paranoyasını gündeme getirmeye başlayarak (Gökçen, 2006: 75) 1914-1923 yılları arasında Pontus Rumlarının akıbeti ile alakalı olarak bu olayları *'soykırım'* olarak tanımlamaktadır (Palabıyık ve Deveci-Bozkuş, 2011: 80). Bu sözde soykırımın birincisini 1916-1918 yılları arasında, ikincisini de 1919-1923 yılları arasında, bilhassa Mustafa Kemal'in Karadeniz bölgesi için önem taşıyan şehirlerden biri olan Samsun'a ayak basmasıyla başlatarak Anadolu'daki Rum toplumun göçüne kadar iki aşamada gerçekleştiğini iddia eden Yunanistan, gerçekdışı bu iddia ile bahsedilen bu yıllar arasında Anadolu'da yaşayan 700 bin Doğu Karadenizli Ortodoks'tan 350 bininin katliam ve sürgün yoluyla yok edildiğini ve yalnızca 180 bininin Yunanistan'a dönüş yapabildiğini iddia etmiştir (Sarıay ve Sünbül, 1999: 130-131). Esasında Yunanların *'Pontus'*, *'Küçük Asya'* ve *'Trakya'* olmak üzere bu üç coğrafi bölgede soykırım iddialarında bulunmaları, büyük önem taşımaktadır. Öyle ki büyük idealleri olarak andıkları bu topraklara bir gün geri dönecekleri hayalleri ile bu sözde soykırımı nesilden nesile aşılama çalışmaktadırlar (Cin, 2006: 28-29). Her ne kadar şu anda yaşamakta olan Yunanlar 1453'te İstanbul'un kaybedilmesini, 1922 Küçük Asya Felaketini, yaşamamış olsalar da atalarının yaşamış olduğu acılar, travmalar ve bunun sonucunda oluşan mağduriyetlikler sembolleştirilerek aynı zamanda efsaneleştirilerek tıpkı sözde soykırım iddialarında olduğu gibi nesilden nesile etkisi sürdürülmeye devam ettirilmiş, sanki acı daha çok tazeymiş ve halen devam ediyormuş etkisi yaratılmıştır. Bahsedilen bu etki psikolojik bir kavram olan *'zaman çökmesi'* ile ifade edilmiştir. Böylece yüzlerce hatta binlerce yıl önce yaşanmış bitmiş olan bir acı, travma sanki şimdi olmuş gibi bir duygu içerisinde yaşanmaktadır (Çevik, 2012-2013: 72). Özünde *"benim yas sürecimi tamamlamla"*, *"kendilik saygımı yeniden kazan"*, *"intikamımı al"* anlamları taşıyan toplumsal travmanın döngüsünü sürdüren bu durum ile kuşaktan kuşağa aktararak atalarının yaşadığı travmaların zihinlerde canlı tutulması sağlanmaktadır (Volkan, 31 Temmuz 2015).

Volkan'a göre toplumsal travma sonrası yaşanan yas komplikasyonlu bir şekilde ortaya çıkmakta ve dolayısıyla toplumlarda büyük bir travma yaşanmasının sonrasında toplumda yeni uğraşlar oluşturmaktadır (Volkan, 11 Ağustos 2018). Volkan'a göre kitlesel travmalar toplumun bütününde dört farklı tepkiye yol açabilmektedir. Bunlar; yeni toplumsal uğraşlar, kültürel adetlerde değişiklik, ortak bağlantı nesneleri olarak anıtlar dikilmesi ve travmanın nesilden nesile aktarılmasıdır. Kitlesel travma için üçüncü tepki olan ortak bağlantı nesneleri kapsamında anıtlar dikilmesi, kitlesel travma için toplumsal bir cevaptır. Bir toplumda savaş ve benzeri gibi kitlesel travmalar yaşandıktan sonra toplumun yeni gerçekliğe ayak uydurabilmesi gerekmektedir. Süreç gerektiren bu durumlardan biri de ortak bağlantı nesnesi görevi gören halka açık anıtlardır (Volkan, 2007: 139). Ulusal bilincin oluşmasına katkı sağlayan anıtlar ulusal kimliği inşa ederken aynı zamanda geçmişle bağ kurmanın yanında geleceği de inşa etmektedirler (Okray ve Şimşek-Hüseyinzade, 2018: 8). Bu yüzden travmatize olmuş toplumlar paylaşılmış bağlantı nesneleri olarak anıtlar, resimler, konferanslar yoluyla yas tutulmasına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla kongre, kitap, bildiri vb. hareketlerle Türkler'in Doğu Karadeniz bölgesinde bulunan 350 bin Ortodoks'a soykırım uyguladığı iddia edilmiş, Türkiye ile sürtüşmesini bir politika haline getiren Yunanistan 19 Mayıs gününü sözde '*Pontus Soykırım Anma Günü*' olarak kabul etmiş ve 19 Mayıs 1994 tarihinde de sözde '*Pontus soykırımı*' Yunan meclisince dünyaya ilan edilmiştir (Gözügüzelli, 2018: 192). Bu durumu da kanun ile güçlendirmiştir. Türkiye'ye karşı olan öfkeyi canlı tutmak ve yas tutulmayı güçlendirmek adına da '*Pontus Anıtı*' dikilmiştir (Gökçen, 2006: 73-76). Pontus Soykırım anıtları yalnız Yunanistan'da değil, Yunanistan dışındaki önemli kentlerde de dikilerek Yunanlar sözde iddialarına uluslararası bir boyut kazandırmak istemişlerdir (Cin, 2006: 28).

Her devletin travmasının yansıması için canlı ya da cansız anıtlar bulunmaktadır. Bu anıtlar sadece kısa süre önce sonlanmış olan bir savaşın veya acıların somut hali değil, aynı zamanda tarihleri boyunca birikmiş olan acıların temsilidir. Öyle ki bir taraf, derin bir şekilde acıları yaşayan iken diğer taraf da yaşatılan trajedi ve acıların sorumlusu olmaktadır (Volkan, 2008: XIV). Yunanların yaşadıkları bu acı ve trajediyi canlı tuttukları, düşmanca tutumlarının haklılığını savundukları aynı tarih, Türkiye için Mustafa Kemal Atatürk'ün 19 Mayıs 1919'da Karadeniz'de bir kıyı kenti olan Samsun'a çıkışını Atatürk, Gençlik ve Spor Günü olarak kutladıkları bir tarih olmuştur. Bu tarih Türk milleti tarafından İstiklal Savaşı'nın başlangıç tarihi olması sebebiyle önem arz ederken Yunanlar için de felaket olarak anılmaktadır. Başka bir deyişle Türkiye bu anlamlı günü 19 Mayıs bayram günü olarak kutlarken, Yunanistan ve Batılı devletlerin bazı etnik grupları bugünü birtakım ülkelerde farklı şekillerde yorumlayarak anma etkinlikleri düzenlemektedirler. Elbette ki düzenlenen bu etkinliklerde ortak hedef

Türk[iye] düşmanlığı olmuştur (Tulun, 2019: 1). Zira Türk milleti için milli bir ruhu ortaya çıkaran coşku ile kutlanan bu milli bayram seçilmiş zaferin yenilenmesi olarak ‘biz’ kimliğini güçlendirirken; seçilmiş travma yarattığı Batılı devletler için yasın yenilenmesi ve derinliğinin sürmesi anlamına gelmektedir (Avşar ve Kansu, 2020: 302). Tüm bunların yanında Türkiye düşmanlığını ateşleyen Yunanistan Türkiye’ye yönelik asılsız sözde soykırım iddialarını başka sözde soykırım iddiaları ile bütünleştirmeye çalışmış ve 26 Nisan 1996’da ‘24 Nisan Ermeni Soykırımı Günü’nü’ tanıma kararına varmıştır. Böylelikle Türkiye’den soykırımın tanınması ve karşılığında da tazminat ödenmesi talep edilmekte ve “Türkiye’nin Doğu Karadeniz bölgesindeki Ortodokslara yapılan soykırımı tanımadığı sürece AB’ye kabul edilmemesi için” gerek Yunanistan gerekse de AB’ye üye ülkeler kapsamında propagandalar yapılacağı hususunda tehditler yapılmaktadır (Gökçen, 2006: 75-76). Sözde Ermeni soykırımı iddiaları kadar tartışılmamış olsa da Yunanların gözünde Pontus olarak isimlendirilen bölgede bulunan Rum topluluğun durumu sözde Pontus soykırımı olarak anılmak istenmiş, bu minvalde de Ermeni lobilerinin sözde Ermeni soykırımı iddialarında on sekiz parlamentoyu ikna etme başarılarına hayranlık duyan Yunanlar için Pontus Rum ‘soykırımı’ gözler önüne serilmeye çalışılmıştır (Palabıyık ve Deveci-Bozkuş, 2011: 79). Dolayısıyla sözde Ermeni soykırımı gibi ‘çorap söküğü etkisi’ yaratılmaya çalışılarak uluslararası kamuoyu nezdinde taraftar bulma çabasına girişilmiştir (Elekdağ, 19 Nisan 2010). Oysa 19. yüzyıldan 21. yüzyıla aktarılmaya çalışılan Pontus meselesi esasında Yunan psikolojisinde tarihi Pontusluların Yunanların iddia ettiği gibi Yunanlılıkla/ Helenlikle ilgili algısına dayanarak o dönemde kökeni ne olursa olsun Anadolu’da yaşayan Türkçe ya da Rumca konuşan bütün Ortodoks Hristiyanlar gibi Yunan ulusuna ait olma duygusundan kaynaklı olarak oluşmuştur. Böylesi bir meselenin ortaya çıkışında da birtakım etkenler bulunmakta ve iç etkenler olarak rol oynayan unsurlar patrikhane ve din adamları olurken dış etkenler olarak da batılı devletler etkin rol almaktadır. Ancak Pontus meselesi Yunanlar ve Batılılar için farklı anlamlar taşımaktadır. Söz konusu mesele Yunanlar için unutamadıkları topraklarına/vatanlarına dönebilecekleri düşünce ve arzuları ile canlı tutulmaya çalışılırken, Batılılar için Türkleri dünya kamuoyu nezdinde zorda bırakarak imaj sorunu yaratmak ve de siyasi alanda sıkıştırmak gayesi taşımıştır. Bu gayenin gerçekleştirilebilmesi için de Yunanlar kullanılan siyasi bir sorun olarak ele alınmıştır (Pehlivanlı, 1994: 357-358).

2.3. Kimlik: Türk Kimliği / Yunan Kimliği

Sosyal ve psikolojik boyutlarıyla değerlendirilecek olan kimlik kavramı psikologlar gözünden kimliğin temel merkezine oturtulan benlik ve kişilik unsurları ile kimliği

çözümlemeye ve anlamlandırmaya çalışmaktadır. İnsanı sosyal bir varlık olarak kabul eden sosyologlar gözünde ise kimliğin oluşmasında ve biçimlenmesinde iç etkenlerin yanında sosyal yaşamın da birtakım belirleyici işlevleri bulunmaktadır. Öyle ki psikodinamik açıdan Freud kimliği bireyin ya yabancı kişi veya nesneleri benimsemesi ya da içselleştirme ile içine atması olarak başlayan bir sürecin sonucu olduğunu ifade ederken, Erikson ise, kimliğin bireyin çekirdeğine yerleşmiş bir süreçte oluştuğunu ifade etmekte ve birey ile toplum arasında bir bağ kurmaktadır. Rousseau'nun insanın gerçek kimliğini bulmaya yönelik olarak ortaya attığı insanı insan yapan nedir sorusu kimliğin bireysel bir olgudan ibaret olduğunu göstermektedir. Oysaki bireysel kimlik zamanla toplum tarafından değişikliğe uğratılarak şekillendirilmiştir. Zira insan zaman geçtikçe içinde bulunduğu toplumun dini, milli, siyasi, ekonomik bir unsuru olarak taraflaştırılmaktadır. Aşkın'ın '*giydirilmiş kimlikler*' olarak ifade ettiği bu kimliklerin ilki aynı zamanda tüm kimliklerin temeli ve birincil kimlik olan insan kimliğidir. İkincisi de birincil kimlik üzerine oluşturulan insanın fiziksel ve genetik özelliklerinden meydana gelen biyoloji kanunları ile ortaya konan genetik ya da ırk kimliğidir. Bu kimlik bölücü bir unsur taşımakta ve ayrıma neden olmakta iken buna sebep ise biyolojik ayrıma ideolojik bir anlam atfedilmesinden kaynaklanmaktadır. Ne var ki kendi ırklarını üstün görerek diğer ırkların aşağılanması genetik, irksal özelliklerin kimliğe dönüştüğünü göstermektedir (Aşkın, 2007: 214-217). Bu bağlamda Osmanlı millet sistemi içerisinde içinde bulunduğu toplumun bir unsuru olarak fiziksel olarak edindiği Türk kimliği Yunanların '*giydirilmiş kimlikleri*' olarak ifade edilebilir. Zira gerçek kimliğini bulmaya yönelik içselleştirme ile içe atılan kimlik karşıtlıklarda mana bulmaktadır. Levi Strauss bu durumu '*ego versus autre*' (*ötekilere karşı ben*) ilkesiyle ifade etmektedir (Yıldız, 2007: 10). Öyle ki kimlere karşı olduğumuz bilgisinde ötekinden almış olduğumuz karşıtlıklar kim olduğumuzu ve varlığımızı belirlememize fayda sağlamaktadır. Başka bir deyişle bilerek veya bilmeyerek kimlerden olduğumuzu açıklarken esasında kimlerden olmadığımızı da ifade etmiş olmaktadır (Demir ve Yıldız, 2003: 3).

Orta Çağ'dan itibaren bir ulus kurmamış olan Yunanlar, Osmanlı İmparatorluğu çatısı altında yaşayan bir millet iken de kendi dinlerini, dillerini, geleneklerini ve göreneklerini muhafaza etmişlerdir. Korumuş oldukları bu değerleri de Yunan ulus devletinin ortaya çıkışına temel oluşturmuştur (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 108). Bu ulus devlet ulusal bilincin oluşmasını sağlayan ve duygusal travmaların meydana geldiği ve sınırların çizildiği uzun süreli çatışma ve savaşların ürünü olmuştur (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 220). Böylelikle milli devletin ortaya çıkmasıyla kimlik büyük önem kazanmıştır (Kösoğlu, 1998: 44). Osmanlı İmparatorluğu içerisinde Rum (Romalı) adında bir kimlik altında yaşayan Yunanlar daha öncesinde geçinemedikleri Doğu Roma ile kimliklerini ve ideolojilerini bir araya getirerek yeni kimliğin

oluşmasını sağlamışlardır. Böylelikle Yunanlar Rum kimliğinden kalan iyi rezervuarlar ile Yunan kültürünü birleştirirken, Doğu Roma'nın zaferlerini de Yunan'ınkilerle buluşturmak mecburiyetinde kalmışlardır (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 111). Şunu da belirtmek gerekir ki Osmanlı millet sistemi içerisinde yaşayan Yunanlara dil, tarih, kültürel gelenekleri ve dini vecibelerini gerçekleştirebilmeleri hususunda esnek davranılmıştır. Bu hususta Yunan tarihçi Dimitri Kitsikis Osmanlı millet sistemi içerisinde ırk ayrımı yapılmadığı ve farklı kültür ve kişiliklere saygı duyulan bir millet sistemi olduğunu ve bu durumda da Yunan kültürünün bağımsız bir şekilde geliştiğini ifade etmiştir (Kitsikis, 1996: 7). Söz konusu milliyetçilik de yukarıda sıralanan bu kavramlarla ortak bir payda oluşturmaktadır. Nitekim grupların kendilerini bağımsız bir ulusal devlet olarak tanımlamalarında milliyetçilik ideolojisi teşvik edicidir. Öyle ki milliyetçilik hem dil, din gibi unsurlarla gelişmekte hem de kimlik gibi ayırıştırıcı bir nitelikte bireyler bazında farklılıklar oluşturmaktadır (Yanık, 2013: 232).

Yunanistan'ın 1829'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazanmasıyla başlayan ayırıştırıcı Yunan kimliğinin oluşmaya başlaması Ernest Gellner'in de ifade ettiği gibi kimliğin şekillenebilmesi için öncelikli olarak bir devletin oluşturulmasına ihtiyaç duyulması olmuştur (Yanık, 2013: 234). Özünde Avrupa ülkeleri bilhassa İngilizler, Ruslar ve Fransızlar modern Yunanistan'ın sahip olması gereken kimliğin Helen kimliği olması gerektiğini vurgulamışlar ve bağımsızlık savaşı sonrasında da modern Yunanlar ilk olarak Helenizm'e kucak açmışlardır. Helenizm'le geçirilen kırk yıl sonrasında da artık Megali İdea netlik kazandığında Doğu Roma'nın kültürel mirası olan Doğu Roma'dan kalan kimlik de Helen kimliğine eklenince Doğu Roma kimliği özünde Helen kimliğin uzantısı halini almıştır. Böylelikle modern Yunan kimliğini bu iki kimliğin bileşeni oluşturmuş ve bu kimlik farklı seçilmiş travmalar ve zaferleri kapsamıştır. Bu gelişme yalnızca Yunan kimliğini oluşturmakla kalmamış Doğu Roma'nın istenmeyen tarafları yeniden Türklere yansıtılmıştır. Zira Helen kimliğini benimseyen Yunanlar bu süreçte pek çok Doğu Roma ve Türkçe kökeninden olan sözcükleri dillerinden ayırmışlardır. Öyle ki bir grup kendi kimliğini geliştirmek için istemediği parçaları ve acı verdiğini düşündüğü her şeyi dışsallaştırmaktadır. Söz konusu bu psikolojik tepki de Yunanların Türklere karşı oluşturmuş olduğu obsesyon (saplantı) belirtileri olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun izleri ise Türkler tarafından mağdur edildiklerini ifade ederlerken bir taraftan da bu kurbanlaştırmanın yineleneneğine inanmaları olmuştur. Çünkü kurbanlaştırılmış olmak irredentist gayelerini haklı çıkarmak anlamına gelmektedir. Bu sebeple Yunanlar da kurban durumunda olma duygusu ön plandadır. Her ne kadar yeni kurulan Yunan devletinin politikası irredentist-yayılmacı bir politika olsa da Türkler'in yaşadıkları bölgeyi müdafaa etmeleri söz konusu olduğunda Türklere saldırgan ve yayılmacı bir niteleme

atfetmişlerdir. Kendi irredentist politikasında kendinin olandan yoksun bırakıldığı sebebiyle masum olduğunu düşünürken esasında kendi saldırgan amaçlarını Türklere yansıtmaktadırlar (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 221-226). Dolayısıyla oluşan Yunan kimliği ile Yunanistan yeni bir kimliğe yer açmış, yaşanan travmaların süpürülüp atılmasını ve üstünlük semptomunun oluşmasını sağlamıştır (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 112). Bu noktada da yaşanan olaylar her ne kadar en derinlere gömülmeye çalışılsa da korku ve vahşet gömülmeyi reddetmektedir. Zira iki ülke tarihi de böylesi korku ve vahşetlerden oluşan hayaletlerden ibarettir. Söz konusu bu hayaletler de psikolojik semptom olarak belirlemekte ve bir dönem üzerinde durulan savaş, kurban, trajedi gibi duygular toplumun unutmak istediği duygularken bir dönem gelir ki üzerine bir örtü çekilerek acı ve travma dolu her şey unutmada döneminde bırakılmak istenmektedir (Özen, 2017: 105). Bu durumda tarihsel süreçteki ilişkilerin getirdiği böylesi bir durum birbirini ötekileştirerek oluşan kimliklerin birbirini tetikleme olmuştur (Karataş, 2012: 96). Bu sebeple birbirleri için öteki olan Türk-Yunan ilişkilerinde de kimliğin işlevselliği farklılık arz etmektedir. O halde Yunan tarihinde ve Yunan kimliğinin inşasında öteki olarak Türk kimliği büyük oranda belirleyici olmuştur (Çelik, 2015: 122). Gerek Avrupalı kimliğinin gerekse de Yunan kimliğinin oluşumunda Türkiye '*doğulu öteki*' olarak değerlendirilmiştir (Neumann, 1999: 39-40) '*Doğulu öteki*' olarak büyük Şark tehdidi oluşturmamasından dolayı Türkiye, Avrupa'da birlik düşüncesi için bir idea oluşturmuştur. İslam ve bilhassa İslam'la özdeşleştirilen Türkler olarak bu tehdit zihinlerde '*Doğu*' ve '*Doğulu*' olarak daima Avrupalı için bir öteki konumu oluşturmıştır. Batı dünyası tarafından Şark (Doğu) medeniyetleri için oluşturulan söz konusu öteki konumu da oryantalizm olarak adlandırılmaktadır. Fransızca '*Orrient*' kelimesinden gelen kavram Batı dünyasının Doğu algısını şekillendiren ve büyük ve ortak bir düşmanın varlığı açısından önemli bir bakış açısıdır. Örneğin, 13. yüzyılda bir keşişin Fransa kralının bir gün Fransa'yı Türklerden temizleyeceği söylemi ya da Martin Luther'in Papalığı şeytanın ruhu olarak atfederken Türkleri de şeytanın bedeni olarak nitelendirmesi gibi oryantalist bakış açısına sahip daha pek çok oryantalist örnek bulunmaktadır. Avrupalılar için hiç olumlu bir seyir izlememiş olan oryantalist bakış açısı seçilmiş travmaların yarattığı etki ile zihinlerde canlılığını korumuş ve öteki için itici güç olmayı sürdürmüştür (Avşar ve Kansu, 2020: 300-308).

Avrupalı kimliği açısından genellenirse de öteki kimliği kapsamına alınanlar esasında Hristiyan kimliği olmayanlardır (Yavuz, 1999: 56-57). Zira buradaki Avrupalılık kimliğinde '*yer olarak Avrupa*' tanımlaması değil, '*içerik olarak Avrupa*' tanımlaması kimliği şekillendirmiş ve bu kimlik bir idea çerçevesinde birleştirici bir ruh oluşturmıştır (Avşar ve Kansu, 2020: 306). Bu sebepten de Türk kelimesi yüzyıllardır diğer kimlikler için '*öteki*'

manasına gelmiştir. Ayrıca Türk kimliği içerisinde Müslüman kimliğini de barındırarak din-kimlik bütünleşmesi oluşturmuş, böylelikle Hristiyan kimlikler için öteki olarak atfedilen Türk kimliği Müslüman kimlikle özdeşleştirilmiş (Öztürk, 2018: 52) ve Türk kimliğinin hâkim bileşeninin İslam olması algısından dolayı Türk kelimesi Avrupa'nın kendi kimliğini tanımlayabilmesi, birlik ve beraberliğine zemin teşkil edebilmesi için Müslüman sözcüğü ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır (Akdemir, 2007: 132).

2.3.1. Aynadaki Görüntü: Türk Milliyetçiliği

Ayna fiziksel olarak nesneyi yansıtır. Dolayısıyla ayna yüzeyinde var olan görüntü yansımadır. Resim sanatında '*yansıtmayı*' ifade eden somut obje ayna ile sağlanmaktadır. Burada ayna yansıtanın bir nesne olmasının yanında görüntüyü ve mekânı da çerçeveye dâhil etmektedir. Söz konusu görüntü de görünenin ötesinde görünmeyen öteki ile eşdeğer bir anlatı sağlamaktadır (Erdi-Es, 2018: 1474-1475). Lacan kimlik arayışını meydana getiren en önemli aşamanın ayna aşaması olduğunu belirtmektedir. Ona göre çocuk, pek çok kez aynadaki görüntüsünü hayran bir şekilde izlemektedir. Zira ayna imajı özne-ben'in bir nevi serabıdır. Yani benin diğeri ile özdeşleşmesi sürecinde sembolleşmiş bir matristir. Bu şekilde çocuk bireyselliğini ve bedenselliğini bulmakta ve kendisiyle özdeşim sağlamaktadır. Böylece ayna ile olan ilişki çocukluk yıllarında çocuğun aynadaki görüntüsü, sonraki yıllarda da başka insanların bireye dair değerlendirmelerinde yansıyan görüntü ilişkisi şeklini almaktadır (Bilgin, 2001: 140). Tıpkı Yunan milliyetçiliği karşısında Türk milliyetçiliğinin, Türk milliyetçiliği karşısında da Yunan milliyetçiliğinin yansıtılması gibi. Zira bu iki olgu karşısında Türk milliyetçiliğinin görüntüsü öteki olan Yunan milliyetçiliğini görüntülemektedir.

Milliyetçilik teriminin kullanım alanı çalışma analizlerine göre değişiklik gösterebilmekte; ideoloji, ulus-devlet inşa süreci, siyasi hareket veya bireyin siyasi anlamdaki eğilimi olarak anlam kazanabilmektedir. Bu çalışmada ise bireylerin ve ulusların siyasi davranışlarını şekillendiren bir etmen olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda da bireylerin ve ulusların milliyetçi davranışlarını oluşturan ve şekillendiren dört unsur yer almaktadır. Bunlar: milliyetçi duygular, milliyetçi inançlar, milliyetçi davranışlar ve özel davranışlardır. Söz konusu bu dört belirleyici unsurun bir araya gelmesi milliyetçiliği oluşturmaktadır. Milliyetçi duygular, bireyin yaşamının erken döneminde meydana gelen inançlar tarafından oluşmakta ve duygusal olaylar ve ulusal ritüeller aracılığıyla şekillenmektedir. Bu şekilde kazanılan duygular değişen zaman ve algılar karşısında değişiklik göstermemektedir. Bireyin ve ulusun milliyetçi davranışlarını etkileyen ikinci etmen ise, milliyetçi inançlardır. Burada ülkesinin tarihi, siyasi, ekonomik durumu ve uluslararası siyasi konumu ile yakından alakadar olan bireyin ülkesine ve

diğer insanlara olan bağıllık durumu ifade edilmektedir. Üçüncü temel etmen ise, milliyetçi davranışlardır. Bu davranışlar zor durumda olan ülkenin, ordunun savaş vb. durumlarda yanında yer alma gibi dış etkenlere karşı ülkenin savunulmasını ifade etmektedir. Son etmen ise, bireylerin geliştirmiş olduğu pozitif kendilik kimliği doğrultusunda ülkede bulunan yabancılara ve kendi ülkesi dışındaki yabancı ülkelere karşı duyduğu davranışları ifade eden özel davranışlardır. Tüm bu dört unsur kapsamında birey milliyetçiliğini, kendi ülkesine karşı geliştirmiş olduğu pozitif milliyetçi davranışlar, duygular, inançlar olarak oluştururken, diğer uluslara veya etnik azınlıklara karşı da negatif inançlar oluşturarak kurmaktadır (Dekker vd., 2003: 349-351). Milliyetçiliğin şekillenmesini sağlayan da sömürgelerin ulusal kurtuluş mücadelesi sonucunda özgürlüklerine kavuşmaları olmuştur. Böylelikle milliyetçilik etnik kimliğin dirilişe geçmesine olanak tanımıştır. Bu duruma ilişkin olarak da 18. yüzyılın son dönem Avrupa'sında milliyetçilik bir doktrin olarak önem kazanmış ve Fransız Devrimi'nde de güç elde etmiştir. Hem imparatorlukların çöküşü hem de ulusal kurtuluş hareketlerinin ardından belirli bir etnik kimliğe sarılarak ulus devletlerin oluşturulması, milliyetçilik düşüncesi ile aynı yönlü bir ilişkiye sahiptir. Bu kapsamda ulus-devlet ekseninde şekil bulan milliyetçilik etnik kimliğin var oluşunda işlevsellik taşımaktadır (Yanık, 2013: 233). Anthony Smith de farklı milliyetçilik düşüncelerinin bulunduğunu ifade etmekte ve bu düşünceleri şu şekilde sıralamaktadır: *“Bir bütün olarak millet ve milli devletlerin kurulması ve devamlılığı; bir millete olan aidiyetlik bilinci; millet ve bu millete dair bir dil ve sembol; milletleri ve milli iradeyi kapsayan bir ideoloji; milletin gayelerine ulaşabileceği ve milli iradeyi gerçekleştirebileceği sosyal ve siyasal hareketlerdir”* (Smith, 1999: 119). Bir ideoloji olarak milliyetçiliğin pek çok tanımı olsa da tüm bu tanımlar için ortak olan nokta milliyetçiliğin ahlaki ve normatif olarak dünyanın ne şekilde algılandığını ifade eden bir inanç sistemi olmasıdır (Çınar, 2003: 17).

Cumhuriyetin temel ilkesi olan Türk milliyetçiliği özünde Türk milletinin çıkarlarını koruyup kollama ve Türk milletine değer verme anlayışını içermektedir. Bu anlayışı benimserken de ırkçı yaklaşımı reddetmektedir. Zira milliyetçilik, her durumda vatanını ve milletini sevmeye ve onlara olan bağıllığını ifade etme anlayışıdır (Kantar, 2019: 2148). Öyle ki milliyetçilik tanımı itibarı ile de aidiyetten yana tavır alma ve tavır sergileme biçimini ifade etmektedir (Kantar, 2019: 2143). Aidiyetlikten yana tavır sergileyerek Türk milliyetçiliği hakkındaki söylemlerini *‘Memlekete Mektup’* hikâyesinde anlatan Ömer Seyfettin, bu hikâyesinde gayri milli topluluğa karşı, onların çarpık düşünce yaklaşımlarına, değersizleştirici söylemlerine yönelik düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

Evet, nihayetsiz elemlerimiz, dayanılmaz sefaletlerimiz var. Fakat bizim bir ruhumuz var ki ölüm ona kanat geremez. Bizim bir ruhumuz var ki “öldü, öldü” sanılır da yine ölmez. En umulmadık bir zamanda birdenbire dirilir. Bugünün İstanbulluları bizim bu ölmez ruhumuzu bilmiyorlar. Türkleri komşu milletler gibi sanıyorlar. Anadolu’yu, Azerbaycan’ı, Kafkasya’yı, Türkistan’ı, Buhara’yı dolduran fertlerin “dini bir, dili bir” kardeş olduklarını İstanbullular anlamıyorlar. İstanbullular ‘Wilson Umdeleri’ne akıl erdiremiyorlar. Milleti ırktan ayırt edemiyorlar. Hepsinin müfekkiresi ‘devlet mefhumu’ içinde zebun! Hâlbuki siyasî hudutların ne ehemmiyeti olabilir. Bunları insanlar yapar. Milliyeti, milliyet denen birliği Allah yapmıştır. Hiçbir kuvvet onu parçalayamaz! (Polat, 2009: 932).

Burada Ömer Seyfettin savaşlarda yıpranmış, yorulmuş bir kimliğe sahip olmasına rağmen Türklerin ölümsüz bir ruha sahip olduğunu, şartlar ne olursa olsun Türklerin manevi gücünün kaybolmayacağını vurgulamaktadır. Ayrıca “*Türkleri komşu milletler gibi sanıyorlar*” söyleminde de milliyet bilinci oluşmamış bireylerle ve diğer komşu ırklarla Türklerin aynı enlemde değerlendirilmemesini anlatmaktadır. Bir taraftan Türklerin yayılmış olduğu tarihsel köklerinin bulunduğu coğrafyanın Wilson Prensipleri ile hukuki üstünlüğe kavuşması vurgulanırken diğer taraftan da devletin sınırlarının geçici ve değişken olmasına rağmen milliyet bağının ilahi esaslı olması sebebiyle Allah’ın bahşetmiş olduğu milliyet duygusunun insan gücüyle yok edilemeyeceğini ifade etmekte ve Türk kimliğine İslamiyet bağını da katmaktadır. Biyolojik anlamda genel olarak aynı özelliklere sahip insanları bir millete çeviren, başka bir deyişle, birbirlerinden farklı kavimler olarak gruplanmış bu insanların dil, kültür, tarih ve ideal olarak soyut düşüncelerinin zihinde anlamlandırılabilen özellikleridir. Ömer Seyfettin ‘*Primo Türk Çocuğu Nasıl Öldü?*’ adlı hikâyesinde de bu ifadeyi “*serçelerin, kargalardan ve güvercinlerden ayrı bir biçimde, yani kuşların yalnızca kendi cinslerinden olan kuşlarla birlikte “bir tür, bir millet” olarak yaşamlarını sürdürdüğü*” şeklinde anlatmıştır (Polat, 2009: 397). Bir tür, bir millet söylemi de Türk milliyetçiliğini diğer milletlerden ayıran ayrıntı olmuştur. Bu nedenle her millet kendine özgü milliyetçiliği ile hayatını devam ettirmeye çalışmaktadır (Kushner, 1998: 44).

Kısaca daha önce ifade edilmiş olan ‘*ötekinin*’ var oluşunun ‘*biz*’in ne olduğunu yansıtmaktadır (Şen, 2015a: 186). Türk milliyetçiliğinin varlığı karşısında ötekileşen Yunan kimliğine bir sonraki başlıkta değinilmiştir.

2.3.2. Türk Yaklaşımında Bir “Ötekileştirme” Örneği: Yunan Kimliği

Politik psikolojinin inceleme alanlarından biri olan milliyetçilik kavramını açıklayabilmek için öncelikle kimlik kavramından söz etmek gerekmektedir. Kimlik, bireyin ya da toplumun niteliğini, özelliklerini belirtmekte ve nereye ait oldukları hususunda toplum ya

da bireylere farklılıklar katarak aidiyetlik oluşturan duyguları ifade etmektedir (Ergun, 2000: 169). Yukarıda kimlik kavramı detaylı olarak ele alındığı için bu kısımda kimlik ve milliyetçilik ilişkisi ele alınmıştır. Kimliğin milliyetçilik kavramına etkisi de bireyler ve kültürleri arasındaki karşılıklı ilişkiye dayanmaktadır. Kendine uygun bir kimliğe sahip olan birey aidiyetlik duygularını barındıran kültürünü çok daha kolay bir şekilde benimseyebilmektedir. Fakat bugün etnik, dini, siyasi, psikolojik pek çok kimliğin olması bireylerin çatışma riskini artırmaktadır (Renshon, 2002: 135). Zira kimlik oluşumu çatışma meydana geldiğinde büyük önem taşımaktadır. Öyle ki kimlik farklı gruplar tarafından olumsuz bir durum ile karşı karşıya kaldığında yeniden oluşmakta ve sonrasında da çatışmaya sebep olmaktadır (Cottam vd., 2004: 45). Burada bahsedilen kimlik bireysel kimlik değildir. Öyle ki bireysel kimlikler bireyi diğerlerinden ayırdığı için önemli bir sorun oluşturmamaktadır (Güvenç, 1997: 4). Çatışmanın konusu bakımından söz konusu kimlik türü ulusal kimliktir (Davis, 1999: 25-47). Ulusal kimlik de bir ulusal grubu kendine özgü tanımladığı ulusal karakterlerin dışında bulunan ötekilerle arasında çizmiş olduğu sınır olarak ifade edilmektedir (Bowmann vd., 1996: 14).

Milliyetçilik ise belli bir toprağa bağlı bulunan ortak tarihi geçmiş, değerler ve kültürler çerçevesinde bir arada bulunan topluluk üyelerinde ortak tarihi bilinci ve kültürü oluşturabilen bir değerdir. Öyle ki milliyetçiliğin güçlendirilmesinde temel rol oynayan, milli bilinci uyandıran dil, din, tören, simge gibi unsurlar milli kimliğin inşasında da temel oluşturmaktadır (Karataş, 2012: 96). Milliyetçiliğin temelini de oluşturan kavram ulusal kimliktir. Çünkü milliyetçi hareketler, ulusal kimlik duygusundan doğarak gelişmektedir (Demir ve Yıldız, 2003: 8). Bu sebeple de kimlik veya milliyetçilik algısının yüksek olması toplumları daha çatışmacı bir politika izlemeye sevk ederken, 'biz' kimliğinin verdiği güç de büyük gruplar olarak ifade edilen toplumlarda gruplar arası çatışmaları körüklemektedir (Schafer, 1999: 829-844). 19. yüzyıldan bu yana da milli kimliği oluşturma ve devam ettirme arzusu Türk-Yunan çatışması için önemli bir sebep haline gelmiştir (Heraclides, 2002: 61). Zira Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunlar da gerek uluslararası gerekse de ulusal boyutları açısından iki ülke milliyetçiliği arasında var olan çatışmanın bir neticesidir (Şen, 2015a: 179). Sorun çözülmedikçe gruplar arasındaki çatışma, grup kimliğinin bir parçası durumunu almaktadır. Bu sebeple Türk-Yunan ilişkilerini ve çatışmacı davranışları tetikleyen en önemli unsurdan biri milliyetçilik anlayışlarıdır. Türk ve Yunan kimlikleri diğer bütün kimliklerde olduğu gibi tarihsel yaşantılardan kaynaklanmakta ve iki millet arasında var olan çatışmacı davranışları gerek etkileyen gerekse de bu davranışları sürdüren etmenler olarak kimlik ve milliyetçilik rol oynamaktadır (Kantar, 2019: 2144).

Milliyetçiliği oluşturan üç temel unsurdan birinin (özerklik, birlik, kimlik) de kimlik olduğunu ifade eden Anthony Smith'e göre kimlik aynılıktır. Aynı grubun üyeleri grubun dışında kalanlarla yalnızca farklılıkları yönünden benzerlik göstermektedir. Benzer tutum ve davranış gösteren grup mensupları aynılığa sahip iken benzer olmayanlar ise farklıdır (Smith, 1999: 122-123). Zira farklılıklar var olmadan benzerliklerin olması olası değildir. O halde kâinattaki bütün grupların ve üyelerinin aynı olduğu düşünülürse benzerlikler anlamsız bir hal alacaktır. Öte taraftan milli kimliğin yaratılışında da bir ötekiye gönderme yaparak kimlik tanımlaması mevzu bahisdir (Dundes, 1989: 6). Bu benzerlik ve benzemezlik (farklılık) durumu da '*milli kimliğe*' anlam katan bir unsurdur (Smith, 1999: 122-123).

Egemen ideolojiler kendisinden farklı olan diğer etnik grupları diğerleri, yabancı, öteki gibi kategorilere ayırarak ötekileştirme politikası oluşturmakta ve kimlikleri farklılaştırmaktadır (Kaçar, 2018: 38). Böylece kendi kimliğinden olmayanları ötekileştirerek yabancı düşmanlığını var eden egemen toplumların, karşıt kimliği kendi kimliğine düşman olarak görmesi de kendi kimliğini var etmeye ve kollamaya çalışmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla öteki artık tehlikeli, güvenilmez bir düşmandır ve bizimle aynı kimliği paylaşmayandır. Her ne kadar ötekinin düşmanı olan öznelere değişikliğe uğrasa da biz, öteki, düşman döngüsü tarihsel süreçlerde devam ettirilmekte ve tarih boyunca ötekileştirme varlığını hep korumuştur (Aktay ve Kızılkaya, 2014: 5). Türkiye'nin tarihsel tecrübelerinden kaynaklanan ve halen devam eden Uluslararası ilişkiler'inde Yunanistan ötekileştirmenin somut bir örneği olmuştur (Şen, 2004: 68). Uzun yıllar Türkiye ile Yunanistan arasında devam eden Ege sorunu milliyetçilik ve ötekileştirme bağlamında Türk ve Yunan iki taraf için de temel örnek teşkil etmektedir. Bilhassa Yunanistan'la yaşanan Kardak Krizi öteki imajının var edilmesiyle ötekine negatif anlamlar yüklenmiş ve bu durum da ötekileştirmenin sürdürüldüğünün resmi olmuştur (Şen, 2015a: 187).

Milliyetçi ideoloji açısından büyük öneme sahip olan '*öteki*' millet algılamalarında '*bizlik*' duygusunu ortaya çıkarmaktadır. Öteki'nin varlığı ile anlam elde eden milliyetçi kimlik, yerel olmasından dolayı sınırlı bir topluluk içinde varlığını sürdürmektedir (Millas, 2003a: 193). Türk milli kimliğinin meydana gelmesinde yukarıda da ifade edildiği üzere öteki algılamasında Yunan milliyetçiliğinin farklı bir yeri bulunmaktadır. İki taraf da birbirinin milli ötekisi konumundadır. Özkırımlı ve Sofos da bu ötekililiği şu şekilde ifade etmektedir:

Yunan ve Türk milliyetçilikleri arasındaki ilişkiyi Elytis'in Maria Nephele'de kullandığı imgeye benzetiyoruz: birbirine karşıt ancak birbirinden beslenen milliyetçiliklerin farklı ama simetrik ilişkisi. Yunan ve Türk milliyetçiliği projeleri, pek çok açıdan Yunan tragediyalarında koro halinde tekrarlanan

şiiirlerde olduğu gibi aralarındaki benzerliklerin farkında olan, buna rağmen ısrarla farklılıkları vurgulayan ‘paralel monologlar’dır. Kuruluşlarından bu yana her iki ülkede de milliyetçi tahayyüllerinde birbirini tarihsel açıdan ‘öteki’leştirdi, varoluşsal olarak bir tehdit olarak gösterdi (Özkırmımlı ve Sofos, 2013: 1-2).

Öyle ki Yunan her dönemde Türk milliyetçiliğinin esas düşmanı olarak varlığını sürdürmüş ve Türk tarihinde de yerini hep öteki olarak almıştır. Şöyle ki Herkül Millas ‘*Türk Romanı ve Öteki*’ adlı kitabında bu tarih tezini şöyle ifade etmiştir:

...Yunan/Rumlar Osmanlı Devleti içinde ilk ‘isyan eden’ ve devletin ‘içerden’ yıkımını başlatan ‘millet’lerdendir; Yunanlar daha sonra ‘Megali İdea’ sloganıyla devletin topraklarına karşı bir dizi taleplerle ulusal sınırlarını genişletmişler, yüzyıllık bir süre boyunca (Girit İsyanı, Balkan Savaşı, İzmir’in İşgali, Kıbrıs’ı ilhak talepleri vb. olaylarla) bir tehdit olarak algılanmışlardır. Daha önemlisi, toprak taleplerinin, ‘tarihsel bir hak’ anlayışına da dayandığı bir dönemde, Yunanlar Eski Yunanın torunları olma iddiasıyla İonya’nın ve Bizans’ın ‘varisleri’ olarak ortaya çıkmışlardır. Osmanlı/Türk toplumu için gerçek bir tehdit olarak görölmüşlerdir. Nihayet en önemlisi, resmi söylemde çağdaş Türk ulus devleti ‘Yunana’ karşı verilen ve kazanılan bir bağımsızlık savaşı sonucu kurulmuştur. Yunan, bu açıdan bakıldığında bir ‘düşman ve öteki’dir. (Millas, 2000: 10)

Durum böyle iken, Türk ve Yunan tarafı açısından tüm sorunlar ‘*milliyetçilik*’ düzeyinde görölmekte ve sorun her iki milliyetçilik söylemini şekillendiren bir özelliğe bürünmektedir. Böylesi bir durumda da sorunlar çözümlenemez bir hal almaktadır. Bu durumda Uluslararası ilişkiler’i sosyal bir alan olarak gören ve değişmez olarak kabul edilen Konstrüktivist teori de sosyal olay ve olguların yeniden yorumlanabileceğini ve bu olay ve olguların daimî olarak bir inşa halinde olduğunu savunmaktadır. Bahsedilen bu sosyal olay ve olgulardan olan kimlik, kültür, sosyal iletişim, semboller, mitler gibi pek çok konunun analize dâhil edilmesiyle de (Onuf, 1989: 56), karşılıklı olarak çözüm noktasında atılacak her türlü adım iki taraf için de tarihsel tepkimeyle karşılaşmakta ve daha en başında soruna dair her tür davranış ve talepler reddedilmektedir (Şen, 2015a: 190-191).

2.3.3. Türk ve Yunan İmajında “Öteki” Boyutu

Ötekiyi meydana getiren en temel ölçüt imajdır (Özsüer, 2012: 277). İmaj kavramı Türk Dil Kurumunca imge (tdk.gov.tr/) olarak tanımlanmaktadır. İmge ise gerçeğin zihinde tasarlanması sonucu gerçekleşmesi için kurulan düş, hayal olarak açıklanmaktadır. Farklı disiplinler açısından tanımları bulunan imaj kavramı edebiyat, resim, felsefe, müzik, sinema gibi birçok alanda kullanılabilen bir kavramdır (İlgın vd., 2018: 204). Bu çalışmada ise imaj kavramı Uluslararası ilişkiler disiplini açısından disiplin kapsamı dâhilinde ele alınmıştır ve imaj kavramı Kenneth Boulding tarafından uluslararası sistemlerin analizi için kullanılmıştır.

Öyle ki bir ulusun gerek kendisine gerekse de uluslararası sistemdeki başka aktörlere karşı sahip olduğu imajı bu aktörün kendisinin de dâhil olduğu uluslararası sistem açısından büyük önem taşımaktadır (Boulding, 1959: 120-124).

Uluslararası ilişkiler araştırmacıları tarafından ulus devletlerin birbirlerine dair imaj algılamaları özellikle uluslararası çatışmalar ekseninde incelemeye tabi tutulmuştur. Zira burada ortaya çıkan düşman imajı; rekabet, güç, statü söz konusu olduğunda ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise Uluslararası ilişkiler’de tehdit algısını ortaya çıkarmakta ve diğer ulusu düşman statüsünde görerek karşı saldırısını haklı çıkarmaktadır (Alexander, 2005: 29). Algılanan düşman imajı zihinlerde oluşmuş, kontrol edilemeyen davranışlar sonucu ortaya çıkmakta ve zamanla bireylerin, ulusların, aktörlerin deneyimlerinden, yaşantılarından, ait olduğu grubun ortak algılamalarından etkilenmektedir (Özsüer, 2012: 278). İmaj, içinde bulunduğu şartlar kapsamında değişebilen zihinsel bir resim olsa da önyargılardan beslenen imajların değişikliği oluşumundan çok daha zor olmaktadır (İlgın, 2018: 205). Çalışma içerisinde de bir bütün olarak ele alınmış olan önyargı, imaj ve öteki kavramları birbirlerinden beslenmekte ve birbirlerine bağlı kavramlar olarak ele alınmaktadır.

İmajın özneye göre edindiği konumu dışarıda olan yani ‘Ötekidir’. Türkiye ve Yunanistan kapsamında da imaj söz konusu iken karşılaşılan durum birbirlerinin ‘düşman öteki’ olarak algılanmasıdır (Özsüer, 2012: 278). Bu noktada da imaj bazen olumlu/pozitif imaj bazen de olumsuz/negatif imaja dönüşebilmektedir. Bu kapsamda Türkiye ve Yunanistan ekseninde imajın öneminin anlaşılabilmesi için öncelikle ülke imajı algısının ne olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Ülke imajı, bir ülkenin, halkın, aktörün zihninde o ulusun nasıl algılandığı, başka bir deyişle bireylerin, ulusların ülke adı ifade edildiğinde zihinlerinde canlanan ilk şey olarak ifade edilmektedir. Bu sebeple ülke imajının algılanması, söz konusu ülkeye dair tutum ve davranışların şekillenmesinde kayda değer bir önem taşımaktadır (Yıldız ve Gültekin, 2016: 1-9). Zira ülke imajı ve algısı bir ülke hakkında farklı dönemlerde etki etmiş olan öğrenilmiş düşünce ve o ülkeye dair çağrışımları kapsamaktadır. Böylesi bir duruma etki eden unsurlar da bir ülke ile diğer ülke arasında yaşanmış tarihi veya güncel olaylar, medyadaki o ülkeye dair haberler, o ülkenin diğer ülkelerle olan siyasi ilişkileri, eğitimler, filmler, reklamlar, diziler gibi zihinsel çağrışımlardır (Baytekin ve Ergüleşen, 2016: 17).

Zihinsel çağrışımlar sonucu şekillenen algı da ülkeleri olumlu ve olumsuz imaj kategorisine yerleştirmektedir. Bu imajlar Türkiye ve Yunanistan açısından iki tarafın da yaşamış olduğu tarihsel yaşantılar sonucu elde edilen farklı tecrübelerdir. Girit İsyanı, Balkan Savaşı, Anadolu İşgali ve Kıbrıs gibi konularda Yunanistan Türkiye’ye karşı olumsuz bir imaj bırakmıştır. Yunanistan için de Türkiye, Osmanlı’nın torunları olarak her zaman tehdit unsuru

olarak algılanmış ve Yunan gözünde Türkiye olumsuz bir imaja sahip olmuştur. Her ne kadar iki ülke açısından birtakım olumlu değişimler yaşansa da ve bu değişime paralel olarak olumlu gidişat söz konusu olsa da iki ülkenin birbirlerine karşı olan imajını yıkmada etkili olamamıştır (Özsüer, 2012: 279-280). Daha öncede ifade edildiği üzere imajın değişimi oluşumundan çok daha zor bir hal almaktadır. Şu yüzden ki imajı oluşturan pek çok duyuşsal etmenin çıkarımı söz konusu olsa bile deneyimlere ve öğrenilmişliklere dayanan pek çok zihinsel faktörü tersi yöne çevirmek oldukça zor bir durumdur (Nur-Çakır, 2019: 31). Bu yüzden iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrinde kalıplaşmış yargıları ve tabuları yıkmak oldukça zordur. Zira yaşanan olaylar her iki tarafın tarihinde yaşanmış olan gerçeklerdir. Tarih söz konusu iken de insanların geçmişlerini öğrenmeleri, geçmişlerinden ders almaları ve öteki olarak ifade edilen düşmanlarını tanımaları misyonu ortaya çıkmaktadır (Özsüer, 2012: 283). Bir ulusun etkili ve sürdürülebilir politikalar uygulayabilmesi de düşman imajı ve düşman algısını iyi analiz etmesine bağlıdır. Öyle ki dünya kamuoyunda her devletin belli bir kimliği ve imajı bulunmaktadır ve bir ülke dış politikasını mevcut kimliğine dayanarak yönetmektedir. Ancak bir ülke hükümetinin söz konusu mevcut kimlik ve imajla çelişen söylemler ya da eylemlerde bulunması o ülke imaj ve algısına doğrudan etki yaratarak kimliğin zarar görmesine, aynı zamanda dünya kamuoyunun gözünde de yeni bir kimliğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Bostancı, 2014: 623). Bu durum da imaj ile kimlik arasında bir nedensellik ilişkisinin kurulması halinde, kimliği yöneterek imajı da yönetmenin olası bir durum olduğunu göstermektedir (İlgın, 2018: 207).

Uluslararası ilişkiler literatüründe de devletler açısından imaj, itibar ve algının anlaşılabilmesi yumuşak güç kavramı ile yakından ilişkilidir. Soğuk Savaş döneminde dünyaya hâkim olan güç askeri güç iken ve yumuşak güç gibi kavramlara Uluslararası ilişkiler’de çok nadir rastlanırken Soğuk Savaş’ın bitişiyle birlikte bir taraftan yumuşak güç kavramı önem kazanmış, diğer taraftan da uluslararası arenada devletlerin dış politikalarını yönetmeleri noktasında yeni aktörler ortaya çıkmıştır. Böylece yeni dünya düzeninde çok uluslu şirketlerin, örgütlerin, hükümetler arası kurumların ve medyanın da yer almasıyla hükümetlerin dış politikalarında imaj ve itibar yönetimi bir konsept haline gelmiştir (Bostancı, 2014: 623). Bu sebeple ülkelerin tanınırlığı ve bilinirliği açısından büyük önem taşıyan ülke imajı kendi ötekisini oluşturan düşman saydığı öteki ile yakından ilintilidir (Özsüer, 2015: 166). Şüphesiz ki Türkiye ve Yunanistan için ilişkilerin sürekli gergin olması ve olası bir çatışmanın varlığının her zaman söz konusu olması iki ülkenin de uluslararası arenada Türk imajı ve Yunan imajı olarak olumsuz bir imaj elde etmesine sebep olmuştur (Özsüer, 2015: 181). Görüldüğü üzere

bir ülke algılandığı ya da algılanmak istendiği imajı ile dünya kamuoyuna damgasını vurmaktadır (Gültekin, 2005: 127).

2.4. Türk-Yunan İlişkilerinin Tarihi Temelleri /Zaman Treni

Türk dış politikasında önemli bir yere sahip olan Yunanistan ile ilişkiler genel anlamda anlaşmazlık ve sürtüşme karakteri üzerine oturtulmuştur. İkili ilişkilerdeki sorunların duygusal yönünün ağır basması ve tarihten gelen derin güvensizlik üzerine ilişkilerin inşa edilmeye çalışılması Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan karşılıklı güvensizlik, önyargılar ve stereotip (kalıp yargılar) güven unsurunun yerleşmesine engel teşkil etmektedir (Şen, 2015a: 181-182). Bu sebeple Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan sorunların her biri başlı başına büyük bir yelpaze oluşturmaktadır. Söz konusu bu sorunlar da geniş bir yelpazede ilerleyen başlıklarda tartışılmıştır.

2.4.1. Türk Egemenliği Dönemi (1048- 1829)

Türkler ve Yunanların ilk karşılaşması ve ilişkilerin başlangıç tarihi iki ülke arasındaki ilişkilere dayalı sorunların psikolojik perspektiften incelenebilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu durumda ilk karşılaşmada zihinlerde oluşan algı ve kimlik duygusu sonrasında kurulacak ilişki dinamizmi açısından belirleyici olacaktır.

Türk-Yunan ilişkilerinin tarihi temellerine bakıldığında zaman bu temeller farklı değerlendirmelerle çeşitli zamanlara kadar uzanmaktadır. Yunanların kendilerini Doğu Roma İmparatorluğu'nun devamı oldukları yönündeki söylemlerine bakılırsa; iki ülke arasındaki ilişkiler Türklerin Anadolu'yu fethettiği 1071 Malazgirt Zaferi öncesi gerçekleşen Selçuklu ve Doğu Roma arasında yapılan ilk savaş olması hasebiyle Selçuklu-Doğu Roma siyasi ilişkilerini 1048 Pasin Savaşı ile başlatmak mümkündür. Büyük grupların ilk karşılaşması olan bu savaş ilk savaş olmasının yanı sıra Doğu Roma mukavemetinin kırılması ve Malazgirt Savaşı'na sebebiyet vermesi dolayısıyla önemlidir (Gümüş, 2006: 199). Bu tarihten itibaren 974 yıl yani yaklaşık olarak 10 asır, bugünkü Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak 1829 tarih sahnesine çıkışı temel alınır bu ilişkiler 193 yıl yaklaşık olarak iki asra kadar dayanmaktadır (Kalelioğlu, 2008: 107). Bundan sonra iki ülke arasındaki ilişkiler, Selçuklu-Doğu Roma, Osmanlı-Doğu Roma, Osmanlı-Rum ahalisi, Osmanlı-Yunanistan, Millî Mücadele Türkiye'si-Yunanistan ve Türkiye Cumhuriyeti-Yunanistan arasında çoğunlukla rekabete dayandırılarak şekillenmiştir (Hatipoğlu, 1988: 1).

Türk ve Yunan toplumlarının ilk karşılaşması olan Pasin Savaşı sonrası Selçuklular ve Doğu Roma arasında gerçekleşen 26 Ağustos 1071 Malazgirt Muharebesi Selçukluların Doğu

Roma'yı yenilgiye uğratması ve bunun sonucunda da Anadolu topraklarındaki askeri başarısı, daha öncesinde Doğu Roma'nın kontrolünde olan bu topraklara barış ve huzuru sağlayan zafer olarak Türk tarihi için büyük önem arz etmektedir. Yunan tarihinde ise aynı olay Türk devletinin kuruluşuna yönelik ilk ciddi adım olarak kabul edilmektedir (Özsüer, 2015: 172). Malazgirt Zaferinden on yıl sonra kurulan Anadolu Selçuklu İmparatorluğu (1081-1308) 227 yıllık dönem içerisinde Batı'da Doğu Roma ile Doğu'da da Moğol İmparatorluğu ile mücadele etmiştir. 13. yüzyılın sonlarına doğru Moğol İmparatorluğu tarafından düzenlenen akınlar sonucunda bölgedeki siyasal bütünlük parçalanmaya ve düzen bozulmaya başlamıştır. Bunun karşısında devamlılığını koruyamayan Anadolu Selçuklu İmparatorluğu yıkılmış ve Orta Anadolu'nun iç bölgelerinde farklı beylikler kurulmuştur. Bu beyliklerden biri de Osmanlı Beyliği'dir (Ünay, 2007: 20).

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren Doğu Roma toprakları üzerinde gerçekleştirdikleri fetih hareketlerini devletin daimî politikası olarak değerlendirmiş, bu yüzden kuruluşundan itibaren Osmanlı Devleti'nin daimî yükselişi Doğu Roma'nın gerilemesi manası taşımıştır. Öyle ki Osmanlılar 1383'te Serez'i, 1430'da Selanik'i, 1446'da ise Mora'nın büyük çoğunluğunu fethetmişlerdir (Uzun, 2004: 36). Kazanılan zaferin ardından da Orta Asya'dan Batı'ya doğru hareket eden Türk kavimleri yavaş yavaş birçoğu Helenleşmiş olan Anadolu topraklarına yerleşmeye başlamışlardır. Bu süreç çok fazla sorun yaratmasa da 14. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin kurulması ve devamında da Doğu Roma devleti aleyhinde genişlemesi, 1453 yılında da bu devletin yıkılarak Yunanların üç asırdan daha uzun süre Türk hâkimiyetine girmesi, Yunan halkında büyük bir travmaya sebep olmuştur (Yılmaz, 2008a: 28).

Avrupa tarafından gerici ve karanlık olarak ifade edilen 1100 yıllık Doğu Roma döneminin Yunan tarihine eklenmesi, ilk olarak sorun teşkil etmekteydi. Bu sebepten ötürü de tarihin devamının sağlanmasına Doğu Roma yerine Makedonlar⁶ dönemiyle başlanmıştır. Böylece Antik Makedonlar Yunan şeklinde algılanmıştır ve coğrafi olarak da Yunanistan'ın kuzeyi Ege Makedonya'sı şeklinde kabul görmektedir. Makedonların Yunan ulusal tarihine dâhil edilmesinin ardından bin yıllık Doğu Roma dönemi de Yunan tarihinde yerini almıştır. Böylece Yunanistan için süreklilik gösteren bir tarih oluşturulmuş aynı zamanda Ortodoksluk ön plana çıkartılmıştır. Başka bir deyişle Ortodoksluk'ta ulusal kimlik unsuru etkin bir şekilde kullanılmıştır. Öyle ki en büyük ortak özellikleri Ortodokslukları olan bir halkın üzerinde ulusal kimlik oluşturmak için Helen kimliği tek başına yetersiz kalacaktır. Böylece Doğu Roma'nın

⁶Balkan Yarım adasında yaşamış Slav etnik bir grup. Melez bir ulus olan Makedonlar önce Yunanlaşmış sonra Slavlaşmışlardır.

ve Ortodoksluğun Yunan ulusal tarihine ve kimliğine dâhil olması Yunan devleti'nin ulus bütünleşme sürecini kolaylaştırmıştır (Pirinççi, 2006: 65-67).

Anadolu'nun kapılarının Türklere açıldığı Malazgirt Muharebesi Türk ve Yunan etkileşimini sürdürecektir olan önemli bir başlangıçtır. Bu sürecin iki taraf açısından da en önemli olgusu kabul edilen olay 1453 İstanbul'un alınmasıdır. Gerek Türk ve Yunan tarihi gerekse de dünya tarihi açısından önemli bir başlangıç olarak kabul edilen 1453, Türk tarihinde şanlı bir zaferi simgelerken, Yunan tarihinde de Doğu Roma'nın düşüşünü simgeleyen büyük travma '*sonun başlangıcı*' olarak karşılık bulmaktadır (Özsüer, 2015: 172). Görüldüğü üzere bireyler ve toplumlar hayatları boyunca birtakım sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Kimi zaman bu sorunlar çözüme kavuşurken kimi zaman da birtakım engellerle karşı karşıya kalarak tamamlanmamış bir durum ortaya çıkmaktadır. İşte daha sonra '*devamı gelecek*' algısının oluşmasına yol açan bu psikolojik etki '*Zeigarnik Etkisi*' olarak açıklanmaktadır. Yunanlar için yarıda kalan düş olan Konstantinopolis sürekli tamamlanmayı bekleyen bir uyarıcı eğilimindedir. Bu sebeple tamamlanmamış her şey zihni meşgul eder ve toplum hafızalarında canlı tutulur. Çünkü yarım kalmış her şey kendisini tekrar ettirir. Toplumların da tamamlanmamış algıları hafızalarında tutması bu yüzdendir (Özergin, 2015: 64-65). Tıpkı hiç kayıp yaşanmamış hayali içinde olan Yunanların kaybı geri almayı amaçlayan ideolojilerinin kökeninde yer alan Konstantinopolis'in bir gün yeniden ele geçirileceği düşüncesinin "*Yine yıllar geçecek, zaman geçecek, yine o bizim olacak*" şarkı sözlerine yansımaları gibi yaşanan acı tolere edilmeye çalışılmaktadır (Volkan ve Itzkowitz, 2017: 59). Tüm bunların sonucunda da denilebilir ki iki ülke tarihinde zaferler daha ayrıntılı ve derin bir şekilde ele alınırken yenilgiler daha yüzeysel olarak ifade edilmektedir (Bilgin, 1994: 144-146). Hiçbir toplum başka bir topluma kendisini olumsuz olarak sunmak istemez. Bu sebepten de kendi toplumunu diğer toplumlardan daha üstün görme çabasına girmektedir. Bunu yaparken de '*ben*' ve '*öteki*' kıyaslama yöntemini kullanmaktadır (Özsüer, 2015: 173).

Konstantinopolis'n alınması, Türk kaynaklarında kan dökülmeden, kimseye zarar gelmeden Doğu Roma'nın direniş göstermeden barış içerisinde alındığı şeklinde anlatılırken (Okay, 2010: 40-41) bu fetihle birlikte artık Osmanlı'nın adalet ve huzur gölgesi altında çeşitli din ve milletten insanlar da yaşar hale gelmiştir (Dursun, 2011: 79). Oysa Yunan kaynaklarında ise bu durum Türklerin zorla şehre girerek barbar bir şekilde ele geçirildiği anlatılmaktadır (Özsüer, 2015: 175). '*Biz*' ve '*Öteki*'nin oluşması karşılıklılığa dayanmaktadır. '*Biz*'i meydana getiren de esasında yine biz tarafından oluşturulan '*öteki*'dir. Öteki için oluşturulan prototip tüm gruba genellenmektedir. Bu sebeple bütün Türkler, bütün Yunanlar veya bütün Müslümanlar gibi bütünlüğü kapsayan söylemlere çokça rastlanmaktadır. Genelleştirmeler ise

önyargıları doğurmaktadır. Önyargı oluşuncaya kadar ötekinin farklı olması olumsuz bir durum yaratmazken, önyargının oluşmasıyla ‘öteki’ düşman rolüne girmektedir ve olabildiğince büyük bir etkiyle kendisini göstermektedir. ‘Öteki’ye verilen roller Yunanlar için Türklerin ‘barbar, hain ve düzenbaz’ olması olarak karşımıza çıkmaktadır ve üzerine etiketlenen bu roller değişmediği gibi zamanla olumlu bir şekle de dönüşmez (Özsüer, 2012: 274-275). Türkler için ise Yunanlar ‘korkak, fırsat bulduğunda ihanet eden ve anlaşmazlık çıkaran’ olması rolüyle Türk algısında yer edinmektedir (Boyunağa, 2011: 118). Bu durum da göstermektedir ki grup önyargılarının gelişmesi grup stereotiplerinin oluşturulmasıyla alakalıdır. Bu yüzden de etnik gruplara ve uluslara ilişkin genel stereotip kabulleri veya genellemeleri bulunmaktadır (Tekeli, 1998: 107).

Yunan kaynaklarında ‘işgal’ olarak bahsedilen İstanbul’un alınmasının, Türkçe kitaplarda ‘fetih’ olarak ele alınması her iki tarafın da bu tarihi olayı kendilerine göre yorumladıklarının göstergesidir. Birbirlerine zıt ifadeler oluşturan bu yorumlamalar Türk tarafı için askeri bir zaferin karşılığı iken Yunan tarafı için ise Doğu Roma’nın sonunun göstergesidir. Öyle ki Yunanlar için bahsedilen bu yenilginin temel nedeni Osmanlı ordusunun Doğu Roma askerinden sayıca fazla olmasıdır (Özsüer, 2015: 174).

Ayrıca Fatih Sultan Mehmet’in 29 Mayıs 1453’te Konstantinapolis’i alması, yalnız Doğu Roma İmparatorluğu’nun sonunu getirmemiş aynı zamanda doğuda bulunan Hristiyan İmparatorluk dönemini de sona erdirmiştir. Böylece fetih Hristiyan dünyasında büyük bir kaygıya sebep olmuştur (Palmer, 1994: 1-2). Yunanlar için Hristiyan dünyasında travma olan bu durum İslam dünyası için de dini bir görev manasındadır. Hz. Muhammed’in “İstanbul’u fetheden komutan ne güzel komutandır, İstanbul’u alan asker ne güzel askerdir” hadisinin yerine getirilmesi anlamı taşımaktadır (Copeaux, 1998: 80). Oysa ‘öteki’ taraf için bu tarih İstanbul’daki Ortodoks Patrikhanesinin gücünü yitirdiği, Hristiyan dünyasının büyük yenilgisi sonucu başlayan esaretin ve karanlık yılların başlangıcıdır. Karşıtlığın etkinliğini koruduğu tarihte bu durum ‘ben’in başladığı yerde ‘öteki’nin son bulması olarak ifade edilmektedir (Barthes, 2012: 37-46).

İstanbul’un fethi ve Doğu Roma’nın yıkılışı ile birlikte Osmanlı Devleti dönemin büyük ve güçlü devleti olmuştur. Bu durum da Kuzey Avrupa ve Asya’da büyük bir hâkimiyeti elinde bulunduran Osmanlı Devleti için ekonomik ve politik alandaki yükselişi birlikte getirmiştir (Özsüer, 2015: 179). Yunanlar için bu durum ileride bağımsızlıkları adına savaşıacakları 1821 Mora İsyanı için fitili ateşleyen bir intikam duygusu oluşturmuştur. Özsüer bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Anlı şanlı İstanbul’un Türklerin eline düşmesiyle kanlı bir ön hazırlık zaten başlamıştı. Barbarların eşi benzeri görülmemiş sefahatinden sonra şehir köleleştirildi.

Sonunda da şehri ateşe verip yerle bir ettiler. Bu ateş sönmezden önce Yunanların kalplerine intikam ve özgürlüğün ateşi olarak düştü” (Özsüer, 2015: 175).

16. yüzyılın sonunda ortaya çıkan ‘millet’ anlayışının temelinde dil, milli din, milli karakter gibi ortak öğelerin önemi bulunmaktadır. Böylece 16. yüzyılda milli devlet ve mutlak monarşi, savunulan bir görüş haline gelmiştir. Bu dönemde ‘Prens’ ve ‘Titus Livius’ adlı eserlerini yazan Machiavelli’ye göre İtalya birleşmeli ve sonrasında da milli bir devlet kurulmalıdır. Milli devletin kurulması ise yalnızca bir hükümdar, bir prens tarafından gerçekleştirilebilir. Bu sebepten dolayı da “*Amaca ulaşmak için her yol mübahtır*” prensibini amaçlarına ulaşmak için prensin hizmetine sunmaktadır. Çağının düşüncesini sistemleştiren Rönesans’ın ünlü düşünürü Machiavelli, devletin üstünde devleti durduracak hiçbir güç olmadığını ileri sürmektedir (Sarica, 1977: 51-54). Bahsedilen gelişmeler olan ekonomik yapı, toplumsal şartlar, fikri gelişmeler Doğu Avrupa’daki milliyetçilik akımı içerisinde de geçerlidir. Fakat bu ülkeler güçlü bir merkezi otorite altında bulundukları için orta sınıfın gelişimi ile milli bincin gelişimi Batı Avrupa’daki devletler kadar hızlı olamamıştır. Buradaki milliyetçilik hareketlerinin temel gayesi bütün milletleri bir araya toplamak ve milli bir devlet kurmak iken, Balkan coğrafyasındaki milliyetçilik başka bir devletin boyunduruğu altında yaşamaktan kurtulmak yönünde olmuştur (Oran, 1977: 47).

17. yüzyılda çeşitli sebeplerden kaynaklanan bir durgunluk içerisine giren Osmanlı Devleti de yavaş yavaş girdiği gerileme dönemi sonrasında hızla çöküş sürecine girmiştir. Osmanlı Devleti’nin çöküş sebeplerinden biri de Fransız İhtilali’nin dünyaya yaymış olduğu ‘*milliyetçilik*’ siyasetidir (Kayıran, 2019: 71). Böylece Fransız Devrimi’nin özgürlükçü ve ulusal egemenlikçi düşünce yapısının çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu’nu kısa sürede etkilemesi de kaçınılmaz olmuştur. Tüm kıta Avrupa’sını etkileyen bu düşünce yapısından etkilenen bölgelerden biri de Balkan coğrafyasıdır. İlk olarak Sırp ayaklanması ile başlayan bu eylemi devamında Yunan ayaklanması izlemiştir (Aybars, 1993: 3).

Yunanistan bu ayaklanmayı ve Megali İdea gayesini gerçekleştirebilmek için 1800’lerin başından itibaren bazı örgütler kurmuştur (Hatipoğlu, 1988: 58). Bunların en önemlileri 1814 yılında kurulmuş olan Filiki Eterya ve bu örgütün devamı niteliğinde olan ve 1894’te kurulan Etniki Eterya örgütleri olmuş (Köse, 2005: 51) ve bu örgütler maddi ve manevi olarak Avrupalı devletler tarafından her yönden desteklenmiştir. Başta Rusya olmak üzere Yunanistan’ı destekleyen Avrupalı devletler, kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederken Yunanistan bu durumu Avrupalıların sempatisini kazandığını düşünerek moral bulmuştur (Toprak, 15 Haziran 2012). Oysa bilhassa Rusya açısından bakılırsa durum Yunanistan’ın düşündüğü gibi masumane değildir. Bu konuda meseleyi daha gerilere götürmek mümkündür. Zira Rusya

Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak yaşayan Rumlar üzerinde en başından beri bir politika uygulayarak Rumları bağlı oldukları devlete karşı tahrik etmekteydi. İzlediği bu Pan-Slavist politika ile de Doğu Roma'yı yok ederek Ortodoks Hristiyanların başı olarak Osmanlıdan intikam alma niyeti bulunmaktaydı. Bu durum ise Yunanistan'a Rusya tarafından himaye altına alındığı şeklinde yansıtılmıştı (Turan ve Gürbüz, 2006: 15). Ayrıca Avrupa devletleri tarafından destelenen Yunan isyanları için başta İngiltere olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde Helen Dostluk Komitesi ve dernekler kurularak Rumlara maddi ve manevi destek sağlamak için çalışmalar yürütülüyordu. Tüm bunların yanı sıra Yunanistan'a yardım için paralı çeşitli müsabakalar, tiyatro gösterileri yapılıyor ve Osmanlı aleyhinde gösteriler yapılıyordu. Böylece Rumlara karşı büyük bir sempati duyan Avrupa kamuoyunca özgürlüğü için savaşan Rum halkına yapılan zulüm olarak görülüyordu (Turan ve Gürbüz, 2006: 19). Yunanistan bakımından Yunan ihtilâli olan bu olay da 1814'te düşünsel örgütünü '*Filiki Eterya*' cemiyeti adıyla kurup siyasal boyutunda da büyük düşünce '*Megali İdea*'ya dayanıyordu (Aybars, 1993: 3).

1814'te '*Filiki Eterya*' (Dostluk Derneği) adında kurulan bu dernek Rusya'nın Odessa kentinde bulunan Rum tüccar ve aydınlarca kurulmuş ve diaspora Rumları arasında örgütlenerek Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanma teşebbüslerinde bulunmuştur. 1821 yılının mart ayında ise Rus Çarı Alexander'ın yaverliğini yapan Alexandros İpsilanti'nin önderliğindeki bir grup isyancı Prut Nehri'ni geçerek Osmanlı idaresi altında bulunan Boğdan'a geçmiş; fakat Bulgarlar ve Romen köylülerden umdukları desteği bulamayarak Dragatsani Savaşı'nda Osmanlı tarafından yenilgiye uğratılmıştır (Clogg, 2015: 43-45). Boğdan'a yapılan bu hareket başarısızlıkla sonuçlanmış başka bir deyişle Osmanlı güçlerince kolaylıkla bastırılmış olsa da Mora Yarımadası'ndaki çeşitli isyanlar büyük bir ayaklanmaya dönüşmüştür. Teselya, Makedonya, Girit, Kıbrıs ve Ege Adaları'na doğru yönelen isyan dalgası Türk ve Müslümanlar ile Rumlar arasında birbirlerine karşı olan düşmanlığı arttıran ve katliamları tetikleyen bir dönemi başlatmıştır (Mansel, 2011: 66-69).

Özünde İpsilanti'nin düşüncesine göre isyan Mora Yarımadası'nda ve Tuna Prensliklerinde (Eflak ve Boğdan) beraber başlayacak ve plana göre de böylesi bir durumda Osmanlı güçleri Balkan coğrafyasının büyük bir kısmında aynı zamanda meydana gelen isyana müdahale etmekte zorlanacaklardı (Jelavich, 2006: 240-241). Fakat Mora'daki hazırlıkların zamanında sonlandırılmaması bu bölgede isyanı geciktirmiştir. Bunun sonucunda da Mora İsyanı Osmanlı tarafından bastırılmıştır (Kayıran ve Metintaş, 2018: 38). Her ne kadar isyan Osmanlı tarafından bastırılmış olsa da yaşamlarını Yunanların özgürlüğüne adanmış 1821 Devrimi'nin ve birçok ayaklanmanın kahramanları Yunan tarihinde büyük önem teşkil

etmektedir. Bu devrim ile hayatlarına rağmen Türkokratia sonlandırılmış, Yunan milletine özgürlükleri geri verilmiş ve Yunanların tekrardan tarih sahnesine çıkmaları sağlanmıştır (Demirözü, 2017: 68).

Ortodoks şemsiyesi altında Mora yarımadasında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı harekete geçen 1821 ayaklanmasının başarılı olması bugün Yunanistan'ın kuruluş tarihini sembolize eden olaydır ve tarihte de 1821 Yunan Devrimi olarak adlandırılmaktadır. Bu başarı aynı zamanda 1821 Mora İsyanı'na sahip çıkarak Yunanistan'ın yanında olan Batı'nın Osmanlı karşısındaki başarısı olarak da değerlendirilmektedir. Öyle ki Yunan ulus devletinin kurulması yabancı ve egemen⁷ bir gücün karşısında kazanılan devrim sonucunda olmuştur denilebilmektedir (Demirözü, 2003a: 175). 1825 yılına kadar olan süreçteki isyanlar bastırılmış olsa da Avrupa kamuoyunca Yunanlara karşı beslenen sempati ve bu duygunun Avrupa üzerinde yarattığı baskı ve Avrupa devletlerinin birlikte hareket etmesi neticesinde Osmanlı Devleti zor durumda kalmıştır (Uzun, 2004: 37). Ayrılma-bireyleşmenin gerçekleştiği bu durum ise Osmanlı da bir kaygı yaratmıştır. Ayrılma çizgisi tıpkı anne ile bebek arasındaki iç içe geçen ilişkinin uzaklaşma, anneden kopma, bireyleşme ve benliğin özerkleşmesi olarak nitelendirildiği gibi Yunanistan'ın da Osmanlı'dan ayrılması sınır oluşumu, bellek oluşumu ve kimlik algısı olarak nitelendirilmektedir (Topçu, 2016: 18). Bu durum ise adaptif bir fenomen olarak üç asırdan daha uzun süre efendilik ettiği ve Osmanlı kimliği altında bulunan Yunan ulusunun kendisinden ayrılmasının yarattığı bir travma olarak Türklerde anksiyeteye sebep olmuştur. Bu noktada kayıpların, ayrılıkların bir nevi ölüm olarak adlandırıldığı bu durum psikolojik bir kavram olarak '*prematür ölümler*' şeklinde ifade edilmektedir (<https://www.turkcerrahi.com>). Zira geçmişte yaşanan üzüntü ve keder kimliğe yansiyarak şimdinin içinde vücut bulmakta ve bellekte yerini korumaktadır.

İsyanın gerçekleştiği dönemde Avrupa'da hâkim olan politika olan '*Meternich Politikası*' her nerede çıkarsa çıksın liberalizm ve milliyetçilik sebebiyle ortaya çıkan isyanların bastırılması için bütün Avrupa devletleri arasında iş birliği yapılması gerektiğini öngörüyordu. Bu politika gereği Avusturya, Rusya, İngiltere ve Fransa '*Meternich Politikası*' gereğince '*Yasallık ilkesi*' kapsamında yasal olarak otorite sahibi olan Osmanlı'nın tarafında bulunmalıydı. Fakat Mora isyanı Meternich Düzeni'ne karşılık ilk Rusya olmak üzere İngiltere ve Fransa tarafından desteklenmiştir (Tuncer, 2003: 21).

⁷ Yunan tarih yazıcılığı Osmanlı İmparatorluğu yerine Türk egemenliği anlamına gelen "Türkokratia" terimini kullanmaktadır. Bkz. (Özsüer, 2015: 178).

Rusya, bir an önce Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hedeflerine ulaşmak istiyordu. Böylece ya doğrudan Boğazları almak ya da Balkan coğrafyasında kendine bağlı küçük devletler oluşturarak en azından bu şekilde Ege ve Akdeniz'e ulaşmak istiyordu. Bu şekilde de Avrupa'da daha etkin bir statü sahibi olabileceğinin kanısındaydı. İngiltere ise, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının aksine bütünlüğünden yanaydı (Jelavich, 2006: 248). Çünkü Osmanlı İmparatorluğu toprakları 19. yüzyıl başlarından beri İngiliz sanayii için pazar ve hammadde ihtiyacının karşılanabilmesi için kaynak teşkil etmeye başlamıştı. Rusya'nın gerek boğazları alarak Akdeniz'e inmesi gerekse de İngiltere'nin doğu ticaretine engel olması İngiltere'ye büyük zarar verirdi. Zayıf ama parçalanmamış bir Osmanlı İmparatorluğu İngiliz çıkarları için daha çok önem arz etmekteydi. Ayrıca belirtmek gerekir ki İngiltere açısından Yunan isyanına destek olmanın zor tarafları da bulunmaktaydı. En önemlisi Türk'ler Müslüman, Yunanlar Hristiyan'dı. Bu sebepten de İngiliz kamuoyu Yunanların Türklerin esaretinden kurtarılması için İngiliz hükümetine baskı yapıyordu. Diğer taraftan da Rusya'nın desteği ile kurulan Yunanistan ile İngiltere'nin Akdeniz ve Doğu'daki menfaatleri tehlike arz ederdi. Tüm bu sebeplerden ötürü de İngiltere, Yunanistan'ın kurucu rolünde Rusya'yı tek başına sözsahibi yapmamak için Yunan isyanlarını desteklemiş oldu (Kayıran ve Metintaş, 2018: 39). 1826 yılında imzalanan '*St. Petersburg Antlaşması*' ile İngiltere Mora'da isyancıları desteklemeyi ve bağımsız bir Yunan devletinin kurulmasını kabul ediyordu (Jelavich, 2006: 251).

Fransa, daha çok dini sebeplerden Yunan isyanını destekledi. Ayrıca ekonomik ve siyasal olarak da İngiltere ve Rusya'dan geri kalmak istemiyordu. Avusturya ise, yapısı gereği Osmanlı İmparatorluğu'na benzediği için isyana karşı çıksa da etkili olmadı. Böylece bahsedilen Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması ve sonrasında yaşanan gelişmeler Meternich politikasını başarısızlığa uğratan büyük bir darbe oldu⁸.

Rusya, kendisine bağlı bir Yunanistan kurma isteğinden dolayı isyanı desteklerken İngiltere ve Fransa'da yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı Rusya ile beraber hareket ederek gerek kamuoyu çıkarlarını gerekse de Akdeniz'deki çıkarlarını korumak amacıyla bu isyanı desteklediler. 6 Temmuz 1827'de İngiltere, Fransa ve Rusya Londra'da toplanarak Yunanistan'ın bağımsızlığı konusunda Osmanlı Devleti'nin isyancılarla anlaşmasını teklif ettiler. II. Mahmut'un bu durumu iç işlerine karışma sayarak reddetmesi üzerine bu üç devletin filoları Navarin'e geldi ve bahane ile Osmanlı donanmasına saldıran bu üç devletin filoları 20 Ekim 1827'de Padişah ve Mehmet Ali Paşa'nın donanmasını yok ettiler. Böylece Navarin'de

⁸Yunan İsyanları konusunda daha detaylı bilgi için bkz: (Armaoğlu, 1964: 95-107; Ünal, 1958: 83-96).

Osmanlı donanmasını imha eden Fransızlar Mora'yı işgal ettiler. Navarin Türk ve Müslüman ordusu arasında bir '*haçlı saldırısı*' olarak görüldüğünden devletin durumu uygun olmamasına rağmen Ruslara duyulan nefretten dolayı Mayıs 1828'de Rusya'ya karşı savaş açıldı. Osmanlıların yenilgiyle sonuçlanan Osmanlı-Rus savaşından sonra Yunanistan 14 Eylül 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması (Kayıran ve Metintaş, 2018: 40) ile bağımsızlığını yeniden kazanmış ve yıkılan Doğu Roma İmparatorluğu'nu yeniden diriltme çabasında bulunmuştur. 19. yüzyıl Milliyetçilik akımlarının da yaratmış olduğu etki ile '*Megali İdea*' adıyla irredentist bir politikaya dönüşen bu çaba hedef olarak dağılma sürecine girmiş olan Osmanlı İmparatorluğu'nu seçmiştir (Yılmaz, 2008a: 28). Ayrıca Yunanistan'ın bağımsız olması, çok milliyetli bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer milletlerini cesaretlendirmek için büyük bir örnek teşkil etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecini başlatan Edirne Antlaşması ile Mora, Kiklit, Eğriboz, Skyrios ve Şeytan adaları Yunanistan'a verilmiştir (T.C. Gnkur. As.T. ve Str.Et.Bşk., 1985:16). Yunanistan'a bağımsızlık tanıyan bu antlaşmadan sonra Yunanistan yavaş yavaş taleplerini arttırmaya başlamış ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı topraklarını genişletmeyi temel politikası olarak belirlemiştir. Böylece her durumdan yararlanarak aşağıda detaylı olarak anlatılmış olan '*Megali İdea*'da belirttikleri hedefleri esas alarak hareket etmişlerdir (Kayıran ve Metintaş, 2018: 40-42).

Bağımsızlığını kazanmasından sonra 3 Şubat 1830'da Yunan Devleti'nin sınırlarının belirlendiği büyük devletlerce (Üçok, 1955: 116) bir protokol imzalanmış ve 24 Nisan 1830'da bu protokol Osmanlı Devleti'ne onaylatılmış ve Osmanlı Devleti Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda bırakılmıştır. Böylece Yunan Devleti de resmen kurulmuştur (Sun, 1965: 9). Yunan isyanı yaklaşık olarak on yıl süren İngiltere, Fransa ve Rusya'nın da isyanı başlatanların yanında olduğu bir dönemin ardından bağımsız Yunan krallığının sınırlarının 1832'de belirlenmesi ile neticelenmiştir. Lakin sınırları Teselya'nın güneyinden başlayacak şekilde belirlenmiş olan Yunan Krallığı Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan Helenlerin sadece üçte birini kendi çatısı altında bir araya getirebilmiştir. Böylelikle de Helen dünyası yeni kurulan Yunan devletinin sınırları içerisinde yaşayan Yunanlar ve Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Rumlar şeklinde ikiye ayrılmıştır (Clogg, 2015: 56-57).

Helen dünyasının bu ikiye bölünmüşlüğü bağımsız Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasındaki çatışma ve savaş ihtimalini canlı tutarken bütün Helen coğrafyasını bir arada tutmayı amaçlayan '*Megali İdea*' ülküsü Yunan ideolojisine de ilham kaynağı olmuştur (Smith, 2017: 24).

2.4.2. Bağımsızlık Sonrası Dönem: Bir Ulusun Kurulması ve Megali İdea (1829-1923)

Yunanistan'ın 1829'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazanmasıyla ortaya çıkan toprak paylaşımları Yunanistan'la Türkiye'nin mevcut sorunlarının temelini oluşturmaktadır. Öyle ki Yunanistan'ın bu toprak kazanım politikasını sürdürmek istemesi bir 'öteki' ya da 'düşman' algısının oluşmasına sebep olmuştur (Şen, 2015a: 181). Bu durumda Konstrüktivist teorisinin ele aldığı temel kavramlar arasında bulunan anarşi evriminde bulunan üç temel aşamada iki ülke politikalarının sürdürülmesi açısından önem taşımaktadır. Bunlardan ilki ben'in ve ötekinin birbirlerini düşman olarak ifadelendirmesidir ki düşmanların karşılıklı olarak yaşam hakkı tanımadığı bu aşama Hasmane ya da Hobbes'cu şeklinde adlandırılmaktadır. İkincisi ise Ben'in ve Öteki'nin birbirlerini rakip olarak gördüğü aşamadır. Rakiplerine yalnızca yaşama hakkı tanıyan bu aşama da rekabetçi ya da Locke'cu şeklinde ifadelendirilmektedir. Son aşamada ise birbirlerini dost olarak nitelendirmekte bu sebepten de Kant'çı ya da barışçı aşama olarak anılmaktadır (Kırkpınar-Özsoy ve Kobak, 2019: 210).

İlk olarak birbirlerini hasmane olarak gördükleri 1829-1923 yılları arasında Doğu Roma'nın yeniden canlanması şeklinde değerlendirilen 'Megali İdea' politikası özünde Yunanistan'ın irredentist politikasından başka bir şey değildir. Yunanistan bu ülküyle Osmanlı sınırları içerisinde kalan topraklarının geri kalanını kurtarıp, Yunanistan krallığına katmayı hedeflemekteydi (Burçak, 1981: 47-63).

1829'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak Yunan devletinin kurulması Osmanlı Devleti'nin askeri ve siyasal anlamda zayıfladığı aynı zamanda da Avrupa'da antik Helen'e duyulan hayranlığın artış gösterdiği döneme rastlamaktadır. Burada ilginç olan şudur ki Osmanlı egemenliği altında iken bağımsız bir devlet olabilmek için ilk ayaklanan millet Sırp olmasına karşılık, Osmanlıdan ayrılarak bağımsız ilk devlet kuranların Yunanlar olmasıdır (Pirinççi, 2006: 54). Bağımsız olarak yaşamak isteyen her devlet gibi Yunanistan da bağımsız bir Yunan devleti kurmayı ve sınırları içerisinde yalnızca Yunanların yaşadığı homojen bir devlet oluşturmayı amaçlamıştır (Kayam, 1993: 583). Bu sebeple de yüzlerce yıl Osmanlı egemenliği altında yaşamış olan, düşman imgesinin yanında kendilerini 'sömürge' imgesi olarak da gören Yunanistan Mora'da Yunan Krallığı'nın kurulmasıyla tarihi miras olarak isteklerini ideoloji haline dönüştürmüştür. Bu ideolojinin de temelinde Osmanlı İmparatorluğu aleyhine genişlemek bulunmaktaydı. Yunanistan'ın temel hedefi Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde yer alan eski Yunan ve Doğu Roma'ya ait olan yerlerin ele geçirilmesiydi. Bu durum da Yunanistan'ı bir taraftan Osmanlı İmparatorluğu'nun düşmanı yaparken diğer taraftan da Osmanlı İmparatorluğu ile düşman olan devletlerle dost olmaya teşvik ediyordu. Yunanistan gerek Avrupa'da Antik Yunan'ı temsil etmesi gerekse de Hristiyan olması sebebiyle büyük

oranda destek görürken, Osmanlı İmparatorluğu da bunun aksine Türk-Müslüman olmak ve Avrupa ile yüzyıllarca savaşmış olmasından ötürü Avrupa'yla karşı karşıya kalıyordu (Aybars, 1993: 3-4).

Yunanların Megali İdeası Antik Yunan ve Doğu Roma Hellenizmi'ne ait bütün toprakların tekrardan doğan bir ulus için yeniden sahiplenilmesini hedefleyen bir ülküdür. Bu ülkü ilk olarak İstanbul başkent olmak üzere tüm Yunanları bir çatı altında toplamayı hedeflemektedir (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 56). Megali İdea düşünsel ideolojisinin temelini 1453 İstanbul'un fethedilmesine dayandığını savunan Volkan ve Itzkowitz' e göre İstanbul'un alınması Hristiyanlarda ve Yunanlarda büyük bir travma etkisi yaratmış bu fetih ile yaşanan travmatik deneyim sonrası da Yunan halkında yoğunlaşan öfke, korku, güvensizlik, suçluluk, yalnızlık ve intikam duyguları Megali İdea'da hayat bulmuş ve dile getirilmese dahi Megali İdea ülküsü ile İstanbul'un yeniden alınabileceği hayali hafızalarında canlı tutulmuştur (Volkan ve Itzkowitz: 1994). Yine Megali İdea'nın esas gayelerinden olan Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Pontus Rum devletinin kurulması düşüncesinin ortaya çıkması ile Filik-i Eterya Cemiyeti'nin kurulması ve Yunanistan'ın bağımsızlığına kavuşması aynı dönemde tekabül bulmuştur (Salışık, 1968: 149). Yavaş yavaş gerçekleştirilmeye çalışılan Pontus Rum devletinin kurulması için 1840'lı yıllardan itibaren Rum kesiminin Karadeniz bölgesinde Yunanlılığı yüceltme çabaları Etnik-i Eterya Cemiyetinin⁹ (Türsan, 1987: 41) de faaliyet bulması ile yörede bulunan Rumları Pontus devleti kurma maksadıyla teşkilatlandırmış ve de isyanlara teşvik etmiştir (İncedayı, 1927: 161). Bu sebepten de bu ülkü hem ulus inşa sürecinin hem de bütünleştirici parametrenin temel etkeni olmuştur. Fakat o dönemde Yunanistan'ın bunu tek başına yapması oldukça zordu. Bu sebepten ötürüde dış güçlerin etkisini göz ardı etmek mümkün değildir. Ayrıca diğer devletlere kıyasla Yunanistan zayıf konumdaydı. 1833'te Yunan kilisesinin patrikhaneden bağımsız bir şekilde kurulması ve 1850'ye kadar patrikhane ile olan ilişkilerin kopuk olması da ülke dışında kalan Yunanlara din vasıtasıyla yaklaşılmasını güçleştirmekteydi. Fakat sonradan Doğu Roma'nın Yunan tarihine eklenmesiyle beraber Helenizm'in zamanla birliği sağlanmış ve bundan sonraki amaç da tüm Yunanların yaşadıkları toprakların anayurda dâhil edilmesi ve Yunan halkının esaretten kurtarılması olacaktır (Pirinççi, 2006: 69).

Yukarıda da bahsedildiği üzere Yunanistan'ın Megali İdea'yı kurmak amacıyla oluşturduğu Filiki Eterya Cemiyeti Yunanistan'ın Büyük Ülkü'yü gerçekleştirmek adına fırsatları değerlendirmeye çalışmaktadır. Bu fırsatlardan biri de 1854 Kırım Savaşı'dır.

⁹ Filik-i Eterya Cemiyeti'nin mirasçısı olan Etnik-i Eterya Cemiyeti'nin 1929'da yayınladığı bildiride Türkler'in ezeli düşman olduğunu ve Türk hâkimiyeti altında bulunan ulusun büyük çoğunluğunun kurtarılması için de Megali İdea'yı gerçekleştirmek amacıyla savaşmanın gerekli olduğu belirtilmektedir.

Yunanistan Ocak 1854'te Epir'de isyanı teşvik etmiş aynı zamanda Yunan askerleri de gönüllülük altında bu isyanı desteklemişlerdir. Tüm bunlara rağmen iki ay içerisinde isyan bastırılmıştır (Bilge, 2000: 15).

Yunanların yaşadıkları topraklarının anayurda dâhil edilmesi amacıyla elde edilen ve en önemlisi de savaştan ele geçirilen ilk topraklar olan İyon Adaları denilen Yedi Ada 1864 yılında İngiltere tarafından Yunanistan'a verilmiştir (Armaoğlu, 1993: 277). Sonrasında ise 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında taraf tutmamasından kaynaklı olarak 1881 yılında Teselya'nın tamamı ve Epir'in Arto bölgesi Yunanistan'a bırakılmıştır (Gürel, 1993: 31). Yunanistan'ı Megali İdea hedeflerine ulaştırabilmek için kurulmuş olan diğer bir örgüt olan Etniki Eterya Cemiyeti ise 1894'te Atina'da kurulmuş ve amaçları Girit'in ele geçirilmesi, Batı Anadolu'nun istilası ve Trakya olmuştur (Bilge, 2000: 14). Etniki Eterya Cemiyeti'nin 1895'te Girit'te başlattığı ayaklanma 1821 yılında bastırılan isyan sonrasında Yunanistan ve Osmanlı Devleti'ni ilk defa 1897 yılındaki savaşla karşı karşıya getirmiştir. Ciddi anlamda yenilgi yaşayan Yunanistan, toprak kaybına uğramıştır (Uzun, 2004: 38). Yalnız toprak kaybı ile de sınırlı kalmamış Osmanlı Devleti'ne yüz milyon frank savaş tazminatı ödemek durumunda kalmıştır (Kayıran ve Metintaş, 2018: 46). Öyle ki 1897 Türk-Yunan Savaşı'nda Osmanlı güçlerince Yunan kuvvetlerinin yenilgiye uğratılması Megali İdea'nın büyük yıkımı şeklinde literatüre geçmiştir (Svoronos, 1988: 79). '313 Harbi' olarak Türk tarihinde yer alan Osmanlı-Yunan savaşı, Yunanistan'ın ağır yenilgiye uğramasının ardından Osmanlı Devleti, Yunanistan ile 4 Aralık 1897'de İstanbul Antlaşmasını imzalamıştır. Savaşın kazananı Osmanlı Devleti olmasına karşılık büyük devletlerin de olaya taraf olmaları sebebiyle Osmanlı Devleti bu antlaşmadan yararlanamamış ve savaş sırasında ele geçirdiği Teselya'yı Yunanistan'a vermek zorunda kalmıştır (Ortaylı, 1986: 171). Böylece meydanlarda kazanılan zafer batılı devletlerin oyunu ile savaşın mağlubu olan Yunanistan savaşın kazananı durumuna getirilmiştir. Bu sebepten de bahsedilen savaş tam bir zaferle neticelenmiştir denemez. Her ne kadar batılı devletlerin oyunları¹⁰ söz konusu olsa da Osmanlı ordusunun uzunca bir süre başarı elde edememiş olması zaferi büyük bir sevinçle karşılayan ordunun eski şaşalı günlerine döndüğünü düşündürmüş ve halkın birlik duygusunu perçinlemiştir. Halkı böylesine derinden etkileyen bir zaferin edebiyata yansması da kaçınılmaz olmuştur (Ay-Mumcu, 2008: 199-200).

Ben bir Türk'üm; dinim, cinsim uludur;

¹⁰Türklere karşı İngiltere başta olmak üzere diğer Avrupa devletleri ile birlikte hareket eden Yunanistan'ın, batılı devletlerin çıkarlarına uymayan durumlarda Türk üstünlüğünün sağlanmaması adına ortak hareket etmesi olarak ele alınmıştır. Türk halkının bakış açısının "Batı Oyunu" yönündeki bu psikolojik algının nedeni de Türklerin savaşı ve mücadelecı yapısı karşısında Avrupalı devletlerin birlik içerisinde olmasıdır.

Sinem, özüm ateş ile doludur.
İnsan olan vatanının kuludur.
Türk evladı evde durmaz giderim.

Muhammed'in kitabını kaldırtmam;
Osmancık'ın bayrağını aldırtmam;
Düşmanımı vatanıma saldırtmam.
Tanrı evi viran olmaz, giderim.

Bu topraklar ecdadımın ocağı;
Evim, köyüm hep bu yerin bucağı;
İşte vatan, işte Tanrı kucağı.
Ata yurdun, evlat bozmaz, giderim.

Tanrım şahit, duracağım sözümde;
Milletimin sevgileri özümde;
Vatanımdan başka şey yok gözümde.
Yâr yatağın düşman almaz, giderim.

Ak gömlekle gözyaşımı silerim;
Kara taşla bıçağımı bilerim;
Vatanım için yücelikler dilerim.
Bu dünyada kimse kalmaz, giderim.

Mehmet Emin Yurdakul '*Cenge Giderken*' adlı bu şiirini 1897'de Türk-Yunan savaşı üzerine yazmış ve böylece Türklük bilincinin yeniden uyanışına katkı sağlamıştır (Yurdakul, 1897: 2). Ayrıca Türk askerinin kahramanlığı, cesareti karşısında düşman olan Yunanların ne durumda olduğu üzerinde de durulmaktadır. *Osmanlı Dilâverleri'nin*

"Girdi Girit'e gizli gidip etti perişan

Bir fırka-i mazlumeyi cemiyetimizden"

mısralarında Yunan askerlerinin savaş meydanlarında cesurca dövüşmesinin yerine hain saldırılarla günahsız insanları perişan hale getirmesinden söz edilmektedir (Ay-Mumcu, 2008: 193). Ayrıca Girit'le alakalı olarak büyük devletlerin girişimleri sonucunda Girit görünüşte Osmanlı Devleti'ne bağlı görünse de fiilen Yunanistan'a bağlı şekle getirilmiştir. 1897 Osmanlı-Yunan savaşından sonra getirilen bu durum neticesinde Girit'ten Osmanlı ordusu çıkarılmış, Yunanlara teslim edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu durumu kabullenışı ise 14 Kasım 1913'te Balkan Savaşları sonunda Yunanistan'la imzaladığı Atina Antlaşması ile olmuştur. Böylece Osmanlı Devleti Girit'in Yunanistan'a ait olduğunu kabul etmiştir. Diğer

taftan bu savaşıla Makedonya, Selanik, Epir ve Onikiada hariç olmak üzere bütün Ege adaları Yunanistan'a bırakılmıştır (Uzun, 2004: 39).

Osmanlı'nın toplumsal ve siyasal hayatında gözle görülür bir rahatlama sebepleri olan II. Meşrutiyet'in ilanının devamındaki yıllarda Osmanlı gibi Yunanistan'ın da rahatladığı başka bir deyişle genelde Yunanistan'ın özelinde de Venizelos'un yıldızının parladığı bir dönem olmuştur. 1909 yılında Yunanistan'da gerçekleştirilen Gudi Darbesi¹¹ (Svoronos, 1988: 80) ile de Yunanistan Venizelos gibi bir devlet adamıyla tanışmıştır. 1910 yılında yapılan seçimler neticesinde Venizelos Megali İdea'nın hayata geçiricisi olarak Başbakan olmuştur (Clogg, 1997: 97). Bu noktada Konstrüktivist teorinin maddi kapasiteler üzerinde etkisi olduğunu savunduğu fikri etkenler (Çağlar, 2017: 145) Yunanistan'da yaşanan iktidar değişikliği ve yeni iktidarın fikirlerinin ortaya çıkardığı yeni kimlik ve çıkarlar yoluyla diğer devletlerle olan ilişkilerini etkileyip dönüştürebildiğinin kanıtı olmuştur

Bağımsızlığını kazanmasından itibaren amacı topraklarını Türkler aleyhine genişletme çabası olan Yunanistan, 6 Ekim 1910'da Megali İdea'yı hayata geçirebileceğine inandığı bir dönem olan Eleftherios Venizelos'un başkanlığa getirildiği dönemi dönüm noktası olarak görmüştür (Kalelioğlu, 2009). Öyle ki Venizelos Ege'yi bir Yunan denizi olarak Yunanistan'ı da iki kıtaya uzanan beş denize açılan bir ülke olarak düşlemiştir (Kitsikis, 1974: 9). Venizelos'un başkanlığa getirildiği dönemde Megali İdea'yı gerçekleştirmek için en büyük şansı Balkan Savaşları olmuştur (Oğul, 2018: 6). Öyle ki bu durum Konstrüktivist teori açısından failin dönüşümü ile yapının yeniden üretimi etkilediği şeklinde (Çağlar, 2017: 145), Venizelos'un iktidara geldikten kısa bir süre sonra 1912'de başlayan Balkan Savaşları ile amaçlarına adım adım yaklaştığını ve 1912'nin ağustos ayından itibaren Osmanlı sınırına asker yığma sürecini göstermiştir. Osmanlı'nın en kötü zamanında karşı karşıya kaldığı Balkan Savaşı Yunanistan'ın savaşa dâhil olmasıyla Osmanlı'yı kayba uğratmıştır. Yunanistan Selanik, Bozcaada, Limni, Semadirek ve Taşoz'u topraklarına dâhil etmiştir. Böylece Birinci Balkan Savaşı Yunanistan'ın topraklarını genişletmesiyle 30 Mayıs 1913 tarihli Lozan Antlaşması'nın imzalanması ise sonlanmış (Gürel, 1993).

29-30 Haziran 1913'te de Sırbistan, Karadağ, Yunanistan, Romanya Krallığı bir araya gelerek Bulgaristan'a saldırmasıyla başlayan İkinci Balkan Savaşı 10 Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Antlaşmasıyla neticelenmiştir. Balkan Savaşları sonucunda Yunanistan hem

¹¹ 1908'de Osmanlı Devletinde gerçekleşen Jön Türk Devrimi Yunanistan'a da etki etmiş ve 1897 Türk-Yunan savaşı sonucunda yenilgiye uğrayan Yunanistan'da iç karışıklıklar vuku bulmuş ve bilhassa ekonomik durumda yaşanan zorluklar ülkeyi ihtilâle sevk etmiştir. Bu yüzden Gudi ayaklanması siyasi, ekonomik ve sosyal karmaşalar sonucunda 1909 yılında patlak vermiştir.

topraklarını genişletmiş hem de nüfusunu arttırmıştır (Hatipoğlu, 1988: 59). Balkan Savaşları'nın hemen sonrasında 1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ittifak devletlerinin yanında yer alırken, büyük devletler Yunanistan'a İzmir ve çevresini vaad ederek Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmasını istiyorlardı (Oğul, 2018: 6). Böylelikle ülkeler arasındaki rekabetin de en üst düzeye çıktığı bu dönemde Birinci Dünya Savaşı'na zemin hazırlanmıştır. Bu savaş ise en çok Yunanistan'ın yararına olmuş ve son genişleme kazanımını da bu savaş sonucunda elde etmiştir (Kalelioğlu, 2009: 56). Böylece Megali İdea'nın hayata geçiricisi olan Venizelos ilk olarak Balkan Savaşları'nda Yunanistan sınırlarını genişleterek hedefine ulaşırken, sonrasında da Birinci Dünya Savaşı'nda itilaf devletlerinin yanında yer alarak, hedeflediği son genişleme kazanımını da elde etmiştir (Derya-Tağmat, 2014: 144).

Balkan Savaşları sonunda Yunanistan'ın sınırlarını epey genişletmiş olan Venizelos'un bundan sonraki hedefi Anadolu toprakları olmuştur (Çaycı, 1987: 2). 1915 Martı'nda Çanakkale'ye asker gönderimi hususunda Kral Konstantin ile fikir ayrılığına düşen Venizelos, istifa etmek durumunda kalmış; fakat kendisine destek veren subayların, aynı zamanda İngiltere ve Fransa'nın da müdahalesiyle Kral 1917 yılında tahttan inmek mecburiyetinde kalmış ve Venizelos tekrar başbakan olarak İtilaf Devletleri'nin yanında Yunanistan'ı Birinci Dünya Savaşı'na sokmayı başarmıştır (Kitsikis, 1974: 9). Savaş sonunda İngiltere Başbakanı Lloyd George'a bir mektup yazan Venizelos, Batı Anadolu kıyılarının Yunanistan'a verilmesini istemiştir (Sonyel, 1973: 32-33). Böylelikle Birinci Dünya Savaşı Osmanlı'nın parçalanması ile son bulmuştur. Savaşın hemen ardından yapılan Mondros Mütarekesi de parçalanmış Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasını kapsamakta (Kalelioğlu, 2009: 58) ve 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi geleceğini İtilaf devletlerinin eline teslim eden Osmanlı Devleti için her ne kadar Birinci Dünya Savaşı'nı bitirmiş olsa da ülkenin pek çok yerinde gerçekleşen işgaller Türkler için yeni bir mücadele dönemini başlatmıştır. Zira İsmet İnönü'nün memleketin canını yakacak maddeler içeren mütareke, Mustafa Kemal Atatürk'ün de memleketin işgaline göz yumulması olarak gördüğü mütareke olarak hemen ertesi günü başlayan işgallerle İtilaf devletlerinin asıl niyetini ortaya koymuş ve Anadolu topraklarında başlayan işgaller İtilaf devletlerinin emperyal amaçlarına yönelik Türk milletini boyunduruk altında yaşamaya mahkûm etmek olmuştur (Önal, 2019: 89-95).

Savaş sonrasında kazanan devletlerin Osmanlı'yı paylaşma hazırlıkları yaptığı 18 Ocak 1919 Paris Barış Konferansı'nda bir araya gelen ABD, İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcileri Birinci Dünya Savaşı sonrasında yeni bir düzen kurmak amacıyla bir araya gelmişlerdir (Günlübol ve Sar, 1969: 6). Konferans esnasında Venizelos Anadolu'dan pay alabilmek için büyük uğraşlar vermiş ve özellikle Ege adalarındaki Rum nüfusun Batı Anadolu Rumları

arasında değerlendirilmesi gerektiğini savunarak Anadolu'dan istediği pay için haklı sebep oluşturmaya çalışmıştır (Sonyel, 1973: 35). Böylelikle Yunanistan Batılı devletlerin yardımları ile Megali İdea ideolojisini gerçekleştirebilmek amacıyla Anadolu'yu işgal etme girişimlerine başlamış (Alkan, 2002: 64) ve başlayan bu işgal politikası ile Osmanlı Devleti'nin aleyhine olan Yunan genişlemesi 1922 sonbaharına kadar sürmüştür (Kayıran ve Metintaş, 2018: 33).

Anadolu'yu işgal girişiminde olan Yunanistan, dış politikasının temel hedefi olan 'Büyük Ülkü', 'Büyük Fikir' olarak ifade edilen 'Megali İdea'yı¹² (Kitsikis, 1974: 21) gerçekleştirebilmek maksadıyla İtilaf Devletleri'nin onayı ile 15 Mayıs 1919'da ilk olarak İzmir'le başlayıp sonrasında Batı Anadolu ve Trakya'yı işgal etmiştir (Sarıkoyuncu-Değerli, 2006: 241). 15 Mayıs 1919'da Yunan birlikleri tarafından başlatılan işgalle, Megali İdea'daki asıl hedefi İstanbul'a hâkim olmak olan Yunanistan'ın uluslararası konjonktürde bunun mümkün olmadığını görmesiyle İzmir'e yönelmesi ve Anadolu'ya ayak basarak İstanbul hayaline yaklaşılmaması hedeflenmiştir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki Anadolu'yu işgal hayali yalnız Yunanistan'a ait değildir. Rodos ve On iki Ada'nın işgali ile Anadolu'ya sınırı olan bir diğer devlet haline gelen İtalya da Anadolu'nun işgali için hayal kurmaktadır. Ancak iki ülke arasındaki rekabet 18 Ocak 1919 Paris Barış Konferansı'nda İzmir'in Yunanistan'a verilmesiyle son bulmuştur (Çelebi, 2019: 132-134). Böylelikle kendisini "*Perikles zamanından beri Yunanistan'dan çıkan en büyük devlet adamı*" olarak niteleyen Venizelos, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yenilmiş Osmanlı Devleti'nden bir '*Yunan İmparatorluğu*' çıkarma yolunda ilerlemektedir (Vural, 2019: 379). Beklenen günün gelmesiyle de konferansta alınan kararlar doğrultusunda 13 Mayıs 1919'da itilaf devletlerinin donanmaları İzmir limanına getirilerek görüşmeler yapılmış ve görüşmeler sonucunda 15 Mayıs sabahı erken saatlerde Yunanlar'ın İzmir'e asker çıkarmaları kararlaştırılmıştır. Kararı iletme üzere Amiral Calthorpe saat 9.00'da Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa ile Vali İzzet Bey'e,¹³ mütareke

¹² Venizelos'un tanımı ile Megali idea, "İki kıtaya uzanan ve beş denize açılan Yunanistan'ı gerçekleştirmek, bir ayağı Asya'da, bir ayağı Avrupa'da olacak "Büyük Yunanistan'ı Bizans Grek İmparatorluğunu yeniden yaratmaktır".

¹³ Vali İzzet Bey kendisine bildirilen notayı şöyle ifade etmektedir: "İzmir'in işgalinden bir gün önce yani On Dört Mayıs Çarşamba sabahı İngiltere siyasi ve askeri mümessilinden James Morgan ve Kolonel (Albay) Smith hükümet dairesine gelerek İzmir ve civarının muhtelifler tarafından işgal olunacağından, durumun askeriye tebligatını bildirmem için bana Amiral Galtrop'un bir notasını tebliğ ettiler. Bu notayı alınca fevkalade ümitsiz ve çaresiz hissettim. Zira böyle bir şeyin vuku bulacağına katiiyen duymamıştım. Dört beş gün evvel gerek Smith Mavrudis ve gerekse de arkadaşlarıyla olan görüşmemde, bunlardan hiçbiri böyle bir şeyin vukua bulacağına dair en ufak bir imada dahi bulunmamıştılar. Nota itilaf devletleri adına Amiral Galtrop tarafından yazılmış olmasına rağmen itaatı zorunlu gördüm. Protesto etmekle birlikte hemen On Yedinci Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa ile Erkan-ı Harbiye Reisi Abdülhamit Bey'i davet ederek Mösyö James Morgan ve Smith karşısında notanın içerisinde olanları tebliğ ettim ve ayrıca lüzum eden muamelenin gereği de hemen kendilerine tezkire-i resmiyemle bildirdim". İzmir Valisi İzzet Bey tarafından kaleme alınan rapor (BOA., DH.İ.UM.EK 66/12).

ahkâmına istinaden işgalin gerçekleşeceğini¹⁴ saat 11.00’de de Sadrazam Damat Ferit Paşa’ya bir nota göndererek İzmir’in Mütarekenin 7. maddesi gereğince işgal edileceğini bildirdiler. 14 Mayıs 1919 günü Ali Nadir Paşa’ya tekrar edilen nota ile İzmir’in Yunan kuvvetleri tarafından işgal edileceği ve şehirde gerekli güvenlik önlemlerinin alınmasının gerekliliği bildirilmiş, 15 Mayıs günü yerli Rumların ellerinde çiçekler ve bayraklarla ‘*Zito Venizelos*’ (Yaşasın Venizelos) naralarıyla Yunan askerlerini karşılamak üzere Kordon’a toplanması üzerine işgal kuvvetleri Kışla ve Hükümet Konağını işgal etmek üzere harekete geçmişlerdir. Kışla önüne yaklaşıldığı sırada Hasan Tahsin¹⁵ tarafından atıldığı kabul edilen ilk kurşundan sonra panik havası içerisinde olan Yunanlar katliama başlamışlardır (Çelebi, 2019: 134-135). Bunun üzerine Türk halkının büyük tepkisine neden olan işgal Milli Mücadele’nin ilk kıvılcımlarını ateşlemiş ve Türk halkı da Mustafa Kemal liderliğindeki İstiklal Savaşı’na destek sağlamıştır (Karayaman, 2007: 4).

Mustafa Kemal liderliğinde Türk milletinin vermiş olduğu İstiklal Savaşı neticesinde Yunanistan’ın Anadolu toprakları üzerindeki hayalleri sona ermiş ve Yunanistan büyük bir engelleme ile karşılaşmıştır (Sarıkoyuncu-Değerli, 2006: 241). Söz konusu mücadelenin Türk milleti için bu kadar önem taşımasının sebebi de dış politikasının temel hedefi olan Megali İdea doğrultusunda Osmanlı hâkimiyeti altında yaşamış Yunanlar’ın İzmir’in işgali ile Anadolu’ya girmesi halinde artık Anadolu topraklarından çıkmayacağı olmuştur. Şüphesiz ki Millî Mücadele döneminde gerek İtalyan gerek İngiliz, Fransız hiçbir işgal Yunan işgali kadar Türk milletinin belleğinden silinmeyecek bir travma oluşturmamıştır. Bellekte kalıcılık sağlayan bu travma da Yunanlarla paylaşılan ortak tarih, kültürel yakınlık, Osmanlı’nın kendisini Yunanlar’ın efendisi olarak görmesi gibi psikolojik nedenlere dayandırılmaktadır.

15 Mayıs 1974’te Hasan Tahsin adına dikilen ‘*ilk kurşun*’ anıtı da Millî Mücadele’nin başlangıç simgesini oluştururken anıları da canlı tutması adına simgeleştirilmiştir. Paul Connerton’ın da belirttiği üzere anıtlar birtakım şeylerin hatırlanmasına izin verirken diğerlerinin de unutulmasını sağlamaktadır. Başka bir deyişle de geçmişi hatırlamamızı sağlayan anıtlar aynı zamanda geçmişi de içinde saklamaktadır (Connerton, 2014: 39).

Millî Mücadele sonucunda¹⁶ İzmir’de başlayan harekât 3 yıl 3 ay 24 günlük hasretin ardından 9 Eylül 1922’de gerçekleştirilen yenilgi ile hasret sona ermiştir. Bu savaş sonucunda

¹⁴İzmir’in işgalinden bir gün önce Amiral Galtrop’un İzmir valiliğine gelerek mütareke ahkâmına istinaden İzmir’in işgal edileceğini bildirmesi ve itilaf devletlerinin bu işgal hakkındaki düşüncelerinin Aydın Valisi Ahmed İzzet Bey tarafından Sadarete bildirilmesini içeren yazı (BOA.,DH.EUM.AYŞ 8/29).

¹⁵Yunanların İzmir’in işgalleri sırasında ilk kurşunu atan Hasan Tahsin ile ilgili Çınaraltı, Millet ve Çığır mecmuaları ile Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan yazılar (BCA.,490.01/570.2271.1).

¹⁶Trajedî oluşturan bu durum Yunanistan menfi propaganda tercümelerinde yer almıştır. Bkz. (BCA.,030.10/54.355.13).

11 Ekim 1922’de imzalanan Mudanya Mütarekesi ile öncelikli olarak Türkiye-Yunanistan arasındaki savaşın sona ermesine karar verilmiş, sonrasında da Yunanlar tarafınca Doğu Trakya’nın 15 gün içerisinde boşaltılarak müttefiklere bırakılmasına, ayrıca 30 gün içerisinde TBMM Hükümetine teslim edilerek 8000 kişilik jandarma birliğince bölgenin güvenliğinin sağlanmasına karar verilmiştir (Sarıkoyuncu-Değerli, 2006: 241). Tüm bunların karşılığında da TBMM hükümeti sulhün akdine kadar Doğu Trakya’ya askeri birlikler götürmeyeceğini ve orada bir ordu toplamayacağını ve bunu sürdüreceğini taahhüt etmektedir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1922: 934).

Mudanya Mütarekesi’nden bir hafta sonra müttefik güçler tarafından Ankara, Lozan’da görüşmelere çağırılmıştır. Barış görüşmeleri öncesinde ise Ankara üç önemli sorun ile karşılaşmıştır. Bu sorunlar ilk olarak barış görüşmelerinin nerede ve ne zaman yapılacağı konusunda yaşanmış; TBMM hükümeti Mudanya Mütarekesi görüşmeleri esnasında Batılı devletlere gönderdiği nota ile barış konferansının 20 Ekim’de İzmir’de gerçekleşmesini teklif etmiş ancak teklif itibar görmemiş ve yapılan görüşmeler sonrasında 27 Ekim 1922’de gönderilen bir nota ile konferansın 13 Kasım’da Lozan’da yapılması kararı alınmış böylece sorun çözülmüş ve TBMM ve İstanbul Hükümetleri müttefik devletlerce ayrı ayrı konferansa davet edilmişlerdir. Böylece çözülen bir sorun başka bir soruna neden olmuş Ankara ve İstanbul Hükümetleri’nin ayrı ayrı çağırılması Türk ulusunun hangi hükümet tarafından temsil edileceği ikilemi yaşanmıştır (Ertan, 1990: 615-616). Daha öncesinde Mustafa Kemal Paşa’nın Türk milletinin tek temsilcisinin Ankara (TBMM) hükümeti olduğunu bildirmesine rağmen İstanbul hükümetinin büyük zafere ortak olması çabası karşılığında Mustafa Kemal meclisteki yoğun tepkiyi kullanarak Saltanatın kaldırılmasını gündeme getirmiş ve Dr. Rıza Nur ve arkadaşlarının vermiş olduğu teklifle 1 Kasım 1922’de Saltanat kaldırılmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, I. Devre, 24. Cilt, s.314). Böylece Lozan’a katılacak hükümet olarak yeni Türk devletinin tek temsilcisi belirlenmiştir.

Çözülen ikinci sorunun ardından Ankara’nın karşılaştığı üçüncü sorun da TBMM’yi temsil edecek heyetin başkanı konusu olmuş ve Lozan’a gidecek heyetin başkanlığı konusunda İsmet Paşa ile Rauf Bey arasında tartışma yaşanmış, bu konuda Mustafa Kemal Paşa Mudanya Mütarekesi’ndeki başarısından ve birtakım etkenlerden dolayı İsmet Paşa’yı tercih etmiştir. Bu etkenlerden biri İsmet Paşa’nın Mudanya Mütarekesi’ndeki başarısı ve Paşa’nın ona olan güveni iken diğeri de Rauf Bey’in Vekiller Heyeti Reisi olmasıdır. Zira diğer devletler Hariciye Vekilleri olarak temsil edilirken Türk tarafının Heyeti Reislik olarak temsil edilmesi söz konusu olamazdı. Bu gelişmelerden sonra da Mustafa Kemal Paşa Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey’e bir telgraf göndererek kendisinin Hariciye Vekilliğinden istifa etmesini yerine İsmet Paşa’nın

geçmesini yazmıştır (Sonyel, 1991: 290-295). Böylece Yusuf Kemal Bey Hariciye Vekilliği görevinden istifa etmiş ve göreve İsmet Paşa seçilerek İsmet Paşa'nın heyet başkanlığı için engeller ortadan kaldırılmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi I. Devre, 24. Cilt, s.208). 3 Kasım 1922'de TBMM'de yapılan toplantıda da hükümet, Lozan Barış Konferansı'na seçilmiş delege ve danışmanlardan oluşan temsil heyetini meclise sunmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 24, 3.11.1338: 326-334). İsmet Paşa delege Heyeti Başkanı olarak bu toplantıdaki beyanatında Lozan'da izlenilecek olan hareket esasını şöyle ifade etmektedir:

Arkadaşlar, Yüksek heyetinizin güvenine mazhar olarak Sulh Konferansı'na Murahhas Heyetimiz gidiyor. Onların Avrupa'da takip edeceği davaların esas yolları şimdiye kadar dünyaca bilinmektedir. Bu, milletimizin öteden beri milli istekleri yolunda takip ve tespit ettiği yoldur ki, Misak-ı Milli ile açıklanmıştır. Misak-ı Milli ve Yüksek Heyetimizin siyasetimize esas olarak kabul ettiği anlaşmalar bizim hareket tarzımızı teşkil eder. Misak-ı Milli ile imzalanmış anlaşmalar çerçevesinde hukukumuzu savunacağız. Ümit ediyoruz ki, hak ve hakikat dünyada o kadar ileri gitmiştir ki isteklerimizi kolaylıkla açıklamayı başaracağız. İnşallah Sulh Konferansı insaniyetin hakkı kabul hususunda çok insafli ve çok ileri olduğuna tanık olur. Heyetimiz için Yüksek Meclis'in daima yardımları ilahi kararın tecellisine vesile olacaktır (TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 24, 3.11.1338: 340).

TBMM'de yapılan toplantı sonrasında da İsmet Paşa ve beraberindeki heyet 5 Kasım 1922'de Lozan Konferansı'na katılmak üzere Ankara'dan İstanbul'a hareket etmiştir. 7 Kasım 1922'de heyet İstanbul'a vardığında İngiltere'deki seçimler münasebetiyle Lord Curzon'un gecikebileceği bu sebepten de konferansın açılışının ertelenebileceği söylenmiştir (İnönü, 2001: 44). Ancak yine de Lozan'a gidiş ertelenmemiş ve İsmet Paşa İstanbul'da kaldığı süre zarfında diplomatik faaliyetlerine devam etmiştir (Şimşir, 1990: 104). Sonrasında heyet iki gün İstanbul'da kaldıktan sonra 13 Kasım'da gerçekleşecek olan konferansa katılmak üzere 9 Kasım 1922'de hareket etmiştir (Sarıhan, 1996: 816). 12 Kasım 1922'de Lozan'a ulaşan Türk heyeti konferansa dair yeni bir durum ile karşı karşıya kalarak konferansın 20 Kasım tarihine ertelendiğini öğrenmişlerdir. Öyle ki gerekçe olarak da İtalya ve İngiltere'nin iç işleri gösterilmiştir (Uzun, 2013: 335-336). Ancak konferansın ertelenme hali konferansa zamanında katılma hususunda titizlik gösteren Türk heyetini rahatsız etmiş, özellikle TBMM tarafından İsmet Paşa'ya gönderilen yazıda da 13 Kasım'da Lozan'da gerçekleştirilecek olan davete zamanında katılma gerekliliğinin vurgusu yapılmıştır (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 7 Kasım 1922). Bu süreçte konferansın gerçekleşmesine kadar İsmet Paşa birtakım diplomatik faaliyetlerde, görüşmelerde bulunurken İtilaf devletlerinin de Türklere kabul ettirmek maksadıyla bir belge hazırlığında oldukları duyumunu almış ve Yunan ordusunun Türkiye'ye karşı kullanılabileceği düşüncesine kapılmıştır. Zira öyle de olmuş ve İngiltere gerek olası bir

Türk saldırısına karşı durabilmek gerekse de konferans esnasında elinde bir koz barındırmak maksadıyla Batı Trakya'daki Yunan ordusunu kışkırtmaktaydı (Uzun, 2013: 347). İsmet Paşa'nın yapmış olduğu diplomatik görüşmeler mecliste de gündeme gelmiş ve Rauf Bey yapılan görüşmelerin, demeçlerin Türk davasının tüm dünyaya duyurulması yönünden önemli olduğunu ifade etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, 147. İçtima, Cilt:25, İçtima Senesi: 3, 29 Kasım 1922: 113).

21 Kasım 1922 günü başlayan konferans süresince o günün şartlarında Lozan ile Ankara arasında haberleşme ve istihbarat alt yapısındaki eksiklikler ve zamanın gerektirdiği şartlar nedeniyle birtakım sorunlar yaşanmış haberleşmek pek de kolay olmamıştır. Gecikmeler, eksiklikler, aksamalar sıkça yaşanmış, zaman zaman aynı telgraf iki kez çekilmiştir. Telgraflar üzerinden yapılan görüşmelerde Lozan'dan Ankara'ya çekilebilen iki telgraftan biri İngilizlerin denetiminde olan '*Eastern*' telgraf hattı iken diğeri de Fransızların denetiminde olan '*Köstence*' hattıdır. Türk tarafı önce '*Köstence*' hattını kullanmayı düşünmüş olsa da konferansın birinci döneminde yalnızca '*Eastern*' hattı üzerinden haberleşme sağlanmıştır. Bu hatlar üzerinden çekilen telgrafların da şifresi çözülmeye çalışılarak önce kendi devletlerinin Dışişlerine aktarılmakta böylece telgraflar geciktirilerek karar süreçlerinde Türk tarafının sıkıntı yaşamaları hedeflenmiştir (Şimşir, 1990: XVII). Tüm sıkıntılara rağmen konferans süresince İsmet Paşa her akşam Ankara'ya görüşmelerle alakalı olarak rapor sunmuş ve verilen raporlar karşılığında da yeni talimatla istemiştir. Bu dönemde Temsil Heyeti, Mustafa Kemal ve Hükümetin desteğini almanın yanında hükümetin baskısını da hep sırtında hissetmiştir. Zira hükümetten kimsenin Temsil Heyeti'ne alınmaması hükümetin karşı tavır takınmasına da sebep olmuştur (Ertan, 1990: 619). Bu durumda da hükümet mebuslarının takındığı tavırları karşısında Rauf Bey, İsmet Paşa ve heyetini müdafaa etmek zorunda kalmıştır (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt:3, Devre:1: 148-162).

21 Kasım 1922 günü başlayan konferansta yaklaşık on gün sonra mübadele konusu gündem olmaya başlamış Türkiye ve Yunanistan arasındaki bu sorun tartışmaya açılmıştır. Türk ve Yunan heyet başkanları nüfus değişimini kabul etmişler ancak çekincelerini de belirtmişlerdir. Bu durumda Venizelos bir taraftan Yunanistan'da oturan Türklerin gitmesi hususuna itiraz etmezken bir taraftan da mübadelenin isteğe bağlı olarak gerçekleştirilebileceğini önermiştir. Bunun karşılığında İsmet Paşa da mübadeleyi kabul etmekle beraber Patrikhane'nin İstanbul'dan çıkartılması koşulunu öne sürmüştü, dahası Başvekil Hüseyin Rauf Bey'in İsmet Paşa'ya gönderdiği 4 Aralık 1922 tarihli talimatında '*yerli Ermenilerin Ermenistan'daki Türklerle mübadelesi*' isteminde bulunmuştur. Tarafların konuya dair karşılıklı olarak görüşlerini belirtmesinden sonra komisyon tarafından iki ülke arasındaki

nüfus mübadelesi çözümü kararı savaş esirleri ile rehinelerin iadesini içerecek biçimde olması şeklinde açıklanmıştır. Bunun yanında Yunan temsil heyeti '*gönüllülük*' esaslı bir mübadeleden yana iken Türk temsil heyeti '*zorunlu*' olmasından yana bir tavır sergilemiştir. Ayrıca komisyon başkanı Patrikliğin İstanbul'dan kaldırılması meselesi sebebiyle mübadelenin neticelenmediğini belirtmiştir. Türk temsil heyetince siyasal bir kışkırtma merkezi konumunda olan Patrikliğin komisyon tarafından siyasal nitelik ve yönetim yetkilerinden yoksun bırakılarak İstanbul'da yalnızca dini bir kurum olarak kalması teklifi müttefik devletlerin desteği ile kabul edilmiştir (Özcan, 2017: 54-56).

Konferansın üzerinden epey zaman geçmesinin üzerine İsmet Paşa mali ve iktisadi konularda bir gelişme sağlamanın imkânı olmadığını 22 Aralık 1922 tarihli telgrafında Rauf Bey'e bildirmiş ve bu durum karşısında sorunun en iyi çözümü için Hasan Bey'in Ankara'ya gönderilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ankara'ya giderek sorunlarla alakalı olarak hükümetten yeni talimatlar alan Hasan Bey, Ankara'da bulunduğu sırada 1 Ocak 1923 tarihindeki TBMM'nin gizli oturumunda milletvekillerine Lozan'a dair gelişmeler hakkında bilgiler vermiş (Şimşir, 1990: 261-262) ve burada meclis görüşünün oluşturulması ve Türk kamuoyunun bilgilendirilmesi maksadıyla imtiyazlar hususunda müttefik devletlerin isteklerinden bahsetmiştir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt: 3, Devre: 1, İçtima Senesi: 3: 1183-1184). Ancak Hasan Bey'in Ankara'da bulunduğu süre zarfında da mali ve iktisadi sorunlar için herhangi bir çözüm sağlanamamış, Şubat 1923'e gelene kadar da Doğu Trakya, Musul, kapitülasyonlar, maliye, Yunan tazminatları gibi meselelerde herhangi bir gelişme sağlanamamıştır (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt:3, Devre: 1: 1258). Ayrıca İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Hariciye Vekâleti Vekili Rauf Bey de Lozan'da gerçekleşen gelişmeler, görüşmeler ve alınan kararları daimî olarak meclise sunarak mecliste yapılan mülahazalarda Türk devletinin fikirleri güncel tutulmaya çalışılmıştır (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt:3, Devre: I, 25 Aralık 1922: 1146-1163). Sonrasında da 4 Şubat ve 23 Nisan 1923 tarihleri arasında Lozan Konferansı kesintiye uğramıştır (Ertan, 1990: 620).

21 Şubat 1923 tarihinde mecliste Lozan Barış Konferansına dair birtakım değerlendirmelerde bulunan İsmet Paşa, her ne kadar tam manasıyla Türkiye'nin talepleri karşılanmasa da görüşmeler sırasındaki önerilerde her iki tarafın da birtakım tavizler vermesi koşuluyla anlaşmanın Türkiye için olumlu bir seyir alacağını savunmuştur. Ancak İsmet Paşa'nın sunduğu bu rapor muhalefet tarafından olumlu görülmemiş, karşı çıkmıştır (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt:3, Devre: I, 21 Şubat 1923:1290-1295). Ayrıca 27 Şubat'ta Meclis'te Lozan hakkında başlayan görüşmeler ilk olarak heyetin ve hükümetin sert tavırlarla karşılaşmasına sebep olmuştur. Bilhassa temsil heyeti içerisinde yer alamayan Ali Şükrü Bey,

Sırrı Bey, Mustafa Durak Bey, Yusuf Ziya Bey gibi mebuslar öncelik Karaağaç, Musul olmak üzere mali konular da dâhil pek çok hususta İsmet Paşa ve Rauf Bey'e karşı eleştirilerde bulunmuşlardır (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt:3, Devre: 1, İçtimai Senesi: 3, 27 Şubat 1923). Bu durumda Mustafa Kemal Paşa devreye girerek konunun asabiyetle görüşülmesinin uygun olmadığını belirtmiş ve mebusların eleştirilerine karşı da heyetin meclise karşı değil, hükümete karşı bir mesuliyet olduğunun ve Temsil Heyeti'nin fiil ve hareketinden ona talimat vermiş olmaktan mesul olanın da hükümet olduğunun altını çizerek Temsil Heyeti'nin yanında bir tavır sergilemiştir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt:4, Devre: 1, İçtimai Senesi:3, 6 Mart 1923).

Meclis'te yapılan görüşmelerin ardından da konferans çalışmalarına yeniden başlanmış ve 8 Mart'ta Batılı devletlere gönderilen bir nota ile barış şartları izah edilmiştir. Bu şartlar kapsamında Karaağaç Yunanistan'a bırakılarak, Boğazlar ve azınlıklar hususunda bir anlaşmazlığın yaşanmadığı izah edilmiş fakat borçların ödenmesi mevzusunda uzlaşma sağlanamamıştır. Bunun üzerine 28 Mart'ta müttefikler cevab-ı karşılık olarak görüşmelerin 23 Nisan'da yeniden başlayacağını duyurmuşlardır (Bilsel, 1933: 109). Notanın kabul edilmesiyle de Ankara'da Lozan'ın ikinci dönemi için çalışmalar hızlandırılarak öncelikle 1 Nisan 1923'te Birinci TBMM feshedilmiştir. Fesih işlemini hızlandıran da hem Lozan Konferansı'nın devam ettiği hem de kesintiye uğradığı dönemlerdeki mebusların tutumları olmuştur. Zira Lozan Barışı'nın var olan meclisle onaylanması namümkün olacağından fesih yolu tercih edilmiştir (Okyar, 1980: 100).

Görüşmelerin yeniden başladığı konferansın ikinci dönemi 23 Nisan 1923'te başlamış, birinci döneme kıyasla birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Türk heyetinin başkanı tekrardan İsmet Paşa iken müttefiklerin heyet başkanlarında farklılıklar olmuştur. Türk tarafı açısından da yaşanan yeniliklerle meclis feshedilerek temsil heyetinin üzerindeki baskı kaldırılmış olmuştur. Ayrıca birinci dönemde İngiltere ile alakalı meseleler büyük oranda çözüme kavuşturulduğu için ikinci dönemde daha çok mali ve ekonomik konular gündem oluşturmuştur. Bu sebeple de Fransız, İtalyan ve Yunan temsilcilerle karşı karşıya kalınmıştır. Borçların ödemesi hususunda soğuyan ilişkiler bilhassa Yunanistan'dan istenen savaş tamirâtı konusu ile daha da gergin bir hal almıştır. Ancak Yunan Heyeti Başkanı Venizelos'un tamirat bedeli olarak Karaağaç'ı teklif etmesi üzerine İsmet Paşa başarı sağlanabilmesi maksadıyla Karaağaç'a karşılık tamirattan vazgeçtiğini Ankara'ya bildirmiş ve karşılığında da Mustafa Kemal Paşa'dan *"tamirâtı kabul etmek ya da etmemekte ısrar yoktur"* şeklinde telgraf almıştır. Böylelikle barış için ortadan kalkan engeller sonrasında İsmet Paşa imza için hükümetten yanıt beklemeye başlamıştır. 19 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa'dan telgraf alınması üzerine

(Ertan, 1990: 622-624) 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır (Oran, 2001: 215-219). Görüşmelerde ele alınan konular Barış Antlaşması, Barış Antlaşması'nı tamamlayan sözleşmeler, bildiriler ve protokoller gibi belgelerle sonuçlandırılmıştır. Bu siyasi hava içerisinde antlaşma'nın imzalanmasından kısa bir süre önce de Yunanistan Küçük Asya Felaketi olarak adlandırılan siyasi bir kriz içerisine girmiş bulunmaktadır¹⁷ (Oran, 1989: 67-242). Küçük Asya yenilgisi Yunanistan için ülke içerisinde bir hesaplaşma ortamının oluşmasına sebep olmuş ve 23 Eylül 1922'de ilk olarak Midilli ve Sakız Adaları'nda ortaya çıkan askeri hareketlenme kısa zamanda tüm Yunanistan'a yayılmıştır. Yunanistan'da ortaya çıkan bu askeri hareketlenmenin öncüleri, Türkler karşısında yenilgiyle sonuçlanan Anadolu Harekâtının intikamını hem kraldan ve hükümetten hem de yönetici ve komutanlardan almışlar, sonrasında da askeri yargı yoluyla yargılanmışlardır. Böylece Küçük Asya Felaketi sırasında önemli görevlerde bulunan kişiler hemen tutuklanmışlardır. 1922 yılının Ekim ve Kasım ayında süren ve '*Altılar Davası*' olarak adlandırılan bu dava sonunda altı sanık ölüm ile cezalandırılmıştır (Derya-Tağmat, 2014: 146). Bu durum Yunanistan'ın Batı karşısında büyük ölçüde değer kaybetmesine sebep olmuştur (Smith, 2002c: 460-461).

Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak bağımsızlıklarını elde eden ulus devletler, kendi etnik gruplarından oluşan homojen bir ulus yaratabilmek amacıyla İmparatorluğu'nun elinde bulunan bireylerin kurtarılabilmesi için gerileyen Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmışlardır (Volkan ve Itkowitz, 2002: 221). Yunanistan özelinde bu durum 1919-22 arasında Yunanların '*Küçük Asya Felaketi*' olarak adlandırdığı Türklerin ise '*İstiklal Savaşı*' şeklinde ifade ettiği işgal teşebbüsü ile devam etmiştir (Aksu ve Küçük, 2018: 219). 1922 Türk ve Yunan tarih algısında zıt iki olguyu barındıran bir tarihtir. Yunan tarih algısındaki karşılığı '*ulusal felaket*' olan 1922, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve Yunanlılığın sona ermesi şeklinde iki taraf içinde belleklerde farklı şekilde yer edinmiştir. Türk ve Yunan ulusal tarihinde hafızalarda derin bir yer edinen Anadolu, Yunanlar için kaybedilen ulus toprakları iken, Türkler için kurtarılan ulus toprakları olmuştur (Özsüer, 2015:187). Başka bir deyişle birinin '*felaketi*' olan bu tarihi olay diğlerinin '*zafer*'i olmuştur (Yorulmaz, 2014: 122). Görüldüğü üzere bahsedilen her iki toplumunda ortak yaşanmışlıklar karşısında ortak bir hafızaya ve duygulara sahip olması neredeyse imkânsız gibidir (Demirözü, 2003a: 173). Bu sebeple de 1922 Küçük Asya Felaketi, Yunanlar için cennetten kovulma ile eşdeğer bir travmadır. Böylesi bir felaket sonrasında da hayatlarına yeni bir trajedi eklenmiştir. Trajedinin kurbanları /mazlumları Yunanlar iken, katilleri Türkler olmuş ve hayal ettikleri toprakları sonsuza kadar kaybetmiş

¹⁷ Lozan Barış Antlaşması ve tamamlayıcı belgelerin tam metinleri için bkz. (Soysal,1989a: 67-242).

olmanın yasını tutmuşlardır (Demirözü, 2017: 69). Öte taraftan Yunanlar açısından bakıldığında yüzyıllar boyunca Osmanlı himayesi altında yaşamış olan bu topluluğun Osmanlı'nın devamı niteliğinde olan Türkiye'ye iyimser bakması düşünülemez. Çünkü toplumların hafızalarında zaferler kadar canlı tutulan başka bir milletin egemenliği altında yaşama pratiği olan '*travma*' da yer almaktadır (Çevik ve Çevik-Ersaydı, 2011: 6). Başta '*Megali İdea*'yı gerçekleştirme olarak görünen Yunan ideolojisinde varılan bu noktada Küçük Asya Felaketi'nin getirdiği durum sonrasında yaşanan Nüfus Mübadelesi ile birçok Yunan Anadolu topraklarından göç etmiştir. Bu yenilgi yalnızca askeri bir yenilgi olarak değil aynı zamanda Küçük Asya'da bulunan Yunanların köklerinden ayrılması sebebiyle manevi bir duygu taşımaktadır (Özsüer, 2015: 186).

Mübadeleden hemen sonra Yunanistan'da olayla alakalı olarak pek çok roman ve öykü yayınlanmıştır. Yayınlanan bu roman ve öykülerin yazarları İ. Venezis, S. Doukas, S. Mirivilis, F. Kontoglou, D. Sotiriou, L. Nakou, P. Prevelakis, Y. Theotokas, N. Kazantzakis, M. Loudemis ve sonrasında yetmişli, seksenli yıllardan sonra Ch. Samouilidis, A. Nenedakis, Anzel Kurtyan, Y. Andreadis ve son yıllarda M. Veinoglou, Katerina Zarokosta gibi yazarlar mübadele dönemini anlatan Yunan edebiyatı yazarlarının bir kısmı olmuştur. Bu yazarların bazıları mübadeleyi yaşamış başka bir deyişle görgü şahidi olan kimselerdir. Burada anlatılanlar da mübadillerin Anadolu'daki hayatları ile alakalıdır ve genel olarak mübadele öncesi hayat anlatılmaktadır. Özünde İstanbul ve Anadolu olayların geçtiği yerler olarak ele alınsa da gerçek şudur ki bahsedilen yerler orası ya da burası, bırakılan veya gelinen yöre şeklinde ifade edilmekte, iki taraf iç içe ele alınmaktadır ve biri bir diğerine yani ötekisine dayanarak anlam kazanmaktadır. Diğer taraftan bu anlatılar sadece edebiyatla sınırlı tutulmamış aynı zamanda araştırmalar, anı kitapları yazılmış pek çok da dernek kurulmuştur (Millas, 2003b: 3).

Bahsedilen bu roman ve öykülere bakıldığında Yunan edebiyatında mübadele olayı bir '*son*' olarak anlatılırken, Türk edebiyatında İstiklal Savaşı'nın sonu ve bir başka açıdan da nüfus mübadelesinde bir '*başlangıcın*' işareti olarak karşılanmaktadır. Öyle ki bu durum mutlu ve umutlu bir başlangıcın işareti olarak algılanmaktadır. Yunan tarafından ise bu durum şüphesiz acılı, nostaljik bir '*son*' olarak ele alınmaktadır. Onlar için yirminci yüzyılın başları yeni bir başlangıç, yeni bir gelecek değil de, Küçük Asya Felaketi adını alan bir travma, bir yenilgiyle alakalıdır. Bu yenilgiyle yaşanan acılı süreç, yoksulluk, evden sürgün edilmek genel olarak Ortodoksların hayat görüşüne pek yabancı değildir. Bu bağlamda Küçük Asya Felaketi Yunan halkının kolayca algılayabileceği bir olay ve eskiden de tekrarlanmış olan trajedilerin devamı niteliğindedir. Aslına bakılırsa Hristiyanların ezilmesi, acı çekmesi veya Doğa

Roma'nın yok edilmesiyle Ortodoks cemaatin koruyuculuğunu kaybedip ikinci sınıf cemaat olması gibi bir felakettir (Millas, 2003b: 4-5).

Yunan edebiyatı ile kıyaslandığında ise Türk edebiyatında mübadelenin hemen sonrasında bu olay edebiyata aksettirilmemiştir. Seyrek ve kısa göndermeler dışında 1980'lere kadar Türk edebiyatında mübadele olayı temel konu veya '*önemli bir konu*' olarak ele alınmamıştır. Yalnızca bir iki romanda birkaç cümlede yer almaktadır. Örneğin Faik Baysal'ın '*Sarduvan*' adlı romanı şu şekilde başlamaktadır:

Sarduvan eski bir Rum kasabası. Yaşlıların dediğine göre yakın zamana kadar da burada Rumlar oturmuş. Yıllar önce bu Rumların bazıları küp küp altınlarını toprağa gömerek yabancı ülkelere kaçmışlar, bazıları da yalancıkdan da olsa Müslüman olup oldukları yerlerde kalmışlardır. Ama benim size anlatmak istediğim bunlar değil (Baysal, 1944).

Bir diğer örnek ise Sabahattin Ali'nin '*Çirkince*' öyküsünde Türkiye'ye yerleşen mübadillerin zor durumda kaldıkları ve onlara sağlıklı yaklaşılmadığı konusunda devlete ve düzene yöneltile eleştiri hali anlatılmaktadır (Ali, 1947). Bu şekilde benzer örnek birkaç cümleden ibarettir. Burada kısaca bahsedilen konu ilerleyen bölümlerde detaylı olarak anlatılmıştır. Varılan bu noktada da 1922, Yunanlar için gerek Megali İdea'nın sona erdiği bir hayal kırıklığı gerekse de politik, askeri, ekonomik ve toplumsal manada Yunanların acı yenilgisi olarak Yunan kolektif belleğinde tarihi bir kesit olarak anılmaktadır (Özsüer, 2015: 186).

Türk tarihinde ise 1922, İstiklal Savaşı'nda işgalci güçler karşısında verilen vatan savunması olarak sembolleştirilmektedir. Bu mücadelenin galibi de '*Yunanları denize döken*' Türk tarafı olmuştur (Oral, 2009: 214). Fakat 1922 yalnızca yurdun bağımsızlığı olarak değil, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti ile Türk kolektif belleğinde rejim değişikliğini ve Türk millî kimliğini oluşturan önemli bir tarih algısının başlangıcı sayılmaktadır (Özsüer, 2015: 187).

Görüldüğü üzere 1922, Türk ve Yunan tarihinde iki farklı algının sonucudur. Yunanlar için büyük ulus rüyasını kâbusa çeviren '*son*' iken Türkler için '*başlangıç*' olması sebebiyle iki zıt olguyla kesişen bu tarih her iki ülke tarihinde farklılık göstermektedir (Teres, 2010: 11).

Haliyle iki taraf için de bu tarihi dönemler '*biz*' ve '*öteki*' ekseninde taban tabana zıt olarak gelişmektedir. Böylesi bir perspektifte de '*öteki*' olarak kategorize edilenler her zaman tehdit olarak düşünülebilmektedir (Onur, 2003: 256). Öyle ki her devletin '*tehdit*' tanımlamasına bakıldığı zaman tarihten birtakım yaşanmışlıklarla karşılaşarak geçmişin izini görmek mümkündür (Yorulmaz, 2014: 121).

Yunanistan da Küçük Asya Felaketi ile ciddi bir siyasi kriz içerisine girmiş ve Venizelos tüm anlaşma ve belgeleri imzalamakla görevli olarak tek başına Lozan Konferansı'na katılmıştır. Konferansta iki ülke arasındaki sorunları; sınır sorunları, insani sorunlar ve mali sorunlar olarak ele almak mümkündür (Fırat, 2001a: 326). Lozan Barış Konferansı 20 Kasım 1922'de başlamış, fakat kesin bir sonuca varılmadan Şubat 1923'te dağılmıştır (Soysal, 1989b: 69). Bu süre kapsamındaki görüşmeler '*Birinci Dönem Görüşmeler*' olarak ifade edilmektedir. Birinci Dönem Görüşmeleri sırasında 30 Ocak 1923'te imzalanan '*Türk ve Rum Halklarının Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol*', gerek Türkiye gerekse de Yunanistan açısından azınlıkları kapsayan yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur (Boyraz, 2016: 2707) ve bu dönem kapsamında dokuz maddeden oluşan '*Mübadele Sözleşmesi*'nin uygulanması hususunda anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır (Zeynep-Alantar, 2001. 72). Lozan'da imzalanan bu mübadele sözleşmesine göre Türk topraklarında yerleşik bulunan Rum Ortodoks olan Türk uyruklular ile Yunan topraklarında yerleşik bulunan Türk-Müslüman olan Yunan uyrukluların 1 Mayıs 1923'ten itibaren '*Zorunlu Mübadelesi*' kararlaştırılmıştır. Böylece mübadele İstanbul'da oturan Rumlar ile Batı Trakya'da bulunan Müslümanları kapsamayacaktır. Başka bir ifadeyle 30 Ekim 1918 gününden önce İstanbul'a yerleşmiş bulunan bütün Rumlar İstanbul'da oturan Rumlar olarak kalacaktır. İki ülke arasında da nüfus değişimine sebep olan bu olay neticesinde Mustafa Kemal Paşa, mübadeleyi hem homojen bir Türk Devleti'nin oluşturulması gayesi şeklinde değerlendirmiş ve ülke içinde bulunan azınlıkların Osmanlı Devleti dönemindeki gibi tehdit oluşturması ve dış güçler tarafından Türkiye aleyhinde kullanılması durumunu göz ardı etmemiş hem de Rumların ülke içinde kalmaları sebebiyle duyulan kaygının altında yatan unsurlardan biri olarak Megali İdea ülküsünün Türkiye'yi rahatsız edici fikri yok edilmiştir. Dolayısıyla, mübadelenin gerçekleştirilecek olması Megali İdea ülküsünün sonu düşüncesini taşımaktadır (Uzun, 2004: 41-42).

Mübadelede iki ülke arasında antlaşmanın özellikle ikinci maddesinin uygulamaya koyulması hususunda çıkan anlaşmazlık sebebiyle iki ülke arasındaki gerginliği arttırmıştır (Zeynep-Alantar, 2001: 72-73). Bunun üzerine Türk ve Rum halkı arasında yapılan mübadele antlaşmasının ikinci maddesinde geçen '*Etabli*'¹⁸ kelimesinin açıklanması için Tevfik Rüştü Adalet Divanı'na gönderilmiş¹⁹ ve böylece antlaşmanın ikinci maddesi kapsamında olan "30

¹⁸ Muhtelit Mübadele Komisyonunca Etabli kelimesinin açıklanması. "Muhtelit mübadele komisyonunda Etabli kelimesinin tefsiri etrafında cereyan eden müzakeratı havi Türk heyet-i Murahhası reisi Dr. Tevfik Rüştü Bey'in 13 Eylül 340 tarihli sureti merbut takriri icra vekilleri heyetinin 14 Eylül 340 tarihli içtimasında kıraat olundu". (BCA.,030.18/11.43.17).

¹⁹ "Türk- Rum ahalisinin mübadelesi hakkındaki mukavelenamenin 2. maddesinin tefsiri hakkında Cemiyet-i Akvam tarafından havale kılınan meselenin tetkiki için 12 Kanun-ı sanide fevkalade içtima davet olunan Beynelmillel Divan-ı Adalet 10 Kanun-ı saniden mütakaddem alakadar hükümetlerin muhtıralarına destek olma

Ekim 1918 gününden önce yerleşmiş bulunan tüm Rumlar '*Yerleşik Etabli*' olarak nüfus mübadelesi çerçevesinde tutulacaklardır. Fakat iki ülke arasında sorun teşkil eden bu durum esasında iki tarafın da '*Etabli*' yerleşmiş kelimesini farklı anlamlandırmasından kaynaklanmıştır. Bu sayede de Yunanistan zorunlu mübadele neticesinde büyük bir göç alacağı endişesinden kaynaklı olarak sözleşme şartlarını engellemeye çalışmıştır. Zira pek çok Rum'u yerleşik statüsünde bulundurarak yeni göçmen dalgasından kurtulacak aynı zamanda İstanbul ile olan ticari bağlarını korumaya devam edecek ve yaşanan Megali İdea hezimetini yumuşatmaya çalışacaktır (Uzun, 2004: 42).

Lozan Barış Görüşmeleri 23 Nisan 1923'te tekrar başlamış ve 24 Temmuz 1923 tarihinde Barış Antlaşması ve ekleri imzalanarak görüşmeler sona erdirilmiştir (Soysal, 1989b: 69). Görüşmeler esnasında bugünün bile anlaşmazlık konusu olan '*adaların silahtan arındırılması*' konusu karara bağlanmıştır. Lozan Barış Görüşmeleri başladığı 20 Kasım 1922 tarihinde adalar üzerindeki hâkimiyet savaş öncesi dağılımda olduğu gibiydi. Başka bir deyişle Türkiye, Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan adalarına sahipti; Oniki ada İtalyan egemenliği altında bulunuyordu (Özman, 1988: 199).

Kısaca Barış Konferansı'nda Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlar '*sınırların tespiti*' ile '*nüfus mübadelesidir*'. Yunanistan savaş tazminatı karşılığında Karaağaç'ı Türkiye'ye verirken, Karaağaç Türkiye'de kalmak şartıyla Türk-Yunan sınırı olarak Meriç nehri kabul edilmiştir (Soysal, 1983: 177-183). Ayrıca tazminat konusu, görüşmelerin zorlu geçmesine sebep teşkil etmiştir. Türkiye savaş esnasında Yunanistan'a herhangi bir maddi hasar oluşturmadığını fakat Yunanistan'ın kendi ülkesinde maddi hasara sebep olduğunu, bu kapsamda da kendisine tazminat ödemesi gerektiğini ifade etmiştir. Yunanistan yaşadığı ekonomik sıkıntılardan ötürü tazminat veremeyecek durumda olduğundan Venizelos Türkiye ile uzlaşma sağlayabilmenin yolu olarak maddi tazminat karşılığı Karaağaç bölgesinin Türkiye'ye verilmesini teklif etmiştir (Sonyel, 1991: 343-346). Lozan Antlaşması'nın 12. maddesine göre Yunanistan'a verilecek yerler '*İmroz ve Bozcaadaları ile Tavşan Adaları dışında, Doğu Akdeniz Adaları ve özellikle Limni, Semadirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adaları*' şeklinde belirlenirken, 13. maddeye göre de '*Midilli, Sisam ve Nikarya Adaları*' askerden aynı zamanda harp araç ve gereçlerinden arındırılacaktı (Soysal, 1983: 177). Böylece Lozan Barış Antlaşması'nın 1923'te imzalanmasının ardından Türkiye, milletlerarası sistemde

arzusunda bulunduğu divan-ı mezkur ile Cemiyet-i Akvam kitabet-i umumiyesinden suret-i telgrafnamelerde beyan edilmekte olduğundan Tevfik Rüştü Bey'in 'etabli' kelimesi hakkında Türk nokta-i nazarını lede'l iktiza teşri' eylemek üzere Lahey izamı hariciye vekalet celilesinin umur-ı siyasiye müdüriyet-i umumisi ifadesiyle varid olan tezkiresinde teklif kılınmış ve keyfiyet-i icra vekilleri heyetin 18/12/340 tarihli içtimamızda lede'l tezekkür teklif-i vaki' muvafık görülmüştür" (BCA., 030.18/12.63.14)

bağımsız bir devlet olarak yer almaya başlamış (Sander, 2000: 169-170) ve Cumhuriyet dönemine girilmiştir. İki ülke arasındaki sorunların çözülmeye çalışıldığı ve Türkiye'nin dış politikasında artık barış ve istikrar arayışında bulunduğu bu dönem (Oğul, 2018: 7) diğer başlıkta detaylı olarak anlatılmıştır.

2.4.3. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi (1923-1990)

Lozan hem Türklerle Yunanlar arasındaki yüz yıllık çatışma anlamında bir başlangıç sayılırken hem de iki ülkenin dış politikası açısından bir dönüm noktası oluşturmuş ve iki ülke arasındaki önemli denge Lozan Antlaşması ile sağlanmıştır (Uysal, 2007: 1). Bu dönem açısından değerlendirildiğinde Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin biçimlenmesinde Lozan Barış Konferansı ve bu konferansta alınan kararlar etkili olmuştur (Gökçen, 2002: 145). Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla yeni bir sayfa açılmış, iki ülke arasındaki ilişkiler bu antlaşmanın çizmiş olduğu sınırlar ve karşılıklı denge kapsamında bölgesel barış ve istikrarı hedeflemiştir. Buna karşılık tarihi süreçte karşılıklı dengeyi sürdürmek pek de kolay olmamıştır (Aksu, 2014: 1).

Bir taraftan 1923'ten bu tarafa iki devletin karşılıklı olarak bir toprak kaybı söz konusu olmamış, sınırlar da korunmuş ve iki devlet arasında çatışma olmadığı gibi birinin diğerine karşı verdiği İstiklal Savaşı sonrasında zaman zaman birtakım ortak tehditlere karşı bir arada bulunmuşlar ve aralarındaki gerginliğin yumuşadığı dönemleri de yaşamışlarken (Ak, 2014: 256), diğer taraftan da 1923 Lozan Antlaşması sonrası 1928 yılına kadar geçen beş yıllık dönem iki ülkenin bahsedilen antlaşmadan kalan sorunlarla uğraşmaları kapsamında devamlı karşı karşıya kaldıkları bir dönemi kapsamıştır (Fırat, 2001a: 342-344). Bu durum ilk bakışta, barış görüşmeleri kapsamı adı altında iyimser bir tablo gibi görünse de; bu iyimser havanın yerini zamanla karamsarlığa, krizlere, tartışmalara bırakacağı görülecektir (Gökçen, 2002: 145).

Barış görüşmeleri kapsamında değerlendirilen mübadele, Türkiye ile Batılı devletlerarasında gerçekleştirilmesi düşünülen Lozan Barış Antlaşması'nın esaslarını gerçekleştirmek üzere toplantılar yapıldığı sırada Türkiye ile Yunanistan arasında gelişen karşılıklı değişimi ele alan bir fikir olagelmıştır (Kara, 2005: 189). Beş yıllık bir döneme tekabül eden Türkiye ve Yunanistan'daki azınlıkların durumunun yasal bir zemine oturtulması hedeflenerek, uluslararası bir boyut kazanan bu sorun için Milletler Cemiyeti tarafından Dr. Nansen²⁰ görevlendirilmiştir. Her iki ülkeye ziyaretlerde bulunarak çözüm yolları arayan

²⁰Dr. Nansen'in Anadolu'daki seyahatine dair Cenevre Baş şebhenderi Cemil Selman'ın bu konu hakkındaki raporu ve Dr. Nansen'in memuriyetine dair telgraf (BOA., HR.SYS.2730/11).

Nansen, bu sorun için tek bir çözüm yöntemi olmasa da en basit yöntem olarak nüfus değişiminin isteğe bağlı olması İstanbul Rumlarının buna dâhil edilmemesi önerisinde bulunmuştur. Fakat bu öneriye Türkiye tarafından Batı Trakya’da bulunan Müslümanların azınlık olarak değil, çoğunluk olarak bulunduğu esasıyla karşı çıkılmıştır. Yunanistan da ülkesinde yaşanan göçmen yığılmasından kaynaklı olarak 350 bin göçmenin Anadolu’ya gönderilmesi talebinde bulunmuştur (Sepetcioğlu, 2014: 55). Nansen halkların iç içe girmişlikten kurtarılması halinin barışın tesisinde önemli olduğunun üzerinde durmaktadır. Zaten Türklerin ve Rumların iç içe yaşama olasılığı pek kalmamıştır. Bu sebeple de göçün yasal boyutu üzerinde durmak kaçınılmaz bir hal almıştır. Böylece mübadeleye dair düzenleme 30 Ocak 1923’te imzalanmış ve ‘*Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine ilişkin Sözleşme ve Protokol*’ olarak adlandırılmıştır (Kara, 2005: 189-191). Antlaşmanın 1.maddesinde bulunan

Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelesine girişilecek ve hiçbir kimse, Türk veyahut Yunan Hükümeti’nin izni olmadıkça Yunanistan’a dönerek orada yerleşmeyecektir (BCA., 272.00.12/40.40.3).

ifadesi üzerine mübadele hususunda kimlerin yerleşik sayılacağı sorunu ile karşılaşmıştır.

Antlaşmanın 2. maddesinde ise 1912 kanununda yapılan sınırlandırma ile 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşen yani İstanbul’da oturan tüm Rumlar yerleşik olarak sayılacaktır (BCA., 272.00.12/40.40.3) Nüfus mübadelesi sırasında oluşan sorunlar ve bu sorunlara dair faaliyetler (BCA., 030 (06.11.1923) 123 875 8) üzerine yukarıda da ifade edildiği gibi Lozan her ne kadar Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunları çözerek denge oluşturmuş olsa da mübadele ve patrikhane konuları Lozan’dan sonra da iki ülke arasında sorun teşkil etmeye devam etmiştir. Patrikhane sorunu 1925’te çözümlenmişken, mübadele konusu 1930 yılına dek Türkiye ile Yunanistan arasında gerginliğin sürmesine neden olmuştur. 1930 yılında da mübadele anlaşması ile uzlaşya varılmış ve aynı yıl Venizelos’un Türkiye’yi ziyaret etmesi ikili ilişkilerde yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir (Uysal, 2007: I). Venizelos’un ülkeyi ziyaretinden önce 10 Haziran 1930’da Türkiye ile Yunanistan arasında, iki ülke için de sorun oluşturan mübadele konusuna çözüm getiren bir sözleşme imzalanmıştır. Bu sözleşme kapsamında yedi yıldan beri süregelen anlaşmazlıklara son veren bu anlaşmaya göre İstanbul’da yaşayan tüm Rumlar geliş tarihleri dikkate alınmaksızın Etabli²¹ kapsamına alınmış,

²¹ Burada kullanılan “Etabli” kavramının anlaşmazlığı hususunda Türk ve Yunan tezi bulunmaktadır: Türk tezi “yerleşik” tanımının kapsamını Türk yasalarına uygun bir şekilde olması gerektiğini savunurken, Yunan tezi ise;

aynı şekilde Batı Trakya'daki Türkler de Etabli sayılmıştır. Diğer taraftan da iki ülkenin azınlıklarına ait mallar hususunda da gelişmeler sağlanarak bu hususta Türk ve Rum taraflarına malları iade edilecekti (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 5 Temmuz 1930).

Venizelos'un 30 Ekim 1930 tarihinde yapmış olduğu ziyaretinde de iki ülke arasında '*Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması*' imzalanmıştır. Bu antlaşmaya ek olarak '*Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılması Protokolü*' ve '*Oturma, Ticaret ve Denizcilik Sözleşmesi*' imzalanmıştır. İmzalanan bu antlaşma da '*Ankara Antlaşması*' olarak ifade edilmektedir (Gökçen, 2002: 148). Böylece eski düşmanlar yeni dostlar dostane komşuluk geliştirme adına önemli adımlar atmışlardır (Bilgiç: 2015: 17). Beraberinde yakınlaşmayı getiren bu antlaşma ile iki ülke arasındaki ekonomik, siyasi ve hukuksal meseleler çözüme kavuşturulmuştur. Böylece bu antlaşma sayesinde Lozan'dan kalan en önemli sorun halledilmiş, aynı zamanda iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcının sinyalleri verilmiştir (Sarıkoyuncu-Değerli, 2006: 250).

1930'lara gelindiğinde İtalya'da Mussolini'nin, Almanya'da Hitler'in faşist politikaları bilhassa İtalya'nın Akdeniz'deki nüfus alanını genişletme çabası ve Bulgaristan'ın revizyoncu tavrı iki ülkenin yakınlaşmasında etkili olmuştur. Bu durum da iki devlet başkanı Atatürk ve Venizelos aralarındaki anlaşmazlıklara son vererek barışın tesisinde önemli adımlar atmışlardır (Sarıkoyuncu-Değerli, 2006: 257). 1930 yılında başlayan bu dostane ilişkiler Yunanistan'ın sağladığı destek neticesinde 1932 yılında Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesi ile iki ülkenin yakınlaşmasını sağlayan olumlu bir adım olmuş ve bu durum iki ülke arasındaki ilişkilerin yumuşamasını sağlamıştır (Oğul, 2018: 7). Yine 1930'larda yaşanan Kıbrıs'ı bir Yunan Adası durumuna getirerek, Yunanistan'la birleştirmek (Enosis) ulusal hedefi ile yaşayan Rumlar, bu amaçlarını gerçekleştirmeyi sağlayabilecek her ortamı değerlendirmeye çalışmışlardır. Zira Rumları bu hayale iten Teselya, Epir, İyoya adaları ve Girit'in peşpeşe Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopararak Yunanistan'a verilmesi olmuştur. Öyle ki Yunanistan'ın Eski Bizans topraklarını '*esaretten kurtarma*' ve '*Büyük Yunanistan'ı bu topraklarda kurma*' hedefi olan Megali İdea'nın kısa sürede gerçekleşmekte olduğunu gören Rumlar, Kıbrıs'ın da aynı şekilde bir gün Yunanistan'a ilhak edileceği hayaline kapılmışlardır. Bu kapsamda da Ada'ya dair gelişen her siyasi olayı emellerine ulaşmak için bir basamak olarak gören Rumlar, Enosis isteklerini Ada Valiliğine, İngiliz Hükümetine '*muhtıra*' olarak sundular. Ancak her defasında olumsuz yanıt alan Rumlar Ada'nın Yunanistan'a ilhakına yönelik olarak

"yerleşmiş olanlar=etablis" ne Türk ne de Yunan yani bu iki hükümet kanunlarına bağlı kalınmadan yalnızca uluslararası hukuka göre belirlenmesi gerektiğini savunmaktadır (Erim, 1944: 63).

1931 yılında İngiliz yönetimine karşı fiili bir isyan başlattılar. Bu isyanda Yunanistan'ın da desteği yadsınamaz bir durumdu (Göktürk, 2008: 335-338). Ne var ki Kıbrıslı Rumlar için hasretle beklenen ülke konumunda olan Yunanistan ise adadaki Rumların bu hasretini dindirecek bir etkide güce sahip değildi (Tezel, 2008: 111). Ayrıca Kıbrıslı Rumların Enosis hususundaki beklentileri de yalnızca İngiliz yönetimine karşı değil, aynı zamanda adada yaşayan Türklere karşı da bir nefretin oluşmasına sebep oldu. Zira Kıbrıs İngiliz yönetiminde olsa da resmi olarak hala Osmanlı toprağıydı Mücadele Enosis mücadelesi iken Kıbrıslı Türkler bu mücadeleye karşı çıkmışlar ve eğer Kıbrıs el değiştirecekse adanın gerçek sahibi olan Türkiye'ye geri verilmesini talep etmişlerdir (Yellice, 2012: 18). 1930 yılında başlayan Balkan Konferansları ise Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin daha da yakınlaşmasını sağlamıştır. Altı Balkan ülkesinden oluşan ve bu ülkeleri siyasi amaç çerçevesinde birleştirmeyi hedefleyen Balkan Misakı 1934 yılında Arnavutluk ve Bulgaristan'ın anlaşılabilir tavırları sebebiyle Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya olmak üzere sadece dört ülke arasında imzalanmıştır (Uysal, 2007: II).

2 Ekim 1931'de İsmet Paşa ve Dışişleri Bakan'ı Tefik Rüştü Aras tarafından Yunan Başbakanı'na iade-i ziyaret yapılmış ve bu şekilde başlayan dostluk, Venizelos'un Başbakanlık'tan ayrılması sonrasında da süregelmiştir (Kayıran ve Metintaş, 2018: 61). Her ne kadar ikili ilişkiler dostane ilişkiler çerçevesinde geliştirilmeye çalışılsa da daha önce de ifade edildiği üzere barış dengelerini sürdürmek pek kolay olmamıştır. Bu süreçte 1931 yılı Ekim ayında Kıbrıs'ta ortaya çıkan enosisçi gösteriler Türkiye ile Yunanistan'ın barış tesisindeki ilk sınavı olmuştur. İki ülke arasında krize neden olabilecek bu olayda 21 Ekim'de Enosisçi Rumlar, Yunanla birleşme (Enosis) davasına bağlı olarak İngiliz yönetimine karşılık gösteriler düzenlemişler ve bu esnada İngiliz valisinin evini yakmışlardır. Gerek Yunanistan gerekse de Türkiye tarafından yakından takip edilen durumda Türkiye adadaki statükonun değişmemesi taraftarıydı. Açıkçası Yunanistan Kıbrıslı Rumların kendisine bağlanması arzusuna sıcak bakabilirdi ancak Yunanistan ne Türkiye ile ne de İngiltere ile olan ilişkilerini bozmamak adına bu duruma sıcak bakmadı. Lakin ilişkilerini bozmamak için Enosis'e sıcak bakmaması düşüncesinin altında yatan neden ise tıpkı İyon adaları gibi bu adanın da İngiltere tarafından barışçıl bir biçimde Yunanistan'a verileceği düşüydü (Bilgiç, 2005: 91-101). 1933 yılında Venizelos yerine başbakanlık koltuğuna gelen Panagis Çaldaris olmuştur (Bilgiç, 2015: 18). Başbakanlığa gelişi sonrasında da devam eden görüşmeler neticesinde 1933 Eylül'ünde Yunan Başbakanı Çaldaris ve Dışişleri Bakanı Maximis'in Ankara ziyaretinde iki ülke arasında 14 Eylül 1933 tarihinde *'İçtenlikli Antlaşma- Entente Cordiale'* imzalanmıştır (Soysal, 1983: 590). İki ülke arasında Atatürk döneminde 30 Ekim 1930 tarihli Dostluk ve 14 Eylül 1933 tarihli

'*Entente Cordiale*' olarak imzalanan antlaşmalarının yanında ek olarak imzalanan son antlaşma 27 Nisan 1938 tarihli anlaşmadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1974: 308-341).

Genel olarak bakıldığında 1923-1938 yılları arasındaki dönemde Türk dış politikası Uluslararası ilişkiler'in genel çerçevesinde incelenerek Lozan'dan kalan sorunlarla şekillenmiş ve dış politikasındaki temel amacı elde edilen bağımsızlığın korunması ve toprak bütünlüğünün sürdürülmesi olmuştur. Bu sebeple de Uluslararası ilişkiler'in genel seyrinden çok ayrı ayrı devletlerin Türkiye'ye karşı izledikleri politika kapsamında şekillenmiştir (Gürün, 1984: 19-23).

Buraya kadar anlatılanlar ve bundan sonra anlatılacak olanlar nezdinde kuruluşundan itibaren Yunan dış politikasının temel gayesi olan '*Megali İdea*'nın hedefleri Türk-Yunan ilişkilerinin her dönemine damgasını vurmuştur (Çaycı, 1977: 58). Böylece 1930 antlaşmasından sonra iki ülke arasındaki ilişkiler '*Kıbrıs uyuşmazlığına*' dek yeni bir dönem oluşturmuştur. Ancak Lozan Antlaşması dâhil, 1930-1938 yılları arasında imzalanmış olan diğer antlaşmalar da iki devlet arasındaki mevcut sorunların çözülmesine yetmemiştir (Kayıran ve Metintaş, 2018: 62).

İki ülke arasındaki sorunların çözümünde etkili olan modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, M. Kemal Atatürk 10 Kasım 1938'de vefat etmiş, dünya milletleri arasında barış ve huzuru sağlamaya çalışan, dost-düşman tüm ülkelerin takdirini kazanan, Türk milletini dünya tarih sahnesinde saygın bir hale getiren bu büyük lider Türk tarihinin en büyük mimarı olmuştur. Ölümüyle birlikte hayata geçirdiği on beş yıllık genç Cumhuriyet tüm dünyayı alakadar etmiştir. Vefat ettiğinde neredeyse tüm dünya ülkeleri Türkiyeyle hemen hemen aynı kederi yaşamış ve aynı acıya ortak olmuştur. Vefatından ötürü de Balkan coğrafyasında ve Yakın Doğu'da ulusal yas ilan edilmiş, böylesine bir lider yâd edilmiştir. Özellikle Atatürk'ün ölümünü haber alan Yunanistan'daki tüm gazeteler özel baskılar yapmış ve övgü dolu ifadelerle Atatürk'ün hatırasına özel yazılar yazmışlardır. Öyle ki Atatürk'ün ölümüne basında en çok yer veren ülkelerden biri de Yunanistan (Akşam Gazetesi 12 Kasım 1938: 2-5)²² olmuştur. Yunanlar için Atatürk sadece Türk milletinin eşsiz lideri değil aynı zamanda Türk-Yunan dostluğunun ve Balkan Antantı'nın sağlanmasındaki en büyük etkendir. Özellikle Cumhuriyet rejiminin kurulması sadece Türk milleti için değil, Balkan devletleri arasında anlaşma olanağının sağlanması yönüyle Balkan milletleri için de bir sevinç kaynağı olmuştur. Yunanistan Estia Gazetesi bu hususta "*Atatürk Türk-Yunan münasebetlerinin iyi bir hamisi*

²² "Bütün Yunan gazeteleri milli matemimizle meşgul". Akşam Gazetesi 16 Kasım 1938: 5, "Yunanistan büyük teessür içinde", Akşam Gazetesi 12 Kasım 1938: 2.

olmuştur. Türkiye'nin ihyasını kavramış olan Atatürk daimî bir Türk-Yunan dostluğunu da anlamış ve başarmıştır..." Aynı şekilde Vradini Gazetesi de; *"Atatürk tarafından atılan temeller öyle bir granit teşkil etmektedir ki, yeni Türkiye bu granit üzerine oturmakta ve büyük ıslahatçı Kemal Atatürk'ün adı da bu granite nakşedilmiş bulunmaktadır."* Proia Gazetesi, *"Türkiye büyük kurucusunu kaybediyorsa Yunanistan da önemli bir dostunu kaybediyor"* ifadesine yer vermiştir (Toksoy, 2006: 176-180).

Atatürk'ün 1938 yılındaki vefatına dek Türkiye ile Yunanistan daimî bir dostluk kurulabilmesi gayesiyle çabalamışlar ve aralarındaki barışı bütün Balkan coğrafyasına yaymak için uğraşmışlardır (Bilgiç, 2015: 1). Atatürk'ün vefatıyla her ne kadar Türkiye'de bir dönem kapanmış sayılsa da Atatürk'ün Yunan Başbakanı Venizelos'la beraber temellerini oluşturduğu Türkiye-Yunanistan iyi komşuluk ilişkileri 1938 yılı sonrasında da devam etmiştir (Bilgiç, 2015: 21). Ancak 1 Eylül 1939 tarihinde İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile iki ülke arasındaki ilişkiler Avrupa'daki değişimlerden etkilenerek farklı bir tavır sergilenmesine sebep olmuş, iyi komşuluk ilişkileri yerini yeniden gerginliklere bırakmıştır (Sarıkoymuncu-Değerli, 2006: 256-258).

Atatürk'ün 1938 yılında vefat etmesinin üzerine İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığı'na seçilmiş ve hemen ardından 1939 yılında başlayan İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsız bir politika izleyerek, Türkiye'yi savaş dışı bırakmayı başarmıştır. Savaşın bitimine dek denge politikasını muhafaza eden İnönü, savaşın bitimine yakın savaşa dâhil olmuş ve savaşın en başından itibaren savaşın içinde bulunarak birçok işgal alan Yunanistan'dan farklı bir politika izlemiştir (Oğul, 2018: 7-8). Bu minvalde de Türkiye'nin bu politikası mihver devletler tarafından birçok kez işgale uğrayan Yunanistan'a yardım misyonunu üstlenmesini sağlamıştır. Zira 28 Ekim 1940'da İtalya'nın, sonrasında 24 Nisan 1941'de de Almanya'nın işgaline uğrayarak bağımsızlığını kaybetme noktasına gelen Yunanistan, işgallerin yanında açlık, sefalet ve sert kışın yol açacağı felaket ile kendisine yetme konusunda dışa bağımlı hale gelmiştir. Bu durumda savaş ve ambargonun getirdiği kısıtlılık hali Yunan halkı için tehlike çanlarına işaret ediyordu. Yunanistan'ı içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtaracak olan *'kara gün dostu'* Türkiye'nin yardım elini uzatması ile mümkün olacaktı. Bu maksatla hükümeti ve halkı ile yanı başında hüküm süren felakete seyirci kalmayarak dostluğun ve komşuluğun gerektirdiği sorumluluğu üstlenerek, komşusuna dost elini uzatmaktan çekinmeyen Türkiye'den Yunanistan'a Kurtuluş Gemisi ile yardım köprüsünün kurulması hedeflenmiştir. Türk Kızılayı'nın yüklendiği bu sorumluluk ile Kurtuluş Gemisi Yunanistan'a seferler düzenleyerek pek çok gıda maddesi taşımıştır. Ne var ki yapılan yardımlar Yunanistan'daki açlık ve sefaleti durdurmaya yetmemiş, açlık sebebiyle baş gösteren hastalıklar ve ölümler artmıştır. Endişe

verici bu sessizlik Yunan halkına gülmeyi unutturmuştur. Açlık yüzünden halk *'kuzu gibi'* tevekkül içerisinde bekliyordu. Böylesine yaşanan bir dramın farkında olan Türkiye, zaman zaman yaşanan tikanmalara, yasal engellere, tehlikelere rağmen komşu Yunanistan'a dostluk elini uzatmaktan, onların acılarını dindirmekten geri durmamıştır. (Halıcı, 2015: 1196-1200). Yaşanan olayın psikolojik inceleme yapılmasına sebep olan soru aslında *"yıllardır diplomatik sorunlar yaşadığımız, siyasi mücadele içerisinde olduğumuz bir halka neden yardım eli uzatmıştık?"* Bu durum esasında Türkiye ile Yunanistan'ın ayrışmamış olduğunu göstermektedir. *'Düşman öteki'* olarak görülen Yunanistan'a karşı stereotiplerin yıkımının gerçekleşmesi ile Stereotip'in (kalıp yargılar) zamanla yaşanan sosyal olaylar neticesinde taşıdığı olumsuz sıfatları olumluya dönüştürebildiğini (Özsüer, 2012: 276) gösteren bu örnek kolektif bellekte yer edinen kötü imajların yaşanan gelişmeler neticesinde yıkılabildiğini göstermektedir. Böylece *'hain öteki'* olarak yaratılan imaj değişikliğe uğramış ve sıradan bir gemi olmaktan çıkarak umudun ve sevginin sembolü olan Kurtuluş Gemisi adını almış ve düşman imajını dost imajına çeviren bu gemi barışın gemisi olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı esnasında bilhassa da savaş sonrasında Türkiye SSCB'nin tehditleri ve toprak istekleri ile karşı karşıya kalmıştır. Bu koşullar ekseninde Batılı devletler tarafında yer alarak bir politika izleyen Türkiye Batılı devletler tarafından savunma paktı olarak kurulan NATO'ya yönünü çevirmiştir. Türkiye, Kuzey Atlantik Antlaşması örgütü (NATO) olarak ifade edilen ve Amerika, Kanada, Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, İngiltere, Fransa, Portekiz, İzlanda ve İtalya'dan meydana gelen bu on iki devlet arasında 4 Nisan 1949'da Washington'da kurulan bu pakta, 25 Haziran 1950'de ortaya çıkan Kore Savaşı'ndaki başarısından ötürü 21 Eylül 1951'de NATO konseyince resmen üyeliğe çağırılmıştır. TBMM'nin aldığı karar neticesinde de 18 Şubat 1952'de NATO içerisinde yer almaya başlamıştır. Yunanistan'ın NATO'ya daveti de aynı gün gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere İkinci Dünya Savaşı'nın bitişiyle birlikte dünya dengeleri değişmiş ve Sovyet tehdidi altında olan Türkiye ve Yunanistan dostluk havasında birlikte NATO'ya katılmışlardır (Kayıran ve Metintaş, 2018: 63-64). Böylece ortaklaşa algıladıkları Sovyet tehdidine karşılık aynı siyasal ve askeri grupta yer almışlardır (Gökçen, 2002: 162).

Türkiye ve Yunanistan bahsedilen bu Sovyet Rusya tehdidinden Truman Doktrini'nin getirdiği gelişmeler neticesinde kurtulabilmiştir. Başka bir deyişle iki ülke NATO'ya üye olarak başta ABD olmak üzere toprak bütünlüklerini ve dış politikalarını NATO'ya bağlı on üç devletin ittifakına bağlamış bulunmaktadır (Turan, 1986: 53). Sovyet Rusya'nın yayılmacı politikası karşısında ortak bir savunma olarak ortaya çıkan Balkan Paktı 28 Şubat 1953'te Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'nın Dışişleri Bakanları'nın Ankara'da bir araya gelmesiyle

imzalanmıştır. Böylece Balkan Paketi'nin ve iki ülkenin NATO üyeliğinin getirmiş olduğu ılımlı havanın etkisinde Türk ve Yunan halkları arasındaki dostane ilişkiler 1950-1954 döneminde gelişmiştir. Ancak 1954'te Kıbrıs krizinin vuku bulmasıyla bu ılımlı hava uzun süreli olamamış, bu kriz samimiyet ve iş birliği havasını yok etmiş, çatışmanın merkezi halini almış dolayısıyla etkileşim çemberi oluşturmuştur (Sevinç, 2017: 173). Öyle ki Megali İdea gayeleri arasında Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi fikri olan Enosis de 1950 yılı itibariyle gündeme oturmaya başlamıştır (Kalelioğlu, 2011: 13). Nitekim ilk teşebbüs 16 Ağustos 1954'te Yunan hükümetinin Kıbrıs sorununu Birleşmiş Milletler'e taşımasıyla başlamış ve Yunanlar ve adadaki Rumların Kıbrıs'ta çoğunluğun kendilerinde olduğunu iddia etmeleri üzerine adaya self determinasyon yani kendi kaderini tayin etme hakkının verilmesini istemişlerdir (Armaoğlu, 2010: 640). Buradaki asıl amaç öncelikle adayı İngilizlerden kurtarmak sonrasında da Yunanistan topraklarına katmaktır. Ancak Yunanistan'ın oyununun anlaşılması üzerine BM tarafından Yunanistan'ın önerisi reddedildi (Taşkıran, 2005: 96).

BM Siyasi komitesinde 14 Aralık 1954'te görüşülmeye başlanan Kıbrıs sorununda Türkiye temsilcisi Selim Sarper Kıbrıs Adası'nın Yunanistan'a verilmeyeceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Yunanlar, Atatürk'ün Selanik'te doğduğu evin önünde gösteriler düzenlemeye başlamıştır (Ahmad ve Bedia, 1976: 131). Yunanistan'ın self determinasyon talebi karşısında 17 Aralık 1954'te toplanarak BM Genel Kurulunun '*şimdilik*' konuya görüşme kararı olarak bakmasının üzerine (Mütercimler ve Öke, 2004: 309) bu karardan memnun olmayan Yunanlar 1955 yılı mart ayından itibaren Kıbrıs'taki terör faaliyetlerini hızlandırmışlardır (Eroğul, 1970: 123-124). Böylelikle Yunanistan'ın Kıbrıs'ta uygulamayı hedeflediği '*Enosis*' teşebbüsleri neticesinde 1955'ten itibaren iki ülke arasındaki ilişkilerde tekrarlayan çatışmalar kapsamında yeniden çatışmalar baş göstermiştir (Kayran ve Metintaş, 2018: 64). Ada'daki Enosis hareketinin büyük eylemlere dönüşmesiyle EOKA²³ adlı bir örgüt kurulmuş, EOKA'nın Türklere yönelik saldırılarının artması üzerine de Kıbrıs Türkleri tarafından savunma maksadıyla '*Türk Mukavemet Teşkilatı*' adında bir örgüt kurulmuştur (Gökçen, 2002: 158). Bu arada Kıbrıs'ta bulunan Yunan halkını ezen devlet durumundan kurtulmak isteyen İngiltere, Türkiye'yi Kıbrıs sorununa taraf durumuna getirerek 1955 yılının haziran ayında Kıbrıs meselesini görüşmek maksadıyla Türkiye ve Yunanistan'ı Londra'ya çağırmıştır. Böylece Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasındaki görüşmeler 27 Ağustos 1955'te başlamıştır (Eroğul, 1970: 123-124). Psiko analiz açıdan bir değerlendirme yapıldığında Osmanlı'nın diyeti olarak Akdeniz'in kucağında emanet olarak bırakılan Kıbrıs (Kantarıcı, 2005: 235) konusunda

²³ EOKA, Ethniki Organosis Kyprion Agoniston: Kıbrıs Rumlarının Silahlı Bir Milli Mücadele Örgütü.

İngiltere söz konusu politikasında değişiklik yaparak ada üzerindeki İngiliz egemenliği politikasını terk ederek Kıbrıs'ta bağımsız bir devletin kurulabileceği yönünde bir politika izlemeye başlamıştır. Bu gelişmenin neticesinde de 1955 yılına dek Türk dış politikasında Kıbrıs'ı çözülmesi gereken bir sorun olarak görmeyen Türkiye, köklü bir politika değişikliğine giderek İngiltere'nin de isteğiyle Kıbrıs konusunda taraf olduğunu kabul etmiştir (Savrun ve Tinal, 2017: 349). Öyle ki psikanalizde başka bir aktörle özdeşleşme, onunla duygusal bir bağ kurma anlamına geldiğinden (Freud, 1949: 60-61), Türkiye'nin taraf durumuna getirilmesi ile İngilizler, Kıbrıs'ta yaşayan Türk halkının da '*kendi kaderini tayin*' hakkının olduğunu ilan ederek Enosis'i önlemek maksadıyla Türkiye ve Türkleri görüşmelere dâhil etmiştir (Taşkıran, 2005: 95). Kıbrıs Adası'nda yaşayan iki etnik grup arasındaki sorunun başlangıcını oluşturan bu durum ise Kıbrıs özelinde tarih boyunca devletin kolektif kimlik algısının inşa edilememesine sebep olmuştur (Aydinyüz, 2020: 678).

Londra Konferansı'nda savunulan Türk tezi Kıbrıs Adası'nın Türklere verilmesi yönünde iken, Yunan tezi ise tam aksine Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması yönünde olmuştur (Eroğul, 1970: 123-124). Böylelikle Londra'daki bu üçlü görüşme 7 Eylül'e dek devam etmesine rağmen sonuç alınamamıştır. Bu sırada da 6 Eylül tarihli olarak İstanbul Ekspres gazetesinde çıkan Atatürk'ün Selanik'te bulunan evinin bombalandığı haberi neticesinde Türkiye'de bilhassa İstanbul ve İzmir'de '*6-7 Eylül Olayları*'²⁴ çıkmıştır. Yaşanan bu olaylar sonrasında Londra Konferansı'na katılan Yunan temsilcileri 7 Eylül 1955'te buruk bir hava içerisinde ülkelerine dönmüşlerdir. NATO Genel Sekreteri Lordos İsmay bu durumun NATO prestijine getirilen büyük bir darbe olduğunu ifade etmiş ve 12 Eylül'de Türk Dışişleri Bakanlığına Yunanistan'ın Ankara Büyükelçiliğince İstanbul ve İzmir'de bulunan Yunan azınlık gruplarına yapılan saldırıyı kınayan sözlü bir nota verilmiştir (Sevinç, 2017: 182-186). 1955 yılında yaşanan bu olaylardan ötürü Türkiye 1956 yılına siyasi baskı hissederek girmiştir. Siyasi baskının yanında EOKA terör örgütünün Türklere karşılık faaliyetleri sürmekte (Merih, 2006: 54-56) ve 1957 yılına gelindiğinde de saldırıları hız kesmeden devam etmekte iken, bu saldırılar karşısında Kıbrıslı Türkler de mücadeleyi sürdürmüştür. Mücadele kapsamında Yunanistan Rumlarına karşı durmak maksadıyla yeni yapılar meydana getiren Türkleri Rumlara karşı saldırı düzenlemek suçlamasıyla üçüncü defa 1957 Şubat ayında BM Genel Kurulu'na şikâyet etmiştir. Genel Kurul'da yapılan oylama neticesinde 72 evet ve 2 çekimser oy sonucunda Kıbrıs sorunu uluslararası bir sorun haline gelmiştir (Sevinç, 2017: 191).

²⁴6-7 Eylül olayları ile alakalı olarak Başbakan Adnan Menderes'e gönderilen telgraf ve mektuplar için bkz. BCA., 030.01/37.224.1, BCA., 030.01/37.222.2, BCA., 030.01/19.110.9.

Yunanistan'ın Kıbrıs sorununu dördüncü kez Birleşmiş Milletlere getirmesi neticesinde 5 Aralık 1958'de ilgili tarafların soruna '*barışçı, demokratik ve adil*' çözüm aranması tasarısı kabul edilmiş (Gökçen, 2002: 158) ve BM'nin aldığı karar üzerine Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Dışişleri Bakanları Paris'te 18 Aralık 1958 tarihinde toplanarak sorunun çözümü hususunda müzakere etmeye başlamışlardır. Bu müzakereler sonrasında Ocak-Şubat 1959 döneminde Zürih ve Londra'da devam etmiş ve müzakereler neticesinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin statüsünü aynı zamanda da garantör devletler olan Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin haklarını gösteren 11 Şubat 1959 Zürih ve 19 Şubat 1959 Londra Anlaşmaları imzalanmıştır. Söz konusu olan bu anlaşmalarla egemen bir Kıbrıs Cumhuriyeti'ni amaçlanmıştır (Akın, 2005: 39). Nihayet 11 Şubat 1959'da bağımsız bir Kıbrıs Devleti'nin kurulmasına Türkiye ve Yunanistan Hükümetlerince karar verilmiştir (Gökçen, 2002: 158). Böylece 15-16 Ağustos 1960'da Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ilan edilerek kuruluşunu sağlayan Zürih ve Londra Antlaşmaları, Kıbrıs'ın Rumlar'a bırakılması ile adanın büyük ölçüde sahibi Rumlar olurken Türkler azınlık statüsüne düşürülmüştür. Böylece Rumlar da bu kuruluş ile Enosis'in ilk aşamasını gerçekleştirdiklerini düşünmüş ve Cumhurbaşkanı Makarios Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunu Enosis mücadelesine giden bir yol olarak görmüştür (Taşkıran, 2005: 96-97).

Bahsedilen anlaşmalar kapsamında hazırlanan 1960 Anayasası iki toplumu da bünyesinde barındıran bir yapı içerisinde bir taraftan Türkiye'yi Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu ortaklarından kabul ederken diğer taraftan da Türk tarafına birtakım haklar veriyordu. Bu anayasaya göre resmi dil Türkçe, Rumca ve İngilizce olarak kabul edilmiş, nüfus oranı baz alınarak da parlamento, yönetim, ordu ve memuriyetlerin dağılımı yapılmıştır. En önemli unsurlardan biri de Cumhurbaşkanı Yardımcılığına Türk hakkının tanınması olmuştur (Akın, 2005: 39). Ayrıca 10 üyeli Bakanlar Kurulunu yedisi Rum, üçü Türk üyeler oluşturacak, aynı oran parlamentoda ve devlet hizmetinin tüm alanlarında muhafaza edilecekti. Yunanistan'ın adadaki 950 askerinin karşılığında Türkiye 650 asker bulunduracaktı. 2000 kişilik Kıbrıs ordusu da 60-40 oranında Rum ve Türk'ten oluşacaktı (Volkan, 2008: 28).

1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edildiğinde yeni kurulan devletin nüfusu neredeyse 600.000 idi. Homojen yapıda olmayan bu devletin nüfusunun yüzde 79'unu Kıbrıslı Rumlar, yüzde 18'ini Kıbrıslı Türkler ve geri kalan kısmını da Ermeniler, Maronitler²⁵ ve diğerleri oluşturmaktaydı. Sayısız fatihten kalan halkların ve kültürlerin birleşmesinden oluşan lakin yağ ve suyun aynı şişede karışmadığı ve ayrı durduğu gibi birbirinden ayrılan bu

²⁵Kıbrıs Maronitleri Orta Çağ'da Levant'tan dinsel ve siyasi olarak yaşanan çatışmalardan kaçarak Kıbrıs'a yerleşen ve Maruni Kilisesi üyesi olan ve bugün de varlığını sürdüren topluluktur.

topluluklar küçük adada birlikte fakat kendilik algısının oluşmadığı karışıklık içinde yaşamışlardır (Volkan, 2008: 17-18). Kıbrıs Cumhuriyet'i 1960 da ortaya atılmıştı fakat en önemli sorun Kıbrıs ulusu diye bir şey yoktu. Halk ya Rum'du ya da Türk'tü. Yaşanan diğer bir problem ise yeni kurulan devletin bayrağında mevcut olacak olan renklerdi. Hem Türk hem de Yunan bayrağında bulunan beyaz renk kullanılabilecekken, Türk bayrağının kırmızı ve Yunan bayrağının mavisinin kullanılmasından kaçınılmaktaydı. Buna uygun olarak beyazın yanında mevcut bayraklarda bulunmayan sarı ve yeşil renkler kullanılmıştır. Kıbrıs'ın resmi bayrağı beyaz- sarı-yeşil renklerden oluşmuştur. Fakat yalnızca yasanın gerektirdiği yerlerde resmi bayrak kullanılmaktadır. Zira Kıbrıslı Türkler kimliğin getirmiş olduğu aidiyetlik duygusundan kaynaklı olarak kırmızı ve beyaz renkleri dalgalandırmayı sürdürürken, Kıbrıslı Rumlar da Yunanistan'ın beyaz ve mavi renklerini asmışlardır. Oysa süsten başka bir anlamda kullanılmayan resmi bayrak yalnızca Başpiskopos Makarios'un Cumhurbaşkanlığı köşkünde bulunmaktaydı (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 160-161). Türkler milli renkleri olan kırmızı ve beyazı duygusal anlamda içselleştirmiş ve bu renkleri onun 'iyi' yansıması için kullanılırken, aynı şekilde Yunanlar için de mavi ve beyaz renkleri onların 'iyi' yansımaları için kullanılmıştır. Bu renkleri her milli veya etnik grup için paylaşılmış olumlu hedefleri göstermiştir (Çevik, 2010: 51). Ne var ki kısa bir zaman sonrasında Rumların Enosis rüyasından vazgeçmemesi ve politik gücün Türk ve Rum toplumu tarafından paylaşılma zorundallığı, anayasanın uygulanması noktasında baş gösteren anlaşmazlıklar ve düşmanlıklar, iki toplumlu yapıyı bir devlet çatısı altında bir araya getirme çabasının ürünü olan, karışıklığa ve ortaklığa dayalı Kıbrıs Cumhuriyeti'ni sadece üç yıl dayandırabilmişti. Bu devleti Enosis yolunda bir aşama olarak gören Yunanistan ve adadaki Rumlar, hem Türklere eşit haklar veren anayasayı değiştirerek hem de Akritas Planı²⁶ kapsamında EOKA terör örgütü vasıtasıyla adayı Yunanistan'a bağlamak istemişlerdir. Bu amaç doğrultusunda da öncelikli olarak anayasanın maddelerinin değiştirilmesi arzulananmış sonrasında da örgüt tarafından Akritas Planı gerçekleştirilmek üzere 21 Aralık 1963'te Kanlı Noel saldırılarına girişilmiştir (Akın, 2005: 40). Aralık 1963'te Kıbrıs'ın başkenti Lefkoşa savaş alanına benzer bir hal almış ve iki taraf da birbirini canavar olarak suçlamayı sürdürmüştür (Volkan, 2008: 31). Devam eden düşmanlıklar neticesinde 1963-1967 döneminde gerçekleşen Rum saldırıları sonrasında 500'e yakın Türk

²⁶ Bu plan ile terör ve korkutma vasıtasıyla Kıbrıs Cumhuriyeti yok edilmek istenmekte ve adanın Yunanistan'a katılması hedeflenmektedir (Gülen, 2012: 397). Ayrıca Kıbrıslı Rumların adanın Türklerden arındırılması amacını taşıyan bu plan adını Akritas Destanı'ndan almıştır. Söz konusu destan Doğu Roma İmparatorluğu'nun Selçuklular tarafından 1071 Malazgirt Savaşı ile ağır yenilgiye uğratılması üzerine yazılmıştır (Kalelioğlu, 2008: 108). Öyle ki Yunanların ve Kıbrıs Adası'nda yaşayan Rumların kendilerini Doğu Roma İmparatorluğu'nun devamı olarak nitelendirmeleri üzerine Akritas Planı ile de Doğu Roma İmparatorluğu'nun öcünü alma hedeflenmiş ve zarara uğrayan büyük grup kimliği onarılmaya çalışılmıştır.

öldürülmüş, 103 Türk köyü baskına uğratılmış ve 30 bin civarında da Türk göç etme mecburiyetinde bırakılmıştır (Akın, 2005: 40). Böylece 1964 yılında Türkiye'nin Kıbrıs Türk toplumu üzerindeki baskılara karşılık olarak müdahale hakkını kullanma talebi iki ülke arasında savaş çıkma ihtimalini güçlendirmiştir. Ancak bu durum 5 Haziran 1964'te ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'ın İsmet İnönü'ye gönderdiği tarihe geçen diplomatik bomba niteliğindeki 'Johnson Mektubu'²⁷ ile engellenmiştir (Köse, 2005: 138-141).

Johnson tarafından İnönü'ye gönderilen bu mektup 1964 Kıbrıs meselesinden 1966 yılına kadar olan süreçte Türk-Amerikan ilişkilerindeki olumsuz seyri göstermiş ve bu durum da Türkiye'nin farklı bir politika izlemesine sebep olmuştur (Göktepe, 2007:1402). Öyle ki Kıbrıslı Türklerin kaderi için zorlu bir dönem olan 1966 yılında Londra Kıbrıs Türk Cemiyeti Koruyucu Komitesi tarafından bir bildiri yayınlanmış, yayınlanan bu bildiride Kıbrıs mevzusundaki yürekler acısı durum ifade edilmiş ve üç yıldır kara bulutların sardığı vatan parçasını kurtarmak istedikleri dile getirilmiştir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.01/24.136.4).

Türk-Amerikan ilişkileri açısından önemli bir yer tutan dramatik vesika mektup, Türk dış politikasını derinden etkileyen ve etkisi hala devam eden bir dönüm noktası oluşturmuştur. Mektubun sonunda davet ile karşılıklı görüşmeler için Washington'a çağrılan İnönü'nün²⁸ bu durumu kabul ederek Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) gitmesi ve ortada söz konusu bir sorun varken yokmuş gibi davranılması üstüne de eli boş dönülmesi dikkat çekici olmuştur. Ayrıca Türk kamuoyunda mektubun açıklanmasına kadar ki geçen sürede yöneticilerin sergilemiş olduğu tutumların psikolojik sendrom olarak 'Stockholm Sendromu' ile açıklanması İnönü'nün bomba niteliğindeki mektuba rağmen ABD'ye karşı bir tepki geliştirmemesinden dolayı kurbanın saldırgana karşı sempati duyarak geliştirdiği olumlu duygusal bağ olarak ifade edilmektedir (Kantarıcı, 2020b: 498-501).

Savaş tehlikesinin ABD tarafından önlenmesi üzerine ılımlı ilişkiler 1967 yılında Kıbrıs Türklerine karşı baskıların tekrardan artmasına kadar devam etmiştir. Nitekim 1967 de askeri cuntanın yönetimi elde etmesiyle Kıbrıs konusu görüşmelerde tekrar odak noktası olmuş (Köse, 2005: 138-141) hem Türkiye'yi hem de Kıbrıs'ı savaşın eşiğine getiren bu durum Kıbrıslı Türklerin menfaati açısından Türkiye'yi adaya birlik göndermekte kararlı kılmıştı. Ancak ABD'nin izlediği politika ile Kıbrıs Cumhurbaşkanlığı arabulucusu olarak Vance Kıbrıs'taki görüşmeleri süresince savaşa mâni olmaya çalışmış ve görevinin Kıbrıs sorunu ile başa

²⁷ Bkz: Ek 19, Ek 20, Ek 21, Ek 22.

²⁸ Başbakan İsmet İnönü'nün Amerika Birleşik Devletleri Başkan yardımcısı Lyndon B. Johnson'a gönderdiği teşekkür mektubu için bkz. BCA., 030.01/7.42.16.

çıkabilmek olduğunu belirtmiştir (Foreign Relations of the United States (FRUS), 2 December 1967). Bunun üzerine de Vance arabuluculuğunda 1967 Kıbrıs krizi barışçıl bir şekilde çözümlenmiştir (FRUS, 5 December 1967). Ancak Johnson Mektubu'nun engellemeye çalıştığı ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in Rumların hareketlerine devam etmesi halinde günün birinde gerçekleşecek dediği şey tam olarak "günün biri" olan 1974'te, Johnson Mektubu ile 10 yıl bir ay geriye atılan Türkiye'nin Kıbrıs operasyonu Türk ordusunun Kıbrıs'a çıkması üzerine gerçekleşmiştir (Şahin, 2002: 6-9). Burada Johnson Mektubu ile her ne kadar Türk-Yunan savaşı engellenmeye çalışılmış, savaş ortamının oluşmaması için Türkiye'ye 'dur' denmiş görünse de mektubun içeriğinde yer alan maddeler Türk-Amerikan ilişkileri için bir dönüm noktası oluşturmıştır.

Aslında 1974'te yaşanan Kıbrıs olayları, Türk ve Yunan silahlı kuvvetlerinin İstiklal Savaşı'ndan sonra karşı karşıya kaldıkları ve Kıbrıs özelinde iki ülkenin silahlı çatışmada bulundukları tek örnek olarak yer almaktadır. İki ülke nezdinde sonrasında gelen olaylar kriz olarak nitelendirilse de askeri kuvvetin dâhil olduğu bir boyut olmamıştır ve 1974 yılında yaşanan bu olaylar Ada'nın kaderinde yeni başlangıçlara yelken açmıştır (Aksu, 2014: 60). Ayrıca bu zamana kadar Kıbrıslı Türkler için kendiliğin nasıl biri olduğunun tanımlanamaması, aidiyet duygusunun gelişmemesi gibi durumlar kendilik bütünleşmesinin aksamasına neden olmuşken (Çuhadaroglu-Çetin, 2001: 314) 1974 Kıbrıs müdahalesi Kıbrıslı Türkler için 'kuşatılmışlıktan kurtuluşa' geçişin arınması olmuş ve psikolojik travmaların bir duvar gibi yıkılmasını sağlamıştır. Dahası kuşatılmış bölgede tanınmayan kimlikleri aidiyet kazanmıştır (Kervancioğlu, 2018: 52). Tam da bu noktada kimlik gelişiminin kendilik gelişimi ile ne kadar bağlantılı olduğu Hilmi Yavuz'un dizeleri ile ifade edilmiştir.

Ben aynada büyüdüm, aynalar ise bende;
Acıları gezerken, sözlerimizle ikiz:
...kimliğim öldü benim, çoktan geçtim adımdan,
Ah, başka bir şey değilim aynalarımdan (Yavuz, 1944: 43).

1974 yılına dek politikasını komünist tehdidi üzerine inşa eden Yunanistan, Kıbrıs Barış Harekâtı ile 1974 sonrası dış politikasının temel tehdidi olarak Türkiye'yi görmüş ve dış politikasını buna göre şekillendirmiştir. Kıbrıs krizinin 1974 yılında zirveye ulaşmasına kadar önceliği komünizm karşıtlığı olan Yunanistan, Türkiye tarafından 1974'te gerçekleştirilen 'Barış Harekâtı' etkisiyle önceliğini Türk tehdidinin yok edilmesine kaydırmıştır. Böylelikle Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında Yunan dış politikası yön değiştirmiş, İkinci Dünya Savaşı sonrasında izlemiş olduğu güven ağırlıklı politikasını yine sürdürmüş ancak 'Doğudan gelen

tehlike Türkiye' olarak politikasını şekillendirmiştir (Kırlıdökme, 2013: 27-28). Yalnız Yunanistan değil, stratejik, ekonomik, siyasi unsurlar kapsamında şekillenen İngiltere'nin Kıbrıs politikası da ülkenin güvenlik ve dış politikası ile savunma doktrinine paralellik göstererek, bir zamanlar Orta Doğu'da '*büyük devlet*' olarak var olabilmenin yolunun Kıbrıs'tan geçtiğinin düşünüldüğü vazgeçilmez addedilen Kıbrıs, Süveyş Krizi sonrası ortaya çıkan koşullar sebebiyle Ada'nın tamamında egemenlik kurma gerekliliğini ortadan kaldırmıştır (Göktepe ve Bilgiç, 2014: 141). Öyle ki uluslararası aktörler kendi çıkarları ve de kaygıları ekseninde Kıbrıs sorununa muhatap olmuşlardır (Tüzünkan ve Koldaş, 2013: 72). Beklenti teorisi ile de ifade edilebilecek olan bu durum aslında motivasyon teorisi olarak da amaçlar ile bu amaçlar doğrultusunda gösterilen efor ile ilişkilendirilmektedir (Tağ ve Çetinkaya, 2019: 860). Bu minvalde de dönemsel farklılıklar gösteren çıkarlar doğrultusunda beklenti değişmektedir. Bu durum göstermektedir ki Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın etkisi ile uluslararası politikanın değişiklik göstermesi devletlerin güvenliği temel referans nesnesi olarak ele almasını sağlamıştır (Yorulmaz, 2014: 105). Özellikle 1974 sonrası güç ve güvenlik odaklı olan Yunan yönetimleri dış politikasında Türkiye karşıtlığını sürdürmektedir. Bu yüzden 1974 yılı Yunanistan nezdinde iki durumdan önem taşımaktadır. Birincisi Kıbrıs Barış Harekâtından dolayı Yunanistan'ın yüzünü Avrupa'ya dönmesi ve Türkiye tehdidi karşısında yönünü Türkiye'ye dönmesi, İkincisi de ülkede yedi yıl gibi bir süreden sonra demokrasiye geçilebilmesi olmuştur (Kırlıdökme, 2013: 44). Kanlı Noel olarak ifade edilen soykırım çabaları nedeniyle Türkiye'nin 1960 Garanti Anlaşması'ndan aldığı güçle 20 Temmuz 1974'te adaya yapmış olduğu müdahale (Erdönmez, 2005: 12) sonrasında Kıbrıs, Kuzey Türk kesimi ve Güney Rum kesimi olacak şekilde ikiye ayrılmıştır. Böylece Kıbrıslı Türkler 1983'te kendi bağımsız cumhuriyetlerini kurarak, kendilerine Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti adını vermişler ve kendilerine ait bayraklarını çekmişlerdir (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 161). Yunanistan nezdindeki bu durum ise '*zaman çökmesi*' kavramı ile ifadelendirilerek acı dün yaşanmış gibi hala taze tutulmaya çalışıldığının göstergesi olmuştur. Ayrıca Batı kolektif hafızasında yatan İslam/Türk korkusu da yaşanan her olayda yeniden nüksetmiştir.

Volkan'a göre Yunanlar için seçilmiş travma olan Küçük Asya Felaketi sonrasında, Türkler ve Yunanlar'ın son kez karşı karşıya kaldığı ve yalnızca Türklerle Yunanların karşılaşmalarının son sahnesine ev sahipliği yapan Kıbrıs yeni bir '*seçilmiş travmayı*' doğurmuştur (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 22). Bu zamana kadar yaşanan Türk-Yunan çatışmalarında her iki tarafta seçilmiş travmalarını geçmişte yaşadıkları üzüntü ve kederlerle, seçilmiş zaferlerini de idealleriyle bir araya getirerek Kıbrıs sorununa taşımıştır. Bu nedenle seçilmiş travmalar da seçilmiş zaferler kadar Yunan kimliğinde önemli bir yer tutmaktadır

(Kırlıdökme, 2013: 37). Zira devletlerin kendi içinde yaşamış oldukları etnik kökene dayanan sorunlar artık sınır ötesi sorunlar haline gelmiştir. Yaşanan bu sorunlar toplumsal ve kişisel trajedileri beraberinde getirmiştir. Kıbrıslı Türkler, Kıbrıslı Rumların yaşadığı acıya karşı çok az empati geliştirmişlerdir (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 183). ‘Kurbanlaştırmanın egoizmi’ olarak ifade edilen bu olgu düşmanca hislerin beslendiği ulusal grubun üyelerinin yaşadığı acıyla özdeşleşmemektedir (Volkan, 2008: xvii). Kıbrıslı Türkler açısından da tehlikeden kesin bir kurtuluşun yaşanmaması, ‘mahkûm’luklarının devam etmesi ve ‘tehlike ile kurtuluş arasında sağ kalanlar’ kronikleşmesinden dolayı ‘sağ kalma sendromu’ olarak bilinen duyguyu sergilememişlerdir (Volkan, 2008: 102-103). Bu sebepten de Kıbrıslı Türkler adada yaşanan tüm değişikliklere karşı suçluluk duygusu yaşamamışlardır. John E. Mack tarafından Kurbanlaştırmanın egoizmi adı verilen bu duygu “ağır incinme ve kederin kaçınılmaz olarak ortaya çıkarttığı, kişinin bütün yatırımını, bütün eşduyumu ve sevgisini yakın çevresinde kendisi gibi acı çekenlere yöneltmesi eğilimi” şeklinde ifade edilmektedir. “Aksine karşı tarafa yöneltilebilecek herhangi bir olumlu duygu yoktur” (Mack, 1979: xvi-xvii). Bu durumda Kıbrıslı Türkler adadaki durumla alakalı olarak bir suçluluk duygusu hissetmediler çünkü onların çektiği acıyı çekme sırası şimdi Kıbrıslı Rumlara yani düşmanlarına gelmişti. Böylelikle Türkler kadar etkili bir yas tutamayan Kıbrıslı Rumlar ise acıları, travmaları ve aşağılanmışlık duyguları ile 1974 yılını seçilmiş travmalarının en yenisi olarak hafızalarına kazımışlardır (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 183-185).

Dünya üzerinde yaşayan birçok toplum kendilerini kurban veya mağdur edilmiş olarak algılayan pek çok etnik veya ulusal gruptan oluşmaktadır. Bu etnik veya ulusal gruplar tekrar mağdur durumuna düşmemek için genellikle yeni mağdurluk döngüleri yaratmaktadır. Yunanistan da bu etnik gruplardan bir tanesidir. Yaşanılan travmalar ve mağdurluklar efsaneleştirilerek nesilden nesile aktarılmıştır. Toplum yaşamında da her yeni savaş yeni kurbanlar, travmalar yeni mağdurluklar ve aynı zamanda düşmanlıklar yaratmaktadır (Çevik, 2010: 66-68). Mağdurluk duygusunda olan insanlar travma yaşamış insanlardır. Bu duygu da onların kimlikleri için büyük önem taşımaktadır. Mağdurluk içinde olanlar bir taraftan bu durumdan kurtulmak isterken, bir taraftan da kurbanlaştırmanın egoizmi kavramında belirtildiği üzere empati kuramadıkları için ‘öteki’ olarak gördükleri düşmanı mağdur ettiklerinin farkına varamamaktadırlar (Çevik, 2010: 70-71).

Kıbrıs çatışmasıyla eş zamanlı olarak ortaya çıkan bir diğer sorun uluslararası deniz hukukunda farklı tavırlar takınılmaya başlanması olmuştur. İlk aşamada kara sularının genişletilmesi isteği mevzu bahis iken sonrasında da deniz yataklarındaki hakların kullanımı talebi söz konusuydu. Bu durum fayda sağlamanın ötesinde Türkiye ile Yunanistan arasında

Ege Denizi'ndeki egemenlik alanlarının çizilmesiyle alakalı anlaşmazlığın derinlik kazanmasına sebep olmuştur. Böylece iki ülke arasındaki anlaşmazlıklara Girit kıyı şeridi ile Ege, yeni bir miras olarak kalmıştır. Yalnız bununla da kalmayarak Yunanistan tarafından Doğu Ege'deki adalara askeri yığınak yapılması aynı zamanda da hava sahasının tekrardan belirli bir duruma getirilmesi meselesi türemiştir. Her ne kadar Türkler bu durumun Lozan Antlaşması ve Montreux (1936) Sözleşmesi koşullarına aykırı olduğunu ileri sürseler de, Türkler'in 1974'te Kıbrıs'a askeri müdahalesi sonrasında Yunanlar doğu adalarında daha fazla istihkâm oluşturmaya başlamıştır. İki ülke arasında gerginleşen hava neticesinde 1987'de neredeyse Türkiye ve Yunanistan savaşın eşiğine gelmiştir. Bu yeni krize sebep olan durum ise Yunanistan kara sularının 6 mil dışında bir bölgede petrol arama teşebbüsü olmuştur. Bu teşebbüsün üzerine de Türkiye Lahey Adalet Divanı'nın kararına dayanarak iki ülke arasında bir anlaşma sağlanana dek Ege Denizi'nin uyuşmazlık bölgesi olduğu hususunda karar vermiştir. Böylece anlaşmazlığın yaşandığı bölgeye bir Türk petrol arama gemisi gönderilmiş ancak Yunanistan tarafından da bu gemiye ateş açılacağı bildirisi yapılmıştır. Fakat ABD ve NATO'nun baskıları sayesinde iki taraf da burun buruna geldiği savaşın eşiğinden dönmüştür ancak yine de Ege'deki kriz devam ettirilmiştir (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 161-162). Böylelikle Yunanistan tamamıyla Ege Denizi'nde Türkiye'nin hak ve çıkarlarını yok sayarak Ege'yi bütünüyle bir Yunan gölüne çevirme düşüncesi ile hareket etmiştir (Darcan, 2008: v). Görüldüğü üzere her ne kadar Türkiye ve Yunanistan arasındaki uyuşmazlıkların artmasına mâni olacak girişimler her dönemde yoğunlaştırılsa da çatışmalar iki ülke arasındaki ilişkilerin her döneminde mevcudiyetini korumuştur. Böylelikle 1980-1990 arası dönemde iki ülke arasındaki gerginliklerin baş gösterdiği ve çatışma çekincesinin arttığı bir başka dönem olmuştur (Aksu, 2003: 249). Bu dönem geçmişten süregelen, Kıbrıs sorunu, Ege sorunu ile birlikte bilhassa Davos süreci ve Batı Trakya Türk azınlıkları gündemde yer edinmiştir (Balcı, 2013:170). 1981 yılında Yunanistan'da Papandreou'nun iktidara gelmesiyle Türkiye karşıtlığı bir politika izlenmeye başlanmış ve 1982 yılında da Yunanistan'ın Ege denizi ile alakalı sorunların çözümü konusunda Türkiye ile diyalog sürecine gidilmeyeceğini şayet diyalog sürecine gidilmesi gerekirse bunun için tek koşulun Türkiye'nin Kıbrıs'taki güçlerini çekmesi durumunda olacağı açıklanmıştır. Papandreou'ya göre Yunanistan için esas tehlike Türkiye idi. Yunanistan için durum böyleyken Türkiye'de de 6 Kasım 1983 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde Turgut Özal Anavatan Partisi'nden iktidara gelmiş, aktif ve çok yönlü bir politik tavrı sergileyerek öncelikli olarak dış politikasında Yunanistan ile ekonomik düzeyde yakınlaşma stratejisi hedeflemiş ve Türkiye'nin dış politikası için engel teşkil eden Kıbrıs meselesinin çözüme kavuşturulmasını istemiştir (Sönmezoğlu, 2006: 407-408). Bu düşünce ile

Türkiye Başbakanı Özal 3 Nisan 1985 tarihinde Washington'da Yunanistan'ın hiçbir toprağında Türkiye'nin gözü olmadığını açıklamış ve bunun neticesinde Yunanistan'a '*Dostluk, iyi komşuluk, müzakere ve iş birliği*' anlaşması önermişse de '*Megali İdea*' düşünden dolayı Yunanistan bu anlaşma teklifini reddetmiştir (Bayer, 2013: 194).

1984 yılında Lozan Barış Antlaşması esaslarına göre silahsızlandırılması gerekliliği olan Limni adası NATO tarafından değerlendirilme kapsamı talebinde bulunulmuş fakat Türkiye'nin itirazı ile karşı karşıya kalmıştır. Düşmanlığın yarattığı etki ile Yunanistan ise bölgenin güvenliği maksadıyla Limni Adası'nı silahlandırabileceğini ifade etmiştir. Bu durumda NATO yetkilileri her ne kadar tarafsız olduklarını iddia etseler de Lozan Barış Antlaşması'nın esaslarına uymayan silahlandırma durumunu ihlal eden Yunanistan'ın yanında yer almışlardır. Bu durum üzerine sorun çözüme kavuşturulamamış Türkiye, bütün NATO tatbikatlarına katılırken, Yunanistan katılmama kararı almıştır (Uzgel, 2003: 48). Nitekim 1984 ve 1987 bunalımları gerçekleşmiş, böylelikle 1984 ve 1987 bunalımları neticesinde her iki ülke de güven artırıcı çabaları geliştirmeye başlamıştır. Bu doğrultuda Papandreou liderliğindeki PASOK'un güven artırıcı çabalar ışığında gerçekleşmesi hedeflenen diyalogdan kaçınması, Yunanistan'a yönelik tehdidin Sovyetler Birliği'nden yani kuzeyden değil de Türkiye'den, doğudan geldiğini yoğun bir şekilde ifade etmesi diyalog sürecinin gerçekleşmesini zorlaştırmıştır. Öyle ki Türk-Yunan ilişkileri sürecinde 1980 sonrası dönem iki ülke arasında çok ender diyalog sürecine girilebilmişse de çoğunlukla uyuşmazlıkların tırmanma gösterdiği bir dönem olmuş ve iki ülke arasında diplomaside kesintiler yaşanmıştır. Böylece 1990 sonrası dönemde Türk-Yunan ilişkilerinin seyrinde tarafların maceralara kapalı bir politika stratejileri izlemesi gerekliliği ortaya çıkmıştır (Aksu, 2003: 248-250). 1987 yılında da Yunanistan Dışişleri Bakan yardımcısı Pantelis Kapsis ve Atina Büyükelçisi Nazmi Akıman'ın yaptığı müzakere sonucunda Kapsis yaptığı açıklama ile Bern Deklarasyonu'nu tanımadıklarını ve Ege'de Taşoz civarında petrol araması yapılacağını ifade etmiştir. Bunun üzerine Türkiye de Sismik-1'i petrol aramaları için bölgeye göndereceğini belirtince Türkiye ve Yunanistan arasında kıta sahanlığı hususunda yeniden bir kriz oluşmuştur. Yunanistan'ın Bern mutabakatını yok sayması üzerine Sismik-1'in Ege'deki faaliyetleriyle beraber 26 Mart 1987 itibarıyla iki ülkenin silahlı kuvvetleri harekete geçmiştir. Yaşanan bu krizde Papandreou Türkiye'ye karşı Bulgaristan'dan yardım istemiştir (Gürdeniz, 2013: 155). Bulgaristan'ın Türkiye aleyhine Yunanistan'ın yanında bulunması halinde NATO ve Varşova Paktı'nın karşı karşıya kalabileceği çekincesinden dolayı Bulgaristan bu durumda çekimser bir tavır sergilemiştir. Yaşanan bu gelişmeler NATO üyesi ülkeleri rahatsız etmiş, İngiltere'nin de

arabuluculuk faaliyetleri ile 28 Mart'ta her iki taraf da krizin tırmanmasına engel olmak istemiştir (Fırat, 2001b: 102).

1987 yılındaki kıta sahanlığı bunalımının sonrasında, 30-31 Ocak 1988'de Davos'ta gerçekleşen zirvede her iki tarafta gerginlik sonrasında diyalog yaşanabilmesi için gerekli çabayı göstermeye çalışmış, anlaşma zeminin oluşturulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Böylece Ege'de ve Kıbrıs konusunda yaşanan gerginliklerin sonucunda ortaya çıkan kaygıların savaşa sebep olması ihtimalinin yarattığı bu durum Türkler ile Yunanlar arasındaki ilişkileri geliştirmeye sevk etmiştir. Dahası Ocak 1988'de gerçekleşen buluşma sonrasında Mart 1988'de ikinci bir görüşme daha gerçekleşmiştir. Sonrasında da Mayıs ayında Başbakan Turgut Özal'ın Yunanistan'ı ziyareti, otuz beş yıldır gerçekleşmeyen bir Türk Başbakan'ın ilk ziyareti olması sebebiyle önem arz etmiştir. Öyle ki Davos, iki ülke arasındaki anlaşmazlığın uzun bir dönem içerisinde ilk kez ele alındığı durumu göstermiştir. Özal bu ziyareti esnasında psikolojik açıdan kapsamlı bir konuşma yapmış ve konuşmasında iki ülkenin tarihinden aynı zamanda tarihsel yaşlarından ve Atatürk ve Venizelos dönemlerindeki iş birliği havasından bahsetmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır:

İki ulusun bin yıllık ortak bir tarihi vardır. İyi zamanlarımız oldu, kötü zamanlarımız oldu. Kültürel farklılıklarımızın yanı sıra uzun etkileşime dayalı bir süreçten doğan derin ortak özellikler geliştirdik. İlişkimiz tutkulu ve yanardöner olageldi, bunda barış zamanlarına ait ortak anılar ve ortak kültürel özellikler zemininde kalıcı bir dostluk kurulması olduğu kadar, kültürel farklılıkların ve karanlık dönemlerin de payı vardır. Düş kırıklıklarımız karşılıklı yakınlık duygularımız kadar etkin olabilir ve iki ülkeyi uç tepkilere götürebilir. Barış zamanlarında hissettiğimiz karşılıklı sempati önemsiz bir olay yüzünden düşmanlığa dönüşebiliyor. Çatışmanın uçurumundan coşkunun zirvelerine uçabiliyoruz. Bu türden bir tarihsel geçmiş zemininde istikrarlı bir ilişki kurmak hiç de kolay değildir (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 197).

şeklinde konuşmasını tamamlayan Başbakan Özal burada bireyler olarak dost lakin devletler olarak düşman olmanın ötesinde devlet olarak da dost olmanın mümkün olduğu yeni bir Türkiye yeni bir Yunanistan olduğunu belirtmiştir. Özal'ın sergilemiş olduğu bu davranış Yunanistan'a bir zeytin dalı uzatma niyeti taşımaktaydı. Davos süreci her ne kadar çatışma çözümüne farklı bir yaklaşım sunmuş olsa da iki ülke arasındaki diyalog uzun vadede beklenen sonuçları vermemiştir. Beklenilenin ötesinde Türkler, Davos'un; Yunanların Türklere yönelik olarak hissettirilen düşmanlığın Yunan nüfusunun her kesimi tarafından benimsenmiş psikolojik bir güç olması sebebiyle sonuç vermediğine inanmaktadırlar. Türkler'in savunduğu bu tutum sonunda Yunanlar'ın bakış açısı haline gelmiş ve Yunan tarafı Davos'ta almış olduğu karardan geri adım atarak iki ülke arasında sadece bir tek '*kıta sahanlığı*'

sorunu olduğu üzerindeki düşüncesini sonuna kadar sürdürmüştür (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 197-199).

Özal'ın Yunanistan'a yönelik '*zeytin dalı*' diplomasisi ile komşularla olan kronik birtakım sorunların artık rekabet/çatışma ortamından ziyade uzlaşma/iş birliği kapsamında çözülmesi amaçlanmıştır. Özal'ın başbakanlığı dönemine kadar kronik sorunlara yönelik uzlaşma yaklaşımı karşı tarafa verilecek bir '*taviz*' olarak algılanmış ve karşı tarafın kazanacağı Türkiye'nin kaybedeceği bir algı oluşmuştur. Ancak Özal dönemi ile birlikte Türkiye'nin komşu ülkelerle olan ilişkilerinde kazan-kazan politikası uygulanmaya çalışılmıştır (Ertosun, 2016: 36). Böylelikle 1988 yılında iki ülke arasında güvenlik ve güven zemini oluşturan iki önemli mutabakat imzalanmıştır. İlki 27 Mayıs 1988 tarihinde Türk Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz'ın Atina'yı ziyareti esnasında imzalanan Atina mutabakatı, ikincisi de 8 Eylül 1988 tarihinde imzalanan İstanbul Mutabakatı'dır (Aksu, 2003: 249).

Atina mutabakatı ile her iki taraf da birbirlerinin egemenlik ve toprak bütünlüğüne aynı zamanda da Ege'nin açık deniz alanları ile uluslararası hava sahası kullanım haklarına karşılıklı olarak saygı gösterilmesi hususu ifade edilmiştir. İmzalanan bu mutabakat kapsamında her iki taraf da açık deniz alanları ile uluslararası hava sahasında gerçekleştirilecek faaliyetlerde, hava ve deniz trafiğinin uluslararası belgeler, kurallar ve yönetmelikler kapsamında sürdürülmesine karar verilmiştir. Uluslararası hava sahasında ve açık deniz alanlarında gereken milli askeri tatbikatların planlanması; bazı bölgelerin soyutlanması, tatbikat yapılacak bölgelerin uzun süreliğine kapatılması ve tatbikatların heryıl 1 Temmuz ile 1 Eylül arasında turizm açısından yoğun olan dönemler ile milli, dini bayramlar ve resmî tatillerde gerçekleştirilmemesi koşulu ile anlaşmaya varılmıştır. Böylece yürütülmesi planlanan tüm askeri faaliyetler uluslararası belge, kural ve yönetmeliklere uygun bir şekilde gerçekleştirilecektir (Çapan, 2019: 108).

Türkiye ve Yunanistan arasında güvenlik ve güven zemini oluşturan mutabakatlardan diğeri olan İstanbul mutabakatı ile her iki ülke Ege Denizi'nde uluslararası sularda ve hava sahasında yapılacak olan hem askeri hem de diğer faaliyetler esnasında uluslararası hukuk, kurallar ve düzenlemelere uygun davranmayı kararlaştırmış ve bu kapsamda gerçekleştirilecek faaliyetlerde tehlike oluşturabilecek eylemlerden kaçınma durumu karara bağlanmıştır (Aksu, 2003: 251). Bu minvalde söz konusu mutabakat bilhassa Ege Denizi'nde iki ülke deniz kuvvetlerinin karşı karşıya gelmesine mâni olmuştur. Ne var ki bu durum da çok uzun sürmemiş, 1996 Kardak krizi sessizliği bozmuştur (Aksu, 2005: 261).

1989 yılından itibaren de iki ülke arasındaki ilişkiler açısından durgunluk dönemi yaşanmaya başlanmış (Bayer, 2013: 195) ve Soğuk Savaş'ın bitişinin sonrasında da bilhassa Balkan coğrafyasında hızla meydana gelen ilerlemelere pek çok ülke gibi Yunanistan da

hazırlıksız olarak yakalanmıştır. Zira Yunanistan'ın dış politikasındaki ve güvenlik politikasındaki önceliği Türkiye üzerine oluşturulmuştu ve tehdit algısı olarak en önemli unsur olan Türkiye üzerinden uygulamalar gerçekleştirilmekteydi (Kırlıdökme, 2016: 60).

2.4.3.1. Türkiye-Yunanistan: Krizlerle Geçen Dönem ve Toplumsal Algılar

Türk Dil Kurumu ifadesiyle “*bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran*” anlamına gelen (<https://sozluk.gov.tr>) sözcük anlamı olarak ‘*tehdit, kötüye gitme, tıkanma*’ gibi anlamlar taşıyan kriz; siyaset, toplum, hukuk, ekonomi gibi pek çok alanda görülebilen, çözülmesi gereken bir olgu olarak ele alınmaktadır (Dursunoğlu, 2018: 174). Uluslararası ilişkiler’de ise bu terim ulusal değerler için tehdit niteliği taşıyan hızlı bir şekilde karşılık verilmesi gerekliliği oluşan ve bu kapsamda da karar vericilerin dikkatli bir tavır sergilemeleri gereken durumları ifade etmek için kullanılmaktadır. Öyle ki ortaya çıkan krizde nihai amaç çıkar çatışmasından başarılı bir şekilde çıkmaktır. Ancak burada esas, ulusal çıkar ve gayelerin savaş ortamı oluşturulmadan muhafaza edilmesidir. Zira kontrol altına alınamayan kriz ve gerginlikler sonucunda söz konusu durum kontrolden çıkarak savaşın ve çatışmanın girdabına dönüşecektir (Yılmaz, 2012: 1-2). Başka bir deyişle beklenilmeyen durumlar için kullanılan kriz olgusu diplomasının tıkanmış zamanlarda çözümlenemeyerek kriz zamanlarını tetikleyebilecektir. Bu noktada uluslararası krizlerin doğmasında bu durumu tetikleyecek pek çok etken bulunmaktadır ki devletler kimi zaman ekonomik kimi zaman siyaset kimi zaman da güvenlik sebebiyle birbirleriyle buhran yaşayabilmektedirler (Karadağ, 2019: 2-3). Zira bu etkenler uluslararası sistemin anarşik yapısından dolayı temel aktörler olan devletlerarasında etkili olabilmektedir. Öyle ki devletler birbirleriyle kurmaya çalıştıkları ilişkilerinde her zaman aynı ortak zeminde buluşamayarak fikir ve çıkar ayrılıklarına düşebilmektedirler. Böyle durumlarda da kriz genellikle taraflardan birinin bir diğerine karşı gerçekleştirmiş olduğu eylemin karar alıcı tarafından risk, tehdit algısalılığı olarak anlamlandırılmasından kaynaklanmaktadır (Aksu, 2014: 57). Bu durumda ise devletler krizi önlemek, ulusal çıkarları temin etmek hususundaki politikalarını yalnız askeri gücün caydırıcılığı ile değil aynı zamanda askeri güç dışında bir nevi ‘*ala carte*’ menü şeklinde uygulamak mecburiyetindedir (Yılmaz, 2012: 9). Zira çözüme kavuşturulamayan kriz ya da çatışmalar semptomlar içeren patolojik görünümlere sebep olacaktır (Volkan, 1993: 2-3).

Türk dış politikasında kriz bağlamında Cumhuriyet tarihi boyunca 1923-2017 yılları arasında 36 dış politika krizinde Türkiye taraf ülke olarak bulunmuştur. Bu krizlerin 26’sı komşu ülkeler veya da mandater durumda bulunan ülkelerle yaşanmışken, krizin en çok

yaşandığı ülke Yunanistan olmuştur. 9 kriz direkt olarak Yunanistan’la yaşanmışken, sonrasında Kıbrıs sorununda ve Suriye ile yaşanan Öcalan sorunundaki krizlerde dâhil edilince iki ülke arasında yaşanan kriz sayısı 14’e yükselmiştir (www.tdpkrizleri.org). Bu krizler; 6-7 Eylül 1955 Krizi, 1964 Kıbrıs Krizi I, 1967 Kıbrıs Krizi II, 1974 Kıbrıs Krizi, 1974-1976 Ege Krizi I, 1974-1980 NOTAM-FIR Krizi, 1981 Limni Krizi, 1987 Ege Krizi II, 1989-1990 Batı Trakya Krizi, 1994-1995 Ege Krizi III, 1997 S-300 Füze Krizi, 1996 Kardak Krizi, 1998 Suriye-Öcalan Krizi ve Doğu Akdeniz MEB’dir. 2020 yılında oluşan yeni kriz de Doğu Akdeniz’de bulunan hidrokarbon rezervlerinin keşfedilmesine yönelik Türkiye ve Yunanistan arasında gerilime sebep olan Navtex krizi olmuştur (tr.euronews.com). Verilen krizlerde de görüldüğü üzere pek çok kriz tekrarlayan çatışma kapsamında ortaya çıkmıştır (Aksu ve Küçük, 2018: 215). Bu sebeple de bu krizler büyük resmin görülebilmesi açısından bir bütün olarak değerlendirilmiş, bu noktada da bu krizler ele alınarak krizlerin yaratmış olduğu toplumsal algılar incelenmiştir.

Daha önceki başlıklarda detaylı olarak ifade edilen 6-7 Eylül 1955 krizi Türkiye’nin yakın geçmişinde yaşanmış olan öncelikli olarak Rumları olmak üzere diğer azınlık vatandaşlarını da derinden etkileyen kitlelerin manipüle edildiği bir olaydır. Devlet radyosunda “*Selanik’te Aziz Atatürk’ün doğduğu ev ile Türk konsolosluğu binası bahçesinde gece yarısı patlatılan bombanın etkisiyle Aziz Atatürk’ün evinin pencereleri hasara uğramıştır.*²⁹ *Patlama sırasında insan kaybı yaşanmamıştır*” şeklinde verilen haber Türk kamuoyunda bomba etkisi yaratmış ve haberin toplumda yarattığı etki halkta birikmiş olan aşırı öfkenin taşmasına neden olmuştur. 1955 yılında yaşanan bu olayla İstanbul’da gösteriler başlamış³⁰, İzmir ve Ankara gibi büyük illerde de devam etmiştir. Gösteriler esnasında gerek Rumların yaşadıkları evler gerekse de iş yerleri yağmalanmış, çevredeki dükkânlara Türk bayrakları asılmış ve ellerde Atatürk posterleri taşınmıştır. Bu duruma hazırlıksız ve panik havasında yakalanan Rumlar ‘*Kıbrıs Türk’tür, Türk kalacaktır*’ sloganları ile karşılaşmışlardır (Kar, 2018: 9-12). Öyle ki yaşanan bu olayları da Türk-Yunan ilişkileri ve iki ülkenin anlaşmazlıkları üzerinden tanımlamak doğru olacaktır. Zira o dönemde Türk-Yunan anlaşmazlığının temelinde Kıbrıs meselesi bulunmaktaydı. Kıbrıs konusunda yaşanan Rum terör eylemleri sebebiyle artık Türk kamuoyu daha duyarlı hale getirilerek bütün dünyaya Kıbrıs’ta bir Türk halkının da bulunduğu gösterilmek istenmiştir (Karayuluk, 2018: 38-39). Bu dönemde İsmet İnönü halkın sakin kalarak bütün vatandaşların asayişin sağlanabilmesi hususunda hükümete yardım etmesi

²⁹ Bkz: Ek 13.

³⁰ Bkz: Ek 14.

gerektiğini açıklamıştır. Bülent Ecevit ile aynı fikirde olan Hüseyin Cahit Yalçın da bu olayı ‘*milli bir felaket*’ olarak tanımlamış ve söz konusu olayların ülke saygınlığına zarar verdiğini ve Yunan kilisesinin yaratmış olduğu bu olumsuz algıyı yıkmak için milli birlik ve beraberlik sergilenmesi gerektiğini ifade etmiştir (Kar, 2018: 105). Bu olaylar Türkiye dışında Yunanistan’da da etki uyandırmış ve Yunanistan Ekim ayında Trakya’da düzenlenen NATO tatbikatına katılmayarak tepkisini göstermiştir. Sonrasında yargıya taşınan bu olay 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından darbe mahkemesince 5 Mayıs 1961’de karara bağlanarak 11 sanık yargılanmıştır. Davanın konusu da Yunanistan’ın Kıbrıs konusunu uluslararası kamuoyunun gündeminde tutmak için başvurduğu BM’den bir sonuç alamaması üzerine Londra Konferansı sırasında gerçekleştirmiş olduğu yıkma ve yağmalama eylemi olarak ele alınmıştır. Ayrıca mahkemede şiddet olaylarının sorumlusu olarak Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fatih Rüştü Zorlu görülmüştür. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes halkın önüne çıkarak yaşanan olayları kınadıklarını ve bir daha böyle olayların tekrarlanmayacağını açıklamaları iyi niyetli bir davranış olarak değerlendirilmiştir. Dahası Rumların maddi zararlarının tazmin edilmesi üzerine İstanbul’daki Rum vatandaşları yerlerinde kalmaya karar vermişlerdir (Karayuluk, 2018: 47-48).

Temeli 6-7 Eylül olayları ile atılan Kıbrıs krizini 1964-1974 arası dönem olarak değerlendirmek gerekirse, ‘*biz kimiz*’ sorusunun cevabının bulunamadığı Kıbrıs meselesi özellikle 1950 sonrasında dış siyasal gelişmeleri etkilediği Türkiye’nin, dış ilişkilerini de etkiler hale gelmiştir. Böylelikle 1955 Londra Konferansı ile başlayan Kıbrıs meselesine dâhil olma süreci 1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları ile pekişerek Türkiye uluslararası sözleşme metninde yer alan garantör devletlerden sayılmıştır. 1960’ta da Kıbrıs üzerinde toplumların ortaklığı esaslı Cumhuriyet’in ilanı ile garantör devletliği kesinleşmiştir. Fakat bu durum 1963’te bir arada yaşamın ortaya çıkardığı psikolojik durumların etkisiyle Kıbrıslı Rumların Kıbrıslı Türklere karşı başlattığı zorlayıcı birtakım baskı hareketleri ile kesintiye uğramaya başlamış ve Türklere karşı zorlayıcı can ve mal güvenliği hareketleri 1974’e kadar sürmüştür. İki etnik grup arasında gruplar arası kategorileştirmeyle oluşan kronik çözümsüzlük Kıbrıslı Rumların kendi toplumsal benliklerini koruma içgüdüsüne dayanarak ‘*geri çekilme*’ Kıbrıslı Türklerin ise ‘*kovulma*’ olarak adlandırdığı bu psikolojik eylem sonrasında kurulan ortaklık hükümleri bozulmuş ve 1964 Kıbrıs’ın kaderi için zorlayıcı bir yıl olmuştur. 1964 ve 1974 yılları Kıbrıslı Türklerin hayatlarının güvende olmadığı zorlayıcı olayların şiddetlenerek krize dönüştüğü, sonrasında da Türk-Yunan kriz savaşı ihtimalinin doğduğu yıllar olmuş, bunun sonucunda da Ada’da yaşayan toplumlar arasında ayrışmalar yaşanmıştır. Bu durumda bile her ne kadar Türkiye meseleye geçici çözüm iradesini göstermiş olsa da Kıbrıs Rum toplumunun kendi

içlerinde yaşadığı anlaşmazlıklar ve darbe ortamı sebebiyle Türkiye garantör devlet sıfatını kullanarak ülkenin stratejik konjonktürü ve Kıbrıs Türklerinin güvenliği hususuyla Kıbrıs'a askerî harekât düzenlemiştir. Türkiye tarihinde '*1974 Kıbrıs Barış Harekâtı*' olarak ifade edilen bu olay Türkiye'nin gerek siyasi tarihinde gerekse de dış ilişkilerinde öncelikli olarak yer almıştır (Göktepe, 2007: 1397-1400).

Türkiye'yi bu duruma zorlayan ise Yunanistan'da Enosis yanlısı Nikos Sampson'ın darbe ile iktidara gelmesi olmuştur. Esasında İstiklal Savaşı sonrasında Türkiye ve Yunanistan silahlı kuvvetlerinin karşı karşıya gelerek çatışmaya girdikleri tek yer Kıbrıs olmuştur. Ancak bundan sonrasında yaşanan hiçbir kriz çatışma boyutuna dönüşmemiştir. Fakat bu olaylar Ada'nın kaderinde bir değişikliğe sebep olarak Türkler Ada'nın kuzeyine, Rumlar da güneyine yerleşerek yeşil bir hat oluşturmuşlar ve bu hattın iki tarafında ayrı ayrı yönetimler altında yaşamaya başlamışlardır (Aksu, 2014: 60-64). Bu durum da Yunanistan'a Kıbrıs'ı kaybettiğini düşündürmüştür. Kıbrıs'ı daima kendi adası olarak algılamış Yunanistan için Kıbrıs konusu, Türkiye karşısında bir yenilgi daha yaşatmıştır (Yılmaz, 2020: 2).

Yunanistan özelinde de sınırlı bir savaşın yaşandığı tek kriz Kıbrıs olmuştur. Bu savaş esnasında da Türkiye direkt olarak Kıbrıs'ta darbe yapan liderleri hedef almış, Yunanistan'ı hedef almamıştır. Bilhassa çatışma-savaş ilişkisine Yunanistan'ı dâhil etmekten kaçınmıştır. Eğer Kıbrıs uyuşmazlığı bir kenara bırakılırsa, iki ülkenin direkt olarak birbirlerini hedefledikleri önemli krizler Ege Denizi ekseninde şekillenmiştir. Genel olarak iki ülke arasında yaşanan uyuşmazlıkların her birinde hâkim bir çatışma havasının devam ettiği söylenebilir. Ancak çatışmanın aksine krizler özelde sayıca çok az olmakla beraber özünde Kıbrıs ve Ege Denizi'ne has uyuşmazlıklar olarak yoğunlaşmaktadır. 1974-1976 yılları arasında iki ülke arasında ortaya çıkan Ege Denizi üzerindeki kıta sahanlığı uyuşmazlığı ilk olarak Türkiye'nin 18 Ekim 1973'te Ege Denizi'nde Türk kara suları ve kıta sahanlığı dışında yer alan alanlarda Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO) 27 tane petrol arama iznini vermesi üzerine ortaya çıkmıştır. Bu duruma tepki olarak Yunanistan 7 Şubat 1974 tarihinde söz konusu ruhsatları tanımadığını bir nota ile belirtmiş ve notasında Türkiye'nin araştırma izni vermiş olduğu bölgelerde 1961 yılından itibaren Yunanistan'ın petrol araştırma izinleri verdiği belirtilmiştir. Yunanistan bu notada yapmış olduğu açıklamadaki egemenlik haklarını 1958 Cenevre Sözleşmesi'nin 1. maddesinin b fıkrası ve 2. maddesine dayandırmıştır. Yunanistan'ın bu notasına cevaben Türkiye'nin 27 Şubat 1974 tarihli karşılık notasında, TPAO'ya verilen araştırma izinleri öncesinde gerekli uluslararası hukuk kuralları ve yasal koşulların incelendiği 1958 Cenevre Sözleşmesi ve Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı meselesinde Uluslararası Adalet Mahkemesi'nce verilen kararın dikkate alındığı hukuksal ve siyasi yaklaşım ile belirtilmiştir.

(Aksu, 2017b). Böylece başlayan uyuşmazlık zamanla tırmanışa geçmiş ve Kıbrıs gerginliğinden nemalanarak nihai olarak iki ülke arasında kriz baş göstermiştir. Bu aşamada iki ülke arasında karşılıklı notalar verilmiş, gerginlik askeri hareketlilik boyutuna ulaşmış 6 Ağustos 1976'da Türkiye'nin Ege Denizi'nde yapılacak araştırmaya MTA-SİSMİK-I araştırma gemisinin görevlendirilmesiyle bu duruma tepki gösteren Yunanistan konuyu bir taraftan BM Güvenlik Konseyi'ne taşıırken öte taraftan da Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) başvurmuştur. Güvenlik Konseyi'nce iki ülke arasındaki uyuşmazlığın BM ilkelerine uygun bir şekilde doğrudan görüşmelerle çözülebileceği tavsiyesinde bulunulmuşken, UAD tarafından ise Yunanistan'ın geçici önlemler alınması isteği değerlendirilmiş ancak yapılacak araştırma işlemlerinin herhangi bir kayba yol açmayacağı, Türkiye tarafından yapılacak sismik araştırmalarının Yunanistan'ın deniz yatağı ve toprak altı doğal kaynaklarına zarar verecek nitelikte olmadığı kararına varılmış (Şihmantepe, 8 Ekim 2015) ve 11 Kasım 1976 tarihinde yayınlanan Bern Deklarasyonu ile kriz dondurulmuş ve tarafların karşılıklı olarak krizi tırmandırıcı eylemlerde bulunmayacağı kararlaştırılmıştır (Şihmantepe, 10 Ekim 2015). Bu noktada tıpkı bu örnekte olduğu gibi aslında devletlerin kolektif olarak dışarıdan nasıl davrandıkları anlamlandırılmaya çalışılırken devletlerin ulusal kimliklerine ve duygusal travmalarına bakılması gerekmektedir (Koç, 2020: 101). Zira yaşanan travmalar ruhsal ve fiziksel bütünlüğü derinden etkileyen duyguları barındıran olaylardır (Yılmaz-Odabaşı, 2020: 48). Bu duygular da bize ötekine karşı dostluk ya da düşmanlık geliştirebilmek için zemin sağlamaktadır (Koç, 2020: 101). Dolayısıyla da söz konusu krizler ve çatışmalar toplumu zorlu durumlarla karşı karşıya bıraktığından toplum üyeleri üzerinde muazzam bir duygusal etki yaratmaktadır (Koç, 2020: 86).

1974 Kıbrıs müdahalesinin ardından Türk-Yunan ilişkilerinde Ege sorunlarına eklenen bir diğer kriz de 1974-1980 NOTAM-FIR krizi olmuştur (Keskin, 2018: 90). Bu kriz Yunanistan'ın savunduğu hava sahası genişliği ve FIR hattı konusundaki tavrının Türkiye tarafından kabul edilemez duruma gelmesinden kaynaklanmaktadır. Lozan Antlaşması'na göre iki ülke kara suları genişliğini 3 mil dolayısıyla da hava sahaları genişliğini karşılıklı bir şekilde 3 mil olarak saptamışken, Yunanistan 1931 yılında çıkardığı bir kararname ile tek taraflı olarak kara sularını 10 mile buna binaen hava sahasını da 10 mil olacak şekilde yükseltmiştir. Sonrasında ise 1936 yılında kara sularını 6 mile çekmiş ancak hava sahası ise 10 mil olarak durumunu korumuştur. Türkiye ise kara sularını ve dolayısıyla hava sahasını 6 mile çıkartmıştır. Bu durumda 6 mil kara suları 10 mil hava sahası genişliği bulunan Yunanistan'a karşılık 6 mil kara suları ve hava sahası genişliği bulunan Türkiye, 1964 yılına kadar bu duruma

aktif bir şekilde karşı çıkmamışken 1974 Kıbrıs krizi sonrasında bariz tepkiler göstermiştir (Yılmaz, 2008a: 36).

1974 Kıbrıs krizi ile iki ülke savaşın eşiğine geldiğinde, FIR hattı kapsamında Türkiye önemli bir sorunla karşı karşıya kaldığını fark etmiştir. 1952 FIR Anlaşması; Ege üzerinden Türkiye'ye gelen uçaklar önceden değil yalnızca Türk kara sularına girişi esnasında İstanbul FIR'ına haber vereceklerdir. Bu durum ise Türk kara sularına girilmeden 1-2 dakika öncesini göstermektedir. Bu da Türkiye'yi olası bir hava saldırısında savunmasız bırakmaktadır. Bu sebeple Türkiye bu durumu çözmek adına 6 Ağustos 1974 tarihinde 714 sayılı NOTAM ile Ege hava sahasını kuzey ve güney yönlü olarak ikiye böldüğünü ve bu hatta yaklaşan uçakların İstanbul hava sahasına girmeden uçuş bilgilerini bildirmelerini duyurmuştur. Türkiye'nin bu tavrı da iki ülke arasında krizin tetiklenmesine yol açmış ve Türkiye'nin bu hareketi üzerine Yunanistan da 1066 ve 1152 sayılı NOTAM'lar ile Ege Denizi'ni bütünüyle yasaklı bölge ilan etmiş ve bölgeyi uçuş trafiğine kapatarak tepki göstermiştir (Keskin, 2018: 90). Bu noktada kriz tanımlamasında olduğu gibi krizi tetikleyen davranış taraflardan birinin yani Türkiye'nin durumu farklı değerlendirmesi olmuşken, krizi tetikleyen durumsal değişikliğin muhatabı Yunanistan'ın hedef ve çıkarlarına yönelik düşmanca ya da saldırgan bir davranış olarak algılanması üzerine kriz algılaması oluşmuştur. Algısal olarak Yunanistan'ın Türkiye'ye güven duymaması ve Türkiye'den gelecek eylemleri düşmanca bir tehdit olarak görmesi bilhassa iki ülkenin komşu ülkeler olması krizin yönetimi açısından karşılıklı kararları etkilemektedir. Ancak kriz analizi yönünden algısal güvensizliğin ortaya çıkardığı söz konusu kriz (Aksu ve Çolak, 2017: 166-167) Türkiye tarafından bir adım atılarak 23 Şubat 1980 tarihinde Ege Denizi'nin Yunanistan'la ortak kullanılacağını öngören 714 Nolu NOTAM Genel Kurmay Başkanının girişimi ve dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in onayıyla kaldırılmış ve kararın kaldırılmasıyla bölge yeniden uçuşlara açılmış ve iki ülke arasındaki kriz tırmanmadan sonlandırılmıştır (Cizre-Sakallıoğlu, 1993: 206).

Yaşanan olaylar neticesinde 1980 sonrası dönem her iki ülke için de ulusal ve uluslararası koşullar bağlamında Türk-Yunan ilişkileri açısından sertlik yönünde tırmanışları getirmiştir. 1981 yılı ile birlikte yaşanan Limni Krizi ile Yunanistan Lozan Barış Antlaşması'nda kararlaştırılmış olan adaların silahsızlandırılması kararını 1981 yılında NATO askeri kanadına geri dönünce Lozan'da belirlenen statüye rağmen ihlal etmiş ve Ege Denizi'ndeki adaları NATO planları dâhilinde silahlandırmaya başlayarak kararın statüsü için *'fili bir ihlal'* gerçekleştirmiştir (<http://www.tfpcrises.org>). Ege Denizi'nde silahsızlandırılmış adalar kategorisinde olan Limni ve Semadirek birinci grup Boğazönü adaları kapsamında yer alırken, ikinci grupta Midilli, Sakız, Sisam ve İcaria'dan oluşan Doğu Ege adaları ya da Saruhan

adaları yer almakta ve 12 adalar ve Meis'in oluşturduğu adalar üçüncü grup arasında bulunmaktadır. Yunanistan'ın ihlalini gerçekleştirdiği bu adaların ortak özelliği ise her bir grubun ayrı bir hukuki statüye dayalı olmasıdır (Kurumahmut, 1998: 31).

Yunanistan'ın ihlali gerçekleştirirken sunduğu gerekçe ise Lozan ve Paris Antlaşmalarıyla askerden arındırılmış bir statü elde eden Doğu Ege adalarının bu statüsünün 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile sona erdiği görüşüdür. Oysaki Montrö Boğazlar Sözleşmesi bu kapsamda değerlendirildiğinde Limni ve Semadirek adalarının bahsinin geçmediği görülmektedir. Ayrıca Montrö Boğazlar Sözleşmesi metninde herhangi bir şekilde askerden arındırma ya da tam tersi olarak askerleştirmeye dair bir hüküm bulunmamaktadır. Böylelikle askerden arındırma hükümlerinin yalnızca Lozan Antlaşması'nda yer aldığı görülmektedir. Bunun üzerine Yunanistan'ın görüşü de Lozan'da askerden arındırma hükümlerinin bulunması ancak Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde askerden arındırma hükümlerine yer verilmemesi sebebiyle Limni ve Semadirek'in askerleştirilmesine izin verildiği yönündedir. Başka bir deyişle Yunanistan Montrö Sözleşmesi'nin Lozan'daki Boğazlar Sözleşmesi'ni tamamıyla değiştirdiğini ve Limni ile Semadirek'in silahsızlandırılmış olma statüsünü ortadan kaldırdığını iddia etmektedir (Pazarcı, 1988: 207-2017). İkili ilişkilerde gerginliğe ve güvensizliğe sebep olan, uluslararası antlaşmalarla silahsızlandırma yükümlülüğünde bulunan söz konusu adalara yapılan bu silahlandırma girişimi NATO ya da AB kanadı altında Türkiye'ye kabul ettirme çabalarından oluşmaktadır (Bayer, 2013: 162). Bilhassa NATO üzerinden sorunları kendi lehine çevirmek isteyen Yunanistan, tehdidin Türkiye'den kaynaklandığını ileri sürerek Türkiye ile olan sorunlar karşısında NATO'dan garantiler talep etmiştir (Bayer, 2013: iii).

Türk-Yunan ilişkilerinde Ege Denizi'ne yönelik yapılan tek taraflı girişimlerde oluşan her yeni kriz gibi 1987 yılı da Yunanistan'ın Ege denizinde tartışmalı bölgelerde petrol arama çalışmaları sonucu Türkiye ile ciddi bir kriz yaşanmasına neden olmuştur. 1976 kıta sahanlığı krizi sonrasında aradan geçen on bir yıl sürede kıta sahanlığı konusunda görüşme yapılmamış ve Bern Deklarasyonu ile sağlanan statü korunmuşken, 1976 krizinin devamı niteliğinde olan bu kriz ile Yunan tarafının Bern Antlaşması'nı tanımadığı ve Kuzey Ege'de petrol arama ve sondaj faaliyetlerine başlayacağı durumu ortaya çıkmış ve arama faaliyetlerinin yanı sıra söz konusu durumun parlamentoya yasa tasarısı olarak sunulması da tırmanmayı hızlandırmıştır. Yunanistan'ın Bern Anlaşmasını ihlâlî karşısında Türkiye de Ege'de ihtilâflı sularda petrol arama kararı almış ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO) petrol arama izni verilerek MTA Sismik-I Çanakkale'ye demirletilmiştir. Ancak Başbakan Özal'ın yaptığı açıklamada Yunanistan'ın ihtilâflı sulara çıkmadığı sürece MTA Sismik-I'nı (Piri Reis) de Türk

kara sularında kalacağını belirtmesi üzerine gerginlik az da olsa yumuşamaya evrilmiştir. Bir durgun bir dalgalı devam eden süreçte 27-28 Mart'ta gerginliğin artması üzerine her iki tarafın silahlı kuvvetleri hazır halde bulundurulmuştur (Şihmantepe, 2015b). Bu dönemde karar alıcılardan Türkiye'de I. Özal hükümeti, Yunanistan'da ise II. Papandreu hükümeti etkili olmuştur. İkinci bir dönem iktidarda olan Papandreu Türkiye karşıtı bir politika izlemiş ve Yunanistan'a ait olduğunu öne sürdüğü kıta sahanlığı içerisinde Türk petrol arama gemisine engel olunacağı ve bunun da söz ile değil eylem ile olacağı uyarısında bulunmuştur. Ancak tırmanan gerginlik NATO, AET ülkeleri ve ABD'nin diplomatik girişimleri ile hafifletilmiştir. Ayrıca krizin hafiflemesindeki diğer unsur da Yunanistan'ın tartışmalı bölgelerde petrol arama faaliyetlerinden vazgeçtiğini diplomatik yollardan Türkiye'ye bildirmesi olmuştur. Her iki ülke tarafından uluslararası sularda petrol arama faaliyetlerine girişmeyecekleri açıklaması da '*şimdilik*' olarak savaş riskinin ertelendiğinin göstergesi olmuştur (Aksu, 2017b). Bu noktada aynı konunun farklı yıllarda kriz olarak tekrar ortaya çıkması, kaynağı geçmişten gelen nefret, korku, güvensizlik, kıskançlık ve kin duygularının bir araç olarak kullanılması ile mümkün olmaktadır. Söz konusu duygularla şeytanlaştırılan '*düşman*' tanımı amaçlar doğrultusunda hareket etmeyi kolaylaştırmaktadır. Ancak devletleri ve liderleri şeytanlaştırmak sembolik bir tutum olmaktan öteye geçememiş ve hiçbir zaman siyasi krizlere/çatışmalara gerçek çözümler sunamamıştır. Şeytanlaştırmada her (kötü) şeyi hak eden varlıklar olarak resmedilen devletlerin tavrı karşısında şeytana verilecek ceza olarak '*Haçlı Seferi*' bile düzenlenmesi hak olarak görülmektedir. Burada şeytanlaştırılan siyasi varlıkların toplum desteğini alabilmek, devlet ideolojisini kontrol altında tutabilmek adına şeytan olarak etiketlenmesi, insanın şeytan söz konusu olduğunda eylemlerinde herhangi bir endişe duymamasından kaynaklanmasından dolayı devletlerin başvurduğu düşmanlaştırma biçimlerinden biri olarak ötekileştirme stratejisi olagelmıştır (Koç, 2020: 86-88).

Birbirini izleyen krizlerin devamı olarak Batı Trakya krizine gelindiğinde daha önceki başlıklarda detaylı olarak anlatılan kriz burada psiko sosyal olarak değerlendirilmiştir. Türkiye ve Bulgaristan sınırında yer alan ve Yunanistan'da tarihi ve coğrafi bir bölge olarak ifade edilen Batı Trakya '*yaşadığın coğrafya kaderindir*' söylemini doğrulayan bir bölge haline gelmiştir (Verhás, 2019: 3). Napolyon'un "*Nasıl bir milletin coğrafyası onun politikasını belirliyorsa, ülkenin coğrafyası da aynı şekilde onun kaderini belirler*" (Kaplan, 2012: 47) ifadesi de Batı Trakya Türklerinin içinde bulunduğu durumu açıklamaktadır. Uzun yıllardır çoğunluğu Türk kökenli Müslümanlardan oluşan Batı Trakya Türkleri bölgede Türk köylerinde ya da Rodop ve İskeçe gibi karma bölgelerde ikamet etmişler, Helen ve Doğu Roma olarak olarak birbirini izleyen dönemlerin egemenliklerinde yaşayarak bir kültürden başka bir kültüre geçiş yapma

durumunda bırakılmışlardır. Helen ve Doğu Roma hâkimiyetindeki dönemlerin ardından 14. yüzyılda Osmanlı Devleti tarafından fethedilmiş ve 1912-1913 yıllarındaki Birinci Balkan Savaşı'nda Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan'dan oluşan dört Balkan ülkesinin Osmanlı Devleti'ni mağlup ederek Osmanlı'nın Avrupa'daki bütün varlığını kaybetmesine kadar Batı Trakya Osmanlı yönetiminde kalmıştır. Psiko sosyal açıdan bakıldığında kimlik bunalımına sebep olan bu durum farklı kimliklerin bir arada yaşama eğiliminden kaynaklı olarak da gruplaşmalara neden olmuştur. Kazanan devletlerarasında yaşanan anlaşmazlıklar akabinde İkinci Balkan Savaşı'na yol açmış ve Ağustos 1913 yılında Bulgaristan'ın kaybına rağmen çatışmayı sonlandıran barış anlaşması koşulları kapsamında Batı Trakya Bulgaristan'a verilmiş ve Yunan ordusu bölgeden geri çekilmiştir. Böylece Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar bölgeyi Yunanistan yönetmişken, 1919-1920 arasında bölge müttefik güçlerce yönetilmiştir. Ancak 1920'de Sevr Antlaşması ile bölge Yunanistan'a bırakılmış ve bu tarihten itibaren Yunanistan'ın bir parçası haline gelmiştir (Verhás, 2019: 3).

Balkan savaşları sonucunda Avrupa'daki topraklarının neredeyse yüzde seksenini kaybetmiş Osmanlı İmparatorluğu için nüfusunun çoğunluğunun Türk olduğu Meriç nehrinin batısındaki '*Batı Trakya*' topraklarının Yunanistan'ın kontrolüne geçmiş olmasıyla Yunanistan, azınlıkların korunmasına yönelik Sevr Antlaşması ile ülkede bulunan azınlıklara dair üç yönde yükümlülük altına girmektedir. Öncelikle 2. madde de

Yunanistan, Yunanistan'da yaşayan herkese, doğum, milliyet, dil, ırk ve din ayrımı yapmaksızın yaşam ve özgürlük haklarını tam anlamıyla korumakla yükümlüdür. Yunanistan'ın bütün sakinleri özgür hareket etmekte serbesttir. Kamu düzeni ve genel ahlaki bozmamak kaydı ile düşünce, dini ve cemaat birlikleri oluşturabilirler. Kısaca yalnız Yunan vatandaşlarını değil, bütün ülkede yaşayanlara doğum, vatandaşlık, dil, ırk veya din farkı gözetmeden yaşam ve özgürlük hakları korunacaktır ve dinlerini özgürce uygulayabileceklerdir (Ismail, 2012: 64).

ifade edildiği üzere ülkede yaşayan herkese yaşam ve özgürlük hakları tanımaktadır. İkinci olarak 7. madde de hüküm verilen "*Bütün Yunan vatandaşları, ırk, dil, din ayrımı gözetilmeksizin yasalar önünde eşit olacaklar ve aynı medeni ve siyasi haklara sahip olacaklardır.*" İfade de olduğu gibi negatif haklar kapsamında olan din, dil ve soy azınlıklarına medeni haklardan ayırım gözetilmeksizin yararlanma hakkı tanımaktadır. Üçüncü olarak da pozitif haklar kapsamında olan kendi dilinde eğitim ve vakıfların tanınması hakkıdır. Ancak söz konusu antlaşmanın Batı Trakya Türk Azınlığı için geçerliliği konusunda uzlaşşı sağlanamamıştır. Her ne kadar Yunanistan bu antlaşmanın '*Yunanistan'a terk edilen topraklardaki Müslümanlar*' söylemi üzerinden o tarihte Batı Trakya'nın Yunanistan toprakları

kapsamında olmadığını, bu sebeple de antlaşmanın Batı Trakya Türkleri için geçerli olmadığını öne sürse de Milli Mücadele sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin tanınmasını sağlar nitelikte olan 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması, Batı Trakya Türk Azınlığı için anayasa niteliğini almıştır (İsmail, 2012: 64-66). Böylece Batı Trakya Türk azınlığın haklarını düzenleyen başka bir deyişle kaderini tayin eden gelişme Lozan Barış Antlaşması ile sağlanmıştır (Alioğlu-Çakmak, 2018: 150).

1923 Lozan Barış Antlaşması ile taraflar karşılıklı olarak bünyelerindeki azınlıkların gerek haklarının gerekse de statülerinin korunması konusunda hemfikir olsalar da uygulamada uyuşmazlık baş göstermiş ve Türk azınlığı bünyesinde barındıran Yunanistan'ın azınlığa yönelik davranışları krizin tetikleyicisi olmuştur. Azınlıkların statüsünün oluşturulduğu 30 Ocak 1923 tarihli Türk ve Rum Nüfus Değişimine İlişkin Sözleşme ve Protokol hükümlerine göre İstanbul Rumları ile Batı Trakya Müslümanları mübadele dışında bırakılarak 1913 Bükreş Antlaşması ile saptanan sınırın doğusunda kalan Müslümanlar Batı Trakya Müslümanları olarak sayılmıştır. Ancak mübadeleye kimlerin dâhil edileceği sorunu ile karşı karşıya kalınmış ve 10 Haziran 1930'da imzalanan Dostluk Antlaşması ile doğum tarihleri ve yerleri ne olursa olsun İstanbul'un Yunan sakinleri ve Batı Trakya'nın Türk/Müslüman sakinleri yerleşik olarak kabul edilmiş ve bu değişimden muaf tutulmuştur (Gürsoy, 2015). Böylece homojen nüfus yapısını bozan Türkiye'deki Rumlar ile Yunanistan'daki Türkler arasında mübadele başlamış ve Türkiye ile Yunanistan arasında yaklaşık olarak iki milyon insan yer değiştirmiştir. Söz konusu anlaşma ile ulusçuluk doğrultusunda homojenlik sağlanmaya ya da Batı Trakya'daki Türk azınlıkların varlık hakları korunmaya çalışılsa da mübadeleye Batı Trakya'daki Türkler ve İstanbul'daki Rumların dâhil edilmemesi psikolojik anlamda dışlanmış toplum olarak yaşamalarını engelleyememiştir (Hasan, 2013: 2).

Toplumsal bütünleşmenin zıttı olarak ele alındığında dışlanma olgusu, günlük hayattaki birey etkileşimlerinden uzun tarihsel dönemlerdeki toplumsal çatışmalara kadar insan türünün sosyal bir varlık olarak gruplar halinde yaşadığı her çağ ve mekânda sosyal hayat içerisinde kaçınılmaz olarak var olagelmıştır (Solak ve Teközel, 2019: 294). Bu durum birey ya da toplumun dört temel ihtiyacının karşılanması noktasında set oluşturarak birey ya da grup üzerinde olumsuz duygular ya da fiziksel tepkiler barındırmaktadır. Söz konusu duygulara sebep olan engellenen ihtiyaçlar ise kontrol ihtiyacı, hayata anlam katma ihtiyacı, ait olma ihtiyacı ve benlik saygısını koruma ihtiyacıdır (Ağacı, 2016). Gerçek ya da olası bir dışlanma bu unsurlardan herhangi birini tehdit edebileceği gibi bu ihtiyaçlardan birini ya da tümünü de tehdit edebilmektedir (Abayhan, 2013: 10). Bu durum sosyal psikoloji tarihindeki önemli teorilerden biri olan Maslow'un İhtiyaçlar Teorisi'nde de belirtilerek bireylerin ihtiyaçlarını

gösteren beş hiyerarşik basamakta fizyolojik ihtiyaçlar ve güvenlik ihtiyaçları sonrasında aidiyet (bir gruba ait olma) ihtiyacının geldiği şeklinde ifade edilmiştir (Kula ve Çakar, 2015: 197). Bu ihtiyaçların gelişmemesi halinde dışlanmanın yarattığı duygular zarar görmekte bilhassa sosyal bir tür olarak gruplar içerisinde doğan ve belli bir grubun üyesi olarak yaşamını sürdürmek isteyen birey ya da gruplar için ait olma ihtiyacı (*need to belong*) ve benlik saygısını (*self-esteem*) koruma ihtiyacı zarar görmeye başlamaktadır. Zira ait olma/kabul görme temel bir motivasyon ve ihtiyaçtır (Solak ve Teközel, 2019: 293). Bu durum Batı Trakya Türkleri açısından ele alındığında iki devletin gergin ilişkileri arasında ekonomik, din, eğitim ve sosyal alanlarda zor günler yaşamış olan bölge Türkleri, her ne kadar kimlik olarak Türk aidiyetini hissetseler de Batı Trakya'da bırakılan Müslüman Türkler olarak görmezden gelinme, yok sayılma, reddedilme kavramlarını içinde barındıran '*toplumsal dışlanma*' psikolojisi ile davranışsal, duysal, bilişsel ve fizyolojik gibi birtakım olumsuz etkilere maruz kalmıştır.

İnsan psikolojisinin karmaşık labirentlerinde karşılaşılan birçok duygu farklı bir manzara yaratmakta ve değişkenlere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Dışlanma, güvensizlik, değersizlik gibi ait olma ihtiyacını tehdit edebilen duygular birey ya da grubun benlik saygısını yitirmesine neden olmaktadır (Abayhan, 2013: 12). Öyle ki Batı Trakya'da yaşayan Türkler'in Türkiye'deki Türklere kıyasla kolektif Türk etnik kimliğinin reddedilmesi, eğitim, din ve vicdan hürriyeti, buna müteakib müftülük sorunu, cemaat ve vakıf mallarının yönetimi sorunu, siyasi katılımı karşılaşılan sınırlamalar, demografik yapının değiştirilmesi, ifade özgürlüğü sınırlamaları gibi birtakım sorunlar ile karşılaşmaları (Alioğlu ve Çakmak, 2018: 50), Batı Trakya'da Türk olarak değil '*Müslüman azınlık*' ya da '*Türk azınlık*' söylemleri ile anılmaları, azınlık statüsünde yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmalarına ve benlik kaybı yaşamalarına neden olmuştur (Verhás, 2019: 6). Bu durum da yalnız Türk olarak değil '*Müslüman azınlık*' ya da '*Türk azınlık*' statüsü ile Batı Trakya Türklerini Türkiye'nin Yunan topraklarındaki doğal bir uzantısı kapsamında gören Yunan hükümeti gibi (Ismail, 2012: 88) içgüdülerini savaşta dizginleyebilen ulusların da grup rekabetlerini savaştan daha az yıkıcı alanlara yönlendirebildiğini göstermektedir. Yönlendirilen bu alanda da '*Bize karşı onlar*' eğilimini gösteren insan zihni de tıpkı tarayıcıda beyaz nesneler arasında aniden beliren siyah bir adam görüntüsünün, beynin saldırganlık ve korku bölgesinin merkezi olan amigdala'yı harekete geçirdiği gibi (Tanrıdağ, 2005: 96) Yunan ırkı içerisinde de Türk ırkını saldırganlık ve korku duygularını harekete geçiren gizli bir tehdit ve tehlike olarak görmüş, böylelikle de farklı gruplara ait üyeler arasında psikolojik mesafe hep var olagelmıştır. Bu nedenle de '*Bize karşı onlar*' olarak kimlik '*Yaban*' olmanın ötesine geçememiştir.

Süregelen psikolojik mesafe de bir başka kriz olan 1994-1995 Ege Krizini ortaya çıkarmış ve 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 16 Kasım 1994'te yürürlüğe girmesi üzerine 21 Temmuz 1995'te de bu antlaşma Yunan Parlamentosu tarafından onaylanmıştır. Söz konusu sözleşme ile devletlerin kara sularını 12 deniz miline çıkartabilmeleri mümkün kılınmış böylece Ege Denizi'nde böylesi bir amaç peşinde olan Yunanistan için antlaşma önemli bir hukuksal dayanak oluşturmuştur. Türk tarafında ise Yunanistan'ın kara sularını 12 mile çıkarması halinde bunun savaş sebebi kabul edileceği açıklanmış bu minvalde de 8 Haziran 1995 tarihinde TBMM, hükümete tüm önlemleri alma yetkisi vermiştir. Böylece Türk tarafının kararlı tutumu karşısında Yunanistan ileri bir adım atamamış ancak sorun mevcudiyetini korumuştur. Öyle ki yaşanan bu sorunlar da geçmiş zamanın ruhunu temsil etmekte ve ulusların karmaşık dünyalarında farklı alanlarda tezahür eder hale gelmektedir. Sorunlar alanında oluşan her boşluk krizin derinleşmesine sebep olurken, derinleşen krizin sonrasında da 1996 yılı başlarında ANAYOL koalisyon hükümeti Başbakanı Mesut Yılmaz bütün sorunların iki ülkenin de meşru hak ve çıkarlarına uygun olarak diyalog çerçevesinde çözülmesi gerektiğini belirtmiş ancak bu tavır Yunanistan tarafından olumlu karşılanmamıştır. Bununla beraber Yunanistan PASOK lideri Andreas Papandreu'nun ölümünün ardından Kostas Simitis'in yeni PASOK lideri ve Başbakan olması üzerine Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı dış politikasında önemli değişiklikler olmuştur. Zira artık Yunanistan, Türkiye'nin AB ilgisini baz alarak iki ülke arasındaki sorunlara yönelik Yunan tezlerini Türkiye'nin AB sürecindeki aşamalarda üye olan avantajlı bir devlet olarak AB zemininde kabul ettirmeye çalışmıştır (Yılmaz, 2008a: 31). Başka bir deyişle seçilmiş travmaları ile derinlerden su yüzüne çıkan grup yası tarihin her döneminde olduğu gibi şimdi de AB nezdinde bastırılmaya çalışılmakta ve Türkiye ile sorunlarında AB'yi arkasına alarak hareket etmeye çalışan Yunanistan, biz ve öteki anlayışını tarihsel öteki algısıyla AB'yi ön plana çıkararak kanıtlamaya çalışmaktadır. Böylesi bir tavırla da Türkiye'ye karşı AB'ye üye konumu ile avantajlı ülke olarak birleştirici ruhunu kullanmaktadır (Avşar ve Kansu, 2020: 300). Öyle ki AB kimliği üzerinden varlığını güçlendiren Yunanistan böylesi bir psikolojik algıyla *'Tarih, birini 'öteki'nin yanına yerleştirir'* kabulüyle Türkiye'ye karşı kendisini AB'nin yanına yerleştirmektedir. Nitekim güçlü bir kimlik çatısı altında bulunmak isteyen Türkiye nezdinde bu durum Batı ile entegrasyon sürecinde gerek Batı'nın ilgisizliği gerekse de diğer ülkeler arasında ötekileştirilmesi ile psikolojik bir süreç olagelmıştır. Neticede Türkiye için Batı ile entegrasyonunda *'reddedilme'* gibi bir travmatik sürecin varlığı göz ardı edilemez (Özsüer, 2020: 393-394).

1997 yılına gelindiğinde yaşanan kriz ise S-300 Füzeri krizi olarak kendisini göstermiş, söz konusu kriz Kıbrıs Rum Yönetimi ile yaşanmasına karşılık Yunanistan garantör ülke olması ve de Rum Yönetimi ile 1993 yılında imzalamış olduğu Ortak Savunma Doktrini sebebiyle krize dolaylı taraf olmuştur (Gürsoy Mahdy ve Aksu, 2020: 515). Yunanistan'ın Rum Yönetimi ile imzalamış olduğu bu doktrin kapsamında Yunan hava üssünün şemsiyesi olarak tasarlanan S-300 füze savunma sistemlerinin alımıyla alakalı iç antlaşma yapıldığı haberleri krizin tetikleyicisi olmuştur. Zira Türkiye füzelerin Kıbrıs'a yerleştirilmeleri halinde adadaki güç dengesini bozacağı hasebiyle karşı çıkmış ve gerektiğinde de tüm yöntemlerle tepki göstermekten çekinmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca krizin tarafı yalnız Türkiye gibi görünse de S-300 füzelerinin Kıbrıs'a yerleştirilmesi taraf olarak yalnız KKTC'nin güvenliğini değil, aynı zamanda hem Türkiye hem de ABD ve NATO müttefiki devletlerin güvenliğini de alakadar etmiştir. Bundan dolayı böylesi bir gelişme Türkiye'nin olduğu kadar ABD ve diğer NATO üyesi ülkelerin de tepkisine yol açınca ABD duruma el koyarak, füzelerin 16 aydan önce adaya getirilemeyeceği yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Ancak bu durum Türkiye'nin endişesinin giderilmesine yetmemiştir. Zira bu endişenin sebebi S-300 füzelerinin savunma silahı olmasına karşılık saldırı amacıyla da kullanılabileceğinden kaynaklanmaktaydı (Yılmaz, 2018: 20-22). Öyle ki Ege'de savaş rüzgârları estiren Rumların Rusya'dan satın aldığı S-300 füzelerinin adaya yerleştirilmesi büyük bir kaosa neden olmuşken Yunanistan S-300'ler karşılığında adanın askerden arındırılması hususunda pazarlık başlatmıştır (Hürriyet Gazetesi 5 Kasım, 2021). Tansiyonu giderek arttıran bu kriz ikili ilişkilerin yıpranmasına, çatallaşmasına ve dahi tıkanmasına neden olmuştur. Şüphesiz ki komşu '*öteki*' için ekilen bu düşmanlık tohumları tesadüfi değildir. Çok derinlerde tarihi köklere sahip olan iki ülkenin anlaşmazlıkları, çatışmaları, yaşadıkları krizler kendi seçtikleri alın yazılarının eseridir. Zira sergiledikleri politik tutumlar da seçilmiş travmalarının ve örselenmelerinin kolektif bellekteki tahrifatının sonucudur. Oluşturulan böylesi bir psikolojik zemin de Türk-Yunan milli kimliğinde kendisini göstermekte (Özsüer, 2020: 406-407) ve yaşanan her krizde yeniden ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle yaşanan her yeni kriz, birbirine bağlanmış halkalar gibi geçmiş düşman belgelerinin tetiklenmesine sebep olmaktadır (Özsüer, 2020: 414). Bu noktada S-300 füzeleri krizi bağlamında Türkiye tehditler ekseninde aciliyet ve zorunluluk duygularını biçimlendirmiş, füzelerin adaya teslimine kadar olan süreçte başta Boğazların kontrolü olmak üzere pek çok önlem alarak isteğinin gerçekleştirilmesi noktasında baskılarını sürdürmüştür. Sürdürülen bu baskılar da isteme uyma zorunluluğunu mecbur kılmış ve yaptırımların kararlaştırılması aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada Türkiye kuvvet kullanma tehdidinden sınırlı kuvvet kullanımına kadar geniş bir çeşitlilik kapsamında politikasını şekillendirmiştir. Bu bağlamda

füzelerin imhası için yapılan askeri tatbikatlar, altı adet F-16 uçağının KKTC'ye gönderilmesi, Malta bandıralı Nataşa-1 gemisinin durdurulması gibi önlemler Türkiye'nin güvenlik endişesi sebebiyle kuvvet kullanma tehdidini ortaya koymaktadır. Üstelik önlemler bununla sınırlı kalmamış 1998 yılında dönemin Dış İşleri Bakanı İsmail Cem'in diplomatik manevralarıyla KKTC'ye yapılan ziyarette Yunanistan ve GKRY arasında hangi savunma doktrini muteber ise emsalinin de Türkiye ile KKTC arasında yapılacağından şüphe duyulmamasını ve Kıbrıs Türk Yönetimine yapılacak olası saldırının Türkiye'ye yapılmış sayılacağına belirtmiştir. Söz konusu stratejiler doğrultusunda devam eden baskılar neticesinde Kıbrıs Rum Yönetimi S-300 füzelerinin Kıbrıs'a yerleştirilmesinden vazgeçmiş ve füzeler Girit adasına konuşlandırılmıştır. Nihai olarak düşünüldüğünde füzelerin satın alınma isteminden vazgeçilmesi ve füzelerin Güney Kıbrıs'a konuşlandırılmaması Türkiye'nin stratejilerinde başarılı olduğunun göstergesi olmuştur (Yılmaz, 2018: 22-24). Öyle ki düşmanlık sistemi içerisinde bir kriz daha yenilgileri gün yüzüne çıkarmış, öfke kilidi yeniden zorlanmıştır. Bu bağlamda tıpkı bir insanın dilindeki asma kilidin öfke ile kırıldığı gibi Yunanlar için de tarihten gelen öfkenin kilidi krizlerle defalarca kırılmaya çalışılmıştır.

Hem çatışmaların hem de krizlerin yarattığı yenilgi havası Türk-Yunan ilişkileri açısından iki ülkede de düşman algısı olarak yer edinmiştir. Geçmişten gelen '*büyük efendiye*' olan daimi yenilgi psikolojisi yaşanan bu krizlerle birlikte Yunan halkının bilinçaltına yerleşmiş ve travmalara sebep olmuştur (Batur, 2004: 398-402). Hegel'e göre özü kendine ait olan bağımsız bilinç '*efendi'yi*', özü bir başkası için başka bir ifadeyle efendi için yaşamak olan bağımlı bilinç de '*köle'yi*' ifade etmektedir (Hegel, 2011: 126). Efendi-köle diyalektiğinin bir tarafında bulunan efendi, yaşamını başkası tarafından kabul edilmek uğruna riske atmışsa da neticede zafere ulaşmış kişidir (Hegel, 2011: 122). Diyalektiğin diğer tarafında bulunan köle ise iç doğasını ölüm korkusu sebebiyle yenemez fakat dış doğayı yenerek kısmen özgürleşir (Bumin, 2013: 43). Ancak efendinin köleyi öz bilinç olarak kabul etmemesi tıpkı Yunanistan'ın bağımsızlığını elde etmeye çalıştığı dönemde Osmanlı millet sistemi içinde bulunurken '*efendi*' olarak Osmanlı'nın bilincinde olması gibi Yunanistan'ın da bağımsızlığını kazanması efendi Osmanlı gözünde biçimsellikten öteye geçememiştir (Gültekin, 2018: 29).

Hobbes'un ünlü eseri Leviathan'da da belirttiği gibi "*Eğer birbirinin kurdu olan iki insan, aynı zamanda birlikte sahip olamayacakları bir şey için istekte bulunurlarsa düşman olurlar ve bu süreç ya birinin bir diğerini kontrol altında bulundurması ya da yok etmesi ile neticelenir*" şeklinde ifade etmektedir. Bu mecburi çatışma, esasında insan doğasında bulunan '*her ne olursa olsun yaşama refleksinin*' karşılığıdır. Bu düşünceye göre yaşamı devam ettirebilmek adına her daim en güçlüler en iyisini yeme ve en iyisinde barınma isteğinde

bulunurlar. Fakat ihtiyaçların sonsuz kaynaklarında kısıtlı olması sebebiyle en iyiye ulaşmak için verilen mücadele insanları çatışmaya sevk etmektedir. Bu çatışma sonucunda da kazanan tarafın hayatta kalacağı kaybeden tarafın ise ya öleceği ya da köle olacağı bir durum yaşanmaktadır (Hobbes, 2019).

İnsanın saldırgan içgüdülerine sirayet eden '*insan insanın kurdudur*' yaklaşımı aslında savaşın kökenini temsil etmekte ve bu minvalde de savaş kökenini devletlerarası mücadeleye taşımaktadır. Realist yaklaşımın kökeninde önemli bir yeri olan Hobbes; nefret, güç, korku, tedirginlik, kaygı gibi negatif etkilerin insan doğasının bir yansıması olduğunu öne sürmüştür (Cingöz, 2020: 281-282). Buna mukabil denilebilir ki insanı birbirinin kurdu haline getiren insan doğasındaki elem ve haz çatışmayı da beraberinde getirerek bir tarafı efendi bir tarafı köle haline getirmektedir (Osmanoğlu, 2020: 269).

Yaşanan krizler birbirinin kurdu olan iki ülke açısından da aslında her iki tarafın birbirlerine yönelik politikalarını meşrulaştırma eylemi için bir araç olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu bu araç vasıtası ile de toplumların halklarına yansıttığı ya da göstermeye çalıştığı imaj bu bağlamda fırsat olarak görülmektedir (Çevik-Ersaydı, 2012b: 67). Öyle ki bir taraftan tehdit olarak görülen krizler fırsata da dönüştürülebilmekte iken (Sarıtay ve Öztürk, 2018: 126) bir taraftan da çatışma ve şiddete dönüşen siyasal krizler devlet ve toplum arasındaki ilişkiye zarar verebilmektedir (Dursunoğlu, 2018: 174). Böylelikle de halk için '*kriz*' kelimesinin zihninde yarattığı temsillerin ne anlam ifade ettiği önem taşımakta, yaşanan kriz sonrasında halk, tanıdık olmayan krizi anlamlandırabilmek için geçmiş bilgilerle ilişki kurarak geçmişe demir atmakta ve geçmişi bu şekilde tanımlamaya çalışmaktadır (Çetin ve Asıl, 2018: 9-10).

2.4.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönem (1991-2020)

Konstrüktivizm'in insanların yaşadıkları dünyayı inşa ettikleri ve bu kurguya göre de eylem gerçekleştirdikleri düşüncesi göz önünde bulundurulursa, Soğuk Savaş'ın bitişi de birtakım sosyal ve psikolojik yıkımların üzerine sorunların savaş dışı metodlarla çözülmesi gayesini inşa etmiş ve dahası konjonktürel ve muğlâk ilişkilerin oluşmasına sebep olmuştur (Şengöz, 2020: 3-4). Dolayısıyla Soğuk Savaş'ın bitişi sonrası dönem, uluslararası sistem ekseninde bazı değişimlerin meydana geldiği bir dönem olmuştur. Bu değişimler özellikle güvenlik algısında yaşanmış ve güvenliğin sınırları genişletilerek stratejik bir güvenlik yaklaşımı benimsenmiştir (Torun, 2014: 328). Bu güvenlik yaklaşımları da korkuya dayanmaktadır. Zira sergilenen davranışların derinlerinde korku bilinçdışı bir şekilde pay sahibi olmuştur (Volkan, 2013: 90). Stratejik güvenlikten kastedilen ise, oluşabilecek risk ve

tehlikelerin tehdit haline gelmeden saptanıp, olası tehditleri ülke sınırlarına varmadan önlemek veya tehdidi kaynağında sonlandırmaktır (Kuloğlu, 2009: 52).

1990'ların başlarında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve aynı zamanda Doğu bloğunun çökmesi Türkiye'nin stratejik önemini azaltmıştır. Bu durum Yunanistan açısından memnuniyetle karşılanmışken, öte taraftan Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bağımsızlıklarını ilan eden Türk Cumhuriyetleri'nin varlığı, Türkiye'nin nüfuz alanını Kafkaslar ve Orta Asya yönünde genişletmesini sağlayarak Yunanistan tarafından endişe sebebi olarak algılanmıştır. Böylece Türkiye'nin, Yunanistan açısından memnuniyet uyandıracak durumu uzun sürmemiş 1990'ların sonlarında meydana gelen Körfez Krizi ile genel olarak Batı, bilhassa da ABD açısından Türkiye'nin stratejik önemini yeniden artırmıştır (Demirtaş Coşkun, 2001: 205). Böylelikle iki ülke arasında yaşanan ve çözüme kavuşturulamayan güvenlik temelli sorunlar 1990 sonrası dönemden bu zamana kadar süren Türk-Yunan ilişkilerindeki gelişmeler açısından dış politika stratejilerinin değişmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Zira taraflar arasındaki caydırma politikalarının yetersizliği, uzlaşmazlıklar yeni bir uzlaş zemininin gerekliliğinin göstergesi olmuştur (Aksu, 2003: 247). Her ne kadar uzlaş zeminini oluşturulmaya çalışılsa da iki toplum arasındaki karşılıklı şüphe ve temkinli olma ihtiyacı ile biçimlenmiş güvensizlik ilişkilerde anksiyeteye yol açmıştır.

İnsan doğası gereği şüphedir. Öyle ki belli bir düzey ve amaçtaki şüphe de gerekli ve yararlı iken ağır şüphencilik de paranoya halini alarak bir hastalık haline gelmekte ve paranoid bozukluk kapsamında ele alınmaktadır (Arıkan, 2021). Bu bağlamda uluslarda bireyler gibi karşı gruba paranoyak duygular beslemekte ve bu duygular karşısında da ihtiyatlı davranmaktadır. Şüphesiz ki ortak tarih boyunca Türkiye ve Yunanistan her karşı karşıya kaldığında ihtiraslar ve eski yaralar yeniden canlanmış ve şüphe duyguları da taze kalmıştır. Öyle ki madalyonun bir yüzünde değişiklikler gerçekleşse de diğer yüzündeki şüphencilik hep aynı kalmıştır (Volkan, 2008: 84). Bu yüzden şüphencilik özelliği keskin bir farkındalık ve belirgin bir güvensizlik barındırmaktadır (Volkan, 2008: 87). Böylesi olumsuz duygular yaratan psikolojik etmenlere rağmen ise de ikili ilişkiler sürdürülebilir kılınmaya çalışılmaktadır.

1992 yılında iki ülkenin Karadeniz Ekonomik İş birliği Örgütü'nün kurulmasında iş birliği oluşturmaları Türkiye ve Yunanistan'ın ekonomik ve siyasal ilişkilerinde uzlaş zeminini sağlaması söz konusu ülkeler açısından aynı çatı altında gerçekleşen nadir iş birliği örneği olmuştur. Fakat ilişkiler açısından dalgalanmaların yaşanması gecikmemiş 1993 yılında Andreas Papandreu yönetimindeki PASOK'un yeniden iktidara gelmesiyle Türkiye'ye karşı sert bir tutum sergilemesi ikili ilişkilerde gerginliğe sebep bir unsur olmuştur. Zira 1981 yılında

da iktidara geldiğinde Yunanistan için tehlikenin kuzeyden, Sovyetler Birliği'nden değil de doğudan Türkiye'den geldiğini ifade etmiştir (Demirtaş Coşkun, 2001: 205-206). Daha önceden şüpheli yaklaşılacak ilişkilere ülke yöneticisinin de aşırı şüpheli yaklaşımı eklenince ilişkiler ihtiyatla devam etmek durumunda kalmıştır. Çünkü geniş gruplar söz konusu olduğunda öteki halkın grup olarak olumsuz veya değeri düşürülmüş görüntüsü siyasi liderler tarafından desteklenmektedir (Volkan, 2008: xv). Bu dönemde PASOK'un iktidara gelişiyle birlikte yaptığı ilk şey, Kıbrıs Rum Kesimi ile ortaklaşa bir savunma doktrini oluşturmaya olmuştur. Zira bu doktrinle Kıbrıs'ın güneyi Yunanistan'ın müdafaa alanına dâhil edilmiş, böylece Kıbrıs Rum Kesimi'ne yönelik Türkiye'den gelecek bir saldırının Yunanistan'a yönelik kabul edileceği açıklanmıştır (Yılmaz, 2008a: 30-31). Söz konusu doktrin Yunanistan'ın Kıbrıs ve Türkiye politikasında sert tutumunun tekrardan göstergesi olmuş ve bu doktrine Türkiye dışında hiçbir ülkeden aksi bir tutum sergilenmemiştir (Aydoğdu, 2005: 246-247).

1994, 1995 yıllarını önemli kılan büyük gelişme ise 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 16 Kasım 1994 tarihinde yürürlüğe girmesi olmuştur. Söz konusu sözleşmenin 3.maddesi devletlerin kara sularını³¹ (Arı, 1995: 53-54) 6 milden 12 deniz miline çıkartabilmelerine olanak sağlamıştır. Yunanistan açısından Ege Denizi'ndeki amaçlarına hukuki destek sağlayan bu sözleşme Yunan Parlamentosu tarafından 21 Temmuz 1995'te onaylanmıştır. Bu sözleşme üzerine Yunanistan adanın bir bütün olduğu savına dayandırarak Ege denizini kontrolü altında tutabilecek, böylelikle de Türkiye'nin Ege'deki hareket alanını kısıtlayabilecektir. Buna karşılık olarak Türkiye, Yunanistan'ın Ege'de kara sularını 12 mile çıkarması halinde bunun savaş sebebi '*casus belli*' kararının³² (Aksu, 2001: 60-68) kabul edileceğini ilan etmiştir. Zira Ege denizinde 6 milin üzerinde mevcut bir kara suları genişliğinin varlığı Türkiye için egemenlik haklarına saldırı olarak değerlendirilmektedir (Başdemir, 2007: 107-109). Bu hususta 8 Haziran 1995 tarihinde TBMM askeri önlemler dâhil olmak üzere bütün önlemlerin alınabileceği noktasında Hükümete yetki vermiş, böylesi bir kararlılık karşısında da Yunanistan daha fazla ileri gidememiştir. Bu sebeple kara suları sorunu iki ülke arasında uzun soluklu bir sorun olarak varlığını devam ettirmiştir. Böylelikle 1990'lı yıllarda ikili ilişkilerde Ege denizi gündemi belirleyen gelişmeler doğurmuştur. Her ne kadar 1996 yılında kısa süren koalisyon hükümetinin Başbakanı Mesut Yılmaz, iki ülkenin meşru hak

³¹Kara suları kavramı, uluslararası hukukta devletlerin kara ülkesini çevreleyen ve üzerinde egemen haklar kullandıkları deniz alanı olarak ifade edilmektedir. Lakin devletlerin kara sularında yabancı ticaret gemilerinin '*zararsız geçiş*' yapmak ve devlet güvenliğini tehlikeye sokmamak kaydıyla geçiş hakkı da bulunmaktadır.

³²1976 yılında Türkiye tarafından Yunanistan'ın Ege Denizi'nde kara sularını 6 milden fazlasına genişletmesinin savaş nedeni olarak kabul edileceği açıklanmıştır.

ve çıkarlarını gözetererek tüm sorunların çözüme kavuşturulabilmesi maksadıyla Yunanistan'ı görüşmeye davet etmişse de Başbakan'ın bu gayreti Yunanistan tarafından karşılık bulmamıştır (Yılmaz, 2008a: 30-31). Bu durum aslında Yunanistan nezdinde Ege Denizi'ne yönelik elindekini yitirme, ele geçiremememe, kaybetme kaygısı gibi geçmişten gelen yaraların ortaya çıkardığı nevrotik durumlar olarak değerlendirilebilir. Zira ne zaman Ege Denizi'ne dair bir adım atılsa Yunanistan regresyon yaşamakta yani geriye/geçmişe gitmektedir. Bu yoğun duygular sonrasında yaşanan Kardak bunalımı ile de iki ülke sıcak savaşın eşiğine gelmiş ve neredeyse gerçek bir savaş olabileceği yönünde bir algı gelişmiştir. *'Öteki İmajı ya da Terapi Adına 'Savaş: Türkiye-Yunanistan Kardak Krizi (1996)'* başlığında detaylı olarak anlatılan Kardak Bunalımı kısaca Washington'ın müdahalesi ile yatışmış, iki ülke arasındaki ihtilaf karşılıklı tezlerin öne sürüldüğü hukuki ve diplomatik bir mücadeleye çevrilmiştir (Kaya ve Sandıklı, 2012: 221). Yine 1996 yılı içerisinde PASOK lideri Andreu Papandreu'nun ölümünün ardından Kostas Simitis yeni PASOK lideri olarak yerini almıştır. Bu durum Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı dış politikasında büyük değişikliklere sebep olmuştur. Bu tarihten itibaren de Yunanistan Türkiye'nin AB zaafını kullanarak taraflar arasındaki sorunlara dair Yunan tezlerini Türkiye'ye kabul ettirmeye çalışmıştır. Başka bir deyişle Yunanistan Türkiye'nin üstün olduğu güç ve strateji ekseninde değil, kendisinin üstün olduğu AB zemininde sorunları çözmeye çalışmıştır. Bugün dahi bu yeni dış politika anlayışı devam etmektedir. Yunanistan Türkiye ile olan her sorununda AB'yi arkasına almakta ve AB'yi muhatap göstermektedir (Sönmezoğlu, 2006: 610). Tıpkı sürekli düşen, yaşadığı fiziksel acıda annesine sığınan, koruma içgüdüsünü annesinde arayan ve anne ile özdeşleşen bir bebek gibi Yunanistan da özdeşleşmeyi AB ile sağlamaya çalışmıştır.

1997 yılına gelindiğinde Madrid'de gerçekleştirilen NATO zirvesi sırasında Türkiye ve Yunanistan Madrid Deklarasyonu olarak bilinen 6 maddeden oluşan ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Bu bildiride daha önceki Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ndeki 3. maddenin aksine Yunanistan tarafından Ege Denizi'nde tek taraflı bir şekilde kara sularının 12 mile çıkartılmayacağı karara bağlanmış buna karşılık olarak da Türkiye tarafından güç kullanma tehdidi yok edilmiştir. Ayrıca her iki taraf da barış, güvenlik ve iyi dostluk, komşuluk ilişkilerinin iyileştirilmesi, bunun yanı sıra da Ege'ye dair sorunların uluslararası hukuka uygun bir şekilde kuvvet kullanma halinden kaçınılarak çözülmesi hususunda anlaşmaya varmıştır (Yılmaz, 2008a: 32).

1999 yılı ise iki ülke ilişkileri açısından yeni bir dönem için başlangıç yılı olmuştur. Bahsedilen bu yıl içerisinde ikili ilişkilerde iz bırakan iki önemli olay: 17 Ağustos 1999 depremi ve Terörist başı Abdullah Öcalan'ın yakalanmasıyla Yunanistan'ın PKK'yı desteklediğinin

ortaya çıkması olmuştur (Sönmezoğlu, 2006: 611). Bahsedilen bu iki olay 1999 Depremi: Stereotip'in yıkılması ve Öcalan Bunalımı başlıklarında detaylı olarak anlatıldığı için burada kısaca etkilerinden söz edilmiştir. 1999 Ağustos depremi iki toplum ilişkileri açısından yeni bir değişiklik ve kırılma noktası olmuştur. Böylelikle Türkiye'de yaşanan bu deprem bu zamana kadar '*düşman öteki*' olarak bilinen Yunan halkının Türkiye'ye insanlık elini uzatması ile Türk toplumsal hafızasında hain Yunan stereotipin yıkılmasında etkili olmuştur. Öyleyse ne olmuştur da bunca zaman iki toplum arasında gerçekleştirilmeye çalışılan ancak gerçekleştirilemeyen diyalog iklimi bugün Ağustos 1999 depremi ile kökten değişmiştir (Demirözü, 2003b: 189). Aynı şekilde Yunan toplumunun '*hayali toplumsal hafızasında*'³³ (Anderson, 1995: 20) yer edinen bütün olumsuz Türk imajına karşılık Ağustos 1999 depremi sonrasında Türk toplumuna gösterilmiş olan olumlu yaklaşım, Yunan toplumunun pek çoğunda Türk toplumunu ilk kez somutlaştırmış, nitelikli bir tehlikeden çıkartmış ve '*öteki*'nin de insan olduğu olgusundan yola çıkarak '*öteki*'nin artık kendisi gibi acı çekebilen bir insan olduğu düşüncesi Yunan toplumunun Türkiye'ye karşı farklı bir tavır sergilemesine yol açmıştır (Demirözü, 2003b: 193-194). Ayrıca Eylül 1999'da da Yunanistan'da yıkıcı bir deprem felaketinin yaşanması 1999 yılının her iki ülke ilişkileri ekseninde iki ülke tarihinde sembolik bir değer taşıdığının göstergesi olmuştur. Her iki taraf da tarihi politik krizleri kısaca geçmişte yaşananları bir kenara bırakarak karşılıklı yardım elini uzatmıştır (Kumrular ve Perinçek, 2017: 284). '*Türk-Yunan Deprem Diplomasisi*' adı verilen bu durum her iki ülkede 1999 yılında peşi sıra yaşanan depremler ve Türk-Yunan ilişkilerinin düzelmesiyle ortaya çıkan diplomasıdır ve bu diplomasi ile depremle sarsılan iki ülke yeniden yakın bağlar kurmaya başlamıştır. Sonrasında da aynı yılın aralık ayında Yunanistan AB için Türkiye'ye koymuş olduğu vetoyu geri çekerek Türkiye'nin AB üyeliğine adaylığının kabul edilmesini sağlamıştır. AB konusunda olduğu gibi bugüne kadar, pek çok alanda iş birliği anlaşmaları imzalayarak sorunların çözüme kavuşmasını sağlayan Türkiye ve Yunanistan yalnızca Kıbrıs ve Ege kara suları ve hava sahası üzerindeki anlaşmazlıklar gibi derin meselelerde sorunları çözüme kavuşturabilmiş değildir (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 243).

1999 yılı içerisinde ikili ilişkiler açısından iz bırakan olaylardan bir diğeri de Öcalan bunalımı olarak ifade edilen PKK terör örgüt lideri Abdullah Öcalan'ın ele geçirilmesi sonrasında bu durum Yunanistan'ın PKK'ya yaptığı desteği gözden geçirmesini sağlamıştır.

³³ '*Hayali toplumsal hafıza*' Benedict Anderson'un kullandığı anlamda kullanılmıştır. Anderson'a göre "ulus gerek egemenlik gerekse de sınırlılıklarla meydana gelecek şekilde hayal edilmiş bir cemaattir. Zira en küçük ulusun üyeleri dahi diğerlerini tanımayacak, böylelikle onlarla tanışmayacaktır; ancak buna rağmen her birinin zihinlerinde tüm ulusun hayali yaşamaya devam edecektir."

Her ne kadar sivil toplum örgütlerinden oluşan birtakım Yunan çevreleri desteklerini sürdürse de, yönetim düzeyinde büyük önem taşıyan PKK desteğinde hem nitel hem de nicel bir düşüş gözlenmiştir. Ayrıca Türk-Yunan ilişkilerine ciddi anlamda iyileştirme sağlayan bu gelişmeler dışında 1999 yılında iki ülke Dışişleri Bakanları olan İsmail Cem ve Yorgo Papandreu'nun ikili temaslarda bulunması sorunların çözümü kapsamında somut bir sonuca ulaştıramasa da bu çabalar ülkeler arası ilişkileri geliştirme kapsamında işlevsel bir anlam kazanmıştır (Yılmaz, 2008a: 32). Öyle ki bu dönemde Papandreu'nun İsmail Cem ile bir buluşmasında oynadığı 'Zeibekiko' (zeybek) dansı yakınlaşma politikasının başka bir deyişle barış rüzgârlarının dansı simgesi haline gelmiştir (SonDakikacom, 24 Ocak 2007). Böylece 1999 yılından sonra iki ülke arasındaki diyalog iklimi güçlenmiş ve bu dönemde taraflar karşılıklı belirsizlikleri ve yanlış anlamaları yok etmek maksadıyla güven tazeleyici tedbirler üzerinde durmuş, Ege sorunlarının iş birliği dâhilinde çözüme kavuşturulması için görüşmeler yürütmüşlerdir (Kaya ve Sandıklı, 2012: 212-213). Ege sorunlarının çözümü Konstrüktivizm'in aktörler ve çevrenin değişken olduğu argümanından yola çıkılarak değerlendirilirse Türk-Yunan ilişkilerinde de değişen siyasi iktidarlar neticesinde ikili ilişkilerin yumuşama gösterebildiği sonucuna varılmıştır (Tandoğan, 2015: 635). Bu bağlamda Ankara ve Atina arasında yapılan görüşmelerde ortak çıkar ve iş birliği eksenli bir Ege algısının oluşturulabileceği durumu mümkün olmuştur³⁴ (Kaya ve Sandıklı, 2012: 213). Zira bütün değişkenler değişikliğe uğramadığı sürece politika da değişmeyecek ve çatışmanın yinelenen halinin devam edeceği ortaya çıkmıştır (Aksu ve Küçük, 2018: 232).

2000'li yıllara gelindiğinde de Türk-Yunan ilişkilerinde sıcak çatışma tehlikesinden git gide uzaklaşıldığı görülmüştür. Buna temel teşkil eden durumlardan biri Türkiye'nin AB yolunda kararlı bir şekilde yol alması ve Birlik üyesi olan Yunanistan'ı karşısına almaktan kaçınması olmuştur. Diğer taraftan Yunanistan da Türkiye doğrultusundaki dış politikasını AB genel politikaları kapsamında sindirmiştir. Tüm bunların dışında iki ülke ilişkilerini çatışma tehlikesinden uzaklaştıran unsurlar açısından; iki ülkenin de AB sürecinde karşılıklı bağımlılıklarının artması, kamuoyunun savaş karşıtı bilincinin artması, iki ülkede de artan demokratikleşme hareketi, ekonomik reformlara bağlı olarak artan refah düzeyindeki yükseliş etkili olmuştur (Kardeş, 2019: 94).

³⁴ Yunanistan'ın Ege Denizi ile alakalı Romalıların Akdeniz'e ithafen 'Bizim Denizimiz' olarak anlamlandırdığı "mare nostrum" algısının değişmesi bu kapsamda önem taşımaktadır. Türkiye açısından da Yunanistan'ın egemenliği altında bulunan adaların 'Yunan adaları' yerine 'Ege adaları' şeklinde ifade edilmesi ve algılanması değişikliğe gereksinim olduğunu göstermektedir.

AB tarafından da her yıl birliğe katılmak isteyen ülkelerin üyelik süreçlerinin değerlendirildiği İlerleme Raporları hazırlanmaktadır. 1998 yılından bugüne dek hazırlanan İlerleme Raporları genişleme aşamasının şekillenmesi noktasında önemli bir işleve sahip olmuştur. Kopenhag kriterlerinin yerine getirilmesi hususunda ortak görüş bildiren AB komisyonunca aday ülkenin, kriterleri yerine getirdiği durumlarda raporlar doğrultusunda müzakere süreci başlamaktadır (Dinçkol, 2005: 87). Dolayısıyla Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde Yunanistan ile olan ilişkileri etkili olmakta ve bu yaşanan sorunların etkileri de İlerleme Raporlarında, Zirvelerde kendisini göstermektedir. Türkiye açısından ilerleme Raporları değerlendirilirse ilk olarak 2000 yılında hazırlanan raporda Kıbrıs konusunda AB, Türkiye ile aynı paralelde düşünceye sahip olmamıştır (AB, Türkiye İlerleme Raporu, 2000). 2001 İlerleme Raporu'nda Kıbrıs konusu yeniden gündeme gelmiştir (AB, Türkiye İlerleme Raporu, 2000: 30). 2002 yılı İlerleme Raporu'nda da Kıbrıs konusu gündemini korumuş, ayrıca sınır anlaşmazlıkları üzerinde durulan raporda iki ülke ilişkilerinin ve iki ülke dış işleri bakanlarının çabalarının sonucunda geldiği nokta memnuniyet sağlamıştır (AB, Türkiye İlerleme Raporu, 2002:). 2000'li yılların başında yaşanan iki ülke arasındaki bu durum duygular ve algılar boyutu açısından '*kısmi nesne*' ilişkileri bağlamında değerlendirilebilir. '*Kısmi nesne*' boyutu iki taraf arasında gri noktalara yer verilmeyerek nesnenin ya siyah ya da beyaz olması haliyle tarafların birbirlerini tümü iyi ve tümü kötü şeklinde kategorileştirmeleri olarak anlatılmaktadır (Volkan, 2008: 21). Bu dönemde iki ülke arasında yaşanan gelişmeler de tarafların birbirlerini tümü iyi temsilleriyle kategorileştirdiğini göstermektedir.

Yine 2000'li yıllarda Türkiye ve Yunanistan arasında güven artırıcı önlemler hayata geçirilmeye başlanmıştır. Yakınlaşmaya dair adımlar atılmış, 3 Kasım 2002'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidara gelmesiyle de adımlar hız kesmemiştir. Ancak 2002 yılında da diğer yıllarda olduğu gibi Ege Denizi ve Kıbrıs konusundaki sorunlar iki ülke açısından da önem taşımaya devam etmiştir. AKP iktidarı döneminde karşılıklı ziyaretlerin sürmesi hükümetin yumuşama yanlısı politikalar üzerinde duracağı düşüncesini kuvvetlendirmiştir. Başbakanlık koltuğuna oturan Recep Tayyip Erdoğan'ın ikinci ziyaretini Yunanistan'a yapması bunu kanıtlar nitelikte olmuştur. Recep Tayyip Erdoğan ve Kostas Simitis'in görüşmelerinde iki ülke arasındaki esas konulara değinilmiş, Türkiye'nin AB üyeliği, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP), Kıbrıs, kıta sahanlığı gibi konular değerlendirilmiş ve her iki taraf da konularla alakalı kendi tezlerini ifade etmiştir. Görüşmelerin ardından da Yunanistan tarafından Türkiye-AB ilişkileri hususunda AB'nin Brüksel'de almış olduğu kararlara rivayet etmesi ve artık müzakerelerde bir nihayete varılması gerektiği ifade edilmiştir. Ancak bunların gerçekleşebilmesi için de Türkiye'nin Kopenhag kriterleri yönünde

hareket etmesi gerektiğini belirtmiştir. Recep Tayyip Erdoğan'ın ziyareti sonrasında aynı şekilde Yunanistan Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreou'nun 3 Aralık 2002 ziyareti ile de yumuşamanın hız kesmeyeceği görülmüştür. İki ülke arasında güven arttırıcı önlemler yönünde adım atılması kararı sebebi ile de 3 Haziran'da Ege'de yapılacak olan Efes-2002 tatbikatının iptali kararı Yunanistan için de bir dostluk göstergesi olmuştur. Ne var ki böylesi yaşanan olumlu gelişmelerin de yanında zaman zaman yaşanan birtakım gelişmeler ikili ilişkileri sekteye uğratmıştır (Kardeş, 2019: 94-95). Sekteye uğratan durum ise Türkiye'nin hava sahası ihlalleri olmuştur. Böylece Yunanistan Türk-Yunan ilişkilerindeki olumlu yaklaşımlarına karşılık Türk savaş uçakları ve gemilerinin askeri faaliyetlerinin azaltılmayarak yumuşama politikasına zarar verdiğini ifade ederek durumu Avrupa Konseyi'ne bildirmiştir (Oran, 2013: 586). İki ülke ilişkileri açısından her ne kadar ılımlı bir yaklaşım söz konusu olmuş olsa da saldırganlık içgüdüleri ulusların davranışlarını şekillendirmiştir. Bu durumu da Freud, saldırganlık eğiliminin ortadan kaldırılma umudunun olmadığı şeklinde ifade etmiştir (Cingöz, 2020: 281).

2004 yılında ise Yunanistan için iktidar değişimleri söz konusu olmuş, öyle ki değişen hükümetle birlikte dış politikadaki Türkiye algısının değişip değişmeyeceği de merak konusu olmuştur. Bu merakı gideren de 2004 yılı seçimlerinde partiler için vaatler sıralamasında Türkiye ile ilgili olan vaatleri de yer almıştır. Zira seçim vaatlerinde Türkiye ile olan sorunlara yönelik adımlar atılacağı ve bu durumun da olumlu gelişmelere yol göstereceği ve Türkiye ile sürdürülebilir dostluk kurulacağı düşüncesi oy potansiyelini arttıracaktır. Sonuç olarak da seçimleri kazanan Yeni Demokrasi Partisi lideri Kostas Karamanlis olmuş, Karamanlis vaatlerine uygun davranarak Türkiye ile olan ılımlı politikasını devam ettirmiştir. Karamanlis'in yaptığı açıklamasındaki Türkiye'nin AB içinde bulunmasının Yunanistan'ın yararına olduğu düşüncesi Türkiye için ılımlı politikanın bir adımı olmuştur. Böylece 17 Aralık 2004'te düzenlenen AB Zirvesi'nde de Karamanlis iki ülke ilişkilerine bir kez daha vurgu yapmıştır. Tümü iyi sayılabilecek '*kısmi nesne*' ilişkileri bu dönemde daha belirgin hale gelmiş ve bu durum Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkileri '*tümü iyi*' olarak görmeye teşvik etmiştir. Karamanlis, 2005 yılında da iktidara geldiğindeki Türkiye'nin AB üyeliği politikasını aynı şekilde sürdürmüştür (Kardeş, 2019: 98-100). Bu husus aslında eve gelen bir yabancı esnasında çocuğun tavırlarında görülen endişe halinin annenin böyle bir tepkiyi onaylamayarak korkulacak bir şey olmadığı konusunda çocuğu ikna etmesi ve en başta '*tümü kötü*' olarak gelen misafiri dışallayan çocuğun davranışında gerileme yaşayarak kaygının sonlandırılması (Volkan, 2008: 60) gibi Karamanlis'in iktidara gelmesiyle '*tümü kötü*' olarak dışallanan Türkiye, halkın öncüsü bir lider tarafından "tümü kötü" olarak kabul görmeyince '*tümü kötü*'

olarak algılanan durum *'tümü iyi'* olarak idealleştirilmiştir. Nasıl ki aile bireylerinin her biri diğerinin uzantısı ise toplum için liderler de o toplumun uzantısıdır (Volkan, 2008: 71). Yine bu doğrultuda 15 Aralık 2004 tarihinde Türkiye Başbakan'ı Recep Tayyip Erdoğan'ın Yunan Mega Televizyonuna Karamanlis ile dostluğunun her iki tarafında görev öncesine dayandığını belirtmesi ikili ilişkilerin olumlu seyrinde ilerleyeceğinin göstergesi olmuştur (Ünal, 2007: 413). Bunun üzerine de 3 Ekim 2005'te AB Konseyi Türkiye ile tam üyelik müzakereleri başlatmıştır. Zaten Karamanlis'in daha önceki konuşmasından da bu kararı desteklediği görülmektedir. Öyle ki Türkiye'nin AB müktesebatına dâhil olması ile Yunanistan artık çözmek istediği temel meseleleri daha kolay çözümleyebilecektir (Aksu, 2007: 28). Bu durum göstermektedir ki iki ülke arasında kısa bir süre de olsa saldırgan duyguların boşalımını gerçekleştirmiş, bilinç dışında da şüpheye yer vermeyecek şekilde narsistik darbe (aşağılama) ötelenmiştir. Ne var ki ağır duygusal travmalar çıkarların çatıştığı yerde yeniden hortlayabilecektir.

İkili ilişkiler bir olumlu bir olumsuz hava içinde seyrederken yine Ege Denizi'nde yaşanan hava sahası ihlallerine dair sorunlar gündeme gelmiş bunun için de güven artırıcı önlemler kapsamında birtakım adımlar atılmıştır (Kardeş, 2019: 100). Örneğin 12 Nisan 2005'te Türkiye ve Yunanistan arasında tartışmalı alanlarda olası yaşanacak hava sahası ihlallerine dair durumların derhal görüşülebilmesi için Hava Komutanlıkları kapsamında doğrudan iletişim hattı oluşturulması hususunda uzlaşma sağlanmıştır. Böylece ihtiyatlı devam eden bir yumuşama dönemi yaşanmıştır. Benzer şekilde 2006 yılı mayıs ayında Güney Ege'de yaşanan Türk ve Yunan iki savaş uçağının çarpışması sonucu beklenen krizin aksine iki ülke de aynı sorunun tekrar yaşanmaması için güven artırıcı birtakım tedbirler almaya yönelmiştir (Yılmaz, 2008a: 32-32). Öyle ki taraflar sorunlarını ve düşüncelerini ulusal kamuoyu önünde değil, üst düzey diplomasi çerçevesinde yürütmeyi yeğlemişlerdir. Böylelikle iki taraf arasındaki güvenlik algısı yeniden inşa edilmeye çalışılmaktadır. Başka bir ifadeyle bu durum Türk-Yunan ilişkilerinde *'çatışma çözümü'*nün *'sorun çözümü'*ne evrildiği sürecin yaşandığının göstergesi olmuştur. Sorun çözümü aşaması için taraflar arasındaki kararlılığın ölçütünün uzlaşma mı yoksa çatışma mı boyutunda olduğu ele alınmalıdır. Uzlaşmanın sağlanabilmesi için çatışan çıkarlara sahip iki tarafın birbirlerinin iyi niyet ve beklentilerinin yanında kaygılarının da algılanabilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan her iki taraf için de maceralara açık olmayan bir dış politika izlenmesi gerekmektedir (Aksu, 2003: 247). Zira zihinsel bir tepki olarak ortaya çıkan kaygı durumunda korku ortaya çıkmakta ve davranışlar kaçma-kaçınma olarak belirti göstermektedir. Bu durum da sorunların çözümü aşamasını yavaşlatıcı bir etki oluşturmaktadır.

2000’li yıllar tam olarak da bu sebeple çatışma çözümünün sorun çözümüne evrildiği yıllar olmuş ve Türkiye- Yunanistan ilişkileri açısından gerek ticaret, enerji gerekse de ulaştırma ve turizm alanlarında ilerlemeler elde edilmiştir. Özellikleiki ülke enerji alanında büyük kapsamlı bir iş birliğine girişmiş ve 2007 yılında Karacabey-Gümülcine doğalgaz boru hattı açılmış ve bu doğalgaz boru hattı da Türkiye-Yunanistan-İtalya projesi olarak devam ettirilmiştir. Böylelikle 1999 yılında iki ülke arasındaki 750 milyon dolar olan ticaret hacmi 2009 yılına gelindiğinde üç kattan fazla artış göstermiş ve yaklaşık olarak 3,5 milyon dolara yükselmiştir. Aynı dönemde Türk ve Yunan ekonomilerine önemli katkılar sağlayan turizm sektörünün de ikili ilişkilere önemli katkılar sağladığı gözlenmiştir (Kaya ve Sandıklı, 2012: 231-232).

Yine 2007 yılı içerisinde Yunan tarih kitaplarında Yunan tarihinin çarpıtıldığı gerekçesiyle değişim söz konusu olmuştur. Kitaplarda yer alan ‘İzmir Limanında Yunan İzdihamı’ ifadesi yerine “Yunanlar trajik koşullar altında evlerini terk etmek zorunda kaldılar” söylemi yer almıştır. Ayrıca Rum kesimi tarafından da Yunanistan’dan gönderilen 6. sınıf tarih ders kitaplarında Rum kesiminde okutulan ‘Yakın Tarih’ ders kitabında Kıbrıs tarihi ile alakalı anlatımın yalnızca üç sayfa ile sınırlı tutulması, bunun yanında Rum kesimi ve KKTC’den bahsederken ‘kuzey ve güney kesim’ olarak ifade edilmesi “Kıbrıs’ın kuzeyi Türk işgali altındadır” şeklindeki Rum tezini yok sayması sebebiyle protestoya neden olmuş ve ortaya çıkan bu eksiklikler ve saptırmalar tepkilere yol açmıştır. Yunanistan’da çıkan başka bir haberde de Yunanistan’da okutulan tarih ders kitaplarında İstanbul’un fethi (1453), Yunan bağımsızlık savaşı (1821-1829), İstiklal Savaşı (1922), Kıbrıs (1974) olayları anlatılırken kullanılan ifadelerin yumuşatıldığı Osmanlı İmparatorluğu’nun ‘masum’ gösterilmeye çalışıldığı ancak Yunanlara karşı işlenen ‘soykırım, saldırı, tecavüz ve zorla islamlaştırma’ gibi eylemlerin gizlenmeye çalışıldığı, kitap yazarlarının Osmanlı İmparatorluğu’nu temize çıkarmaya çalıştığı, Türk-Yunan ilişkileri uğruna gerçeklerin kurban edildiği ve de kitapta Yunan bağımsızlık savaşı kahramanlarına yer verilmediği, Türklere karşı kazanılan zaferin gerektiği gibi anlatılmadığı, Kıbrıs işgalinin vurgulanmadığı gerekçesi ile tarih ders kitapları eleştirilmiştir (Hürriyet Gazetesi, 3 Ağustos 2007).

2009 yılına gelindiğinde de PASOK lideri Yorgo Papandreu’nun iktidara gelmesi ile bu zamana kadar hep AB desteğini ekonomik ve siyasi anlamda arkasında hisseden ve 2001 yılında ekonomik yetersizliğine rağmen Euro bölgesine dâhil edilen Yunanistan’ın ekonomik durumu AB sınırının üzerinde bir bütçe açığı vermiş ve Yunanistan büyük bir ekonomik kriz yaşamıştır. AB’nin etkin ülkelerinden olan Almanya ve Fransa Yunanistan’ın ekonomik krizin altından kendi gayreti ile çıkması gerektiğini savunmuşlardır. Fakat Yunanistan’ın bu krizi yenmeye tek

başına yetemeyeceğini anlayan AB Konseyi üyeleri 25 Mart 2010 tarihinde Yunanistan'a yardım kararında anlaşmışlardır (Çankaya, 2011: 54). Daha öncede ifade edildiği üzere AB desteğini sırtında hisseden Yunanistan yine ayağa kalkmayı başarmıştır. Bu noktada Yunanistan'a koşulsuz destek sağlayan AB için Türkiye'nin adaylık durumunda bile Yunanistan'la sorunları gündeme getirilmiş ve Yunanistan bazında ödünler talep edilmiştir. Gerek 1997 Lüksemburg Zirvesinde gerekse de 1999 Helsinki Zirvesinde Kıbrıs ve Ege konuları durumu kendi lehine kabul ettirmek isteyen Yunanistan tarafından AB gündemine taşınmıştı. Oysaki Yunanistan'da ekonomik krizin tırmanmasının üzerine Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 14-15 Mayıs 2010 tarihlerinde iki ülke arasındaki iş birliğini gerçekleştirmek maksadıyla *'Türkiye-Yunanistan Yüksek Düzeyli İş birliği Konseyi'* (YDİK) kurulmuş ve 10 bakan ve 300 kişiden oluşan bir heyetle Atina'ya ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu minvalde imzalanan 22 belge³⁵ ile de Türk-Yunan ilişkileri *'ortaklık'* statüsü taşımıştır. Bu çerçevede oluşan ılımlı iklim ile birlikte iki ülke arasında karşılıklı üst düzey ziyaretler artmıştır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın aynı yıl içerisinde 21-22 Ekim 2010 tarihinde Akdeniz İklim Değişikliği Girişimi Toplantısı için Atina'ya yaptığı ziyaret diyalog sürecindeki ılımlı havanın korunmasını sağlamıştır. Buna binaen Başbakan Papandreou'nun da Üçüncü Büyükelçiler Konferansı için 6-7 Ocak 2011 tarihinde Erzurum'a yaptığı ziyaret, iki ülke açısından da ilişkileri geliştirme hususundaki kararlılığı göstermiştir. Sonrasında da ziyaretler 8-10 Mart 2011 tarihlerinde Türk tarafından Dışişleri Bakanı Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun Atina, Selanik ve Batı Trakya'yı kapsayan üç gün süren ziyareti ve 10 Ekim 2012 tarihinde Atina'ya yapılan günü birlik ziyaret ile devam etmiştir. Hemen ardından da Yunanistan Dışişleri Bakanı Avramopoulos 15 Şubat 2013 tarihinde Ankara YDİK hazırlık ziyaretini gerçekleştirmiştir. YDİK'nın ikinci toplantısı da 4 Mart 2013 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Yunanistan Başbakanı Samaras başkanlığında İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Bu vesile ile de 25 belgeye³⁶ daha imza atılmıştır. Burada dikkat çeken husus iki YDİK toplantısında imzalanan toplam 47 belge bu zamana kadar Cumhuriyet döneminde ikili ilişkiler süresince imzalanan toplam belge sayısından fazla olduğu gerçeğidir (Babalı, 2014: 297-300).

2014 yılına gelindiğinde de kırılğan yumuşama havası ile gerçekleştirilen YDİK, temaslar, ziyaretler sayesinde daimî sağlam ortaklık boyutuyla sürdürülebilir yumuşamaya evrilmiş (Oran, 2013: 561) ve YDİK'nın üçüncüsü 6 Aralık 2014 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

³⁵14 Mayıs 2010 tarihinde Atina'da gerçekleştirilen Türkiye-Yunanistan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi ilk toplantısı sonucunda imzalanan mutabakat metinleri listesi ektedir.

³⁶4 Mart 2013 tarihinde İstanbul'da yapılan Türkiye-Yunanistan YDİK'nın ikinci toplantısı neticesinde imzalanan mutabakat metinleri listesi ektedir.

Böylece 2010 yılındaki ticaret hacminin iki katı verilere ulaşılmıştır. Ancak bu durum 2015 ve 2016 yıllarında değişikliğe uğramış ikili ticaret hacminde 2014 yılına kıyasla bir düşüş yaşanmıştır. Söz konusu bu düşüş Yunanistan'ın içinde bulunduğu ekonomik krizle alakalı olarak iki ülke ticari ilişkilerine etki etmiştir (Kardeş, 2019: 110). Altı aydan onuncu aya kadar annesi dışındakilere karşı '*yabancı anksiyetesi*' yaşayan bir çocuğun yavaş yavaş bu anksiyetesinin azaldığı gibi bu dönemlerde de 90'lı yıllara kıyasla Yunanistan'ın yabancı/öteki olarak gördüğü Türkiye'ye karşı '*yabancı anksiyetesi*' azalma göstermiştir (Volkan, 2008: 60).

2015 yılı Türkiye'de AKP için genel seçimlerle geçen bir yıl olmuştur. 1 Kasım 2015'te erken seçim yapılmış ve seçimlerin neticesinde AKP hükümet kuracak çoğunluğu elde ederek böylelikle 1 Kasım 2015 ve 24 Haziran 2018 yılları arası dönemde görevde bulunacak 64. hükümeti³⁷ kurmuştur. AKP'nin seçim projeleri kapsamında Yunanistan ise yalnızca doğalgaz ekseninde kendisine yer bulmuştur (AKP Seçim Beyannamesi, 7 Haziran, 2015).

Türkiye'nin iç siyasal gelişimlere odaklandığı dönemde Yunanistan ise ekonomik konular üzerinde durmuş ve içinde bulunduğu ekonomik krize odaklanmıştır. Türkiye'nin ekonomik kriz içerisinde olan Yunanistan'ın bu krizi atlatabilmesi için turizm, ticaret ve enerji alanlarında iş birliği sunmasının ardından alçak politika kapsamında iki ülke ilişkileri geliştirilmeye çalışılmış ve diplomasi yolunda adım atılmıştır. Burada dikkati çeken ilişkilerin hep alçak politika seviyesinde kalmasıdır. Öyle ki önemli badirelerle deneyimlenerek bilinçaltına yerleşen korkular dış politikada '*temkinli-tedbirli ve nötralte*' eğilimli politika anlayışı ile hareket edilmesini zorunlu kılmaktadır (Kantarcı, 2020a: 153). Bu doğrultuda her iki taraf açısından inşa edilen görünmez duvarlar birbirlerine karşı obsesif saplantı gerçekleştirdiklerini göstermektedir. Taraflar tehlikeli duygulanımlar yaşamaya başladıklarında görünmez duvarlarını örerek sağ kalımlarını garantilemeye çalışmaktadırlar. Bu duvarlar ise yalnızca sağ kalımı garantilemez aynı zamanda kendilik kavramı için de bir sınır oluşturarak kendilik kavramının devamlılığını sağlamaya yardımcı olur (Volkan, 2008: 94-95). Psikolojik tehlikelerin ortaya çıkardığı somut tehlikeler olsa da bu süreçte Yunanistan-GKRY-Mısır-İsrail arasında da gelişen iş birlikleri söz konusu olmuş ve İsrail Başbakanı Netanyahu GKRY'yi ziyaret etmiş, Yunanistan'la iş birliğinin sağlanabilmesi için bazı görüşmeler gerçekleştirmiştir. Türkiye ise bu iş birliğinde bir güvenlik tehdidi görmemiş aksine bu ülkelerle iş birliklerinin iyileştirilebileceği yolunda Türkiye'nin çözüm kapısı olduğunu belirtmiştir. Doğu Akdeniz'de bütün bu ilişkilerin orijinini oluşturan doğalgaz unsuru olmuştur. Tel-Aviv

³⁷Bu dönemde Başbakan Ahmet Davutoğlu iken parti içerisindeki çeşitli iç ve dış gelişmeler neticesinde 5 Mayıs 2016'da Ahmet Davutoğlu parti başkanlığından istifa etmiş ve hem AKP genel başkanı hem de daha sonrasında Başbakan olarak yerine Binali Yıldırım geçmiştir.

yönetimince Yunanistan ve GKRY ile ilişkilerin geliştirilmesi ve askeri konularda iş birliğinin üstün tutulması Türkiye'ye güvenlik kapsamında söylem ve gerçek arasındaki farkı göstermekte ve zaman zaman güvenlik tehlikesi olarak algılanması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yalnızca ülkelerin faydacı yaklaşımı ile mümkün olabilecek tavırlar neticesinde Doğu Akdeniz'de yeni gerginliklerin oluşması önlenerek barış, istikrar, enerji güvenliği ve iş birliği alanlarında fırsatlar oluşturulabilecektir. Hayal ile gerçeği gösteren bu durum karşısında gerçeğin galip gelmesi ile bu durum fırsata dönüştürülemez. Zira Türkiye'nin bahsedilen ülkelerle bu dönem yüksek politika hususunda gerginlikler ve derin ayrışmalar yaşaması hem ekonomik hem de jeopolitik anlamda iş birliği içinde olacak ülkelere önemli katkı sağlayacak olan doğal kaynaklar konusunda ülkelerin farklı siyasetler izlemelerine neden olmuştur. Devam eden süreçte Davutoğlu ve Çıpras arasında gerçekleşen görüşmede Davutoğlu, Ankara'nın gerek YDİK'nın canlandırılması ve Suriyeli sığınmacılar gerekse de ekonomik krizin aşılması hususunda desteğe hazır olduklarını ifade etmiştir. Bunun üzerine de Türkiye söz konusu olduğunda içsel engellemeler yaşayan Yunanistan için Çıpras Kıbrıs sorununun çözülmesi halinde Türkiye ve Yunanistan ilişkilerinin değişebileceğini belirtmiştir. Bu hususta da çözüm için uluslararası hukuku merkeze aldığını belirten Çıpras sorunun çözümü için iki ülkenin GKRY ve KKTC liderlerine güvenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu süreçte dış siyasetle uğraşan Türkiye iç siyasette Ankara Garında terör saldırılarına maruz kalmıştır. Bunun üzerine taziyeye dileklerini sunan Çıpras teröre karşı Türkiye'nin yanında olduklarını belirtmiştir. Ne var ki komşuluk ilişkileri hususunda yapıcı bir politika sergilemeye çalışan bu ifade, Türkiye'ye iade edilmeyen DHKP-C'li teröristler hususunda çelişkiler barındırmaktadır. Gelişmelerin hız kazandığı aynı yıl içerisinde Kasım ayında Çıpras'ın Türkiye'ye gelmesi ile düzensiz göçmen konjonktüründe ortak iş birliği kararına varılmıştır. Bir ileri iki geri giden ilişkiler açısından Kasım ayında gerçekleşen olay üzerine Yunanistan Genelkurmay Başkanlığınca Türkiye jetlerinin otuz dakika süren hava sahası ihlallerince Türkiye ve Rusya arasında yaşanan uçak krizi konusunda Türkiye'nin hatalı olduğunu açıklamıştır. Ayrıca AB ve NATO üyesi olan Yunanistan haklı olanın yanında olduğunu belirterek Türkiye'yi hatalı göstermiştir. Bu olay da aslında Türkiye ve Yunanistan için 2016 yılının ikili ilişkiler açısından zorlu geçeceğinin sinyalini vermiş zira yaşanan bu olay ilişkilerde yeni bir soruna ışık tutmuştur. Bu sorun Yunanistan Millî Savunma Bakanlığı'nca (MSB) ikisi silahlı dört Türk savaş uçağının Yunan hava sahasını ihlal ettiği üzerine yaşanmıştır. Türkiye tarafından da Yunan jetlerinin Türk jetlerini taciz ettiği ifadesi üzerine sorun pekişmiştir. Ayrıca sorun bununla kalmamış 2016 yılı 15 Temmuz akşamında Fethullahçı Terör Örgütü Paralel Devlet Yapılanmasına (FETÖ PDY) mensup asker kılığında teröristler darbe girişiminde bulunmuş fakat Türkiye Cumhuriyeti bütün

organları ve Türk Milleti önderliğinde darbe girişimini başarısız hale getirmiştir. Bu girişim sonrasında ilk tepki yine söylem üzerinden Yunanistan'dan gelmiş ve Yunanistan Başbakanı Çıpras *“Türkiye'deki gelişmeleri yakından izleyen Yunan hükümeti ve halkı, güçlü bir şekilde demokrasi ve anayasal düzeni destekliyor”* ifadesinde bulunmuştur. Ancak 15 Temmuz gecesi darbe girişiminde bulunan iki binbaşı, dört yüzbaşı ve iki astsubayın helikopterle Yunanistan'a kaçması ikili ilişkilere darbe etkisi yaratmıştır. Her ne kadar Dedeagaç'a inen helikopterdeki kişiler yasadışı uçuş sebebiyle hukuki olarak ikişer ay hapis cezası olsa da siyasi yönden hiçbir ilerleme kaydedilememiş aksine darbeciler Türkiye'de adil yargılanamayacakları ve can güvenlikleri sebebiyle Yunanistan'dan sığınma talebinde bulunmuşlardır. İki ülke arasındaki mücadele öyküsünde ilk olmayan bu durum geçmiş yıllara bakıldığında da kendisini göstermekte, PKK ve DHKP-C'liler gibi terör örgütü mensupları kaçmak için Yunanistan'ı seçerken, Atina'nın bu örgütlere karşı tepkisiz kaldığı görülmüştür. Bugün aynı siyaset Yunanistan tarafından FETÖ olarak ifade edilen terör örgütü mensupları için de uygulanmaktadır. Yunanistan'la ilişkilerde bahsi geçen bu sekiz kişi ile ilgili gelişmeler üzerine Cumhurbaşkanı Erdoğan yapmış olduğu bir konuşmasında Lozan Barış Antlaşması ile alakalı birtakım eleştirilerde bulunmuştur. Bunun üzerine tepkide gecikmeyen Yunanistan Dışişleri Bakanlığı *“Lozan Antlaşması ve tüm uluslararası hukuk, uygar dünyanın gerçekleri ve hiç kimse, buna Ankara da dâhil, bunu inkâr edemez”* (Sputnik Türkiye, 7 Aralık 2017) açıklamasında bulunurken Çıpras da *“Türk-Yunan ilişkilerini ve Ege denizi ile adaların mevcut durumunu belirleyen Lozan Antlaşması'nı sorgulamak, iki ülke arasındaki ilişkiler ve daha geniş bölge için tehlikeli”* (euronews, 7 Aralık 2017) şeklinde ifade etmiştir (Arslan, 2019a: 209-216). Bu durumun endişelerin ve güven sorununun artmasına neden olduğunu da belirterek Lozan Barış Antlaşması'nın iki ülke arasında bir denge unsuru görevi gördüğünü de eklemiştir (Sptnkne Türkiye, 26 Kasım 2016). Bakıldığında Yunanistan için kaçınılmaz travma şoku yaratan bu durumu *‘Öğrenilmiş Çaresizlik’* olarak ifade etmek pekâlâ mümkündür. *‘Kazanılmış Başarısızlık Sendromu’* olarak da nitelendirilen bu durum önceden kaçınılmaz başarısızlıklara (travmalara) maruz kalan organizmanın göstermiş olduğu tepkilerin bir sonuca ulaşmaması halinde, kaçınılmaz sonucun başarısızlık (travma) olacağı inancı ile gelen ruh halidir (Düzgün ve Hayalioğlu, 2006: 405). Öyle ki Yunanistan nezdinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu anlaşması olarak kaçınılmaz bir travma etkisi yaratan Lozan'ın, yine Yunanistan'ın egemenlik hakları ve sınırları ile ilgili mevcut statükoyu bozacağına dair yeni bir travma şoku endişesi kazanılmış başarısızlığın psikolojisi olarak zihinlerde yer edinmiştir. Bu minvalde de kronik mikro travmalar toplumsal regresyona neden olmakta ve kimliklerin fazlasıyla dışa vurumuna sebep olmaktadır. Bu söylemlerin ardından ve gündemi oluşturan çeşitli konular sebebiyle

kasım ayında AB Bakanı ve Baş Müzakereci Ömer Çelik Yunanistan ziyaretinde bulunmuş ve iki ülke arasında darbe sonrası Yunanistan'a kaçan 8 kişi, YDİK, Kıbrıs, azınlıklar ve iki ülke arasındaki iş birliği konuları gündemi oluşturmuştur. Aralık ayında ise tartışmalı gündem oluşturan adalar ve kayalıklar konusu yeniden gündeme gelmiş ve Yunanistan'ın el koyduğu 18. adanın Türkiye'ye ait olduğu konuları üzerinde durulmuştur. Bir başka gelişme de 8 darbeciden 3'ünün Türkiye'ye iadesine karar verilmiş fakat diğer 3'ünün ise talebi geri çevrilmiştir. Görüldüğü üzere tıpkı bir Akordiyon Fenomeni gibi 2000'li yılların başında yakalanabilen olumlu havadan 2016 yılında iki ülke arasında meydana gelen yüksek politika konuları sebebiyle uzaklaşma yaşanmıştır. Bilhassa Türkiye'de askeri anlamda yaşanan sorunlar üzerine Atina'nın izlemiş olduğu politikalar iki ülke arasında güvenlik ikilemi oluşturmuştur. Dolayısıyla güvenlik ikilemi ve göreceli kazanç esaslı politikaların ilişkilere hâkim olması ve Lozan konulu tartışmalardaki gerginlikler ilişkilerin seyrinde 90'lı yılları tekrar yaşatmıştır. Bu durumda da her değişim ve gelişimde olduğu gibi kazandıran durumlar (zaferler) değişime heves katarken, kaybettiren (travmalar) ya da kaybettirme tehdidi bulunan durumlar tedirginlik ve kaygı yaratarak toplumların iç dünyalarında ciddi narsistik yaralanmalara sebep olmuştur.

Yine 2016 yılı içerisinde AB İlerleme Raporu ile Suriyeli sığınmacılar kapsamında Türkiye ve AB arasında yapılan anlaşma nezdinde Türkiye'den Yunanistan'a gitmek için çaba gösteren mülteci sayılarında azalma olduğu görülmüştür. 2017 yılı ise 2016'dan kalan sorunlarla iki ülke için de gerginliğin arttığı ve ilişkilerin bu seyrinde devam ettiği bir yıl olmuştur. Bu durum göstermektedir ki tarafların birbirleriyle mücadele etme kapasitesi arasında oluşan yaşamsal dengesizlik ruhsal travmaya yol açmış ve gelişen her olayla birlikte bu durum Türkiye ve Yunanistan'ın yaşamsal öyküsünde birikimli travma olarak ilerleme göstermiştir. Daha öncesinde de *'düşmanımın düşmanı benim dostumdur'* düşüncesi ile PKK terör örgütüne destekte bulunan Yunanistan birikimli travmaya yenisini ekleyerek yıl içerisinde 8 darbecinin iadelerinin tekrar gündeme gelmesinin üzerine yeterli deliller sunulmadığı gerekçesiyle iade talebi Yunanistan tarafından reddedilmiştir. Bu yıl içerisinde ikili ilişkilerdeki en önemli gelişme ise ilk defa bir Yunan Cumhurbaşkanı'nın Türkiye'yi ziyareti olmuştur. Öyle ki Cumhurbaşkanı Pavlopulos Karadeniz Ekonomik İş birliği (KEİ) zirvesi kapsamında İstanbul'a gelmiştir (Arslan, 2019a: 218-221).

22 Mayıs 2017 tarihinde KEİ'nin 25. Hükümet başkanları zirvesine Cumhurbaşkanı Pavlopulos'un katılımı ise ikili ilişkiler açısından önem arz etmektedir. Zira bu görüşme en son 1952 yılında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan'ı ziyareti sonrasında Cumhurbaşkanı olarak yapılan ilk görüşmedir. Sonrasında ise 19 Haziran 2017'de Başbakan

Binali Yıldırım'ın Yunanistan'a yaptığı ziyarette Yunanistan Başbakanı Aleksis Çipras ile görüşme sağlanmış devamında da bu görüşmeler bakanlar ve müsteşarlar düzeyinde sürmüştür. Ayrıca 2017 yılında 2012'de başlatılmış olan iki ülke arasındaki vize uygulamasına Rodos, İstanköy, Meis, Sakız, Sisam, Midilli ve Sömbeki adaları da eklenerek iki ülkenin de turist sayısının artışı sağlanmış ve bu uygulama 1 Nisan-30 Eylül tarihleri arasında uygulanmıştır (Kardeş, 2019: 111). Bu durum iki ülke arasında yumuşama dönemine rağmen temel sorunlarda uzlaşa sağlanamasa da turizm gibi uzlaşının sağlandığı alanların da olduğunu göstermektedir (Göral, 2004: 65-66).

2017 yılının ilk dönemlerinde öne çıkan gelişmelerden biri de Türk ve Yunan toplumları açısından algıların oluşmasında etkili olan tarih kitaplarında öne sürülen değişiklik olmuştur. Bu öneri ile Yunan hükümeti tarih kitaplarında oluşturulacak değişiklikler için çalışmalara başlamıştır. Bu noktada da seçilen tarih araştırmaları yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Zira bu hususta Yunan Profesör Haris Athanasiadis ve Polymeris Voglis'in birtakım ifadeleri Yunan milliyetçi kesimin tepki göstermesine yol açmıştır. Athanasiadis'in tepkilere yol açan ifadesi de *"İzmir ve çevresinin yakılıp yıkılmasının ve de katliamların sebebinin Yunan ordusu olduğunu, ayrıca "Pontus Soykırımı" diye bir soykırımın doğru olmadığını savunması, İstanbul'a da artık Konstantinopolis denmesinin mana içermediğini ifade etmesi ve bu söylemlerin kitaplardan çıkartılması gerekliliğini savunması üzerine"* şeklinde olmuş ve Athanasiadis büyük tepki görmüştür (Arslan, 2019a: 221-222). Türkiye tarafından yapılan ve Yunanistan'da karışıklığa sebep olan bu öneri aslında ülke imajı ile açıklanabilmektedir. Öyle ki tarih kitapları içinde bulundurduğu gerek görselleri gerekse de ifadeleriyle okuyucuların zihinlerinde oluşturulan bir imajdır. Bu nedenle tarih kitaplarında kullanılan söylemler genellikle dil aracılığıyla toplumsal ilişki ve bağları düzenlemek maksadıyla tekrar oluşturulmaktadır. Başka bir deyişle tarih kitapları, tarihsel bilgiyi *'anlamli bir imaj'* yaratabilmek adına söylemlerle yeniden yapılandırmaktadır. Bu kapsamda denilebilir ki tarih kitapları bir nevi hem söylemlerden hem de imgelerden oluşan bir festival gibidir. Dolayısıyla bu festival sürececek ancak 2007 yılında, 2017 yılında da gündem oluşturduğu ve yine oluşturabileceğinden dolayı tarih ders kitapları hakkındaki tartışmalar tarihin gerçekliği hem epistemolojik olarak hem de politik olarak ele alabilme yeteneğinden ötürü hiçbir zaman bir sonuca bağlanmayacak gibi görünmektedir (Köksal vd., 2019: vi-x). Bir nevi ilişkilerde *'tedavi kürü'* (Çevik, 2009) olabilecek bu durum toplumların tarihinde imgelerin ve söylemlerin yeniden yapılandırılması ile mümkün olabilecektir.

2017 yılında iki ülke arasında birtakım gerginliklerin vuku bulduğu bu yılda iki ülkeyi karşı karşıya getiren olaylar da söz konusu olmuştur. 3 Temmuz 2017'de Türk bayraklı kuru

yük gemisine Ege Denizi'nden ateş açılması ve Yunanistan'ın gerekçe olarak geminin limana yanaşması talebi karşısında kaptanın buna uymadığı ifadesi üzerine Türk tarafından da iki sahil güvenlik botu ve bir hücum botu ile geminin Marmaris'e getirilip inceleneceği kararı alınmıştır (NTV haber, 2017). Ayrıca Yunanistan'ın Türk gemilerine ceza uygulaması ve gemi kaptanlarını tutuklatması üzerine Türkiyede hamle olarak ticari yat ve gemilerinin Yunan adalarına çıkışına yasak koymuştur (Euronews, 2017). Yine aynı yıl içerisinde iki ülke arasında 1996 Kardak Krizi ile ciddi ihtilaflara sebep olan sorunlar Ocak 2017'de yeniden gündeme gelmiş ve uzun yıllar '*dondurularak*' iyi gelişmelere sebep olan ilişkiler 2017 yılına gelindiğinde iki ülke tarafından da unutulmadığını göstermiştir. Öyle ki zaten Kardak iki küçük kaya parçasına dayanan bir mücadele olarak değerlendirilmemekte asıl olarak Ege Denizi'ndeki haklar ve dengeler hususuna dayanmaktaydı (Çelikkol ve Karabel, 2017: 19-20). İki ülke arasında ideolojik rekabete dayanan olaylar her iki ülkenin de karşılıklı olarak birbirlerini kötü özdeşimler deposu olarak gördüğünü ve kimlik kaybı yaşayacaklarına dair korku içerisinde olduklarını göstermektedir.

2018 yılı ocak ayıyla birlikte Türk-Yunan ilişkilerinde Ege kapsamlı gelişmelerin öne çıktığı bir ay olmuştur. Türk ve Yunan basınına yansıyan Kardak kayalıkları yakınlarında Yunan küçük savaş gemisi ile Türk sahil güvenlik teknesinin çarpışması bir gerginlik yaratmıştır (Cnntürk, 18 Ocak, 2018). Türkiye'nin Zeytin Dalı Operasyonunu başlattığı ilk gün olan 21 Ocak günü Yunanistan'ın da Kalolimnoz Adası'na yapmaya başladığı askeri inşaat dikkat çekmiştir. Kardak kayalıklarına 2 mil uzaklıkta ve Türk kara suları içerisinde bulunan bu Ada'ya elli kadar Yunan askerinin getirilmesi ve güvenlik önleminin alınması da dikkatlerin Yunanistan'a çevrilmesini sağlamıştır (Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM), 25 Ocak 2018). Bunun yanında Yunanistan'dan hamleler eksilmemiş ocak ayında Türkiye ile alakalı olarak birtakım açıklamalar yapılmıştır. Çıpras Davos Dünya Ekonomik Forumu'nda Ege'de karşılaştıkları hamlelerden ötürü Türkiye'yi saldırgan bir komşu olarak tanımlamış, Türkiye karşıtı ifadelerde bulunmuştur (Sözcü Gazetesi, 24 Ocak 2018). Dahası darbeci sekiz terörist ile alakalı Türkiye'nin iltica talebi nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın darbecilerin iade edilmeyeceğine dair açıklamalar yapılmıştır (Hürriyet Gazetesi, 5 Kasım 2021). Tüm bunların yanında Şubat 2018 yılı itibarıyla MEB diplomatik anlaşmazlığı iki ülkeyi Kardak kayalıkları sonrasında tekrar krizin eşiğine getirmiştir. Böylece Şubat 2018 Doğu Akdeniz sorununun miladı olarak Türkiye'nin bölgede gaz araştırmaları yapma niyetini açıklamasıyla önem kazanmıştır. Bunun üzerine bölgede gerginliği arttıran olaylar vuku bulmuş ve 9 Şubat'ta Kıbrıs tarafından arama izni verilen İtalyan petrol şirketine ait bir sondaj gemisinin Türk Donanması tarafından 3 no'lu parselde doğal gaz araması eyleminin

engellenmesiyle gerginlik tırmanışa geçmiştir. Böylece Doğu Akdeniz sorunu kapsamındaki gergin ilişkiler Şubat 2018'den beri süregelmiştir (Çelik, 2020). Bu süreçte karşılıklı etkileşimler devam etmiş ve Yunanistan Başbakanı Aleksis Çipras 5 Şubat 2019 tarihinde Türkiye'ye bir ziyarette bulunmuştur. Ayrıca 21 Mart 2019 tarihinde de Yunanistan Dış İşleri Bakanı Georgios Katrugalos Antalya'ya ziyarette bulunarak Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile bir görüşme gerçekleştirmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2011). İki ülke arasında yaşanan böylesi olumlu gelişmelere rağmen çıkarlar söz konusu olduğunda gerilimler vuku bulmaya devam etmiş ve Türkiye'nin Kasım 2019'da Libya ile beklenmedik bir mutabakat imzalanmasıyla kriz yeniden alevlenmiş ve aslında bölgesel bir gerginlik olarak atfedilebilecek olan Doğu Akdeniz sorunu zamanla bölgede geniş kıyıları olan ve zaten kıta sahanlığı hususunda büyük anlaşmazlık yaşayan iki ülke olarak Türkiye ve Yunanistan'ı dış politikada sorun olarak uzun sürecek yeni bir gerginliğin içine atmıştır (Çelik, 2020).

Türkiye'nin bölgede kendisine yeni bir ittifak bulmasının krize sebep olduğu bu mutabakat 27 Kasım 2019'da Türkiye-Libya arasında imzalanmış böylece Türkiye Akdeniz'de petrol ve doğalgaz arama çalışmalarına başlamışken buna karşılık Yunanistan da Türkiye'ye karşı ittifak oluşturarak İsrail ve GKRY ile arasında Doğu Akdeniz doğalgazının Akdeniz altında yapılacak boru hattıyla Avrupa'ya ulaştırılmasına dair anlaşmasını 2 Ocak 2020'de Atina'da imzalamıştır (Cömert, 2020).

Yaşanan bu olaylar *'Perşembenin gelişi Çarşambadan bellidir'* sözünü anımsatmış, 2020 yılının Türk-Yunan ilişkileri açısından kritik bir yıl olacağının da sinyalleri 2018 yılından kendisini göstermiştir. İfade edildiği üzere de Yunanistan'ın 2 Ocak 2020 tarihli İsrail ve GKRY ile imzaladığı antlaşma iki ülke ilişkilerini son derece gergin başlatmıştır. Anlaşma'nın hemen ardından Yunan Başbakan Miçotakis 7 Ocak'ta ABD ziyaretinde bulunmuş ve Donald Trump'tan almış olduğu destek ile Türkiye'yi Libya tutumundan ötürü ABD'ye şikâyet etmiştir. Dahası aktif diplomasisine hız kesmeden devam eden Yunanistan, 5 Şubat 2020'de mutabakatın kınanması için İtalya, Malta, Tunus ve Cezayir ülkelerine Yunanistan Dış İşleri Bakanı Nikos Dendias'ı görevlendirmiştir. Türk tarafı ise gerginliğin yumuşaması adına 17 Şubat'ta asker ve diplomatlardan oluşan Türk heyeti ile Atina'ya ziyarette bulunarak görüşmeler yapmıştır. Ne var ki görüşmeler devam ederken eylemler de devam etmiş ve sürekli artan krizlere 28 Şubat 2020'de bir yenisi eklenmiş ve Türkiye bir hamle yaparak Meriç sınırındaki Avrupa kapılarını on binlerce göçmene açarak göçmenlerin Meriç'e yığılmasına sebep olmuş ve göçmenlerin Yunanistan'a geçmesini sağlamıştır. Bunun üzerine göçmenler ve Yunan polisi arasında yaşanan arbedenin ardından Yunan hükümeti durumu AB nezdinde ele alarak Türkiye'yi suçlamış ve olayı Türk-AB uyuşmazlığına dönüştürmüştür. Meriç krizi

sonrasında tüm dünyada yaşanan pandemi sorunu her ne kadar ilişkilerin kısa süreliğine yatışmasını sağlasa da Türkiye'nin Rodos-Karpathos (Kerpet)-Girit adaları arasındaki bölgede araştırma yapmak maksadıyla Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO) ruhsat çıkarmasıyla ilişkiler yeniden gerginleşmiştir. Türkiye'nin Yunan kara sularını ihlâl ettiğini savunan Yunan hükümeti Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki bu tutumuna karşılık olarak 9 Haziran 2020'de İtalya ile deniz yetki alanları mutabakatı imzalamıştır. Bu şekilde genellikle sürtüşmelerle geçen yaz aylarında iki ülke de Adalar Denizi, Rodos ve Kıbrıs açıklarında tatbikatlar yaparak NAVTEX ilan etmiş ve bölgede doğal gaz arama çalışmalarına girişmiştir. Bu süreçte de zaman zaman iki ülke donanmaları karşı karşıya kalmış, bilhassa 12 Ağustos'ta Türk donanmasına ait '*Kemal Reis*' fırkateyni ile Yunan donanmasına ait '*Limnos*' fırkateyninin çarpışması neticesinde tansiyonlar yükselmiştir (Çelik, 2020).

Ayrıca 10 Ağustos 2020'de de Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) de desteklediği Yunanistan, Mısır ile arasında MEB Sınırlandırma Anlaşması imzalayarak Türkiye, Doğu Akdeniz'de yalnız bırakılmaya çalışılmıştır. Bu durumdan istifade etmek isteyen Yunanistan Başbakanı Mitsotakis Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir krize neden olabilecek bir hamle gerçekleştirmiş ve 26 Ağustos 2020'de kara sularının 12 mile çıkması konusunu gündeme getirmiştir. Türkiye-Yunanistan arasında yaşanan kara suları sorunu geçmişe atıfla Lozan Barış Antlaşması ile Ege Denizi üzerinde kurulan dengenin Yunanistan lehine bozulmasından kaynaklanmaktadır. Zira kara suları konusunda statükoyu koruyan, Türkiye'nin ilan ettiği '*Casus Belli*' (Savaş Sebebi) tedbiridir. Zira söz konusu bu tedbir Türkiye tarafından alınmamış olsaydı 12 mil meselesi ile Türkiye Ege Denizi üzerindeki haklarını kaybedecek ve Ege Denizi '*Yunan Denizi*' haline gelecekti (Cömert, 2020).

İlişkilerdeki olumsuzlukların düğümlendiği nokta esasında Abdülkadir Çevik'in tıpkı çocukların kimlik gelişiminde yaşadığı süreçler gibi toplumlar için de kimlik gelişiminde benzer dışsallaştırma süreçleri yaşanabileceğinin ifadesidir. Bu noktada Volkan, çocukların özbenlik gelişiminde iyi ve kötü özbenliğin bir arada ilerlediğini ancak sağlıklı bir özbenlik içinse iyi ve kötü özbenliğin bütünleşmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ancak iyi ve kötü özbenliğin bütünleşmemesi halinde çekirdek kimlik zarar görmekte ve çocuğun zihninde savunma mekanizmaları gelişerek kötü imgeler dışsallaştırılmaktadır. Nitekim 4-5 yaşına kadar iyi ve kötü mukayesesi yapamayan çocukların, 4-5 yaşına geldiğinde iyi (ak) kötü (kara) mukayesesi yaparak griyi oluşturabilmesi ve iyi ve kötü arasında denge oluşturabilmesi gerekmektedir (Çevik, 2011:2). Konuya Türk-Yunan ilişkileri açısından bakıldığında özbenlik tanımlamasında Osmanlıya ait kötü imgeler bütünleştirilemediğinde Yunan ulusal kimliğinin zarar görmemesi için bu imgelerin dışsallaştırılması gerekmiş ve Türkiye, Yunanistan'ın kötü

imgelerinin deposu olarak toplumsal hafızalarda yer edinmiştir. Bu minvalde geçmişteki birçok derin travmayla birleşen bu travmatik düşünceler Yunanistan dış politikasına yön vermiş, geçmişin yası inkâr ve pazarlık aşamalarıyla Yunanistan'ı farklı ideolojilere itmiştir.

Görüldüğü üzere Akdeniz'de uzun yıllar sakin bir süreç izleyen Türk-Yunan ilişkileri 2020 yılına gelindiğinde tırmanan bir gerilim oluşturmuştur. Gerilimin temelinde yatan ise Doğu Akdeniz'de bulunan hidrokarbon rezervlerinin keşfedilmesi ve bununla ilintili olarak da Türkiye anakarasına yakın bölgelerde bulunan Yunan adalarının kıta sahanlığı tartışmaları olmuştur. Bu sebeple gerek Ortadoğu ve Kafkaslara olan coğrafi konumu gerekse de 20. yüzyılın başlarından bugüne dek bölgesel ve küresel ölçekte enerji merkezli güç çekişmeleri sebebiyeti dolayısıyla Doğu Akdeniz önem arz eden bir bölge statüsünde olmuştur. Coğrafi olarak ifade edilirse Tunus'un Bon Burnu ile Sicilya Adası'nın Batı'ya uzanan Lilibeo Burnu arasında çizilen hattın doğusundaki bölgedir. Daha geniş ifadesiyle de İtalya, Hırvatistan, Arnavutluk, Karadağ, Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, Libya ve Tunus kıyılarını çevreleyen pek çok medeniyeti bünyesinde barındırmış bir alandır (Özekin, 2020: 1-5). Dolayısıyla bu alan için tarihin her döneminde Akdeniz üzerinde hâkimiyet sağlamak büyük İmparatorlukların ve devletlerin ilk hedefi olmuştur ve bu yüzden tarihin farklı dönemlerinde büyük savaşlara sahne olmuştur. Söz konusu bölge dünyanın doğusu ile batısını birbirine bağlayan ticaret yolu konumunda olması sebebiyle üzerinde kurulacak hâkimiyet ile kara ve deniz ticareti denetim altında tutulabilecektir (Yaycı, 2012: 2-4).

Özellikle 2000'li yılların başından beri bölgede Hidrokarbon rezervlerinin bulunması bölgenin jeopolitik önemini daha da arttırmıştır. Yeni rezervlerin keşfi ile de bölgede yeni dinamikler ortaya çıkmış ve Doğu Akdeniz'e kıyıdaş ülkelerin geliştirdiği tutum ve stratejiler sebebiyle bölgede çatışma olasılıkları doğmuştur. Bu durum da bölge ve bölge dışı devletlerden oluşan bir rekabet ortamını oluşturmuştur (Özekin, 2020: 3). Bu rekabet ortamı çakışan hak iddialarını gündeme getirmiştir. Bilhassa Türkiye, Yunanistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) karşılıklı hak iddiaları ile 2000 yılından itibaren gündem olmuş ve bölgenin temel sorunu haline gelmiştir (Yüksel ve Baran, 2020: 522).

Anlaşmazlıklara neden olan ilk adım da GKRY'nin AB'nin desteğini alarak KKTC ve Türkiye'nin bölgedeki haklarını yok sayarak 21 Mart 2003 tarihinden itibaren geçerli sayılacak olan tek taraflı münhasır ekonomik bölge olarak ilan etmesi olmuştur. Böylece Kıbrıs Rum Kesimi ilan ettiği münhasır ekonomik bölgeyi tek taraflı bir şekilde 13 parsel ayırmış ve İtalyan, Fransız ve Amerikan enerji büyükleri olan Eni, Total ve Exxon Mobil/Noble'e keşif ve sondaj için ruhsat hakkı vermiştir. Kendisini 20 adanın tek temsilcisi olarak koşullandıran GKRY; 17 Şubat 2003'te Mısır, 17 Ocak 2007'de Lübnan ve 17 Aralık 2010'da da İsrail ile

Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) sınırlandırmaları için antlaşmalar imzalamıştır. Ayrıca GKRY Yunanistan ile de gerek bölgedeki gerek uluslararası alandaki aktörlerle uyumlu olarak enerji orijinli bölgesel iş birliği çalışmaları yapmakta (Özekin, 2020: 12-13) bu minvalde de yukarıda da ifade edildiği üzere en son GKRY ile 2 Ocak 2020’de MEB Sınırlandırmaları anlaşmaları imzalamıştır.

2.4.4.1. ‘Öteki’ İmajı ya da ‘Terapi Adına’ Savaş: Türkiye-Yunanistan Kardak Krizi (1996)

Öteki kavramı zamanla toplumsal ve siyasal alanların tartışma konusu olmuş ve öteki olarak adlandırılan kişi ya da gruplar bir sorun olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda toplum içerisinde mevcut olan ‘üst’ ve ‘alt’, ‘içerisi’ ve ‘dışarı’, ‘kendi olan’ ve ‘öteki olan’ gibi nitelendirmeler toplumsal kimlik oluşumunda belirleyici rol üstlenmişlerdir. Öyle ki farklı olan, var olan düzen kapsamında bulunan ‘içerisinin’ düzenine aykırı olan, bir tehdit olarak algılanmış ve böylesi bir bakış açısında öteki olarak kategorize edilenler her daim tehdit olarak düşünülmüştür. Burada bahsedilen ‘öteki’ daha kapsayıcı ve tanımlayıcı bir anlam taşıyarak ‘dost’ ve ‘düşman’ olarak kavramsallaştırılan ‘insan’ kavramının yerine kullanılmıştır. Öyleyse insan temelli ele alınan öteki neyi kapsamaktadır? Düşmanı mı, yoksa birlikte ya da yan yana yaşanan yabancı kişileri mi ifade etmektedir? Bu sorulardan yola çıkarak öteki sorunsalının belli bir tanımlama üzerinden algılanmaya çalışılması karmaşık bir sürece gidildiğinin tekabülü olmuştur (Onur, 2003: 256).

Batının tanımında yabancı ‘ötekini’ temsil etmekte iken öteki farklılıkları, korkuyu, kaygıyı, tehditleri simgelemektedir (Selçuk-Sönmez, 2012: 80). Sosyolog Zygmunt Bauman öteki ile ilgili olarak üç kategoriden söz etmektedir. Bunlar kişilerin ilk olarak karşılaştıkları durumları ‘dost-düşman’ olarak algıladığı yani ötekinin bu karşıtlıklara dayalı bir duruma sokulmak zorunda kaldığı kategoriler, diğeri ise karşıtlıkların ‘yabancı’ olarak ele alınması kategorisidir. Lakin ‘Öteki’nin bu kategorilerden birine yerleştirilmesi gerekirse bu genellikle ‘düşman’ kategorisi olacaktır. Yine farklı bir tanımlama ile öteki sorunsalı Alman Hukuk Profesörü Günter Frankenberg tarafından yapılmış ve Frankenberg ötekini başka ülkede doğmuş, devlete yabancı olan mülteci veya turist şeklinde ifade etmiştir. Görüldüğü üzere öteki ile alakalı yapılan tanımlamalar farklılaşmakta ve farklı anlamlar kazanmaktadır. Fakat tüm tanımlamalar için ortak olan nokta ise ‘öteki’nin bizimle alakası olmayan, dışlanan ve mücadele edilmesi gereken bir anlam taşıdığıdır (Özsüer, 2012: 273).

Anlaşmazlık ve mücadele temeli üzerine kurulu Türk-Yunan ilişkilerinde olduğu gibi iki etnik grup arasında vuku bulan anlaşmazlık ve mücadele konularının incelenebilmesi için

öncelikle iki grubun kendileri ve diğer etnik grupla alakalı olarak oluşturdukları öteki imajı incelenmelidir. Grupların oluşturduğu öteki imajı esasında ben kimim? sorusunun temelini teşkil etmektedir. Bu sebeple de Sosyal Psikoloji’de ‘öteki’yi var eden ‘biz’ duygusudur ve birinin tek başına yapılacak tanımı diğerinin tanımından yola çıkılarak anlamlandırılmaktadır. Böylelikle de özünde paylaşılan kimlik bu iki tanımın karşılıklı olarak okunmasından kaynaklanmaktadır (Rosseau ve van der Veen, 2005: 686-712). Türkiye-Yunanistan ekseninde de her iki ülke açısından ulusal kimliklerinin geliştirilmesinde olumsuz imajlardan duygular yaratılmıştır. Bu durum pek çok benzer özelliğe sahip olmalarına rağmen iki toplumu düşman algısının içinde barındırmış ve nesillerden nesillere aktarılarak ‘öteki’ ve ‘düşman’ olarak ilişkilerini sürdürmelerine sebep olmuştur (Özsüer, 2012: 269).

Yukarıda bahsedilmiş olan ben kimim? sorusu öteki imajının temelini oluştururken kimlik inşası için de basamak oluşturmuştur ve Stuart Hall’ın ifadesinde belirttiği gibi kimlik gerek süreç gerekse de söylem olarak daima öteki’nin varlığı üzerinden anlatılmıştır. Bu sebeple öteki olan farklılıkları çağrıştıran negatif anlamları üzerinde barındırandır (Karaduman, 2010: 2889). Zira farklılık ötekinin etkisi şeklinde algılanmaktadır (Selçuk-Sönmez, 2012: 81). Tam da bu noktada kapsamlı ifade Connolly tarafından yapılmıştır. Connolly’e göre eğer ‘öteki’ ve ‘kimlik’ farklılık olarak birbirlerini var etmeselerdi kimlik de kendi farkı sebebiyle ve kendi sağlamlığında var olamazdı (Connolly, 1995: 92-93).

Krizin ne olduğu üzerinde ortak bir ifade bulmak elbette zordur. Ancak krizin tanımına dair yol gösterici üç temel yaklaşımdan söz etmek de olasıdır. Bunlar; sistem yaklaşımı, karar alma yaklaşımı ve son olarak hem sistem yaklaşımından hem de karar alma yaklaşımından oluşan karma (combined) yaklaşımdır. Burada Türk-Yunan ilişkileri kapsamında Kardak Krizi özelinde ele alınan yaklaşım sistem yaklaşımında kendini bulmaktadır (Şihmantepe, 2013: 31). Sistem yaklaşımı Kardak Krizi örneğinde olduğu gibi uluslararası krizi “*genel sistem içerisinde veya ona bağlı herhangi bir alt sistemindeki kararlılığı olağan seviyenin üstünde bozan ve aynı zamanda sistemde bir şiddet meydana gelme ihtimalini artıran durum*” şeklinde ifade edilmektedir (Young, 1967: 10). Diğer iki yaklaşımdan biri olan Karar alma yaklaşımı uluslararası krizi; “*Karar alıcıların büyük oranda önemli hedeflerini tehdit eden, karşılık sürecini kısıtlayan ve beklenmedik bir olay oluşturan durum*” olarak tanımlarken (Şihmantepe, 2013: 131) son olarak karma yaklaşım; “ *taraflar arasında savaş çıkma ihtimalinin önemli derecede artış gösterdiğinin hissedildiği, kısa bir süreyi kapsayan iki ya da daha fazla ülkenin birbirlerine meydan okuması*” şeklinde tanımlamaktadır (Williams, 1976: 25). Bu bağlamda uluslararası kriz; iki ya da daha fazla devletin dâhil olduğu çatışmalar, gerginlikler, uluslararası düzen ya da dengeyi değiştirecek, istikrarı bozacak olaylar, beklenmedik durumlar ve

davranışlardır. Yukarıdaki tanımlarda da ifade edildiği gibi Kardak Krizi sistem yaklaşımı içerisinde yer alsa da öncesinde ülkeler arasında söz konusu olmamış bir sorunun beklenmedik bir şekilde patlak vermesi, egemenlik gibi büyük öneme sahip bir bütünlüğü tehdit etmesi, karar aşamasının kısa olması ve de savaşa dönüşme olasılığının güçlü olması sebepleriyle diğer iki yaklaşım için de uygunluk göstermektedir (Brecher, 1993: 3).

Ege'ye komşu iki ülke olan Türkiye ve Yunanistan'ın karşılıklı ilişkilerinde de Ege Denizi'ne dair ihtilaflar kapsamında birtakım krizler yaşanmış ve bu krizler iki ülke ilişkilerinde büyük rol oynamıştır. Aşılamamış bir güvenlik ikileminin mevcudiyeti ve ilişkileri hem çözüme sevk etmeye yönelik görüşmelerdeki eksiklik hem de teknik iş birliği eksikliğinin varlığı krizlerin zirveye çıkışını kolaylaştırmıştır. Bu krizler her iki taraf açısından da egemenlik hakları, ekonomik çıkarları, güvenlik endişeleri gibi devlet önceliklerinin tehlikeye girmesi üzerine karşılıklı tehdit algısını doğurmuş ve bunun sonucunda da güç kullanımı ihtimalini ortaya çıkarmıştır (Şihmantepe, 2013: 128). Kardak Kriz'i de bunlardan bir tanesi olmuştur. Krizin çıkmasına sebep olan Kardak Kayalıkları esasında kendi öneminden çok benzer durumda bulunan ada, adacık ve kayalıklar açısından emsal teşkil etmesi bağlamında hem Türkiye hem de Yunanistan'ın gözünde büyük ölçüde önemsenmiş ve iki taraf da bu konunun üzerinde hassasiyet göstermiştir (Güzel, 2007: 32). Esasında Türkiye ve Yunanistan arasında 1950'lerden itibaren iki ülke dış politikasını da ilgilendiren sorunlar, özetle Kıbrıs, Ege Denizi ve azınlıklar temelli sorunlar olarak farklı kategorilerde ele alınmıştır. Ege Denizi sorunu çerçevesinde de kara sularının genişliği, kıta sahanlığının genişliği, hava sahası genişliği ve FIR hattı, Ege adalarının silahlandırılması şeklinde sayılırken, Kardak Krizi de adacıklar ve kayalıkların statüsüne dayalı anlaşmazlıkları sergilemektedir (Sönmezoğlu, 2006: 663).

Kardak Kayalıkları³⁸, Ege Denizi'nde bulunan beş farklı kayalıklardan bir tanesinde yer almaktadır. Boğazönü adaları, Saruhan adaları, Menteşe Adaları, Kuzey Sporad adaları ve Kiklat adalarıdır. Kardak kayalıkları da bu adalardan olan Menteşe adalarında bulunmaktadır. Menteşe adaları kuzey-güney yönündeki deniz yollarını denetim altında tutan coğrafi oluşumlardan meydana gelmektedir ve söz konusu bu bölgede yirmiden fazla ada ve bu adalara bağlı pek çok adacık ve kayalıklar mevcuttur (Kurumahmut, 1998: 5). Fakat buradaki asıl mesele adacık ve kayalıkların kendi değerinden ziyade, Türkiye ve Yunanistan'ın toprak parçasına dair egemenlik savını kaybetmesi ve küçük bir kayalık söz konusu iken esas olanın büyük resmin altındaki mücadelede Türkiye ve Yunanistan için ulusal üstünlük semptomu olarak yaşanmasıdır. Her ne kadar Kardak Krizi öncesinde ve devamında Türkiye ve

³⁸ Kardak kayalıklarının konumu ektedir.

Yunanistan'ın iç politikasında istikrarsızlık sürse de, uluslararası çatışma dinamikleri, iç politik gelişmeler ışığında varlığını sürdürmüştür (Sunar, 2009: 241).

Kriz, 25 Aralık 1995 tarihinde Figen Akad isimli ticari geminin Yunanların İmia, Türklerin ise Kardak adıyla bilinen kayalıklarda karaya oturması sonucu başlamış ve bu şekilde başlayan kriz sonrasında olaylar her iki devlet açısından ani bir şekilde gelişerek Türk ve Yunan tarafı kayalıkların kendilerine ait olduğu noktalarında ısrarcı davranmışlardır ve Kardak kayalıklarının kime ait olduğu noktasındaki uzlaşmazlık, iki ülkeyi de çetin bir ihtilafın tarafları durumuna getirmiştir. İlk başta her iki taraf için de küçük bir deniz kazası şeklinde algılanan olay git gide egemenlik sınırlarının ihlal edilmesi olarak gelişmiş ve bu durum esasında kayalıklar meselesi değil, Türkiye ve Yunanistan arasında Ege'de devam eden hâkimiyet mücadelesi olarak gerçek yüzünü göstermiştir. Yunanistan'ın kayalıklar konusundaki korkusu Türkiye'ye karşı Ege'de vereceği küçük bir ödün halinde, Türkiye'nin Ege'nin tamamında benzer bir biçimde hak iddia edebileceği endişesinden kaynaklanması sebebiyle Yunan hükümeti bu durumu ölüm kalım meselesi haline getirmiştir (Güzel, 2007: 35). Zira aynı şekilde Türkiye'de verilecek taviz durumunda bu durumun diğer kayalık, ada ve adacıklar için emsal niteliği taşıyacağından kendi görüşünde ısrarcı olmuştur. Ne var ki Ankara'nın bu düşüncede direnmesi ve sert bir tutum sergilemesi geçmişte yapmış olduğu hatalardan ötürü Ege'de uğradığı kayıplara artık bir yenisinin daha eklenmesine tahammülünün olmadığını göstergesi olmuştur (Eralp, 1997:269-270). Bunun üzerine iki ülke yetkilileri arasında gerçekleşen teatiler neticesinde Figen Akad isimli gemi 26 Aralık 1995 tarihinde Güllük Limanına çekilmiştir. Bu olayla birlikte iki ülke arasındaki notalardan sonra Kardak Kayalıkları konusunda iki ülke arasındaki egemenlik sorunları resmi bir nitelik kazanmıştır (Şihmantepe, 2013: 137). İki ülkeyi anlaşmazlığın sınırına getiren bu kayalıklar ekonomik açıdan hiçbir önem taşımamakta iken siyasi ve hukuki anlamda pek çok yararı bulunmaktadır. Öyle ki kayalıklar üzerindeki egemenliğin kime ait olduğunun belirlenmesi ile elde edilecek hukuki ve siyasi haklar iki ülke açısından da büyük avantaj sağlayacaktır. Bilhassa kıta sahanlığı ve kara suları hususunda en büyük avantaj egemenliğin tescili ile ortaya çıkacaktır (Denk, 1999: 53-54). Buradan yola çıkılarak denilebilir ki iki ülkeyi mücadeleye sürükleyen Kardak Kayalıkları iki ülkenin ulusal kriz semptomunda zihinsel sürecin yalnızca somut bir sembolü olmuştur.

Diplomatik anlamda denetimlenmeye çalışılan bu süreç, güven ortamının henüz yerleşmediğini gösterirken, aynı zamanda ulusal bütünlüğe yönelik yoğun bir tehdit algılamasının olduğu ve karşı tarafı caydırmak maksatlı olarak meselenin uç noktalara getirilmesi ile *'tırmanma siyasetinin'* yürütülmesini gerekli kılmıştır (Ayman, 2000: 12). Kostas Simitis'in Yunan hükümetinin başına geçmesi sonrasında da 20 Ocak 1996'da mesele

Yunan basınında yer edinmeye başlamış ve böylelikle medya tırmanma siyasetinin gerçekleşmesindeki temel aktörlerden biri haline gelmiş, krizin iki ülke arasındaki ulusal dava şeklinde algılanmasına sebebiyet vermiştir. Kaldı ki geminin Kardak kayalıklarında karaya oturması haberi ilk etapta medyada hiç yer bulamamışken, yaklaşık bir ay sonrasında her iki ülke tarafından kamuoyuna yansıtılmış ve ulusal stratejilerini desteklemek için medyadan destek çabaları geliştirilmiştir. Böylece Yunan bir grup tarafından 26 Ocak 1996 tarihinde Kardak kayalıklarına Yunan bayrağının dikilmesi üzerine 27 Ocak'ta Hürriyet gazetesi muhabirleri de Yunan bayrağını indirerek yerine Türk bayrağını dikmiştir. İki ülke arasındaki bu durum bayrak dikme mücadelesine dönüşmüş ve krizin tırmanmasına sebep olmuştur.³⁹ Her iki ülke için büyük grup kimlikleri açısından önem taşıyan söz konusu bayrak dikme mücadelesi esasında toplumları aidiyetleri üzerinden ayıran ve kimikleştiren bir sembol olarak büyük öneme haizdir. Zira bayrak bir işlev yerine getirmekte, kimlikleri meşrulaştırmakta ya da gayri meşru kılmaktadır. Bu bağlamda da iki ülke arasındaki bu durum '*kolektif bir deneyimin sembolü*' olarak mücadeleye dönüşmüştür (Yahyagil ve Arkonaç, 2013: 50).

Yaşanan kriz dönemlerinde ülkenin ulusal güvenliğini ve çıkarlarını koruma ve tehdit içeren durumlara gözdağı verme misyonu, kitle iletişim araçları vasıtasıyla mümkün olmaktadır. Zira böylesi dönemlerde halkın moralini yüksek tutmak, halkı savaşa hazırlamak ve olası bir savaş durumunda galip olan tarafın '*biz*' olacağımıza ikna etmek, düşman olarak görünen ötekinin güçsüzlüğünden söz etmek medya sayesinde olabilmektedir (Özcan, 2004: 864-866). Başka bir deyişle dışlama unsuru olarak ele alınan ötekilik medya yayınlarında kullanılan ifadeler ile sağlamlaştırılmaktadır. Bu sebeple birey medyanın zihinlere yansıttığı söylemleri bilinçli ya da bilinçsiz olarak kabul etmekte ve söylemlerin yarattığı duygu ve düşünceler doğrultusunda da davranış kalıpları gerçekleştirmektedir. Öyle ki medya tarafından öteki olarak ifade edilen kimlikler olumsuz olaylarla beraber anılmakta ve zihinlerinde yaratılan algı sonrasında bireylerin de bu kimliklere karşı önyargılar geliştirmesine neden olmaktadır (Ünür, 2013: 253). Zaten tarihsel yaşantıların etkisiyle birbirlerini düşman olarak görme eğilimi olan iki devletin krizle birlikte medyalarında ve haber metinlerinde, birbirlerini '*biz*' ve '*onlar*' karşıtlığı içerisinde resmetmesi, birbirlerini zıt ve ortak paydaları bulunmayan iki devlet olarak görmeleri ve bu şekilde de '*Türk olmak*' ve '*Yunan olmak*' kimliklerinin ön plana çıkarılması kaçınılmaz olmuştur (Tılıç, 1998: 300-325).

29 Ocak 1996 tarihinde de medyanın krizi tırmandırmasına bir kez daha şahit olunmuş ve medyanın ve kamuoyunun artan baskıları sonucunda Yunan hükümeti on iki askerini Doğu

³⁹ Krizin basına yansımaları ile alakalı olarak gazete resimleri Ek'te bulunmaktadır.

Kardak Kayalığına çıkarmış ve Yunan bayrağını çekmiştir. Bölgeye Deniz kuvvetleri unsurlarının da gelmesi olayın gerginliğini daha da arttırmış ve aynı gün Atina'daki Türk Büyükelçisi'nin Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'na çağrılarak kayalıkların Yunanistan'a ait olduğu ve yaklaşılması halinde ateş açılacağı uyarısı üzerine Türkiye bu durumu tehdit olarak algılamış ve Yunanistan'ın bu tavrını söz konusu kayalıkları fiili işgal olarak değerlendirmiştir. Yunanistan ise bu tavrını tehlike karşısında meşru savunma hali ve tehdide karşı durma olarak göstermiş ve söz konusu hareket ile iki ülke arasındaki anlaşmazlık doruk noktasına ulaşmıştır (Güzel, 2007: 39).

Yunanistan'ın Kardak Kayalıklarına asker çıkarmasına tepki olarak Kardak kayalıklarının iki kayalıktan oluşmasını fırsat bilen Türkiye, Yunan askeri bulunmayan kayalığa Türk askerini çıkararak stratejik bir karar almıştır. Bu durum Yunanistan'ın Türkiye ile fiili savaş ortamına girmemesi gerektiği mesajının verilmesini sağlayacaktır. Yapılan stratejik kararlar doğrultusunda 31 Ocak 1996 gecesi yapılan operasyonda Türk Su Altı Taarruz Komandoları (SAT) diğer kayalığa çıkarak Türk bayrağını dikmişlerdir. Türkiye'nin bu hareketiyle de doruk noktasına ulaşan anlaşmazlık hareketi tam olarak krize dönüşmüştür (Güzel, 2007: 40). Bu noktada da krizin iyi yönetilebilmesi için doğru karar alma yöntemi⁴⁰ ile hem krize sebep olan *'temel menfaatlerden vazgeçmemek'* hem de sıcak çatışmaya engel olmak mümkün olmalıdır. Burada bahsedilen temel menfaatlerden vazgeçmemek, krizi çözüme götüren anlaşma dayanağını reddetmemeli başka bir deyişle temel çıkarlar ekseninde uzlaşma zemininde kalmayı ifade etmektedir. Sıcak çatışmayı ve kuvvet kullanımı önlemek olarak değerlendirildiğinde geçmişte Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen krizlerde doğru karar alma yöntemi ile başarılı kriz yönetimi sergilenmiştir. Ayrıca doğru karar vermenin yanında Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan krizlerde iki ülkenin de NATO üyesi olması üçüncü taraflarca yapılan arabuluculuk sayesinde krizlerin yönetiminde etkili olduğunu göstermektedir (Şihmantepe, 2013: 129). Böylelikle iki ülke arasındaki ihtilafın çözümlenmesi hususunda ABD Başkanı Clinton'ın her iki ülkeyi de müttefik olarak gördüklerini ve aralarındaki ihtilafın kendilerini üzeceğini belirtmesi üzerine gerek UAD'ye gerekse de her iki tarafın da NATO üyesi olması durumu Süleyman Demirel'i üçüncü bir tarafı düşünmeye teşvik etmiştir (National Archives Research Administration Military Intelligence Division (NARA-MID), 29 Mart 1996).

⁴⁰Dış politika analizlerinde karar verme süreçlerinde devletlerin temel çıkarları; amaçlar, stratejiler ve araçlar doğrultusunda kategorileşmektedir. Karar vericiler olarak adlandırılacak devletlerin anlaşma yaklaşımını benimseyerek temel çıkarlar ekseninde uzlaşma zemini sağlamasıdır (Güleç, 2018: 79-80).

Türkiye ve Yunanistan arasındaki bu krizde de her iki ülke arasında daima etkili olan ABD'nin etkili kriz yönetimi diplomasisi ile Türk askerinin adaya çıkmasından 6 saat sonrasında iki tarafın da askerlerini geri çekmesi sonucunda savaş olasılığı ortadan kalkmıştır. Ancak her halükârda iki taraf arasındaki gerginlik sona ermiş olsa da kayalıkların egemenliği tartışması sona ermemiştir (Eralp, 1997: 269).

Yukarıda da ifade edildiği üzere Kardak bunalımı iki ülkeyi sıcak savaşın eşiğine getirmiş, iki ülke arasında savaş olabileceği yönündeki algıyı kuvvetlendirmiştir. Bu gerçekliği yıkan ise Washington'ın olaya müdahalesi olmuştur. Böylece gerginlik yatışmış, Kardak kayalıklarının hâkimiyeti hususundaki uyuşmazlık olası bir çatışmadan karşılıklı iddiaların öne sürüldüğü hukuki ve diplomatik bir mücadeleye çevrilmiştir. Kardak bunalımı sonrasında Türkiye 'gri alanlar' iddiasıyla Ege'de aidiyeti antlaşmalarla tespit edilmemiş adacıklar bulunduğunu, Anadolu'ya yakın halde bulunan bu adacıkların Yunanistan'a ait olamayacağını savunmuştur. Ankara'nın Ege'de bulunan hâkimiyeti tespit edilmeyen bu adacıklar üzerinde Türk hâkimiyetinin hakkı olduğu ispat teşebbüslerine karşılık Yunanistan da AB katında Türkiye'nin iddialarının karşıtı diplomatik bir hareket başlatmıştır. Atina böylece Türk-Yunan meselelerinde AB'nin Yunanistan'ı desteklemesini hedeflemiş, Ege'de yaşanan anlaşmazlıkları AB-Türkiye ilişkileri kapsamına katmak istemiştir (Kaya ve Sandıklı, 2012: 221).

Türkiye Kardak Kriz'i sonrasında Yunanistan'ın AB'yi yanına almaya çalışarak başlattığı diplomatik hareketler karşısında aktif bir politika izlemeyi hedeflemiştir. Gelecekte AB üyesi olmayı düşleyen Türkiye, Yunanistan'ı yakından takip ederek kriz sırasında göstermiş olduğu başarıyı sürdürerek Yunanistan'a karşılık verebilmeyi amaçlamıştır. Kriz sırasında sert bir davranış sergileyen Türkiye, kriz sonrasında Yunanistan'ın AB desteğini yanına alabilmek maksadıyla daha ılımlı ve çözüm odaklı bir politika sürdürmeyi hedeflemiştir. Esasında Kardak Krizi'nin ortaya çıktığı tarihlerde Türkiye'de erken seçimler sebebiyle hükümet bunalımı yaşanmış ve Mesut Yılmaz'ın koalisyon hükümetinde görevi devralması ile ılımlı politika anlayışı tavrı sergilenmiştir. Öyle ki ilk kez bu dönemde Yunanistan'a şartsız diyalog teklifinde bulunulmuş (Güzel, 2007: 42), ne var ki Türk dış politikası doğrultusunda önemli bir adım sayılan bu teklif Yunanistan tarafından reddedilmiştir (Bal, 2001: 210-211).

Kriz sonrasında da karşılıklı çözüm arayışı için gerek Atina'ya gerekse de Ankara'ya resmi ziyaretler için beklenen ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Holbrook'un Atina tarafından istenmediği ifade edilmiş ayrıca Yunanistan da 'Türkiye'nin yanında bulunmakla' suçlanmıştır. Böylece yaşanan kriz sonrasında Yunanistan AB üyeliğini avantaj bilerek bunu Türkiye'ye karşı kullanmış, Türkiye'yi AB'ye şikâyet etmiştir. Zira AB de Türkiye'ye uyarılar göndererek Yunanistan'a destek çıkmıştır (Güzel, 2007: 43-44). Böylece Kardak Krizi ile Türk-

Yunan sorunları Türkiye-AB sorunları durumuna getirilerek Türkiye karşısında siyasi üstünlük elde edilmeye çalışılmıştır (Güzel, 2007: iv). Sonrasında da Kardak Krizi ile savaşın eşiğine gelen iki ülkenin düşmanlık duygularını daha da kabartan ve ikili ilişkileri karmaşık bir hale sokan olay Yunanistan'ın PKK terör örgüt lideri Abdullah Öcalan'a yardım konusunda rol alması olmuştur (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 243). Söz konusu bu yardım Türkiye nezdinde ciddi bir tehdit olarak algılanmayan Yunanistan'ın *'bu sahnede ben de varım'* diyerek bu tavrı ile Türkiye'nin ulusal güvenliği ve toprak bütünlüğü açısından Yunanistan'ı açık bir tehdit kaynağı olarak görmesine yol açmıştır. Gerilim zirvesine neden olan bu durum Yunanistan nezdinde kendince geçmişin intikamını alarak özsaygısını yeniden kazanma olarak değerlendirilebilir. Çünkü intikam bireylerin ya da ulusların yaralarını sarması için hissedilen ilk duygulardan biri olarak büyük öneme sahiptir. Zira bu eylem ile de Yunanistan aktif bir psikolojik savunma yöntemi geliştirerek geçmişin yaralarının sarılması hususunda motive olmakta ve Türkiye'ye karşı geliştirdiği *'öfke, kızgınlık, kin ve nefret'* duygularını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

2.4.4.2. Türk-Yunan İlişkilerinde Öcalan Bunalımı

Uluslararası kamuoyu nezdinde Türkiye'yi uzun yıllar gerek ekonomik gerekse de siyasal olarak istikrarsız bir ülke statüsüne koyan hiç şüphesiz 1980'lerden itibaren süregelen terör örgütü PKK'ya karşı vermiş olduğu mücadelesidir. Dolayısıyla Türkiye ile çeşitli şekillerde sorunları olan ülkeler bir taraftan karşılıklı ittifak içerisine girerken diğer taraftan da Türkiye'nin bu hassas noktasını fırsata çevirmeye çalışmışlardır. Komşu ülke Yunanistan da bu ülkelerden sadece bir tanesi olmuştur (Oran, 2003: 476). Öyle ki Yunanistan 1829 yılında bağımsızlığını kazandığı günden itibaren Türkiye'yi kendi güvenliği ve çıkarları doğrultusunda tehdit olarak benimsemiş ve *'düşmanımın düşmanı benim dostumdur'* ilkesinden hareketle Türkiye Cumhuriyeti'ni bölmek maksatlı faaliyetlerde bulunan terör örgütlerine daima destekte bulunmuştur. Bu bağlamda da PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ı Yunanistan'ın Kenya Büyükelçiliği'nde saklaması düşmanımın düşmanı benim dostum algısına sahne olmuştur (Çankaya, 2016: 71). Öyle ki nesnel ben ile karar alan birey ya da uluslar düşman oldukları kişiye düşmanlık edenlere karşı yakınlık hissetmekte ve düşmanının düşmanını sahiplenerek *'düşman aynıysa dostuz'* düşüncesiyle hareket etmektedirler (Cüceloğlu, t. y.). İntikam duygusu olarak ifade edilen bu düşünce haksızlık edene yönelik eşitliği sağlamak olarak ifade edilse de bu durum intikam döngüsünü ortaya çıkarmaktadır. Yapılan araştırmalarda da intikam sırasında intikam alma şansı elde edenlerin beyinlerinde *'kaudat'* çekirdeğinin aktif hale geldiği gözlemlenmiştir. Beyin tarafından ilk anda kısa vadede ödül olarak algılanan intikam uzun

vadede ödöl işlevini kaybederek fiziksel ve psikolojik olarak ‘duygusal katarsislere’ neden olmaktadır (Akyurt, 2019). Bu noktada Yunanistan da Türkiye’nin düşmanı PKK terör örgütü ile dostane yaklaşımlar sergileyerek düşmanını güçten düşürmeyi hedefleyerek duygusal katarsislerin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Ülkelerin gerek dış politikaları gerekse de politik menfaatleri ekseninde açık veya gizli bir şekilde, sınırdaş oldukları ülkelerde kendileri için tehlike oluşturan tehditleri yok etmek ya da güçten düşürmek amacıyla farklı politikalar izlemeleri yenedünya düzeninde⁴¹ sıkça rastlanan bir metoddur. Öyle ki bu durumu engellemek mümkün olmadığı gibi dünya toplumlarında oluşan değişiklikler var olduğu sürece bu durum belli eksende sürüp gidecektir. Bu kapsamda da Yunanistan’ın kendisine karşı bir tehlike bir tehdit olarak algıladığı ve aynı zamanda bulunduğu bölgede büyük bir güç olan Türkiye’ye karşı ‘gücünü gösterme’ siyaseti elbette ki bulunmaktadır. Güç gösterme siyaseti açısından da Yunanistan için en uygun alan terör örgütü PKK’ya ekonomik, siyasi, lojistik ve istihbarat açısından destek sağlamak olmuştur (Yıldız, 25 Aralık 2018). Böylelikle Yunanistan Ankara yönetiminin komşu ülkelerle yaşadığı sorunları kendi menfaatleri yönünde fırsat bilerek, Türkiye’nin toprak bütünlüğünü riske eden PKK terör örgütü etmenini kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirmiştir. Bunu da 1980’li yıllardan itibaren Atina, kendi toprakları üzerinde PKK terör örgütüne BM kontrolündeki Lavrion⁴² mülteci kamplarını açarak, örgütü askeri ve ekonomik yönden besleyerek yapmıştır. Dahası Yunan devleti toprakları üzerinde kurulan kamplarda barınan terör örgütü militanlarına askeri eğitim temin etmiş ve örgütün siyasi çalışmalarını sürdürmesine olanak sağlayarak örgütü korumuştur (Harp Akademileri Komutanlığı, 1999: 30-34). Bunun üzerine de Ankara zaman zaman Atina yönetimine Lavrion kampında PKK terör örgütlerinin muhafaza edildiği, askeri eğitimden geçirildiği ve Yunanistan’ın terör örgütüne askeri ve ekonomik olarak yardım ettiğine dair uyarılarda bulunmuştur. Fakat ne var ki Atina bu durumu yalanlamış yalnızca Kürt

⁴¹ Yenedünya Düzeni kavramı uluslararası politikada yaşanan gelişmelerle ortaya çıkmış bir kavramdır. Berlin Duvarı’nın yıkılması ve Sovyetler Birliği’nin dağılması dünya güç dengesinin de köklü bir şekilde değişmesini sağlamış ve dünya üzerindeki yeni düzende birçok düşünürce göre cepheleşme ve çatışmadan ziyade iş birliği ve dayanışmayı getirmişken, diğer grup düşünürlerce göre de yeni sistem ile hâkim olan değerler Batı’nın değerleri olarak iki kutupluluktan tek kutupluluğa doğru bir yönelim söz konusu olup egemen güç ABD olarak tezahür etmiştir. Sona ermeyecek olan dünya tarihinde Yenedünya Düzeni’nde Eski Dünya Düzeni’ne göre görece sakin ve nispeten çatışmasız ortam görölse de dünyanın farklı bölgelerinde farklı milletler ya da milletler grubu açısından da yükselen çatışmalar ortaya çıkabilmektedir. Öyle ki “Yenedünya Düzeni’nde” ortaya çıkan çatışmalar güç politikası milliyetçilik ekseninde gelişen mücadeleler ve etnik anlaşmazlıklar olarak şekillenmektedir. Bilhassa Türkiye açısından değerlendirildiğinde Balkan coğrafyası, Kafkasya ve Ortadoğu’daki istikrarsızlıklar yeni dönemde barış ve istikrarın çok kolay ilerlemediğini göstermektedir. Eski Dünya Düzeni’nde çatışma ve düzensizlik olarak görülen pek çok sorun belki de Yeni Dünya Düzeninde nostalji olarak aranacaktır. Zira Yeni Dünya Düzeni’nde çatışma eksenli birçok sorun sınırlı kalmamakta ve bastırılmamaktadır (Baharççek, 1996: 101-104).

⁴² Lavrion kampı adını Atina’nın güneydoğusundaki Ege kıyılarındaki Türkiye tarafına bakan yamacındaki liman şehirden almış ve yaklaşık olarak altmış sene Yunanistan’da faaliyet göstermiş bir mülteci kampıdır.

halkının haklı istekleri konusunda destek verdiklerini, Lavrion kampının BM kontrolünde olduğunu ve siyasi mültecileri barındırdığını iddia etmiştir (Oran, 2003: 476).

İki ülke arasındaki güven arttırmaya yönelik çabaları boş çıkartan, Yunanistan'ın terör eylemlerine vermiş olduğu destek her ne kadar iki ülke diplomatik girişimlerinde söz konusu edilse de somut bir sonuç elde edilememiştir. Fakat bu durumu tersine çeviren olay ise Türkiye'nin Suriye üzerinde uygulamış olduğu baskı neticesinde Öcalan'ın Suriye'den ayrılarak kendisine destek verecek ülkelerde barınma girişiminde bulunması sonrasında Yunanistan'ın Öcalan'a barınma sağlamak amacıyla GKRY tarafından oluşturulan bir pasaport ile Yunanistan'ın Kenya Büyükelçiliği'nde barındırılması sırasında yakalanması olmuştur. Böylelikle Öcalan'ın yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi iki ülke ilişkilerinde gerginliği tırmandırmıştır. Bu olay neticesinde de Türkiye'nin Yunanistan'ın terörü desteklediği hususundaki haklılığı ortaya çıkmış (Aksu, 2003: 253-254), dahası Öcalan'ın yakalanmasıyla Yunanistan'ın uluslararası platformda itibar kaybetmesi üzerine Türkiye eline geçen kozu kullanmış ve Yunanistan'ın aleyhine gerçekleşen bu olaydan ötürü AB ve BM nezdinde adımlar atmıştır (Oran, 2003: 476).

Öcalan'ın Kıbrıs Rum kesimine ait olan bir pasaportla Nairobi Yunan Büyükelçiliği'nde yakalanmasıyla Yunan devletinin terör örgütünü desteklediği uluslararası kamuoyunca kabul edilmiştir. Bu durumda PKK terör örgütüne destek veren Şam yönetimi ile Atina arasındaki ilişkileri dikkatle takip eden Ankara, olabilecek savaş senaryolarını planlamıştır. İhtimal bir savaş halinde Yunanistan, Suriye ve PKK terör örgütünün Türkiye'yi çökertmek maksadıyla çıkar birliği içerisinde hareket edebileceği üçü bir arada hali Türkiye'yi bu ülkelere karşı savunma planlaması yaparak 2,5 savaş stratejisi geliştirmeye itmiştir (Elekdağ, 1996: 56).

Bahsedilen bu savaş stratejisi o tarihe dek tehdit algısını yalnızca Yunanistan ve içeride 'yarım savaş'lık bir aktör olan PKK ile toplamda 'bir buçuk savaş' stratejisi ile sınırlı tutan Türkiye, bu duruma Suriye'yi de katmak suretiyle bir buçuk savaş stratejisine bir devlet daha ekleyerek iki devlet ve onların desteklediği terör örgütüyle mücadele eden 'iki buçuk savaş stratejisine' kendisini hazırlamıştır. Fakat iki buçuk savaş durumu Suriye ile 1998 yılında imzalanan Adana mutabakatı ve ardından da PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın 1999 yılında yakalanmasıyla fazla uzun sürememiştir. Böylelikle durum tekrar bir buçuk savaş stratejisine dönüş yapmıştır (Erol, 2015).

Yaşanan Öcalan bunalımının ardından Türkiye ve Yunanistan arasındaki güvensizlik bunalımının atlatılabilmesi ve çatırdayan diyalog iklimi sürecinin tekrardan inşa edilebilmesi amacıyla Dışişleri Bakanı İsmail Cem 24 Mayıs 1999'da Yunanistan Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu'ya bir mektup göndermiş ve ikili ilişkilerin iyileştirilmesine dair görüşlerini

açıklamıştır. Bu mektupta öncelikli olarak ikili ilişkiler açısından terörist örgütler ve bu örgütlerin korunması ile Yunanistan arasındaki bağ hususunda Türkiye'nin neden böyle bir algı içerisinde olduğu ve bu düşünceye neyin yol açtığının belirlenmesi ele alınmış zira Yunanistan'ın PKK'ya destek politikasına dikkat çekilmiştir. Ayrıca İsmail Cem mektubunda Türkiye için hayati bir önem taşıyan terörizmle mücadele konusunun aynı şekilde Yunanistan düzeyinde de ele alınmasının zorunluluğunu ifade etmiş ve iki ülkenin de bu hususta anlaşmaya varması halinde mevcut anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulmasında sorunlara büyük bir güvenle yaklaşılmasına imkân sağlayacağını belirtmiştir. Türkiye'nin bu yaklaşımı karşısında Yunanistan olumlu bir tavır sergilemiş ve Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu 25 Haziran 1999'da karşı cevap yazmış ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi hususunda Türkiye tarafından gösterilen istekten memnun olduklarını dile getirmiştir. Ayrıca Papandreu mektubunda Yunanistan'ın iki ülke arasındaki sorunları uluslararası hukuk ve antlaşmalar kapsamında belirleme talebinde olduğunu ve bu eksende de kültür, turizm, suç, ekonomik iş birliği gibi farklı alanlarda iş birliği görüşmelerinin mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Böylece iki ülke Dışişleri Bakanları arasında oluşturulan ılımlı hava ile esas sorunların dışında kalan diğer alanlarda ortak iş birliğini geliştirme çabaları gerçekleştirilmiştir. Bu ise iş birliğine dair ilişkiler hususunda iyimser bir zemin oluşturmuştur (Aksu, 2003: 254-255). Süreç içerisinde Türkiye Yunanistan'a terörizmle mücadele kapsamında bir iş birliği teklifinde bulunmuş ve 2000 yılında iki ülke arasında *'Terörizm, Örgütlü Suçlar, Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ve Yasadışı göç ile Mücadelede İş birliği Anlaşması'* imzalanmıştır (İşyar, 2009: 819-823). Böylece Öcalan bunalımı ile gerginleşen ilişkiler, Dışişleri Bakanları İsmail Cem ve Yorgo Papandreu'nun karşılıklı olarak geliştirdikleri diyaloglar neticesinde yumuşama sürecine girmiştir. Bu sürecin sonunda da 1999'a kadar Türkiye'nin AB üyeliğini veto ederek önünde engel oluşturan Yunanistan, 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında veto siyasetini destek siyasetine dönüştürmüş, Türkiye'nin AB üyeliğinin savunucusu olmuştur (Çankaya, 2011: ix).

İki ülke Dışişleri Bakanları'nın başlatmış olduğu uzlaşma çalışmalarına 17 Ağustos 1999'da Türkiye'de ve aynı yıl 7 Eylül'de de Atina'da gerçekleşen depremler sonrasında iki ülkede aktif bir şekilde karşılıklı yardım elini uzatmış ve depremin yarattığı etki ile uzlaşma çalışmaları hız kazanmıştır. Türk ve Yunan kamuoyunun da yaşanan bu acı karşısında karşılıklı olarak duyarlı olması ve depremin iki ülke halkının da ilişkilere bakışını olumlu bir şekilde etkilemesi yumuşamanın önceki dönemlere kıyasla daha kalıcı olmasını sağlamış ve Türk-Yunan ilişkilerinin gelişimine önemli katkısı olmuştur. Böylelikle 1999 yılı Türkiye ve Yunanistan ilişkileri açısından yeni bir dönemin başlangıç yılı olmuştur (Sönmezoğlu, 2006: 611). Burada bir noktaya değinmek gerekir ki yaşanan depremlerde çatışmayı durduran

öncelikle siyasetçilerin adımı değil, iki ülke halkının yaşanan acı karşısındaki dayanışma adımları olmuştur.

2.4.4.3. Türk-Yunan İlişkilerinde Sismik Diplomasi: 1999 Ağustos ve Eylül Depremleri ile Stereotip'in Yıkılması

Türkiye ile uzun tarihi geçmişe sahip olan ve aynı zamanda coğrafi bağlılığı bulunan Yunanistan ile 1999 sonrasında ilişkilerde yaşanan gelişmeler, kayda değer bir önem taşımaktadır. Bu yumuşama dönemi 1930-1960 yılları arasındaki yumuşama döneminden farklı olarak kalıcı izler bırakmıştır. Buna örnek teşkil eden durumlardan birisi de Türkiye'nin AB'ye aday ülke olarak ilan edilmesi için Yunanistan'ın Türkiye'nin AB yolundaki engelini kaldırması ve vetoyu geri çekmesi iki ülke arasındaki ilişkilere kalıcı izler bıraktığının kanıtı olmuştur (Çankaya, 2011: 59). Bir diğeri de Ağustos 1999'da Türkiye'de yaşanan deprem ve bu depremin Türk imajı üzerinde oluşturduğu sarsıntı iken aynı şekilde Eylül 1999'da Yunanistan'da yaşanan deprem de Yunan kimliği üzerinde büyük bir deprem etkisi yaratmıştır (Demiröz, 2003b: 193-188).

Tam da bu noktada '*Biz*' ve '*Onlar*' karşıtlığında biçim bulan öteki kimliğinin oluşumu ve geliştirilmesi için gerekli olan unsurlar stereotipik (kalıp yargı) söylemler ve önyargılardır. Böylelikle de öteki kimliği önyargılar ve dışlamalar üzerine kurulmaktadır (Ünür, 2013: 251). Başka bir deyişle öteki kimliğini oluşturan önyargılar ile ateş olmayan yerden duman çıkarılabilmekte ya da duruşmadan önce hüküm verilebilmektedir (Çetin ve Asıl, 2018: 11). Bu yüzden de yaşam '*öteki ile beraber var olan*' bir önyargı anlayışını ihtiva etmektedir. Öyle ki insanın yalnızca başkaları ile birlikte var olma anlamı kazanabileceği, var olmanın da temelinde '*ile birlikte*' var olmak anlayışıdır (Erdin ve Taslı, 2015: 14). '*İle birlikte*' anlayışı ile beraber Tekeli'ye göre '*öteki*' kavramını oluşturan grup, kendisini de ötekinin karşısında bir kalıba sokarak varlığını ve özelliklerini ötekine bağlı bir hale getirmektedir. Böylelikle ötekileştirme olumsuz sonuçlar doğurabilecek potansiyel bir havayı da bünyesinde barındırmaktadır (Tekeli, 1998: 2).

Toplumların bireylerin bir araya gelmeleri sayesinde oluşturdıkları özelden genele gerçekleşen toplumsal davranışların açıklanabilmesi için öncelikle bireyden başlanarak büyük gruplara doğru genişletilmiş bir olgu söz konusudur. Bireyin ruhsal dengesinin oluşabilmesi ve bunun devam ettirilebilmesi için bireyin kendine güvenmesi, başarıma isteği ve gerçekleştirdikleri ile toplum tarafından beğenilme ve kabul arzusu gibi ihtiyaçları vardır. Bireylerin toplum içinde yaşamlarını sürdürebilmeleri işlevlerini yerine getirebilmeleri, toplum tarafından kabul görüp desteklenmeleri gibi bütün bu kişisel özellikler esasında bireylerin bir

araya gelmelerinden oluşan topluluklar için de geçerli olmaktadır. Nasıl ki bireylerin toplum tarafından kabulü bireyin niteliğine ve işlevine bağlı toplulukların da tıpkı insanlar gibi kendini tanınır kılmak, var oluşunu kabul ettirmek ve varlığını ispat etmek gibi nitelikleri toplumların işlevlerine bağlanmaktadır (Şen, 2015b: 2-3).

Bireyden yola çıkılarak bireyin tarihi, kültürel ve sosyal yaşantısı bireye hangi kimliklerin kendisine daha yakinken hangisinin daha uzak olduğuna ilişkin bilgiler sunmakta ve böylesi zihinsel değerlendirmeler de ötekileştirmeyi doğurmaktadır. ‘Biz’ ve ‘onlar’ ayırımına temel teşkil eden bu ötekileştirme bireyler gibi uluslar için de ‘düşman’ ve ‘öteki’yi temsil etmektedir (Ünür, 2013: 253). Bir ulusun kendi varlığını ‘ötekinin’ varlığına koşut sağlayarak iç birlikteliği meydana getirmek ve meydana gelen bu birlikteliği de ‘öteki’ karşısında müdafaa etmek ulus devletlerin bekasında büyük önem taşıyan ölçütlerdir. Türkiye ve Yunanistan ekseninde her iki ülkenin de ‘ötekisi’ çoğu kez fark etmeden kullanılan olumsuz ifadelerle zamanla bilinçaltında stereotiplere (kalıp yargılara) dönüşmüş ve kolektif bellekte yer edinmiştir. Öyle ki kolektif bellekte yer edinen de çoğunlukla kötü anıların sebep olduğu kötü imajlardır. Bu durumda kötü imajlar ve önyargılar bilinçaltında kendine yer bularak ‘ötekinin’ daima önlem gerektiren bir tehdit unsuru şeklinde algılanmasını sağlamıştır (Özsüer, 2015: 166).

Stereotip, zihinsel temsiller ve algılar düzeyinde şekillenen bir bakış açısıdır (Bilgin, 2007: 130). Erken çocukluk döneminde belirmeye başlayan bu kavram ebeveynler, akrabalar, toplumsal değerler gibi pek çok durumdan etkilenecek şekilde gelişmekte ve bu gelişimde de politik, kültürel, tarihi, ekonomik gibi farklı unsurlar rol oynamaktadır. Kültürel miras olarak devam eden bu durum kişilik, davranış gibi farklı özelliklere bürünebilmektedir (Oral-Kara, 2018: 50). Kişilik ve davranışa dönüşen stereotip tutumların gerçekleşmesinde Freud da erken çocukluk döneminin öneminden bahsetmekte ve bireyin önyargılı ve basmakalıp davranışlarının tüm kişiliğinin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve bireyin iç çatışmalarına karşılık koruyucu bir görev üstlendiğini ifade etmektedir (Kağıtçıbaşı, 2012: 157). Öyleyse denilebilir ki stereotipler, hem derinlere yerleşmiş kişilik değişkenlerinden kaynaklanmakta hem hayal kırıklığı yaşama olasılığına karşılık bir savunma mekanizması hem de gelişimden kaynaklı olarak edinilmiş bir mirasın sonucudur (Oral-Kara, 2018: 50).

Bireyin çevresini algılayabilmek amacıyla kullanmış olduğu basmakalıp yargılardan oluşan bu kavram etimolojik olarak stereos (dayanıklı) ve typos (karakter) kelimelerinden türemiş ve Walter Lippmann tarafından sosyal psikolojiye kazandırılmıştır (Ünür, 2013: 256). Lippmann’ın ifadesi ile de bu kavram bir nevi bireyin ‘kafasındaki resim’dir (Bilgin, 2007: 130). İnsanlar başkalarına karşı belleklerinde izlenimler canlandırırken ilk etapta oluşan

yansımaları ve resimlere güvenmektedirler (Oral-Kara, 2018: 42). Zira stereotipler dış dünyanın resmini tam olarak sunmazlar (İmançer, 2008: 302).

Sıklıkla önyargı ile karıştırılan bu iki kavram birbirinden farklı olsa da birbirini tamamlayan anlamlara sahiptir. İkisi de bireyin gerçekliğe dair sosyal ve zihinsel temsillerini şekillendirmekte ve sosyal gerçekliği şematize etmeye fayda sağlamaktadır (Göregenli, 2012: 7). Tajfel, önyargı kavramını, belli birtakım dış gruplar hakkındaki olumsuz dogmatik düşünceler olarak tanımlarken, Lippmann ise algıların oluşturduğu stereotiplerin, önyargının oluşmasına katkı sağladığını ifade etmektedir (Tajfel, 1969: 173). Başka bir ifadeyle olumsuz kalıp yargılarda önyargıların oluşumuna etki etmektedir (Göregenli, 2012: 7). Örneğin *“Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur”*, *“Yunan’dan dost ayıdan post olmaz”* şeklindeki ötekine dair olumsuz imajlar Türk ve Yunan toplumsal hafızasında yer edinmiş kalıp yargılardır (Özsüer, 2015: 166). Dahası Yunan medyasında çokça ifade edilmiş olan Türk karikatürleri ile karşı taraf ötekileştirilmeye çalışılmış ve bu karikatürlerde bakımsız, kötü görünümlü, sakallı, kafasında fes olan, şişko insanlar *‘ötekini’* temsil etmesi açısından Yunanların Türk imajına dair yarattıkları stereotipler olmuştur (Demiröz, 2003b: 189). Verilen örneklerde de olduğu gibi bireyler kendi gruplarının diğer gruplara kıyasla daha üstün olduğuna inanma ve diğer grupları olumsuz bir biçimde tasvir etme eğilimindedirler (Hortaçsu, 1998: 248). Sosyal Kimlik kuramına göre de bu eğilimin oluşmasında bireylerin kendilerini olumlama istekleri önem taşımaktadır (Hogg ve Vaughan, 2014: 415). Böylece bireyler yüceltme duygusuyla kendisini daha iyi hissederek, diğerlerini değersizleştirmekte ve benlik saygısını yükselmektedirler (Hortaçsu, 1998: 248). Ancak şunu da belirtmek gerekir ki kalıp yargılar her zaman olumsuz değildir (Taş-Özmelek, 2018: 481).

Stereotip (kalıp yargılar) zamanla yaşanan sosyal olaylar neticesinde taşıdığı olumsuz sıfatları olumluya dönüştürebilmektedir. Türkiye’de yaşanan Ağustos 1999 depreminden sonra Türk-Yunan ilişkilerinde karşılıklı olarak davranışlar ve söylemlerin olumlu yönde değiştiği realitesi bu kapsamda verilebilecek bir örnektir (Özsüer, 2012: 276). *‘Hain öteki’* şeklinde yaratılan insan topluluğu Ağustos 1999 depreminde Türkiye’ye yardım elini uzatmış, *‘öteki’* olarak atfedilen Yunan kimliği de artık sadece istenmeyen bir güç bir yönetim şekli değil, aksine kendisi gibi acı duyabilen bir toplum olarak imaj değişikliğine uğramıştır. Böylesi bir doğal afet sonucunda her iki tarafında öteki algısında değişiklikler yaşanmış (Demiröz, 2003b: 189-194), *‘düşman’* imajını *‘dost’* imajına çeviren bir algı ile karşılaşmıştır (Aksu, 2014: 66). Daha öncesinde Kardak Krizi sırasında savaş naraları atan gazete manşetleri, haber başlıkları 1999 depremi ile yerini *“Teşekkürler Komşu- Efharisto Poli File”* manşetlerine bırakmıştır (Sevi, 02 Ağustos 2020). İki ülke açısından da ortak acı olarak kabul edilen 1999 depremi ile

oluşan karşılıklı yardımlaşma ve destek duyguları iki toplum arasında sürüp giden olumsuz stereotiplerin değişiklik göstermesine fırsat vermiştir (Özsüer, 2015: 168). Böylece yukarıda ifade edilen “*Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur*” stereotipinin yıkılışı gerçekleşmiş ve bu süreçteki imajları besleyen önyargılar ve stereotipler liderler tarafından inşa edilmiştir (Tekeli, 1998: 5). Karar alıcılar olan liderler böylesi durumlarda büyük önem taşımaktadır. Yunanistan için dönemin Dışişleri Bakanı Yorgos Papandreu’nun kişiliği bu yumuşama havasında etkili olmuş ve Yunanistan’ın dış politikasında farklı bir imaj sergilemesinin de önünü açmıştır. Türkiye için de bu yumuşamaya katkı sağlayan dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem olmuştur. Görüldüğü üzere bir lider, devletlerin dış politikaları ekseninde uluslararası gelişmeler kadar etki edici olabilmektedir (Uzunur-Mert, 2012: 366-367). Burada kısaca bahsedilen liderlerin etkisi öteki tasviri açısından da daha sonraki bölümlerde detaylı olarak ifade edilmiştir.

Sonuç olarak bahsedilen bu depremler iki ülke arasındaki (örnek) iyi ilişkiler açısından bir milat olmuştur. İki ülkenin birbirine yaklaşmasını sağlayan felaket görünümüne bu depremler esasında bu görünümün arkasındaki yakınlaşmaların dönemeci olmuştur. Böylelikle iki ülke depremlerin ardından yaşadıkları trajediler ile bugüne kadar şüphe duydukları komşularına düşman gözüyle bakmanın aksine dost gözüyle bakmaya başlamışlardır (Türkeş ve Uzgel, 2002: 65-66). Depremin yarattığı bu etki ile birbirlerine karşı oluşturdukları karşılıklı iyi niyet gayesi neticesinde oluşan iş birliği ve sulh yaklaşımları uluslararası literatürde ‘*sismik diplomasi*’ olarak yerini almıştır (Demirtaş-Coşkun, 2002: 203). Söz konusu Türkiye ile Yunanistan diyalogu açısından çığır açan bu deprem kırılmasının ardından iki ülkenin de bağımsızlık günlerinin coşkuyla kutlandığı bayramların kapsamından, ders kitaplarındaki Türk kimliğine atfedilmiş olan kötü öteki imajına ve düşmanca söylemlere kadar her şey değiştirilmiş; eğitim, ticaret ve dahî toplumsal projelere kadar pek çok ortaklık geliştirilmiştir (Süar, 2014: 147-148). Böylece depremin yarattığı psikoloji ile iki ülke birbirlerine yönelik politikalarında ‘*değerli yalnızlıktan*’ çıkarak adeta ‘*romantik*’ bir tutum sergilemeye başlamıştır.⁴³ Böylelikle depremin yarattığı etki ile bir denge politikası oluşturulmaya çalışılmış ve şuurlu dinamizm ekseninde adımlar atılarak iki ülke açısından iradi olarak ülke menfaati amaçlanmıştır (Çelik, 2015: 70-72).

⁴³ “Değerli Yalnızlık” kavramı Dış Politika Baş Danışmanı İbrahim Kalın tarafından ortaya atılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNDE ALGI FAKTÖRÜ

3.1. Türk-Yunan İlişkilerinde Algıyı Etkileyen Unsurlar

Algı kavramsal olarak psikoloji alanında önem arz eden konulardan bir tanesini oluşturmaktadır. Çünkü içinde bulunulan dünya ile iletişim halinde olan insanlar algılanıldığı derecede değerlendirilmektedir. Bu durum ise yalnızca akıl ile değil geçmiş yaşantılar, duygular, önyargılar gibi aşağıda açıklanacak olan birtakım uyarıcıların etkisi ile olmaktadır (Apak ve Özçağlayan, 2017: 111). Böylelikle insan dış dünyayı olduğu gibi kabul etmemekte önceden öğrenilmiş bilgiler ve içinde yaşadığı toplumda edinmiş olduğu deneyimler neticesinde algılamasına yön verebilmektedir. Sonraki deneyimleri de oluşturulan bu yön çerçevesinde şekillenmektedir. Dolayısıyla birey, algılamasına yön veren birtakım fikirleri savunurken bazılarını karşı da tavır almaktadır (Okanlı, 2012: 6). Tarih sahnesinde pek çok defa karşı karşıya kalmış iki çatışan grup olan Türkler ve Yunanlar da yaşadıkları olayları farklı bir şekilde algılamış ve yorumlamışlardır. Öyle ki Türkiye için siyah şeklinde algılanan bir olgu, Yunanistan için beyaz olagelmıştır (Yücesoy, 2019: 305).

Aynı coğrafi bölge üzerinde yer alan ve bağımsızlık mücadelesi kapsamında aynı topraklar üzerinde hak iddiasında bulunan Türkiye ve Yunanistan gibi uluslar birbirlerini ‘dış tehdit’ olarak algılamaktadırlar. Bu algıyı oluşturan durum ise tarihten gelen anlaşmazlıklardan kaynaklanmaktadır. Böylelikle Türkiye’nin Yunan algısına temel oluşturan belli başlı iki etmeninden ilki, coğrafi determinizm iken diğeri de topraklarını kaybetme endişesidir (Ergül, 2014: 13). Coğrafi determinizmden güç alan iki ülke ilişkilerindeki Kıbrıs ve Ege Denizi konusu her ne kadar birbirinden ayrı iki konu olarak ele alınsa da gerek Türk gerekse de Yunan dış politikasında birbirleriyle bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. Zira birinin çözüme kavuşmasının bir diğeri için çözümünde etken olacağı hususunda psikolojik bir anlayış bulunmaktadır (Larrabee, 1990: 188). Yunan algısına temel oluşturan ikinci etmen de Türkiye’nin toprak kaybetme ve bunun sonucunda da topraklarını terk etmeye zorlanması korkusu olmuştur. Zira bu korku da azınlıkların Osmanlı İmparatorluğu’nun son yüzyılında ortaya çıkan milliyetçi ayaklanmaları neticesinde İmparatorluk’tan kopuşların başlamasına kadar Osmanlı tarihine dayanan köklü bir geçmişi bulunmaktadır (Ergül, 2014: 16). Genelde iki ülkenin birbirlerine yönelik algısı psikolojik bir anlayış adı altında toplanabilirken özelde iki ülke arasındaki ilişkilerde algıyı etkileyen unsurlar iç unsurlar olarak duygular, zihinsel tutum ve davranışlar, tarihi yaşantılar, tutum ve önyargılar iken, dış unsurlar olarak da coğrafi

etmenler olmuştur (Okanlı, 2012: 13). Söz konusu unsurlar bireyler, gruplar ile toplumların tutum ve davranışları algılardan kaynaklı olarak geçmiş yaşantılardan gelen deneyim ve yaşanmışlıklar neticesinde oluşmaktadır. Bir bireyin, toplumun durum veya olaya tepki gösterebilmesi, bu olayla alakalı olarak fikir oluşturabilmesi ve bunun neticesinde de harekete geçebilmesi için bilginin ve etkinin algılanması önem taşımaktadır. Algılama ise bireylerin, o anda yaşamış olduğu deneyimler ile geçmiş deneyimlerinin beraber değerlendirilmeye tabi tutularak yeni bir bütün elde etme aşamasıdır ve bu durum birbirinden farklı olan aktörlerin zihinlerinde bir araya gelmelerinden oluşmaktadır (Özer, 2012: 148-152). Zihinsel algılama da duygulara bağlı olarak gelişmektedir. Bu sebeple toplumlar dış dünyadaki etkileri algılama şekillerine göre farklı tutum ve davranışlar sergilemektedirler (Özarslan, 2014: 10-11).

Duygulara bağlı olarak gelişen bu algılamanın gerçekleşebilmesi için uyarıcı açısından belirli bir eşiğin geçilmesi gerekmektedir. Ayrıca Freud'un kuramlarına göre de bireyin beklenti ve isteklerinin algılanan uyarıcı doğrultusunda olması gerekmektedir. Zira algılanan uyarıcı bireyin istek ve beklentileri ile doğru orantılı bir seyir izlemektedir. Bunun yanında algılar aynı zamanda bireylerin ve büyük grupların kullanmış olduğu semboller, geçmiş yaşantılar, tarih ve bunlarla ilintili olan duyguların etkisi altındadır. Semboller, elle tutulur nesneler, objeler, bir kelime, tarihi bir kişi veya tarihsel açıdan anlam taşıyan bir kişi de olabilmektedir. Örneğin hilâl sembolü bir dini sembol olarak Müslümanlar için paylaşılmış anlamlar taşımakta ve olumlu çağrışımlar yapmakta iken, aynı sembol Hristiyanlar için olumsuz anlam ve duyguları çağrıştırmaktadır. Müslümanlar ve Hristiyanlar için aynı sembolün farklı anlamlandırılması geçmişte yaşanan travmatik olaylara ve kültürel kodlamalara dayandırılabilir (Çevik, 25 Ekim 2011). Yine benzer şekilde nesnelerin sembolleştirilmesi açısından Türkler için kırmızı ve beyaz duygusal anlamda içselleştirilip bu renkler 'iyi' yansıtımlar için kullanılırken, Yunanlar için de mavi ve beyaz renkler onların 'iyi' yansıtımlarını sembolleştirmek için kullanılmaktadır. Zira kültürel semboller müzik, bayrak, yemekler, dil özellikleriyle üzerinde yaşanan toprağın, vatanın coğrafyası gibi tüm bu unsurlar algının duygusal içselleştirmeleri olarak yansıtılmaktadır (Çevik, 2010: 51).

Tarih boyunca birbirleriyle mücadele içerisinde bulunan bu gruplar galibiyet elde edebilmek adına hedef kitleye karşılık birtakım algı yönetimi uygulamaları gerçekleştirmiştir. Temelinde algı, algılama, tutum ve davranışlar gibi kavramların bulunduğu bir algı yönetimi için grupların, toplumların kültürel alışkanlıkları, değerleri gibi unsurlar analiz edilerek hedef kitlenin hangi durumlarda ne şekilde tepki vereceğinin tespiti algı yöneticileri için büyük önem taşımaktadır. Psikolojik savaş yöntemlerinden biri olan algı yönetimi gruplar, kitleler tarafından bilinçli bir şekilde yürütülmektedir. Bu sebeple de algı yönetimi Uluslararası ilişkiler'deki

bütün dengeleri değiştirebilecek kadar kapsamlı bir psikolojik operasyondur. Bu operasyonun sürdürülebilmesi için de gerek medya gerek eğitim gerekse de toplumun temel yapıtaşı olan aile gibi faktörler temel alınmıştır (Özarslan, 2014: 2-3). Zira algı yönetimi ile hedef kitlenin düşüncelerini etkileme, farklı yollarla gerçekleri gizleme, çarpıtma veya saptırmaya çalışılmaktadır (Saydam, 2015: 80). Söz konusu algı yönetimi ile düşmanın gücünü zayıflatmak, azmini kırmak ve düşman üzerinde üstünlük sağlamak bulunmaktadır. Zira bir grup ya da ulus üzerinde üstünlük kurmak sadece bilinen savaş metotları ile olmamakta, tam tersine artık düşman daha çok Psikolojik Savaş metotları ile bertaraf edilmeye çalışılmaktadır (Tarhan, 2012: 21-32). Çinli General Sun Tzu'nun "*Mükemmellik yüz savaşın yüzünü de kazanmak değildir. Asıl maharet düşmana hiç savaşmadan boyun eğdirmektir*" bakış açısında da olduğu gibi esas olan algı yönetimindeki psikolojik bakış açısıdır (Öksüz, 2013). Zira düşmanını tanımayan savaşta boyun eğdiremez ve hep yenilir. Nevzat Tarhan'ın '*Psikolojik Savaş*' kitabında bahsettiği üzere psikolojik savaşın öncelikli adımı düşmanını ve kendini iyi tanımaktan geçer. Dolayısıyla hem düşmanını hem de kendini tanıyan tarafın kaybetme olasılığı yok denecek kadar azdır. Ancak kendisini tanımayıp hasmını iyi tanıyan tarafın da kaybetme ihtimali bir o kadar yüksektir. Psikolojik Savaş'ın ikinci adımında ise baskı ve ikna metotları ustalıklarla kullanılarak karşı güç için psikolojik çöküntü oluşturulmaktadır (Tarhan, 2012: 5). Türkiye ve Yunanistan açısından değerlendirildiğinde birbirlerine benzeyen iki toplum açısından da dönem dönem psikolojik çöküntüler yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nden ilk ayrılan devlet olarak Yunanlar, Anadolu toprakları üzerinde genişleme çabaları ile Türklere psikolojik bir baskı yaşatmışlar ve Türkler, topraklarını kaybetme endişesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Ancak Türkler ise Mora isyanı ve bilhassa da Milli Mücadele'nin son noktası olarak İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılması nedeniyle Yunanlara psikolojik çöküntü yaşatmışlardır (Özsüer, 2012: 271).

Yoğun ilişkilerinden kaynaklı olarak bu denli meselesi olan ve birbirine bir o kadar benzeyen iki toplumun algıları, siyasi ideolojileri dönemin koşullarına göre farklılık göstermiştir. Şüphesiz ki her iki toplum içinde algıların yönlendirdiği, ideolojilerin kendilerini açık bir biçimde gösterdiği öncelikli alan eğitim kitapları (Yücesoy, 2019: 305) iken sonrasında da okul, aile ve medya olmuştur.

Öyle ki eğitimde yaratılan '*öteki*' algısı toplumun bütün hayatında baş göstererek toplumu etkisi altına alabileceği ve önyargı duvarlarını oluşturabileceği ilk basamaktır (Yücesoy, 2019: 306).

3.1.1. Okul, Aile ve Medya

İnsan yaşamı boyunca süren bilişsel gelişimin en önemli aşamaları gelişim aşamasının büyük bir hızda ilerlediği yıllar olan 7-12 yaş çocukluk ve gençlik yıllarıdır (Yapıcı ve Yapıcı, 2006). 7-12 yaş döneminde çocuğun kimlik gelişimi ile birlikte sosyal, bilişsel, duygusal gelişimi de içinde bulunduğu aile ve okul çevresinin katkılarıyla tamamlanmaktadır (Kol, 2011: 1). Türkiye ve Yunanistan bazında gerçek yaşamda hiç bir araya gelmemiş iki ülke çocuklarının küçük yaşlarda içinde bulundukları toplumun etkisiyle zamanla birbirlerine karşı geliştirmiş oldukları önyargıların ve algılamaların sonucunda hemen hemen her Türk ya da Yunan gencinin zihninde bir Türk/Yunan imgesi oluşmuştur. Bu imgeyi şekillendiren, temel yapıtaşını oluşturan da eğitim sürecinde ötekine yönelik oluşturulan bilgilerdir (Ayanoğlu, 2011: v). Dolayısıyla insanın bireysel, toplumsal ve de ruhsal olarak gelişiminin şekillenmesinin veya şekillenememesinin gerek aile gerekse de okulda aldığı eğitimle doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Zira çocukluk yıllarında anlatılan öyküler, masallar ve bu anlatılarda saklı olan imgeler kişiliğin oluşumunda, tutum ve davranışların şekillenmesinde kısaca algılama estetiğinin var olmasında büyük bir etkiye sahiptir (Öcalan, 2006). Bu sebeple bu dönemlerde okunan kitaplar, anlatılar, bilhassa okul kitapları bireysel ve toplumsal anlamda kişiliğin ve davranışların şekillenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda daha önce de bahsedildiği gibi öteki algısının ve imajının şekillenmesinde ve önyargı basamaklarının oluşumunda kitaplar önemli bir rol üstlenmektedir. Özellikle tarih anlatımı açısından okul kitapları doğrudan bir etkiye sahiptir. Zira devlet politikalarının bireylere aktarımı bakımından okullar önemli bir güç konumundadır. Şüphesiz ki tarih anlayışının öğretimi gazete, dergi, kitap, film, politik söyleyişler gibi unsurlarla da desteklenmektedir. Lakin çocuğun düşünce yapısı açısından ‘ötekinin’ belleğe yerleştirilmesi hususunda okul kitapları daha büyük önem taşıyan bir işleve sahiptir. Türkiye ve Yunanistan açısından değerlendirildiğinde her iki tarafın da okul kitaplarında birbirlerini milli öteki şeklinde kurgulayan birtakım Türk ve Yunan anlatıları bulunmaktadır. İki ülke açısından da rastlantı olmayan bu tarih anlatılarının Yunanistan 1821 yılında Türkokratia’ya⁴⁴ (Özsüer, 2019) Türkiye de 1919 yılında Anadolu’daki Yunan ordusuna karşı elde etmiş olduğu zaferin (1922) neticesinde kurulmuştur (Demiröz, 2007: 3).

Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne kadar olan eğitim öğretimde de devlet etkin konumda bulunmakta, okullar devletin ideolojik aygıtı halini almaktadır. Osmanlı döneminde Balkan Savaşları sonrasında yaşanan değişikliklerle tarih müfredatına ‘Türklerin

⁴⁴ Yunanlar tarafından “Türk Yönetimi” şeklinde ifadelendirilen 400 yıllık Osmanlı Dönemini anlatan kavram.

Tarihi’ ve *‘Osmanlı Öncesi Türk Boyları*’ gibi konular eklenirken Türkiye Cumhuriyeti tarih müfredatında Osmanlı İmparatorluğu döneminden olan *‘Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*’, *‘İslam Tarihi*’, *‘Dünya Tarihi*’ ve *‘Türk Tarihi*’ gibi unsurlar alınmıştır (Ayanoglu, 2011: 24). Türkiye’nin tarih dersi incelendiğinde ilköğretim birinci ve ikinci kademedeki tarih dersi olarak uygulanmamakta, 4. sınıftan itibaren 7. sınıfa kadar Sosyal Bilgiler dersi, 8. sınıfta da T.C İnkılâp tarihi dersi adı altında okutulmaktadır. Ancak tarih adıyla derslere 9, 10, 11 ve 12. sınıflarda karşılaşılmaktadır (Kaya vd., 2002: 159). Örneğin Evren yayıncılığa ait yazarı Erol Ünal Karabıyık olan 7. sınıf Sosyal Bilgiler kitabında ders içeriğindeki başlıklar *‘Türkler Geliyor*’, *‘Osmanlı’nın Doğuşu*’ şeklinde ele alınmıştır (Karabıyık, 2014: 6).

Görüldüğü üzere söz konusu komşu iki ülkenin geçmişlerindeki benzerlikler, ayrılıklarından yola çıkılarak kurgulanmaktadır. Bu da benzerliklerin ve ortaklıkların görmezden gelindiği bir ulusal tarih anlatımına sebep olmaktadır (Ayanoglu, 2011: v). Ayrıca tarih anlatılarında yer alan imgelerin kavramları çağrıştırmaya özelliği bulunmaktadır (Öcalan, 2006). Ortak benlik ve aidiyet hissinin aktarılmasında büyük önem arz eden tarihsel yaşantılar kitaplar vasıtasıyla diğer kuşaklara aktarılırken gerek biz gerek öteki imgesinin oluşturulması sürecinde kullanılan nitelermeler, zamanla kalıp yargılara dönüşerek iki ülkeyi çağrıştırmaya hale gelmektedir. Bu yüzden ortak geçmişin anlatımı esnasında kullanılan haklı-haksız, doğru-yanlış, iyi-kötü, güçlü-güçsüz, gibi imgeler ikili ilişkilerin anlatımı esnasında ortaya çıkmaktadır. Böylesi imgelerin ortaya çıkmasında en önemli alan olarak rolü savaşlar üstlenmektedir. Bu sebeple Türk ve Yunan tarih ders kitapları açısından karşılıklı imgelerin ortaya çıktığı olaylardan ilki Osmanlı ve Doğu Roma gibi iki ülke tarihine damga vuran *‘Konstantinopolis’in düşüşü/İstanbul’un Fethi’* (1453) olmuştur. İkincisi Türk tarihinde *‘Yunan İsyanı*’, Yunan tarihinde *‘Helen Devrimi*’ olarak adlandırılan ve 1821-1829 yılları arasında yaşanmış olan savaşlardır. Üçüncüsü ise Türk tarihinde *‘İstiklal Savaşı*’ ve *‘Pontus Meselesi*’ Yunan tarihinde *‘Küçük Asya Felaketi*’ ve *‘Pontus Sorunu*’ olarak ifade edilen 1919-1923 yılları arasında gerçekleşmiş olan savaşlardır. Yeni kuşaklara aktarılabilecek olan Yunanlılar/Türkleri nitelermek için kullanılan kalıp yargılar, açık veya kapalı ifadeler böylesi savaşlar sonucunda ortaya çıkmakta ve karşıtı ile koşullandırıldığında anlam bulmaktadır. Tıpkı Doğu’nun karşısında Batı, Türk’ün karşısında Yunan konumlandırılmasında olduğu gibi soyut nitelendirmeleri somuta dönüştürebilmek adına zıtlıklar önem taşımaktadır. Zihinde yaratılan böylesi bir imge olsunun değiştirilmesi de oldukça güç ve zordur (Ayanoglu, 2011: 3-14). Böylelikle Yunanlılar için Yunanlıların kolektif belleğinde canlı tutulan ve tüm yaşamına kalıcı bir iz bırakan Türk’ün zaferi 1922, Yunan tarihinde *‘Küçük Asya Felaketi*’ olarak nitelendirilen değiştirilmesi zor olan bu durum Yunan tarihinde öteki kavramının karşılığı olmuştur. Öte

taftan yalnız kitaplara konu olmakla kalmamış halkın unutmak istediği bir travma olarak filmlere de yansıtılmıştır (Süar, 2014: 143). Sanata da yansıyan bu durum uzun bir süre beyaz perdede düşmanca ifadeler, karakterler ve mekânlar üzerinden şekillendirilmiştir (Süar, 2014: 146). Oysa bu durum pek çok Türk için anlaşılması kolay bir durum değildir. Türkler için Osmanlı döneminden itibaren Türkler ile Yunanların birlikte kardeşçe yaşadığı ve Yunanlara hoşgörü ile yaklaşıldığı bir geçmiş söz konusu iken, buna karşılık Yunanlar için Yunan tarih, edebiyat, sinema anlatılarında Türk/Osmanlı imajından bahsederken kullanılan hoşnutsuz ifadelerin varlığı Türk tarafının ‘öteki’ imajını rahatsız etmiştir. Ne var ki her iki toplum da kendi gözünden çizmiş olduğu ‘öteki’ imajının diğer toplumu rahatsız ettiğini görememektedir. Kısaca denilebilir ki her iki toplum da kendi geçmiş yorumuna dayanarak bir ‘öteki’ imajı çizmektedir (Demiröz, 2007: 3).

Toplumsal gerçekliğin oluşturulma sürecinde algıyı etkileyen unsurlardan bir diğeri de medyadır ve bireyin sosyalleşme sürecinde medya önemli bir rol üstlenmektedir. Bu oluşum süreci bireyin içinde yaşadığı toplum ve çevreye uyum sağlaması olarak ifade edilmektedir. Zira medya gerek toplumun içyapısı gerekse de dış dünya ile ilişkileri bağlamında aracı bir rol üstlenmektedir. Böylelikle de medyanın yansıtmış olduğu dünya gerçek dünyanın yerini almaktadır. Yaratılan böylesi bir algı ile de medya bir nevi toplumu yönlendirme ve yönetme hususunda etken bir rol oynamaktadır. Öyle ki gündemi belirleyen medyadır. Medya kimi zaman sorun bildirip sorunlara vurgu yaparken kimi zaman da dışlayıcı bir tavır sergileyerek kamuoyu oluşumunda etken olabilmektedir. Bu sebepten ötürü savaş, kriz vb. dönemlerde yer yer çözüm üretme, ara bulma rollerine bürünebilen medya, yer yer de toplum arasındaki çatışmaları körükleyici ve farklılıkları ortaya koyucu bir tavra girebilmektedir. Bu rolleri yerine getirirken de toplum tarafından istenilen algıyı yaratabilme adına haber içeriklerini zaman zaman çarpıtma, abartma zaman zaman da önemsizleştirme gibi yollara sıklıkla başvurabilmektedir. Böylece medya aracılığıyla dünyayı algılama şekli algı çemberine uygun hale getirilerek eğilip bükülerek, kimi zaman daraltılıp kimi zaman da abartılarak ideolojilere uygun birtakım formlara sokulabilmektedir (Apak ve Özçağlayan, 2017: 108). Bu kapsamda psikolojik işlev açısından büyük öneme haiz olan medyadan iletilen bir mesajın serüveni kimi zaman aktif olarak toplumsal gerçekliğe etki edebilmekte kimi zaman da toplumsal gerçeklik üstü bir performans sergileyerek algı oluşturabilmektedir (Çelik, 2015: 73). Medya ve psikoloji ilişkisinde psikolojiye dair konuların medyadaki temsili medya ortamında ele alınış biçimleri medya psikolojisini oluşturmaktadır. Bu bağlamda da medya psikolojisi sosyo-politik ve bireysel hayatta bireylerin ve toplumların davranışsal boyuttaki etkilerini irdelemekte, böylelikle de psikolojik motivasyonların gelişmesine ve genişlemesine yol açmaktadır. Başka

bir ifadeyle iletişimdeki psikolojik ve sosyal dinamiklerle ilgilenen medya psikolojisi iletişimin gönderici ve alıcı üzerindeki karşılıklı etkisini konu almaktadır (Geçer, 2019: 412-414).

İki ülke arasındaki ilişkiler açısından da ulusların haberleri algılama ve zihne yerleştirmeleri aşamasında Türkiye ve Yunanistan'ın yaşamış olduğu nevi şahsına münhasır dönemlerde bile medya haberlerde '*bayrak savaşı*' (Hürriyet Gazetesi, 28 Ocak 1996), '*ateş ile oyun*' (Elefteros Tipos Gazetesi 1. Sayfa), '*yüz yıllık rüya*' (Hürriyet Gazetesi, 6 Mart 1996) gibi kavramlar kullanarak dönemi algı yönetimi açısından zenginleştirmektedir. Ayrıca kullanılan bu kavramlar ulusların güvensiz ve tedirgin olduklarının göstergesi olmaktadır. Böylelikle medya gerçek ile algı arasındaki uçurumdan faydalanmakta ve dış politikadaki güçlerin hayallerindeki dünya düzenine ulaşmasında destek sağlamaktadır (Apak ve Özçağlayan, 2017: 109).

Üzerinde yerleşim bulunmayan adacık ve kayalıklar statüsüne dair uyuşmazlıklar barındıran ancak küçük bir kayalık dahi olsa bir toprak parçası üzerindeki egemenliği kaybetmemek için verilen toprak mücadelesi Türkiye ve Yunanistan için ulusal üstünlük semptomunun Kardak Krizi'ndeki işlerliğinin göstergesi olmuştur. Bu kriz konusunda medyanın kendine yüklediği misyon ise devletin ulusal güvenliğini muhafaza etmek ve bekasını sürdürülebilir kılmak yönünde olduğudur. Bu konuda Türkiye bazında medyanın da dâhil olduğu Kardak Krizi ile alakalı olarak kamuoyu oluşturma hususunda büyük avantaja sahip olan önemli gazeteler de bu kriz sürecinin somutlaştırılmasına ve yansıtılmasına büyük destek olmuştur. Böylelikle söz konusu medya aracılığıyla öncelikle milliyetçilik ve ulusal onur üzerinden söylemler dile getirildikten sonra devletin bekası ve ulusal güvenliği için gerekirse savaştan kaçınılmayacağına dair söylemler tasvir edilir ve devamında da Yunan tarafı '*düşman öteki*' olarak küçümsenir ve alçaltılırken, Türk tarafı yüceltilmektedir. Tam tersi durumda Yunanistan bazında Yunan medyasında yaşanmakta ve Türk tarafı ile alakalı olarak Yunan medyasında olumsuz söylemler yer almaktadır. Medyanın büyük önem arz ettiği bu noktada Türk medyası ve Yunan medyasında söz konusu kriz ile alakalı birtakım söylemler şunlardır:

Bayrak krizinde Yunanistan bir bardak suda fırtına koparırken Ankara soğukkanlılığını koruyor” “Yunanistan masadan kaçtı”; “Yunanistan panikte”; Türkiye'nin kararlı tutumu ve ABD'nin girişimleriyle tükürdüğünü yalamak zorunda kalan Yunan hükümeti, iç siyasi hesaplarda da çuvalladı”; “Yunan devlet sırları ayağa düştü”; “Kıbrıs'ta da denediler” (Sabah, 30 Ocak, 2. sayfa); “Yunanistan bizimle savaşı göze alamaz” (Sabah, 31 Ocak, ana sayfa); “(SAT Komandoları): ‘Onurlu bir görevi yerine getirdik’ ” (Sabah, 1 Şubat, 3. sayfa); “ ‘Harakiri yapın’ ” (Sabah, 1 Şubat, 18. sayfa); “Yunanistan'da iş başına gelen yeni hükümet sudan bir sebepten kriz çıkardı. Türk kara sularından 3 mil uzaklıktaki bir kayalığın kendi toprağı olduğunu savunan Yunanistan, kıyameti kopartıyor” (Hürriyet, 27 Ocak, 18.

sayfa); “Yunanistan gururunu sineye çekti” (Hürriyet, 1 Şubat, ana sayfa); “(SAT Komandoları için) Onların lügatinde kaybetmek yok” (Hürriyet, 1 Şubat, 31. sayfa). Yunan medyası için de aynı durum şu şekildedir: “Sky Radyosu: Yunan Deniz Kuvvetleri Türk Bayrağı’nın dikilmesine müsaade etmeyecek. 12 mil rizikosuna rağmen, Ege üzerindeki kara bulutlar devam etmel); “Elefterotipiya: Ankara ilk defa bizden toprak istedi. Türkler bayrak dikti”; “Elefteros Tipos: Pervasızca bayrak diktiler. Büyük utanç. Bizi tahrik ediyorlar”; “Elefteros Tipos; Türkiye Yunanistan’a ait 340 adacığa göz dikti. Ta Nea: Türkiye, küçük adacıkları almak için planlar yapıyor. Türk iddiaları gerçeğe dayanmıyor. Etnos: Ayağını denk al Türkiye”; “Elefterotipiya: Askerlerimiz ağlıyor. Politikacılarımız bizi rezil etti. Apoyevmatini: Yenilgi ve utanç. Hükümet Yunanistan’ı utandırdı. Avriani: Mehmetçikler bizi yine rezil etti. Elefteri Ora: Türkler’in önünde neden çömeldik?”; “Yunan basını: Ege’de tahrik” (Sabah, 30 Ocak, 18. sayfa); “(Mega TV’ye atfen) Yalancılar suçüstü” (Sabah, 30 Ocak, 2. sayfa); “Yunan özel TV kanallarından Antenna, bir Türk fırkateyninin Yunan kara sularına girerek başkent Atina’nın doğusundaki Atina ilinin Sunyon Bölgesi açıklarına kadar geldiğini ileri sürdü” (Hürriyet, 27 Ocak, 18. sayfa); “Etnos Gazetesi ‘yeni ve çirkin Türk komedisi’ başlığıyla krizi verirken, Elefteros Tipos Gazetesi Türkiye’nin hedefinin Oniki Adalar olduğunu ileri sürdü” (Hürriyet, 27 Ocak, 18. sayfa);”... (Sunar, 2009: 240-246).

Doğası gereği insan psikolojisi de böylesi dış faktörlerden etkilenmektedir. Bu sebeple de devletler, toplumlar, gruplar medya ve grup dinamikleri vasıtasıyla dış faktörlere etki ederek gerçeğin farklı bir biçimde yorumlanmasına neden olabilmektedir. Doğru bilginin yanında ifade edilmek istenen gerek önyargılar, duygular gerekse de tutum ve davranışlar aktarılmaya çalışılmakta, böylelikle de algı yönetimiyle grup psikolojisine yansıtılmaktadır (Çevik- Ersaydı, 2011). Hegemonya yaklaşımı çerçevesinde de değerlendirilebilen söz konusu bu durum da yönetici sınıf olarak ifade edilen politik toplum karşısına evrensel çıkarları için sivil toplumu yerleştirmekte ve çatışmayı keskinleştirmektedir (Aka, 2009: 330). Bu durum da ötekine yönelik oluşan betimlemelerin alt yapısını oluşturmakta ve gerektiğinde bilinçaltından geri çağrılmakta ve yeniden canlandırılmaktadır (Ayanoğlu, 2011: 15).

3.1.2. Yunanistan’da Okutulan Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk Algısı

Burada diğer başlıklarda anlatılan Osmanlı-Türk algısı içeriğinden farklı olarak okutulan Yunan tarih ders kitaplarında Osmanlı-Türk imajının farklı tekniklerle nasıl yansıtıldığı ortaya konulmuştur. Yabancı Efendi’nin boyunduruğu altında uzun yıllar birlikte yaşamış olan Yunan milletin Osmanlı geçmişine yönelik algıları eğitim-öğretim sistemine de yansımıştır. Böylece okutulan tarih ders kitaplarında ‘öteki’ yaratma maksadıyla birtakım teknikler kullanılmıştır. Bu tekniklere geçmeden önce ders kitaplarının işlevlerini bilmek gerekmektedir. Öğrenme ve öğretme araçları olan ders kitapları bireylerin kültürel, sosyal, siyasal, demokratik değerlerini, normlarını ve davranış kalıplarını aktarmaktadır. Bu sayede ders kitapları bireyin kimlik oluşumunda toplumlar arasındaki yerinin belirlenmesinde önemli

bir işleve sahiptir. Bireylerin ekonomik, sosyal, kültürel ve ideolojik olarak gelişimine katkı sağlarken aynı zamanda devletlerin ideolojisini genç nesillere aktarma vasfı da bulunmaktadır (Şahingöz ve Bilalli, 2018: 164-165). Bu vasıfla da devletler tarafından ideolojileri ulusun bireylerine aktararak, gerek meşruiyeti sağlamlaştırmak, statükoyu korumak gerekse de bireyi vatanına bağlı hale getirmek amaçlanmaktadır (Özsüer, 2018: 466). Bu yüzden tarih ders kitapları politik ve sosyo kültürel olarak bir '*sembol*' niteliği taşımaktadır. Zira devlet, iktidar ve ideoloji olgusuyla ilişkilendirilmektedir. Ders kitaplarında örtük bir şekilde çizilen vatandaşlık kavramı aslında biz olgusuna kimlerin dâhil edildiği, kimlerin bizden olmadığı ile alakalıdır. Böylelikle tarih kitaplarında biz olgusu ekseninde bizden olmayan '*öteki*' tarihsel, politik ve sosyo-kültürel bir çerçevede incelenmiştir (Köksal vd., 2019: viii-ix). Söz konusu Yunanistan'da Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar sonra bıraktığı izlerin Yunan tarih kitaplarındaki Osmanlı-Türk imajına bakarak tespiti mümkündür. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasında Osmanlı geçmişi kötülenerek bağımsızlığın önündeki en büyük düşman olarak algılanmaktaydı. Bu durum kapsamında da Osmanlı imajına dair pek çok önyargılar ve çarpıtılmış bilgiler tarih ders kitaplarına aktarılmıştır. Aktarılan bu bilgilerle de tarihi kötüye kullanmanın altı farklı tekniği ortaya atılmıştır (Şahingöz ve Bilalli, 2018: 165). Bu teknikler; Açık bir tarihsel olguyu yadsıma tekniğiyle tarihi kötüye kullanma, yanıltma yoluyla tarihi kötüye kullanma, belli bir olaya sabitleme yoluyla tarihi kötüye kullanma, atlama yoluyla kötüye kullanma, tembellikten ya da cahillikten kaynaklanan tarihi kötüye kullanma ve ticari çıkarlar uğruna tarihi istismar etme yoluyla kötüye kullanmadır. Burada ulaşılan Yunan tarih ders kitaplarında yapılan incelemelerden sonra kullanılacak olan teknikler sabitleme yoluyla tarihi kötüye kullanma, yadsıma (inkâr) yoluyla tarihi kötüye kullanma ve atlama yoluyla tarihi kötüye kullanmadır. Bu şekilde tarih ders kitaplarında bulunan bilgilerin saptırılması ve önyargılı yaklaşımların sergilenmesi iki toplum arasındaki düşmanlık duygularını körüklemektedir. Bu tekniklerde söz konusu bu düşmanlığı körükleyen Yunan tarih ders kitaplarında Osmanlı-Türk imajına yönelik hangi ifadelerin kullanıldığı ele alınmıştır. Öncelikle Yunan tarih ders kitapları kapsamında kullanılan teknik kavramların neler olduğuna bakmak gerekmektedir. İlk olarak yadsıma (inkâr) yoluyla tarihi kötüye kullanma devlet tarafından desteklenen ve uluslararası kamuoyu baskısı altında kalan devletin başvurduğu tekniktir. İnkâr yoluna sapan uluslar tarih anlatımında istenmeyen birtakım olayları yazmayarak unutturmaya çalışmaktadırlar. İkinci olarak sabitleme yoluyla tarihin kötüye kullanılması ulusların veya devletlerin bir olayı unutturmak maksatlı olarak istenmeyen tarihsel olaylardan uzaklaştırılan insanların dikkatlerinin başka bir yöne kaydırılması ile olmaktadır. Son olarak da atlama yoluyla tarihin kötüye kullanılması tekniği de tarihsel olaylar söz konusu iken birtakım

olayların yok sayılarak atlanılması yani istenmeyen olaylardan bahsedilmemesidir (Şahingöz ve Bilalli, 2018: 165-167).

Yunanistan resmi tarihine bakıldığı zaman Yunanistan'ın bağımsızlığını elde ettiği Yunan Devleti'nin kuruluşunun esas alındığı bu tarih 1829 yılıdır. 1834 yılı itibariyle de Yunan ulus kimliği eğitim aracılığıyla okul kitaplarında yeni kurulan ulus devletin Antik Yunan topraklarında kurulmasından dolayı Antik Yunan kimliğinin tek ve vazgeçilmez olarak gösterilmesiyle ulusal bilinç oluşturulmaya çalışılmıştır. Öyle ki Antik Yunan mirası şanlı bir geçmiş oluşturma hususunda Yunanlara ayrıcalık kazandırmıştır. Avrupalı kimliği oluşturma sürecinde ayrıcalık sağlayan bu miras ulus kimliğini Balkan olarak değil de Avrupalı olarak kabul etmek isteyen Yunanistan'a da statü kazandırmıştır (Özsüer, 2018: 476-477). Dolayısıyla Yunanistan bu kimliğine Balkan kimliğinden farklılaşarak sahip olmuştur (Yıldırım, 2014: 62). Tam da bu hususta başkalarından farklılaşan nokta kimlik inşasının temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Kimlik aktarımı olarak ifade edilen bu inşa sürecinde tarih öğretimi resmî ideolojinin temel taşıyıcısı görevi üstlenmektedir. Bu tarihin öğretilmesiyle de içinde yaşanan toplumla aidiyet bağı kurulması ile kolektif bellek güçlendirilmeye çalışılmakta ve oluşan kolektif bellek ile birey geçmişe bakarak bugünü ifadelendirmeye çalışmaktadır. Bu sebeple tarih ders kitaplarında bilhassa toplumun kendi kültürel geçmiş evresi orijine alınarak daha önemli hale getirilmekte ve bu bakış açısıyla da öteki etnisitelerle ilişkiler bu orijin üzerinden değerlendirilerek kendi milletin ne kadar yüce olduğunun altı çizilmektedir (Yıldırım, 2014: 64).

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde farklı dil, din ve ırka mensup bulunan halklardan biri de Yunanlardır. Osmanlı egemenliğinde uzunca bir dönem yaşamış olan bu halkın tarih kitaplarında ise egemenlikten söz edilmemekte ve yalnızca *“Orta Asya’dan gelen göçebe Türkler Osmanlıların Moğolların etkisiyle Batı’ya göç etmelerinden söz edilmektedir.”* (Dimitroukas, Ioanou ve Baroutas, 2011: 85).

Yunan Tarih ders kitaplarında öncelikle Türkiye’ye dair coğrafi özelliklerden bahsederken Latince olan Asia Minor (Küçük Asya) terimi kullanılmıştır. Türkiye için tam sınırları karşılamayan Anadolu olarak *‘Küçük Asya’* teriminin tercih edilmesi de bu nokta da dikkat çekicidir. Bunun yanında Türkler gibi Yunanlar da her iki ulus için de kendi yaşadığı coğrafyayı anlatmak maksadıyla *‘Anadolu/Anatoli’* sözcüğünü kullanmaktadırlar. Fakat kullanılan bu sözcük her iki ulusun düşlediği Anadolu için oldukça farklıdır. Türkler için Balkan coğrafyasından sonra kurtarılacak üzerinde bağımsız bir devletin kurulduğu vatan demekken, Yunanlar içinde yaşadığı memleket anlamı taşımaktadır (Demirözü, 2010: 267). Ayrıca ders kitaplarında coğrafi determinizmin yanında İslam dini üzerinden de vurgular

yapılmış; şehirlerde katliamlar yapan Türkler'in kıtlık ve vebanın etkisi ile Hristiyan halkı zorla İslamlaştırdıkları ve Hristiyan halkın göçe zorlandığı üzerinde durulmuştur. Bu durum da Yunan tarih ders kitaplarında İslamı, İslam dini ile uyuşmayan dahası İslam dininin karşı çıktığı tutum ve davranışların sanki İslam dininin gereği olarak ifade edildiğini göstermektedir (Kıran, 2014: 15). Psikolojide çarpıtma olarak ifade edilebilecek olan bu durum Büyük Grup Kimliği açısından zihnin esasında doğru olmayan şeyler hakkında ikna edilmeye çalışılması olarak ifade edilmektedir. Bu minvalde olumsuz bir örüntüye sahip olan bu durum Yunan zihninde Türklerin kötü olduğuna dair olumsuz duygulara ve çatışmalara da neden olduğunu göstermektedir (Rasyonel Psikoloji Enstitüsü, 2021). Oysa Türklere dair olumsuz düşünceleriyle tanınan ve Oryantalizmin düşünsel temellerini atan Voltaire bile *“Türk hükümdarı 20 ayrı dinden halkı barış ve sükûnet içerisinde idare ediyor. Öyle ki Hristiyanlık da patrik ve rahibeleriyle İstanbul'da olduğu kadar hiçbir yerde böylesi hem serbest hem de korunaklı bir durumla karşılaşmamıştır. Dini hoşgörü Osmanlı Devleti'nin esas unsurlarından biridir. Zira Hristiyanlar din adına birbirlerini boğazlarken ya da İspanya'da engizisyon zulümleri yaparken, Müslümanlar fethettikleri yerlerdeki Hristiyan halkı dinlerinde serbest bırakıyor dahası cemaatlerin idari yapısını da tanıyorlardı”* ifadesiyle Osmanlı'nın din konusundaki müsamaha ve hoşgörüsünden söz etmektedir (Voltaire, 1964: 35).

İlk olarak 1048 yılında Selçuklu-Doğu Roma arasında yapılan ilk savaş olarak Pasin Savaşı önem taşımasına rağmen Anadolu'nun fethi kapsamında incelenilen Yunan tarih kitaplarında böylesi bir bilgiye rastlanmamıştır (Gümüş, 2006: 199). Anadolu'nun kapılarının Türklere açıldığı 1071 Malazgirt Savaşı ise Doğu Roma İmparatorluğu'nda bu dönemde ortaya çıkan iç savaşlar ekonomik ve askeri zayıflamaların getirdiği moral eksikliği ile Selçuklular'ın yıkıcı istilasına karşısında İmparator IV. Romanus Diogenes'in hızlı bir şekilde savaşı başlatmak zorunda kaldığı ve bu savaş neticesinde de Doğu Roma İmparatorluğu'nun büyük bir kısmının yok edilerek savaşın yenilgiyle sonuçlandığı belirtilmiştir (Dimitroukas, Ioanou ve Baroutas, 2011: 52-54). Burada kullanılan *“hızlı bir şekilde savaşın başlatılmak zorunda olduğu”* ifadesi ile her ne kadar savaşın birden oluştuğu, hazırlıksız yakalandığı düşüncesi verilmeye çalışılsa da savaş için gerekli hazırlıkların yapıldığı bilinmektedir (Bakır, 2008: 587). Yine incelenen tarih ders kitaplarında *‘Küçük Asya Felaketi’* olarak bahsedilen bölümlerde ise

1079–1080 yılları başlarından beri isyan eden Hristiyanlar; kıtlıktan, ıssız olan bu çevreden ve ölümcül Türk ordularından artık kurtulmuştu. Fakat Hristiyanların olduğu hiçbir vilayet yıkımdan kurtulamamıştır. Çiftçiler ve işçiler ya katlediliyor ya da esaret ve kölelik altında yönetiliyordu. Kılıç zoruyla teslim olanların yerleşim yerlerinin kenarlarında esaret altında tutulmaları yetiştiriciliğin

durmasına ve yiyecek eksikliğini doğurdu. Böylelikle kıtlık her yere yayılırken pek çok vilayet kendi sakinleri tarafından terk edilmiştir. Doğu ulusu Ermeniler artık var olmayan Yunanların ülke kalıntıları üzerine kurulmuştur (Dimitroukas, Ioanou ve Baroutas, 2011: 58) şeklinde bilgiler bulunmaktadır.

Ancak Türk ordusunun ölümcül olduğundan bahseden Yunan ulusu üç asırdan daha uzun bir süre Türk egemenliğinde yaşamıştır. Ölümcül bir Türk ordusu söz konusu olsaydı böylesi geniş bir zaman diliminde Yunan ordusunun tamamıyla yok edilmesi gerekirdi. Sonrasında 1299-1923 yılları arasında var olagelmış bir Türk devleti olan Osmanlı Devleti hakkında da “...Orta Asya’dan gelen göçebe Türkler, Osmanlılar olarak bilinen bir topluluktur. Moğolların etkisiyle batıya göç ederek Bursa yakınlarına yerleştiler (1281). Bu küçük beylik yağma ve mülk arayan üreticiler, paralı askerler ve kalabalıklardan oluşacaktır” (Dimitroukas, Ioanou ve Baroutas, 2011: 85) nitelendirmesi kullanılmıştır. Burada nitelendirilen yağmacı ve paralı asker kalabalıkları ifadesiyle ‘*sabitleme*’ tekniği kullanılarak Osmanlı devlet yapısı bu şekilde sık sık dile getirilerek bu imajla özdeşleştirilmeye çalışılmıştır (Şahingöz ve Bilalli, 2018: 179). Ayrıca bu nitelemelerle Osmanlıya dair bilgiler eksik bırakılmış ve basite indirgenmiş bir şekilde ifade edilmiştir. Öyle ki burada ifade edilen yağma, ganimet için dışarıdan gelerek savaşanlardır. Türkmenlere göre sayıca az olan bu yabancılar ise İstimalet (hoşgörü içerisinde kendi tarafına çekme) Politikası gereği oluşmuştur (Tarih Bilimi, 26 Eylül 2018). Bütün bunların dışında kitaplarında Osmanlı Devleti’nin kuruluşu ve fetihleri ile alakalı ansiklopedik bilgiler de verilmiştir. Ancak genel olarak bilgilerin eksikliği dikkat çekmiştir. Yine Osmanlı’da devşirme sistemi ile alakalı olarak sistem çocuk kaçırma olarak tanıtılarak gerçeği yansıtmayan ifadeler kullanılmış ve “*sabitleme*” tekniği kullanılarak Osmanlı devşirme sistemi bu şekilde özdeşleştirilmiştir. Devşirme sistemi ile kurulan Yeniçeri Ocağı Yunanlar nezdinde tıpkı *Reluctant Fundamentalist* filminde geçen “Onlar Osmanlılar tarafından kudretli Müslüman ordusunda İmparatorluğa hizmet etmek için yeni babaları ile yeni evlerinde yerinden yurdundan edilerek kaçırılmış Hristiyan evlatlık yeniçeri çocukları olarak tanımlanmaktadır.” İfadesiyle de tıpkı evlatlık olarak verilen bir çocuğun yeni anne-babasının yanında yetişerek onlara uyum sağlaması, anne-babası olarak onları bilmesi gibi Yunanlar için Yeniçeri Ocağı’nda yetişen çocukların da Türk-İslam çerçevesinde belirli bir yaşa geldiklerinde onların eski ailelerini (Yunanları) öldürmeleri ve evlerini yok etmeleri için gönderildikleri bir sistem olarak ifade edilmektedir. Oysaki Osmanlı nezdinde devşirme sisteminde Hristiyan ailelerin erkek çocuklarından eli yüzü düzgün, zeki, akıllı olanları itina ile seçilip, seçilen çocuklar özel önlemlerle İstanbul’a getirilmiş ve belli eğitimlerden geçirilerek devlet kademelerinde yer almaları amaçlanmıştır (Demir, 2017: 21).

Osmanlı yükselme dönemine gelindiğinde de coğrafi konumu sebebiyle hemen hemen her ulusun ilgi odağı olmuş, doğu-batı arasında geçiş güzergâhında ticaret yollarının kesişim noktasında olan, tüm bunların yanında kültürel zenginliklere de sahip olan İstanbul şehrinin, 1453 yılına gelinceye kadar ele geçirilememesine sebep teşkil eden engeller II. Mehmet zamanında ortadan kaldırılarak Anadolu’da birliğin sağlanması ve Rumeli’de fetihlerin gerçekleştirilmesi üzerine bölge tamamıyla hâkimiyet altına alınmıştır. Söz konusu bu koşullardan sonra da Konstantinopolis fethedilmiştir. Yunan tarih ders kitaplarına geçmeden önce fetihle alakalı kısa bir açıklama yerinde olacaktır. 1451 yılında babası II. Murat’ın ölümü üzerine ikinci kez tahta geçerek hayalindeki fetih kararını açıklayan II. Mehmet fetih hazırlıklarına başlamıştır. Kara ve deniz kuvvetleri şeklinde iki alanda gerçekleştirilen hazırlıklar Konstantinopolis’in sadece karadan fethedilmeyeceğini göstermiştir. Bunun üzerine altı ay gibi kısa bir sürede Boğazkesen inşa edilerek şehre gelebilecek sevkiyatın durdurulması hedeflenmiştir (İnan, 2002: 282). Kuşatma için taş güller ve 100 bin kişilik bir ordu hazırlanmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu ise savunmaya katılanlar olarak 8 bin-9 bin kişilik kuvvete sahipti. Bahsedilen bu üstünlük Yunan tarih ders kitaplarında da Türklerin ezici bir donanım üstünlüğüne sahip olduğu şeklinde ifade edilmiş ancak nicelik belirtilmemiştir (Dimitroukas, Ioanou ve Baroutas, 2011: 67). Söz konusu şehrin kuşatılması tarih ders kitaplarında

(7 Mayıs) sabahı Türkler tarafından yeniden küçük toparlar ve biraz daha büyük toparlarla iki- üç kez ateş açıldı. Ve artık surlar büyük bir moloz halinde iken bu kısımlardan birinin içine çok sayıda kalabalık, savaş narası atarak koştu ve şehirdeki Rumlar: “canavarlar gibi çılgınlarla yüz yüze savaştık” demiştir. Bu gücü izlemek korkunç ve hem de pervasızlıktır. Gionvanni Giustiniani (Cenevizli general) gibi birkaç savaşı korkusuzca, çılgınlarla koşup Türklere cevap verdi...

şeklinde hikâyeleştirilerek sunulmuş, abartıdan öteye geçememiştir. Bunun yanında şehrin savunması konusunda ders kitaplarında Batıdan istenilen yardımın yeterli olmadığı ve zayıf kaldığı kızgın bir ifadeyle belirtilmiştir. 23 Mayıs’ta Fatih’in teslim çağrısının reddedilmesi üzerine 29 Mayıs’ta saldırı ve yağmalama başlamıştır. Şehrin işgalinin ‘*katliam*’ olarak ele alındığı Yunan tarih kitaplarında “*Nihai saldırı 29 Mayıs gecesi yapıldı. Şiddetli bombardıman ve sürekli saldırıların ardından katliam ve yağma üç gün sürdü*” şeklinde ifade edilmiştir (Dimitroukas, Ioanou ve Baroutas, 2011: 88-89).

1453 İstanbul’un fethi ile başlayan Osmanlı ‘*Yükseliş Dönemi*’ 1579 yılına kadar devam etmiş, 1579 yılında Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa’nın ölümü üzerine ‘*Duraklama Dönemine*’ geçilmiştir. Bu dönem 1699 Karlofça Antlaşması’na kadar sürmüştür. Ancak duraklama devri

ile alakalı olarak Yunan tarih ders kitaplarında bir bilgiye rastlanmamıştır (İnal, 2012: 277). 1699 Karlofça Antlaşması'ndan 1792 Yaş Antlaşması'na kadar geçen süre ise '*Osmanlı Gerileme*' dönemi olarak Yunan tarih kitaplarında Osmanlı'nın gerileme devrine girmesine sebep olan durum şöyle ifade edilmiştir.

16. yüzyılın ikinci yarısından sonraki fetih kazanımları ve imparatorluğun var oluşu Müslüman savaşçıların ilham için birinci sebebi kutsal savaş ruhunun zayıflamasına katkı sağladı. Ayrıca Osmanlıların bilgiye geleneksel uzaklığı Batı'daki teknik ve bilimsel ilerlemeyi engellemiştir. Osmanlıların yabancı dil öğrenmedeki isteksizlikleri, onları tercüman ve dil bilimci Hristiyan diplomatlar kullanmak mecburiyetinde bırakır (Dimitroukas vd., 2011: 187).

Burada yansıtılan geleneksel yapıdan kaynaklı Batı'daki bilimsel ilerlemeden geri kalınması ifadesi Osmanlı Devleti için genellenemez. Zira bu ifadeyi yalnızca gerileme devri ile sınırlamak olasıdır. Osmanlı Gerileme Devri ile alakalı olarak Osmanlı'nın paylaşılmaya başlandığı, Avrupalılar için '*Şark Meselesi*' olarak ifade edilen sorun aslında tam anlamıyla 18. yüzyılın ortalarından itibaren gerçek anlamını taşımıştır. Zira bu sorun 1821 Yunan isyanı (Mora isyanı) ile başlamıştır. Özünde bu sorun Osmanlı'nın güçsüzlüğünün yarattığı boşluktan azami derecede yararlanmak isteyen Avrupa devletleri tarafından yürütülen politikalar kapsamında ortaya çıkan sorunların tamamı olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu bu soruna temel hazırlayan iki tür dinamik bulunmaktadır. Bunlardan ilki Osmanlı Devleti'nin gerileme eğilimi içerisine girmesine neden olan iç dinamiklerken diğeri de iç dinamiklerden bağımsız olarak değerlendirilemeyen dış dinamiklerdir. Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmeye başladığı bu dönem kuzeyde bulunan büyük komşu Rusya ile 19. yüzyılda üstün güç olma yolunda hızlı bir şekilde ilerleyen İngiltere'nin aynı süreçte Osmanlı coğrafyası ile ilgilenmeye başladıkları dönem olmuştur. Bu iki ülke 19. yüzyıl süresince bir taraftan Osmanlı Devleti'nin zayıflamasının etkilerinden kendi çıkarlarını korumaya çalışmışlarken diğeri taraftan da bu zayıflıktan faydalanmaya çalışmışlardır. Doğu Sorunu'na (Şark Meselesi) yaklaşımlarında farklılıklar ve çatışmalar bulunan bu iki ülke 1878 Berlin Kongresine kadar birlikte hareket etmeyerek farklı politikalar uygulamışlardır. Ancak 1878 itibariyle ortak hareket ederek Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına yönelik politikalar sergilemeye başlamışlardır (Mısıroğlu, 1973: 43-45). Bu süreç içerisinde bağımsızlığını elde eden Yunanistan ise elde ettiği bağımsızlık ile kendi ulusunun üstünlüğünü vurgulamış, böylelikle 19. yüzyıl olayları Yunan milliyetçiliğinin ortaya çıkışı olarak değerlendirilmiştir. Yunan milliyetçiliğinin ortaya çıkışını sağlayan bu olaylar/isyanlar da Yunan ders kitaplarında '*ihtilâl*' olarak ifade edilmiş ve '*Yunan Ulusal Hareketi*' olarak görülmüştür.

Politik bir eylem olan Yunan milli hareketi Almanya, İtalya ve Amerika'daki ile benzerlik taşıyan yalnız halkın özgürlüğü değil, aynı zamanda bağımsız ulusal bir devletin kurulması gayesi güdüyordu" şeklinde ifade edilmiştir. Öyle ki söz konusu isyan hareketleri meşru görülmüş ve "Yunan topraklarını askeri işgalde bulunan Türkler bu toprakların sakinleri değil yalnızca yasal sahipleri oldular. Yunan devrimi ile de biz meşruiyeti amaçladık şeklinde belirtilmiştir (Dimitroukas vd., 2011: 16-21).

Devrim olarak görülen 1821 Yunan Ayaklanması/Yunan Ulusal Hareketi yalnızca politik bir eylem olarak kalmamış aynı zamanda milletlerin geçmişini anlatan, Yunanların Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği ihtilâl olarak Yunan Ulusal marşına konu olmuştur. Dionysios Solomos'un 1821'de yazdığı Yunan Ulusal marşında şu sözler bulunmaktadır:

Tanırım seni o korkunç keskinliğinden kılıcının
Tanırım seni o şiddetle yurdu sarmalayan bakışından
Kutlu kemiklerinden dirilmiş Yunanların
O eski yiğitliğine yeniden çok yaşa, çok yaşa ey özgürlük (TürkçeBilgi, 2020).

Tarih ders kitaplarında genel olarak kendi milletinin yüceliğini vurgulayan Yunanistan, Osmanlı ile tarihi geçmişi anlatılan Yunan tarih ders kitaplarında '*Türklerin Yunanlıları Müslüman olma konusunda zorladıkları*', '*Türklerin kiliseleri yakıp yıkarak camiye çevirdiği*', ifadeleri kullanılan bu tekniklerden sabitleme yoluyla tarihin kötüye kullanılmasına örnekler (Millas, 1991: 26). 19. yüzyıl Yunan tarihinde Türkler, Yunan ulus kimliğini tehdit eden unsur olarak değerlendirilmekte ve bu dönem tarih kitaplarında '*eğitimsiz, barbar*' olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca '*Türkler'in Allah korkusu yoğun dindarlar olmasının geleceklerini belirsizleştirdiği*', '*geri kalmışlığı*' unsurları da bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bunun yanında da 1829 yılı sonrası Yunan tarih ders kitaplarında Yunan ulusunun olumlu yönlerinden söz edilerek bu özelliklerin Antik Yunan'dan miras kaldığı vurgulanmıştır (Özsüer, 2018: 479-480). Böylelikle bağımsızlıkla gelen Yunan milliyetçiliği '*boyunduruk altındaki*' halkların özgürlüğüne kavuşabilmeleri için itici bir güç olmuş, benliklerini kazanmalarına katkı sağlamıştır (Haeiantoniyu'dan akt. Erdem, 2010: 34). Bu dönemde Yunan ulusunun ilerlemesine engel teşkil eden Osmanlı hâkimiyeti dönemi Yunan tarih yazımında Türkokratia (Karanlık Çağ) olarak ele alınmıştır (Özsüer, 2019). Türk yönetimi olarak değerlendirilen bu yıllar Yunan tarih kitaplarında '*kölelik*' yılları olarak ele alınmıştır. Osmanlı Devleti yönetim anlayışı ve kurumları kapsamında Yunan tarih kitaplarında ele alınan kölelik '*Atlama*' yoluyla tarihin kötüye kullanımına örnek teşkil etmektedir. Zira kölelik savaşlar neticesinde oluşan ve kimin elinde bulunuluyorsa onun eğitimden geçirilerek üretici konuma getirilen bir kurumdur.

Öyle ki İslam dünyasında da söz konusu olan bu durum devşirme sistemiyle idari ve siyasi mekanizmanın orijinine oturtulmuştur (Tabakoğlu, 1994: 40).

Tarih ders kitaplarında '*Osmanlı'nın Yunan'a hoşgörülü davranması*', '*Yunan halkına tanınan özgürlük*' gibi unsurlar da atlama yoluyla tarihin kötüye kullanılmasını örneklemektedir (Millas, 1991: 26). 1829 yılı benliklerini yeniden kazanan Yunanistan için yeniden diriliş olarak algılanmış ve '*diriliş umudu*' olarak ifadelerinde yer almıştır. Söz konusu bu umut ise Megali İdea fikrinin uygulanabilirliği olmuştur. Megali İdea hedefleri doğrultusunda da İstanbul başkent yapılarak Doğu Roma İmparatorluğu yeniden diriltilerek büyük Yunanistan'ı kurmak amaçlanmıştır. Bu amaca giden unsurlar da aslında Yunan ulusunun tam istikbalinin sağlanması, Batı Trakya ve Selanik'in, Ege adaları, On iki ada ve Batı Anadolu'nun, Kıbrıs'ın, İmroz ve Bozcaada'nın Yunanistan'a ilhakı, Pontus devletinin kurulması ve İstanbul'un işgali yolundan geçmektedir (Kalelioğlu, 2008: 108-109). Söz konusu bu hedefler doğrultusunda Büyük Ülkü fikri bir harita olarak düzenlenmiştir. İlk Megali İdea haritasını çizen Rigas Feraios⁴⁵ aynı zamanda milliyetçi bir Yunan şairidir. Rigas'ın 1791'de Bükreş'te hazırladığı '*ilk Megali İdea haritası*' 1796 yılında Viyana'da basımı gerçekleştirilerek Yunanca konuşulan bölgelere dağıtılmış ve Yunan irredentist politikasının temel belgesi olarak resmileşmiştir (Yalçın, 2017: 34). Temel belge olarak nitelendirilen bu harita ile Balkan coğrafyasının büyük bir kısmı, Anadolu'nun yarısından çoğu, Ege adaları ile Girit, Rodos, Trakya, Kıbrıs ve İstanbul Yunan toprakları olarak gösterilmiştir. 19.yüzyılın başlarında ortaya çıkmasına karşılık 20. yüzyılın başlarında devlet ideolojisi haline gelen bu Megali İdea ülküsü Yunan tarih yazılımında yeni bir algı zemini oluşturmıştır (Özsüer, 2018: 478). Bu sebeple de Yunan tarih inşasında Yunanların gözünde '*asırlık düşman*' olarak görülen Türkler ile yaşanan çatışmalar sıklıkla yinelenmiştir (Özsüer, 2018: 482).

Yunan tarih ders kitaplarında 1988 yılı itibariyle ötekileştirici ve düşmanlığı arttırıcı söylemlerin düzeltilmesi ile alakalı olarak adımlar atılmıştır. Yunan tarihi ifade edilirken 1821 Mora İsyanı Yunan kaynaklarında Mora Devrimi olarak ulus merkezci konum üzerinden ele alınmıştır. Sonrasında da atılan adımlar kapsamında Yunan ortaokul ve lise ders kitaplarında bulunan çelişkili ifadeler belirlenmiştir. Örneğin devşirme sistemi yerine '*çocuk toplama*'⁴⁶, Yunan milletinin Osmanlı hâkimiyeti altında bulunduğu dönem ifade edilirken '*görece hoşgörü ve kölelik dönemi*', Osmanlı'nın fetihleri sonrasında da halka zorla din değiştirme konusundan söz edilirken de '*fanatik Müslüman*' gibi olumsuzluk barındıran söylemler kullanılmıştır

⁴⁵Yunanistan'ın kuzey sınırının Karpat dağlarından Sava-Tuna nehrine kadar ki bölgeden oluştuğunu gösteren Rigas Feraios'un "Büyük Yunanistan" haritası için bkz. (Özsüer, 2019: 332).

⁴⁶ Bu sistemi Yunanlar kendi ataları olarak gördüğü Romalılardan almıştır.

(Akbaş, 2019: 324-325). Yunan tarih ders kitaplarında Osmanlı Devleti aleyhine yazılmış olumsuz satırlarla karşı karşıya kalınması durumu olumsuz Osmanlı imajı yaratmakta ve Osmanlı Devleti'ni ötekileştirmektedir. Böylelikle tarihsel geçmişin etkisinde Yunan ders kitaplarında Osmanlı Devleti'ne yönelik olumsuz bir üslup egemenken (Şahingöz ve Bilalli, 2018: 178) bu çelişkili ifadeler 2000 yılı sonrasında Yunan ders kitaplarında gerçekleştirilen gelişimler sayesinde iyileştirilmiştir. Eğitim reformları kapsamında okul kitaplarının değiştirilmesi düşüncesi ise kolaylıkla uygulamaya koyularak 2003 yılında Yunanistan'da ilkökul seviyesindeki ders kitaplarının değişikliğe uğratılması kararı alınmıştır (Özsüer, 2018: 497). Öyle ki Yunan kaynaklarından biri olan Nikos Dimu'nun '*Ne Mutsuz Yunanım Diyen*' adlı Türkçe çevirisi Herkül Millas tarafından yapılan kitabı bile bu hususta önem taşımakta kitapta Yunan kimliğinin sorunlu tabiatının ele alınması, Yunan ulusunun şanlı geçmişi ile yoksul bugünü arasında kaldığının, çok'u elde etme yolunda yaşadığı tutkunun azla yetinmeye engel olduğu yer almaktadır. Konunun tarafsızlığı açısından önem taşıyan bu Yunan kaynağı her ne kadar 1995 yılında Türkçe çevirisi yapılmış olsa da birbirini sürekli ötekileştiren iki ulusun söz konusu bu düşünceler karşısında milliyetçi gerilimlerinin ve önyargılarının tırmanması korkusu ile kitap 2013 yılında basılabilmektedir (Dimu, 2017).

3.1.3. Türkiye'de Okutulan Tarih Ders Kitaplarında Yunan Algısı

Daha önceki başlıkta ele alınan Yunanistan'da okutulan tarih ders kitaplarındaki Osmanlı-Türk algısı incelemesinden sonra bu başlık altında da Türkiye'de okutulan tarih ders kitaplarındaki Yunan algısı incelemesi yapılmıştır. İki ülkenin tarih ders kitaplarının ele alınmasındaki amaç karşılaştırmalı analizini yapmaktır. Bu analiz iki ülkenin kendini ve öteki olarak gördüğü diğerini aynı zamanda da birbirlerini nasıl gördüklerini belirlemeye yöneliktir. Burada iki ülke arasındaki geçmiş yaşantıları arasında yer alan savaşların, anlaşmaların kısaca tüm olayların iki ülke tarihinde nasıl ifadelendirildiği değerlendirilmiştir.

Tarihin her döneminde benzerlikler ve farklılıklar üzerinden inşa edilen kimlik, bireyin ait olduğu topluma ve toplumsal değerlere uyumunu kolaylaştırmaktadır. Başkalarından farklı olunduğu öngörüsü kimliğe anlamlı ve tutarlı bir alan yaratabilmek adına "öteki"nin oluşumunu zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple de ulus devlet tarih yazılımında toplumsal hafızada yer edinmesi istenen imgeler, değerler öteki kurgusu üzerinden gerçekleştirilmektedir (Yıldırım, 2014: 62). Başka bir deyişle olumsuzluk barındıran bu ötekileştirme ulusun benliğini ve özerkliğini koruma yoludur. Ancak Hegel için ise bu durum aksine kendini tanımanın ve özgürleştirmenin önündeki en büyük engeldir (Çay-Sağlam ve Yaşar, 2017: 135).

Türkiye’de ve Yunanistan’da olduğu gibi pek çok ülkede dersin öğretiminde temel kaynak olarak tarih ders kitapları kullanılmaktadır. Bu sebeple de ders kitapları dünyanın birçok ülkesinde en sık kullanılan öğretim araçları olarak değerlendirilmektedir. Zira ulus-devlet sisteminin temel taşıyıcısı olarak konumlandırılmaktayken zaman ve mekân bağlamında ‘*yeni insan*’ oluşumunda referans oluşturmakta toplumsal hafızanın şekillenmesinde fayda sağlamakta aynı zamanda bireysel ve toplumsal bilinç algılamasında büyük önem taşımaktadır. Genelde ulusu etkileyen söz konusu bu materyaller özelde çocukların bilişsel, duysal ve psiko-motor gelişimine de katkı sağlamaktadır (Osmanoğlu, 2018: 547). Bu sebeple tarih ders kitapları ve bireyler için hedeflenen gayeler arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Zira resmî ideolojinin temel taşıyıcısı konumunda olan tarih öğretimi süreci bir nevi kimlik aktarımı olarak ifade edilmektedir. Bu sebeple tarih öğretimi için tarihe yönelik geçmişin ideolojik yorumu da denilebilmektedir. Söz konusu bu yorumlarla da ‘*bugün*’ açıklanırken, tarihsel bilgi referans alınarak ‘*yarın*’ için tahminlerde bulunularak görkemli bir tarih algısı yaratılmaya çalışılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2017: 371-372). Böylesi kimlik aktarımı da kimliğin daima inşa halinde olduğunu hiçbir zaman tamamlanamaz olduğunu göstermektedir (Yıldırım, 2014: 63). Konstrüktivistler de bu durumu ‘*yorumlayıcı repertuarlar*’ olarak tanımlamaktadırlar. Bilimsel bilginin gündelik pratiğe aktarımı sonucu oluşan yorumlayıcı repertuarlar, bilimsel bilginin yanında yorumlayıcı repertuarların da etkili olduğunu savunmaktadır. Öyle ki gerek kişilerin kendilerini oluşturmaları gerekse de toplumu oluşturmaları karşılıklı bir etkileşim ve iletişim bağı çerçevesinde gerçekleşmektedir. İletişim ve etkileşim bağlamı içinde tarih, kültür, dil, coğrafya bileşenlerinin mekânsal ve zamansal olarak ortaklıklarının neticesinde birtakım söylemler oluşmaktadır (Narter, 2020: 245).

Toplumsal bilinci oluşturan bu söylemler dost-düşman kavramları olarak ortaya çıkmaktadır. Neticede kimliği vurgulayan etkenler arasında dost ve düşman kavramları da bulunmaktadır (Bağcı, Yardım ve Baydar, 2011: 200). Tam da bu noktada ders kitaplarında geçen ‘*düşman*’ kategorisinde yer alan Yunanlar birey için hedeflenen öteki bağlamında kimi zaman ‘*dış düşman*’ kategorisinde bulunurken kimi zaman da nötr bir tavırla ele alınmaktadır (Yıldırım, 2014: 62). Öyle ki toplumsal kimlik unsurlarını kapsayan dost-düşman imgeleri de zaman zaman bireysel kimliği de etkiler hale gelmektedir.

Türk ders kitapları kategorisinde özel bir yayınevi kitaplarından herhangi birisinin seçilmesi ile ele alınan Evren Yayıncılık ve Basım Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketine ait olan ortaöğretim 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı 2010-2015 yılları kapsamında okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur. Yazarı Erol Ünal Karabıyık olan kitap incelemesinde Yunanistan’a dair pozitif ya da negatif bir değerlendirmeye rastlanmamış genelde nötr bir tavır sergilenmiştir.

Bu bağlamda dikkat çekmek gerekir ki toplumlar tarihten travma seçip kimliklerini onun üzerine inşa ederlerken Türk ulusal kimliği genel olarak seçilmiş zaferler üzerine kurulmuştur. Örneğin Millî Mücadele ve Birinci Dünya Savaşı dönemlerine ait kitaptaki şu ifadeler nötr bir tavır sergilendiğini göstermektedir. “...*Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus değişimi (mübadele) sözleşmesi imzalanmıştır...*” (Karabıyık, 2014: 45), ...“*Girit Adasının Yunanistan’a katılması (1913)*” (Karabıyık, 2014: 152). Ancak kitapta Doğu Roma İmparatorluğu’na yönelik

Suriye ve Anadolu’nun Türkler tarafından ele geçirilmesi Bizans’ı çok zor durumda bırakmıştı...II. Kılıçarslan’ın gücünün giderek artmasından çekinen Bizans İmparatoru Manuel Komnen (Manuel Komen) ona büyük bir darbe vurmaya düşünmektedir. Ayrıca Bizanslılar Malazgirt Savaşı’nın kendileri için çok hayati bir darbe olduğunu kabul etmemişler, sürekli Anadolu’yu Türklerden almak ve Türkleri kovmak ümidini beslemişlerdir. 1176’da Mıryokefalon Savaşı’nı kazanan Türkler, Bizanslılara Anadolu’nun bir Türk yurdu olduğunu kabul ettirmişlerdir. Bundan sonra Bizans savunmada, Türkler ise taarruzda olacaktır” (Karabıyık, 2014: 49) ifadesinin yer alması Doğu Roma İmparatorluğu’nun zayıflamasına ve gücünü kaybetmesine yönelik negatif bir değerlendirme yapıldığını göstermektedir. Yine incelenen ders kitabında yer alan İstanbul’un fethine yönelik ifade de “Fetih, sadece bir şehrin değil, zamanın fethiydi. Devir artık Türk-İslam devri olacak, Roma ve Bizans kalıntıları üzerinde Türk-İslam medeniyeti yükselecekti (Karabıyık, 2014: 57)

şeklinde ifade edilerek Türk-İslam vurgusu yapılan Roma-Bizans nezdinde negatif bir değerlendirme yapılmıştır. Aynı ders kitabının devamında “*Birinci Dünya Savaşı’nın taraf devletleri arasında itilaf devletlerinin savaştan sonraki grubunda Yunanistan*” (Karabıyık, 2014: 153) ifadesinde ise nötr bir tavır sergilenmiştir.

Türk ve Yunan toplumları açısından bir tarafın pozitif değerlendirmesi diğer taraf için negatif unsurlar barındırabilmektedir. Bir taraf için yapılan yüceltici vurgular diğer taraf nezdinde olumsuz değerlendirilebilmektedir. Bu sebeple milliyetçilik, ulusalcılık, ulusal kimlik, milli birlik ve beraberlik konularının işlenmesinde hem temel eğitim hem de ortaöğretim aşamalarında milli günler ve törenlerde toplumsal bilinci aşıl原因an marşlar, müzikler söylenmektedir. Öyle ki toplumsal birlik ve beraberliğin gelişiminde toplumsal bilincin oluşturulmasında marşlar, müzikler de toplumlarda önemli bir yer tutmaktadır (Gorgoretti, 2020: 145).

Örneğin ilkokul ders kitaplarında yer alan İzmir Marşı, Türk ordusunun İstiklal Savaşı sırasında İzmir’e girişini konu edinen bir marştır. Zira eğitim kitaplarında yer alan bu marş ulusçu tarih yazımını ifade etmektedir. İzmir Marşı gibi aynı öneme haiz İstiklal Marşı gibi ulusal marşlar bir milletin sosyolojisini, tarihini, edebiyatını alâkadar etmektedir. Zira ulusların

diğer uluslarla olan ilişkilerini simgeleyen bu imgeler o milletin kolektif ürünleridir (Sonsel ve Bilgin, 2019: 1827). Öyle ki eğitimde birçok etkinliklerde marşlar aracılığıyla milli unsurların işlenmesi eğitimin ulusal kimliği ve toplumu şekillendiren bir alan olduğunu kanıtlamaktadır (Gorgoretti, 2020: 145). Türk tarihi açısından ulusçu tarihi ifade eden İzmir, Yunan tarihi açısından değerlendirildiğinde de Megali İdea'daki asli amacı İstanbul'a sahip olmak olan Yunanistan'ın uluslararası konjonktürde bu gayesi gerçekleşmeyince İzmir'e yönelmiş olması, İzmir'e sahip olmanın Anadolu'ya ayak basmak demek aynı zamanda da İstanbul ülküsüne yaklaşmış olmak demek manası taşımasındandır (Çelebi, 2019: 132). Ayrıca ders kitaplarında yer alan görseller de toplumun değerlerini, davranış ve tutumlarını kısacası ulusal kimliğini yansıtan unsurlardır. Başka bir deyişle ders kitaplarında bulunan görseller, söylemler ve ele alınan bütün konular esasında o ulusun resmî ideolojisini yansıtmaktadır (Çelik, 2020: 567).

3.1.3.1. Türk Dizilerinde Yunan Algısı

Türkiye'de uzun bir dönem yalnızca iç pazara yönelik olarak gerçekleştirilmiş olan diziler, 2000'li yıllarla birlikte uluslararası pazarda da gelişme gösterilebileceği öngörülerek Balkan coğrafyası ve Ortadoğu başta olmak üzere dünyanın dört bir yanına ihraç edilerek bu gelişme sağlanmış, bu gelişmede de medya sektörünün altı çizilmiştir (Öztürk ve Atık, 2016: 68-69). Bir ulusun, toplumun dilini, kültürünü yaymada hiç şüphesiz ki en etkili unsur medyadır. Nitekim hem Türkiye'de hem de Yunanistan'da izlenen diziler gerek Türkiye ve Türk algısında gerekse de Yunanistan ve Yunan algısında büyük değişikliklere sebep olmuştur. Öyle ki kültür ve kültürün küreselleşmesi ekseninde önem teşkil eden yayıncılık kültürel etkileşimi kısa vadede gerçekleştirirken uzun vadede de önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde de Türk televizyon dizileri uluslararası iletişim doğrultusunda hem kültürel hem de siyasi faaliyetlerin tamamlayıcısı olan yumuşak güç kaynağı olarak görülmektedir (Aslan, 2019: 25). Uluslararası ilişkiler'de önemli olan güç kavramı her ülkenin gerçekleştirmek istediği nihai hedefidir. Uluslararası politikada önem arz eden bu kavramın sert ve yumuşak güç olarak ayrımının ortaya konulmasını sağlayan Nye için yumuşak güç, *“ülkelerin isteklerini biçimlendirme yeteneği”* olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla ilişkilerin yapılandırılması, toplum imajının sürdürülmesi, ikna gücünün elinde bulundurulması gibi uygulamaların gerçekleştirilmesi noktasında yumuşak güç uygulamanın orijinini oluşturmaktadır (Nye, 1990: 166). Bu sebeple stratejik bir güç kaynağı olarak kullanılabilecek olan yumuşak güç uluslararası imajın ve ülkeye yönelik algının şekillenmesi hususunda önemli bir rol oynamaktadır (Arslan, 2019b: 32). Yumuşak güç kaynakları sınırlı olan Türkiye için televizyon dizileri yumuşak güç unsuru potansiyeli taşımaktadır denilebilir.

Bu nedenle Türk dizilerinin Yunanistan'da yayınlanması benzer şekilde de Türkiye'de Türk-Yunan ilişkisini esas alan dizilere yer verilmesi kültürlerarası etkileşim açısından önem taşımaktadır. Öyle ki Türkiye'de ilk olarak 2004 yılında *'Yabancı Damat'* dizisinin yayınlanması sonrasında Yunanistan'da 2010 yılından itibaren Türk dizilerini başlatan hamle olmuştur. Aslında ilk hamleyi başlatan tarihsel arka plan farklıdır. Tarihsel sürece bakıldığında 1964-1968 yılları arasında Türk-Yunan ortak yapımı sinema filmleri bulunmaktadır. Türk sinemasından Hülya Koçyiğit'in Yunanistan'da; Yunanistan sinemasından da Aliki Vuyuklaki'nin Türkiye'de tanınır oldukları dönemler yaşanmıştır. Ancak 1967'de Yunanistan'da Cunta yönetiminin başa geçmesiyle bu süreç sona ermiş, sonrasında da 1990'lı yıllarda iki ülke arasındaki ilişkiler gerek siyasette, dış politikada gerekse sanatta, sinemada kısaca her alanda sert geçmiştir. 2000 yılına gelindiğinde de yaklaşık otuz yılın ardından Türk-Yunan ortak sinema filmlerine imza atılmaya başlanmıştır. Okan Bayülgen, Zeki Alasya gibi Türk oyuncuların bulunduğu Türkçe adı *'Oyunbozan'*, Yunanca adı *'Üçlü Oyun'* olan sinema filminde Yunan oyuncular da yer almıştır. Ancak film Türkiye'de iyi sonuçlar elde ederken Yunanistan'da tutulmamış, bu durum da iki ülkenin ortak yapım için henüz hazır olmadığını göstermiştir. Sonrasında ise 2004 yılında Türkiye'de *'Yabancı Damat'* dizisi yayına girmiş ve dizi yapımcısının Türkiye'de yayınlanan dizinin Yunanistan'da da yayınlanması teklifi üzerine dizi Yunanistan'da da yaz aylarında akşam saat 11'de yayınlanmaya başlanmıştır. Ancak televizyon sektörü açısından ölü sezon olarak tabir edilen yaz aylarında dizinin yayınlanmaya başlaması insanların yaz aylarında tatilde, dışarıda olmasına rağmen yayınlandığı ilk haftadan reytinglerin artması dizi saatlerinin 11'den 10'a çekilmesine sebep olmuştur. Giderek artan reytingler sonucunda da yayın saati Yunanistan için *'prime time'* olarak adlandırılan saate, 9'a çekilmiştir. Çok büyük ilgi gören dizinin yayınlandığı saatte Atina'da yollar, sokaklar boş halde kalmıştır. Böylelikle bir Türk televizyon dizisinin Yunanistan'da Yunan televizyon dizisinden daha büyük bir başarı elde etmesi iki ülke toplumu açısından yakınlaşmanın kapısını aralamıştır. Zira dizide büyüklere saygı, ailece yenilen akşam yemeği, yemekler gibi unsurlar ile aslında Yunanların zihinlerinde bu zamana kadar yer edinen Türk algısı ile dizideki Türk algısının aynı olmadığı anlaşılmıştır. Bu da o dönemde Yunan toplumunun Türkler hakkında aslında çok fazla da bilgiye sahip olmadığını göstermiştir. Zira iki toplum arasında dil ve dinleri dışında farklılık bulunmamaktadır. Böylelikle 2004 yılından bu zamana kadar 60'tan fazla dizi Yunan kanallarında gösterime girmiştir. Yunanistan'da *'prime time'* kuşağında yayınlanan Türk dizilerinden bazıları şunlardır: *'Bir İstanbul Masalı, Asmalı Konak, Binbir Gece Masalları, Muhteşem Yüzyıl, Ezel, Aşk-ı Memnu, Elif, Anne'* gibi dizilerdir. Söz konusu bu diziler iki ülke arasındaki önyargıların azalmasını sağlarken kültürlerarası diyalogun artmasını,

turistik faaliyetlerde yükselişi sağlamış hatta karma evlilik artışlarını da beraberinde getirmiştir (Sevi, 2 Ağustos 2020). Ancak daha önce de ifade edildiği üzere ikili ilişkilerde yaşanan gel-git durumları her alanda kendisini göstermektedir. Bu nokta da Doğu Roma döneminde Doğu Ortodoks kilisesi olarak iki Rum bilim adamı tarafından tasarısı yapılan ve inşa edilen Ayasofya, Hristiyan âlemi için önem arz etmektedir. Zira İstanbul'un fethi ile cami olan sonrasında müzeye dönüştürülen Ayasofya'nın şimdilerde tekrar camiye dönüştürülmesi ve Müslümanlar için ibadete açılması Yunanistan'ın Türkiye'ye tepki göstermesine sebep olmuştur. Dolayısıyla tepkiler baş göstermiş ve Yunanistan'da Türk dizilerini yayınlayan Yunan kanalı ANT1 Ayasofya konusunda yaşanan krizden kaynaklı olarak Türk dizilerini yayından kaldırma kararı almıştır. Belki de sonrasında bu tepkiyi sürdürecektir olan Türk dizilerini yayınlayan diğer kanallar olan Star TV, Skai TV, Alpha TV gibi kanallar da bu durumda yayın akışını durdurabilir ya da tamamen kaldırabilir (Sevi, 2 Ağustos 2020).

Sonuç olarak Türk dizileri hem kültürel hem de siyasi faaliyetlerin etki alanında kalmakta ve toplumların bakış açılarını, önyargılarını değiştirebilmektedir.

3.1.3.2. Yunan Dizilerinde Türk Algısı

Küreselleşen dünyada önemi artan uluslararası iletişimle birlikte kültür ve kültürün küreselleşmesi, kültürel etkileşimi artırması kapsamında televizyon dizileri diplomasi faaliyetlerinde tamamlayıcı bir yumuşak güç olarak görülmüş (Arslan, 2019b: 25), kültürlerarası bağların gelişimine katkı sağlamıştır. Dizilerin oluşturduğu yumuşak güç, kültür diplomasisi aracı olarak da dış politikadan bağımsız değildir (Yazar, 2020: 530). Bir nevi dış politikanın görünmeyen gücü vasfında olan kültürel diplomasi ülkelerin kendilerini etkili ve doğru bir biçimde anlatabilmenin yoludur (Purtaş, 2013: 1). Son dönemde etkili olan kültür ve sanat diplomasisi de bu durumu kanıtlar niteliktedir. Uluslararası ilişkiler'in yükselen normu haline gelen bu durum dış politika mekanizmalarında etkisini arttırmış ve muhatap ülke ve halkı arasında kimi zaman birliktelik sağlamışken (Türk Asya Stratejik ve Araştırmalar Merkezi (TASAM), 2016) kimi zaman da Yunanların, Yunanistan'da yayınlanan Türk dizilerinin Türkiye açısından farklı bölgeleri ve ülkeleri '*Türkleştirme*' çabaları ile Türkiye ve Türk algısının şekillendirilmesi hususunda bir proje şeklinde görülmüştür.

Yunanistan'da yayınlanan '*Bana Elveda Deme*' (*Min mu pis adio*) isimli dizi Türkiye'de yayınlanan '*Yabancı Damat*' dizisinin Yunan versiyonu olarak bir Türk gencinin Yunan kıza olan aşkı anlatılmaktadır. Batı Trakya'da yaşayan Murat isimli bir Türk gencinin üniversiteyi bitirdikten sonra Türk ilkokulunda örgencilere Yunanca öğretmek için geldiği Gümölcine'de Maria isimli bir Yunan kızla yaşadığı aşk hikâyesi konu edilerek dizide türbanlı kadınların

olması ve Batı Trakya'daki Türklerin ele alınması ile farklılıkların bir zenginlik olabileceği vurgusu yapılmıştır (www.turkiyegazetesi.com.tr). Böylelikle kültürel diplomasi aracı olarak görülen dizilerde Türk/Türkiye imajı yansıtılmıştır (Yazar, 2020: 530). Böylesi bir durum da kültürel diplomasi yoluyla dillerini, geleneklerini, göreneklerini ve kültürlerini yaymanın etkili bir yolu olagelmıştır. Öyle ki Nye'nin tanımladığı şekliyle devletler yumuşak güç kaynakları olan bu unsurları kullanarak politika üretebilmektedirler (Er, 2018: 21). Ancak kimi zaman ülkeler arasında yaşanan sorunlar da kültürel diplomasiyi zora sokabilmekte ilişkilerde yaşanan krizler bu duruma yansımaktadır. Örneğin yaşanan '*Ayasofya krizi*' Yunan televizyonlarında Türk dizilerinin yayınlanmasına etki edebilecek, diplomasi faaliyetlerinde güç olarak kullanılabilir. Politik küreselleşme olarak ifade edilebilecek bu durum devletlerin yalnızca kendilerini değil, komşu ülkelerini ve dahî uzak kalan diğer ülkeleri de dâhil ederek gerçekleştirdiği politik şekillendirme anlamına gelmektedir (Arslan, 2019b: 28).

3.2. Sözlü-Yazılı Edebiyat

3.2.1. Türk Yazılı ve Sözlü Edebiyatında "Öteki" Olarak Yunan İmajı

Birçok araştırmacı edebiyatın toplumların anlaşılmaya vardığı alanlardan biri olduğu konusunda hemfikirler. Bu fikir ışığında da yaşamın anlamı, geçmişin yorumlanması hep hikâye/anlatı üzerinden anlam kazanmaktadır. Bu yöntem ile toplumlar tarihsel gerçeklerini keşfetmeye değil, yeniden kurgulamaya çalışmaktadır (Demirözü, 2003a: 171). Örneğin 1923 sonrası Türk hikâyelerine bakıldığında, bu hikâyelerdeki Yunan karakterlerinin bir taraftan Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı'nın bırakmış olduğu anılardan ötürü olumsuz değerlendirmesi yapılırken, diğer taraftan da yüzlerce yıllık birlikteliğin getirmiş olduğu etkidten dolayı olumlu bir biçimde ele alındıkları görülmektedir. Başka bir deyişle bu hikâyeler Yunanları '*milliyetçi*' bakış açısında '*öteki*' olarak görürken, '*hümanist*' bir perspektifte değerlendiren hikâyeler de bulunmaktadır. '*Öteki*' olarak görülen Yunan zalim, zorba, kâfir, hain sıfatlarına yakıştırılırken '*hümanist*' olarak ele alınan Yunanlar ise mağdur ve mazlum rollerinde yer almaktadır (Kesebir, 2015: 94). Bu noktada verilebilecek örnek ise Herkül Millas'ın '*Türk Romanı ve Öteki*' romanında iki toplumun da birbirlerini nasıl öteki olarak gördüğü ve Yunan imajının ele alınmasıdır. Kitabın ilk bölümünde Türk romanında öteki imajı olarak Yunan imajı anlatılırken, ikinci bölümde de Yunan romanında Türk imajı anlatılmaktadır. Türk anlatımında Yunanlara karşı kazanılan Bağımsızlık Savaşı'ndan dolayı genel olarak Türk edebiyatında Yunan karakteri klasik bir düşman olarak tanımlanmakta ve nitelendirilmektedir. Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra gelişen milliyetçilik akımı ile birlikte ötekileşmeye başlayan Yunan imajı, İstiklal Savaşı'ndan sonra tümüyle olumsuz bir hal almıştır

(Milas, 2000: 11). Söz konusu kitabın ikinci bölümünde de Yunan romanında Türklere bakış açısını ele alan yazar, Yunan edebiyatını dönemlere ayırarak ele almıştır. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandığı dönem olan 1834-1866 yıllarını yazar Yunan edebiyatının ilk dönemi olarak ele almakta ve bu dönemi Türkokratia yani karanlık dönem olarak değerlendirmektedir. İkinci dönemi kapsayan 1866-1922 yıllarında Türkler'in Yunanlara zulmettiği fakat Yunanlar'ın bu duruma kahramanca karşı koydukları anlatılmaktadır (Milas, 2000: 70).

Tarihsel gerçeklerini yaşamışlıklarından yola çıkarak yeniden kurgulamaya çalışan toplumlar için öteki her zaman düşman, kendisinden ayrılan olarak görülmektedir. Bu noktada ötekileştirmenin ilkel bir şekli olan '*dehumanizasyon*' (*insanlıktan çıkarma*) da bireyin sosyalleşme sonucunda öteki olarak kabul ettiği insani özelliklerinden ayrılan düşmanı, nefret edilecek bir nesneye çeviren, değersizleştiren psikolojik bir unsurdur. Başka bir deyişle düşmanın insan zihnindeki algısının tıpkı bir canavar haline dönüştürülmesidir (Çevik-Ersaydı, 2012a: 76). Böylelikle öteki ile birey, toplum veya büyük grup ötekine karşı savunma halinde kalarak bütünlüğünü koruyabilmektedir. Bu durum da her ulusun ya da büyük grubun hayatta kalma çabası için önem taşımaktadır (Çevik-Ersaydı, 2012a: 79). Bu kapsamda verilebilecek bir diğer örnek de Ahmet Yorulmaz'ın '*Savaşın Çocukları*' romanındaki Türk-Yunan imgelerinin nasıl ötekileştirildiğidir. Yazar romanda Girit'te yaşayan Türklerin İstiklal Savaşı döneminde yaşadıklarını anlatmaktadır. Roman'ın kahramanı Aynakis Hasan'dır. Hasan Anadolu'dan ve Rumeli'nden Girit'e gönderilen askerlerin on beşinci nesilden çocuğudur. Geçimini çiftçilik ile sağlayan ailenin üç çocuğu vardır. Romanda anlatılan Osmanlı Devleti'nin yok olmaya başlamasıyla beraber Girit'te yaşamlarını sürdüren Türkler'in de hayatları değişime uğramaya başlamıştır. Hasan'ın babasının Anadolu'ya göç etmeye karar verdiği sırada Hasan'ın ağabeyi Mahmut öldürülmüştür. Bu sırada da Venizelos'un saldırı hazırlıkları başlamıştır. Bunu duyan Hasan'ın babası ve diğer Türkler at arabalarından oluşturulan kervanlarla göç ettikleri sırada Rum saldırıları başlar ve Türkler'in Cuma namazında olduğu sırada Rum kuvvetleri camiye top atar ve aralarında Hasan'ın babasının da olduğu on bir kişi ölür. Saldırıları devam etmektedir ve Hasan ailesini de yanına alarak Hanya'ya yerleşir. Bu sırada annesini kaybeden Hasan, Hanya'ya saldırıların başlaması üzerine İzmir'e göç eder (Yorulmaz, 1997). Yine ötekiyi anlatan bir eser olarak Peyami Safa'nın '*Siyah Beyaz Hikâyeler*' isimli kitabında '*Hınç*' hikâyesi Türk-Yunan savaşını ele alan hikâyelerden bir tanesidir. Hikâyede Yunan/Rum askerleri için ırz, iman düşmanları, kâfir, katil, düşman gibi sıfatlar kullanılmaktadır. Yazar hikâyede Türklere katliam yapan Yunan askerlerinin şehir merkezine getirilmesi karşısında Türk halkı Yunan askerlerine '*hınçla*' bakmaktadır. O sırada hınçla bakan bir kadın esirler önünde aniden bayılmaktadır. Aslında kadın o sırada esirler

arasında eşini öldüren, kızını ise kuyuya atan '*yılan derisi mavi gözlere*' sahip o adamı hemen tanır. Sonrasında intikam almak isteyen kadın Türk komutanın adamın mahkemede yargılanacağı söylemine karşılık, kadın elindeki demir ile kızının ve kocasının intikamını alarak adamı öldürür. Bu hikâyede Yunanlar/Rumlar yalnızca milli farklılığa dayalı olarak ötekileştirilmemiş aynı zamandakâfir, din, iman düşmanı gibi söylemlerle dini farklılıkla da ötekileştirilmiştir (Safa, 1924: 40-46).

Yunan/Rum karakterlerini hikâyelerinde ötekileştiren bir diğer yazar da Yakup Kadri Karaosmanoğlu'dur. Yakup Kadri '*Milli Savaş Hikâyeleri*' isimli hikâyelerinde Yunanlar/Rumları baş düşman olarak görmektedir ve neredeyse tüm hikâyelerde de Yunan/Rum mezalimi konusu geçmektedir. Örneğin kitapta yer alan '*Dünya Gözü ve Ahiret Sesleri*' hikâyesinde Yunanlar/Rumlar yağmacı zalim olarak ele alınmıştır. Hikâyede Yunanların Anadolu işgalinde kendi köyünü de basacaklarını düşünen Hacı Arif Efendi Yunanlıları '*imansız herifler*' olarak tanımlamaktadır ve Hacı Arif Efendi endişelenmekte haklı çıkar ve Yunan ordusu köyü basar, yağmalamaya başlar. Bu sırada köyün diğer köylerle irtibatı kesilerek Müslümanlar evlerine kapatılır. Zalimliklerinde sınır tanımayan Yunanların istilaları devam eder ve Hacı Arif Efendi'nin şehit olması üzerine hikâye sona ererken Hacı Arif Efendi ölmeden hemen önce Türk askerinin kasabayı tekrardan aldığını görmüş ve mutlu olmuştur (Karaosmanoğlu, 1981).

Buraya kadar ele alınan hikâyelerin hepsinde savaş halinin varlığı Türk-Yunan ilişkilerinin seyrini etkilemiş ve Yunanların/Rumların öteki olarak gösterilmesinde büyük etken olmuştur. Ancak savaşın geride bıraktığı travmalardan etkilenmeyerek Yunanlıları/Rumları daha hümanist, dost canlısı hatta mağdur olarak gören yazarlar da bulunmaktadır (Kesebir, 2015: 99). Hikâyelerinde Rumları insancıl bir bakış açısıyla ele alan yazarlardan bir tanesi Halit Ziya Uşaklıgil'dir. Halit Ziya'nın Rumlarla bir mekân birlikteliğinin olması da bu yaklaşımında etkilidir. Örneğin '*İzmir Hikâyeleri*' kitabındaki '*Gerilere Doğru*' hikâyesinde yazarın çocukluk yılları anlatılmaktadır. Hikâyede mahalledeki Rum tütüncünün kuşlara öğretmiş olduğu türkü dikkat çekmektedir. Rum tütüncü kuşlarına '*Kalkın ey ehl-i vatan*' türküsü öğretmeye çalışmaktadır (Uşaklıgil, 2005: 24). Hikâyenin anlatıcısı Rum tütüncüden kuşu satın almak ister fakat Rum tütüncü türküyü tam olarak öğretmediğini söyleyerek reddetmektedir. Burada Rum tütüncünün diğer Türk esnaflar gibi kuşlarına bu türküyü öğretmesi Osmanlı vatanının ayağa kalkması konusunda Türklerle aynı duyguları paylaştığını göstermektedir (Uşaklıgil, 2005). Bir diğer yazar da Sait Faik Abasıyanık'tır. Yazar '*Mahalle Kavgası*' kitabındaki '*Kınalıada'da Bir Ev Hikâyesinde*' isminden bahsetmediği Rum kızı ve onun hiç görmediği annesinden olumlu bir biçimde bahsetmektedir. Sait Faik, sessiz, sakin olan ve işini

hiç aksatmayan bu Rum kızından hoşlanmaktadır. Rum kızın anlatımı üzerine görmediği annesine bile sevgi besleyen yazar hikâyede, “*Ben görmeden severim bahçeleri, insanları, evleri*” diyerek aslında bütün insanlara olan sevgisinden söz etmektedir (Abasıyanık, 1965).

Edebiyatta yer alan hikâyeler, imajların incelenmesi, bir toplumun kimliğini oluşturan tarihinin, psikolojisinin yani o toplumun kendi zihninde kurgulamış olduğu anlatının incelenmesidir. Bu sebeple yukarıda verilen örnekler ışığında edebiyatın toplumsal düşüncedeki yerinin öneminden yola çıkarak Yunan kimliği ve öteki/Yunan imajı incelenmiştir (Demiröz, 2003a: 172). Dolayısıyla Türk anlatısı içerisinde farklı bir yer edinen Yunan kimliği gibi Yunan anlatısı içerisinde şüphesiz ki öteki olarak Türk kimliğinin de hayli farklı bir yeri bulunmaktadır.

3.2.2. Yunan Yazılı ve Sözlü Edebiyatında “Öteki” Olarak Türk İmajı

Türklerin öteki konumunda olduğu tarihi süreç batılı toplumlarla karşılıklı meydan okuma ve güç gösterisi ile asırlardır şekillenmektedir. Tarihsel açıdan bakıldığında Avrupa’daki ‘barbar’, ‘fesli despot’, ‘savaşçı’, ‘fanatik Müslüman’, gibi Türk imajı 15. yüzyıla daha da belirginleşmeye başlamıştır. Zira bu imajların yaratılmasında Balkan coğrafyasının ve bilhassa İstanbul’un Türkler tarafından fethedilmesi temel etken olmuştur. Osmanlıların Balkan coğrafyasının büyük bir kesimi üzerinde hâkimiyet kurması ve 1453’te İstanbul’u fethetmeleri Avrupa’daki olumsuz Türk imajının yerleşmesinde başlangıç olmuştur. İstanbul’un fethinden yola çıkarak Türkleri düşmanlaştıran unsur ise ‘*Türklerin Avrupa içlerine doğru ilerleme kaygısı*’ olmuştur. Bu sebeple de Osmanlı İmparatorluğu’nun gücünün hızlı bir şekilde yayıldığı dönemlerde Türkler Avrupa tarafından ‘öcü’ olarak imgelendirilmiştir. Böylece Batı’daki Türk algısı olumsuz etiketlerle yıllarca üretilmiş, Türklerin olumsuz imajı figürleştirilmiştir (Şahin ve Türedi, 2016: 791-792).

Bu kapsamda verilebilecek örnek de Yunan edebiyat yazarlarından Dido Sotrio’nun ‘*Benden Selam Söyle Anadolu’ya*’ eserinde Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan Rumların hayatlarının ele alınmasıdır. Bahsedilen kitapta yazar Balkan Savaşları sonrasında Birinci Dünya Savaşı’na kadar gayrimüslim azınlıklar ve Türkler’in barış ve huzur içerisinde alışveriş ve komşuluk ilişkilerini sürdürdüklerini anlatmaktadır. Fakat Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla beraber Türk ve Rum halkları kendilerini savaşın ortasında bulmuşlardır. O güne kadar acılarını, sevinçlerini paylaşan birbirlerine saygıyla yaklaşan bu iki halk emperyalizmin ateşlenmesiyle artık birbirlerini düşman olarak görmeye başlamaktadır. Kitapta geçen kitabın kahramanı Rum genci Manoli de annesi, babası ve kardeşleriyle İzmir-Efes yakınlarında Kırkıca adında bir Rum köyünde yaşamaktadırlar. Ticaretle uğraşan Manoli’nin ticaret ehli

insanlardan işi öğrenmek için İzmir'e yolu düştüğü sırada Birinci Dünya Savaşı patlak verir ve o esnada gayrimüslim vatandaşlar için oluşturulan amele taburlarında yer alan Manoli amele taburlarından kaçır ve kaçırk hayatı yaşamaya başlar. Bu arada Türklerle Rumlar arasında da eski dostane ilişkiler kalmamış, amele taburu kaçakları da Türk askerlerince yakalanıp işkence edilerek öldürölmeye çalışılmıştır. Böylelikle Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Yunanlar'ın Anadolu'yu işgal etmesiyle birlikte Manoli Yunan üniforması içinde Türk askerlerinin karşısında yer almıştır. Sonrasında Yunanistan'ın savaşı kaybetmesi üzerine Manoli Yunan adasına kaçarak mülteci olarak yaşamını sürdürmüştür. Her ne kadar Türk ve Yunan birbirine karşı yabancılaştırılrsa da romanda savaşın sebebi her ne olursa olsun çirkin bir şey olduğı ifade edilmeye çalışılmıştır. Ancak her iki tarafın da savaş söz konusu olduğunda birbirlerine düşman, öteki olarak yabancılaştığı, birbirlerine zulmettiğı anlatılmıştır. Yazar bu ötekileşmeyi, yabancılaşmayı da

Ve sen kör Mehmet'in damadı! Hele sen! Niye öyle tiksinererek bakıyorsun yüzüme? Öldürdüm evet seni, ne olmuş? Ve işte ağlıyorum. Sen de öldürdün! Kardeşler, dostlar, hemşeriler! Koskoca bir kuşak, durup dururken katletti kendini! Anayurduma selam söyle benden, Kör Mehmet'in damadı! Benden selam söyle Anadolu'ya! Toprağını kanla suladık diye bize gazezlenmesin! Ve kardeşi kardeşe kırdıran cellâtların Allah bin belasını versin! şeklinde ifade etmektedir (Sotiriyu, 1986).

Dönemin edebi eserlerine de konu olmuş olan böylesi durumlar esasında Müslüman Türk ve Hristiyan Yunan halklarının bir arada uyum içinde yaşadığı Osmanlı toplumunda görölmemekte iken, siyasi alanda oluşır çatışmaların sonucunda Türk ve Yunan halkları birbirlerini 'öteki' olarak nitelendirmeye başlamıştır (Dalakkaya, 2008: 31). Bu sebeple de Roland Barth imajların tanrı tarafından değil de insan tarafından inşa edildiğı anlatımında ötekine karşı davranışlarımızı şekillendirmesinden ötürü imajın önemini vurgulamaktadır. İnsan ilişkilerinde belirleyici olan imajlar dinamik, değişebilir olduğı gibi aynı zamanda statik ve de basmakalıp haldedir. Bu durumda yukarıda da ifade edildiğı üzere, gerek sözlü, yazılı eserler gerekse de medya gibi olumlu veya olumsuz imgeler imajın oluşumunda büyük etken olan faktörlerdir (Dalakkaya, 2008: 35).

Sözlü ve yazılı eserlerden edebiyatta millet olma bilincini aşıl原因 ve toplumların kimlik inşası için önem arz eden metinlerden biri de destanlardır. Yunan edebiyatına ait olan İlyada ve Odessa da bu destanlardır. Bu destanlar eski Yunan kaynaklarından edinilen Yunanların hayatları, dili, dini, kültürü hakkında bilgi edinilmesini sağlamaktadır (Sevindik, 2017: 93). İlyada destanı, Batı edebiyatı içerisindeki Homeros tarafından yazılan en eski metinlerden biridir. Truva kralı Priamos'un oğlu Paris, Akha kralı Agamemnon'un kardeşi

Menealos'un karısı Helen'i kaçırmaması ve Troya kentine getirmesi üzerine Helen'in kocasını, çocuğunu ve yurdunu biraıp gitmekle kentine onursuzluk lekesi getirdiği üzerine savaş başlamış ve Akhalar da büyük bir ordu ile Troya kentinin önüne gelerek Truvalılara savaş açmışlardır. Truva savaşını yöneten de Menealos'un kardeşi Agamemnon'dur. Savaşın kaderini belirleyenlerden biri de annesi deniz tanrıçalarından, babası bir ölümlü olan Akhilleus'tur. İlk başlarda savaşın gönüllülerinden olan Akhilleus sonraları Agamemnon'un sevdiği kadını elinden almasından dolayı sonraları savaşa yanaşmaz. Truva tarafında ise Priamos'un oğlu Paris'in kardeşi Hektor mücadele ederek Truvalıları savaşta yenilmez durumuna getirmiştir. Bu savaş tam dokuz yıl sürmüş ve iki taraf da ciddi kayıp vermiş, buna rağmen birbirlerini yenememişlerdir. Akhalar Hektor'un büyük savaş gücü karşısında epey yıpranmış bu yüzden de ordu içerisinde Yunanistan'a geri dönme fikirleri oluşmaya başlamıştır. Kral Agamemnon da gördüğü bir rüya karşısında ordusuna Yunanistan'a geri dönüleceğini bildirmiştir. Bu sırada da Hektor savaş konusunda bir öneride bulunmuş, savaşın nedeni olarak Paris'in Sparta kralı Menelaos'un karısı Helen'i kaçırmaması olarak gören Hektor, Paris ile Menelaos'un dövüşmesi halinde anlaşmazlığın çözülebileceğini söylemiştir. Bu doğrultuda da Paris ve Menelaos karşı karşıya gelir. Fakat dövüşte Paris tam kaybedecekken annesi Afrodit onu kaçırarak ölümden kurtarmış olur. Böylelikle de ordular arasında yeniden mücadele başlar ve savaşın geri kalanında da tanrılar taraf tutarak savaşını kaderini belirlerler. Zeus Hektor'un tarafını tutarak Truvalılardan yana olmuştur. Afrodit ve Apollon da Truvalıları desteklemektedir. Savaşta büyük mücadele eden, yiğitlik gösteren Hektor, Zeus'un takdirini kazanmaktadır. Fakat Hektor'un Akhilleus'un çok sevdiği arkadaşı Patrokles'i öldürmesi Hektor'un ve aynı zamanda savaşın sonunu hazırlayan başlangıcı getirmiştir. Bu ölümle birlikte Akhilleus Hektor'dan intikamını almak isteyerek tekrar savaşa dâhil olmuştur. Tanrısal savaş aletleriyle savaşa hazır olan Akhilleus, Hektor'la mücadeleye başlar ve Hektor'u öldürmeyi başarır. Öldürmekle yetinmeyip öfkesini dindiremeyen Akhilleus Hektor'un ölüsünü Troya surları etrafında sürükler ve işkence eder. Bunun üzerine Hektor'un babası Priamos buna dayanamayarak Akhilleus'a yalvarır ve Akhilleus onu babasına verir. Savaşın galibi de Akhalar olarak savaş sona erer. Söz konusu destanda geçen Truva Batı medeniyetinin kültür temellerini oluştururken, Avrupa'da da pek çok şehrin kuruluşunda önem taşıyan aynı zamanda da Anadolu tarih ve kültürünün de bir parçası olarak Anadolu arkeolojisinde büyük öneme sahip olan Çanakkale'de bugünkü Hisarlık mevkiinde yer alan antik bir şehirdir. Odessa destanı ise, İlyada Destanı'nın devamıdır. Burada Homeros cesareti, zekâsı, kahramanlığı ve savaşçı meziyetleri ile Truva savaşında büyük görevler edinmiş Odisseas'ın savaş sonrasında memleketi olan İthaka'ya giderken yaşadığı maceralarını kaleme almıştır. İlyada Destanı'nda Truva'nın nasıl düştüğü ve

savaş sonrasında yaşananlar anlatılmamışken Truva'nın düşüşü, Akha askerlerinin tahta ala şehre girmeleri, şehri yakıp yıkıp Helen'i de alarak Yunanistan'a gitmeleri bu sırada Akha askerleri ve komutanlarının başına gelenleri Vergilius tarafından anlatılmıştır. Vergilius'un ifadesiyle Hektor ölünce Akhilleus sıranın kendisine geldiğini anlamış ve askerlerini de alarak Truva'ya yeniden saldırınca Paris'in attığı ok sonrasında topuğundan vurularak ölmüştür. Fakat Truva şehri henüz düşmemiştir. Yunanlı komutanların ise Truva'nın akıl oyunları ile elde edilebileceği düşüncesi üzerine savaşı kaybettikleri süsü verilerek Odeisseas'ın içine askerler yerleştirilen koca tahta at planı ile tahta at Truva'ya hediye olarak gönderilmiştir. Athena için kutsal bir hediye zannedilip içeri alınan tahta attan çıkan komutanların dışarıda bekleyen Yunan askerlerine şehrin kapılarını açması üzerine şehir tamamıyla ateşe verilerek Truva düşürülmüştür. Truvalılar kılıçtan geçirilerek geri kalanlar da esir alınmış ve çatışmadan geriye sağ kalan komutan ise Aineias olmuş o da İtalya'ya giderek Roma'yı kurmuştur (Kapukaya, 2018: 104-106).

Görüldüğü üzere Homeros'a atfedilen bu destanlar Yunan kültüründe büyük önem taşımakta ve Yunan edebiyatında, mitolojisinde, tarihinde ve de şiirlerinde büyük yankılar uyandırmaktadır. Yunan kimliğinin oluşturulmasında önem taşıyan destanlar başlangıçta ezgisel övgüler olarak ifade edilirken zamanla artan savaşlar, zaferler ve kahramanlıkların kurgulanmasıyla destanlar oluşmuştur. Söz konusu zafer, savaş ve kahramanlıkların unutulmaması adına da kuşaktan kuşağa aktarılacak devamiyeti sağlanmıştır. Böylelikle bu destanlar Yunanların ötekilerden ayrılan yanı olmuştur (Odatv, 13 Eylül 2017).

Yunan edebi eserlerinde Türkokratia olarak ele alınan karanlık dönem Yunanlı Antik Yunan geçmişinden ayırarak geri kalmalarına neden olan dönem olarak değerlendirilmiştir. Öyle ki yeni kurulan Yunan ulus devleti Türkokratia'dan farklılaştığı ölçüde başarı sağlayacaktır. Yunan toplumu için 'öteki'yi oluşturan Türkokratia gerek yabancı hâkim bir güç olması sebebiyle gerekse de Yunanlı batılılaşma/modernleşme gerisinde kalmasından mesul tutulması hasebiyle istenmeyen bütün özelliklerin figürleştirildiği bir unsur olmuştur (Demirözü, 2003a: 174-176). Kendisini batılı/modern olarak gören Yunan için "öteki Türk", Batı'nın oryantalist bakış açısı ile Doğu'yu ele alış biçiminden farksızdır. Öyle ki Türkler için kuramsal olarak 'Doğu Despotizmi' düşüncesi kullanılmaya başlanmıştır. Türkler'in 'Müslüman', "barbar", 'kültürel-geri' imgeleri ile çağrıştıran 'Doğu Despotizm'⁴⁷ Yunanlılar

⁴⁷Doğu Despotizm, Patrimonyalizm kavramının kökenidir. Osmanlı Devlet sisteminin daha iyi anlaşılabilmesi için kullanılan geleneksel ve hukuksal yapıyı temel alan kavram. Detaylı bilgi için Bkz. (Doğan, 2011: 161-184).

ve Batı tarafından kuramsal bir temele dayandırılmıştır. Bu ideoloji ile yansıtılan öteki gerek edebi, kültürel gerekse de sanatsal alanda kendisini göstermiştir (Yalçın-Çelik, 2004: 139).

Türk ve Yunan deyince akla gelen ve eserlerinde Yunan edebiyatında Türk imajının tanımlanmasını ‘ulusal kimlik’ ve ‘öteki’ perspektifinden değerlendiren Herkül Millas ‘Ayvalık ve Venezis (Yunan Edebiyatında Türk İmajı)’ isimli kitabında Venezis’in eserleri üzerinden Yunan edebiyatında Yunanların Türkiye’yi ve Türk’ü algılayışını değerlendirmiştir. Yazar kitabında Yunan edebiyatının önemli yazarlarından Ayvalık doğumlu Venezis’in eserlerini ‘Türk imgesi ve öteki’ üzerinden tahlil etmektedir. Birinci Dünya Savaşı’nın olduğu yıllarda savaş ortamında Rum ailelerin Ayvalık’ı terk etmek zorunda bırakılmaları, Türklerin de Yunanların ülkelerinden ayrılmalarına sebep olan korku ve tehdit saçan millet konumunda olmaları “Yollar kesildi! Neredeyse Türkler gelecek! Deniz yoluyla kaçmalıyız! Kesip yakıp gelmektedirler!... (...) Türkler geliyor! Kimseyi sağ koymuyorlar” şeklinde ifade edilmektedir (Millas, 1998: 25). Venezis’in Türklere bakış açısını içeren bir başka kitabı da ‘Eolya Toprakları’ adını verdiği Eolya olarak Ayvalık yöresini anlattığı romanıdır. Türk kişileri ve Türkçe sözcükleri barındıran romanda yazar, yazarın kahramanı için “Laz korkunç bir Türk hayduttu; o yıllarda Bergama’dan hatta Kırkağaç’tan Edremit’e kadar olan yörede yaşayanlar adını duyduklarında ödleri kopardı. Çok sert ve kan döken biri olarak bilinirdi. Ne kendi ırkına ne de Hristiyanlara acırdı.” şeklinde Türk’e bakış açısını yansıtan ifadeler kullanmıştır (Millas, 1998: 20).

Sonuç olarak edebiyat ulusun geçmişini, bugününü ve yarınını anlatan milliyetçiliğin hizmetine konuşlandırılmakta, hikâyelerde tarihle özdeşim sağlanmaya çalışılmaktadır. Böylelikle bu milliyetçi girişimlerle milli bir anlatı oluşturulma hedeflenmekte bu anlatı da ‘öteki’ üzerinden kurgulanmaktadır. Kısacası söz konusu edebi eserlerde oluşturulan ‘öteki’ algısı bir toplumun kimliğini oluşturan algı, başka bir deyişle o toplumun kendisi için yarattığı psikolojinin, tarihin yansımasıdır. Öyle ki bir ulusun edebi eserlerini anlamak demek o ulusun psikolojisinin ve tarihinin hangi şartlar altında yaratıldığını anlamak demektir (Demiröz, 2003a: 171-172).

3.3. Kuşaktan Kuşağa Aktarılan Söylemler

Bireylerin kendilerini inşa edişinde büyük hatta en büyük etkene sahip olan toplumlardır. Bu yüzden bireyin ‘kendi’ olmasının belirleyicisi topluma ait olmasındandır. Bu doğrultuda da sosyal psikolojide ele alınan birey ve toplum bir ikilem olarak değil tam tersine birbirlerini tamamlayıcı bir bütün olarak ele alınmaktadır. Öyle ki hem bireylerin kendilerini hem de toplumu inşa etmeleri karşılıklı etkileşim ve iletişim içerisinde gerçekleşmektedir. Bu

iletişim ve etkileşim bağlamı da içine doğulan coğrafya, tarih, dil, din, kültür gibi etmenlerden etkilenmekte ve bu etmenlerin zaman ve mekân kapsamında oluşan ortaklıkları sonucunda da ‘söylem’ ortaya çıkmaktadır. Toplumun meydana getirdiği söylem, bireyler arası ilişkilerle diğer nesillere aktarılmakta ve toplumdaki her bireyde kendisini göstermektedir. Söz konusu bu aktarım da dil sayesinde gerçekleşmekte ve söylemin aktardığı bilgiler dil aracılığıyla bireyler arasında yaygınlık kazanmaktadır. Dolayısıyla kişiler arası iletişim devam ettikçe bireyler karşılıklı olarak dünyalarını inşa etmektedir. Bu süreklilik içerisinde gelişen söylem toplumsal olaylara gömülü ve onun bir parçası olarak bütünlük taşımaktadır. Bireyin inşasının belirleyicisi olduğu gibi toplumların da belirleyicisi olan söylemler yoluyla yas, travma gibi birtakım dürtüler de ortaya çıkmaktadır (Narter, 2020: 245-250).

Toplumsal olayların yarattığı melankoli gidenin ardından bir yas hiyerarşisi oluşturduğundan gidenlerin hayaletlere dönüşmesinin engellenmesi aynı zamanda toplumsal bağların sürekliliğinin sağlanabilmesi, kuşaklar arası aktarım krizlerine neden olmaktadır (Yavuz ve Hatipoğlu, 2020: 137).

Bireylerin yaşadığı yas süreci gibi büyük gruplar da tüm toplumu ilgilendiren gerek bir kayıp gerekse de bir travma sonrasında ortak bir yas süreci yaşayabilmektedir. Bilhassa bir düşman tarafından travma yaşatılmış ve mağdur edilmiş toplumların bireylerinde travma ile alakalı olarak ortak ve paylaşılmış hisler oluşmaktadır. Dolayısıyla büyük grup üyelerinde geçmişte atalarının yaşamış oldukları mağduriyetleri, aşağılanmışlıkları ve çaresizlikleri anımsatan durumlara yönelik ortak ve paylaşılmış tepkiler gözlenmektedir. Böylelikle bu bireyler kendi hayatlarındaki aşağılanmışlık, değersizlik ve mağduriyet hisleri ile baş etmeye çalışmaktadırlar. Böylesi bir durumda da travmalar gibi olumsuz duygular da baş edilemez düzeye geldiğinde genellikle aşağılanmayı, değersizliği yaşamış olan ilk nesil yas sürecini tamamlayamadan kendinden sonraki kuşağa aktarmaktadır. ‘Kuşaktan kuşağa aktarım’ olarak ifade edilen bu durum ile toplum üyelerinde kuşaktan kuşağa aktarılan psikolojik bir gen var olmakta ve bu gen ile ortak mağdurluk, çaresizlik gibi hisler zamanla kimliğin bir parçası haline almaktadır. Oysa toplumların yaşadığı travma sonrasında meydana gelen mağduriyet, aşağılanma, değersizlik gibi tahammül edilemez duyguların üstesinden gelmek için kullanılan yöntemler olan mağdur etmiş topluma yönelik öç alma duygusu, rövanş hissi gibi takıntılı durumlar yas sürecini ertelemektedir. Ertelenen yas süreci de kuşaktan kuşağa aktarılacak sonraki nesillerin hafızalarında canlı tutulabilmektedir. Böylelikle canlı tutulan travma sonraki kuşakların bireysel kimliklerinin bir parçası olagelmıştır. Aynı şekilde tarihi Osmanlı geçmişi ve yaşantısı da Türk toplumuna modern Türk kimliği dışında bir Osmanlı kimliği olduğunu hatırlatmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk’ün Türk toplumuna sunmuş olduğu Türk toplumunun

kendilik değerini arttıran, zaferler kazandıran yeni Türk kimliği ile '*kötü*' unsurlardan arınmaya çalışılmıştır. Her ne kadar Türk kimliği ile geçmişte yaşanan travmaların etkisinden kurtulmaya çalışılsa da Osmanlı kimliğini ortaya çıkaran olayların vuku bulması travmaların Türk kimliğine aktarılaraq Osmanlı kimliği ile Türk kimliğinin bütünleştirilmesine neden olmuştur (İlhan, 2013: 25-30). Volkan'a göre de oluşan Türk kimliği ile Osmanlı'nın yasının tutulmasına mâni olunmuştur (Volkan ve Atabey, 2010: 42-43). Tamamlanamayan yas sonucunda travma ile bağlantılı olarak nesilden nesile aktarım halinde aşağıda ifade edilecek olan psikolojik semboller, damgalamalar ortaya çıkmaktadır (Çevik-Ersaydı ve İlhan, 2012: 113).

Batı dünyası açısından gerek tarihsel olarak gerekse de sosyolojik anlamda nesilden nesile aktarılan Türk imgeleri için tarihsel bir zemin bulunmaktadır. Tarihsel açıdan dönemsel olarak incelenen Türklere yönelik damgalamalar 15. yüzyılla birlikte başlamıştır. Bu dönemde '*barbar*', '*Hristiyanları hiçe sayan*', '*zulmederek intikam alan*', '*umursamaz*' gibi etiketlemeler olumsuz bir söylemle kuşaktan kuşağa aktarılaraq imgeleştirilmiştir (Gürses, 2012: 156). Bu imgeleştirme yine 17. yüzyılda batı toplumları arasında '*okuma-yazma bilmeyen, miskin, aşırı gururlu ve Hristiyanları hiçe sayan*' Türk tipi olarak devam etmiştir (Alparslan, 2011: 150). Ayrıca Hristiyanları Müslüman olmaya zorlayan, Hristiyan nüfusu azaltmaya çalışan düşman (öteki) Osmanlı Türkleri, Hristiyanlığın önünde en büyük engel olarak görülmekteydi. Her ne kadar durum çoğunlukla dini ve tarihi olarak görülse de düşmanın askeri yapısı da Hristiyanlara zarar vermekteydi. Öyle ki devşirme sistemi ile Hristiyanların güçlü erkek çocukları alınarak, küçük yaşta eğitiliyor, Müslüman yapılıyor ve savaşçı hale getiriliyordu. Bu durumda zorla alınıp eğitilen çocuklar zamanla Hristiyan dininden olanlara karşı savaş açar hale getiriliyordu (Ayanoğlu, 2011: 29). 18. ve 19. yüzyıllara gelindiğinde de Türk'ün her bakımdan geride olduğu imajı yaratılmıştır. Öyle ki artık Avrupa'nın '*hasta adamı*' olarak hedefe alınmıştır (Sevantie, 2011: 69). Bilhassa 19. yüzyıl ile beraber değişen toplumsal yapı paralelinde özellikle gazetelerde, dergilerde ve karikatürlerde Türklerin zavallı ve sürekli yenilen tiplerini yazılmış ve resmedilmiştir. Karikatürlerde '*sarıklı, sakallı, şalvarlı, yerlerde sürünen*' Türkler ile karşılaşmıştır. Bu sırada yine 19. yüzyılda git gide artan oryantalist bakış açısı ile Türkler de Batılılar tarafından oryantalist damgalamalara maruz bırakılmıştır. Türklerin '*Doğulu*' olarak nitelendirilmesi de oryantalist bakış açısı ile değerlendirilmektedir (Alparslan, 2011: 157).

Türklerin bu şekilde olumsuz imgeleştirilmesinde etkili olan 1453'te Türklerin İstanbul'u alması olmuş ve bu da '*Türk korkusunun*' hızlanmasına neden olmuştur. Ancak 1683'te Türklerin II. Viyana Kuşatması'nda göstermiş olduğu başarısızlık Türklere yönelik

damgalamalarda farklılaştırıcı bir etki yaratmıştır. Zira artık bu başarısızlıkla Türk ilerlemesinde durgunluk oluşmuş, gerilemeler baş göstermiştir. Türkler karşısında elde edilen arka arkaya zaferler '*Türkleri küçümseme*' hissiyatını doğurmuş ve zamanla Türk korkusunun azalmasını sağlamıştır. Bu eksende de Türkler gülünç hale getirilmeye çalışılarak Avrupalıların soylu karakterleri ön plana çıkartılmaya çalışılmıştır (Karlsson, 2007: 20).

Avrupa'da Türklere yönelik korku ve küçümsemeden kaynaklı imajlar sonucunda, Türklerle alakalı olumsuz bir imaj toplumsallaşma sürecinde baskın hale gelmiştir. Böylelikle Batı, yüzyıllar boyunca Türk algısında üretilen olumsuz imajlarla Türkleri şiddet ve zalimlikle özdeşleştirip birlikte anılan bir sürece dâhil etmiştir. Ayrıca oryantalist bakış açısıyla da birlikte Doğu insanı ve Türkler aynı kategoride değerlendirilmiş ve '*despot*', '*geri kalmış*', '*vahşi*', '*barbar*' gibi olumsuz imgelerle ifade edilmiştir. Böylelikle Batı, hem Türkü hem de Doğu insanını kendi damgalamalarıyla kuşaktan kuşağa aktararak yargılamıştır (Şahin ve Türedi, 2016: 292-293). Öyle ki aile yadigârı bir eşya gibi yaşanan travmalar damgalamalarla kuşaktan kuşağa aktararak canlı tutulmakta ve hatta güçlendirilmektedir. Böylece toplumlar geçmişin kuşatması altında kalarak, yasın bir başı bir de sonu olduğu gerçeği ile yüzleşememektedirler. Ne var ki içselleştirilen travmalar toplumlar için ölümsüz bir figür halini almaktadır (Volkan ve Zintl, 2010: 41). Bunun sonucunda da insan davranışları, travmaları yaşadığı çevre ve de miras olarak aldığı genlerden etkilenmektedir. Genetik miras olarak bırakılan travma olarak nitelendirilen kötü durumlar geçmişin ağırlıklarıyla içe alınan ve özdeşimler yoluyla olumsuz bir miras olarak kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır (Engin vd., 2008: 37). Bugün ise nerede bir mağdur, kurban varsa orada geçmişten taşınan ve bugünün nesillerine yüklenmeyi bekleyen bir toplumsal yas bulunmaktadır. Bu toplumsal yas da bir nevi görev ve misyon olarak gelecek nesillere aktarılmaktadır (Yavuz ve Hatipoğlu, 2020: 146).

3.4. Politik Söyleyişler

Farklı ideolojik gruplar arasındaki çatışmanın aşağılanma ile devam etmesi ve zamanla birbirlerini düşman grup olarak görmeleri psikolojik olarak kendilerini diğerlerinden ayrı görmelerine neden olur. Böylelikle her grup farklı politik söyleyişlerden ötürü çözülemeyen anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (İlhan, 2013: 34.) Politik söyleyişler ekseninde kavramlardan oluşan söylemlerin politik anlamları bulunmaktadır. Zira düşüncelerin tutsaklığı, zihinlerin efendisi olan kavramlar da masum değildir. Kendi içerisinde birtakım duygulara sebep olmaktadır. Öyle ki savaş, öfke, nefret, çatışma gibi kavramlar herkes için olumsuz değerler anlamı taşıırken, barış, sevgi, iş birliği gibi kavramlar herkes için olumlu

değerler olarak değerlendirilmektedir. Bu yüzden de pek çok kavram taşıdığı anlam nezdinde politik söyleyişlere dönüşmekte ve nihai olarak da politik olaylara evrilmektedir.

Birçok politik olay geçmiş travmalara benzer durumların tekrar tekrar yaşanmasına ve zihinsel temsillerin canlanmasına ve travmaya dair yaşanan kayıp hislerinin tersine çevrilmesine, intikam almaya neden olmaktadır. Örneğin Osmanlı coğrafyasında gerçekleşen Arap Baharı hareketi Türk toplumu açısından Osmanlı nostaljisini toplumsal hafızalarda yeniden canlandırabilecek bir etkiye sahiptir. Öyle ki Arap Baharı hem Türk toplumunda hem de Arap dünyasında Osmanlıyı yeniden kurma/diriltme hayali olarak yorumlanmıştır (İlhan, 2013: 40). Daha sonraki bölümlerde detaylı olarak anlatılmış olan Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi olayı da politik olayların geçmiş travmaları hafızalarda yeniden canlandırdığının kanıtı olmuştur. Fatih Sultan Mehmet ile kiliseden camiye dönüştürülen Ayasofya'nın sonradan müzeye dönüştürülmesi ile bir nevi kaybettikleri kimliklerinin yeniden dirilişe geçtiğini düşünen Yunanlar şimdilerde bu müzenin tekrar camiye dönüştürülmesi ile Osmanlı nostaljisini yeniden yaşamışlar ve karşıt tepki geliştirmişlerdir. Bu durum ise iç politik gelişmelerin iki ülke arasındaki ilişkileri nasıl sarstığını göstermektedir (Aksu, 2017c). Bu sebeple de psikolojik gelişmeler politik yaşama yansımaktadır. Dolayısıyla politik olaylardan yola çıkarak gerçekleştirilen eylemlere gösterilen tepki şekli de aslında '*niyet okuma*'dır (Şensoy, 21 Şubat 2009). İnsan kütlelerini harekete geçirerek sonuca götüren de bu tepkilerdir. Böylelikle siyasal davranışlar siyaset psikolojisine sebep olmaktadır (Evre, 2018: 116). Öyle ki ulusların ya da devletlerin karşılıklı ilişkilerinde yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlar kapsamında birbirlerine yaattıkları travmaların yok edilmesi mümkün olmadığından tarihsel olaylardan ve bu olayların yarattığı travmalardan sıyrılmak ya da bu travmaları unutmak kolay görünmemektedir (Özer, 2020: 82). Fakat politik söyleyişler, ifadeler bu noktada önem arz etmektedir. Örneğin Volkan önderliğinde Mısırlıların ve İsraililerin bulunduğu bir masada Mısırlılar öldürülen bir Filistinli Müslüman için Volkan'dan masadakileri saygı duruşunda bulunmaya davet etmesini istemişler, kabul edilmediği durumda da masayı terk edeceklerini belirtmişlerdir. İsraililer ise bu isteği kabul etmeyerek yakın zamanda öldürülen İsraililer için saygıda bulunulmasını istemişlerdir. Bu durumda bir anda müzakerenin sonlanacağını düşünen Volkan, herkesi bir dakikalık saygı duruşuna davet ederek herkesin kendi vatandaşı için saygıda bulunabileceğini belirtmiştir (Volkan, 2013: 65-66). Bu durumda politik söyleyiş politik bir olaya dönüşmeden bastırılmıştır. Bu durum aslında psikoloji kaynaklı unsurların Uluslararası ilişkiler'i nasıl etkilediğini, ideolojik karşıt gruplar arasında barışçı bir beraberliğin nasıl sağlanabileceğini de göstermektedir (Volkan, 2013: 11).

Sonuç olarak insanlar, toplumlar yaşamları boyunca sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel pek çok alanda birbirlerinden farklı çıkar, fikir ve düşüncelere sahip olmuşlardır. Aralarındaki bu farklılıklar psikolojik anlamda çatışma eğilimine sebep olmuştur (Kapani, 2000: 17). Bu çatışma ve çıkar alanları da politikanın temelini oluşturmaktadır. Zira madalyonun bir yüzü politika bir yüzü de politikanın sebebiyet verdiği savaşken, savaş kavramına yüklenen anlam politikanın karakter değiştirmesine neden olmaktadır (Jackson ve Tansey, 1995: 5).

3.5. Pygmalion (Beklenti) Etkisi

‘Zeki, düşünebilen ve sosyal’ bir varlık olarak insan bu üç özelliği ile diğer canlılardan farklılaşmaktadır. Ancak söz konusu bu üç özellik aynı zamanda insanı *‘kalıp yargı, önyargı ve ayrımcılık’* kavramlarıyla da karşı karşıya bırakmaktadır. Hayatı boyunca sınırsız ve üste çıkması zor bir bilgi toplamıyla karşılaşan insan beyni de bunun için çözüm yolları aramakta ve gerektiğinde algılamak, yorumlamak ve kullanmak için sınıflandırma yolunu seçmektedir. O yüzden uyarıcılar tek tek değerlendirilememekte, belirli ortak noktalar kapsamında sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma yapılırken de insan yalnızca nesneler dünyası ile ilgilenmemekte aynı zamanda sosyal bir varlık olması sebebiyle sosyal dünya ile de ilgilenmektedir. Sosyal algının oluşturduğu sosyal sınıflandırma ile de iki ya da daha fazla birey ortak özellikleri kapsamında benzer durumları algılayıp benzer tepkiler vermek için sınıflandırılmaktadır. Böylece bireyler *‘erkek’*, *‘kadın’*, *‘Hristiyan’*, *‘Müslüman’*, *‘yaşlı’*, *‘genç’* olarak sınıflandırılmaktadır. Bireyler de bu tarz oluşan benzerlik ve farklılıkları abartma eğiliminde bulunarak kalıp yargı temelinde oluşan bir sosyal sınıflandırma oluşturmakta ve kalıp yargılar da bireylerin birbirlerine dair beklentilerine öncülük etmektedir (Demirtaş-Madran, 2012: 1-3).

Pygmalion (beklenti etkisi) olarak ifade edilen bu kavram da 1968 yılında Jacobson ve Rosenthal tarafından ortaya atılmış ve Yunan mitolojisinde Pygmalion adlı heykeltıraşın Galatea isimli heykele âşık olmasını anlatmaktadır ve Galatea’nın hayat bulmasıyla gerçekleşen Pygmalion’ın beklentileri gerçekleşmiş ve imkânsızlığı simgeleyen bu aşk Pygmalion’ın beklenti ve sevgisi ile gerçekleşmiştir (Kierein-Michael, 2000: 914). Pygmalion etkisi psikolojiden eğitime, eğitimden sanata pek çok alanda yer edinmiş bir kavramdır. Zira George Bernard Shaw’ın *‘Pygmalion’* isimli oyununda Pygmalion’ın Galatea isimli heykele âşık olmasından ilham aldığı görülmektedir. Yazar senaryoda altı aylık eğitim sonrasında çiçekçi kızın bir hanımefendiye dönüşümünü anlatmaktadır. Oyun sırasında da Eliza Doolittle şu sözleri ifade etmektedir.

Bir hanımefendi ile çiçekçi kız arasındaki fark nasıl davrandığı değil, ona nasıl davranıldığıdır. Profesör Higgins'e göre her zaman çiçekçi kızım, çünkü bana her zaman çiçekçi kız gibi davrandı ve davranacak; fakat biliyorum ki senin için bir hanımefendi olabilirim çünkü bana her zaman bir hanımefendi gibi davrandın ve hep öyle davranacaksın (Yıldız, 2018: 30).

Oldukça yaygın kullanılan bir süreç olan Pygmalion (beklenti) etkisi aynı zamanda da kalıp yargıların kalıcılığında ve yaygınlaşmasında etkilidir. Bu yüzden pek çok kalıp yargının gerçekleşmesinde önyargı ve ayrımcılığın pekişmesinde birçok toplumsal olayda kendini göstermektedir (Demirtaş-Madran, 2012: 7-8).

Başkaları hakkındaki önyargılı veya kalıp yargılara dayanan tutumlar karşıdakinin de davranışlarına etki ederek ortaya beklentilerin ve de kalıp yargıların ışığında bir netice çıkmasına sebep olmaktadır. Pygmalion (beklenti) etkisi ya da kendini doğrulayan kehanet adı verilen bu durum ile bireyler başkalarına gösterdikleri davranış ile farkında olmadan zihindeki şemaların gerçekleşmesine neden olmaktadır. Bu yüzden karşıdaki kişilere yönelik beklentiler bireyi belirli bir davranışa iterken aynı zamanda bu davranış şekli de karşıdakinin davranışını belirlemektedir. Dolayısıyla beklentileri doğrulayan neticeler ortaya çıkmaktadır (Birdişli ve Başurğan, 2017: 70-71).

Beklentilerin davranışa dönüşümünü şekillendiren bu etki sonraki gelişmeleri de tetiklemektedir (Özan Boydak ve Gündüzalp, 2017: 69). Öyle ki bireyin ait olduğu topluluğun temel aldığı normlar kapsamında davranması beklenmektedir. Dolayısıyla bireyin ne zaman ve nasıl davranması gerektiğine dair beklentiler gruplar ve gruplara yüklenen değerlerce biçimlendirilmektedir (Demirtaş-Madran, 2012: 5-6). Bireyler arası iletişim sürecinde de bu beklentiler algılayıcının davranışlarına yön vermekte ve hedefin ya da hedef kitlenin davranışlarının farklılaşmasına neden olmaktadır. Böylece hedef kitle de bu davranışlar temelli tepkiler oluşturmaya başlamaktadır (Demirtaş-Madran, 2012: 10). Örneğin Türkiye ve Yunanistan açısından karşılıklı ziyaret görüşmelerinde iki ülke için de beklenen davranışın yerine getirilmemesi halinde taraflar beklenti karşıtı tepkiler oluşturmaktadır.

3.6. Düş Kırıklığı: Saldırganlık Teorisi

Bireylerin düş kırıklığına uğradıklarında, gayelerine ulaşılmasına mâni olduğunda, saldırganlık gösterebileceklerini ifade eden teoridir. Bu saldırganlık tutumunun sergilenmesinin temel sebebi de insan içgüdüsünde mevcut olan saldırganlık dürtüsünün ortaya çıkması olmuştur (Karalı, 2011: 37). Freud'a göre de insan davranışlarının altında bilinçaltına atılmış, bastırılmış birçok farklı motivasyon bulunmaktadır (Cüceloğlu, 2007: 30). Bilinçaltında yer alan bu motivasyonlar bireylerin tutum ve davranışlarına yön verebilmektedir. Bu sebeple

normalin dışında sergilenen davranışlar esasında bilinçaltında çözüme kavuşturulamamış dürtülerdir (Cüceloğlu, 2007: 476). Örneğin küçük yaşta ailesini kaybetmiş çocuklardaki saldırganlık dış dünyaya kızgınlık olarak ortaya çıkmakta ve temelde anne baba eksikliği topluma yöneltilmektedir. Öfke de zamanla yerini şiddete bırakmaktadır. Bu teoride temel alınan bireyselliğin grup dinamiğine yükseltilmesi zor olsa da grup saldırganlıklarında da bireysel düş kırıklıkları söz konusu olmaktadır (Karalı, 2011: 37).

Psikanalitik anlayışa göre de çocukluk döneminde otoriteyi sağlayan anne ve babadır. Çocuk için ergenlik dönemine gelinceye kadar her şeyin sorumlusu anne, babadır. Ancak ergenlik çağına gelindiğinde ebeveyn ile olan psikolojik bağlar gevşeyerek bu bağ artık daha çok gelişen grup ve toplum kimliğine doğru olmaktadır. Ergenlik dönemi ile birlikte de olumlu-olumsuz tüm duyguların hedefi aile değil, toplum, devlet ve liderdir. Yani bireyin bilinçdışındaki kötü olarak algıladığı ebeveyni ergenliğin başlamasıyla birlikte artık devlettir. Bununla ilgili bir örnek PKK terör örgüt lideri Abdullah Öcalan'ın çocukluk dönemi yaşamıdır:

Doğum tarihim tam olarak bilmiyorum. 1947/48 ya da 1949. Üçünden biri. (...) Ailemin en önemli özelliği, otoritesi son derece kırılmış bir anne ve babanın bulunmasıydı. Kendimi bildim bileli aile içinde kavgacıydık. Şiddetli huzursuzluk vardı ailede. (...) Köyden ilk ayrılışım aile içi kavgalar sonucu oldu. Ailede çok dayak yedim. Annem iki eliyle gırtlığımı sıkıyor, üç defa öylece kaldırır indirirdi. 'Tövbe de... 40 defa tövbe diyeceksin' diye sıkıştırırdı. Şunu yapmayacağım, bunu yapmayacağım diyerek tövbe ederdim. Tabi kurtulur kurtulmaz da dışarı fırlar ve evi taş yağmuruna tutardım.

Köyde dalga geçen bakışlar çok güçlüdür. Adam yerine koymamak, kesin olarak düşürmek isterler. Buna karşı çok ihtiyatlı olmak ve aşmak zorundasınız.

PKK terör örgüt lideri Abdullah Öcalan'ın bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere aile içerisinde kişisel güvenliğinin zarar görmesi ve tahrip edilmesi sonucunda birey bir çıkış noktası aramaktadır (Post, 1990: 28). Bu sebeple çocukluk döneminde aile içerisinde yaşadığı travmalar, düş kırıklıkları onu erişkin dönemde güvensiz biri haline getirmiştir. Mağdur edilmişlik psikolojisinde olan kişisel yaşamında pek çok bireysel travmaları bulunan PKK terör örgüt lideri Abdullah Öcalan paranoid, narsistik kişilik özelliklerini içinde bulunduğu toplumun travmaları ile bütünleştirerek Kürt kimliğinin ezilmişlik duygularına kendi duygularını da eklemiştir. Görüldüğü üzere terörist başı Abdullah Öcalan'ın saldırganlık dürtülerini ortaya çıkaran çocukluk döneminde yaşamış olduğu travmalar aile içerisindeki '*baba figürü*' eksikliği Türkiye Cumhuriyeti'ni kendi içerisindeki baba figürü ile özdeşleştirmesine sebep olmaktadır (Çevik, 2010: 89-90). Dolayısıyla çocuklukta ilkel davranış biçimleri yetişkinlikte içe dönük ve dışa dönük savunma mekanizmaları olarak kendisini göstermektedir. İçe dönük savunma mekanizmaları bireyleri, toplumları daha çok birbirine bağlar, etnik bağlılık söz konusu

olurken, dışa dönük savunma mekanizmalarında etnik çadırın korunması daha çok önem taşımaktadır. Bu yüzden uluslararası ortamda öldürücü ya da yıkıcı savunmaya dayanan eylemler kabul görmektedir. Bu kabul görme bilhassa etnik terörizmde destek görmektedir. Daha önceki konu başlıklarında da anlatıldığı üzere, Yunanistan'ın terör örgütü PKK'ya ve elebaşı Abdullah Öcalan'a vermiş olduğu önem ve sağlamış olduğu imkânlar açıktır. Yunanistan'ın Türkiye ile olan ilişkilerinde yaşamış olduğu düş kırıklığı onu savunma mekanizmalarına itmiştir. Söz konusu savunma mekanizmaları da psikolojik boyutlarının yanında siyasi, ekonomik ve tarihi pek çok boyuta etki etmektedir (Çevik, 2010: 93-94). Dışa dönük savunma mekanizmaları geliştiren Yunanistan'ın bu tavrı tıpkı bir çocuğun ailedeki otorite figürlerinden (anne-baba) birisi ile olan ilişkilerdeki eksikliğinin/düş kırıklığının yaşamının geri kalanında kurmaya çalıştığı ilişkilerde kendisini savunma mekanizmalarına ittiği gibi Osmanlı zamanından kalan yarım kalınlık/ bırakılmışlık inancı Türkiye ikamesinde Yunanistan'ı savunma mekanizmalarına itmektedir. Bu savunma mekanizmalarının psikoloji literatüründe yer alan semantik bellek kavramı ile daha açıklayıcı olabileceği düşünülmektedir. Semantik bellek, dünya ile ilgili bilgilerin depolandığı ve bu bilgileri kapsayan kavramlar ve düşünceler arasında soyut ilişkiler kuran bilginin kodlanıp saklandığı bellektir (Altunay, 2010: 5). İlhan, psikolojideki klasik koşullanma durumunda da kavramların birbirleriyle alakalı bir hal alarak, birbirlerini anımsatmasının bu bellek türünün bir işlevi olduğunu ifade etmektedir. Tıpkı Pavlov'un klasik koşullanma deneyindeki zil ve yemek ilişkisinin birbirleriyle alakalı hale getirilerek her zil çalışının köpek için yemeği anımsattığı deneyinde olduğu gibi bu iki kavram birbirini çağrıştırır hale gelmektedir (İlhan, 21 Temmuz 2011). Bahsedilen bu durum bugünün koşullarında uygulandığında da semantik belleklerimizde Yunanların '*öteki, düşman*' kimliği ile özdeşleştirildiği neticesine ulaşılmaktadır. Başka bir deyişle Türk-Yunan bağlamında Yunan vatandaşların hepsi düşman olarak görülmektedir. Öyle ki semantik işlem kelimeleri anlamlarına bağlamaktadır ve zaman içerisinde değişmeyerek sabit kalmaktadır. Örneğin iki ülke açısından da '*bayrak*' kelimesinin barındırdığı anlam değişmemekte, sabit kalmaktadır (Solso, Maclin ve Maclin, 2007: 267-268).

Sonuç olarak savunma mekanizmalarının psikolojik boyutlarından olan bütün bu zihinsel kavram dizinleri yaşanan olaylarda anlamsal çözümler yapmak için kullanılmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

POLİTİK PSİKOLOJİ BAĞLAMINDA TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

4.1. Megali İdea'ya Rağmen Barış İçinde Bir Arada Yaşama Stratejileri

Yunanistan'ın 1829 yılında Yunan devletini kurarak çıktığı tarih sahnesinden bugüne kadar Avrupa devletleri tarafından '*Doğu Sorunu*' olarak görüldüğü Türkleri Anadolu'dan atmak, boğazlara sahip olmak kısaca emellerine ulaşmak gayesi ile Yunanistan'ı kullandıkları; Yunanistan'ın ise Megali İdea'nın hedeflerine ulaşabilmek adına buna gönüllü olduğu görülmektedir. Tarih boyunca daima Megali İdea hedefleri doğrultusunda hareket eden Yunanistan Türkiye'nin zayıf hallerini kollayarak Megali İdea hedeflerine ulaşmıştır. Bugüne kadar Avrupa devletlerinin desteği sayesinde daima Doğu'ya doğru başka bir deyişle Türkiye aleyhine genişleyen Yunanistan'ın, Türklerin Balkan coğrafyasından çekilmesi sonrasında batı ya da kuzey yönünde genişlemesi olmamıştır. Bu da şu anlama gelmektedir ki Avrupa devletleri yalnızca Türkiye aleyhine genişleme halinde Yunanistan'a destek vermektedir (Kalelioğlu, 2008: 118-119). Böylelikle aktör sayılarının arttığı uluslararası toplumlarda yaşamın her alanında yaşanan yoğun ilişki ve çıkar etkileşimi ulus devletlerin gerek ikili gerekse de çok taraflı ilişkilerinde belirleyici olmaktadır. Kısa dönemli ve uzun dönemli çıkar beklentileri ulus devletleri kimi zaman dostluk ve iş birliğine sevk ederken kimi zaman da uzlaşmazlık ve çıkar çatışmalarına sürükleyebilmektedir. Türkiye ve Yunanistan arasında da pek çok anlaşmazlık bulunmasına rağmen son dönemlerde özellikle 1999 yılından itibaren '*depren diplomasisi*' ile birlikte halklar arasında başlayan yakınlaşma devletlerarasındaki ilişkilere de etki etmiş ve iş birliği ve diyalog sürecinin geliştirildiği yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemi sürdürebilmek de şüphesiz ki geçmişten geleceğe büyük bir dönüşüm sancısı çeken iki ülke için yoğun çaba ve zaman gerektirmektedir (Aksu, 18 Nisan 2018).

Barış söz konusu olabilir mi denilen iki ülke ilişkilerinde özellikle 1999 sonrası dönem dikkat çekmektedir. Bu dönem Hermann'ın dış politika değişiklikleri makalesindeki anlatımı ile dört değişim düzeyinden oluşmaktadır. Bunlar: Uyarlama değişiklikleri, program değişiklikleri, amaç değişiklikleri ve son olarak uluslararası ortam değişiklikleridir (Hermann, 1990: 5). Söz konusu bu değişimler de aslında Türk-Yunan ilişkilerinde 1990 sonrası dönemde iki ülke dış politikalarında gerçekleşmiş değişimlerdir. Bu değişikliklerden ilki olan uyarlama değişiklikleri ülkelerin amaç, öncelik ve politika araçlarında değişiklik yaratmayan küçük ya da büyük değişikliklerdir. 1988 sonrası değişiklikler de bu duruma örnek gösterilmektedir.

İkinci değişiklik olan program değişiklikleri de dış politika araç ve yöntemlerinde yapılan değişikliklerdir. Zira Yunanistan'ın AB adaylığı hususunda daima engellediği Türkiye'yi desteklemesi iki ülke arasındaki sorunların çözümü için AB'ye başvurulması bunun karşılığında da Türkiye'nin daha az kuvvet kullanma stratejisiyle güven artırmaya yönelik eylemler gerçekleştirmesi tarafların geleneksel politikalarında bir değişime gittiğini göstermektedir (Aksu, 2014: 69). Üçüncü değişiklik olan amaç değişiklikleri ile söz konusu sorun ve soruna yönelik amaç değişikliğe uğramaktadır. Yukarıdaki örnekte Yunanistan'ın AB adaylığı hususunda Türkiye'yi desteklemesi bu duruma örnek oluşturmaktadır. Dördüncü değişiklik ise uluslararası ortamda uyum değişiklikleridir. Aktörün Uluslararası ilişkilerinde gerçekleştirmesi gereken değişikliklerdir. Bu durumda da Türkiye'yi AB konusunda destekleyerek Türk-Yunan uyuşmazlığı kapsamında Türkiye karşıtı bir politika izlemekten vazgeçerek AB nezdinde diyalog yolunu tutan ülke olarak görünmek isteyen Yunanistan bu duruma örnektir (Hermann, 1990: 5).

Bu nokta da Yunanistan'ın Megali İdea'sına rağmen kalıcı Türk-Yunan barışı sağlanabilir mi? ya da sağlanabilmesi için Türkiye ne yapmalıdır, Yunanistan ne yapmalıdır? Durumundan yola çıkarak Türkiye ve Yunanistan olarak yapılması gerekenler ifade edilecek olursa;

- Atatürk'ün de belirttiği gibi öncelikle Yunanistan'ın Türkiye aleyhindeki hedeflerine rağmen Türkiye'nin Yunanistan'ı dostluğa, barışa zorlayabilecek kadar güçlü olması (Kalelioğlu, 2008: 120)
- İki ülke arasında yaşanan güven eksikliğinin giderilerek tarihi güvensizliğin bertaraf edilmesi ve sorunların ulusal dava olarak algılanmasından çıkarılması, bunun için de öncelikli olarak Volkan'ın belirttiği gibi Yeniden Yaslandırma Terapisinin gerçekleştirilmesi,
- Her iki ülke için de '*düşman*' imgesinin psikolojik analizinin yapılarak zihinsel temsillerde yer edinen '*düşman*' imgesinin yok edilmesi,
- Böylelikle düşman algısının kırılması ile birlikte ötekine karşı tutumların kuşaktan kuşağa aktarımının gerçekleştirilmesi,
- Tüm bunların gerçekleştirilmesinde de toplumları etkileyen, toplum kimliğinin oluşumunda ve şekillenmesinde etkili olan liderler büyük rol oynamaktadır. Zira liderler, geçmiş yaşantılarındaki travmaları abartılı bir şekilde toplumun küçük travmaları ile bütünleştirerek topluma önderlik etmektedirler. Çünkü bireysel olarak çocukluktan itibaren yaşanan travmaların birey için telafi edilebileceği savunucu kişilik

özelliği liderlerin pek çoğunda bulunan narsisistik kişilik özelliğidir. Bu sebeple liderlerin bireysel travmaları ile baş edebilmesi için toplumun travmalarını sahiplenmesi ve toplumu bu yaşantılar doğrultusunda aidiyet duygusu ile kenetlemesi gerekmektedir. Ancak kalıcı barışın sağlanabilmesi için liderlerin sıradan bir kaybı büyük travmatik bir kayıp boyutunda seçilmiş travmaya dönüştürmek ve mağduriyetleri canlı tutmak yerine tarihsel travmalar ve aşağılanmaları hatırlatmayarak olumsuz acı veren duyguların bastırılmaya çalışılması gerekmektedir.

- Böylelikle yıkmanın zor olduğu önyargılardan kurtuluş sayesinde Türk ve Yunan birbirlerini ‘düşman’ değil, ‘komşu’ olarak görmeye başlayacak ve kalıp yargılar toplumsal hafızalarda ‘Türkler misafirperverdir’ ‘Yunanlar sıcakkanlıdır’ gibi kalıp yargılara dönüşerek, her iki ülke açısından olumsuz önyargıları köklü bir şekilde değiştiremeye de böylesi bir değişim ikili ilişkileri ılımlı bir havaya sokacak, tarafların arasının yumuşamasını sağlayacaktır.
- Son olarak da iki ülke imaj tazelenmesine giderek imajların kısmen de olsa değişmesi için çaba sarf edilmiş olacaktır (Özsüer, 2012: 280)
- Ayrıca Yunanistan tarafından çelişkili bir söylemle dile getirilen ötekine karşı geliştirilen kin, nefret, kıskançlık ve tehdit algısının yok edilmesi,
- Yunanistan’ın güçlü ülkelerce düşman görüldüğü ve aleyhinde komplolar hazırlandığı ‘kardeşi olmayan millet’ paranoyasından kurtulması gerekmektedir (Eren, 2019: 81-82).

Böylelikle stres ve kriz dönemleri atlatılarak toplumlar, büyük gruplar geçmişin travma yükünden kurtularak kendilerini yeniden tanımlama ihtiyacı hissedeceklerdir. Yeniden tanımlanan geniş grup kimliği ile de tehdit olarak algılanan unsurlardan arınmış bir kimlik ortaya çıkacaktır (İlhan, 2013: 26). Dolayısıyla kolektif bellekte yer edinen ve canlı tutulan acı hatıralar iki ülke dış politikasına etki edemeyecektir. Ancak şuna dikkat çekmek gerekir ki bu ifade edilen unsurlar Türkler ve Yunanların toplumsal açıdan benzerlikleri paylaşan iki ülke olarak ortak festivaller, etkinlikler, projeler düzenleyebileceği ticaret yapabileceği realizmin öngörüsü ‘low politics’ (alçak politika) kapsamında gerçekleştirilebilir. Zira ‘high politics’ (yüksek politika) yani askeri, güvenlik konuları söz konusu olduğunda iki ülke arasındaki sistematik güvensizlik derhal kendini gösterecektir. Reçetesi olmayan bir sorun olan güven sorunu da bilinçaltı düzeyde gerçekleşmiş bir çıkmaz olarak devam etme eğilimi göstermektedir ki (Yılmaz, 2008a: 40) ilişkilerdeki bu güvenlik paradoksunun yaşanması da barış düzeyini olumsuz etkilemektedir. Bugün olduğu gibi gelecekteki ilişkilerde de bu ikilemin devam edeceği gözükmemektedir (Yorulmaz, 2014: 132).

Buraya kadar ifade edilen iki ülke için de önem arz eden kalıcı barış unsurları sonraki başlıklarda daha detaylı olarak anlatılmıştır.

4.2. Yeniden Yaslandırma Terapisi

Kavramsal olarak yas, bir kayıp sonrası bireylerde ya da toplumlarda ortaya çıkan etkisi uzun süren şiddetli acı olarak ifade edilmektedir (Gizir, 2006: 196). Başka bir deyişle de kayıp veya değişiklik sonrası ortaya çıkan mecburi bir insan tepkisidir (Freud, 1917: 237-258). Volkan'a göre de yas tutma, herhangi bir yitim ya da değişiklik karşısında verilmiş olunan psikolojik cevap ve iç dünya ile gerçek arasında sağlanabilen uyum ve uzlaşdır. Kısaca yas tutma kaybedilen bir 'şey' bir 'kişi' olabilmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki insanın yası yaşaması için yalnızca sevdiği birini kaybetmesi gerekmez. Zira yaşam sürdükçe hayatın her alanında farklı şekillerde kazanımlar ve de kayıplar oluşabilmektedir. Mezuniyet, taşınmak, şehir değiştirmek, boşanmak, göç halleri, savaş, deprem, sel, vb. doğal afetler, yıkım gibi hayatın birçok alanında yas yaşanabilmektedir (Volkan ve Zintl, 2010: 2). Örneğin evlilik çağı gelmiş bir kızın yaşadığı, büyüdüğü baba evinden ayrılması da sanki o döneme ait olan duygulardan ayrılıyormuşçasına bir duygu haline girmesi de yas oluşturabilmektedir. Öyle ki yas tutabilmek değişikliğin kabul edilmesi iken, yas tutamamak da değişikliğin yadsınması anlamına gelmektedir (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 67).

Psikolojik açıdan yas sürecini başlatan ise önemli bir insan veya nesnenin kaybıdır (Freud, 1917: 237-258). Bu süreç kaybın 'geleceksiz'⁴⁸ (Çevik Ersaydı ve İlhan, 2012: 116) hale getirilmesi ve neticelerinin içselleştirildiği, hayatı sürdürme gücünün tekrardan kazanıldığı bir süreç olarak ifade edilebilir (Maraş, 2014: 43). Bu yüzden Freud bu süreci bir 'iş' olarak değerlendirmektedir. Zira yas iyi bir sonla tamamlandığında ya da tamamlanmadığında nesiller boyunca bireysel ya da toplumsal alanda etkisini sürdürmektedir (İlhan, 2013: 27). Eğer çözümlenemeyen yas durumu söz konusu ise bireyler ya da toplumlar yas süreci ile baş etme de pek çok sorun ile karşı karşıya kalabilmektedir (Gizir, 2006: 195). Bireyler de yalnızca kendileri için önem arz eden insanların değil, aynı şekilde ülkelerinin, topraklarının değişmesinden ya da kaybından dolayı da yas tutabilmektedirler. Aynı zamanda büyük gruplar da tıpkı bireyler gibi tüm toplumu alakadar eden bir travmadan dolayı yas sürecine girebilmektedir (İlhan, 2013: 29). Bu nokta da Türkiye ve Yunanistan açısından her iki toplumunda bellekte yer edinen travmatik anıları yasin sağlıklı tutulamamasından dolayı yeni bir geleceğe engel oluşturmaktadır. Zira yaşanamayan yas süreci gerek Türkleri gerekse de

⁴⁸ "Geleceksiz kayıp" ifadesi Tahka Veikko (1984) tarafından ortaya atılmıştır.

Yunanları kendi içlerinde ve dahi toplumsal idealleri açısından Türk-Yunan ilişkileri hususunda derinden etkilemektedir. Bu sebeple yaşanamayan toplumsal yas kronik bir hal alarak iki ülke ilişkilerinde travmatik süreci başlatan belirleyici olmaktadır (Çevik-Ersaydı ve İlhan, 2012: 114). Bu noktada örnek vermek gerekirse Türk-Yunan karşılaşması olan bir şampiyonlar ligi futbol maçında Türk tarafından 14 numaralı oyuncunun 53 numaralı oyuncu ile yer değiştirmesi ve değişiklik esnasında da ışıklı panoda '1453' sayısının ortaya çıkması ve teknik direktörün isminin de 'Fatih' olması sebebiyle Yunanistan tarafından 'fetih mesajı' olarak algılanmıştır. Oyunculardan Sneijder ve Amrabat'ın kendi seçmiş olduğu formaların rakamlarının bir araya gelmesi Yunanistan için Türk propagandası olarak algılanmıştır⁴⁹ (Habername, 21 Mart 2013). Bu durum Konstantinopolis'in düşüşünün Yunan hafızalarında hala canlı tutulduğunu göstermektedir. Öyle ki 'daimî yas' olarak ifade edilen bu durumda kayıptan uzun zaman geçmesine rağmen hala kayıp imgesi aktif halde tutulmaktadır. Örnekte de görüldüğü üzere 14 ve 53 rakamlarının bile yan yana kullanılması Yunanlar için geçmiş travmalarını yeniden yaşamalarına neden olabilmektedir (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 53-54). Bu kapsamda da İstanbul'un Yunanların deyimi ile Konstantinopolis'in kaybı düşünüldüğünde sonsuz bir yas sürecine giren Yunanlar Konstantinopolis'in geri kazanılacağına dair hayallerinden vazgeçmeyi istememektedirler. Bu sebeple yas sürecini diri tutan sindirilememiş nefret ya da bitirilememiş öfke Yunanlara tarihteki uzun bekleyişleri için güç kaynağı olmaktadır (Ergil, 2010: 118). Böylelikle nefret, üzüntü, keder gibi durumlara sebep olan anksiyete ve bunun sonucunda oluşan savunmalar hep canlı kalacak ve kuşaktan kuşağa geçerek zamanla efsaneleşecektir. Ayrıca kuşaktan kuşağa geçerken söz konusu travmalar işlevini değiştirebilmekte hatta yeni travmalar ile bir araya gelerek yeni anlamlar kazanabilmektedir (Çevik, 2010: 57). Tıpkı Malazgirt yenilgisiyle ortaya çıkan, İstanbul'un fethi ile devam eden kayıpların İstiklal Savaşı'yla yeniden canlanması ve 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'yla da şiddetlenerek artması gibi. Oysa 1071 Malazgirt'le ortaya çıkan yenilgi travmasında yas süreci tamamlanabilmiş olsaydı her travmada ya da yenilgide seçilmiş travma yeniden canlanmayacaktı. Benzer şekilde İstanbul'un Türkler tarafından ele geçirilmesi yalnızca Yunanlar için değil aynı psikolojik duyguyu paylaşan Hristiyanlar için de bilhassa da İstanbul'a sahip olmayı hayal eden Ruslar için de travma sebebi olmuştur. Bu sebepten nasıl ki Müslümanlar için kutsal Mekke ve Medine'nin Hristiyan dünyasının eline geçmesi büyük üzüntüye sebep olabilecekse Ortodoks Hristiyanlık için de merkez olabilecek İstanbul'un Müslümanların eline geçmiş olması kıskançlık ve kedere sebep olmuştur. Öyle ki ileride bir

⁴⁹Bknz. Görsel ektedir.

gün İstanbul'un yeniden ele geçirilebileceği arzusu ve hayali yaşanan travmanın kehanetle hafifletilmeye çalışıldığını göstermektedir (Çevik, 2010: 20-21). Bu sebeple yas tutan birey ya da toplumun bitmeyen yasını yeniden tutmasını sağlamak maksadıyla yeniden yaslandırma yapılabilmektedir. Yeniden yaslandırma yapılabilmesi için de birey ya da toplumun yaslandırmayı zihinsel temsillerinde kabul ediyor olması gerekmektedir (Volkan ve Zintl, 2010). Aslında milletlerin veya devletlerin karşılıklı ilişkilerinde yaşanan sorunlar neticesinde birbirlerine yaşattıkları travmatik olayların tamamıyla ortadan kaldırılması psikolojik manada pek mümkün görünmemektedir. Ancak bu hususta liderlerin tavırları büyük önem arz etmektedir. Zira liderler gerek toplumun gerekse de devletlerin travmatik durumunu değiştirebilecek başka bir deyişle yaşanan olayların psikolojik etkisinden çıkartabilecek kişilerdir (Özer, 2020: 82-83). Aynı zamanda toplumun temel yapıtaşı olarak ailelerin de tavırları önemli rol oynamaktadır. Zira travmatik sendromların temel özellikleri ortak olduğundan iyileşme sürecinde de ortak bir yol izlenmektedir. Gerek bireylerin, ailelerin gerekse de liderlerin etkin rol oynayamadığı toplumlarda travma hikayesi canlı kalmakta bu da travmatik olaylar soncunda ortaya çıkan çözülmemiş yasin yaşamı olumsuz yönde etkilemesine sebep olmaktadır (Volkan ve Zintl, 2010). Toplum üzerinde ağır bir yük oluşturan travmatik olayların elbette ki hiç yaşanmamış sayılması mümkün değildir ancak yaşanan travmanın yasinin tutularak katmerleşmesinin önlenmesi ve değişikliğin kabul edilerek bellekte yer edinen travmatik anıların gerek kültürel gerekse de sosyal olarak kuşaktan kuşağa aktarımının önüne geçilmesi pekâlâ mümkündür.

4.3. “Düşman” İmgesinin Psikolojik Analizi

Sezgisel olarak bizden farklı olanın düşmanlarımız olduğunu bize kötü davranan herkesin yabancı, düşman olduğunu düşünür ve söyleriz. O halde düşman sonradan yaratılan bir olgu mu yoksa içimizde onu yaratan biz miyiz? Öyleyse ilk olarak düşman ve yabancı imgesinin nasıl oluştuğuna bakmak gerekmektedir. Gelişimsel olarak bakıldığında yabancı korkusu bebeklikte ilk olarak altı ile sekizinci aylar arasında ortaya çıkmaktadır. Çocuk yüz yüze geldiği kişinin annesi olup olmadığını anladığı andan itibaren farklı bir duygu içerisine girmektedir (Moses, 2010: 99). Gelişimde ortaya çıkan bu yabancı imgesi aslında insanın deneyimlemiş olduğu ilk önyargıdır. Bu da insan yaşamındaki ‘öteki’ni reddetmenin ilk duysal kanıtıdır. Yabancı imgesinin varlığı/korkusu bebeğin kendine özgü bağlantı nesnesini (anne) seçmesini sağlarken aynı zamanda ayrılma-bireyleşme aşamasına önemli bir adım attığını da göstermektedir. Anneden ayrılma ve yabancı korkusunun sağlıklı bir şekilde çözümlenebilmesi çocuğun kendi bireysel kimliğini geliştirmesine yardımcı olmaktadır. Ancak bu korkunun

çözümlemediği durumlarda ortaya çıkan kimlik karmaşası erişkin dönemde yabancı kimliklere katlanamama ve nefrete dönüşen '*xenophobia*'⁵⁰ (Dağ, 2009: 476) ya sebep olabilmektedir (İlhan ve Çevik, 2003: 56-57).

İki veya üç yaşında ise zıt duyguları keşfetmeye başlayarak sevgi ve nefret, yabancı ve tanıdık gibi zıt duyguları ayırt etmeyi öğrenmektedir. Ancak zamanla nefretin baskı altına alınması gerektiğini de öğrenerek nefrete dair duygularını her zaman ortaya çıkarmamaktadırlar. Yetişkinler için de söz konusu olan bu durum karşısında nefret ve düşmanlık hayatın içinde yer alan parçalardır. Freud'a göre her iki insan arasında mevcut olan ebeveynlik, arkadaşlık, akrabalık ve çocuklar arasında kurulan duygusal yakınlık ilişkisi gibi ilişkiler nefret ve düşmanlık kıvılcımlarını da barındırmaktadır. Ancak bu kıvılcım duyguların baskı altına alınmasından dolayı ortaya çıkmamaktadır. Söz konusu bu duygular etkileşimde olunan insanlardan ebeveynler, çocuklar, kardeşler, aileler, komşular arasında olduğu gibi kimi zaman da bir toplum içindeki farklı alt gruplara, ülkelere ya da milletlere karşı da olabilmektedir. Özellikle ülkeler arasında oluşan düşmanlık duygularının gerek komşu ülkelerde gerekse de birbirleriyle savaşmış olan milletler arasında ortaya çıktığı dikkat çekmektedir. İki toplum arasında ortaya çıkan düşmanlık karşısında her grubun üyeleri diğer gruba yönelik bütün kötü özelliklerini sergiler duruma gelmektedir. Böylece düşman ile alakalı pek çok olumsuz imge ortaya çıkmakta ve daha önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere düşman gruplar birbirinin aynası olarak birbirini yansıtmaktadır. Başka bir deyişle her iki taraf da aynı yöntemi kullanarak olumlu yanlarını kendine atfederek olumsuz yanlarını düşmana atfetmektedir (Moses, 2010: 99-104). Bu sebeple de düşman algılaması çatışmaların yinelenmesinin esas paradigması olmaktadır. Ne var ki dost-düşman ayrımı da tarihsel süreçte dil, söylem esaslı anlatılar ve sembollerle daimî kılınmaktadır. Bu durumda Konstrüktivist teorinin de tanımladığı gibi kendilerini sosyal varlıklar olarak ifade eden aktörler çevreyle etkileşimleri neticesinde kimliklerini aynı zamanda da çıkarlarını belirlemektedirler. Kimliklerini ve çıkarlarını belirlemenin de yanında aktörler bu sosyal dünya içerisinde yaşarken kendi eylemleri ile bu dünyayı da inşa etmektedirler (Karacasulu, 2014: 114). Böylece inşa ettikleri dünyada düşman nefret edilecek bir nesneye dönüştürülmekte ve kimi zaman zayıflığı temsil eden bir kuşa kimi zaman da hainliği temsil eden yılana benzetilmektedir (Çevik-Ersaydı, 2012a: 76). Böylece '*xenophobia*' denilen nefretle anılan bir düşmanlık ortaya çıkmaktadır. Tıpkı Hitler'in Yahudi düşmanlığı gibi Türkler'in ve Yunanlar'ın tarihten gelen düşmanlıkları da iki ülke ilişkilerini siyasi, tarihi, ekonomik, kültürel ve dini olarak

⁵⁰ Kökeni Latince olan bu kavram yabancı düşmanlığı olarak ifade edilmektedir.

etkilemektedir (Yılmaz, 2008b: 15). Örneğin; Kıbrıs sorunu bağlamında ortaya çıkan düşmanlık olgusu her iki etnik grubun 'öteki'yi yani 'dış grubu' kendi toplumsal benliğini hayatta tutabilmek maksadıyla düşman olarak algılamasından kaynaklanmaktadır (Volkan, 2008: xii). Böylesi düşmanlık da uluslararası entegrasyonu temelden sarsmaktadır. Fakat buna rağmen devletlerin iç ve dış politikaları kapsamında söz konusu düşmanlık doğal karşılanmaktadır (Araz, 2019: 20-21).

Düşman imgesine dair söylemlerin psikolojik açıdan analizi Türkleri ve Yunanları ayıran farklılıkların barışçıl bir şekilde çözümlenebilmesini kolaylaştırabilir (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 12). Öyle ki toplumlar kin ve düşmanlık duygularını bir kenara atarak ilişkilerini dayanabilir kılabilirler. Ancak bilinçaltında gerçekleşen böylesi duyguların uzun sürmesi çatışan komşuların dengesini bozarak değişimin gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır. Karşılıklı düşmanlık beslemiş iki ülke olan Türkiye ve Yunanistan Erikson'ın ifade ettiği 'etnomerkezci' ülkelerdir. 'Görünürde birlikteliği meydana getiren insan toplulukları' kendilerinin ötekinden daha üstün olduğu anlayışı ile 'yegâne tür' olduklarına inanmaktadırlar (Moses, 2010: 101-103). Kendi ülkelerinin üstün olduğu düşüncesiyle de bu durumu tek yönlü olarak gelecek kuşaklara aktarmaktadırlar. Kendi ulusunu yüceltirken, diğer ulusu düşük gösterme duygusu da Türk-Yunan ilişkilerinde yanlış algıyı doğurmakta bu da ilişkiler açısından psikolojik alt yapıyı oluşturmaktadır (Aksu, 2001: 233).

Öteki'nin tasviri öğrenci dünyasındaki dost ve düşman algısının oluşmasında da belirleyici etkindir. Bu kapsamda 4-5 yaşlarında bir çocuk için negatif önyargı içeren bir öteki anlayışı oluşmamışken, yetişkinlerde bu durum kimliği belirleyen dersler ve ders kitapları üzerinden öteki sınırının bağlamının değişiminde söz konusu olmuştur. Öteki'nin devamlılığında bir araç olan ders kitapları zamanla toplum ideolojisi haline gelmiştir (Akbaş, 2019: 319).

Psikolojik alt yapıyı irdeleyebilmek adına Sosyal Bilgiler Öğretmenliği 3. Sınıf öğrencilerinin dost ve düşman ülke algısının oluşup oluşmadığı ve eğer böyle bir algı oluşmuşsa dostluk ve düşmanlık algılarının nedenlerinin neler olduğunun belirlenmesi amacıyla Zonguldak Bülent Ecevit üniversitesinde 33 öğrenci üzerinde bir araştırma yapılmış ve bu araştırmada her öğrenciden kendi ülkelerine dost ve düşman ülke olarak gördükleri üç ülkeyi ve nedenlerini sırasıyla yazmaları istenmiştir. Toplamda ortaya çıkan 99 söylemde ilk üç sırayı İsrail, ABD ve Yunanistan almıştır.

Tablo 4.1. Sosyal Bilgiler Öğretmenliği 3. Sınıf Öğrencilerinin Düşman Ülke Algıları

Ülkeler	I. Sırada	II. Sırada	III. Sırada	Toplam
İsrail	9	7	9	25
ABD	7	3	5	15
Yunanistan	6	4	3	13
Ermenistan	4	5	3	12
Rusya	3	2	3	8
Suriye	2	3	2	7
Fransa	2	3	1	6
İran	0	2	3	5
Çin	0	2	1	3
Mısır	0	1	1	2
Güney Kıbrıs	0	1	1	2
Irak	0	0	1	1
TOPLAM	33	33	33	99

Tablo 4.1’de de görüldüğü üzere Türkiye’ye düşman ülke sıralamasında ilk sırada İsrail gösterilmiş, araştırmaya katılan 33 öğrenciden 25’i düşman ülke sıralamasında ilk üç sırayı İsrail’e ayırmıştır. Sonrasında 2. ve 3. sırada düşman ülke sıralamasında ABD ve Yunanistan yer almıştır. Yunanistan’ın düşmanlık sıralamasında 3. Sırada yer alması da Türkiye ile yaşamış olduğu kara ve denizden kaynaklı sorunlar olan kıta sahanlığı, fir hattı, adalar sorunu ve Türkiye topraklarında gözlerinin olması gibi geçmişte yaşanan sorunlar düşmanlık nedenleri arasında sayılmıştır. Düşmanlık nedenlerine bakıldığında üç temel faktör dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki güncel konularda yaşanan sorunlar sebebi ile gelişen düşmanlık algısı, ikincisi tarihten gelen etkenler yani Yunanistan’ın Osmanlı Devleti ile yaşadığı olumsuz ilişkiler, üçüncüsü ise Müslüman ve Hristiyan olmaktan kaynaklanan dini etkenlerdir (Kaya ve Topçu, 2017: 48-56).

Her ne kadar Müslüman ve Hristiyan olmaktan kaynaklanan sorunlar karşılıklı gibi görünse de yüce İslam kültüründe diğer kitaplı (semavi) olan dinler hoşgörü içerisinde karşılanıyordu ve Selçuklu döneminde Küçük Asya’daki yaşamda Türklerle Türk olmayanlar bir arada yaşamakta iken, Müslümanlarla gayrimüslimler arasında da bir ilişki söz konusuydu. Oysa Hristiyanlık âlemi için Müslümanlar önyargı duygusu ile benimsenilmemiş düşmanlar tasviriyle Avrupa’nın ‘ötekileri’ olarak görülmüştür. Buraya kadar anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere iki ülke ilişkileri söz konusu olduğunda hem tarihi, kültürel, sosyal hem de dini unsurlar etkili olmuş ve bu durum iki ülke arasında her daim tehdit/düşman algısını oluşturmuştur (Baloğlu, 2016: ii).

4.4. Karşılıklı Kabullenme

Farklılıklardan düşmanlık ya da anlaşmazlık değil de uzlaşma oluşturmanın ilk adımı kabullenmektir. Başka bir deyişle kaçınmanın alternatifidir. Öyle ki düşünceleri ve duyguları yok etmenin mümkün olmadığı gerçeğinde bastırma veya reddetme çatışma ortamını oluşturmaktadır. Dolayısıyla birey ya da grubun kendi hedef ve çıkarlarının ötekini hedef ve çıkarları ile çakışması halinde çatışma ortamı doğmaktadır. Bu durum ise tarafların çıkar, algı, davranış unsurlarından dolayı ortaya çıkmakta, söz konusu bu unsurların değişikliğe uğratılarak çatışma halinde olan taraflar arasında barışçıl ilişkiler kurulabilmesi karşılıklı kabullenme sürecinin başlatılması ile mümkün olmaktadır (Bar-Tal, 2000: 352).

Türkler ve Yunanların da '*birlikteliklerinden*' miras olarak kalmış birtakım ortak özellikleri bulunmaktadır. Algıların ve davranışların oluşturduğu bu benzerlikler gerek yiyecek, müzik, folklor gerekse de geleneksel mimari ve dillerindeki bazı ortak sözcüklerdir. Söz konusu bu benzerlikler ulusal kimlik oluşturmak için yeterli olmasa da Türkler ve Yunanların psikolojik durumlarını ortaya koymak için yeterli sayılmaktadır. Benzer özelliklerinin yanında dinleri ve dilleri gibi zıt özelliklerinin bulunması iki ülkenin ilişkilerini karmaşaya sokmuş ve şaşırtmıştır. Bu farklılıklarının dışında iki ülke içinde geçmiş kayıplarının kabullenilmemiş olması ve incinmişliklerin aşılamamış olması ve bu konuda gösterdikleri bir direnç söz konusudur. Kayıpların kabullenilmesi durumu ise Yunanlar için bağımsızlık elde ederek edindiği modern kimlikten farklı bir kimliği kabullenmek anlamı taşıyacaktı. Şunu da belirtmek gerekir ki Yunanların kimliğini oluşturan kurban edilmişlik ve haklılık duyguları yalnızca Türkiye ile sınırlı değildir. Türkiye'nin türevleri olan Yunanistan'ın diğer Balkan komşuları, Makedonya, Arnavutluk gibi ülkeler için de geçerlidir. Bu sebeple de Türkler ve Yunanlar bilhassa da Yunanlar tarihsel kayıpları için kabullenme direncini göstermedikleri sürece, oluşacak yeni tarihsel gerçekliklere ayak uyduramayacaklardır. Bu yüzden tarihe dayalı sorumlulukların üstlenilmesi kabullenişini doğuracaktır. Söz konusu bu kabullenişten sonra da eşduyumluluk ortaya çıkacak ve geçmiş kimliklerinde '*birliktelik*' söz konusu olan Yunanistan için Türkiye saplantısı bilinçdışı edilmiş olacaktır (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 237-242). Başka bir deyişle diğeri ile alakalı psikolojik eğilimde değişiklik gerçekleşmiş olacaktır. Bu psikolojik eğilimi sürdürme niyetinde olan grupların yapması gereken ise uzun dönemli çatışmalarda yalnızca kendi durumuna odaklanan gruplarda ulusal anı uzlaşması sağlanarak iki tarafın da diğer tarafın anılarını önemsemesi ve meşru olarak kabul etmesi gerekmektedir. Zira ulusal anılar ötekini etnik kimliğini oluşturan zaferler ya da travmaları temsil etmektedir. Bu sebeple de karşılıklı kabullenme aşamasının önündeki en büyük engel olarak görülmektedir (Auerbach, 2009: 291-318). Bu engelin kaldırılması ekseninde de ilişkilerde gelinecek nokta Türkiye ve

Yunanistan arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerin iyileştirilmesi olacaktır. İyileşme ile birlikte bütün toplumu kapsayan bir kabullenme sürecini başarılı bir şekilde sonuçlandırabilmek için ulusların eğitim sisteminin ve medyanın aracılığıyla tarihin ortak yönlerinin kabulü, olumsuz önyargı ve algılardan kurtularak diyalog yolu açılmış olacaktır (Tutaş, 2012: 99-100).

4.5. Ötekiye Karşı Tutumların Kuşaktan Kuşağa Aktarımı

Daha önceki bölümlerde kuşaktan kuşağa aktarılan söylemlerden bahsedilmiştir. Bu başlık altında ise gerek birey kimliğinin gelişiminde gerekse de grup kimliğinin şekillenmesinde etkili olan olumsuz önyargılı tutumların, travmaların bilinçli ya da bilinçdışı olarak nasıl kuşaktan kuşağa aktarıldığı ifade edilmiş ve zamanla sonraki nesiller için nasıl bir algıya dönüştüğü üzerinde durulmuştur. Kuşak kavramı esas olarak bir nesil ile öteki nesil arasında geçen zaman dilimi olarak kullanılmaktadır (Lotfi vd., 2013:94). Kuşaktan kuşağa aktarım ise bu zaman dilimi içerisinde yaşanan olayların birtakım nesnel nitelikleri ile bu olayı yaşayan travma mağdurlarının öznel deneyimlerinin çeşitli şekillerde bireyden bireye aktarılması olarak ifade edilmektedir. Carl Gustav Jung bireylerin yaşadığı bu travmayı kolektif bilinçdışı olarak tanımlamıştır. Örneğin İkinci Dünya Savaşı devam ederken Yahudi toplulukların bireysel anlamda zarar görmesi ve bu zararın etkilerinin sonraki nesillerde de görülmesi travmanın kuşaktan kuşağa aktarımını ifade etmekte, '*tarih tekerrürden ibarettir*' söylemini tekrar edenlerin olaylar değil, çözülmemiş tüm sorunlar, travmalar olduğunu ortaya koymaktadır. Zira alt soylara, sonraki nesillere, torunlara devredilen travmalar kendini tekrar eden bir döngüye dönüşmektedir (Özgür, 2019: 2-11). Söz konusu kuşaktan kuşağa aktarım öteki grup tarafından mağdur edilmiş geniş grubun üyelerinin bunları çocukları ve torunlarına aktarımı ile alakalıdır. İlk kez Londra bombardımanı ile çalışılmış olan bu kavram bombardıman sırasında kaygılı olan annelerin çocuklarının da kaygılı olduğu ancak sakin bir tavır sergileyen annelerin çocuklarının da sakin kaldığı gözlenmiştir. Bu olay anne ile çocuk arasında duyguların aktarıldığını göstermektedir (İlhan ve Çevik, 2003: 62).

Kellermann travmanın kendisinden sonraki kuşaklara aktarımına yönelik farklı modeller ortaya koymuştur. Bunlar; Travmanın Aktarımında Psikodinamik ve İlişkisel Model, Travmanın Aktarımında Sosyokültürel Model, Travmanın Aktarımında İletişim ve Aile Sistemleri Modeli ve Travmanın Aktarımında Genetik ve Biyolojik Modeller olmak üzere dört modelden oluşmaktadır. İlk olarak travmanın aktarımında psikodinamik ve ilişkisel modelde yer değiştirmiş duygular kişilerarası ilişkiler aracılığıyla aktarılmaktadır. Bir diğer model olan travmanın aktarımında sosyokültürel modelde temel faktör ebeveynlik ve rol modeller

üzerinden travma aktarımı sosyalleşme ile sağlanmaktadır. Öyle ki travmanın aktarımında bireyler yaşadıkları bütün deneyim, endişe, korku, savunma gibi tutumları sosyal öğrenme ile ikinci kuşaktaki bireylere aktarmaktadırlar. Örneğin çocuklar hayata dair pek çok durumu anne ve babayı rol model alarak öğrenirler. Bu sebeple travmaya maruz kalan ebeveynler tarafından yetiştirilen bireylerin olumsuz etki görmesi ve yanlış davranışlar sergilemesi olasıdır. Üçüncü olarak travmanın aktarımında iletişim ve aile sistemleri modelinde temel faktör iç içe geçmez. Öyle ki böylesi durumda travmanın aktarımında etkili olan da iletişimdir. Örneğin aileler açısından değerlendirildiğinde açık ve kapalı sistem aileler olarak farklı sistemlere sahip ailelerin çocuklarına sergiledikleri tutumlar da farklılık göstermektedir. Kapalı sistem aile yapısında ebeveynler yalnızca çocukların mutluluğu için yaşar ve kendilerini çocuklarına adayan bir sistem içerisinde yer alırlar. Böylesi bir aile ortamında yetişen çocuklar ilerleyen süreçlerde aileyi koruma içgüdüğü ile hareket ederek aileden ayrılma-bireyselleşme sürecinde sorunlar yaşamaktadırlar. Bu durum da yaşanan travmaların aktarımında aile sisteminin büyük önem taşıdığını göstermektedir. Son olarak da travmanın aktarımında etkili olan genetik ve biyolojik modellerde travma aktarımı genetik yollarla sonraki kuşaklara aktarılmaktadır. Tıpkı bir hastalık gibi ebeveynlerin yaşadıkları travmalar genetik olarak çocuklarına aktarılmaktadır (Özgür, 2019: 11-12). Bu yüzden bireylerin kimlik bütünlüğünü tehdit eden öfke, çaresizlik, tedirginlik gibi duygular bilinçli ya da bilinçdışı olarak kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Böylelikle bireysel öykü etmeni ile yeni kuşağa geçen duygular yeni kuşağın kimliğinin bir parçası haline gelmektedir. Bir önceki kuşaktan aktarılarak gelen bu duygular gerek travmaları tersine çevirmek, kayıpları yeniden kazanmak gerekse de edilgen olanı etkene dönüştürme uğraşları ile zamanla bireyin dünya algısına, iş, eş, meslek ve siyasi algılarına etki etmektedir (İlhan ve Çevik, 2003: 62).

Hayatı boyunca pek çok etki kaynağı ile karşı karşıya kalan bireyin hayatında kuşaktan kuşağa aktarım homojen bir olgu değildir. Bu sebeple aile ortamı kuşaklararası geçişi koşullandıran ilk etken olarak başlar ancak sosyal kodlarla (okul, iş, arkadaş, çevre gibi) gelişir. Dolayısıyla bir kuşaktan diğerine geçiş pek çok ekonomik, sembolik, psikolojik, sosyokültürel, pedagojik gibi farklılıkları bütün çıplaklığıyla ortaya koymakta ve böylece değişen toplumun konjonktürünü belirlemektedir. Öyleyse kuşaklararası değişimin ve sürekliliğin birbirini izlemesi mümkün müdür? sorunsalı ortaya çıkmakta (Lahaye vd., 2011: 9-10) ve böylesi bir durum ise toplumun yarattığı efsaneler, masallar, hikâyeler yoluyla mümkün olabilmektedir. Zira bir toplumun davranışları, deneyimleri, alışkanlıkları gerek sosyal gerekse de kültürel yaşamdaki tavır ve davranışları, normatif değerleri sonraki kuşaklara aktarılmaktadır (Nar, 2014: 65). Zaten kuşaklar arası aktarımı başlatan ve toplumun en küçük yapı taşı olan aile

sisteminin işleyişi de bu şekildedir. Neslin devamı, tarihsel ve toplumsal bilincin aşılması, sosyal, kültürel dini ve de etik değerlerin sonraki nesile aktarılması aile sisteminin temel işlevleri arasında yer almaktadır. Bugün aile yapısı da birtakım sorunlarla karşılaşabilmekte ve kuşaklararası farklılık gözlenmektedir (Müftüler, 2019: 102). Dolayısıyla kuşaklararası değişim de çatışmayı beraberinde getirmektedir ve kuşaklarındaki bu çatışma insani bir ilişki şeklindedir. Zaten tamamen uyum halinde olan topluluklar da pek mümkün değildir. Aksine ortak çıkarlar söz konusu olabildiği gibi farklı çıkarlar da söz konusu olabilmektedir. Öyle ki bir bakımdan bir arada bulunan insanlar başka bir yönde ayrışmaları, birbirlerine karşı olmaları da olasıdır (Wallace ve Wolf, 2004: 91). Çünkü toplumsal normlar ve değerler kuşaklararasıda ya da aynı kuşak içerisinde de farklılık gösterebilmektedir. Nitekim toplumda herkesin aynı görüş doğrultusunda tavır sergilemesi de beklenemez (Müftüler, 2019: 104-106). Zira genç kuşak değerleri yaşlı kuşak değerlerinden farklılaşmaktadır (Korkmaz, 2013: 66). Modernleşme sürecinin de bu duruma eklenmesiyle bir sonraki kuşak için algı ve beklentiler değişmekte oluşan yeni kuşakta değişim potansiyeli ve yeni bakış açısı belirgin hale gelmektedir (Müftüler, 2019: 110-112).

Zaman geçtikçe görülmektedir ki artık her yeni nesil kendisinden önceki nesile kıyasla daha gelişmiş bir toleransla ve esneklik anlayışı ile hareket etmektedir (Çevik, 2010: 38). Artık yeni neslin büyük bir bölümü için de geçmiş yaşantılar zihinlerde flu bir fotoğraf karesi olarak canlanmaktadır.

4.6. Lider ve Lider Psikolojisi

Liderlik kavramının, literatürde farklı disiplinler kapsamında ve her disiplinin kendi liderlik olgusu bağlamında ele alındığı görülmektedir. Geçmişten günümüze kadar kapsamı ve anlamı bakımından değişiklik gösteren bu kavram insanlık tarihinin başlangıcından itibaren insan toplulukları açısından büyük bir öneme sahiptir. Öyle ki liderlik, bir kimsenin başkalarının faaliyetlerini etkilemesi onları yönlendirmesi aynı zamanda da lider ile toplum arasındaki etkileşim süreci olarak ifade edilmektedir (Aslan ve Güzel, 2016: 1330). Bu etkileşim süreci de lider ve takipçileri arasında karşılıklı amaçlara ulaşabilmek için ikna etme, güç kullanma ve itaat gibi kavramları barındırmaktadır (Bakan ve Büyükbeşe, 2010: 74). Bunun için de liderlik büyük bir güç gerektirmektedir (Kılıç-Özkaynar, 2017: 10). Öyle ki toplumların gözünde toplumu yöneten liderler ailedeki ebeveynler gibi o toplumu büyük grup psikolojisi ile etkilemektedirler. Bu sebeple liderlerin dünya görüşleri, sosyal ilişki düzeyi, inanışları hatta kişisel travmalarından toplumlar etkilenmektedir (Çevik, 2010: 38-39).

Travmatize olmuş toplumların geçmiş kayıplarını hatırlatan ve yas sürecine etki eden etmenlerden birisi de liderlerdir. Liderler gerek mağdur toplumların mağduriyetlerini yeniden hatırlatarak kurbanlaştırmayı oynamaya gerekse de mağduriyetleri tersine çevirmeye çalışarak birtakım söylem, sembol gibi unsurları kullanarak bireyleri, toplumları geçmişin nostaljisinden kurtarmaya çalışmakta (Akhtar, 1996: 723-753) ya da geçmişin izlerinin geleceğe taşınmasında etkin olmaktadır (Kılıç-Özkaynar, 2017: 12). Bu doğrultuda da toplumları harekete geçirmek istediklerinde toplumlar için duygusal güçlendirici olan kültürel sembolleri, bayrak, müzik, dil, yemek gibi unsurları kullanarak aidiyet duygusuna aynı zamanda da mağduriyet duygusuna vurgu yaparak pozitif ve negatif duyguları da harekete geçirerek toplumlara etki etmektedirler. Böylesi güçlü psikolojik etkileşim ağında da liderlerin halkları ile olan ilişkileri büyük önem kazanmaktadır (Çevik, 2010: 66-67). Bunu ifade edebilmek için üzerinizdeki iki kat giysiyi düşünün. Sadece bireye ait olan ilk kattaki '*çamaşır*' birey için onun kendi kimliğidir. İkinci kat giysi ise etnik kat olarak ifade edilebilecek olan bireyin grup kimliğini oluşturan efsaneler, söylemler, yiyecekler, bayraklar, şarkılar, danslar gibi duygusal güçlendiricilerdir. Her iki kat da liderler tarafından hem birey kimliğini hem de grup kimliğini harekete geçirmek için kullanılmaktadır (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 25-26). Böylelikle liderler toplumun bütünlüğünü güçlendirmek istediklerinde de böylesi kültürel yükselticileri kullanarak tarihi düşmanlıkları yeniden hatırlatarak harekete geçirmektedirler (Çevik, 2010: 60).

Sigmund Freud'un ifadesiyle de insanlar ya liderdir ya da takipçidir (Freud, 1932: 200). Bir politik lider bilinç düzeyinde ekonomik, askeri, siyasi ve de hukuki sorunlarla baş etmeye çalışırken, bilinçdışı düzeyde de kendi toplumunun diğer toplumlarla etkileşimlerindeki kimliğini korumaya çalışmaktadır. Bu hususta takipçilerini değişime uğratabilen lider karizmatik lider olarak ifade edilmekte ve de takipçilerince bir nevi anne, baba rolü üstlenmektedir. Bu durumda lider yıkıcı, onarıcı veya hem yıkıcı hem onarıcı olabilmektedir. Örneğin '*Türklerin Atası*' olan ve Türkler için karizmatik lider olan Atatürk, Türklerin liderliğini yaptığı sırada Osmanlı İmparatorluğu büyük bir yenilgi içerisindeydi; insanlar savaştan dolayı bitkin, halk duygusal olarak birçok travmadan dolayı gerilemiş bir haldeydi. Atatürk'ün onarıcı bir lider olarak Türkiye'nin ilerlemesine araç olabilecek yapısı sayesinde modern bir Türkiye ve yeni bir Türk milliyetçiliği ortaya çıkmış oldu (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 135-136).

Yapıcı liderler olabildiği gibi yıkıcı liderler de bulunmaktadır. Örneğin Atatürk, Venizelos yapıcı liderler olarak görülürken, Hitler yıkıcı lider olarak bilinmektedir. Ancak her lider mağduriyetlerin çözümlenmesinde yıkıcı bir tavır sergilememektedir. Türk-Yunan

ilişkileri açısından iki ülke arasındaki ilişkilerin yapıcı bir yöne çevrilmesi Venizelos⁵¹ ve Atatürk gibi iki liderin yapıcı olmasından kaynaklanmaktadır (Çevik, 2012-2013: 69-70). Bu kapsamda da Türk ve Yunan tarihinde öne çıkan, dönüm noktası oluşturan liderlerden birkaçı örnek olarak alınmış ve incelenmiştir. Dünya tarihine adını yazdırmış olan ve Türk-Yunan ilişkileri söz konusu olunca akla gelen ilk lider Fatih Sultan Mehmet'tir. Yirmi bir yaşında Doğu Roma İmparatorluğu'nun sonunu getirmiş olan Ulu Türk, Fatih, Türkler ve Yunanlar arasındaki yani fetheden ve fethedilen arasındaki ilişkinin önemli lideridir (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 57). İstanbul'un fethi ile yaşadığı çağa büyük bir damga vurarak Orta çağ'ın kapanması ile tarihin sayfalarına adını yazdıran bu lider fetih sırasında yaptığı büyük hesaplamalar sonucunda gemileri karadan yürütecek kadar önemli projelerle adından söz ettirmiş/ettirmektedir (Kuşat, 2003: 132).

Toplumlar mı büyük liderleri oluşturur yoksa büyük liderler mi toplumları oluşturur sözünden yola çıkarak Fatih Sultan Mehmet sadece Türk tarihinin değil, dünya tarihinin de değişmesine sebep olmuş bir liderdir. Zira İstanbul'u fethinin ve Osmanlı Devleti'ni dünya gücü haline getirmesinin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin oluşmasında ve gelişmesinde etkili olan bir kişilik yapısına sahiptir. Böylesi çağ kapatıp çağ açan bir liderin başarılarının arkasında şüphesiz ki zekâ, bilgi ve tecrübelerinin etkisi büyüktür. Ancak bunların yanında olumsuz yaşam deneyimleri, beklentileri, ümitsizlikleri, kinleri, anne-babası, çevresi gibi bilinçli ya da bilinçdışı birtakım duyguları da yer almaktadır. Zira çağ kapatıp çağ açan bir liderin kişilik yapısı olayın orijinine giderek psikanalitik bir gözle çocukluğundan itibaren incelenmelidir. Çünkü insan davranışlarının iyi anlaşılabilmesi bebeklik, çocukluk ve ergenlik döneminde yaşanmış tecrübeler üzerinden açıklanmaktadır. Böylece yaşamın son dönemleri ilk dönemleri olan çocukluk dönemleri üzerinden temellendirilmeye çalışılmaktadır. İlk olarak ergenliğin başlangıç yılları olan 12 yaşında tahta çıkan ve bazı sorunlardan kanyaklı olarak tahttan inmek zorunda olan ve ergenliğinin son döneminde 19 yaşında tekrar tahta çıkma şansı edinen Fatih, bu zamana kadar ergenlik dönemini başarısızlık duygusuyla geçirmiştir. Öyle ki İstanbul'un fethinde bu süre zarfında yaşadığı başarısızlık duygusu etkili olmuştur. Zira başarısızlıklar da başarılar kadar etkili bir güdüleyici olabilmektedir. Böylelikle başarısızlıkla neticelenen ilk taht girişiminden sonra İstanbul'un alınması ile temsil ettiği topluma yeni bir kimlik kazandırarak kırılan onurun tamiri mümkün olabilecek ve içinde bulunduğu psikolojik boşluk da son bulabilecekti. Nitekim 19 yaşında elde etmiş olduğu tahta çıkma ve sultanlık etme deneyimi ve

⁵¹“Türkiye’de üç mümtaz şahsiyet buldum. Gazi; İsmet Paşa; Tevfik Rüştü B. Bunlara ellerimizi uzattık. Bu suretle bir devlet diğerini tamamlamaktadır. Belki de bir gün gelecek tek bir devlet teşkil edeceğiz...” Venizelos’un bir seçim nutkunda Türkiye hakkında söyledikleri. BCA.,030.10/255.715.5.

sonrasında İstanbul'un alınması ile söz konusu psikolojik boşluk son bulmuştur (Kuşat, 2003: 131-135). Fatih'in bu başarısı ise yalnız Yunanlarda değil, birçok Hristiyan ulusunda muazzam bir seçilmiş travma yaratan lider olarak görülmesine sebep olmuştur. Konstantinopolis'in düşüşüyle Doğu Romalarını kaybeden Yunanlar kayıplarıyla ve de Türklerin bir dünya gücü haline geldiği gerçeği ile karşı karşıya kalmışlardır. Böylece Yunanlar için bağlanma ve kopma durumunun bir arada yaşandığı aktif psikolojik bir süreç Fatih ile birlikte başlamıştır (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 66).

Türk milletinin tarihinde iz bırakmış liderlerden bir diğeri de ülküleştirilmiş lider Mustafa Kemal Atatürk'tür. İzindekileri dönüşüme uğratabilen böylesi etkili bir lider, küçük bir gümrük memuru ile onun genç karısının çocuğu olarak 1881 yılında dünyaya gelmiştir. Daha önce üç çocukları olan aile üçünü de ardı ardına kaybetmiştir. Dördüncü çocuk olan ve sonradan Atatürk ismiyle anılacak olan Mustafa ailenin sıkıntılarını kısa süreli de olsa atlattığı bir refah döneminde doğmuştur. Mustafa'dan sonra iki evlada daha sahip olan aile Mustafa ile birlikte sadece küçük kız kardeşi yetişkin yaşa getirebilmiştir. Bir nevi ölümler evine doğmuş olan ve matem içindeki bir ailenin çocuğu olan Mustafa, adını bile babasının beşiğin ters dönmesi sonucu kazara ölümüne sebep olduğu küçük erkek kardeşinden almıştır. Öyle ki çocukluğu evlatlarını kaybetmiş, hayatı zorluklarla geçmiş, melankoli içinde yaşlı bir anne ile birlikte geçmiştir ve ailenin kısa süren refah dönemi dışında çocukluğu hep sıkıntılarla geçmiştir. Bu yüzden 1930'lardaki makalesinde de Atatürk ilk çocukluk yıllarındaki aile yaşantısını hiç mutlu olarak anımsamadığını belirtmiştir. Öyle görünmektedir ki özgürlük kavramına verdiği değer de ülkesinin özgür olmasının yanında bireysel özgürlük ihtiyacından da kaynaklanmaktadır (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 137-138). Zira Atatürk'ün bebeklik yıllarında narsistik (özsever) libidosunu yönelttiği annesi narsistik libidosuna dair ilk düş kırıklığı olmuş böylece Atatürk'ün düş kırıklığı daha önce doğmuş çocuklarını kaybeden kederli bir annenin eline doğmasıyla başlamıştır. Bu durum da Freud'un bebeğin dünyaya geldikten sonra hayatını kendisine adayan bir anne ve kendisini dünyanın en sevilen varlık olarak gördüğü '*birinci narsisizm*'e zarar vermiştir (Kervancıoğlu, 2018: 23).

Bir lider olarak Türk tarihini değiştirme yetisine sahip olan Mustafa Kemal Atatürk, kalbinde millet aşkı olan, zor durumlarda dahi adımlarını büyük bir kararlılıkla atabilen, Türk halkının refahı için reform hareketlerinde bulunmuş ve değişimin temsilcisi olmuş, hızlı ve çok yönlü düşünme yetisine sahip analiz kabiliyeti yüksek olan bir liderdir (Kılıç-Özkaynar, 2017: 22). Bu sebeple de Osmanlı yenilgisinden sonra yeni bir Türk milliyetçiliği oluşturan Atatürk, Türklük ülküsüyle iç içe yaşamış onarıcı bir liderdir. '*Yurtta sulh, cihanda sulh*' ilkesiyle hareket eden Mustafa Kemal, Türk-Yunan ilişkilerinde de iyi komşuluk ve dostluk ilişkisinden

yana olmuş ve vefatına kadar da Türkiye ve Yunanistan arasında kalıcı dostluk için çaba göstermiş ve aralarındaki barışı bütün Balkan coğrafyasına da göstermeye çalışmıştır (Bilgiç, 2015: 1).

Yunan tarihine gelindiğinde de önemli liderlerden biri, Atatürk ile aynı dönemde Yunanistan için çaba göstermiş olan ortak noktaları olmamalarına rağmen yaşadıkları döneme damga vurmaları açısından benzerlikleri olan lider Venizelos'tur. Tek benzerlikleri farklılıkları olan iki ülke devlet adamının belkide tek ortak noktası ülkelerinin içinde bulunduğu çıkmazı başarıya çevirme gayesi olmuştur (Köylü, 2015: 33). Venizelos, iyi konuşma yeteneği, enerjisi, çalışkanlığı ve diplomatik meziyetlerinin yanında en önemlisi de diğer tüm Yunan politikacılarının başaramadığı gerçekleri görme meziyetine sahipti. Zira diğer Yunan politikacılar Balkan Yarımadası'ndaki Doğu Roma İmparatorluğu topraklarının ne kadarının tekrardan kendilerine ait olacağını düşünürken, Venizelos iktidara geldiğinde Yunanistan için yaşam koşullarını iyileştirmenin yanında Yunanistan'ın büyük güçlerle ve komşu ülkelerle olan ilişkisini geliştirmek için gayret göstermiştir. Türkiye ile olan sorunlarına rağmen de ülke ile yakın iş birliği kurmak dış siyasetinin temel hedefi haline gelmiştir. Bunun örneği ise Venizelos'un seçilmesinden on bir gün sonra Türk Dış İşleri Bakanı Tefik Rüşti Aras ve Başbakan İsmet İnönü'ye yazmış olduğu mektuptur. Karşılığında Türkiye'den gelen yanıt da Türk-Yunan dostluğunun yolunu açmıştır (Erdem, 2009: 93). Mektubunda Türkiye'nin Yunanistan'dan herhangi bir toprak talebi olmadığına inandıkları gibi Yunanistan olarak kendilerinin de Türkiye'den böyle bir beklentilerinin olmadığını belirtmiştir. Söz konusu bu mektup da Türk-Yunan ilişkilerine ne kadar önem verdiğini göstermektedir (Erdem, 2009: 103). Öyle ki Venizelos 19 Ağustos 1928'de seçimleri kazandıktan hemen sonra 30 Ağustos 1928 tarihinde bu mektubu yazmıştır. Seçimlerin hemen ardından yazılan bu mektup Venizelos'un Türk-Yunan ilişkilerine verdiği önemin yanında iktidarı süresince nasıl bir politika izleyeceğinin de bilgisini vermektedir (Demirözü, 2005: 294).

Yunan tarihindeki önemli liderlerden bir diğeri de Andreas Papandreu olmuştur. '*Demokrasinin babası*', '*kader adamı*', olarak anılan Yunan devlet adamı, Yunanistan'ın eski Başbakanlarından Georgios Papandreu (dede Papandreu)'nun oğlu Andreas Papandreu (baba Papandreu) '*dededen babaya babadan toruna Papandreu ailesi*' olarak Yunan iktidarında başbakanlık yapmıştır (Berberakis, 8 Ocak 2004). Aile yapısındaki bu dede-baba-torun ilişkisi aslında '*özdeşleşme*' ile baba rol model alınarak kuşaktan kuşağa geçen tutum ve davranışlara sebep olmakta, bu da toplumsal yaşamda kendisini göstermektedir (Erdemir, 4 Şubat 2017).

Yunanistan'ın 1981-1990 yılları arasındaki dış politika eksenini '*Türk tehdidi*' üzerine oturtan Papandreu, 1983 Limni ve 1987 Kıta sahanlığı bunalımları sonrasında Türkiye ile

arasında iyi diyalog için güven arttırıcı önlemler almaya başlamıştır. 1990-1993 yılları arası dönem Yunanistan'da Yeni Demokrasi Partisi dönemi olarak Papandreu'nun yerini almışken, 1993 yılında Papandreu liderliğindeki PASOK tekrar iktidar olmuş ve bu ikinci başbakanlık dönemi 1996 yılına kadar sürmüştür. Söylemine devam ederek '*Türk tehdidi*' eksenli politikalar izleyen Papandreu, iki ülke ilişkilerinin gerilmesine sebebiyet vermiştir (Cömert, 2020). Bu minvalde Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan krizler ve oluşan Türkiye algısı Papandreu'nun kendisine has çok yönlü bir politika izlemesine yol açmıştır (Kırlıdökme, 2016: 58-59). Dolayısıyla toplumlar üzerinde derin bir değişim etkisi yaratan liderin tutum ve davranışları ülke profilini değiştirmekte ya da çeşitlendirmektedir (Aydın, 2020: 10).

4.7. Önyargıların Gölgesinden Kurtuluş

Önyargılar, öteki birey ya da gruplara karşı olumsuz, hoşgörüsüz, peşin hüküm veren tutumlar olarak tanımlanmaktadır. Peki, sebepsiz gelişmeyen insan davranışının farklı grup ya da düşüncelere karşı oluşan peşin hükmü nasıl oluşmaktadır? İnsana ait olan her durumun etkeni olarak da insan psikolojisini ve insan kişiliğini gösteren psikanalitik yaklaşıma göre önyargı psikodinamik bir süreci ifade etmektedir. Bu süreç psikanalistlere göre insan eğilimiyle oluşan önyargılı tutumların ilk çocukluk yıllarında karşılaşılan engellemelerin yarattığı duygusal gerilimler sonucunda bireyin bile farkında olmadığı egonun tamiri ve yükseltilmesi gereği ile ortaya çıkmasıdır. Freud'un kişilik teorisinin etkisinde kalmış Otoriteryen Kişilik yazarlarınca da önyargı bilinçaltında yer edinen gereksinimlerin, çatışmaların savunma halidir. Başka bir deyişle kişiliğin bir boyutu olan önyargı, erken çocukluk dönemindeki engellemeler sonucu ortaya çıkan saldırganlık duyguları sonucunda bir tür savunma mekanizması halini almaktadır (Gürses, 2005: 144-148). Engellemeler sonucu oluşan bu savunma mekanizması çocukluk döneminde anne babaya karşı hissedilen iki yönlü duyguların ifade edilememeleri sonucunda zihinde oluşan iyi ve kötü duyguların olumlu yönlerinin anne-babaya aktarılması, ancak olumsuz ve düşmanca duyguların ise '*öteki*'ne aktarılması sonucu oluşmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1991: 8-9). Zira agresyonun anne-babaya yönlendirilmesi halinde çocuk anne-babayı kaybetme korkusu yaşayabilecektir. Bu sebeple düşmanca duygular anne-baba dışındaki nesnelere yöneltilmektedir (İlhan ve Çevik, 2003: 56). Engellemelerin kaçınılmaz olduğu insan hayatında da saldırgan hedefler, agresyonlar '*öteki*'ne yöneltilenmektedir. Bu sebeple de önyargı normal bir durum olarak değerlendirilemez. Önyargıların gelişiminde aşırı anksiyete ve nevrotik davranışların sergilenmesi de (Deaux ve Wrightsman, 1984: 263-264) erken çocukluk döneminde oluşan güvensiz bağlanma ile alakalıdır. Fonagy'nin '*psişik denklik*' adını verdiği bu durum, bireyin iç dünya gerçekliğinin aynı şekilde dış dünyasına da yansımasıdır.

Örneğin iki, üç yaşlarında bir çocuğun yatağının altında aslan olduğuna inanması ancak yatağının altında bir aslanın olamayacağına ikna edilememesi psikik denklik durumunda olan bireyin iç dünyasındaki korkuların dış dünyasında da yaşadığını göstermektedir (İlhan ve Çevik, 2003: 57).

Ötekine yönelik bir tutum olan önyargı, bireysel olabildiği gibi grup üyeliklerine de yönelik olumlu ya da olumsuz tutumlardan oluşabilmektedir (Sağıroğlu, 2014: 77). Çekirdek kimliğin gelişimi ile birlikte bireyler içinde bulundukları toplumun grup kimliğini benimsemeye başlayarak içselleştirme oluşturmaktadırlar. Böylelikle bireyler bireysel kimliklerini grup kimliği ile bütünleşerek öteki olarak görülen geniş gruplara karşı önyargılı tutum ve davranış geliştirmektedirler. Bütünleştirme ile oluşan kimlik tasarımları sonucunda bireysel ve grup kimliğine yönelik bir tehdidin oluşması halinde bireyler kendilerine karşı öteki olarak gördükleri nesnelere önyargı geliştirmektedirler. Örneğin olumsuz kendilik ve nesne tasarımlarının bir hedefi olan domuz, Müslümanlar için '*kötü ortak rezervuar*' olarak bütün grup tarafından paylaşılmaktadır (İlhan ve Çevik, 2003: 59-60). Çünkü domuzların yenmesi İslam dinince yasak olarak kabul edilmiştir. Ayrıca bu hayvanlar önyargılar oluşturulan ötekine aittir. Bu şekilde oluşturulan rezervuarlar da '*öteki*'nin (düşmanın) ve '*bize ait olanın*' ilk sıradaki temsilcilerini oluşturmaktadır (Çevik, 2010: 51). Bu durum da grup içi dayanışmanın pekiştirmesini sağlamaktadır. Söz konusu dayanışmanın sağlanabilmesi için de insanlar ait oldukları grup içerisinde '*biz*' ve '*onlar*' duygusunu yaşayabilmek adına önyargılara ihtiyaç duymaktadırlar. Böylelikle insanlar aidiyet hissettikleri etnik grupların değer yargılarını ve '*ötekine*' karşı alacakları tavır kültürel kodlar edinerek stereotipik düşünme şekillerini oluşturmaktadırlar (Sağıroğlu, 2014: 86). Zira insan davranışları içinde bulunduğu durumdan bağımsız olarak değerlendirilememektedir (Gürses, 2005: 144-148). Bu sebeple de birey kendisini içine dâhil ettiği bir iç grubu diğer dış gruplara göre daha tepede görmekte ve dış gruba karşı önyargılar geliştirme eğiliminde bulunmaktadır. Öyle ki dış grup artık bir '*şamar oğlanı*'dır (Bilgin, 2001: 78).

Karşı grup hakkında olumsuz dogmatik düşünceler içeren önyargıları ortadan kaldırmak da neredeyse imkânsızdır. Çünkü daha önce de ifade edildiği üzere insan zihninin bir çalışma şekli olan önyargılar, hayatı daha basit bir şekilde anlamak ve anlamlandırmak için gereklidir. Dolayısıyla ortadan kaldırılması söz konusu olmayan olumsuz önyargıların değişimi sağlanarak etki ve önemi azaltılabilir (Bakaniç, 2009: 68). Bunun için de olumsuz önyargılara sebep olan algıların değiştirilmesi en temel yol göstericidir. Algının değişebilmesi de bakış açısının değişebilmesi ile mümkün olabilmektedir. Zira insanlar önyargılı oldukları grupların gözü ile hayata bakabilirlerse o zaman daha makul bir düşünce yolu geliştirebilirler. Başka bir deyişle

grupların gözü ile empati becerisi oluşturarak önyargıların azaltılması sağlanabilir (Plous, 2003: 36). Örneğin her iki ülke tarafından çizilen karikatürlerde stereotip ve önyargılar barındıran algılar değiştirilerek Türk ve Yunan yalnızca benzer fiziki özelliklerle çizilmeli ki karikatürlere bakıldığı zaman kimlik farkı yalnızca o ülkenin bayrağından, kilise, cami ya da ülke renklerinden anlaşılmalıdır. Böylelikle “öteki” farklılaştırılması yapılmamış, önyargı algısı kırılmış olacaktır (Özsüer, 2012: 302).

İkinci bir yol gösterici yöntem de önyargıların yönünde değişiklik sağlamaktır. Örneğin, Yunanlar kurnazdır yerine Yunanlar zekidir; Türkler barbardır yerine Türkler medenidir şeklinde kalıp yargılar oluşturularak önyargıların yönü değiştirilmelidir (Bakaniç, 2009: 31). Daha ampirik bir çalışma olarak önyargıların gölgesinden kurtuluş için temel oluşturan dört esas bakış açısı bulunmaktadır. Bunlardan ilki insanların kendi benlik değerini yükseltmeyi ifade eden öz benlik değerini yükseltme hipotezi ile olumsuz önyargıların azaltılabilmesi mümkündür. İkinci olarak insanlar arasındaki ilişkinin geliştirilerek, niteliğinin artırılması ve ortak tecrübelerin zenginleştirilmesini ifade eden Temas Hipotezi ile toplumlar arasındaki temas eksikliği giderilerek ‘öteki’ne yönelik olumsuz önyargılar azaltılabilir (Çuhadar-Gürkaynak, 2012: 257). Bu duruma örnek vermek gerekirse Türkiye ve Yunanistan arasında karşılıklı ülke ziyaretlerinin geliştirilerek ortak alan yaratılması her iki grup için de birbirlerine yönelik önyargılarının değişikliğe uğramasını sağlayabilecektir. Üçüncüsü aslında ikinci bakış açısını destekler nitelikte olan iş birliği hipotezidir. Bu hipotez gruplar arasındaki ortak hedeflere yönelik iş birliği ile önyargıların azaltılabileceğini savunmaktadır. Gruplar arasındaki iş birliği ve dayanışma hali de en çok deprem, savaş gibi doğal felaket durumlarında en üst seviyeye ulaşmaktadır. Türkiye ve Yunanistan’da gerçekleşen 1999 depreminin dayanışma yaratarak önyargıları azalttığı gibi. Son olarak da yasal ve toplumsal normların yaptırımını ile önyargıların azaltılması mümkün olabilmektedir. Ancak yasal yaptırımın olmadığı ya da bu gücün etkili olmadığı ülkelerde olumsuz önyargılar çok daha etkili hale gelmektedir (Göregenli, 2012: 250). Ne zaman ki içinde bulunulan bağlam değişikliğe uğrar ancak o zaman önyargı değişikliğe uğrayabilecektir (Gürses, 2005: 150).

4.8. İmaj Tazelenmesi

İmaj kavramı, hemen hemen her alt disiplin tarafından ele alınabilen geniş kapsamlı bir kavramdır. Ancak bu çalışmada Uluslararası ilişkiler disiplini kapsamında ele alınan haliyle tartışılmıştır. Uluslararası ilişkiler’de büyük önem arz eden imaj kavramı ulusal kimliğin bir ifadesi olarak öne çıkmakta bu sebeple de ulusların uluslararası imajları toplumların algısına göre değişebilmektedir. Öyle ki geçmiş birikimler toplumsal imaj oluşturan bir kod görevi

görmektedir. Böylelikle ulusların geçmiş tecrübeleri uluslararasıda bırakmış oldukları olumlu-olumsuz değerler imaj kodlarını oluşturmaktadır. Oluşturulan bu kodlar ise gerek tarihi gerçeklerin çarpıtılması gerekse de nesilden nesile aktararak yaşayan toplumun yanıltılması ve böylelikle tarihte yer alan önyargıların sürdürülmesi imaj zedelenmesini ortaya çıkarmaktadır. Böyle bir imaj zedelenmesinin de örneği Türkiye ve Yunanistan arasında uzun yıllardır yaşanmaktadır. Peki, bu imaj zedelenmesinden imaj tazelenmesine geçiş nasıl olmalıdır, oluşturulan imaj kodları nasıl değiştirilmelidir ya da böyle bir durum mümkün müdür? Her ne kadar uluslararası imajın ilk oluşumu sonrasında dönüştürülmesi zor hatta kimi zaman da imkânsız olsa da bunu gerçekleştirebilen kötü imajlarını olumlu değerlere çevirebilen uluslar da bulunmaktadır. Zira söz konusu bir ülkenin imajı geçmişten etkilendiği kadar o ülkenin şu anki durumundan da etkilenmektedir. Aslında geçmişin kurmaca kodları karşısında bugün yeni bir imaj resmetmek ve insanların zihinlerinde bugünkü imaj ile kalıcılığı sağlamak daha kolaydır. Bugün yaratılacak bir imaj, geçmişin ötekileştirdiği hatta düşman olarak nitelendirdiği kodlamayı yok etmese bile olumsuz yargıları azaltıcı ya da arttırıcı etki oluşturabilmektedir. Yeni bir imajın resmedilmesi de imaj tazelenmesi ile mümkün olabilmektedir. Yani bu durumda her ulus başka ulusların zihnindeki '*kendi biz*' algısını oluşturmalı ve ulusal kimliğini kendi isteği doğrultusunda şekillendirmelidir. Bunun için de '*ulusal biz*' algısındaki '*Biz*' kavramının içeriğinin geleceği işaret eden, geçmişin izlerinin silindiği somut veriler ile doldurulması gerekmektedir. Bu somut veriler gerek bir ulusun geçmişine dair tarihi kültürel kodlar, içinde bulunduğu mevcut kültürel kodlar gerekse de ulusun kendi geleceğine dair kültürel kodlardır (Karagöz-Yerdelen, 2017: 45-48).

Bir ulusun imajını belirleyen de o ulusun dünyadaki rolü, yönetimi, sosyal ve kültürel gelişimi, medya faaliyetleri gibi unsurlarıdır. İmajı belirleyen unsurlar arasında en önemli faktör medyadır. Bu yüzden medya kuruluşları haber ve paylaşımları ile bireylerin, ulusların bilinçaltında olumsuz bir algı oluşturabilmektedir. Dolayısıyla ülke geneli üzerinde olumsuz bir algı yaratabilmek adına haber söyleminde seçilen sözler etkili olmaktadır (Güzel, Güdekli ve Ehtiyar, 2016: 191).

Ülke imajı için önem arz eden bu unsurlar doğrultusunda yeni bir ulus imajı çizilebilmektedir (Özdemirci ve Önder, 2018: 66). Bu yeni uluslararası toplum imajı küreselleşmenin getirdiği gelişim/iletişim ortamında daha fonksiyonel bir hal almaktadır. Öyle ki toplumların uluslararası imajları küreselleşmenin ortaya çıkardığı gelişim/iletişim ortamında daha fonksiyoneldir. Zira tarihsel geçmişte kulaktan dolma ya da kurmaca olarak oluşan ülke imajları, şimdilerde küreselleşmenin etkisiyle medya, turizm, reklam, kültürel etkileşimler, internet, bilimsel bilgiler sayesinde doğrudan yansıtılmaktadır. Artık savaş hikâyeleri ile

oluşturulan imajlar etkisini kaybetmiştir. Yerini toplumsal zihniyette bir kodlaşma yaratan ekonomik kalkınmışlık, sanayileşme, demokratikleşme, insan haklarına atfedilen önem, adalet sisteminin yapısı, düşünce özgürlüğü, teknolojik imkânlar, bilimsel seçkinlik, ülkelerin dünya barışını sağlamadaki tutumu gibi pek çok unsur almıştır (Karagöz-Yerdelen, 2017: 47). Böylesi küreselleşme dinamikleri ülkelerin uluslararası alandaki algı ve imajları için faaliyet göstermektedir. Bu durum da uluslararası alanda itibarı yüksek bir ülke algısının oluşmasını sağlamaktadır (Özdemirci ve Önder, 2018: 63). Bu nedenle uluslararası alanda itibar tazeleyici bir tavır sergilemek ülkelerin sahip olduğu değerlerin anlam kazanması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla imaj tazelenmesi yalnız bir devletin diğer devletler katındaki konumunu değil, aynı zamanda bütün dünya vatandaşları katındaki konumunu derecelendirmektedir (Çakır, 2019: 115).

4.9. Geline Nokta: İki Ülkenin Psikolojik Yaklaşımları

4.9.1. Yıkılan Düş: Yunan Mirası Ayasofya

İnsan politik zihninde önemli bir yer tutan mekân, toplumsal psikolojinin çözümlenebilmesi için iyi bir turnusol görevi görmektedir. Zira insanoğlu ile mekânlar arasında sembolik bir etkileşim bulunmakta bu mekâna bağlı etkileşim debireysel kimliğin yanı sıra toplumsal kimliği oluşturmakta insanın hayatı sembollerle algılamasına neden olmaktadır. Sembolik yaklaşımın yanında psikolojik yaklaşımla da söz konusu mekân, kimliğin oluşumunda bir veri olarak kabul edilmektedir. Öyle ki bir mimari eser, kendi içinde birleştirici iken kendisi dışındakileri ayrıştırıcı simgesel bir mekân halini almaktadır. Zira semboller aracılığıyla kazanılan anlamlar bireyin içinde bulunduğu toplumun ortak değerlerini aktarmaktadır (Güleç Solak, 2017: 15-16). Böylelikle de geçmişin özelliklerini kapsayan mekânın somut izlerinin taşıyıcısı olan bireyin belleğinde bireysel, sosyal, kültürel, tarihsel unsurlarla birleşerek ilişki kuran bu izler '*mekân belleğini*' oluşturmaktadır (Sayar-Avcıoğlu ve Akın, 2017: 423). Aslında mekâna anlam yükleyen, anlamlar kümesi oluşturan da zihinsel temsillerdir. Bu noktada Antropolog Marshall Sahlins insan toplumunda hiçbir şeyin, hiçbir nesnenin insanların onlara yüklediği anlam dışında bir anlam ifade etmediğine dikkat çekmektedir. Bu yüzden geçmişe dair yüklenen anlam algısı bugün de kolektif hafızanın merkezini oluşturmaktadır (İsmayilov, 2015: 109). Faulkner'ın söylemiyle de aslında "*geçmiş asla ölü değildir, hatta geçmiş bile değildir*" (Faulkner, 2011: 69). Geçmiş; zamanın şimdisinde var olma, şimdiye sızma çağrışımıdır. Başka bir deyişle de geçmiş şimdinin içinde zuhur etmekte, tıpkı bir hayalet gibitezahür etmektedir (Güngör, 2015: 61). Bu yüzden geçmiş ile gelecek arasında kopmaz bir bağ bulunmaktadır ki geleceğe geçmişin içinden bakılabilirsin.

Ayasofya’da bu noktada birçok şeyi temsil eden bir mana abidesi niteliğindedir. Birçok açıdan değerlendirilebilen bu abide mimari, politik, teolojik, ekonomik, tarihi vs. pek çok araştırma için temel oluşturan bir mekân olagelmıştır (Arıboğan, 20 Ağustos 2020). Söz konusu bu unsurlar da belleği bireysellikten çıkararak kolektif bir çerçeveye dâhil etmektedir. Öyle ki ‘birliktelik’ ve ‘aidiyet’ duygusunu besleyen semboller ortak bir kimlik anlamı taşıyan ‘yer’ ile ilişkilendirildiğinde kolektif belleğin mekân olgusu üzerinden şekillendirilmesini sağlamaktadır (Sayar-Avcıoğlu ve Akın, 2017: 426). Dolayısıyla Hristiyanlık dünyası için kolektif belleği oluşturan bir sembol olan Ayasofya sembol algısı ile birey için değeri öğrenilmiş bir uyarıcı olarak soyut bir niteliğe dönüşmüştür (Güleç Solak, 2017: 16).

Konstantinopolis’in fethedildiği sırada Hristiyan dünyasının kutsal mimari eseri olan Ayasofya Kilisesi, Konstantin tarafından 325’te yapımına başlanmış ve yaşanan yangınlar, depremler sebebiyle Teodosius ve Justinianus tarafından tekrardan inşa ettirilmiştir. İnşası 537’de tamamlanarak görkemli bir kilise olarak ibadete açılanbu bazilika kraliyet düğünleri, taç giyme törenleri gibi pek çok kutlamalara sahne olmuş, halk arasında da kilisenin ilahi güçlerce cennette tasarlanarak inşa edildiğine ve bir melek tarafından binanın Türklere karşı korunacağı inancı yaygınlaşmıştır (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 67-68). Efsaneye göre de Ayasofya yapılırken Mimar Ignatios’un oğluna görünen melek inşaatın bir an evvel bitmesini söylemiş, bunu öğrenen mimar Ignatios oğlunu tekrar Ayasofya’ya göndermemiş meleğin sonsuza kadar orada kalmasını temin etmiştir. Ayasofya’nın Türkler tarafından fethedilmesinden beş gün önce ise güya bu melek göklere kanat açıp yükselmiş ve böylece meleğin yükselişi ile birlikte şehir korunmasız kalmış ve bu durum da şehrin düşüşü olarak yorumlanmıştır (Ekinci, 1 Haziran 2015).

Hem Hristiyanlar hem de Müslümanlar için önemli olan İstanbul, aslında toplumun zihnini şekillendiren her iki toplum için de farklı tezahür eden iki büyük düş olmuştur. Hristiyanlar için meleklerin yeryüzüne inip kendilerini koruyacağına inanılmışken, Müslümanlar için İslam Peygamberi Hz. Muhammed’in “*İstanbul mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, o ordu ne güzel ordudur.*” şeklinde hadislerine yansıyan fetih mistik öğeler içermiştir. Müslümanlar tarafından fethi kutsallaştırılan İstanbul, birçok Müslüman kumandan tarafından fethi gerçekleştirilmek istenmiş fakat II. Mehmet’in 29 Mayıs 1453’te şehri fethetmesi ile hadislerdeki mucizeyi gerçekleştiren sultan olarak anılmasını sağlamıştır (Yavuz, 2017: 190). Bahsedilen bu olaylar göstermektedir ki efsaneler ve mistik öğelerle dolu bu fetih Ayasofya için bir inançlar çarpışmasını da beraberinde getirmiştir (Arıboğan, 2020: 27). Burada dikkate değer olan aslında olaylar değil, olayların toplumsal temsile yansıyan görünümünün ürettikleri manadır. Bu ilişkisellikte ‘Ayasofya’ retoriği

Yunan toplumunun etkisinde kaldıklarına inandıkları travmaların anlamlandırılmasının sosyolojik kurgu sürecine yansıtılmasıdır (İsmayılov, 2015: 107). Neticede de Hristiyanlığın kutsal abidesi bu fetihle birlikte camiye dönüştürülerek travmanın sosyolojik inşası gerçekleştirilmiştir (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 67-68).

Fatih Sultan Mehmet, ‘*kılıç hakkı*’ olarak camiye çevirdiği Ayasofya’da 1 Haziran 1453’te ilk Cuma namazını kılmış ve bundan sonra Ayasofya Fetih Camii diye anılmaya başlanmıştır. Böylelikle de İstanbul hâkimiyetinin bir simgesi olarak görülmüştür.⁵² Bu simgeselliğe uygun olarak da mihrap ve minberler yapılmış, mozaiklerin üstü kapatılmıştır (BBC News, 24 Temmuz 2020). Bu bağlamda Fatih’in fetih sonrası Ayasofya’yı hemen cami yapması da Ayasofya’nın aslında İstanbul ile ilişkilendirilmesi ve Ayasofya’nın İstanbul’u anlatan bir kale, caminin de bu kalenin bayrağı olarak nitelendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Camiye dönüştürme adımı sonrasında da artık Hristiyan Konstantinopolis’i Müslüman İstanbul’a dönüştürme çabaları başlamıştır. İlk olarak şehrin büyük tepelerinde bulunan çan ve haçlar indirilerek yerlerine camiler, medreseler, imarathaneler, hastanelerden oluşan İslami figürleri ifade eden külliye inş edilmiştir. Sultan II. Mehmet’in adına yapılacak olan cami ise yapımına 1463’te başlanmış, 1471’de tamamlanmıştır. Ancak 1677’de depremle yıkılan cami 1767-1771 yılları arasında yeniden inşa edilmiştir. Ayasofya ile karşılaştırılan bu cami onun kadar ihtişamlı olmasa da kopyası olmasından öteye geçememiştir. Öyle ki Doğu Roma algısından ‘*ayrılma-bireyleşme*’ Mimar Sinan devrine kadar gerçekleşememiştir. Müslüman Osmanlılar için Hristiyan Doğu Romalıların etkisinden kurtulmak önemli olsa da zihnin kurduğu bilinçdışı özdeşimle Mimar Sinan devrine kadar içselleştirilen Doğu Roma etkisinin birtakım yönleri özümsemiştir. Yeni bir kimlik keşfi Mimar Sinan’ın Ayasofya’ya meydan okuma olarak gördüğü İstanbul’daki Şehzade Camii ile başlamış ve yaratıcılığını ortaya koymak adına bu camiye inşa ederken Ayasofya’nın iki yarım kubbesi varken Mimar Sinan dört yarım kubbeyle denemelerine başlamıştır. Bu deneme ile Mimar Sinan Ayasofya’nın eksensel simetrisini merkezi bir simetriye dönüştürmeyi başarmıştır. Şehzade Camii’nin yapımından on yıl sonra Mihrimah Camii de Ayasofya planından tamamıyla farklı bir deneme ile yapılmıştır. Böylelikle eski Yunan mimarisinin ortadan kaldırılması gereklilik olmanın dışında simgesel bir eylem olarak görülmeye başlanmıştır. Böylece Mimar Sinan’ın bir sonraki yapımı Sultan Süleyman’ın kendi adını taşıyan Süleymaniye Camii olmuştur. Süleymaniye Camii de simgesel eylemin devam ettirildiği Doğu Roma mimarisinden ayrılmış ve kubbenin en tepesine Kuran ayetleri yazılmıştır (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 68-72). Buraya kadar olan hep bir Ayasofya’ya

⁵²Ekinci, Ayasofya Efsaneleri.

meydan okuma hali aslında Yunanların yapının ilahi güçler tarafından cennette tasarlanarak inşa ettiklerini öne sürdükleri Ayasofya Kilisesinin Türk mimari geleneklerine benzememesi sebebiyle Türkleri derinden etkileyerek benlik değerlerinde kayba neden olmuş olmasıdır. İşte bu yüzden zafer kazandıkları şehrin yeni durumuna alışmak gerekliliği Türklerde de yas tutmayı zorunlu kılmıştır (Volkan ve Itzkowitz, 2002: 67-68).

Dünya tarihinin akışını değiştiren bir simge olarak *'kilise'*, *'cami'*, *'müze'* görevleri ile statik problemler yaşayan Ayasofya simgesel önemini kaybetmemiş, statik olarak değişikliğe uğramıştır (Erdoğan, 2012: 1). Kiliseden camiye dönüştürülen Ayasofya haç ve hilâlin çatışması niteliğinde olması sebebiyle (Akan, 2020: 327). 24 Kasım 1934 yılında alınan kararda Atatürk'ün girişimleriyle bütün insanlığın ulaşılabilirliğine ve bilimsel araştırmaların erişimine açıklığı düşüncesiyle müzeye çevrilmiştir (Ahunbay, 2017: 40). Atatürk'ün imzası niteliği taşıyan bu müzeleştirme basit bir mana taşımamakta aksine hem Müslümanlar hem Hristiyanlar için sembol bir mabed iken Batı dünyası nezdinde seçilmiş bir travma gerçeği yaratan Ayasofya, Müslüman dünyası tarafından gerçekleştirilen müzeleştirme ile kaybın kazanca evrildiği bir eylem olagelmıştır (Arıboğan, 20 Ağustos 2020). Ayrıca Cumhuriyet tarihi ile müzeye çevrilen sembol ağıt Ayasofya Batı'ya yönelik bir mesajla *"Ben senin ötekin değilim"* diyerek öteki olarak görülen Osmanlı geçmişinin fotoğraf karesinde bulunmak istemeyerek müzeleştirme yani nötrleştirme formu ile yeni bir hikâye yaratarak İstanbul'un fethine dair kitlesel travmayı yıkmak istemiştir. Ne var ki müze halinde insanlığın ortak mirası olarak kullanılması dışında bir bütünün parçası konumunda olması sebebiyle Ayasofya sembol niteliğini kaybetmemiş dahası paranoyanın yerleşimi halini almıştır (Bardakçı, 14 Haziran 2020). Böylelikle müzeleştirme ile travmanın nesnesi (Ayasofya) aynı kalırken öznesi (kilise, cami, müze, cami) değişiklik göstermiştir (Yılmaz-Odabaşı, 2020: 48). Toplumların kayıpları sonrasında yasla baş edebilme süreçlerinde sarıldıkları bu nesne ve semboller bir geçiş nesnesi olarak görülmüşken Yunanlar için de toplumsal sembollerle canlılığını koruyan yasin idealize hali Ayasofya olmuştur. Bu durumda yitirilen kimlik için Ayasofya'ya ruhsal bir melankoli yüklenmiştir (Yavuz ve Hatipoğlu, 2020: 135).

Bugün gelinen noktada da İstanbul'un fethine dek 916 yıl kilise, fetih sonrasında 1453'ten 1934'e kadar cami ve sonrasında 1934'te alınan kararla 86 yıl müze olarak kullanılan (Habererk, 29 Temmuz 2020) Ayasofya'nın müzeden tekrar camiye dönüştürülmesi ile Rumların bir sembolü olduğunu ifade eden Yunanlar için geçmiş travmalar yeniden canlanmış, belki de İstanbul'un fethinde düşünüyordukları Konstantinopolis'e dair bıraktıkları tek eser olan Ayasofya müzesinin camiye dönüştürülmesi Yunan halkı için son kalelerinin de yıkıldığı bir *'işgal'* olarak algılanmıştır. İşgal kelimesi Yunan halkında travma yaratan bir olgu olmuştur.

Yunan halkı için travmalarını canlandıran bir anıt olan Ayasofya'nın yıkılışı (düşlerinde) Yunan kimliğini ayakta tutan bir mirastır. Dolayısıyla Ayasofya'nın müzeden camiye dönüştürülmesi Helenizm adına da kabul edilebilir bir durum değildir. Öyle ki Helenler için ayakta kalan son anıt olan Ayasofya Helenizm'in Megali İdea ülküsünün temel yapıtaşdır. Zira Helenizm'e göre *"İstanbul bir gün Helenizm'in başkenti Konstantinopolis olacaktır"*. Bakıldığında bu ifade aslında Yunanistan Anayasası'ndaki 3. maddeyi özetlemektedir. *"Yunanistan'ın resmi dini Ortodoksluktur, dinin başı Konstantinopolis'tedir"* bu madde ile Ayasofya'nın Helenler için neden bu kadar önemli olduğu da ortaya çıkmaktadır (21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 14 Temmuz 2020).

Tarihte Hristiyanlar için büyük önem taşıyan Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesi büyük sevince sebep olmuş, o dönem Yunan gazetelerinde de bu durum *'Minaresiz Ayasofya'* olarak ele alınmışken bugün Üç Ayasofya'dan biri olan İstanbul Ayasofya'sının camiye dönüştürülmesi ile tüm dünyadaki Hristiyanlar için büyük önem taşıyan *'Minaresiz Ayasofya'* düşü müzeleştirme kararının ardından yeniden ibadete açılmasıyla yıkılmış oldu. Burada ortaya çıkan yenilmişlik algısı veya geride kalmışlık duygusu bir anda ortaya çıkan bir duygu olmamış tarihsel bir duygu birikimi sonucunda ortaya çıkan olası bir durumu temsil etmiştir (Çevik-Ersaydı, 2012b: 65). Halk üzerinde böylesi psikolojik ve tarihsel bir etki bırakan travmatik Ayasofya, Türkiye için kurucu zaferini geçmişte arayan bir izlenim bırakırken, Yunanistan için geçmişteki kayıpların ve travmaların yeniden ortaya çıkışını tetikleyen bir yapıt niteliği taşımaktadır. Her iki taraf açısından taşıdığı ortak nitelik ise milliyetçilik ideolojisinin yükselmesi olmuştur (Arıboğan, 20 Ağustos 2020). Söz konusu Ayasofya'ya dair yaşanan anımsama bilincin bir çeşit yenilenmesidir. Zira geçmişte yaşanan bir yinelenmeden dolayı anımsama oluşmaktadır (Güngör, 2015: 61).

Anımsama da bilme sürecinin başlangıcını oluşturmaktadır. Eskiden bilinen bir şeylerin anımsanması da ideaların kopyalarının görülmeleriyle ortaya çıkmaktadır (Kaya, 2013: 175). Söz konusu bu idea kimi toplum için zaferken kimi toplum için de travma halini almıştır. Her iki ulus için de toplumsal bir regresyon söz konusu iken Türkiye bu regresyonda seçilmiş zaferini anımsarken, Yunanistan seçilmiş travmasını hatırlamaktadır. Dolayısıyla Politik Psikoloji bağlamında Ayasofya her iki ulus için de ortak bir bağlantı nesnesi görevi görmekte ve görsel temsiliyeti yansıtmaktadır. Yunanistan için tarihi boyunca birikmiş bir acının temsili iken, Türkiye için seçilmiş zaferinde bir hatırlatma nesnesi olmuştur.

Hatırlama nesnesi olarak geçmişte yaşanan olayın bugün bile daha dün yaşanmış gibi aynı duygular içinde yaşanması ve unutulmaması durumu da nöropsikolojik bir durum olan *'hipertimestik sendrom'* ile ifade edilen aşırı hatırlama sendromudur. Belleğin son derece üstün

bir performans sergilediği bu durumda geçmişte yaşanan olaylar bellekten istenildiğinde geri çağrılabilir. Öyle ki bu ‘*sendromu*’ yaşayan bireylerin, ulusların otobiyografik bellekleri mükemmel çalışmaktadır. Yunan dilinden gelen bu ‘*aşırı hatırlama*’ halinde hatırlatma nesnesi belirlediği anda yaşanan travma otomatik olarak dün yaşanmış gibi ortaya çıkmaktadır (Acayır, 29 Ekim 2020). Yunanistan otobiyografik belleğinde yer edinen Ayasofya da Yunan halkının aşırı hatırlama halinin yansıması olarak geçmiş bugüne taşımaktadır.

Ortak bağlantı nesnesinin bu travmaları tetiklemesi Ayasofya ile Yunanistan için toplumsal regresyona neden olmuş, nesneler arasında ilişki kurmaya yarayan bütün toplumsal temsiller ‘*hatırlama/geri çağırma*’ metodu aracılığıyla bellekte geri çağırımı sağlamıştır. Söz konusu bu mekânsal kodlama ile Ayasofya’nın kiliseden camiye camiden müzeye ve tekrar camiye dönüşmesi ile bellekteki bütün travmalar sentezlenerek bastırılmış duyguların ortaya çıkması sağlanmıştır (Sayar-Avcıoğlu ve Akın, 2017: 427). Dolayısıyla bu durum karşısında hafıza ile beslenen geçmiş, hafızada yer edinen hatıraların bilince gelmesi denklemiyle formalize olmakta, insan ve insana dair her şey zihinsel faaliyetle sürdürülmektedir. Hatırlamada etken olan ‘*birey, toplum, kültür, dil, tarih*’ gibi unsurlar da geçmişte yaşanan kalıntıların kodlarını ortaya çıkarmada tarihsel bir eylem olarak halkalar zinciri oluşturmaktadır. Nitekim söz konusu unsurlarla hatırlamayı barındıran hafıza aynı zamanda geçmişe ait olduğu hissini de barındırmaktadır (İlhan, 2018: 23-26). Öyle ki Ayasofya’da ilk namazın Lozan Antlaşması’nın imza tarihi olan 24 Temmuz’da yani Lozan’ın yıl dönümünde olması ve İstanbul’un fethedildiği gün olan 29 Mayıs gününde olduğu gibi Cuma namazı ile kılınması ve ardından kılıçla hutbe okunması çağırımı yoluyla birinci fethin etkilerinin yeniden hatırlatılarak ikinci bir fetih edasıyla ancak bu sefer kılıç kınından çıkmadan elde edilen seçilmiş bir hedef olarak unutulmak istenen travmaların yeniden gün yüzüne çıkarılması sağlanmıştır. Yaşanan travmaları yeniden canlandıracak çağırımı nesnesi olan Ayasofya da imgelerin sağ kaldığının göstergesidir. Bu yüzden hatırlama görevine haiz olan belleğin istemsiz bir şekilde geçmişten gelen olay ya da olguları anımsaması sağ kalan imgelere karşı bireyin dolaylı ya da dolaysız olarak katıldığı bir eylemdir (Güngör, 2015: 61-62). Ayrıca imgesel anlamda Ayasofya geçmişten gelen referanslar üzerinde bir nostalji yaratmış, bugün var olmayanı geçmişe dönüp anmak, yitklik duygusunu yaşamak, yâd etmek gibi eylemlerle nostaljiden beslenmiştir. Nostaljik kabul edilebilecek bu eylemler toplumsal kodlarla, nesnelerle canlılığını korumaktadır. Bu yüzden denilebilir ki nostalji mekân ve zamana ket vurmaktadır (Uz, 2014: 78-84).

Zaman ve mekâna ket vuran nostalji üzerine Diyanet İşleri Başkanı’nın kılıçla hutbe vermesinin içerdiği mesaj, Ayasofya’nın müzeden camiye çevrilmesinin uluslararası etkiler

yaratacağı, kılıçla hutbe vermenin ‘*şuursuz bir hareket olmadığı*’ aksine ‘*tasarlanmış bir görüntü*’ olduğu anlaşılmaktadır (Arıboğan, 20 Ağustos 2020). Bunun üzerine geçmiş ile bugün karşılaştırıldığında benzer bağlantı nesnelerinin hâlâ kullanılıyor olması başka bir deyişle Fatih Sultan Mehmet’in 1453’te ‘*kılıç hakkı*’ olarak camiye çevirdiği Ayasofya’ya dair bugün de Diyanet İşleri Başkanı’nın ‘*kılıçla*’ hutbe vermesi görüntüsünün benzer anlamlar taşıdığı düşünülmektedir.

Kılıçla hutbe geleneği esasında Müslümanların bir şehri fethettikten sonra oranın en büyük yerlerinde kılıçla hutbe okumaları o şehrin savaşıyla fethedildiği anlamı taşımaktadır. Osmanlı döneminde de padişahların tahta çıkma törenleri cuma günü yapılırken, ilk hutbeleri de kılıçla okutulmuştur. Öyle ki Ayasofya’da savaşıyla alındığı için fetheden için “*kılıç hakkı*” olarak görülmüştür (Kazıcı, 25 Temmuz 2020). Ancak bir yerin savaşıyla değil de karşı tarafın teslim olmasıyla ele geçirilmesi hali söz konusu kılıç hakkı olarak uygulanmamaktadır (Arıboğan, 2020: 32).

Zihinlere kazınarak travma kavramıyla ilişkilendirilen, Freud’un psikanalizle bağlantılı olarak öne sürdüğü ‘*perde anılar*’ kavramı bireyin yaşamış olduğu bir felaketi perdelemek için oluşturduğu ancak asıl anıdan farksız olmayan, bastırılmış anıya göndermelerde bulunan bir başka anı türüdür. Bu durumda perde burada kişinin başına gelen travmatik olayı örterken, yaşanan travmatik hatıralar diğer anı ile asıl anıyı yeniden yansıtır hale gelmektedir (Avcu, 2019: 636). Bugün farklı boyutlarda simgesel niteliği olan Ayasofya’nın ibadete açılmasının Batı dünyası tarafından Freud’un ifade ettiği ‘*perde anılar*’ olarak zihinlere kazınmış haliyle siyasi konjonktürde güçlü tepkiler yaratabileceği aşîkârdır (Güngör, 2015: 59). Zira Newton’un üçüncü yasasında belirttiği gibi ‘*Her etkinin kendine eşit bir tepki doğurduğu*’ (Khan Academy, 2020) nezdinde Ayasofya’nın yeniden camiye çevrilmesi ile Yunan halkının statüsünün aşağıya çekilmesine sebep olan bu durum karşısında yaşanan aşağılanmışlık duygusu öç alma isteğini yaratan savunma mekanizmasını ortaya çıkarabilecektir (Volkan, 2009: 30). Dolayısıyla yaşanan toplumsal değişimin getirdiği toplumsal travma akabinde travmalar paradigmasını doğuracaktır. Büyük duygusal uyanış sağlayan bu karar yeni bir hikâyenin ortaya çıkacağı pandoranın kutusu olarak bütün travmaların, anıların bir havai fişek gibi beklenmedik şekilde ortaya çıkacağını göstermektedir. Öyle ki içselleştirilen bu şimdiki bağlam geçmiş duygulanımdan ayrılamaz bir hal almış, kendini şimdide yeniden inşa etmiş ve tıpkı dejavu yaşamışçasına anlaşılmaz nahoş duygular yaratmıştır.

4.9.2. Futbol Diplomasisi

Uluslararası ilişkiler'in geliştirilmesi ve diplomatik açılımların gerçekleştirilmesi hususunda spor bir araç işlevi görmektedir. Kamu diplomasisi perspektifiyle yumuşak güç unsurları arasından sporun stratejik bir önemi bulunmakta, söz konusu spor ülke imajı inşasında da önemli bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla spor alanındaki başarı ve olumlu imaj uluslararası arenada ülkelere yönelik negatif algının değişebilmesi noktasında kilit rol üstlenmektedir. Bu sebeple toplumların birbirlerine yakınlaşması ve ülkeler arasındaki algının olumlu yönde değişmesi spor diplomasisi ile de mümkün olmaktadır. Spor diplomasisi karşılıklı ilişkiler geliştirme ve bu ilişkileri sürdürülebilir kılma sürecinde farklılıkların önüne geçerek bireyler, toplumlar ve uluslararası uzlaşma sağlama gücüne sahiptir. Bugün ülkeler artık başka ülkeleri yumuşak güç unsurları ile etkilemekte, böylece kültürel etkileşim yoluyla da sağlam bir zemin oluşturulmaktadır. Bu yüzden ülkelerin kendilerine yönelik sempati oluşturabilmeleri yumuşak güç unsurlarını kullanabilmelerine bağlıdır (Göksu, 2019: 403-406). Öyle ki Wang'a göre en belirleyici yumuşak güç unsurları sıralamasında ulusal itibar ilk başta yer almaktadır (Wang, 2006: 91-96). Böylelikle yumuşak güç unsurları sayesinde toplumların birbirlerine karşı geliştirdikleri önyargıları kırılmakta ve kültürel etkileşim hız kazanmaktadır (Göksu, 2019: 406).

Ulus'u egemenlik ve sınırlılıklarla hayal edilmiş bir topluluk olarak değerlendiren Anderson için en küçük uluslar bile diğer ulusları tanımayacak, onlarla tanışmayacak ya da onlar hakkında bilgi sahibi olmayacak olsa da yine de zihinlerinde hayali olarak yaşatmaya devam edeceklerdir (Anderson, 1995: 20). Fakat bugün neredeyse tüm dünya için bir tutku nesnesi olan futbol ile zihinlerdeki hayali uluslar kahramanlıklar, zaferler, efsanevi yenilgiler tarih aracılığıyla bugüne dair düşünceler üzerinde etki etmekte ve düşünceleri şekillendirmektedir. Böylelikle futbolda da taraftar toplulukları tarihi süreç çerçevesinde diğer toplulukları tanımlamaktadır. Daha da özelde pek çok taraftar için ulusal marşlar, bayraklar, taraftar marşları amaçları ile paralellik göstermektedir. Bunun dışında gerek takımın renkleri, atkısı gerekse de forması gibi birtakım materyaller aracılığıyla taraftar için önem arz eden bu paylaşılmış ritüeller taraftarlığın dışa vurumu olarak ifade edilmektedir. Böylelikle kolektif bir hafıza oluşturularak kolektif kimlik oluşturulmaya çalışılmaktadır (Hacısoftaoğlu vd., 2012: 160-162). Ancak futbol yalnızca kimliklerin oluşmasına fayda sağlamakla kalmaz, aynı zamanda farklı sosyal kimliklerin bir arada bulunmasına ve birbirlerinden etkilenmesine de katkı sağlamaktadır (Öntürk vd., 2019: 2). Bunun için de ortak bir tarih anlatısı olan Türkiye ve Yunanistan arasındaki futbol diplomasisi ile farklı deneyimleri bu anlatıya dâhil etmek gerekmektedir. Bu da siyasetin futbolla olan ilişkisini göstermektedir. 1930'lar dünyada futbol

ve siyaset arasındaki ilişkinin belirgin bir hal almaya başladığı dönemler olmuştur. Futbolun daha yeni geliştiği Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da etkili olan Hitler ve Mussolini dalgası diğer alanlarda olduğu gibi futbol alanında da bir rüzgâr estirmiştir. Öyle ki böyle bir dönemde yapılacak olan dünya kupası için ev sahipliğinde bulunmak tüm dünyaya ulaşılabilecek olan bir propaganda niteliği taşımaktadır (Bozköylü, 2007: 7). Aynı şekilde 1980 darbesi sonrasında da futbol siyaset ile ilişkilendirilmiş veyaşanan darbenin etkisinden halkı uzaklaştırabilmek ve halkın zihnini meşgul ederek mevcut sorunlar üzerinde düşünmeyi engellemek maksadıyla futbol ideolojisi kullanılmış ve futbol ile huzur ve güven ortamı oluşturulmaya çalışılmıştır (Karataş, 2014: 42). Futbolun siyasetle ilişkisine bir örnek de İspanyol diktatörün uzun süren diktatörlüğüne etkisi olmuştur. Salazar’ın 41 yıl süren diktatörlüğünün uzun bir süre ayakta kalmasının nedeni sorulduğunda 3F formülü (Fiesta (eğlence), Futbol ve Fado (müzik) olarak yanıtlamıştır. Bu üç formülde biri olan futbol geçmişte de, bugün de yüksek olasılıkla yarında da siyasetle iç içe olacak olgulardan biri olarak kalacaktır (Öcalan, 2005: 174). Futbol gibi sihirli oyunun kültürel etkenlerini oluşturan taraftarlar da çoğu zaman göz ardı edilmesine rağmen esasında göz ardı edilemeyecek kadar önemli olan bir cemaati oluşturmaktadırlar. Çoğu zaman maçlarda yaşanan taraftarların eylemleri de bol ışıklı Show’un karanlıkta kalan izleyicilerini ön plana çıkarmaktadır. Yunan taraftarların futbol maçlarında Türk bayrağı yakması da buna temel teşkil eden örneklerdendir (Dikici, 2015).

21. yüzyıla gelindiğinde de toplumlar ve devletlerarasında yumuşak güç unsuru olan futbol ile futbol ve siyaset ilişkisi ayyuka çıkmış ve saygınlık, itibar, güven gibi kavramlar aracılığıyla ülkeler cazibe merkezi haline getirilmeye çalışılmıştır (Göksu, 2019: 406). UEFA Şampiyonlar Ligi ikinci eleme turunda Yunanistan’ın PAOK takımı ile Beşiktaş arasında Selanik’te yapılacak maç öncesinde PAOK’ un başkanı Ivan Savvidis

Beşiktaş maçı, bu takımın hedefleri için çok büyük önemi olan bir maç ve günümüzde yaşananları göz önüne aldığımızda önemi daha da büyüyor. Politika başka, futbol başka ancak o gün şunu hatırlamalısınız; PAOK tüm Yunanistan’ı temsil ediyor.

ifadesini kullanmış ve iki ülke arasındaki gerilimin ekstra motivasyon sebebi olması gerektiğini belirtmiştir (Hürriyet Gazetesi, 16 Ağustos 2020). Türkiye ve Yunanistan arasında Akdeniz’de yaşanan siyasi gerilim futbolda da negatif tutumlara sebep olmuştur. Görüldüğü üzere futbolda yaratılan bu siyaset olgusu Yunan halkı tarafından kendine özgü kimliklerle özdeşleştirilmiştir (Çatalcalı Soyer, 2010: 113). Ancak yaşanan böylesi durumlar üzerinden de Türk-Yunan dostluğunun pekiştirilmesi için gösterilen çabalar da göz ardı edilmemelidir. Öyle ki futbolda Türk-Yunan dostluk maçlarının gerçekleştirilmesi, Türk takımına Yunan

oyuncunun Yunan takımına da Türk oyuncunun transfer edilmesi, olimpiyat oyunlarının düzenlenmesi gibi durumlar iki ulusun da sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi olarak yakınlaştırılma çabaları kapsamındadır (Yalçın Çelik, 2004:137-138).

SONUÇ

Süreklilik içerisinde oluşan tarihsel olaylar farklı zihniyet açılarından ve siyasal değişimlerden etkilenmektedir (Özsüer, 2020: 421). Bu sebeple olayların ve olguların oluşum şekilleri açısından karmaşıklıklar mevcut olsa da olayların çözüme kavuşturulması ve yorumlanması gerekmektedir (Yılmaz, 2014: 1). Bu da tarihte olayların birtakım psikolojik, sosyolojik, coğrafik gibi pek çok koşulların etkisiyle ortaya çıkan ‘*mikro kodlarla*’ meydana geldiğini göstermektedir. Zira geçmişte yaşananlar bir yap-boz’un parçaları şeklinde durmakta zamanla geçmiş-bugün bağlamında bir portre oluşturmaktadır. Bu noktada da parçalar bir araya getirilirken pek çok etmen göz önünde bulundurulmak mecburiyetindedir (Yılmaz, 2014: 1-6). Öyle ki Türk-Yunan ilişkileri açısından da tarihi sürecin yorumlanabilmesinde değişim ve dönüşümler temel gerekliliği oluşturmaktadır. Zira kimi geçmiş tarih, belli bir zaman diliminde kalıp, unutulmaya yüz tutarken kimi geçmiş tarih de unutulmaya direnerek toplumları derinden etkileyen bir zaman diliminden oluşmaktadır. Bu hususta toplumların kolektif hafızalarında yer edinen geçmiş travmatik süreçler birikmiş tarihi anıların travmatik süreçlerini irdelemek adına önem taşımaktadır. Bu durum farklı metodlar ile kavramların tanımlanması ve sınıflandırılması açısından elzem görülmektedir. Öyle ki bu amaç doğrultusunda da tarihin, olayların, Uluslararası ilişkiler’in Psikoloji disiplininin yararlanarak irdelenmesi ülkeler arası ilişkilerin farklı boyutlarına bir pencere açacaktır (Özsüer, 2020: 421). Nitekim bu çalışmada da Türk-Yunan ilişkilerinin Psikolojik perspektiften yorumlanarak ortaya konulması amaçlanmıştır. O halde ortak çıkar ve iş birliği imkânlarına rağmen bu iki ülkenin uzun yıllar çalkantılı ve istikrarsız ilişkiler sergilemesinin sebebi nedir? Bu sorunun cevaplanabilmesi ise iki ülke arasındaki ilişkilerin temelinde yatan psikolojik motivasyonların anlaşılmasına bağlıdır. Başka bir deyişle Donald Horowitz’in ifadesiyle duygular alanına yapılacak hakkaniyetli bir açıklama devletler arasındaki ilişkileri anlamada kolaylık sağlayacaktır (Cingöz, 2020: 288).

Canlı bir bilinç varlığı (Yılmaz, 2014: 4) ile bir ayağı geçmişte bir ayağı bugünde olan tarih, Türkiye ve Yunanistan için tarihi süreç içerisinde ilişkilerini devam ettiren, karşılıklı travmaları ile birbirlerini ötekileştiren, birbirleri üzerinde ‘*seçilmişlikler*’ (*zafer ve travma*) yaratan, büyük bir tarihi geçmişe sahip iki ülkedir. Ulusal hafızalarında yer edinen aşağılanmışlıklar, karşılıklı güvensizlikler, sarsıntılar, ulus imgelemesinde birbirlerini tehdit olarak algılamaları sonucunu ortaya koymaktadır. Öyle ki tarihsel olayların zihinlerde bırakmış olduğu izler bir tarafı mağdur kılarken diğer tarafı da her şeyin sebebi ‘*öteki*’ olarak

atfetmektedir. Zira zalim davranışlar toplumun ötekine aktarılmaktadır. Dolayısıyla nesiller boyunca devam eden bu durum siyasi meselelerde de rövanş hissini doğurmaktadır.

Anadolu'nun Türkler tarafından alınmasıyla başlayan 1453 Konstantinopolis'in alınması ile süren bilinçaltında Türk düşmanlığının kökenini oluşturan ve sonrasında da İstiklal Savaşı ile güçlenen bu savaşlar Hristiyan toplumlarda bir travma etkisi yaratmıştır. Bu etki ile Türk korkusu ve nefretini doğuran bu durum Türklerin ötekileştirilmesinde büyük bir rol oynamıştır. Zira bu ötekileştirme geçmişte yaşanmış kayıpları, acı duyguları, korku ve öfkeleri de barındırmaktadır. Dolayısıyla tarihi hafızalarda yer edinen ve birbirlerini ötekileştiren bu kolektif bilinç, tarihi geçmişle birleştirilip düşman ile özdeşleştirilen bir konum olarak tanımlanmıştır.

Türkiye ve Yunanistan açısından kendisini pek çok alanda hissettiren bir duygu olarak '*öteki*' şüphesiz ki tesadüfî bir duygu olarak ortaya çıkmamaktadır. Gerek her iki toplumun ortak geçmişi gerekse de bu geçmişin her iki taraf açısından farklı algılanıp kurgulanışı tarihi bir hikâyenin sonucu olarak '*öteki*'yi ortaya çıkarmıştır. Sıradan bir kavram olan '*ötekinin*' keskinleşerek '*düşman*' olarak etiketlenirilmesi de Osmanlı Devleti'nin çöküşü ile Batılılar'ın siyasi ve kültürel olarak etkili olmaya başladığı döneme tekabül etmiştir. Zira bu durumda Türkiye ve Yunanistan ekseninde her iki ülkenin birbirlerini '*ötekisi*' olarak değerlendirmeleri de var oluşlarını birbirlerine bağlamalarından ötürüdür. Öyle ki Yunanistan Osmanlı'ya karşı varlığını seçilmiş bir zafer (1821) olarak kanıtlamışken, Türkiye Cumhuriyeti de Yunanistan'a karşı seçilmiş bir tarihi zafer (1922) olarak varlığını kanıtlamıştır. Böylelikle her iki ülkenin de verdiği mücadele aslında birbirlerini öteki olarak gören devletlerin tarihsel acılarının temsili olmuş ve dolayısıyla tarihsel acıların oluşturduğu kimlik düşman algısıyla yeniden yoğrulmuş ve yorumlanmıştır (Özsüer, 2012: 302-303).

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişki psikolojik olarak incelenirken kimlik olgusu en temel belirleyici, en önemli detay olarak altı çizilmesi gereken bir unsur olmuş, yeniden yoğrulan ve yorumlanan geçmiş yaşantılar içerisinde yer alan travmalar ve zaferler kimliğin belirlenmesinde büyük etki oluşturarak toplumsal hafızanın yansıması olarak şekil almıştır. Öyle ki aslında iki ülke ilişkilerinde kimliği betimleyen kavramlar '*zaferler ve travmalar*' olmuştur. Zira bu kavramlar bilinçaltında yeni bir kimlik oluşturmuş böylece bu yeni kimlik bilinci de geçmiş düşmanlıkları beraberinde getirmiştir. Oluşan bu Yunan ulusal karakteristiği de Yunan ulusal psikolojisinin düşünce sistematğinde '*öteki*'yi konumlandırmış ve ötekiye bağlı bir ulusal psikoloji ile hareket etmesini sağlamıştır. Zira ulusu tanımlayan düşünce "*ötekinden*" ayırt eden "*biz'i*" tanımlayan bir özelliğe sahip olmuştur. Söz konusu bu durumda da gerçeklikle alakalı olsun veya olmasın bir ulus için öteki algısı o ulusun gerçeği olmuş ve o

ulusun ulusal psikolojisinde güçlü bir yer edinmiştir. Bu yüzden 'biz' güçlü, üstün fakat mağdurken; 'öteki' güçsüz, saldırgan ve zalimdir. Bu durum da her iki ülke için birbirlerinin aynadaki yansıması olarak geçerliliğini korumuştur.

Abdülkadir Çevik, toplumlar ve büyük grupların kimliklerinin oluşumunda başka toplumlarla yaşadıkları ve diğer toplumlar açısından farklılıklarının belirleyiciliğinde olayların önemli olduğunu ifade etmektedir (Çevik, 2010: 16). Kimlik algısında etkili olan ötekini oluşturan bireylerin ve toplumların geçmişle aralarında bağ olan bellek, ulus devlet olabilmenin ve ulusal biz olabilmenin unsurudur. Bu kapsamda da tarihsel yaşantılar, zaferler ve yenilgiler aidiyet eksenini altında toplumlar için aşılması zor mesafeler oluşturmuştur. Nitekim ikili ilişkiler münasebeti ile karşılıklı inşa sonucu büyük bir başarı ya da büyük bir yıkımın söz konusu olması halinde bir taraf için zafer olan diğer taraf için bir hezimet bir yenilgi olmuştur. Dolayısıyla inşa edilen kimlikler bir anda değil zamanla karşılıklı ilişkiler sonucunda ve daima inşa edilerek biçimlenmiştir. Söz konusu bu durum da 'biz' ve 'ötekini' ataları ile torunları arasında sürdürülür kılınmış, tarih boyunca nesilden nesile aktararak gelen çözümlenemeyen bu sorunların temelinde de düşman ötekine olan güvensizlik yer edinmiştir. Öyle ki her iki ülke için de farklılaşan ülke algılarının güvenlik perspektifinde değerlendirilmesi kaçınılmaz olmuştur.

'Düşman öteki' olarak birbirlerini tarih sahnesinde görmezden gelemeyen Türkiye ve Yunanistan'ın yaşanmış kötü tecrübeleri ilişkilerin gelişmesini etkilemiştir. Bilhassa Türk ve Yunan etkileşimi açısından önemli kabul edilen olay 1453 Konstantinopolis'in alınması olmuştur. Şüphesiz ki 1453 Konstantinopolis'in alınması, Yunan tarihindeki en travmatik olaydır ve Yunan halkı bu travmayı atlatabilmiş değildir. Bu olay gerek Türk ve Yunan tarihi gerekse de dünya tarihi açısından önemli bir başlangıç kabul edilmişse de Doğu Roma'nın düşüşü olarak büyük bir travmayı simgeleyen 'sonun başlangıcı' olarak karşılık bulmuştur. Konstantinopolis'in alınması ve Doğu Roma'nın yıkılışı ile birlikte de Osmanlı Devleti büyük ve güçlü bir devlet konumuna ulaşmıştır. Bu durum da Yunanlar için intikam duygusunu ateşleyen bir fitil halini almış ve Yunanistan'ın 1821 ayaklanmasının başarılı olmasıyla Yunanistan'ın kuruluş tarihini sembolize eden bir olay olarak Yunan Devrimi gerçekleşmiştir. Öyle ki yıllarca bir arada yaşamış bu iki ülke bu durumu ilişkilerin gelişmesi adına kullanamamış aksine ortak tarih bilincinin olumsuz yansımasını yaşamışlardır.

Bağımsız bir devlet olmadan önce üç asırdan daha uzun süre Osmanlı idaresi altında yaşayan Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak büyük güçlerin de etkisiyle 1829 yılında Osmanlıya karşı bağımsızlığını elde etmiştir. Bağımsızlığı fitilleyen, geçmişten gelen 'büyük efendiye' olan daimî yenilgi psikolojisi, yaşanan çatışmalar ve krizler olmuş ve bu

durum Yunan halkının bilinçaltına yerleşmiş bir düşman algısı olarak travmalara sebep olmuştur. Hegel'e göre özü kendine ait olan bağımsız bilinç '*efendi*'yi', özü bir başkası için başka bir deyişle efendi için yaşamak olan bağımlı bilinç de '*köley*' ifade etmektedir (Hegel, 2011: 126). Öyle ki efendi-köle diyalektiğinde diyalektiğin bir tarafında bulunan '*efendi*' kabul edilmek, diğer tarafında bulunan '*köle*' de özgürleşmek uğruna yaşamını riske atsa da neticede '*efendi*' zafere ulaşmış kişidir. Bu minvalde de efendinin köleyi öz bilinç olarak kabul etmemesi tıpkı Yunanistan'ın bağımsızlığını elde etmeye çalıştığı dönemde Osmanlı millet sistemi içinde bulunurken '*efendi*' olarak Osmanlı'nın bilincinde olması gibi Yunanistan'ın da bağımsızlığını kazanması efendi Osmanlı gözünde biçimsellikten öteye geçememiştir (Gültekin, 2018: 29). Ne var ki bağımsız olarak yaşamak isteyen her devlet gibi Yunanistan da bağımsız bir devlet kurabilmeyi ve sınırları içerisinde sadece Yunanların yaşadığı homojen bir devlet olabilmeyi amaçlamıştır. Bunun için de ulusal kimliğinin sağlıklı bir şekilde oluşumu ve pekiştirilmesi için Volkan'ın "*Arınma süreci, büyük grup dışsallaştırma ve yansıtımlarına dayanmaktadır. Savaş, bir siyasi sistemin çöküşü ya da köklü devrimsel bir değişiklik gibi krizlere dayalı bir ulus ya da büyük bir grup ortaya çıktıktan sonra, tipik olarak yeniden istikrar kazanma süreci yaşanmaya başlar*" şeklinde ifade ettiği '*arınma sürecinin*' yaşanması gerekmektedir. Osmanlı'dan ayrılarak yaşanan bu süreç toplumun istenmeyen parçalarının yansıtılması, dışsallaştırılması ve grup kimliğinin güçlendirilmesi anlamı taşımaktadır (Volkan, 2013: 168). Ancak bu ideoloji ekseninde başka bir devletin idaresi altında uzun yıllar yaşadktan sonra kazanılan bağımsızlık Türk düşmanlığını da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle yaşayan tarihin oluşturmuş olduğu tarihi güvensizlik Türk tehdidini yaratmıştır. Böylece '*Türk tehdidi*' iç politika malzemesi yapılmaya başlanmış ve Türkiye'ye olan güvensizlik duyguları beslenmeye çalışılmıştır. Bu da ilişkilerin seyrinde güvensizlik ve önyargıyı temel ölçüt olarak algılamalarına sebep olmuştur.

Psikodinamik bir süreci ifade eden önyargı da iki ülkenin duygusal gerilimleri sonucu ego tamiri şeklinde saldırganlık duyguları neticesinde bir savunma mekanizması olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum da zamanla stereotipik düşünme şekillerini oluşturmuş ve '*kötü ortak rezervuarların*' ötekine yönelik kalıp yargılar oluşturması ile dış gruba karşı önyargılar gelişmiştir. Dolayısıyla insan zihninin bir çalışma şekli olan önyargılar ve stereotipleri değiştirmek artık neredeyse imkânsız hale gelmiştir.

Bağımsızlığını elde etmesinden sonra Megali İdea ülküsü kapsamında yayılmacı bir politika izleyen Yunanistan Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar önemli başarılar elde etmişken, 1922 yılındaki yenilgisinden sonra Megali İdea ülküsü başarısızlıkla neticelenmiştir. 1923 yılında ise Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönem başlamış, yeni bir sayfa açılmış bu tarih itibarıyla Lozan'dan kalan sorunlar çözüme

kavuşturulmuştur. Böylelikle 1923 Lozan Barış Antlaşması'ndan kalan sorunların çözülmesiyle iki ülkenin liderlerinin vizyonu ve de kalkınma ihtiyaçları sebebiyle yakınlaşma dönemi oluşmaya başlamıştır. Bu noktada travmatize olmuş toplumlar için liderler mihenk taşı oluşturmuş ya mağduriyetliklerini hatırlatarak kurbanlaştırmayı oynamayı ya da mağduriyetleri tersine çevirerek toplumları bu nostaljiden kurtarmayı seçmişlerdir.

Her ne kadar 1930-1950 ve 1999 döneminde yaşanan olaylar kalıcı çözümler üretemese de bu dönemler iki ülke açısından da yumuşama dönemleri olarak değerlendirilmiştir. 1930'lu yıllarda iki ülke tarafından da İtalya'nın tehdit olarak algılanması sonucunda İngiltere'nin etkisiyle iki devlet birlikte iş birliği yapmıştır. Bu yumuşama dönemine öncülük eden Atatürk ve Venizelos söz konusu sorunları çözüme yönelik adım atmış ve antlaşmalar imzalamışlardır. Bu dönemde ilişkilerdeki iyileşmeyi gösteren 1934 Balkan Antantı'nın imzalanması olmuştur. Aralarında imzaladıkları bu antlaşmalar dostluk basamağının en üst seviyeye çıkmasını sağlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan tehdit algısı ise bu kez Sovyetler üzerine olmuştur. 1950'lerin ikinci yarısındaki iş birliği iki devlet için de Sovyet tehdidinin ortak olmasından kaynaklanmıştır (Gürel, 1993: 13). Böylelikle hem ortak tehdit algısının aynı olması hem de üçüncü ülkeler tarafından iş birliğine özendirilmeleri iki ülke arasındaki yumuşama için etken rol olmuştur. Truman ve Marshall yardımları ile komünist tehdidinden uzak durmaya çalışan bu iki ülke 1952'de NATO'ya üye olarak 1953 Balkan Paketi ile de diyaloglarını zirveye taşımışlardır. Bu durum Kıbrıs meselesiyle alevlenen ve iki ülke milliyetçilik duygularını harekete geçiren olaylara kadar sürmüştür. 1954 Kıbrıs olayları nedeniyle iki ülke ilişkileri gerilmeye başlamıştır. Her ne kadar 1959'da Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması hususunda consensus sağlansa da Kıbrıs eksenindeki anlaşmazlık devam etmiştir. Ne var ki bir dönem yumuşama bir dönem hasmane olarak devam eden iki toplum arasındaki ilişkiler kaçınılmaz düşmanlık olarak tarihin her döneminde kendisini göstermiştir.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki temel sorunlar kapsamında Akdeniz'in tam kalbinde sabit bir bomba niteliği taşıyan Kıbrıs Adası'nın önemli bir yeri bulunmaktadır. Kıbrıs, coğrafi olarak egemen olan devleti Akdeniz'de güçlü kılmaktadır. Ayrıca egemen olan devletin Ortadoğu üzerindeki etkisini arttırmasıyla da İngiltere'nin dikkatini çekmektedir. Ada'ya uzak olmasına karşılık Yunanistan, Kıbrıs'ın Türk egemenliğine girmesini istememekte, aynı şekilde Ada'nın Yunanistan'ın kontrolü altına girmesini de Türkiye istememektedir. Adada İngiliz egemenliğinin etkisinin zayıflaması ile birlikte Ada üzerinde yaşayan Rumların çok olması sebebiyle Rumlar adanın Yunanistan'a ilhakını istemiş ancak Türkiye'nin karşıt hareketi ile bu

duruma engel olunmuştur. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı Yunanistan'ın Enosis ideasına engel oluşturmuş, Barış Harekâtı ile beraber Atina kendisinden büyük bu ülkeyle baş edemeyeceğini anlamış ve destek arama çabalarına girişmiştir. GKRY'nin AB üyeliği de destek arama çabalarının sonucudur. Atina'nın GKRY'nin AB adaylığı sorununun Türk-Yunan meselesi dışında Türk-AB sorunu olduğunu kanıtlama çabası bulunmaktadır. Böylece sorunun Kıbrıs Barış Harekâtına uzanmasının ardından Kıbrıs'ın AB'ye üyeliği ile yeni sorunlar baş göstermiştir.

İki ülke arasında oldukça önem arz eden bir diğer mesele de Ege Denizine dair kara suları, hava sahası, kıta sahanlığı, adaların silahlandırılması meseleleri oluşturmaktadır. Çünkü Yunanistan Ege Denizini kendi denizi olarak atfetmiş, bu yüzden de Türkiye'nin Ege Denizi üzerindeki haklarını bir tehdit olarak görmüş ve Ege Denizindeki haklarını fazlalaştırabilmek adına adımlar atmıştır. Asıl sorunun Ege'de henüz iki ülke arasında çizilmiş deniz sınırının olmamasıdır. Bu durum aidiyeti belirli olmayan gri bölgeler için Ege'de pek çok sorun havzası oluşturmaktadır.

Yine çözümlenemeyen bir diğer konu da azınlıklar hususunda olmuştur. Yunanistan'da yaşayan Türk azınlıklar ülke bütünlüğünün bozulmasına yönelik Yunanistan tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Ne var ki Türk azınlıkları tehlike oluşturacak bir durum yaratmamasına karşılık Yunanistan baskıcı politikalarla Türk azınlığı göçe zorlamaya çalışmış ancak Lozan Barış Antlaşması'nın ortaya koyduğu haklar kapsamında Türk azınlıkların hakları Türkiye tarafından korunmuştur.

Kısa dönem için de olsa geçici çözümler sunan 1930 ve 1950 yumuşamaları sonrasında yaşanan '1999 Öcalan Bunalımı' ile ikili ilişkiler yumuşamadan sonra tekrar gerginliğe tırmanışa geçmiştir. Ancak yine 1999 yılı içerisinde iki ülkede de ard arda yaşanan depremler stereotiplerin yıkılmasında etken olmuş ve öteki ile ilgili önyargılar yerini daha ılımlı söylemlere siyasi buhran da yerini ılımlı diyaloglara bırakmış böylece yeniden bir olumlu hava ortaya çıkmıştır. Bu olumlu havayı sürdüren de iki ülke dışişleri bakanları olan Papandreu ve İsmail Cem'in büyük uğraşları olmuştur. İki ülke Dışişleri Bakanlar'ı döneminde 1999 Ağustos ve Eylül aylarında meydana gelen depremler ülke halklarının birbirlerine olan yardımı ile aradaki diyalog havasını yumuşatmış ve depremlerin etkisiyle 1999 sonrası dönem iki ülke açısından önemli bir zaman dilimi olarak tezahür etmiştir. Yumuşama hem halkın hem de hükümetlerin desteği ile gerçekleşmiştir. Bu yumuşama 1930 ve 1950'lere kıyasla halk desteğinin gerçekleştiği bir yumuşamadır. Yine her ne kadar diğer yumuşama döneminde olduğu gibi sorunlara kalıcı çözümler bulunamamış da olsa gerçek olan iki ülke arasındaki olumlu havanın var olmasıdır. Fakat bu olumlu havanın getirdiği yumuşama dönemi Kıbrıs ve

Ege gibi temel sorunların çözülememesi yumuşamanın nezdinde yakınlaşmayı getirememiştir. Bu yüzden ‘*yüksek politika*’ olarak ifadelendirilen sorunlar mevcudiyetini korumaktadır. Dolayısıyla 1999 yılının ikinci yarısında elde edilen yumuşama, iki ülke için ılımlı diyalogu başlatmış fakat 1930 ve 1950’lerdeki ortamı sağlayamamıştır.

Türkiye’yi kendisine tehdit olarak gören Yunanistan, komşusunun gücünü zayıflatabilmek için uzun bir dönem “*düşmanımın düşmanı benim dostumdur*” ilkesinden hareketle terör faaliyetlerine destekte bulunmuştur. PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan’ın Yunanistan Kenya Büyükelçiliğinde yakalanması da bu dostluğun göstergesi olmuştur. Kenya Büyükelçiliğinde barındırılması sırasında yakalanan Öcalan’ın Türkiye’ye getirilmesi iki ülke ilişkilerinde gerginliğe sebep olmuş, bu olayla birlikte Yunanistan’ın terör örgütünü desteklediği hususunda Türkiye’nin haklılığı ortaya çıkmış ve Yunanistan uluslararası platformda itibar kaybetmiştir.

2000’li yıllara gelindiğinde iki ülke ilişkileri açısından değişen algılar neticesinde komşularla sıfır sorun politikası ekseninde yeni bir fırsat oluşturulmaya çalışılmış, bu politika kapsamında Türkiye komşu ülke Yunanistan’ı tehdit algısının dışında tutmaya başlamıştır. Böylece diyalog süreci güçlendirilmeye çalışılarak karşılıklı ziyaretler dönemi başlamıştır. Ne var ki tarihsel referanslar iki ülkenin de temkinli hareket etmesi için temel teşkil etmiş ve Türkiye ve Yunanistan da geçmişin ayak izlerinden kurtulamamıştır. Dahası bu dönem içerisinde yaşanan Mülteci krizi, 15 Temmuz sonrası Yunanistan’a kaçan darbeci askerlerin iadesine yönelik yaşanan sorunlar iki ülke arasındaki sorunların devam etmesine neden olmuştur.

Bu yüzden içinde bulunulan çağın güvenlik unsurları arasında son günlerde gündemden düşmeyen enerji güvenliği Doğu Akdeniz’de bulunan enerji kaynakları noktasında büyük önem teşkil etmiştir. Doğu Akdeniz’de bulunan bu enerji kaynakları üzerinde her iki ülke de hak iddia etmiş ve her iki ülke de transit ülke konumundan kaynak ülke konumuna geçerek üstünlük sağlamak istemişlerdir. Ancak iki ülke arasında sorunlara eklenen yeni bir sorun olarak Doğu Akdeniz konusunda Türkiye güçlü bir hamle yaparak Yunanistan’ın Türkiye’yi gerek Ege’de gerekse de Akdeniz’de kuşatma çabalarına bir darbe indirmiştir. Bu hamle ile ne var ki sorun yalnız iki ülke gündemini değil, tüm dünya gündemini meşgul eder bir hal almış ve Doğu Akdeniz tüm güçlü devletlerin ilgi odağı olmuştur. Dolayısıyla enerji kaynakları hususunda güvenlik sorunları yaşanmış ve Türkiye’ye yönelik düşmanca tavırlar sergilenmiştir. Bu eksen de tarihin her döneminde Türkiye’ye karşı Yunanistan’ın arkasında duran dünyanın güçlü devletleri yine Yunanistan’ın arkasında durmaya devam etmişlerdir.

Bu sorunlu ilişkilerin temelinde yatan ortak tarihlerinden gelen güvensizlik ve yaşantılar sonucunda sürekli olarak karşı karşıya kalan Türk ve Yunan milletleri biz ve öteki yapılanmalarının sınırlarını birbirleri üzerinden oluşturmuş ve bu yapılanmayı da aktörleri bir araya getiren kimlik unsurunda kullanmışlardır. Sorunlar üzerinde olası çözüm arayışlarında bulunan bu iki ülke zaman zaman dostluğa yönelik girişimlerde bulunmuş kısmen de olsa yumuşama dönemleri yaşamışlardır. Güvensizlik üzerine inşa edilmiş ikili ilişkiler '*Akordiyon Fenomeni*'⁵³ gibi zaman zaman yakınlaşmaların zaman zaman da saldırganlıklar ve aşağılanmışlıkların oluşturduğu anksiyete durumu ile ritmik bir biçimde akordiyon fenomenleri çerçevesinde şekillenmiştir. Fakat söz konusu bu ritmik yakınlaşıp uzaklaşma durumu psikolojik motivasyonlu, istikrarlı ilişkilerin kurulmasını zorlaştırmıştır (Cingöz, 2020: 301).

Bu ritmik bağlamda Türkiye'yi büyük ve güçlü bir devlet olması sebebiyle kendine tehdit olarak gören Yunanistan ile sorunların kolaylıkla çözümü de mümkün gözükmemektedir. Ne var ki kimi zaman paranoya halini alan ikili ilişkilerin normalleşebilmesi her iki tarafın da birbirini anlayabileceği psikolojik faktörlerin etkisi ile mümkün olabilecektir (Ersoy, 2020: 217-218).

Yaşanan tarihi olaylar sonucunda oluşan '*seçilmiş travmalar*', '*aşağılanmışlıklar*', '*mağduriyetlikler*' konusunda algıların değiştirilebilmesi için uluslararası boyutta yapılabilecek yaklaşımlar; düşman imgesinin psikolojik analizinin yapılması, karşılıklı kabullenme ile anlaşmazlık ve farklılıkların ortadan kaldırılması, önyargılı tutumların bilinçli ya da bilinçdışı olarak nesiller arasında aktarımının önüne geçilmesi, toplumun gözünde ailedeki ebeveynler gibi görülen liderlerin tutumlarında önyargıların gölgesinden kurtuluşun gerçekleşmesi başka bir deyişle empati becerisi oluşturularak önyargıların azaltılması gerekmektedir. Zira liderlerin kişilik özellikleri, devlet-toplum değerleri de o ülkenin tarihi mirası sayılmakta ve ideolojileri de tarih mirası yorumlamalarına bağlı olarak şekillenmekte (Oğuzlu, 2020: 164) liderin rolü grubun kimliğini devam ettirmek olduğundan liderler travmalar ve zaferlerin zihinsel tasarımlarını canlı tutmaya çalışmaktadırlar (Çevik, 2010: 87). Bütün bu yaklaşımların doğrultusunda da uluslararası imajın tazelenmesi Türk-Yunan ilişkilerinde sorunların giderilmesi ve yeni bir ulus imajı çizilebilmesi barışa yönelik çözüm önerileri olarak küçük bir adım dahi olsa hedefe ulaşma kapsamında önem taşıyacaktır. Zira yeni bir ulus imajı geçmişin kodladığı düşman-öteki nitelendirmesini yok etmese bile olumsuz yargıları azaltıcı etki sağlayabilecektir.

⁵³Vamık Volkan'ın Araplar ile İsraili Yahudiler arasındaki görüşmelerde temsilcilerin gel-gitler oluşturan davranışları için kullanılan kavram için Bkz. (Volkan, 2013: 51-53).

Çalışmada varılan sonuca göre barışa ve düşmanlığa dayalı bütün gelişmeler tarafların sahip olduğu kimlik ve söylemler ışığında gerçekleşmiş ve bu noktada da ele alınan konstrüktivist teori kimlik, çıkar ve davranışların nasıl değişikliğe uğratılabileceği hususunda belirleyici olmuştur. Böylece devletlerin davranışları ile sosyal kimlikleri arasında bir bağ kurulmaya başlanmış ve çıkarların oluşumunda temel etkenin devletlerin kimliklerinin olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda Konstrüktivist teori uluslararası sistemin yapısının aktörlerin gerek kimlik ve çıkarlarını gerekse de davranışlarını nasıl şekillendirdiğine odaklanmıştır. Öyle ki Konstrüktivist teori kapsamında gerçekleri meydana getiren zihinsel olgulardır. Bu sebeple Türkiye ve Yunanistan arasındaki geçmişte yaşanmış, şu an yaşanan ve yaşanacak olan sorunların ortadan kaldırılması için söz konusu bu sorunların altında yatan psikolojik unsurların derinine inilerek iki ülke arasındaki olumsuz algıların ve bu algılardan kaynaklanan kimlik algılarının da değişikliğe uğratılması gerekmektedir.

Kimlik ve söylemler ışığında tarafların bilhassa da toplumu yöneten liderlerin söylemleri kimi zaman grup üyelerinin geri çekilmesini sağlarken kimi zaman da aralarındaki düşmanlığı fitilleyen olayların yaşanmasına sebep olmuştur. Fakat her iki grup için de ortak olan da bir durum vardır ki gruplar ve liderler söylemleri yönünde hareket ederek, söylemleri acımasızlaştığında sert politikalar izlerken, söylemleri yumuşadığında da barış yönünde politikalar izlemişlerdir. Ancak genel olarak bakıldığında dönem dönem işbirlikleri ve yumuşamalar gerçekleşse de birbirlerini düşman olarak tanımlayan ulusların tarihsel yaşantılarının miras olarak sunulması kalıcı ilişkilerin kurulmasını engellemiştir. Başka bir deyişle tarihsel zemin iki toplumu birbirinin 'öteki' unsuru durumuna getirmiştir.

Türk-Yunan ilişkisi öyküsünün geçmişten bugüne 2020 yılına kadar getirildiği bu çalışmada bu zaman dilimi içerisinde birbirlerini nasıl ötekileştirdikleri nasıl nüfuzlandıkları üzerinde iki komşunun psikolojik ilişkisinin ana hatları irdelenmiştir. Şüphesiz ki bundan sonra da Türkiye ve Yunanistan arasında yeni olaylar yaşanabilecek ve bu olaylar gerek Türkleri gerekse de Yunanlıları kaçınılmaz olarak etkileyecektir. Dünyanın bambaşka yerlerinde olan olaylar dahi Türk-Yunan ilişkilerinin seyrine etki edebilecektir. Dahası dönem dönem iki ülke hükümetleri açısından da önem arz eden birtakım liderler, mihenk taşı olan insanlar konum değiştirecek, diplomatik girişimler sürecektir. Ancak bunlara rağmen komşular arasındaki derin psikolojik anlayışlar var olmaya devam edecektir. Bu çalışmada da diplomatik ilişkilerin, tarihsel olayların; kayıplar, büyük grup kimlikleri, aşağılanmalar, travmalar, zihinsel temsiller gibi çok boyutlu psikolojik çerçevede uluslararası çatışmaları nasıl karmaşık hale getirdiği ifade edilmiştir. Bugün gelinen noktada da hala geçmişin izleri devam etmekte her iki devlet arasındaki güvensizlik ortamı sürerken iki taraf da birbirlerine karşı temkinli davranmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abasıyanık, S.F. (1965). *Mahalle Kahvesi*. 3. Baskı, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Abayhan, Y. (2013). *Sosyal Etki Kuramı Bağlamında Psikolojik Dışlanma*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ahmad, F. ve Ahmad, T. B. (1976). *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Ahunbay, Z. (2017). “Bir Dünya Mirasının Korunması: Ayasofya”, *Uluslararası Katılımlı 6. Tarihi Yapıların Korunması ve Güçlendirilmesi Sempozyumu*, 2-3-4 Kasım, 37-46.
- Ak, G. (2014). “Ege’deki Hayalet: Türk- Yunan Deniz Sınırı, Durum ve Etkiler”. *CTAD*, (20): 255-288.
- Aka, A. (2009). “Antonio Gramsci ve ‘Hegemonik Okul’”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (21): 329-338.
- Aka, A. (2010). “Kimliğe Teorik Yaklaşımlar”. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34 (1): 17-24.
- Akan, E. (2020). “Ayasofya Camisi’nin Müzeye Çevrilmesi Üzerine Bir Araştırma”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 125 (247): 313-328.
- Akbaş, E. (2019). “Dünyada Türk imajı: Tarih Ders Kitaplarındaki Durum”. Ahmet Şimşek (Ed.), *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 8 (1): 317-341
- Akdemir, E. (2007). “Avrupa Aynasında Türk Kimliği”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 7 (1): 131-148.
- Akhtar, S. (1996). “Someday...” and “If Only” fantasies: Pathological Optimism and Inordinate Nostalgia as Related Forms of Idealization”. *Journal of American Psychoanalytic Association*, 44 (3): 723-753.
- Akın, V. (2005). “Kıbrıs Sorununun Ortaya Çıkışı ve Gelişmeler”, Kıbrıs Laboratuvarı. Ş. Kantarcı (drl.), Aktüel Yayınları, İstanbul.
- Aksu, F. (2003). “Türk-Yunan İlişkilerinde Güvenlik ve Güven Arttırma Çabaları”, *Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye*. C. Karadeli (drl.). Ayraç Yayınları, Ankara.
- Aksu, F. (2001). *Türk Yunan İlişkileri İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme*. Stratejik Araştırma ve Etütler Milli Komitesi, (SAEMK), Ankara.
- Aksu, F. (2005). “Ege Sorunlarının Geleceği ve Türkiye: AB Üyelik Sürecinde Türkiye’nin Seçenekleri”. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, (5): 261-286.

- Aksu, F. (2007). *Türkiye Avrupa Birliği Tam Üyelik Müzakerelerinde Kıbrıs ve Ege Uyuşmazlıkları*. Alp Yayınları, Ankara.
- Aksu, F. (2014). “Uyuşmazlık-Kriz Sarmalından Algı Değişimine Türkiye-Yunanistan İlişkileri”. M. Kaymakçı ve C. Özgün (Ed.). *Rodos ve İstanköy Türklüğü*. Riotkdd Yayınları, İzmir.
- Aksu, F. ve Çolak, Y. (2017). “Dış Politika Krizlerinde Algısal Güven[siz]lik: 1935 Bulgaristan Krizi”. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2): 164-180.
- Aksu, F. ve Küçük, A. (2018). “Türk Dış Politikasında Tekrarlayan Çatışmalar: Türk(İye)-Yunan(istan) ve Türk(İye)-Ermeni(stan) İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Uluslararası X. Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi, TÜBİTAK 1001 Projesi* (Proje No: 112K172).
- Aktay, Y. ve Kızılkaya, A. (2014). *Hepimiz Ötekiyiz! (Türkiye’de Kimlikler ve Algılar)*. Tezkire Yayınları, İstanbul.
- Akyüz, C. (2018). “Nesne İlişkileri Kuramı Çerçevesinden Sınır (Borderline) Kişilik Örüntüsüne Bakış: Vaka Örneği ile Temel Savunma Mekanizmalarının Yorumlanması”. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 5 (3): 1-20.
- Alantar, Ç. Z. (2001). “Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi”, *Türk Dış Politikasının Analizi*. F. Sönmezoğlu (drl.). 2.Baskı, Der Yayınevi, İstanbul, 71-100.
- Alexander, M.G., Levin, S. ve Henry, P.J. (2005). “Image Theory, Social Identity, and Social Dominance: Structural Characteristics and Individual Motives Underlying International Images”. *Political Psychology*, 26 (1): 27-45.
- Alford, C.F. (2002). “Group Psychology Is The State of Nature”. K. R. Monroe (Ed.). *Political Psychology*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, New Jersey.
- Ali, S. (1947). *‘Çirkince’, Sırça Köşk adlı yapıtta*. Bilgi Yayınları, İstanbul.
- Alioğlu Çakmak, G. (2018). “Bir “Avrupa” Azınlığı Olarak Batı Trakya Türkleri”. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2): 149-168.
- Alkan, H. (2002). “Avrupa Birliği’ne Entegrasyon Sürecinde Yunanistan: Gerilimli Bir Dönüşüm Hikâyesi”. *Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar, Yeni Arayışlar*. B. Coşkun-Demirtaş, (drl.). Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Balkan Araştırmaları Dizisi, Ankara.
- Alparslan, B. (2011). “Türk İmajının Görsel Yansımaları”. Ö. Kumrular (Ed.), *Dünyada Türk İmgesi*. Kitap Yayınevi, İstanbul.

- Altunay, Z.M. (2010). *Şizofrenlerde Semantik Bellek Süreçleri Normal Popülasyona Kıyasla Farklı Mıdır?* Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.
- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. Metis Yayınları, İstanbul.
- Apak, D. ve Özçağlayan, M. (2017). “Soğuk Savaş Yıllarında Algı Yönetimi, Haber ve Propaganda İlişkisi”. *Marmara İletişim Dergisi*, (28): 107-130.
- Araz, B. (2019). *11 Eylül Sonrasında Avrupa’da Yabancı Düşmanlığı ve İslamofobi*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Ardalı, C. ve Erten, Y. (1999). *Psikanalizden Dinamik Psikoterapilere*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Arı, Ö. ve Kıran, A. (2011). “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”. *EKEV Akademi Dergisi*, (46): 49-64.
- Arı, T. (1995). “Ege Sorunu ve Türk-Yunan İlişkileri: Son Gelişmeler Işığında Kara Suları ve Hava Sahası Sorunları”. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 50: 51-68.
- Arıboğan, D.Ü. (2017). *Duvar*. İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Arıboğan, D. Ü. (2020). “Bir Politik ‘Anamnenis’ Örneği Olarak Ayasofya’nın İbadete Açılması Meselesi”. D. Ü. Arıboğan (Ed.), *Travmaların Gölgesinde: Politik Psikoloji*. İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Armaoğlu, (F. 1964). *Siyasi Tarih (1789-1960)*. Ankara.
- Armaoğlu, F. (1993). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*. Cilt-I, 9.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın No:252, Ankara.
- Armaoğlu, F. (2010). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Arslan, T. (2019a). Ak Parti Dönemi Türk-Yunan İlişkileri ve Batı Trakya Türklerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Aslan, P. (2019b). “Uluslararası İletişim ve Popüler Kültür Üzerine: Latin Amerika’daki Türk Televizyon Dizileri Üzerinden Bir Araştırma”. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 57: 25-50.
- Aslan, Ş. ve Güzel, Ş. (2016). “Liderlikte Kültürel Algılamalar”. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2 (4): 1329- 1340.
- Aşkın, M. (2007). “Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2): 213-220.
- Atak, H. (2011). “Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3 (1): 163-213.

- Ateş, D. (2008). "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1): 213-235.
- Auerbach, Y. (2009). "The Reconciliation Pyramid: A Narrative-Based Framework for Analyzing Identity Conflicts". *Political Psychology*, 30 (2): 291-318.
- Avcu, İ. (2019). "Bellek, Travma ve Edebiyat". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (63): 627-646.
- Avşar, B. ve Kansu, A.F. (2020). "Benzerlikler ve Farklılıkların Işığında Avrupalılığın Psikopolitiği". D. Ü. Arıboğan (Ed.), *Travmaların Gölgesinde: Politik Psikoloji*. İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Ay Mumcu, Y. (2008). "Türk-Yunan Savaşının Basında Yer Alan Şiirlere Yansımaları". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2): 185-201.
- Ayanoğlu, B. (2011). *Türk-Yunan Tarih Ders Kitaplarında Karşılaştırmalı Öteki*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aybars, E. (1993). "Türk-Yunan İlişkileri". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1 (3): 3-8.
- Aydın, Ö. (2020). *Liderlik Kuramları Açısından PKK Terör Örgütünde Liderlik ve Abdullah Öcalan*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aydinyüz, B. (2020). "Kıbrıs Sorunu: Oyun Teorilerine Yeni Bir Katkı Denemesi Olarak, 'Kızma Birader' Oyununun Soruna Psikopolitik Eksenli Uygulaması". Ş. Kantarcı (Ed.), *Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000)*. Nobel Yayınları, Ankara.
- Aydoğdu, A. (2005). *Kıbrıs Sorunu-Çözüm Arayışları "Annan Planı ve Referandum Süreci"*. Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Ankara.
- Ayman, G. (2000). *Tırmanma Siyasetinde Bir Örnek: S- 300 Krizi*. Asam Yayınları, Ankara.
- Ayman, S.G. (2004). "Turkish- Greek Relations: The Security Dilemma in the Aegean", *Negotiation and Deterrence in Asymmetrical Power Situations: The Turkish- Greek Case*. M. Aydın ve K. Ifantis (drl.). Routledge, London.
- Ba, A. ve Hoffmann, M. (2003). "Making and Remaking the World FOR IR 101:A Resource for Teaching Social Constructivism in Introductory Classes". *International Studies Perspectives*, 4 (1): 15-33.
- Babalı, T. (2014). "2000'lerde Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Türk Azınlığın Durumu Gelmeyen Bahar. Y. Okay (Ed.), *Türk-Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler Dağlar Dağlar Viran Dağlar*. Doğu Kitabevi.

- Bağcı, M., Yardım, H. ve Baydar, E. (2011). “Uluslararası İlişkilerde Algı Farklılıkları: Seçilmiş Zaferler ve Seçilmiş Travmalar”, *Politik Psikoloji Yıllığı*. B.S. Çevik Ersaydı (drl.). Cilt:1, Barış Platin Yayınları, Ankara.
- Baharçipek, A. (1996). “Yeni Dünya Düzeni: Barış ve İşbirliği Mi, Çatışma ve Düzensizlik Mi?”, *Ahmet Yesevi Üniversitesi, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (1):101-105.
- Bakan, İ. ve Büyükbeşe, T. (2010). “Liderlik Türleri ve Güç Kaynaklarına İlişkin Mevcut-Gelecek Durum Karşılaştırması: Eğitim Kurumu Yöneticilerinin Algılarına Dayalı Bir Alan Araştırması”. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (19): 73-84.
- Bakaniç, V. (2009). *Prejudice, Attitudes About Race, Class and Gender*. Pearson, New Jersey.
- Bakır, A. (2008). *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler*. C.II, Bizim Büro Yay., Ankara.
- Bal, İ. (2001). *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*. Alfa Basımevi, İstanbul.
- Balcı, A. (2013). *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*. Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- Baloğlu, M. (2016). *Avrupa’da Yükselen Yabancı Düşmanlığı ve İslamofobi Sorununda Türkiye’nin Tutumu*. Yüksek Lisans Tezi. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- Bar-Tal, D. (2000). “From Intractable Conflict Through Conflict Resolution to Reconciliation: Psychological Analysis”. *Political Psychology*, 21 (2): 351-365.
- Barthes, R. (2012). *Göstergebilimsel Serüven*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.01/24.136.4.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) (5 Temmuz 1930). 030.18.01.02/12.48.18.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 030 10 204 392 35/7 Kasım 1922.
- Başdemir, M. M. (2007). “Türkiye’nin Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Yunanistan İle Olan Karasuları Sorunu”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6: 93-122.
- Batur, N. (2004). *Yürekten Gülerekten Yürüdüm, Atina’da Bir Türk, Bir Gazeteci, Bir Kadın*. Doğan Kitap, İstanbul.
- Bayer, D. (2013). *Türk-Yunan İlişkilerinde NATO’nun Tutumu ve Bunun Türkiye NATO İlişkilerine Yansımaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Baysal, F. (1944). *Sarduvan*. Semih Lütü Erciyas Kitabevi, İstanbul.
- Baytekin, P. ve Ergüleşen, G. (2016). “Ülke İmajı Kavramına Genel Bir Bakış”, *Türkiye’nin Uluslararası İmajı*. Atlas Akademi Yayınları, İstanbul.

BCA., 030 (06.11.1923) 123 875 8.

BCA., 030.01/19.110.9.

BCA., 030.01/37.222.2

BCA., 030.01/37.224.1

BCA., 030.01/7.42.16.

BCA., 030.18/12.63.14

BCA., 272.00.12/40.40.3.

BCA., 272.00.12/40.40.3.

BCA.,030.10/255.715.5.

BCA.,030.10/54.355.13.

BCA.,030.18/11.43.17.

BCA.,490.01/570.2271.1.

Beyazyüz, M. ve Göka, E. (2013). “Türk-Ermeni Sorununun Psikolojik Boyutu”. *Ermeni Araştırmaları*, (44): 123-164.

Bilge, A.S. (2000). *Büyük Düş: Türk- Yunan Siyasi İlişkileri*. 21. Yüzyıl Yayınları, Bilim Araştırma Serisi No:2, Ankara.

Bilgiç, B.S. (2005). “The Cyprus Crisis of October 1931 and Greece’s Reaction: The Place of Turkey and Turkish Cypriots in the Eyes of Greek and Greek Cypriot Leadership”. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 1 (4): 91-101.

Bilgiç, B.S. (2015). “Atatürk Döneminde Türkiye -Yunanistan İlişkileri 1923-1938”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 31 (91): 1-28.

Bilgin, N. (1994). *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*. Ege Yayıncılık, İzmir.

Bilgin, N. (2005). *Siyaset ve İnsan: Siyaset Psikolojisi Yazıları*. 2. Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Bilgin, N. (2001). *İnsan İlişkileri ve Kimlik*. Sistem Yayıncılık, İstanbul.

Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. Aşina Kitaplar-Turmaks, İzmir.

Bilsel, M. C. (1933). *Lozan*. II. Cilt, Ahmet İhsan Matbaası Ltd., İstanbul.

Birdişli, F. ve Başurgan, A. (2017). “Güvenlik Politikalarının Konstrüktivist Bir Unsuru Olarak Güvenlik Kültürü ve Türkiye Örneği”. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (4): 58-78.

BOA., DH.İ.UM.EK 66/12.

BOA., HR.SYS.2730/11.

BOA., DH.EUM.AYŞ 8/29.

- Bostancı, M. (2014). "Twitter ve Youtube'a erişim yasağının ülke itibarı açısından değerlendirilmesi" (Fransız basınında çıkan haberler üzerine bir inceleme)", *Dijital İletişim Etkisi Uluslararası Akademik Konferansı Bildiri Kitabı*. İskenderiye Kitap, Ekim, İstanbul, 618-634.
- Boulding, K.E. (1959). "National Images and International Systems". *The Journal of Conflict Resolution*, 3 (2): 120-131.
- Bowmann, G. vd. (1996). *Yitik Ülke Masalları*. (Çev. T. Yöney), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Boyraz, B. (2016). "1923 Yunanistan-Türkiye Nüfus Mübadelesi, Millileştirme Politikaları ve Güncellenen Türk Resim Sanatı". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5 (8): 2707-2741.
- Boyunağa, A. Y. (2011). *Fetih Sancakları*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Boz, E. (2010). *Çerkez Etnik Kimliğinin Yeniden İnşasında Akrabalık*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2012). "Konstrüktivizm ve Rol Teorisi: Kimlik, Rol ve Dış Politika Analizi". T. Arı (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1 Kimlik, Kültür, Güvenlik ve Dış Politika*. MKM Yayıncılık, Bursa, 127-150.
- Bozköylü, E. (2007). *Dünyada ve Türkiye'de Futbolun Değişim Süreci, 2002-2005 Verileriyle Türkiye'de Oyuncu Performansı Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Brecher, M. (1993). *Crises in World Politics*. Pergamon Press, Oxford.
- Brecher, M. (2008). *International Political Earthquakes*. University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Brewer, M.B. (2001). "The Many Faces of Social Identity: Implications for Political Psychology". *Political Psychology*, 22 (1):115-125.
- Bumin, T. (2013). *Hegel*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Burçak, R.S. (1981). "150 Yıllık Türk-Yunan İlişkilerinin Düşündürdükleri". Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan. A.Ü. SBF Yayınları, Ankara.
- Butterfield, H. (1951). *History and Human Relations*. Collins, Londra.
- Cin, T. (2009). *Türk-Yunan İlişkilerinde İki Eski Başkent: Gümölcine-İstanbul*. Orion Kitabevi, Ankara.
- Cin, T. (2006). "Yunanistan'ın 'Pontus Soykırım' İddiaları ve Türkiye". *Dokuz Eylül Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8 (2): 27-89.

- Cingöz, M. (2020). “Babil’de Ölüm İstanbul’da Yas: Türkiye-Irak İlişkilerinde Duygular, Algılar ve Toplumsal Hafıza”. Ş. Kantarcı (Ed.), *Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2020)*. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Cizre-Sakallıoğlu, Ü. (1993). *AP-Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Clogg, R. (1997). *Modern Yunanistan Tarihi*. (Çev. D. Şendi), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Clogg, R. (2015). *Yunanistan’ın Kısa Tarihi*. (Çev. D. Şendil), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Connerton, P. (2014). *Modernite Nasıl Unutturur*. (Çev. K. Kelebekoğlu), 2. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Connolly, W.E. (1995). *Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*. (Çev. F. Lekesizalın), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Copeaux, E. (1998). Türk Kimlik Söyleminin Topografyası ve Kronografisi, Tarih Eğitimi ve Tarihte “Öteki” Sorunu”, *II. Uluslararası Tarih Kongresi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 70-84.
- Cottam, M., Dietz-Uhler, B. Masters, E. ve Preston, T. (2004). *Introduction to Political Psychology*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, New Jersey.
- Cüceloğlu, D. (2007). *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Çağlar, M.T. (2017). “Toplumsal İnşacı Uluslararası İlişkiler Yaklaşımına Göre 1998-2011 Arası ve 2011 Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri”. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(1): 141-170.
- Çakır, A.N. (2019). *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik İmajı ve Algısı: Türkiye ve Türk Hava Yolları Örneği (2015-2018)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çankaya, S. (2011). *Türk-Yunan İlişkileri ve 1999 Sonrası Yunanistan’ın Türkiye’nin AB Üyeliğine Bakışı: Thessaly Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Çankaya, S. (2016). “Yunanlı Öğrencilerin 1999-2011 Yılları Arası Türk-Yunan İlişkilerine ve Türkiye’nin AB Üyeliğine Bakışı: Thessaly Üniversitesi Örneği”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19 (1): 69-88.
- Çapan, N. (2019). *Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrası Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Güvenlik Meseleleri (1974-2010)*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

- Çatalcalı Soyer, A. (2010). “Futbolla İlgili Haberlerde Yaratılan Stereotipler ve Özdeşleştirilen Cinsel Kimlikler”. *Yeni Düşünceler Dergisi*, (5): 107-121
- Çay Sağlam, T. ve Yaşar, M. (2017). “Teoride, Pratikte Ve Araştırmalarda Öteki ve Ötekileştirme”. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12 (3): 135-154.
- Çaycı, A. (1977). “The Anatolian Adventure of Greece (1918-1923)”. *Foreign Policy*, 5 (1-2): 58-101.
- Çaycı, A. (1987). “Yunanistan’ın Anadolu Macerası I”. *H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, 1(1): 1-20
- Çelebi, M. (2019). “Bir İtalyan Gazetecinin Kaleminden İzmir’in İşgali”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 19, Özel Sayı: İzmir’in İşgali, 131-154.
- Çelik, A.H. (2015). “Türk Dış Politikasının Niteliği Üzerine Kavramsal Bir Tartışma: Değerli Yalnızlık Mı Şuurlu Dinamizm Mi?”. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2): 67-89.
- Çelik, H. (2020). “Tarih Ders Kitabı Araştırmalarına Kısa Bir Bakış”. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5 (2): 565-586.
- Çelik, M.A. (2015). *Türk Kimliğinin İnşasında Türk Sinemasının Rolü-Tarihi Filmler ve Cüneyt Arkın Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çelikkol, A.O. ve Karabel, S. (2017). “Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Denizden Kaynaklanan Uluslararası Sorunlar”. *Bilge Strateji*, 9 (16): 13-31
- Çetin, M. ve Asıl, S. (2018). “Sosyal Temsiller Kuramı Bağlamında Kriz Olgusunun Değerlendirilmesi”. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (3): Özel Sayı, 6-28
- Çevik, A. (2010). *Politik Psikoloji*. 4. Baskı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Çevik, A. (2012-2013). “Mağduriyet Psikolojisi ve Toplumsal Yansımaları”. *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler*, (2): 65-84.
- Çevik, A. (2009). “Terörizmin Psikolojisi”. *Kitap Yurdu*, (267).
<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2474> (erişim tarihi: 12.03.2021).
- Çevik, A. (2011). “Bölünme Psikolojisi ve Demokrasi İçin Uzlaşma Kültürü”, *Politik Psikoloji Yıllığı C.1*. B.S. Çevik Ersaydı (drl.). Barış Kitap, Ankara.
- Çevik, A. ve Ceyhun, B. (1995). *Politik Psikoloji Serisi 1: Psikopolitik Yönden Kimlik Gelişimi ve Etnik Terörizm*. Politik Psikoloji Merkezi, Ankara.
- Çevik, A. ve Ceyhun, B. (1995). *Politik Psikoloji Serisi*. Medikomat Yayınevi, Ankara.

- Çevik, A. ve Çevik-Ersaydı, B.S. (2011). “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Psiko-politik Etkenler ve Toplumsal Algılar”. *Akademik Ortadoğu*, 5 (2): 1-18.
- Çevik-Ersaydı, B.S. (2012-2013). “İnterdisipliner Bir Bilim Olarak Politik Psikoloji ve Kullanım Alanları”. *21.Yüzyılda Sosyal Bilimler*, (2): 39-62.
- Çevik-Ersaydı, B.S. (2012a). “Karikatürlerde Dehumanizasyon: Asbarez Gazetesi Örneğinde Türk İmgesi”. *Ermeni Araştırmaları*, (41): 75-92.
- Çevik-Ersaydı, B.S. (2012b). “Suriye-Türkiye: Güç Algısı ve Kriz İletişimi”. *Ortadoğu Analiz*, 4 (43): 61-69.
- Çevik-Ersaydı, B.S. ve İlhan, R.S. (2012). “Türk-Ermeni Yakınlaşmasında Toplumsal Yas Faktörü: Bir Politik Psikoloji Değerlendirmesi”. *Ermeni Araştırmaları*, (43): 113-132.
- Çınar, A. (2003). “Milliyetçilik, Ulus-Devlet ve Küreselleşme”. Röp. Ö. Karaca, *Arka Plan Uluslararası Politika*, (8): 17-20. (erişim tarihi: 26.05.2020).
- Çuhadar-Gürkaynak, E. (2012). “Toplumsal Temas: Önyargı Ve Ayrımcılığı Önlemek İçin Bir Sosyal Değişim Aracı Olarak Kullanılabilir Mi?”. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Ed.), *Ayrımcılık, Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Çuhadaroğlu Çetin, F. (2001). “Kendilik Patolojisi Belirtisi Olarak Kimlik Kargaşası”. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12 (4): 309-314.
- Dağ, A.E. (2009). *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*. Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Ağaç Yayınları, İstanbul.
- Dalakkaya, A. (2008). *Dido Sotiriyu’nun “Benden Selam Söyle Anadolu’ya” ve Ahmet Yorulmaz’ın “Savaşın Çocukları” Romanlarında Türk-Yunan İmgelerinin Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Darcan, A.İ. (2008). *Türk-Yunan İlişkilerinin Psiko politiği ve Hava Sahası Sorunları*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Davis, T.C. (1999). “Revisiting Group Attachment; Ethnic and National Identity”. *Political Psychology*, 20 (1): 25-47.
- Deaux, K. ve Wrightsman, L. (1984). *Social Psychology in the 80's*. Brooks-Cole Pub., California.
- Değerli-Sarikoyuncu, E. (2006). “Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15): 240-262
- Dekker, H., Malova, D. ve Hoogendoorn, S. (2003). “Nationalism and Its Explanations”. *Political Psychology*, 24 (2): 345-376.

- Demir, A. (2017). "Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi". *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1): 19-27.
- Demir, S. ve Yıldız, R. (2003). "Milli Kimliğin Oluşumunda Zihniyet". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8): 1-25.
- Demirci, İ. ve Ekşi, F. (2017). "Büyükleme Narsisizmin İki Farklı Yüzü: Narsistik Hayranlık ve Rekabetin Mutlulukla İlişkisi". *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 46 (46): 37-58.
- Demiröz, D. (2003a). "İlk Dönem Yunan Romanında (1834-1880) Öteki İmajı". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43 (1):169-194.
- Demiröz, D. (2003b). "Ağustos 1999 Depremi'nin Yunan Milli Kimliğinin 'Öteki' İmajı Üzerinde Yarattığı Sarsıntı". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43 (2): 187-194.
- Demiröz, D. (2005). "Megali İdea'dan Ankara Antlaşmasına (1930) Eleftherios Venizelos". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (35-36): 291-312.
- Demiröz, D. (2007). "Yunan Romanından Türk Anlatısına Yapılan Çeviriler ya da İki Ülke İlişkilerinin Edebiyat Üzerinden Okunması". *Littera Edebiyat Yazıları*, 20: 1-7.
- Demiröz, D. (2010). "İzmir Yangını ve Çağıştırdıkları Üzerine". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 50 (2): 265-282.
- Demiröz, D. (2017). "Yunan İlkokul Edebiyat Kitaplarında Türk İmajı". *Litera: Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 27(2): 65-89.
- Demirtaş Coşkun, B. (2001). "Değişen Dünya Dengelerinde Türk-Yunan İlişkileri". 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası. İ. Bal (drl.). Alfa Yayınları, İstanbul.
- Demirtaş, H.A. (2003). "Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar". *İletişim Araştırmaları*, 1 (1): 123-144.
- Demirtaş-Coşkun, B. (2002). *Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar Yeni Arayışlar*. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara.
- Demirtaş-Madran, H.A. (2012). "Temel Beklenti Etkisi: Kendi Kendini Gerçekleştiren Kehanet", *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (drl.). İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul, 29-41.
- Denk, E. (1999). *Egemenliği Tartışmalı Adalar*. Mülkiyetler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara.
- Dikici, S.T. (2015). *3F: Futbol, Fado, Fiesta Futbol Tribün ve Siyaset Üzerine*. Sinemis Yayınları, İstanbul.

- Dimitroukas, I., Ioanou, T. ve Baroutas, K. (2011). *Ortaçağ ve Modern Dünya Tarihi 565-1815*. Atina.
- Dimu, N. (2017). *Ne Mutsuz Yunanım Diyen, Yunancadan*. (Çev. H. Millas), İstos Yayınları, İstanbul.
- Dinçkol, A. (2005). “Avrupa Komisyonu Türkiye 2005 İlerleme Raporu”. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (8): 83-100.
- Doğan, N. (2011). “Patrimonyalizm Kavramına Eleştirel Bir Yaklaşım”. *Liberal Düşünce*, (64): 161-184.
- Domaniç, N.N. (1997). *Milliyetçilikler*. Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Dundes, A. (1989). “Defining Identity Trough Folklore”. *Folklor Matters*. Knoxville: The University of Tennessee Press, 1-39.
- Dursun, Y. (2011). *Sultandım Fatih Oldum*. Nar Yayıncılık, İstanbul.
- Dursunoğlu, İ. (2018). “Türkiye’de Yaşanan Siyasal Krizlerin Aşılmasında Liderlik Faktörü: Devlet Bahçeli Örneği”. *1.Bozok Uluslararası Siyaset Bilimi Kongresi*, ‘Geçmişten Günümüze Yerel, Bölgesel ve Küresel Krizler’, 24-26 Ekim 2018, 168-181.
- Düzgün, Ş. ve Hayalioğlu, H. (2006). “Öğrencilerde Öğrenilmiş Çaresizlik Düzeyinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13): 404-413.
- Ecevit, B. (1976). *Ecevit’in Şiirleri*. M. Kemal (Ed.), May Yayınları, İstanbul.
- Elekdağ, Ş. (1996). “2½ War Strategy”. *Perceptions, Journal of International Relations*, 1: 33-57.
- Engin, A.O., Calapoğlu, M., Seven, M.A. ve Yörük, A.K. (2008). “Davranışlarımızın Genetik ve Çevresel Boyutları”. *Kafkas Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 1 (2): 37-56.
- Er, A. (2018). *Türk Dış Politikası’nda Kültürel Diplomasi: Yunus Emre Enstitüsü Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Afyonkarahisar.
- Eralp, A. (1997). *Türkiye ve Avrupa*. İmge Kitapevi, Ankara.
- Erbaş, S. (2015). *Yeme Tutumlarının Nesne İlişkileri Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdem, N. (2010). *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*. Derlem Yayınları, İstanbul.
- Erdi Es, B. (2018). “Metafor Olarak Ayna”. *İdil Dergisi*, 7 (52):1473-1480.
- Erdin, H.İ. ve Taslı, İ.T. (2015). “Birlikte Yaşama Perspektifinden Duyarlı Konularda Tarih Yazımı”. *Akademik Bakış Dergisi*, (49): 13-24.

- Erdoğan, E.G. (2012). “Bizans Dönemi’nde Ayasofya, Tarihçesi ve Mimari Özellikleri Hakkında Genel Bilgiler”. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, (1): 1-7.
- Erdönmez, C. (2005). “Tarihi Boyutuyla Kıbrıs”, *Kıbrıs Laboratuvarı*. Ş. Kantarcı (drl.). Aktüel Yayınları.
- Eren, E. (2019). “Yunan Milliyetçiliğinin Tarihsel Arka Planı ve Politik Yansıma Örneği Olarak Batı Trakya Sorunu”. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2): 7-85.
- Ergil, D. (2010). *Barışı Aramak*. Timaş, İstanbul.
- Ergun, D. (2000). *Kimlikler Kısacasında Ulusal Kişilik*. İmge Yayınları, Ankara.
- Ergül, F.A. (2014). “Türk Dış Politikasında Güvenlikleştirme ve Yunan “Ötekisi”. *Genç Araştırmacılar Tartışıyor Siyasi İlimler Türk Derneği VIII. Lisansüstü Konferansı Bildirileri Seçkisi*. Okan Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Eroğul, C. (1970). *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*. Sevinç Matbaası, Ankara.
- Ersoy, F. (2020). “Türkiye-Orta Doğu Arap Ülkeleri İlişkilerine Dair Psikopolitik Bir İnceleme: Karşılıklı Şüphe ve İhtiyatla İnşa Edilen Güvensizlik”. Ş. Kantarcı (Ed.). *Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000)*. Nobel Yayınları, Ankara.
- Ertan, T.F. (1990). “Lozan Görüşmeleri Sırasında Türk Heyeti ile TBMM Hükümeti Arasındaki İlişkiler”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 6 (18): 615-626
- Ertosun, E. (2016).” Turgut Özal’ın Ekonomi Odaklı Dış Politikası: Yunanistan’a Yönelik “Zeytin Dalı” Diplomasisi Örneği”. *Bilge Strateji*, 8 (15): 33-57.
- Evre, B. (2018). “Siyaset Psikolojisinde Durumcu ve Eğilimci Yaklaşımlar”. Kitap İncelemesi, Houghton, D. P. (2015). *Siyaset Psikolojisi: Durumlar, Bireyler, Olaylar*, Çev. Hüsamettin İnanç ve Duygu Şekeroğlu, Bilge Kültür Sanat, İstanbul. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1): 116-120.
- Faulkner, W. (2011). *Requiem for a Nun*. Vintage Books, New York.
- Fırat, M. (2001a). “1923-1939 Yunanistan’la İlişkiler”. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Cilt-I, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Fırat, M. (2001b). “Yunanistan’la İlişkiler (1980-1990)”. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 2 (1980-2001), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Fiske, S.T. ve Taylor, S.E. (1984). *Social Cognition*. McGraw-Hill, New York.
- Foreign Relations of the United States (FRUS) (1967). Dosya No:339, 2 December 1967, Vol: XVI.

- Freud, S. (1917). “*Mourning and Melancholia*” *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*ç Vol:14, Hogarth Press, London, s.243-258.
- Freud, S. (1932). “Why War?”. *Standard Edition*, (22): 197-215.
- Freud, S. (1949). *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, (Çev. J. Strachey), The Hogarth Press, London.
- Freud, S. (1961). “*Civilization and Its Discontents*” (1930), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Vol:21, Hogarth Press, London.
- Freud, S. (2006). *Kitle Psikolojisi*. (Çev. K. Şipal), 3. Baskı, Cem Psikoloji, İstanbul.
- FRUS (1967). (1964-1968), Dosya No: 342, 5 December 1967, Vol: XVI.
- Geçer, E. (2019). “Medya İçeriğinin Psikolojisi: Kuramsal Bir Altyapı”. *TRT Akademi*, 4 (8): 410-427.
- Giddens, A. (2000). *Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi, Paradigma*. (Çev. Ü. Tatlıcan), Paradigma, İstanbul.
- Gizir, C.A. (2006). “Bir Kayıp Sonrasında Zorluklar Yaşayan Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Yas Danışmanlığı Modeli”. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (2): 195-213.
- Gorgoretti, B. (2020). “Milli Kimliğin Biçimlenmesinde Müzik Eğitiminin Rolü”. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (AUJEF)*, 4 (2): 143-162.
- Göka, E. (2006). “İnsanın Grup-varlığına Teorik Bir Yaklaşım”, *İnsan Kısım Kısım: Toplumlar, Zihniyetler, Kimlikler*. E. Göka (drl.). 2. Baskı, Aşina Kitaplar, Ankara, 2006, 19-65.
- Gökalp, Z. (1997). *Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak*. Toker Yayınları, İstanbul.
- Gökçen, S. (2002). “Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Temel Sorunlar”. *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, (3): 143-170.
- Gökçen, S. (2006). “Dogmatik Yunan Paranoyası ‘Anadolu’da Rum Soykırımı”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12 (31): 73-92.
- Göksu, O. (2019). “Türkiye’nin Ülke Markasının İnşası Sürecinde Kamu Diplomasisi Ekseninde Sporun Rolünün Değerlendirilmesi”. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 5 (2): 403-433.
- Göktepe, C. (2007). “Kıbrıs Meselesinde Kriz Süreci ve Türkiye (1964-1974)”, 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Cilt.1, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, Türkiye, 10-15 Eylül, 1397-1427
- Göktepe, C. ve Bilgiç, T. Ü. (2014). “İngiliz Güvenlik ve Dış Politikasında Kıbrıs (1945-1974)”. *Bilig*, (68): 141-168.

- Göktürk, T. B. (2008). “Rumlar’ın Kıbrıs’taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı; -Öncesi ve Sonrası-”. *ÇTTAD*, VII: 16-17, 335-363.
- Göral, E. (2004). “Avrupa Entegrasyon Modelinde Türk Yunan İlişkileri”. *Stratejik Öngörü Dergisi*, 3: 57-67. İstanbul: TASAM Yayınları
- Göral, S. (t. y.) “IV. Ermeni Sorununun Psikolojik Boyutu: Psikoloji ve Psikanaliz Penceresinden Türk-Ermeni Meselesi: Mağduriyet Psikolojisi ve Büyük Grup Kimliğinin Etkisi”. *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Ermeni Araştırmaları Enstitüsü*, http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index4_1_1.htm (erişim tarihi: 10.03.2020).
- Göregenli, M. (2012). “Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık”. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Ed.), *Ayrımcılık, Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 17-28.
- Gözügüzelli, E. (2018). *Yunanistan’ın Güvenlikleştirdiği “Pontus Soykırım” Meselesi ve Türkiye Üzerine Faaliyetler*. Pontus Meselesi ve Türkiye, Karadeniz Rumeli Dernekleri Federasyonu ve Samsun Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği Kültür Yayınları Serisi:14, 172-211.
- Greenberg J. R. ve Mitchell S. A. (1983). *Object Relations in Psychoanalytic Theory*. Harward University Press, London.
- Guntrip, H. (2001). *Schizoid Phenomena Object- relations and the Self*. Karnac Books, London.
- Gurr, T. (1970). *Why Men Rebel*. Princeton University Press, Princeton.
- Güleç Solak, S. (2017). “Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (1): 13-37.
- Güleç, C. (2018). “Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme Modelleri”. *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1): 79-102.
- Gülen, A. (2012). “İnönü Hükümetleri’nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (50): 389-428.
- Gültekin, B. (2005). “Türkiye’nin Uluslararası İmajında Yükselen Değerler ve Eğilimler”. *Selçuk İletişim*, 4 (1): 126-140.
- Gültekin, G. (2018). “Hegel’in Efendi-Köle Diyalektiği Çerçevesinde *Spartacus* (Spartaküs) Filmi Üzerine Düşünceler”. *SineFilozofi Dergisi*, 3 (5): 25-44.
- Gümüş, N. (2006). “İlk Anadolu Selçuklu-Gürcü Karşılaşması: Pasinler Savaşı ve Sonuçları”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6 (2): 199-219.

- Güngör, F.Ş. (2015). “Marcel Proust’un Kayıp Zamanın İzinde Adlı Romanında Belleğin Kurgulayıcı Rolü Üzerine Bir Değerlendirme”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 55 (2): 59-74.
- Günlübol, M. ve Sar, C. (1969). “1919-1939 Yılları Arasında Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*. 2. Baskı, Ankara, 3-147.
- Gürdeniz, C. (2013). *Hedefteki Donanma*. Kırmızı Kedi, İstanbul.
- Gürel, Ş.S. (1993). *Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821–1993)*. Ümit Yayıncılık, Ankara.
- Gürses, İ. (2005). “Önyargının Nedenleri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, (1): 143-160.
- Gürses, M. (2012). “Meşrutiyet Dönemi Gezginlerinin Gözlemleriyle Avrupa’da Türk İmgesi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (21): 133-157.
- Gürsoy Mahdy, Z. ve Aksu, F. (2020). “Türkiye ve Yunanistan Arasındaki Dış Politika Krizlerinde Karar Birimlerinin Siyasi Evren Algıları”. *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2 (2): 505-549.
- Gürün, K. (1983). “Türk-Yunan İlişkileri ve Lozan Antlaşması” Atatürk Türkiye’inde Dış Politika Sempozyumu (1923-1983)”. *Bildiriler*, Boğaziçi Üniversitesi, 24 October, İstanbul, 19-23.
- Güvenç, B. (1997). *Türk Kimliği*. Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Güvenir, T. ve Varol Taş, F. (2008). “Nesne İlişkileri Kuramı”. *Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Temel Kitabı*. Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 116-122.
- Güzel, M. (2007). *Kardak Krizi Sorunu Kapsamında Türk-Yunan İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Güzel, Ö., Güdekli, A. ve Ehtiyar, R. (2016). “Medyada Terör Olayları Sonrasında Turizme Yönelik Algı Yönetimi: BBC Sultanahmet Terör Saldırısı Haberi Eleştirel Söylem Analizi”. S. Fettahlıoğlu ve A. Afsar (Ed.), *Congress Book -3rd International Congress on Social Sciences, China to Adriatic*, October 27-30, İKSAD Antalya, 184-192.
- Hacısoftaoğlu, İ., Akcan, F. ve Bulgu, N. (2012). “Hayali Cemaatler Olarak Taraftar Toplulukları: Ankaragücü Taraftar Grupları Örneği”. *Spor Bilimleri Dergisi, Hacettepe J. of Sport Sciences*, 23 (4): 159-176.
- Haeiantoniyu, K. (2002). *İstoria Tis Neoteris Elladas 1821-1941*. Ekdosis Diyorasis Athina.
- Halıcı, Ş. (2015). “II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’den Yunanistan’a Uzanan Dostluk Köprüsü: Kurtuluş ve Dumlupınar’ın Yardımları”. *Belgi Dergisi*, (9): 1196-1217.

- Hansen, A.D. (2005). "A Practical Task: Ethnicity as a Research in Social Interaction". *Research on Language and Social Interaction*, 38 (1): 63-104.
- Harp Akademileri Komutanlığı (1999). *Küresel ve Bölgesel Kapsamda Sorunlarımız*. Harp Akademileri Basımevi, İstanbul.
- Hasan, B. (2013). *Batı Trakya'daki Müslüman Türk Azınlığın Politizasyonu ve Mobilizasyonu*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hatipoğlu, M. (1988). *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk- Yunan İlişkilerinin 101 Yılı 1821-1922*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Hayta, A. (2010). "Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme". *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8 (20): 39-79.
- Hegel, G.W.F. (2011). *Tinin Görüngübilimi*. (Çev. A. Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul.
- Heraclides, A. (2002). *Yunanistan ve "Doğudan Gelen Tehlike" Türkiye*. (Çev. M. Vasilyadis ve H. Millas). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Hermann, C.F. (1990). "Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy". *International Studies Quarterly*, 34 (1): 3-21.
- Herz, J.H. (1950). "Idealist Internationalism and the Security Dilemma". *World Politics*, 2: 157-180.
- Heywood, A. (2014). *Küresel Siyaset*. Adres Yayınları, Ankara.
- Hobbes, T. (2019). *Leviathan*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hogg, M.A. ve Vaughan, G.M. (2014). *Sosyal Psikoloji*. (Çev. A. Gelmez ve İ. Yıldız). Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Holsti, O.R. (1962). "The Belief System and National Images: A Case Study". *The Journal of Conflict Resolution*, 6 (3): 244-252.
- Hopf, T. (1998). "The Promise of Constructivism in International Relations Theory". *International Security*, 23 (1): 171-200.
- Hortaçsu, N. (1998). *Grup İçi ve Gruplar Arası Süreçler*. İmge Kitapevi, Ankara.
- Houghton, D.P. (2009). *Political Psychology: Situations, Individuals, and Cases*. Routledge, New York.
- Houghton, D.P. (2015). *Siyaset Psikoloji- Durumlar, Bireyler, Olaylar*. (Çev. H. İnanc ve D. Şekeroğlu), Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Ismail, A. (2012). *Yunanistan'da Azınlık Hakları: Batı Trakya Türk Azınlığı Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İlhan, M. E. (2018). *Kültürel Bellek Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Hatırlama Halk Bilimsel Bir Yaklaşım Denemesi*. Doğu-Batı Yayınları, Ankara.

- İlhan, R.S. (2013). "Arap Baharı ve Osmanlının Yası Bağlamında Modern Türk Kimliği". *Akademik Orta Doğu*, 8 (1): 25-49.
- İlhan, R.S. ve Çevik, A. (2003). "Önyargıların Psikolojisi: Psikodinamik Bir Gözden Geçirme". *Nesne Psikoloji Dergisi*, 1 (1): 52-67.
- İmançer, D. (2008). "Stereotipleri Anlamak". *Yeni Düşünceler*, (3), 301-320.
- İnal, H.İ. (2012). *Osmanlı Tarihi*. Nokta Kitap Yayınevi, İstanbul.
- İnan, K. (2002). "*Fatih Sultan Mehmed İstanbul'un Fethi ve Etkileri*". *Türkler*, Cilt:9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- İncedayı, C. K. (1927). *Türk İstiklal Mücadelesi Konferansları*. İstanbul.
- İnönü, İ. (2001). *Defterler (1919-1973)*. C.I, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- İsmayilov, M. (2015). "Bir Tahayyül Olarak Kültürel Travma ve 'Soykırım' Retoriği". *TESAM Akademi Dergisi*, 2 (1): 107-125.
- İşyar, Ö.G. (2009). *Karşılaştırmalı Dış Politikalar: Yöntemler, Modeller, Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*. Dora Yayınları, Bursa.
- Jackson, N.A. ve Tansey, S.D. (1995). *Politics: The Basic*. Routledge Press, USA.
- Jelavich, B. (2006). *Balkan Tarihi-18-19. Yüzyıllar*. Küre Yayınları, İstanbul.
- Jervis, R. (2002). "Signaling and Perception: Drawing Inferences and Protecting Images". K. R. Monroe (Ed.), *Political Psychology*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, New Jersey, 2002.
- Jutta Weldes, J. (1999). *Constructing National Interest: The United States and the Cuban Missile Crisis*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Kaçar, F. (2018). *Kimlik, Öteki ve Ötekileştirme Bağlamında Sinema (Fatih Akın'ın Filmlerinde Göç ve Kimlik Olgusu)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1991). *İnsan ve İnsanlar*. 7. Baskı, Evrim Yayınları, İstanbul.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). *Günümüzde İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*. Evrim Yayınevi, İstanbul.
- Kalelioğlu, O. (2008). "Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (41):105-123.
- Kalelioğlu, O. (2009). *Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea*. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Kalelioğlu, O. (2011). *Kıbrıs Barış Harekâtı ve Gazimagosa Savunması (15 Temmuz-15 Ağustos 1974)*. Çetin Matbaacılık, Ankara.

- Kansu, A.F. ve Tarhan, N. (2018). "Politik Psikoloji ve Öz-Yeterlik". *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6): 1-18.
- Kantar, G. (2019). "Milliyetçilik Anlayışının Atatürk Dönemi Türk Yönetim Sistemine Yansımaları". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8 (3): 2141-2156.
- Kantarcı, Ş. (2020). *Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2020)*. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Kantarcı, Ş. (2020a). "Osmanlı/Türk Dış Politikası: 'Statükocu' Yapı ve 'Baticı' Eksen Yaklaşımının Psikopolitiği Üzerine Bir Deneme". Ş. Kantarcı (Ed.). *Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000)*. Nobel Yayınları, Ankara.
- Kantarcı, Ş. (2020b). "Türk-Amerikan İlişkilerinde Pandora'nın Kutusunu Açmak". Ş. Kantarcı (Ed.). *Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000)*. Nobel Yayınları, Ankara.
- Kapani, M. (2000). *Politika Bilimine Giriş*. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Kaplan, R. D. (2012). *The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate*. Random House, New York.
- Kaplowitz, N. (1984). "Psychopolitical Dimesions of International Relations: The Reciprocal Effects of Conflict Strategies". *International Studies Quarterly*, 28:373-406.
- Kapukaya, Z. (2018). "İlyada Destanı'nda İda (Kazdağı)". *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19 (41): 103-116.
- Kar, A.T. (2018). *6-7 Eylül Olayları Işığında Türk Basınında Yunan İmgesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kara, B. (2005). "Dramatik Bir Huzur Mücadelesi: Mübadele". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (1): 187-198.
- Karabıyık, E.Ü. (2014). *7. Sınıf Sosyal Bilgiler*. Evren Yayıncılık ve Basım Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi, Ankara.
- Karacasulu, N. (2014). "Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları", *Post-Modern Uluslararası İlişkilerTeorileri: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*. T. Arı (drl.), Dora Yayınevi, Bursa.
- Karaduman, S. (2010). "Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü". *Journal of Yaşar University*, 17(5): 2886-2889.
- Karagöz-Yerdelen, B. (2017). "Uluslararası İlişkilerde İmaj Kavramı ve Batı Nostaljisindeki Bir Aksaklık Olarak Türk İmajı". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 35 (35): 43-63.

- Karalı, Z.C. (2011). *Bölücü- Ayrılıkçı Terörle Mücadelede Politik Psikolojik Boyutun İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. T.C Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Y.K. (1981). *Millî Savaş Hikâyeleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Karataş, Ö. (2014). “Türkiye’de Futbol ve Siyaset İlişkisi”. *İnönü Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1 (2): 39-47.
- Karataş, P. (2012). “Elektronik Kültür Ortamında Türk- Yunan Milli Kimlik Mücadeleleri Bağlamında Youtube Videoları Yorumları”. *Folklor/Edebiyat*, 18 (72): 91-111.
- Karayaman, M. (2007). “İzmir Valisi İzzet Bey’in Kaleminden İzmir’in İşgali”. *ÇTTAD*, 6 (15): 3-18.
- Karayuluk, H. (2018). “6/7 Eylül 1955 Olaylarının Neden ve Sonuç İlişkisi İçerisinde Değerlendirilmesi”. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 1 (1): 36-50.
- Kardeş, T.G. (2019). *1999 Yılından Günümüze Türk-Yunan Sorununun Türkiye-Avrupa Birliği İle İlişkilerine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Karlsson, I. (2007). *Avrupa ve Türkler*. (Çev. T. Kayaoğlu), Yaylacık Matbaası, İstanbul.
- Karns, M. P. and Mingst, K. A. (2004). *International Organizations: The Politics and Processes of Global Governance*. Lynne Rienner Publishers, London.
- Kaya, B. ve Topçu, E. (2017). “Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Öğrencilerinin Dost ve Düşman Ülke Algıları”. *Journal of Education and Practice*, 8 (3): 48-66.
- Kaya, E. ve Sandıklı, A. (2012). “Teoriler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinde Ege Sorunu”. A. Sandıklı (Ed.), *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*. Bilgesam Yayınları, İstanbul.
- Kaya, H., Kahyaoğlu, D., Çetiner, A., Öztürk, M. ve Eren, N. (2002). “National Report: Turkey”. *Improvement of Balkan History Textbooks Project Reports*, The History Foundation of Turkey, İstanbul.
- Kaya, M. (2013). “Platon’un Ruh Kavramı”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (1): 171-182.
- Kayam, H.C. (1993). “Lozan Barış Antlaşmasına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Konunun TBMM’de Görüşülmesi”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 9 (27): 581-608.
- Kayıran, M. (2019). “Milliyetçilik Akımının Balkanlar’daki Gayrimüslim Unsurlar Üzerindeki Etkisi (1789 –1875)”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 2 (5): 71-97.

- Kayiran, M. ve Metintaş, M.Y. (2018). “Türk-Yunan İlişkileri (1878-1952)”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 1 (3): 33-73.
- Kekevi, S. ve Kılıçoğlu, G. (2012). “Uluslararası İlişkilerde Kültür ve Kimlik”. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1 (1): 1183-1192.
- Kernberg, O.F. (1985). *Borderline Conditions and Pathological Narcissism*. Rowman & Littlefield.
- Kervancıoğlu, İ. (2018). *Vamık Volkan ve Türk Siyasal Hayatının Psiko-Politik Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Kesebir, E. (2015). “Cumhuriyet Dönemi Türk Hikâyesinde (1923-1950) Yunan/Rum Algısı”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (43): 94-100.
- Keskin, F. (2018). *Günümüz Türk-Yunan İlişkilerinde Tarihi Boyutları ile Temel Sorunlar*. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kılıç Özkaynar, G. (2017). “Tarihte Öne Çıkan Türk Lider Örnekleri Üzerine Bir İnceleme”. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, JEBM Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi: Sürekli Dergi*, 1 (1): 10-31.
- Kıran, M. (2014). *Yunan Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarında Türk ve Türkiye İmajı Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Kırkpınar Özsoy, N. ve Kobak, Ö. (2019). “Yugoslavya’daki Kimlik Çatışmalarının Sosyal İnşacılık Teorisi Kapsamında İncelenmesi”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22): 207-219.
- Kırlıdökme, U. (2013). “Yunanistan’da Uluslararası İlişkiler Kuramlarının Dış Politika Olaylarına Uygulanması”. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 2 (2): 27-50.
- Kırlıdökme, U. (2016). “Yunanistan’ın Türkiye Algısı Çerçevesinde Oluşan Balkan Politikası”. T.C. Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *Avrasya Etüdləri*, 50/2016-2.
- Kierein, N.M. ve Gold, M.A. (2000). “Pygmalion in Work Organizations: A Meta-Analysis”. *Journal of Organizational Behaviour*, 21 (8): 913-928.
- Kitsikis, D. (1974). *Yunan Propagandası*. (Çev. H. Devrim), Kaynak Kitapları, İstanbul.
- Kitsikis, D. (1996). *Türk-Yunan İmparatorluğu*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Klotz A. and Lynch C. (2007). *Strategies for Research in Constructivist International Relations*, Armonk, M. E. Sharpe, London.

- Koç, M. (2020). “Şeytanlaştırma Miti ve Şeytanlaşan Düşmanlar: ABD-İRAN”. D. Ü. Arıboğan (Ed.), *Travmaların Gölgesinde: Politik Psikoloji*. İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Kol, S. (2011). “Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi”. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (21): 1-21.
- Korkman, H. (2016). “Antik Felsefede Psikolojinin Artalanı”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 5 (15): 363-382.
- Korkmaz, A. (2013). “Değerler Sosyolojisi”. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 7 (14): 51-78.
- Kowert, P. (1998). “Agent Versus Structure in the Construction of National Identity”. V. Kubalkova, N. Onuf ve P. Kowert (Eds.), *International Relations In a Constructed World*. M.E Sharpe Inc., New York.
- Köksal, K., Kaymakcı, S. vd., (2019). Tarih Ders Kitaplarında İmajlar: Devletler, Halklar, Kişiler. A. Şimşek (Ed.), Pegem Akademi, Ankara.
- Köse, E. (2005). *Yunanistan ve Bitmeyen Kin*. IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Kösoğlu, N. (1998). *Türk Kimliği ve Türk Dünyası*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Köylü, M. (2015). “Yunan Siyasi Tarihinde Siyasal Çalkantıların (1909- 1922) İstiklal Harbine Etkisi”. *Toros Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (4): 31-56.
- Kratochwil, F. (1993). “The Embarrassment of Changes: Neo-realism as the Science of Real Politik Without Politics”. *Review of International Politics*, 19 (1): 63-80.
- Kubalkova, V., Onuf, N. And Kowert P. (1998). Constructing Constructivism, V. Kubalkova, N. Onuf and P. Kowert (eds). *International Relations in a Constructed World*, Armonk, M. E. Sharpe, New York, 3-21.
- Kuklinski, J.H. (2002). *Thinking About Political Psychology*. Cambridge University Press, New York.
- Kula, S. ve Çakar, B. (2015). “Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki”. *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6 (12): 191-210.
- Kuloğlu, A. (2009). “Türkiye’nin Güvenlik Algılamaları ve ABD Politikalarının Güvenliğimize Etkileri”. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1 (3): 52-78.
- Kumrular, Ö. ve Perinçek, M. (2017). *Zaman Treni Tarihin Renkli Vagonlarında Bir Seyahat*. Doğan Kitabevi, İstanbul.
- Kurubaş, E. (2004). “Türk-Yunan İlişkilerinin Psiko politigi ve Sorunların Çözümü Üzerine Düşünceler”. I. Bal (Ed.), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*. 2. Baskı, Ankara, Nobel Basımevi.

- Kurumahmut, A. (1998). *Ege’de Temel Sorun, Egemenliği Tartışmalı Adalar*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, VII. Dizi, Sayı:182, Ankara.
- Kushner, D. (1998). *Türk Milliyetçiliğinin Doğusu*. Fener Yayınları, İstanbul.
- Kuşat, A. (2003). “Fatih Sultan Mehmet’in Kişiliği ve Fetihteki Rolü”. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (14): 131-148.
- Küçük, M. (2009). “Uluslararası İlişkiler Kuramında ‘Konstrüktivist Dönüşü’ Anlamak”. *Ege Akademik Bakış*, 9 (2): 771-795.
- Lacoste, Y. (2007). *Büyük Oyunu Anlamak: Jeopolitik Bugünün Uzun Tarihi*. NTV Yayınları, İstanbul.
- Lahaye, W., Desmet, H. ve Pourtois, J.P. (2011). *Kuşaktan Kuşağa Aktarım Çocuklarımız Çocuklarını Nasıl Eğitiyor?* (Çev. Z. Canan Özatalay), İletişim Yayınları, İstanbul,
- Larrabee, S. F. (1990). “The Southern Periphery; Greece and Turkey”, *Problems of Balkan Security: Southeastern Europe in the 1990*. P.S. Shoup (drl.). Wilson Center Press, Washington.
- Leguin, U.K. (2018). *Mülksüzler*. Metis Yayınları, İstanbul.
- Lock, E. (2004). “International Politics as Politics: Changing US Foreign Policy Discourse”. *Paper Presented at the Oceanic Conference on International Studies*, ANU, Canberra, 14-16 July 2004.
- Lotfi, A., Kabiri, S. ve Ghasemlou, H. (2013). “Değerler Değişimi Ve Kuşaklararası Çatışma: İran Khoy Kenti Örneği”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2): 93-113.
- Mack, J.E. (1979). *Foreword, Cyprus- War and Adaptation*. V. D. Volkan (Ed.). The University Press of Virginia, Charlottesville.
- Mansel, P.L. (2011). *Akdeniz’de İhtişam ve Felaketler*. (Çev. N. N. Alemdar). Everest Yayınları, İstanbul.
- Maoz, I. and McCauley, C. (2005). “Psychological Correlates of Support for Compromise; a Polling Study of Jewish-Israeli Attitudes Toward Solution to the Israeli-Palestinian Conflict”. *Political Psychology*, 26 (5): 791-808.
- Maraş, A. (2014). “Komplike Yas: Derleme ve Vaka Çalışması”. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 1 (1): 41-59.
- McGraw, K.M. (2002). “Contributions of the Cognitive Approach to Political Psychology”. *International Society of Political Psychology*, 21 (4):805-832.

- McWilliams, N. (2009). *Psikanalitik Tanı: Klinik Süreç İçinde Kişilik Yapısını Anlamak*. (Çev. E. Kalem), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Merih, T. (2006). *Soğuk Savaş ve Türkiye 1945-1960*. Ebabil Yayıncılık, Ankara.
- Mısıroğlu, K. (1973). *Türk'ün Siyah Kitabı Yunan Mezalimi*. Sebil Yayınevi, İstanbul.
- Millas, H. (1991). "History Textbooks in Greece and Turkey". *History Workshop*, No:31, 21-33.
- Millas, H. (1998). *Ayvalık ve Venezis (Yunan Edebiyatında Türk İmaju)*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Millas, H. (2000). *Türk Romanı ve "Öteki": Ulusal Kimlikte Yunan İmaju*. Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Millas, H. (2003a). "Millî Türk Kimliği ve 'Öteki' (Yunan)". T. Bora (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Milliyetçilik*. Cilt: IV, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Millas, H. (2003b). *Yeniden Kurulan Yaşamlar Sempozyumu*. 7-8 Kasım, İstanbul.
- Millas, H. (2005). *Türk Yunan Romanlarında Öteki ve Kimlik*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.26.
- Monroe, K.R. (2002). "A Paradigm for Political Psychology". K. R. Monroe (Ed.), *Political Psychology*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, New Jersey.
- Moses, R. (2010). "Düşman Algısı: Psikolojik Bir Analiz". (Çev. B.S. Çevik), *Tarih Okulu Dergisi*, (7): 99-108.
- Müftüler, H.G. (2019). "Parsons Sistem Teorisi Açısından Kuşaklar Arası İlişkilerde Çatışma ve Dayanışma". *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3 (2): 100-133.
- Mütercimler, E. ve Öke, M.K. (2004). *Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*. Alfa Yayınları.
- Nar, M.Ş. (2014). "Günümüz Toplumunda Mitler: Anadolu Halk Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Cyprus International University, Folklor/Edebiyat*, 20 (79): 55-77.
- Narter, M. (2020). "Sosyal Davranışın Eril Psikolojisi". D. Ü. Arıboğan (Ed.), *Travmaların Gölgesinde: Politik Psikoloji*. İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- National Archives Research Administration Military Intelligence Division (NARA-MID), 201-03/29, 29 Mart 1996.
- Nelson, C.E. (1996). "Formation of a God Representation". *Religious Education*, 91(1): 22-39.
- Neumann, I.B. (1999). *Uses of the Other 'The East' in European Identity Formation, Borderlines*. Volume: 9, University of Minnesota Press, Minneapolis.

- Nicholas Onuf, N. (1998). Constructivism: A User's Manual". V. Kubalkova, N. Onuf ve P. Kowert (Eds.), *International Relations In a Constructed World*. M.E. Sharpe Inc., New York.
- Nihat, E. (1944). "Milletlerarası Daimî Adalet Divanı ve Türkiye". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2 (1): 62-72.
- Nurettin, T. (1987). *Yunan Sorunu*. 3. Baskı, Ankara.
- Nye, J.S. (1990). "The Changing Nature of World Power". *Political Science Quarterly*, 105 (2): 177-192.
- Nye, S. J. ve. Keohane, R.O. (1977). *Power and Interdependence*. Little, Brown and Company, Boston.
- Oğul, B. (2018). *Türkiye ve Yunanistan Arasındaki Karşılıklı Ziyaretler (1950-1955)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Oğuzlu, T. (2020). "Türkiye'nin Güvenlik Kültürü'nün Oluşumunda Psikolojik Unsurlar". Ş. Kantarcı (Ed.), *Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası*. Nobel Yayınları, Ankara.
- Okanlı, A. (2012). *Çocuk Psikolojisi ve Ruh Sağlığı*. Atatürk Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi, Anadolu Üniversitesi Yayınevi, Ankara.
- Okay, F. (2010). *İstanbul'un Fethi*. Gonca Yayıncılık, İstanbul.
- Okıray, Z. ve Şimşek-Hüseyinzade, A. (2018). "Anıtların Göstergebilimsel Analizi: KKTC Öncesi ve Sonrası". *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 2 (3): 7-20.
- Okyar, F. (1980). *Üç Devirde Bir Adam*. C. Kutay (hızl.). Tercüman Yayınları, İstanbul.
- Ongur, H.Ö. (2010). "Kimlik Uluslararası İlişkilerde Kuram Yapımı ve 11 Eylül 2001 Olayları". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17): 135-163.
- Onuf, N. (1989). *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia Univesirty Press, New York
- Onuf, N. (1998). *Constructivism: A User's Manuel, International Relations in a Constructed World*, (eds) Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, M. E. Sharpe, New York.
- Onuf, N. (2014). *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. University of Helsinki Erik Castren Institute of International Law and Human Rights, Helsinki, 1-23
- Onur, F. H. (2003). "Öteki Sorunsalının 'Alterite' Kavramı Çerçevesinde Yeniden Okunması Üzerine Bir Deneme". *H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (2): 255-277.

- Oral, Ü. (2009). *Küçük Mehmetçikler*. Bilgecan Yayınları, İstanbul.
- Oral-Kara, N. (2018). *Türkiye’de Güvenilir Hekim Algısı: Hekim ve Cinsiyet Stereotipleri Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Oran, B. (1977). *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Oran, B. (2001). “1919-1923 Lausanne Barış Antlaşması”. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Cilt: I, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Oran, B. (2003). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar II*. İletişim Yay., İstanbul.
- Ortaylı, İ. (1986). “Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu”, *Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri*. Atase Yayınları, Ankara.
- Osmanoğlu, A.E. (2018). “Öteki Devletler ve Milletler”. *Turkish Studies Social Sciences*, 13 (10): 541-565.
- Osmanoğlu, Ö. (2020). “Platon’un Toplum ve Devlet Teorilerinin Psiko-Politik Karakteri”. D. Ü. Arıboğan (Ed.), *Travmaların Gölgesinde: Politik Psikoloji*. İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Öcalan, M. (2005). “Futbolun Toplum Üzerine Etkisi”. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 3 (3): 172-180.
- Öksüz, H. (2013). “Algı Yönetimi ve Sosyal Medya”. *İdarecinin Sesi Dergisi*, (156), http://www.tid.web.tr/ortak_icerik/tid.web/156.Say%C4%B1/3.pdf (erişim tarihi: 13 07. 2020).
- Önal, T. (2019). “İşgalden İhtilale Millî Mücadele Hareketinin Diplomatik Boyutu”. *Türkiyat Mecmuası*, 29, 'Millî Mücadele' Özel Sayısı, 89-95.
- Öntürk, Y., Karacabey, K. ve Özbar, N. (2019). “Günümüzde Spor Denilince İlk Akla Neden Futbol Gelir? Sorusu Üzerine Bir Araştırma”. *Spormetre*, 17 (2): 1-12.
- Özakkaş, T. (2018). “Alan Kuramının Diğer Psikanalitik Kuramlarla İlişkisi”. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 1 (2): 1-28.
- Özan Boydak, M. ve Gündüzalp, S. (2017). “Pygmalion Etkisi ve Liderlik”. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (9): 69-79.
- Özarslan, M.Z. (2014). *Kitleleri Harekete Geçirme Aracı Olarak Sosyal Algı Yönetimi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Özcan, G. (2004). “Türkiye Dış Politikasında Algılamalar, Karar Alma ve Oluşum Süreci”. F. Sönmezoğlu (Ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi*. Der Yayınları, İstanbul.
- Özcan, H. (2017). “Lozan Konferansı Tutanakları ve Arnavutluk’un Atina Büyükelçiliği Raporları Temelinde Mübadelede Yunanistan’daki Müslüman Arnavutların Durumu”. *CTAD*, (25): 50-79.
- Özdemirci, A. ve Önder, H.B. (2018). “Uluslararası Halkla İlişkiler Yoluyla Ülke Algısı ve İmajı Oluşturmak: Almanya’da Türkiye Algısı ve İmajı Üzerine Ampirik Bir Araştırma (2010-2013)”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 17 (1): 61-98.
- Özekin, M.K. (2020). “Doğu Akdeniz’de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye”. *Güvenlik Stratejileri*, 16 (33): 1-51.
- Özdil, M. (2017). “Kolektif ve Bireysel Kimlikler Bağlamında Sosyal Bütünleşme”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33): 383-400.
- Özen, Y. (2017). “Psikolojik Travmanın İnsanlık Kadar Eski Tarihi”. *The Journal of Social Science (TJSS)*, 1 (2): 104-117.
- Özer, B. (2020). “Kitap İncelemesi: Vamık D. Volkan, Divandaki Düşmanlar: Bir Türk Psikanalistin Siyaset Psikolojisi Serüveni, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013”. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 5 (1): 81-84.
- Özer, M.A. (2012). “Bir Modern Yönetim Tekniği Olarak Algılama Yönetimi ve İç Güvenlik Hizmetleri”. *Karadeniz Araştırmaları*, (33): 147-180.
- Özergin, E. (2015). “Kitle İletişim Araçlarında Streisand Etkisi “Bir Kuramsal Çerçeve Önerisi”. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özev, M.H. (2013). *Eleştirel Teori Olarak Konstrüktivizm, Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*. Beta Yayınevi, İstanbul.
- Özgür, N. (2019). *Bulgaristan Göçmeni Yetişkinlerde Travmanın Kuşaklar Arası Aktarımı İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişkide Sosyal Desteğin Rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özkırımlı, U. ve Sofos, S.A. (2013). *Tarihin Cenderesinde: Yunanistan ve Türkiye’de Milliyetçilik*. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Özman, M.A. (1988). “Lozan Antlaşmaları’nda Ege Adalarının Hukuki Statüsü”. *A.Ü. SBF Dergisi*, 63 (3-4): 197-206.
- Özsüer, E. (2012). “Türk- Yunan İlişkilerinde “Biz” ve “Öteki” Önyargıların Dinamikleri”. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1 (2): 269-309.
- Özsüer, E. (2015). “Tarihin “Öteki” Yüzü: Türkiye ve Yunanistan Örneğinde Tarihi Yeniden Algılamak”. *Turkish History Education Journal*, 4 (2): 165-201.

- Özsüer, E. (2018). "Tarihin Resmi İdeoloji Tarafından Tahrifatına Bir Örnek: Yunanistan". *Turkish History Education Journal*, 7 (2): 466-508.
- Özsüer, E. (2019). *Türkokratia: Avrupa'da Türk İmajı*. 2. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul.
- Özsüer, E. (2020). "Türk-Yunan İlişkilerinin Psikopolitik Perspektifi: Grup Psikolojisi Eksenli Karşılıklı Seçilmiş Zaferler ve Travmalar". Ş. Kantarcı (Ed.), *Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000)*. Nobel Kitabevi, Ankara.
- Öztürk, M. ve Atık, A. (2016). "Ulusal Pazardan Küresel Pazarlara Uzanan Süreçte Türk Dizilerinin Gelişimi". *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 3 (2): 66-82.
- Öztürk, Ü. (2018). *Balkanlaşma ve Balkanlarda Türk Kimliği (Makedonya ve Kosova Örneği)*. Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Palabıyık, M.S. ve Deveci Bozkuş, Y. (2011). "Pontus Meselesi: Genel Bir Bakış". *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, (11/12):77-139.
- Palmer, A. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu, Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*. (Çev. B. Çorakçı Dışbudak), 4. Baskı, Sabah Kitapları, Gençlik Yayınları, İstanbul.
- Pazarcı, H. (1988). "Ege Adalarının Lozan ve Paris Andlaşmalarıyla Saptanan Askerden Arındırılmış Statüsü Değişmiş midir". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 43 (3): 207-217.
- Pehlivanlı, H. (1994). "Tarih Perspektifi İçinde Pontus Olayı: Yakın Tarihimize ve Günümüze Etkileri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 10 (29): 357-377.
- Pirinççi, F. (2006). "Yunan Ulusal Kimliğinin Oluşumu Sürecinde İçsel ve Dışsal Parametrelerin Analizi". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46 (1): 53-78.
- Plous, S. (2003). "The Psychology of Prejudice, Stereotyping and Discrimination: An Overview". S. Plous (Ed.), *Understanding of Prejudice and Discrimination*. McGraw Hill, New York.
- Polat, N.H. (2009). *Ömer Seyfettin'in Bütün Hikâyeleri*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Post, J. M. (1990). "Terrorist Psycho-Logic: Terrorist Behavior As a Product of Psychological Forces". W. Reich (Ed.), *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind*. Cambridge University Press; Woodrow Wilson International Center for Scholars, Cambridge, 25-40.
- Purtaş, F. (2013). "Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi". *Akademik Bakış Dergisi*, 7 (13): 1-14.
- Reber, A.R. (1995). *Dictionary of Psychology*. 2nd Edition, Penguin Books, London.

- Renshon, S.A. (2002). "The Cultural Foundations of Political Psychology". K. R. Monroe (Ed.). *Political Psychology*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, New Jersey.
- Rinsley, D.B. (1978). "Borderline Psychopathology: A Review of Aetiology, Dynamics and Treatment". *International Review of Psycho- Analysis*, 5:45-54.
- Ross, M.H. (2001). "Psychocultural Interpretations and Dramas; Identity Dynamics in Ethnic Conflict". *Political Psychology*, 22(1):157-178.
- Rousseau, D. ve Van Deer Veen, A.M. (2005). "The Emergence of a Shared Identity An Agent-Based Computer Simulation of Idea Diffusion". *Journal of Conflict Resolution*, 49 (5): 686-712. [10.1177/0022002705279336](https://doi.org/10.1177/0022002705279336)
- Rumelili, B. (2014). "İnşacılık/Konstrüktivizm", *Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler*. E. Balta (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Rycroft, C. (1989). *Psikanaliz Sözlüğü*. (Çev: M. S. Kayatekin). Ara Yayınları, İstanbul.
- Safa, P. (1924). *Siyah Beyaz Hikâyeler*. Orhaniye Matbaası, İstanbul.
- Sağiroğlu, A.Z. (2014). *Türkiye’de Etnisite, Din ve Önyargı: Üniversite Öğrencileri Örneği*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sakallı, N. (2010). *Sosyal Etkiler: Kim, Kimi Nasıl Etkiler?* 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Salıx, S. (1968). *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnik-i Eterya*. İstanbul, Kitapçılık Ticaret Ltd. Şti Yayınevi, İstanbul.
- Sander, O. (2000). *Türkiye’nin Dış Politikası*. 2. Baskı, İmge Yayınları, Ankara.
- Sarı Ertem, H. (2012). "Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: "Kimliğin Güvenliği" ve "Güvenliğin Kimliği". *Güvenlik Stratejileri*, (16): 177-237.
- Sarıca, M. (1977). *Siyasi Düşünce Tarihi*. Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Sarıhan, Z. (1996). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Sarımay, Y. ve Sünbül, T. (1999). *Emperyalizm ve Büyük Hayal*. Günce Yayınları, Ankara.
- Sarıtaş, A. ve Öztürk, M.C. (2018). "Kültürel Boyutlar Kuramı Değerlerinde Değişim: Türkiye’nin Krizlere Verdiği Tepkilerin Sorgulanması". *Selçuk İletişim*, 11 (1): 125-145.
- Savrun, E. ve Tinal, M. (2017). "Soğuk Savaş Döneminde İngiltere ve Türkiye’nin Kıbrıs Politikaları (1955-1964)". *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 17 (34): 349-371.
- Sayar Avcıoğlu, S. ve Akın, O. (2017). "Kolektif Bellek ve Kentsel Mekân Algısı Bağlamında İstanbul Tuzla Köyiçi Koruma Bölgesi’nin Mekânsal Değişiminin İrdelenmesi". *İdeal Kent*, 8 (22): 423-450.

- Saydam, A. (2015). *İletişimin Akıl ve Gönül Penceresi Algılama Yönetimi*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Schafer, M. (1999). "Cooperative and Conflictual Policy Preferences: the Effect of Identity, Security and Images of Other". *Political Psychology*, 20 (4): 829-844.
- Schnapper, D. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Selçuk Sönmez, S. (2012). "Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacıllaştırılması: "Öteki" ve "Ötekileştirme". *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15 (2): 78-99.
- Sepetcioğlu, T.E. (2014). "İki Tarihsel "Eski" Kavram, Bir Sosyo-Kültürel "Yeni" Kimlik: Mübadele Nedir, Mübadiller Kimlerdir?". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 180 (180): 49-84.
- Sevantie, A. (2011). "Batıların Gözünde Türk İmajının Geçirdiği Değişimler". Ö. Kumrular (Ed.), *Dünyada Türk İmgesi*. Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Sevinç, D. (2017). "Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorununda Yeni Bir Aşama". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, (60): 171-206.
- Sevindik, A. (2017). "Eski ve Yeni Destan Araştırmaları Üzerinden Türk Destan Araştırmalarına Genel Bir Bakış". *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 6 (12): 90-99.
- Shannon, V.P. ve Kowert, P.A. (2012). *Psychology and Constructivism in International Relations: An Ideational Alliance*. The University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Stryker, S. and Statham, A. (1955). *Symbolic Interaction and Role Theory*. Gardner Lindzey and Elliot Aronson (eds), *Handbook of Social Psychology*, New York, 311-378.
- Smith, A. (1999). *Milli Kimlik*. (Çev. B.S. Şener), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Smith, A.D. (2002a). "When is a Nation". *Geopolitics*, 7 (2): 5-32
- Smith, A.D. (2002b). *Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik*. (Çev. D. Kömürcü), Everest Yayınları, İstanbul.
- Smith, M. L. (2002c). *Yunan Düşü*. (Çev. H. İnal). Ayraç Yayınevi, Ankara
- Smith, M. L. (2017). *Yunanistan'ın Anadolu Hayali 1919-1922*. (Çev. N. Engin). Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- Solak, Ç. ve Teközel, M. (2019). "Sosyal Dışlanma Olgusu Üzerine Genel Bir İnceleme". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (4): 293-315.

- Solso, R. L., Maclin, M.K. ve Maclin, O.H. (2007). *Bilişsel Psikoloji*. (Çev. A. Ayçiçeği). Dinn, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Sonsel, Ö.B. ve Bilgin, S. (2019). “Ön Elemeyi Geçen İstiklal Marşı Bestelerinin Eğitim Müziği Açısından İncelenmesi”. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39 (3): 1827- 1850.
- Sonyel, S. R. (1973). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politikası*. Cilt:1, Ankara.
- Sonyel, S. R. (1991). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. C. II, 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Sotiriyu, D. (1986). *Benden Selam Söyle Anadolu'ya*. (Çev. A. Tokatlı), Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Soysal, İ. (1983). *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, (1920-1945)*. Türk Tarih Kurumu, Cilt:1, Ankara.
- Soysal, İ. (1989a). *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Adlaşmaları*. I. Cilt (1920-1945), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Soysal, İ. (1989b). *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları ve Bağlıları*. Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Ankara.
- Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*. Der Yayınları, İstanbul.
- Sun, S. (1965). *1897 Osmanlı-Yunan Savaşı*. Genelkurmay, Ankara.
- Sunar, B. (2009).”Türk dış politikasında bir karar alma organı olarak medyanın rolü:Kardak Krizi örneği”. *SOBİAD, II. Ulusal Yönetim ve Ekonomi Bilimleri Konferansı*, İzmir, 239-249..
- Süar, S. (2014). “2000 Sonrası Yunan Sinemasında Küçük Asya Felaketi”. *TSA, Özel Sayı:3*, 143-166.
- Svoronos, N. (1988). *Çağdaş Helen Tarihine Bakış*. (Çev. P. Abacı), Belge Yayınları, İstanbul.
- Şahin, H. (2002). *Johnson Mektubu Türk-ABD İlişkilerini Değiştiren Olayın Perde Arkası*. Gendaş Yayınları, İstanbul.
- Şahin, K. ve Türedi, H. (2016). “Goffman’ın Damga Teorisi Bağlamında Türklere Yönelik Damgaların Siyasal Bir Analizi”. *14. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 790-796.
- Şahingöz, M. ve Bilalli, S. (2018). “Balkanlar’da Eğitim Kurumlarında Okutulan Tarih Ders Kitaplarında “Osmanlı-Türk İmajı”. *CTAD*, (28): 163-182.
- Şen, Y.F. (2004). *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus-Devlet*. Yargı Yayınevi, Ankara.

- Şen, Y.F. (2015a). “Türk Milliyetçiliği ve “Öteki” Algısı: Yunanistan’la Çözölemeyen Ege Sorunu”. *Türk İdare Dergisi*, (480): 179-228.
- Şen, N. (2015b). *Bazı Psikopolitik Kavramların Antik Sikkelerdeki İzdüşümleri: Toplum-Lider-İnanç ve Aralarındaki İlişkiler*. Uzmanlık Tezi. Uludağ Üniversitesi Tıp Faköltesi, Bursa.
- Şengöz, M. (2020). “Türkiye Cumhuriyeti’nin Ulusal Güvenlik Paradigması Üzerine Bir Değerlendirme”. *Takvim-i Vekayi*, 8 (1): 1-71.
- Şihmantepe, A. (2013). “Kardak Krizi Sürecinin Kriz Yönetim Prensipleri Açısından İncelenmesi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, TUBİTAK 1001 Projesi (Proj. No: 112K172), (17): 127-155.
- Şimşek, U. ve İlğaz, S. (2007). “Küreselleşme ve Ulusal Kimlik”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1): 189-199.
- Şimşir, B. N. (1990). *Lozan Telgrafları Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı (1922-1923)*. Cilt: I, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı (1974). *Cumhuriyet’in İlk On Yılı ve Balkan Paktı*. Ankara.
- T.C. Gnkur. As.T. ve Str.Et.Bşk., (1985). *Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tabakoğlu, A. (1994). *Türk İktisat Tarihi*. Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Tag, M.N. ve Çetinkaya, B. (2019). “Özel İyi Oluş Hali, Başkasına Güven ve İş Motivasyonu Arasındaki İlişki: Beklenti Teorisi Çerçevesinde Çok Düzeyli Analiz”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15 (3): 858-888.
- Tagmat, Ç. D. (2014). “Lozan Barış Konferansı’na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos’un Dünyasından Lozan”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14 (29): 141-173.
- Tajfel, H. (1969). “Cognitive Aspects of Prejudice”. *Journal of Boissocial Science*, 1: 173-191.
- Tandoğan, M. (2015). “Konstrüktivizm (Sosyal İnşacılık) Kuramı Bağlamında Afrika Birliği”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4 (3): 634-650.
- Tanrıdağ, O. (2005). *Sosyal Nörobilim*. Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul.
- Tarhan, N. (2012). *Psikolojik Savaş Gri Propaganda*. 4. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Taşkıran, C. (2005). “Kıbrıs Meselesinde Son Durum ve Muhtemel Gelişmeler”, *Kıbrıs Laboratuvarı*. Ş. Kantarcı (drl.). Aktüel Yayınları, İstanbul.
- Taş-Özmelek, N. (2018). “Bir iletişim engeli olarak Stereotipler: Fi dizisi üzerine bir analiz”. *1st International CICMS Conference Proceedings*, 4-5 May, 477-489.

- Taylor S.E., Peplau, L. A. ve Sears, D. O. (2000). *Social Psychology*. Pearson Education Inc., New Jersey.
- Tayyar Arı, T. (2004). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları (10 Ekim 1922). Cilt:3, İçtima Senesi: III.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt: III, Devre: I, İçtima Senesi: 3, s.1183-1184.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt: III, Devre: I, s.1258.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt:3, Devre: I, 21 Şubat 1923, s.1290-1295.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt:3, Devre: I, 25 Aralık 1922, s.1146-1163.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt:3, Devre: I, içtimai Senesi: III, 27 Şubat 1923.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt:4, Devre: I, içtimai Senesi: III, 6 Mart 1923.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, I. Devre, III. Cilt, s.148-162.
- TBMM Zabıt Ceridesi I. Devre, 24. Cilt, s.208.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 24, 3.11.1338, s.326-334.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 24, 3.11.1338, s.340.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, 147. İçtima, Cilt:25, İçtima Senesi: 3, 29 Kasım 1922, s.113.
- TBMM Zabıt Ceridesi, I. Devre, 24. Cilt, s.314.
- Tekeli, İ. (1998). “Tarih Yazıcılığı ve Öteki Kavramı Üzerine Düşünceler”, *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu*. A. Berktaş ve H. C. Tuncer (Yay. Haz.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Teres, E. (2010). *Gönderden İnmeyen Bayrak*. Muştı Yayınları, İstanbul.
- Tezel, A. (2008). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Devlet Olarak Kıbrıs Sorununun Çözümüne Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tılıç, D. (1998). *Utaniyorum Ama Gazeteciyim: Türkiye ve Yunanistan’da Gazetecilik*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Toksoy, N. (2006). “Atatürk’ün Vefatının Balkanlar ve Ortadoğu Basınındaki Etkilerinin Türkiye’deki Akisleri”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (2): 176-180.
- Topçu, M. (2016). “Ayrılma ve Bireyleşme: Nesne İlişkileri Üzerine Terapötik Uygulama”. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 3 (2): 17-28.
- Torun, A. (2014). “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye’nin Geleneksel ve Yeni Güvenlik Politikası Açısından Yunanistan’a Yaklaşımının Karşılaştırmalı Analizi”. *Uluslararası Balkan Kongresi*, 28-29 Nisan, Bilgesam, Kocaeli, 328-335.
- Tuncer, H. (2003). “Doğu Sorunu” ve Büyük Güçler (1853-1878). Ümit Yayıncılık, Ankara.

- Turan, M. ve Gürbüz, M. (2006). “Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Tarihi Temelleri ve Tripoliçe Katliamı”. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, (1): 9-42.
- Turan, Ş. (1986). “Geçmişten Günümüze Ege Adaları Sorunu Boyutlar, Taraflar”. Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri, *Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Ankara.
- Turner, J.C., Oakes, P. J., Haslam, S. A. ve Mcgarthy, C. (1993). “Self and Collective: Cognition and Social Context”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20 (5):1-25.
- Tutaş, A. (2012). *Türk-Ermeni İlişkilerinin Psikopolitik Çözümlemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tutu, E.R. (2015). *İsrail-Filistin Sorununda Semboller, Söylemler ve Kimlik: Konstrüktivist Bir Analiz*. Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Tuzgöl, K. (2018). “Lacanyen Psikanalitik Kuram ve Öznenin Konumu”. *Türkiye Bütüncül Terapi Dergisi*, 1 (1): 41-53.
- Türkeş, M. ve Uzgel, İ. (2002). Türkiye’nin Komşuları. İmge Kitapevi, Ankara.
- Tüzünkan, M. ve Koldaş, U. (2013). “Hükümranlıktan Annan Planına: Ana Hatlarıyla İngiltere Dış Politikasında Kıbrıs: 1878-2004”. *Akademik Ortadoğu*, 8 (1): 71-99.
- Uşaklıgil, H.Z. (2005). *İzmir Hikâyeleri*. Özgür Yayınları, İstanbul.
- Uysal, M. (2007). *1930-1938 Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Uz, F. (2014). “Mekân-Politik Bir Söylem Olarak Nostalji”. D. Kılıçkıran (Ed.), *Kimlik ve Yer*. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara, 78-85.
- Uzgel, İ. (2003). “ABD ve NATO’yla İlişkiler”. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Uzun, H. (2013). “Türk Heyeti’nin Lozan’a Gidişi ve Lozan Konferansı’ı Öncesinde Avrupa’daki Faaliyetleri (5 Kasım 1922–20 Kasım 1922)”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 14 (53): 329-350
- Uzun, H. (2004). “1919-1950 Yılları Arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri”. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, 5 (2): 35-50.
- Uzunur-Mert, Z. (2012). “Dış Politikada Değişim Tartışmaları”. S. Gülten Ayman (Ed.), *Mekân, Kimlik, Güç ve Dış Politika*. İstanbul.
- Üçok, C. (1955). *Siyasi Tarih Dersleri*. 3. Baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Ünal, T. (1958). *Türk Siyasi Tarihi (1700-1958)*. 2. Baskı, Ankara.

- Ünay, B. (2007). *Türk-Yunan İlişkilerinde Temel Sorunlar ve 1999 Sonrası Yumuşama Dönemi*. Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünür, E. (2013). “Görünmeyen Kimlik: Öteki Kimliği Bağlamında ‘Kayıp Şehir’ Dizisinin Analizi”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8 (2): 251-273.
- Verhás, E. (2019). *Batı Trakya’daki Türk Azınlık: Uzun Yıllardır Süren Hak ve Tanınma Mücadelesi*. 8. Baskı, Minority Rights Group Europe.
- Volkan, V. D. (2013). *Divandaki Düşmanlar: Bir Türk Psikanalistin Siyaset Psikolojisi Serüveni*. (Çev. S. Erdoğan). Alfa Yayınları, İstanbul.
- Volkan, V.D. (1991). “On Chosen Trauma”. *Mind and Human Interaction*, 4: 3-19.
- Volkan, V.D. (1993). *Politik Psikoloji*. Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara.
- Volkan, V.D. (1997). *Psikanaliz Yazıları*. (Çev. B. Ceyhun ve A. Çevik), 2. Baskı, HYB Yayınları, Ankara.
- Volkan, V.D. (1999a). “Psycoanalitics and Diplomacy Part I- Individual and Large-group Identity”. *Journal of Applied Psychoanalitics Studies*, 1(1): 29-55.
- Volkan, V.D. (1999b). *Kanbağı- Etnik Gururdan Etnik Teröre*. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Volkan, V.D. (2004). *Bloodlines*. Pitchstone Publishing, Charlottesville.
- Volkan, V.D. (2007). *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*. Everest Yayınları, İstanbul.
- Volkan, V.D. (2008). *Kıbrıs: Savaş ve Uyum Çatışan İki Etnik Grubun Psikanalitik Tarihi*. (Çev. B. Kılınçer), Everest Yayınları, İstanbul.
- Volkan, V.D. (2009). *Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri* (Çev. Ö. Karaçam), 2. Baskı, Okyanus Yayınları, İstanbul.
- Volkan, V.D. (2012). “Geniş Grup Kimliği ve Barışı Sağlama Üzerine Bazı Düşünceler”. *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler*, 1 (2): 9-36
- Volkan, V.D. (2014). *Hayvan Katili Psikanalitik Öyküler-4*. Okuyan us Yayınları, 3.Baskı, İstanbul.
- Volkan, V.D. ve Atabey, N. (2010). *Osmanlı’nın Yasından Atatürk’ün Türkiye’sine*. Kripto, Ankara.
- Volkan, V.D. ve Itzkowitz, N. (1994). *Turks and Greeks: Neighbours in Conflict*. Cambridge Shire: The Eothen Press, İngiltere.
- Volkan, V.D. ve Itzkowitz, N. (2002). *Türkler ve Yunanlılar: Çatışan Komşular*. (Çev. B. Büyükkal), Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Volkan, V.D. ve Itzkowitz, N. (2011). *Atatürk Atatürk*. Alfa Yayınları, İstanbul.

- Volkan, V.D. ve Itzkowitz, N. (2017). *Atatürk'ün Psikanalitik Biyografisi: "Atatürk-Anatürk"*. Pusula Yayınevi, İstanbul.
- Volkan, V.D. ve Zintl, E. (2010). *Gidenin Ardından*. Oa Yayınları, İstanbul.
- Voltaire (1964). *Türkler Müslümanlar ve Ötekiler*. Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Vural, M.K. (2019). "Belgelerin Gözünden Hasan Tahsin ve "İlk Kurşun" Meselesine Yeniden Bakmak". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 35 (100): 377-414.
- Wallace, R.A. ve Wolf, A. (2004). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Gelenegin Gelistirilmesi*. (Çev. L. Elburuz ve M. R. Ayas), Punto Yayınları, İzmir.
- Wang, J. (2006). "Managing National Reputation and International Relations in the Global Era: Public Diplomacy Revisited". *Public Relations Review*, 32 (2): 91-96.
- Ward, D. (2002). "Political Psychology: Origins and Development". K. R. Monroe (Ed.), *Political Psychology*, 10th edition, Lawrence Erlbaum Associates, USA, 2002.
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Wendt, A. (1992). "Anarch is What States of Make of It: The Social Construction of Power Politics". *International Organization*, 17 (4): 391-425.
- Wendt, A. (1994). "Collective Identity Formation and The International State". *The American Political Science Review*, 88 (2): 384-396.
- Wendt, A. (1995). "Constructing International Politics". *International Security*, 20(1): 71-81.
- Wendt, A. (2014). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*. (Çev.) Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer, İhlamur Öner, Küre Yayınları, İstanbul.
- Wendt, A. (2005). *Constructing International Politics*, Stephen Chan and Cerwyn Moore (eds.), Theories of International Relations, Vol: IV, 201-211, Sage Publications, London,
- Williams, P. (1976). *Crisis Management: Confrontation and Diplomacy in the Nuclear Age*. Halsted Press, Martin Robertson, London.
- Yahyagil, A. ve Arkonaç, S.A. (2013). "Bayrağın Araçsallaşması". *Psikoloji Çalışmaları*, 33 (2): 49-64.
- Yalçın, E. (2017). "Yunanların Bitmeyen İdeali: "Megali İdea". *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (7): 32-48.
- Yalçın-Çelik, S.D. (2004). "İlias Venezis'in Perspektifinden Öteki Kavramı ve Türk İmajı". *Türkbilig*, (7): 137-146.
- Yalvaç, F. (2000). "Uluslararası İlişkiler Kuramında İnşacı Yaklaşımlar", *Devlet Sistem ve Kimlik*. İ. Dağı, A. Eralp vd., (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.

- Yanık, C. (2013). “Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi”. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (20): 225-237.
- Yapıcı, Ş. ve Yapıcı, M. (2006). “Çocuklukta Bilişsel Gelişim”. *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, 6 (1).
- Yavuz, H. (1944). *Ayna Şiirleri*. Era Yayıncılık Ltd., İstanbul.
- Yavuz, H. (1999). *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam*. Boyut Yayın Grubu, İstanbul.
- Yavuz, K.E. ve Hatipoğlu, A. (2020). “Geçmiş Bugün Olduğunda: Toplumsal Yas”. D. Ü. Arıboğan (Ed.), *Travmaların Gölgesinde: Politik Psikoloji*. İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Yavuz, M. (2017). “İstanbul’un Fethi ve Akşemseddin”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (26): 185-200.
- Yayak, A. (2018). “Etnik Kimlik Algısının Dört Boyutu”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmacıları Dergisi*, 7 (2): 778-788.
- Yaycı, C. (2012). “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”. *Bilge Strateji*, 4 (6): 1-70.
- Yazar, F. (2020). “Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Türk Dizi Sektörünün Değerlendirilmesi”. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (3): 530-541.
- Yellice, G. (2012). “1878’den 1931’e Kıbrıs’ta Enosis Talepleri ve İngiltere’nin Yaklaşımı”. *ÇTTAD*, XII: 24, 13-26.
- Yıldırım, T. (2014). “Tarih Ders Kitaplarında “Öteki” Kurgusu: 1930’lı Yıllar Üzerine Bir Değerlendirme”. *Turkish History Education Journal*, 3 (1): 62-89.
- Yıldırım, T. ve Şimşek, A. (2017). “Erken Cumhuriyet Dönemi’nde “Biz”in İnşası: Tarih Ders Kitapları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi (GEFAD/GUJGEF)*, 37 (1): 367-382
- Yıldız, E. ve Gültekin, T. (2016). *Türkiye’nin Uluslararası İmajı*. Atlas Akademi Yayınları, İstanbul
- Yıldız, F.Z. (2018). “Pygmalion etkisi ve öz yeterlilik ilişkisi: insan kaynakları yöneticileri örneği”, IV. *International Caucasus-Central Asia Foreign Trade And Logistics Congress*, September, 7-8, Didim Aydın, 29-40.
- Yıldız, S. (2007). “Kimlik ve Uluslararası Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği”. *Milli Folklor*, (74): 9-16.
- Yılmaz, B.A. (2018). “Soğuk Savaş Sonrası Yeni Güvenlik Algıları Çerçevesinde Zorlayıcı Diplomasi: S-300 Füze Krizi”. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 6 (1): 1-32.

- Yılmaz, H. (2014). “Tarihi Olaylarda Gensel Devinim ve Süreklilik Üzerine Analitik Bir İnceleme ve Olay-Olgı Bağlamı”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 1 (2): 1-32.
- Yılmaz, M.E. (2008a). “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Yunan İlişkileri ve Ege Sorunu”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2): 27-44.
- Yılmaz, F. (2008b). *Avrupa’da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı: AB Politikalarının Etkin(siz)liği*. USAK, Ankara.
- Yılmaz, S. (2012). “Teorik Çerçeve ve Kriz Kavramı ve Kriz Yönetimi”. H. Çakmak (Ed.), *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012*. Kripto Yayınları, Ankara.
- Yılmaz-Odabaşı, H. (2020). “Toplumsal Travma ve Posttravmatik Gelişme Perspektifinden Balkan Savaşı ve Türk Milliyetçiliğinin Kitleleşmesi”. D. Ü. Arıboğan (Ed.), *Travmaların Gölgesinde: Politik Psikoloji*. İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Yorulmaz, A. (1997). *Savaşın Çocukları- Girit’ten Sonra Ayvalık*. Belge Yayınları, İstanbul.
- Yorulmaz, M. (2014). “Değişen Uluslararası Güvenlik Algılamaları Bağlamında Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde “Değişmeyen” Güvenlik Paradoksu”. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 3 (1): 103-135.
- Young, O.R. (1967). *The Intermediaries: Third Parties in International Crisis*. Princeton University Press, Princeton.
- Yurdakul, M.E. (21 Nisan 1313/3 Mayıs 1897). *Cenge Giderken*. İzmir 48, 2.
- Yücesoy, O. (2019). “Yunan İlköğretim Kitaplarında Türk Kimliği Algısı”. M. Kaymakçı ve C. Özgün (Ed.), *Ege Adalarının Unutulan Halkı: Rodos ve İstanköy Türkleri*. Eğitim Yayınevi, Konya.
- Yüksel, C. ve Baran, D. (2020). *Uluslararası Hukukta Doğu Akdeniz Krizi ve Türkiye ile Libya Arasındaki Deniz Yetki Alanlarını Sınırlandırma Mutabakatının Değerlendirilmesi*. İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 40 (1): 519-556.

Elektronik Kaynaklar

- AB, Türkiye İlerleme Raporu (2000). “Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon’un 2000 Düzenli Raporu”. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.ab.gov.tr%2Ffiles%2FAB_Iliskileri%2FAdaylikSureci%2FilerlemeRaporlari%2FTurkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf&clen=792849&chunk=true (erişim tarihi: 10.11.2020).

- AB, Türkiye İlerleme Raporu (2001). “Türkiyenin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin”. Brüksel, 13.11.2001 SEC (2001) 1756. Avrupa Toplulukları Komisyonu. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.ab.gov.tr%2Ffiles%2FAB_Iliskileri%2FAdaylikSureci%2FilerlemeRaporlari%2FTurkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf&cLen=946136&chunk=true (erişim tarihi: 10.11.2020).
- AB, Türkiye İlerleme Raporu (2002). “Türkiyenin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin”. Brüksel, 9.10.2002 SEC (2002) 1412. Avrupa Toplulukları Komisyonu. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.ab.gov.tr%2Ffiles%2FAB_Iliskileri%2FAdaylikSureci%2FilerlemeRaporlari%2FTurkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf&cLen=1337301&chunk=true (erişim tarihi: 10.11.2020).
- Acayır, Z. (29 Ekim 2020). “Belleğin Sırrı ve Hipertimezi”, <https://dergipiskopol.com/bellegin-sirri-ve-hipertimezi/> (erişim tarihi: 22.12.2020).
- Ağacı, E. (23 Şubat 2016). “Dışlanmanın sosyal psikolojisi: grubundan dışlanan kişilerin psikolojisi bu deneyimden nasıl etkileniyor?”, <https://evrimagaci.org/dislanmanin-sosyal-psikolojisi-grubundan-dislanan-kisilerin-psikolojisi-bu-deneyimden-nasil-etkileniyor-4220>. (erişim tarihi: 22.12.2020).
- Ak Parti Seçim Beyannamesi (7 Haziran 2015). <https://www.akparti.org.tr/parti/dosya-arsivi/>, (erişim tarihi: 19.10.2020).
- Aksu, F. (17 Aralık 2017a). “Tarihsel Nedenler”, <http://www.turkishgreek.org/ikili-iliskiler/uyusmazliklari-etkileyen-faktoerler/item/45-tarihsel-nedenler> (erişim tarihi: 13.03.2021).
- Aksu, F. (17 Aralık 2017b). “Kıta Sahaneliği <http://www.turkishgreek.org/ikili-iliskiler/uyusmazliklar/ege-denizi-ne-iliskin-uyusmazliklar/k-ta-sahaneli-g-sorunu>, (erişim tarihi: 01.12. 2020).
- Aksu, F. (17 Aralık 2017c). “Yunan dış politikasında Türk-Yunan ilişkileri ve iç politika kaygıları”, <http://www.turkishgreek.org/ikili-iliskiler/uyusmazliklari-etkileyen-faktoerler/item/48-yunan-d-s-politikas-nda-tuerk-yunan-iliskileri-ve-ic-politika-kayg-lar> (erişim tarihi: 12.10.2020).
- Aksu, F. (18 Nisan 2018). SAEMK, <http://www.turkishgreek.org/oeneriler>
- Aksu, F. (2020). *Türk Yunan İlişkileri İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme*. Stratejik Araştırma ve Etütler Milli Komitesi, (SAEMK), Ankara.

- <http://www.turkishgreek.org/iki-uelke-arasindaki-iliskileri-etkileyen-temel-faktoerler>, (erişim tarihi: 05.01.2020).
- Akşam Gazetesi (12 Kasım 1938). “Yunanistan büyük teessür içinde” <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1938-11-12/2> (erişim tarihi: 05.06.2020).
- Akşam Gazetesi (16 Kasım 1938). “Bütün Yunan gazeteleri milli matemimizle meşgul”. <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1938-11-16/5> (erişim tarihi: 05.06.2020).
- Akyurt, S. (2019). “İntikam Psikolojisi: Kimi Cezalandırıyoruz?”, <https://hipokampusakademi.com/intikam-psikolojisi-kimi-cezalandiriyoruz/> (erişim tarihi: 02.03.2021).
- Arıboğan, D.Ü. (20 Ağustos 2020). “Travmaların gölgesinde politik psikoloji”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/travmalarin-golgesinde-politik-psikoloji-kitabinin-editorlugunu-yapan-prof-aribogan-ayasofyayi-degerlendirdi-1759633> (erişim tarihi: 13.11.2020).
- Arıkan, K. (2021). “Şüphcilik”, <https://www.kemalarikan.com/suphecilik.html> (erişim tarihi: 07.03. 2021).
- Bardakçı, M. (14 Haziran 2020). “Atatürk Ayasofya’yı ibadete kapatıp müzeye çevirmeye 1923’te karar vermişti”, [1https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2712163-ataturk-ayasofyayi-ibadete-kapatip-muzeye-cevirmeye-t-1923te-karar-vermist](https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2712163-ataturk-ayasofyayi-ibadete-kapatip-muzeye-cevirmeye-t-1923te-karar-vermist) (erişim tarihi: 10.12.2020).
- BBC News (24 Temmuz 2020). “Ayasofya neden önemli ve tartışma yaratıyor?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-47728137> (erişim tarihi: 16.01.2021).
- Berberakis, S. (8 Ocak 2004). “Dededen babaya babadan toruna papandreu ailesi”, Sabah Gazetesi, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/berberakis/2004/01/08/dededen-babaya-babadan-toruna-papandreu-ailesi> (erişim tarihi: 11.01.2020).
- CnnTürk (18 Ocak 2018). “Kardak açıklarında gerginlik: Yunan ve Türk Sahil Güvenlik Botu çarpıştı”, <https://www.cnntrk.com/dunya/kardak-aciklarinda-gerginlik-yunan-ve-turk-sahil-guvenlik-botu-carpisti?page=6> (erişim tarihi: 20.11.2020).
- Cömert, İ.Y. (2020). “Son gelişmeler Işığında Türk-Yunan ilişkileri”, <https://www.globalsavunma.com.tr/son-gelistmeler-isiginda-turk-yunan-iliskileri.html>, (erişim tarihi: 11.01.2020).
- Cüceloğlu, D. (t. y.) “Düşman Aynıysa Dostuz”, <http://www.dogancuceloglu.net/yazilar/263/dusman-ayniysa-dostuz-sorusu/> (erişim tarihi: 02.03.2021).

- Çelik, O. A. (30 Aralık 2020). “Türk-Yunan ilişkileri ekseninde 2020 yılı”, <https://www.stratejikortak.com/2020/12/turk-yunan-iliskileri-ekseninde-2020-yili.html> (erişim tarih: 25.02.2021).
- Çevik, S. (25 Ekim 2011) “Psikolojik operasyon, algı yönetimi ve propaganda”, *Tarihistan*, <https://www.tarihistan.org/psikolojik-operasyon-algi-yonetimi-ve-propaganda/2540/> (erişim tarihi: 07.08.2020).
- Ekinci, E.B. (1 Haziran 2015). “Ayasofya efsaneleri”, <http://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=596> (erişim tarihi: 07.10. 2020).
- Elekdağ, Ş. M. (19 Nisan 2010). “Tarihsel gerçekler ve uluslararası hukuk ışığında ermeni soykırımı iddiası”, <https://www.tc-america.org/issues-information/armenian-issue/ermeni-soykirimi-iddiasi-190.htm> (erişim tarihi: 11.11.2020).
- Erdemir, E. (4 Şubat 2017). “Özdeşleşme ve Oedipus kompleksi”, <https://eliferdemir.com/2017/02/04/ozdeslesme-ve-oedipus-kompleksi/> (erişim tarihi: 14.01.2020).
- Erol, M.S. (2015). “İki buçuk savaş stratejisinden yedi buçuk savaş konseptine”, <https://www.milligazete.com.tr/makale/850706/prof-dr-m-seyfettin-erol/iki-bucuk-savas-stratejisinden-yedi-bucuk-savas-konseptine> (erişim tarihi: 25.03.2020).
- euronews (07 Aralık 2017). “Erdoğan ve Çıpras’ın Lozan tartışması”, <https://tr.euronews.com/2017/12/07/erdogan-ve-cipras-in-lozan-tartismasi> (erişim tarihi: 21.10.2020).
- Euronews (2017). <https://tr.euronews.com/2017/09/28/turk-gemilerine-yunan-adalari-yasagi>, (erişim tarihi: 02.10.2020).
- Fidan, H. (14 Kasım 2019). “Sosyal Çevrede İnsanlar Neden Psikolojik Duvarlar Örmeyi Tercih Eder?” <https://ceotudent.com/neden-psikolojik-duvarlar-varidir>, (erişim tarihi: 23.04.2020).
- Gottman, J. (1999). “Mahşerin Dört Atlısı”, <https://www.revera.com.tr/Blog?code=mahserin-dort-atlisi-john-gottman> (erişim tarihi: 23.04.2020).
- Gürsoy, Z. (10 Ekim 2015). “Batı Trakya krizi”, <https://tdpkrizleri.org/index.php/1984-bat-trakya-krizi/1984-1989-bat-trakya-krizi-buetuenlesik-tablo> (erişim tarihi: 21.12. 2020).
- Habererk (29 Temmuz 2020). <https://www.habererk.com/gundem/yunandan-minaresiz-ayasofya-resimli-para-h131026.html> (erişim tarihi: 09.10.2020).
- Habername (21 Mart 2013) “Fatih Terim’in bu değişikliği Yunanistan’ı ayağa kaldırdı”, <https://www.habername.com/haber-fatih-terimin-bu-degisikligi-yunanistani-ayaga-kaldirdi-86798.htm> (erişim tarihi: 09.09.2020).
- <http://www.tfpcrises.org/index.php/1981-limni-krizi> (erişim tarihi: 17.12.2020).

<https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi:30.12.2020).

<https://tr.euronews.com/2020/08/27/turkiye-yunanistan-ve-k-br-s-aras-nda-gerilime-yol-acan-navtex-nedir> (erişim tarihi: 16.12.2020).

<https://www.tdpkrizleri.org/> (erişim tarihi: 10.01.2020).

<https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a222264.aspx> 13 Ekim 2004, (erişim tarihi: 12.11.2020).

Hürriyet (6 Mart 1996) “100 yıllık rüya”,
<https://tr.pinterest.com/pin/201325045828115067/>.(erişim tarihi: 16.10.2020).

Hürriyet Gazetesi (16 Ağustos 2020). “Yunanistan'dan Beşiktaş-PAOK maçı öncesi ortamı geren açıklama! ‘O gün gelince...’”, <https://www.hurriyet.com.tr/sporarena/galeri-yunanistandan-besiktas-paok-maci-oncesi-ortami-geren-aciklama-o-gun-gelince-41588579/6> (erişim tarihi: 16.10.2020).

Hürriyet Gazetesi (28 Ocak 1996). Türk basını Hukuk’un üstündedir (2): Savaş çıkarabilir!”,
“<https://www.derindusunce.org/2011/03/29/turk-basini-hukukun-ustundedir2-savas-cikarabilir/> (erişim tarihi: 24.07.2020).

Hürriyet Gazetesi (5 Kasım 2021). “S-300 krizi dorukta”,
<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/s-300-krizi-dorukta-39263528>, (erişim tarihi: 10.01.2021).

Hürriyet Gazetesi (5 Kasım 2021). “Son dakika: Yunanistan 8 darbeci askerle ilgili kararını açıkladı”,
<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/yunanistan-darbeci-askerlerle-ilgili-kararini-acikladi-40347377> (erişim tarihi: 20.11.2020).

Hürriyet Gazetesi, (3 Ağustos 2007). “Yunan tarih kitapları değişiyor”,
<https://www.hurriyet.com.tr/egitim/yunan-tarih-kitaplari-degisiyor-7013343#:~:text=Rum%20Kesimi'nde%2C%20Yunanistan',bu%20nedenle%20iade%20edileceklerini%20a%C3%A7%C4%B1klad%C4%B1>. (erişim tarihi: 29.10.2020).

İlhan, R. (21 Temmuz 2011). “Türkiye’deki ötekileştirme süreci”,
<http://psikopolitik.blogspot.com/2011/07/turkiyedeki-otekilestirme-sureci.html> (erişim tarihi: 30.09.2020).

Karadağ, H. (2019). “Kriz yönetimi ve uluslararası ilişkiler”, Güvenlik Yazıları Serisi, No.34,
https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/KrizYonetimi_HalukKaradag_v.1.pdf (erişim tarihi: 05.12.2020).

Kazıcı, Z. (25 Temmuz 2020). “Kılıçla hutbe geleneği oranın savaşla fethedildiği anlamına geliyor”,
<https://www.aa.com.tr/tr/ayasofya-camii/prof-dr-ziya-kazici-kilicla-hutbe>

- [gelenegi-oranin-savasla-fethedildigi-anlamina-geliyor/1921902](https://www.gelenegi-oranin-savasla-fethedildigi-anlamina-geliyor/1921902) (erişim tarihi: 16.11.2020).
- Keskin, A. (2017). Bağımlı İlişkilerin Sebebi ve Nesne İlişkileri Kuramı. https://www.tavsiyeediyorum.com/makale_18594.htm (erişim tarihi: 22.10. 2020).
- Khan Academy (2020). “Newton’un üçüncü yasası nedir?” <https://tr.khanacademy.org/science/physics/forces-newtons-laws/newtons-laws-of-motion/a/what-is-newtons-third-law> (erişim tarihi: 10.12.2020).
- NTV haber (2017) <https://www.ntv.com.tr/dunya/turk-gemisine-ates-acildi> (erişim tarihi: 02.10.2020).
- Odatv (13 Eylül 2017).“İlyada ve Odysseia destanlarını en iyi bilen isim Odatv’ye konuştu”, <https://odativ4.com/ilyada-ve-odysseia-destanlarini-en-iyi-bilen-isim-odativye-konustu-1309171200.html#:~:text=Sema%20Sandalc%C4%B1%2C%20d%C3%BCnyaca%20%C3%BCnl%C3%BC%20ozan,destan%20%C5%9Fairi%20Homeros'a%20atfedilir> (erişim tarihi:11.11.2020).
- Öcalan, M. (2006). “Çocuk Algılamasında İmgelerin Önemi, Eğitim Bilimsel Açıdan Çocuk Edebiyatında İmge Kullanımı”. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi,http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYATI/muharrem_ocalan_cocuk_imge.pdf (erişim tarihi: 08. 08.2020).
- Rasyonel Psikoloji Enstitüsü, <https://rasyonelpsikoloji.com/2019/05/14/bilissel-carpitmalar/>, (erişim tarihi: 21.09.2021).
- Sevi, S. (2 Ağustos 2020). “Figen Algül, “Kültürlerarası iletişim açısından türk dizilerinin Yunanistan’daki etkileri”, <https://kronos34.news/tr/ayasofya-krizi-ile-yunanlilar-turk-dizilerinden-vazgecer-mi/> (erişim tarihi: 07.10.2020).
- SonDakika.com (24 Ocak 2007). “Türk-Yunan yakınlaşması “Zembekiko” dansı ile kutladılar”, <https://www.sondakika.com/haber/haber-turk-yunan-yakinlasmasi-zembekiko-dansi-ile/> (erişim tarihi:07.10.2020).
- Soylu, Ç. (18 Haziran 2019).“Biz”, “1984” ve “Mülksüzler” Üzerinden 20. Yüzyıl Distopyalarında Duvar Metaforu”, skopbülten, <https://www.e-skop.com/skopbulten/%E2%80%9Cbiz%E2%80%9D-%E2%80%9C1984%E2%80%9D-ve-%E2%80%9Cmulksuzler%E2%80%9D-uzerinden-20-yuzyil-distopyalarinda-duvar-metaforu/5082>
- Sözcü Gazetesi (24 Ocak 2018). “Yunanistan’dan küstahlık... Çıpras’tan Türkiye’ye akıl almaz sözler”, <https://www.sozcu.com.tr/2018/dunya/yunanistandan-kustahlik-ciprastan-turkiyeye-akil-almaz-sozler-2187949/> (erişim tarihi: 20.11.2020).

- Sptnkne Türkiye (26 Kasım 2016). “Yunanistan’dan Türkiye’ye: Sınırlar Sabittir ve Tartışılmaz”, <https://sptnkne.ws/cPb6> (erişimtarihi: 22.11.2020).
- Sputnik Türkiye (7 Aralık 2017). “Yunanistan neden Lozan Antlaşması'nın güncellenmesini istemiyor?” <https://tr.sputniknews.com/analiz/201712081031326659-yunanistan-lozan-antlasmasi-guncelleme-yunanistan-atina-recep-tayyip-erdogan-pavlopoulos-cipras-bati-trakya-ege-kibris-gorus-analiz/> (erişim tarihi: 21.10.2020).
- Şensoy, B.Ö. (21 Şubat 2009). “Ateşten gömlek: Politikayı psikoloji ile beraber düşünmek”, https://www.todap.org/bolum_detay.aspx?yaziId=146&bolumId=3 (erişim tarihi: 17.11.2020).
- Şihmantepe, A. (10 Ekim 2015) “1987 Kıta Sahanelığı Krizi-II”, <https://tdpkrizleri.org/index.php/1987-aegean-continental-shelf-crisis> (erişim tarihi: 20.12.2020).
- Şihmantepe, A. (8 Ekim 2015). “1974-1976 Kıta Sahanelığı Krizi”, <https://tdpkrizleri.org/index.php/1974-1976-ege-denizi-krizi> (erişim tarihi: 01.12.2020).
- Tarih Bilimi (26 Eylül 2018). “Osmanlı’da iskân ve istimâlet politikası”. <https://www.tarhibilimi.gen.tr/osmanlida-iskan-ve-istimalet-politikasi/> (erişim tarihi: 05.11.2020).
- Toprak, S. (15 Haziran 2012). “1821 Mora isyanı”, <https://semrabayraktar.blogspot.com/2012/06/1821-mora-isyani.html> (erişim tarihi: 01.03.2021)
- Travma Nedir?, <https://www.turkcerrahi.com/makaleler/travma/> (erişim tarihi: 13.02.2021).
- Tulun, T.E. (2019). “19 Mayıs ve Pontus Hikâyeleri”. Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Yorum No:2019/47. <https://avim.org.tr/tr/Yorum/19-MAYIS-VE-PONTUS-HIKAYELERI> (erişim tarihi: 12.04. 2020).
- Türk Asya Stratejik ve Araştırmalar Merkezi (TASAM), (21 Nisan 2016). “Kültür ve sanat diplomasisi sektörel diplomasi inşası”, https://tasam.org.tr-TR/Etkinlik/5773/kultur_ve_sanat_diplomasisi_calistayi
- Türk Dil Kurumu (TDK) <http://tdk.gov.tr/> (erişim tarihi: 29.05.2020).
- TürkçeBilgi (2020) “Yunanistan ulusal marşı”, https://www.turkcebilgi.com/yunanistan_ulusal_mar%C5%9F%C4%B1 (erişim tarihi: 16.01.2020).

- Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı (2011). “Türkiye-Yunanistan ilişkileri”,<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-yunanistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (erişim tarihi: 20.11.2020).
- Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM) (25 Ocak 2018). “Zeytin Dalı’nın ilk günü Yunanistan, Türk adasında askeri inşaata başladı”,
<https://www.turksam.org/detay/64268-zeytin-dalinin-ilk-gunu-yunanistan,-turk-adasinda-askeri-insaata-basladi> (erişim tarihi: 20.11.2020).
- Volkan, V.D. (17 Ağustos 2018). “Her yasta öfke var”,
<https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/08/11/vamik-volkan/> (erişim tarihi: 12.04.2020).
- Volkan, V.D. (31 Temmuz 2015). “Çözüm sürecinde zaman çökmesi yaşandı”,<https://www2.karar.com/gundem-haberleri/vamik-volkan-cozum-surecinde-zaman-cokmesi-yasandi> (erişim tarihi: 11.04.2020).
- Yıldız, S. (25 Aralık 2018). “Yunanistan-PKK ve Menemen”, Uluslararası Terörizm ve Güvenlik Araştırmaları, <http://www.sodip.org/yunanistan-pkk-ve-menemen> (erişim tarihi: 14.04.2020).
- Yılmaz, S. (13 Haziran 2020). “Yunanistan Dayak İstiyor”, ABC Gazetesi,
<https://abcgazetesi.com/yazarlar/prof-dr-sait-yilmaz/prof-dr-sait-yilmaz-yunanistan-dayak-istiyor-118067>
21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü (14 Temmuz 2020). “Helenizm için Ayasofya”,
<https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/teostrateji-arastirmalari-merkezi/helenizm-icin-ayasofya> (erişim tarihi: 09.10.2020).

EK 1- Türkiye-Yunanistan Arasında İmzalanan Mutabakat Metinleri

14 Mayıs 2010 tarihinde Atina’da gerçekleştirilen Türkiye-Yunanistan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi ilk toplantısı sonucunda imzalanan mutabakat metinleri:

- 1) Türkiye ile Yunanistan Arasında Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi’nin Kurulmasına Yönelik Ortak Siyasi Bildiri
- 2) Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ve Yunanistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Arasında Düzenli Siyasi İstişareler Gerçekleştirilmesine İlişkin Protokol
- 3) Pazarkule-Kastanies Sınır Kapısındaki Engellerin Kaldırılmasına İlişkin Ortak Bildiri
- 4) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Diplomatik ve Konsüler Misyonlarda Çalışan Personelin Yakınlarının Kazanç Getirici Bir İşte Çalışmalarına İlişkin Anlaşma
- 5) Türkiye Cumhuriyeti Dış Ticaretten Sorumlu Devlet Bakanı ile Yunanistan Cumhuriyeti Ekonomi, Rekabet ve Denizcilik Bakanı Arasında Ekonomi Alanında ve Özel Sektörler Arasında İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Ortak Bildiri
- 6) Türk Standartları Enstitüsü (TSE) ile Yunanistan Standardizasyon Kurumu (ELOT) Arasında Teknik İşbirliği Alanında Mutabakat Zaptı
- 7) Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı ile Invest in Greece S.A. Arasında Yatırım Konularında İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Mutabakat Zaptı
- 8) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ormancılık Alanında Mutabakat Zaptı
- 9) Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Orman Bakanı ile Yunanistan Cumhuriyeti Çevre, Enerji ve İklim Değişikliği Bakanı’nın Ortak Bildirisi
- 10) Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Yunanistan Cumhuriyeti Çevre, Enerji ve İklim Değişikliği Bakanlığı Arasında Enerji Alanında İşbirliği Hakkında Mutabakat Zaptı
- 11) Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanı ile Yunanistan Cumhuriyeti Eğitim, Yaşam Boyu Öğrenim ve Din İşleri Bakanı’nın Ortak Bildirisi
- 12) Bilim ve Teknolojiden Sorumlu Türkiye Cumhuriyeti Devlet Bakanlığı ile Yunanistan Cumhuriyeti Eğitim, Yaşam Boyu Öğrenim ve Din İşleri Bakanlığı Arasında Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TUBITAK) ve Yunanistan Cumhuriyeti

Eğitim, Yaşam Boyu Öğrenim ve Din İşleri Bakanlığı'nın Araştırma ve Teknolojiden Sorumlu Genel Sekreterliği'nin İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı

- 13) Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanlığı ile Yunanistan Cumhuriyeti Altyapı, Ulaştırma ve Şebekeler Bakanlığı Arasında Demiryolu Ulaştırması ve Intermodal Taşımacılığın Geliştirilmesi Konusunda Niyet Beyanı
- 14) Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanı ile Yunanistan Cumhuriyeti Altyapı, Ulaştırma ve Şebekeler Bakanı Arasında Karayolu Taşımacılığı Alanında İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Ortak Bildiri
- 15) Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanı ile Yunanistan Cumhuriyeti Altyapı, Ulaştırma ve Şebekeler Bakanı Arasında Bilgi ve İletişim Teknolojileri ve Posta Hizmetleri Alanında Ortak Bildiri
- 16) Yasadışı Göç, İltica, Organize Suç, Uyuşturucu Kaçakçılığı ve Sivil Savunma Konularında Ortak Bildiri
- 17) Hususi Pasaportların Vizeden Muafiyetine İlişkin Ortak Bildiri
- 18) Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanı ile Yunanistan Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanı Arasında Kültür Alanında İşbirliğine Dair Ortak Bildiri
- 19) Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanı ile Yunanistan Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanı Arasında Turizm Alanında İşbirliğine Dair Ortak Bildiri
- 20) Anadolu Ajansı (AA) ile Atina Haber Ajansı – Makedonya Basın Ajansı (ANA-MPA) Arasında İşbirliği Protokolü
- 21) Türkiye Bankalar Birliği ile Yunan Bankalar Birliği Arasında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı
- 22) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ortak Deklarasyon

4 Mart 2013 tarihinde İstanbul'da yapılan Türkiye-Yunanistan YDİK'nın İkinci Toplantısı neticesinde imzalanan mutabakat metinleri:

- 1) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ortak Bildiri
- 2) Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı ile Yunanistan Cumhuriyeti Başbakanı'nın 2020 Yaz Olimpiyat Oyunlarına İlişkin Ortak Bildirisi (XXXII. Olimpiyat Oyunları)
- 3) Türkiye Cumhuriyeti ve Yunanistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlıkları Arasında Eylem Planı

- 4) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında 2013-2014-2015 Yıllarına Yönelik Kültür, E?itim, Bilim, Basın, Gençlik ve Spor Alanlarında Değişim Programı
- 5) Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Stratejik Araştırma Merkezi (SAM) ile Yunanistan Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Avrupa Çalışmaları Merkezi (EKEM) Arasında Kurumsal ??birli?i Kurulmasına Dair Protokol
- 6) Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı ile Yunanistan Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı Arasında İnsani Yardım Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı
- 7) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Spor Alanında İşbirliği Protokolü
- 8) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Tarım Alanında İş birliği Mutabakat Zaptı
- 9) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Nüfus İşlemleri Alanında Protokol
- 10) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kültür Varlığının Yasadışı ithali ve ihracının, Transitinin ve Mülkiyet Transferinin Yasaklanması ve Önlenmesine İlişkin Protokol
- 11) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Bulaşıcı Hastalıklar Konusunda İşbirliğine Dair Protokol
- 12) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Afetlerde Sağlık Hizmetlerine Dair Protokol
- 13) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Sağlık Sistemlerinin Güçlendirilmesine Dair Protokol
- 14) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar ve Sağlığın Teşviki Alanında İşbirliğine Dair Protokol
- 15) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ankara Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hematoloji Onkoloji Eğitim ve Araştırma Hastanesi ile Atina Aghia Sofia Çocuk Hastanesi Arasında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı
- 16) 16) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Denizcilik Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı
- 17) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Bilgi ve İletişim Teknolojileri ve Posta Hizmetleri Alanında Mutabakat Zaptı

- 18) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Basın ve Yayın Alanlarında İşbirliği Protokolü
- 19) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Adalet Alanında İşbirliğinin Geliştirilmesine Dair Protokol.
- 20) Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Yunanistan Cumhuriyeti Kalkınma, Rekabet, Altyapı, Ulaştırma ve Şebekeler Bakanlığı Arasında Kadın İnisiyatifinin Desteklenmesi Yoluyla Kadın Girişimciliğinin ve İstihdamının İlerletilmesi için Niyet Beyanı
- 21) Yasadışı Göç ve Geri Kabul Alanında İşbirliğinin Artırılmasına Dair Ortak Bildiri
- 22) Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanı ile Yunanistan Cumhuriyeti Turizm Bakanı Arasında İş birliğine Dair Ortak Bildiri
- 23) Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanı ile Yunanistan Cumhuriyeti Eğitim ve Din İşleri, Kültür ve Spor Bakan Vekili Arasında UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi Bağlamında Kültürel Mirasın Belirlenmesi, Korunması ve Muhafaza Edilmesi Alanında İş birliği Niyet Beyanı.
- 24) Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Ulusal Metroloji Enstitüsü ile Ulusal Kalite Altyapı Sistemi / Yunan Metroloji Enstitüsü Arasında Mutabakat Zaptı
- 25) Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) ile Yunanistan Yayın Kurumu (ERT SA) Arasında İş birliği Protokolü.

EK2- Görseller ve Gazete Manşetleri**Ek:1**

ΜΠΑΛΛΑ
ΚΑΚΟΣ ΔΑΙΜΟΝΑΣ

Σήμερα εντελώς **δωρεάν** το ένθετο

ΜΠΑΛΛΑ

**ΠΡΩΤΑΘΛΗΜΑ
«ΡΟΝΤΕΟ»! ΠΑΛΙ
ΠΡΩΤΟΣ Ο ΠΑΟΚ**

Ο Ολυμπιακός 1-1 με Αστέρρα

«Αιώνιο» ντέρμπι
σήμερα στο μπάσκετ

Μαφιόζικη επίθεση
στον δημοσιογράφο
Αρη Ασβεστά!

ΣΧΟΛΙΑΖΟΥΝ

- Γιώργος Σηφάκης
- Νίκος Βασιλαράς
- Αρης Ασβεστάς
- Σταύρος Κόλλικος
- Νίκος Συνοδινός

Καλό ταξίδι,
Νίκο Τσίτσα!

Έφυγε νωρίς, νικημένος
από τον καρκίνο, ο πολι-
τικός συντάκτης της «δη-
μοκρατίας». Σήμερα η κη-
δεία του. ■ 3

δημοκρατία

1€

Τουρκικά πλοία βρέθηκαν μπροστά από τις βραχονησίδες και έστησαν μπλόκο στον Καμμένο

**ΑΓΡΙΑ
πρόκληση
στα Ιμια!**

**ΕΙΝΑΙ ΤΕΛΙΚΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΔΑΦΟΣ
ή ΓΚΡΙΖΑ ΖΩΝΗ:**

Ο υπ. Αμυνας έριξε εν τέλει στεφάνι στο σημείο όπου
έπεσε το ελικόπτερο το 1996, τιμώντας τους ήρωες

Ο Βαρθολομαίος όμως... προσεύχεται για τον στρατό του Ερντογάν

**Θύελλα για
το σποτ-ντροπή
των Jumbo**

Διακυμαδίζει τον ύμνο της
Νέας Δημοκρατίας με τον
Ψαρόδε... Ζορό. ■ 9

**Ο ΤΣΙΠΡΑΣ
ΑΝΑΚΑΛΥΨΕ ΤΟΝ
ΠΑΤΡΙΩΤΙΣΜΟ**

Ανακρίνει οι συναντήσεις με τους
πολιτικούς αρχηγούς. ■ 4

**Το παστίσιο
κατέκτησε
τη Νέα Υόρκη**

Ελληνικό εστιατόριο με
οπτικό φαγητό κάνει
θράους. ■ 16

**ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ
ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΜΑΛΛΑ
ΣΤΟΝ Β' ΓΥΡΟ**

Οι δύο μονομάχοι των προεδρι-
κών εκλογών στην Κύπρο. ■ 39

Συνέλαβαν Αφγανό πρόσφυγα με πυροκροτητές! Είχε βρει «άσυλο» στους αντιεξουσιαστές

Το 25,4% των ιδιοκτητών ακινήτων δεν θα μπορέσει φέτος να πληρώσει τον ΕΝΦΙΑ!

BUGÜN FUTBOLSEVERLERE BÜYÜK ARMAGAN

ALBÜM + 4 KART

Her gün 4 büyüklerden futbolcu kartı ve nefis bir ALBÜM herkese

Piri piri baskılı süper kartları Hürriyet bu süper kartları biriktirmeniz için nefis bir de albüm veriyor.

Sevdiğiniz futbolcular, tam takım, tam kadrolu Özel çekilmiş fotoğrafları, tüm ayrıntılarıyla futbol yaşamları...

Bitmedil sürprizler geliyor, bekleyin! Gazetenizi mutfaktan ayırın, kadronuz eksik kalmasın. İlk dört kart ve Albüm'ünüzü bugün Hürriyet'te birlikte bayınızdan isteyiniz...

Türkiye Türkleri

Hürriyet

6 Mart 1995 Pazartesi

Kurucusu: Sedat Simavi 1896-1953

Derbi Cim-Bom'un

1-1 biten Fener-Trabzon maçının ardından ayrı bir önem kazanan zirve mücadelesinden Galatasaray galip çıktı. Lider Beşiktaş, dün iki kez yenik duruma düştü. Maçın başında Hakan'ın golüne engel olamayan Kartal, Ertuğrul ile cevap verdi.

● Zevkil geçen maç ikinci yarıda da sürdü. Hakan, takımını yine öne geçirirken, Beşiktaş bu kez Seren ile eşitliği yakaladı. Derbide son sözü Cim-Bom'un, çekilken futbolcusu Suat söyledi ve takımını 3-2'lik galibiyete taşıdı. ● Spor'da

100 yıllık rüya

Türkiye, 19'uncu Yüzyıl'da başlattığı Batılılaşma hareketinde bugün tarihi bir adım atıyor ve gümrük duvarlarını yıkarak Avrupa ile gümrük birliği uygulamasına başlıyor.

Başbakan Tansu Çiller ve Dışişleri Bakanı Murat Karayalın, bugün Brüksel'de.

Çiller: Bunu biz başardık

Başbakan Tansu Çiller, Demirel ve Çetin'e üstü kapalı cevap vererek, Türkiye'nin gümrük birliğine girmesi için çok yoğun çaba harcadığını belirtti ve "Bunun kendi kendine olduğunu düşünmek mümkün değil" dedi.

- O kadar kolay olsaydı 19 Aralık'ta olurdu, bu yıl olurdu. Siyasi irade olmadan hiçbir şey olmaz. Her zaman, yitirdi yapılmayacak terdide yapılmıyor, orada taktik olan bir şey olması lazım. İnşallah tam üyelik yapacak yere kâğıt olur.
- Brüksel'e prim toplamaya girmiyoruz, bir mesaj veremeye gidiyoruz. Öyle olmasaydı, bütün bu dışi diplomasiyi ayarlamaları çok önceden anlatırdım. Ben ondan kaçtım. Ve çok ufak bir grupla, son derece sade bir şekilde gidiyorum. ● 3. de

ÇİLLER

KARAYALIN

3.2 milyar dolar geliyor

● Türkiye, gümrük birliği ile Avrupa'dan 3.2 milyar dolar kredi alacak. Kredinin dağılımı şu şekilde gerçekleşecek:

- Avrupa Birliği bütçesinden 375 milyon ECU (476 milyon dolar).
- Ardeniz Programı'ndan 1.1 milyar ECU (1.1 milyar 396 milyon dolar).
- Avrupa Yatırım Bankası'ndan 750 milyon ECU (952 milyon dolar).
- IMF Programına ek olarak 300 milyon ECU (381 milyon dolar). ● 8. sayfa

Bugün, hayatımın en mutlu günü

● Türkiye ve Avrupa Birliği arasında tarihi gümrük birliği imzası bu akşam atılacak. Dışişleri Bakanı Murat Karayalın, dün özel uçağıyla Brüksel'e uçarken, "Bu benim hayatımın en mutlu günü" dedi. Başbakan Çiller de bugün Brüksel'e hareket edecek. Çiller, imza töreninden sonra bir konuşma yapacak. ● 7. de

YENİ HAYAT

TÜKETİCİ KORUNACAK

Rekabet ve Anti Kartel Yasası, Avrupa Birliği standardı, tüketicinin koruyucusu olacak. Beyaz eşya, elektronik, deterjan, gıda ürünlerinde firmalar anlaşp zamm yapamayacak.

BÜTÇE AÇIĞI

Hükümet, bütçe açıklarını kapatmak için faizleri yükseltip kurun düşük tutma alışkanlığından vazgeçecek.

ÇOCUK İŞÇİLER

Sigortasız, çocuk yaşta işçi çalıştırılmayacak.

TEMİZ ÇEVRE

Sanayiciler, çevreyi kirletmek için atılma tesislerine, AB standartlarına uygun hammaddelere para akıtmak zorunda kalacak.

OTOMOBİL BEKLEYECEK

İthal otomobil fiyatları kısa sürede düşmeyecek.

DOĞUBANK'A ELVEDA

Elektronik eşya ithalinde gümrük ve tonlar kalkacağından, permit yoluyla vergisiz elektronik eşya getiren Doğubank tarihle kapanacak.

TAM DEMOKRASİ

Sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerini ve ifade özgürlüğünü kısıtlayan hükümler kalkacak.

AVRUPA YÜZÜ

Türk vatandaşları AB vizesi ile Avrupa'ya dolaşacak.

ANLAŞMADA NELER VARDI?

- Tarım dışındaki ürünler serbest olarak dolaşacak.
- Gümrük vergileri karşılıklı olarak sıfırlanacak.
- Türkiye'nin üçüncü ülkelere uygulayacağı ithalat ve ihracat politikası AB mevzuatına uygun olacak.
- Devlet tekelileri 2 yıl içinde kaldırılmasında Türkiye, AB ile uyuma girecek.
- Taraftar, ithal mallara, milli mallara uyguladıklarından daha fazla vergi uygulamayacak.
- Sanayi, ulaşım, komünikasyon, yol, petrol, transit, bilgisayar, bilim, istatistik, adalet, kültür vs. konularda işbirliğine gidilecek.
- Siyasi diyalog geliştirilecek ve iki taraf dış ilişkileri ve güvenlik konularını tartışmak için bir araya gelecek.

Cem Duna: Avrupa ile tarihi adım

● Türkiye'nin AB nezdindeki büyükelçisi Cem Duna, görev yaptığı son 3 yılda, gümrük birliğinin gerçekleştirilmesinde büyük katkılan olan Büyükelçi Duna'ya teşekkür edildi. Duna, "Türk ekonomisi belirli bir disiplinle sokulacak. Kıyılı davranışlara pek fazla yer kalmayacak" dedi. ● Yazısı 9. sayfa

Rauf TAMER

6 Mart 1995

● Gümrük birliği imzalandı. Türkiye, Avrupa Birliği'ne adım atıyor. ● 3. sayfa

Gümrük Birliği 4 özel sayfa

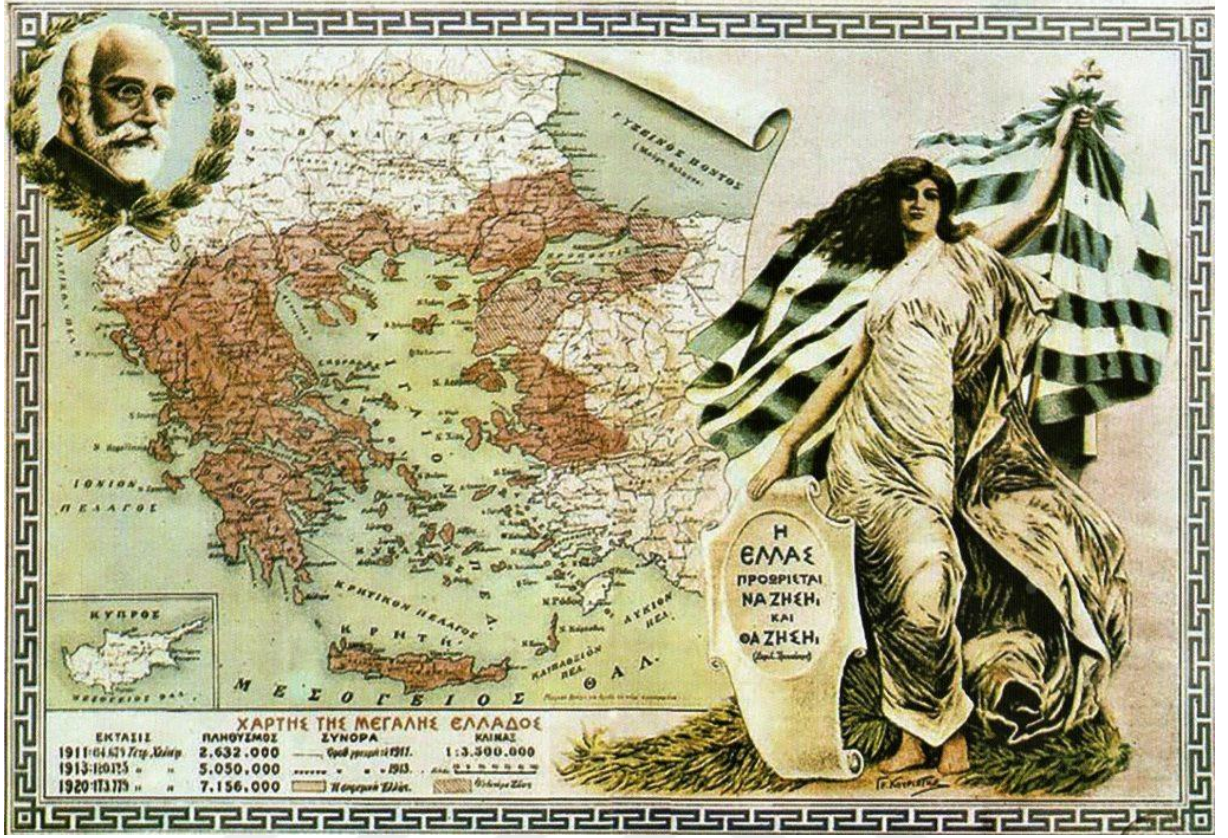
● 6, 7, 8 VE 9'DA

HÜRRIYET BÜYÜK PİYANGO BAYRAM ŞENLİĞİ 5. GÜN ÇEKİLİŞİNDE ARMAGAN KAZANANLAR 10. SAYFADA

Megali Idea

Ek:4

Ek:5 Venizelos'un iki kıta beş denizde hüküm süren Yunanistan haritası

VATAN

İÇİRIYE İÇİRI-DOĞRUYA DOĞRU

Yazın: Dr. Kemal TOSUN
Başlık: İkinci sayfa

Siyasi toplantılar için bir tebliğ yayınlandı

KİM HAKLI, KİM HAKSIZ?

Kıbrıs müzakerelerinin arifesinde bir politika müzakeresinin caraları. ni anemak 10 s. m.

Ahmet Emin YALMAN

1. Bu arada Partiye geçen gün... (text continues)

Yunanistan'ın ve bölgemizin baş belası Ezel ve ebedi "kurtarıcı" rolündeki Yunan kilisesi

Kilisenin de desteklediği «Megalos İdea»nın programı Edirne, İstanbul ve Anadolu'dur

Yunanistan'da destek korumak yolunda bir aralık barışçıl limitlere kapalıdır, bir taraftan Atatürk, diğer taraftan Yunanistan tarih ve coğrafyasını yarıyağıt sürerlerdir... (text continues)

Dahiliye Vekâleti mevzuların kanuna göre sarıh bir şekilde olması gerektiğini bildiriyor

Darı makamlara yapılacak toplantı müra-caatlarının açık mahiyette olması istendi

ANKARA, 19 — Dahiliye Vekâleti... (text continues)

Türkiyenin dış ticaret durumu

Türkiye'nin en iyi mü-bavirinin Almanya'da... (text continues)

Hindistan Portekiz'le münasebetlerini kesti

Son çarpışmalarda 24 kişi öldü, 225 kişi yaralandı. Fransa, Goa işinde arabuluculuk yapıyor.

Yeni Delhi, 19 — Geçenlerde... (text continues)

Kıbrıs Doğan Türk Birliği başkanı dedi ki:

Türk Kıbrıs, vatan parçasıdır

M. T. T. B. Başkanı, «28 Ağustos katliamı günü» ciddiye hükümetimiz buna karşı elbette tedbir almıştır» dedi.

C. H. P. Trabzonda D. P. yi tenkid etti

Kamil Kırıkkale - İktidar pro-jesi hükümetin istatistika son konu durmuyor» dedi

Hassan Mustafa Günen... (text continues)

Kasım Gülek, 1 milyon liraya kaza sigortası yaptırdı

C. H. P. Genel Sekreterinin Tire'deki davasında 300'e yakın avukat bulunacak. Cumhuriyet Halk Partisinin bugünkü toplantısı geri kaldı

Tophanede bir eskici bir gün içinde milyoner oldu

Belçikadan gelecek Hilton Otelinin en pahalı daairesine inen Corine Boesman isiminde bir kadın akrabası eskici Roberti bularak hakettiği mirası verdi

Tophane'nin Firuzada kumunda... (text continues)

Hukuk Müellifleri Cemiyeti dün faaliyete geçti

Yazın 7. sayısında

Kıbrıs Doğan Türk Birliği başkanı dedi ki:

Türk Kıbrıs, vatan parçasıdır

M. T. T. B. Başkanı, «28 Ağustos katliamı günü» ciddiye hükümetimiz buna karşı elbette tedbir almıştır» dedi.

Kasım Gülek, 1 milyon liraya kaza sigortası yaptırdı

C. H. P. Genel Sekreterinin Tire'deki davasında 300'e yakın avukat bulunacak. Cumhuriyet Halk Partisinin bugünkü toplantısı geri kaldı

Tophanede bir eskici bir gün içinde milyoner oldu

Belçikadan gelecek Hilton Otelinin en pahalı daairesine inen Corine Boesman isiminde bir kadın akrabası eskici Roberti bularak hakettiği mirası verdi

Tophane'nin Firuzada kumunda... (text continues)

Hukuk Müellifleri Cemiyeti dün faaliyete geçti

Yazın 7. sayısında

Kıbrıs Doğan Türk Birliği başkanı dedi ki:

Türk Kıbrıs, vatan parçasıdır

M. T. T. B. Başkanı, «28 Ağustos katliamı günü» ciddiye hükümetimiz buna karşı elbette tedbir almıştır» dedi.

Kasım Gülek, 1 milyon liraya kaza sigortası yaptırdı

C. H. P. Genel Sekreterinin Tire'deki davasında 300'e yakın avukat bulunacak. Cumhuriyet Halk Partisinin bugünkü toplantısı geri kaldı

Tophanede bir eskici bir gün içinde milyoner oldu

Belçikadan gelecek Hilton Otelinin en pahalı daairesine inen Corine Boesman isiminde bir kadın akrabası eskici Roberti bularak hakettiği mirası verdi

Tophane'nin Firuzada kumunda... (text continues)

Hukuk Müellifleri Cemiyeti dün faaliyete geçti

Yazın 7. sayısında

SALI 30 AGUSTOS 1955

VATAN

GÜNÜN YAZISI
ZAFER BAYRAMI
Yazan: Safaeddin Karanaki
Bugün ikinci sayfa

Londra konferansı dün toplandı
Müzakerelere gizli olarak devam ediliyor

Manchester Guardian, "Türkler bu davada haklıdır," diyor

Londra, 29 (A.A.) — Londra konferansı, bugün İngiltere Harbiye Vekili ile Yunan Harbiye Vekili arasında devam ediyor. Konferansın gizli müzakereleri, Yunan Harbiye Vekili ile Yunan Harbiye Vekili arasında devam ediyor. (Devamı Sa: 7 Sa: 1 de)

İngiltere, Kıbrıs'ı esir pazarından almış
Bir işçi milletvekili, Londra'da Yunanlıların mitinginde böyle söyledi

Londra, 29 — Dün akşam bir Yunan işçi milletvekili, Kıbrıs'ın esir pazarından alınmış olduğunu söyledi. (Devamı Sa: 7 Sa: 3 de)

Ordu terfi listesi dün tasdikten çıktı

Orgeneralliğe terfi eden İsmail Hakkı Tunaboylu Erkan Harbiye Umumiye Reisliğine vekâleten tayin edildi.

30 Ağustos Zafer Bayramı bütün yurtta kullanılıyor

Şehrimiz bayraklarla donatıldı. Bugün saat 10 da Taksim'de bir geçit resmi yapılacak

30 Ağustos Zafer Bayramı
Bu gün bütün yurtta olağanüstü bayram günüdür. Bayram günü bütün yurtta bayraklar, bayraklar ve bayraklar kullanılmaktadır. (Devamı Sa: 7 Sa: 3 de)

Ordu Terfi Listesi

Ankara, 29 (A.A.) — M. M. V. Temsil Bülteninde bildirilmiştir. 30 Ağustos 1955 tarihinde (harben bir yıl) devreye terfi eden kara, deniz ve hava subay ve askeri memurların isimleri aşağıdadır:

Orgeneral ve Amiral Terfi Listesi

Orgeneralliğe yükselen Kor. General: Köz İsmail Hakkı Tunaboylu

Korgeneralliğe yükselen Kara Generali: Tunç Fahri Odilek, Tunç (Devamı Sa: 4 Sa: 6 de)

Fas Sultanı Ben Arafâ tahttan indiriliyor

Fas Genel Valisi değiştirildi

Paris, 29 — United Press muhabirlerinden Paris'ten Fas hükûmeti hakkında haber aldığını göre Fas Genel Valisi değiştirildi. (Devamı Sa: 7 Sa: 3 de)

Harp Akademisinde dün diploma töreni yapıldı

49 kara, 11 deniz ve 26 hava subayı mezun oldu. Törende, Erkan Harbiye Umumiye Reisi Orgeneral Nurettin Baransel de bulundu

1954 - 1955 deniz yılında Harp Akademisini bitiren 49 kara, 11 deniz ve 26 hava subayının diploma töreni dün Harp Akademisinde saat 15 de yapıldı

İslâm Tarihinde Düşünen Baş

YAZAN: ABDÜLBAKİ GOLPINARLI

Kudret fîsalı olduğu kadar hikmet timsali de olan Ali'nin bütün hayatını, hayatının aynı olan sözlerini büyük bir merakla süttürümüzde takip edeceğiz.

VATAN Sitünlarda

Ek:13

Kaynak: Zafer Gazetesi, 7 Eylül 1955

[illegible]

En son bilgilerle genişletilmiş

Hayat

ANKARA

OKULDA, EVDE, İŞ YERİNDE EN GÜVENİLİR BİLGİ KAYNAĞINIZ

34

77. yıl sayı: 17053

Cumhuriyet

Kurucusu: TUNUS NADİ

24 Temmuz 1974 Çarşamba

Sosyal Demokrasi

24 Temmuz 1974 Çarşamba

24 Temmuz 1974 Çarşamba

Kıbrıs'ta 57 şehit verdik, 242 askerimiz kayıp Esir alınan 600 Rum Askeri de Mersin'e getirildi

ANKARA (Cumhuriyet) - Kıbrıs'ta 57 şehit verdik, 242 askerimiz kayıp, 600 Rum Askeri de Mersin'e getirildi. Türkiye'nin Kıbrıs'ta 57 şehit verdik, 242 askerimiz kayıp, 600 Rum Askeri de Mersin'e getirildi. Türkiye'nin Kıbrıs'ta 57 şehit verdik, 242 askerimiz kayıp, 600 Rum Askeri de Mersin'e getirildi.

ANKARA (Cumhuriyet) - Kıbrıs'ta 57 şehit verdik, 242 askerimiz kayıp, 600 Rum Askeri de Mersin'e getirildi. Türkiye'nin Kıbrıs'ta 57 şehit verdik, 242 askerimiz kayıp, 600 Rum Askeri de Mersin'e getirildi.

ANKARA (Cumhuriyet) - Kıbrıs'ta 57 şehit verdik, 242 askerimiz kayıp, 600 Rum Askeri de Mersin'e getirildi. Türkiye'nin Kıbrıs'ta 57 şehit verdik, 242 askerimiz kayıp, 600 Rum Askeri de Mersin'e getirildi.

ANKARA (Cumhuriyet) - Kıbrıs'ta 57 şehit verdik, 242 askerimiz kayıp, 600 Rum Askeri de Mersin'e getirildi. Türkiye'nin Kıbrıs'ta 57 şehit verdik, 242 askerimiz kayıp, 600 Rum Askeri de Mersin'e getirildi.

Yunanistan'da sivil yönetime dönüldü

Yunanistan'da sivil yönetime dönüldü. Yunanistan'da sivil yönetime dönüldü. Yunanistan'da sivil yönetime dönüldü.

Yunanistan'da sivil yönetime dönüldü. Yunanistan'da sivil yönetime dönüldü. Yunanistan'da sivil yönetime dönüldü.

Yunanistan'da sivil yönetime dönüldü. Yunanistan'da sivil yönetime dönüldü. Yunanistan'da sivil yönetime dönüldü.

Yunanistan'da sivil yönetime dönüldü. Yunanistan'da sivil yönetime dönüldü. Yunanistan'da sivil yönetime dönüldü.

Sınav Bitmedi

Amerikan yetkilileri ne kadar istedikleri bilinmiyor. Amerikan yetkilileri ne kadar istedikleri bilinmiyor. Amerikan yetkilileri ne kadar istedikleri bilinmiyor.

Erbakan "Kıbrıs'ta Türkler ve Rumlar aynı bölgelerde yaşamalı"

Erbakan "Kıbrıs'ta Türkler ve Rumlar aynı bölgelerde yaşamalı". Erbakan "Kıbrıs'ta Türkler ve Rumlar aynı bölgelerde yaşamalı".

MAKARIOS, AMERİKA'NIN DESTEĞİNİ SAĞLAYAMADI

MAKARIOS, AMERİKA'NIN DESTEĞİNİ SAĞLAYAMADI. Makarios, Amerika'nın desteğini sağlayamadı. Makarios, Amerika'nın desteğini sağlayamadı.

Ecevit: birliklerimiz Lefkoşe havaalanında

Ecevit: birliklerimiz Lefkoşe havaalanında. Ecevit, birliklerini Lefkoşe havaalanına taşıdı. Ecevit, birliklerini Lefkoşe havaalanına taşıdı.

Çek Kuvvetleri

Çek Kuvvetleri. Çek Kuvvetleri. Çek Kuvvetleri.

MAKARIOS, AMERİKA'NIN DESTEĞİNİ SAĞLAYAMADI

MAKARIOS, AMERİKA'NIN DESTEĞİNİ SAĞLAYAMADI. Makarios, Amerika'nın desteğini sağlayamadı. Makarios, Amerika'nın desteğini sağlayamadı.

MAKARIOS, AMERİKA'NIN DESTEĞİNİ SAĞLAYAMADI

MAKARIOS, AMERİKA'NIN DESTEĞİNİ SAĞLAYAMADI. Makarios, Amerika'nın desteğini sağlayamadı. Makarios, Amerika'nın desteğini sağlayamadı.

MAKARIOS, AMERİKA'NIN DESTEĞİNİ SAĞLAYAMADI

MAKARIOS, AMERİKA'NIN DESTEĞİNİ SAĞLAYAMADI. Makarios, Amerika'nın desteğini sağlayamadı. Makarios, Amerika'nın desteğini sağlayamadı.

MAKARIOS, AMERİKA'NIN DESTEĞİNİ SAĞLAYAMADI

MAKARIOS, AMERİKA'NIN DESTEĞİNİ SAĞLAYAMADI. Makarios, Amerika'nın desteğini sağlayamadı. Makarios, Amerika'nın desteğini sağlayamadı.

MAKARIOS, AMERİKA'NIN DESTEĞİNİ SAĞLAYAMADI

MAKARIOS, AMERİKA'NIN DESTEĞİNİ SAĞLAYAMADI. Makarios, Amerika'nın desteğini sağlayamadı. Makarios, Amerika'nın desteğini sağlayamadı.

MAKARIOS, AMERİKA'NIN DESTEĞİNİ SAĞLAYAMADI

MAKARIOS, AMERİKA'NIN DESTEĞİNİ SAĞLAYAMADI. Makarios, Amerika'nın desteğini sağlayamadı. Makarios, Amerika'nın desteğini sağlayamadı.

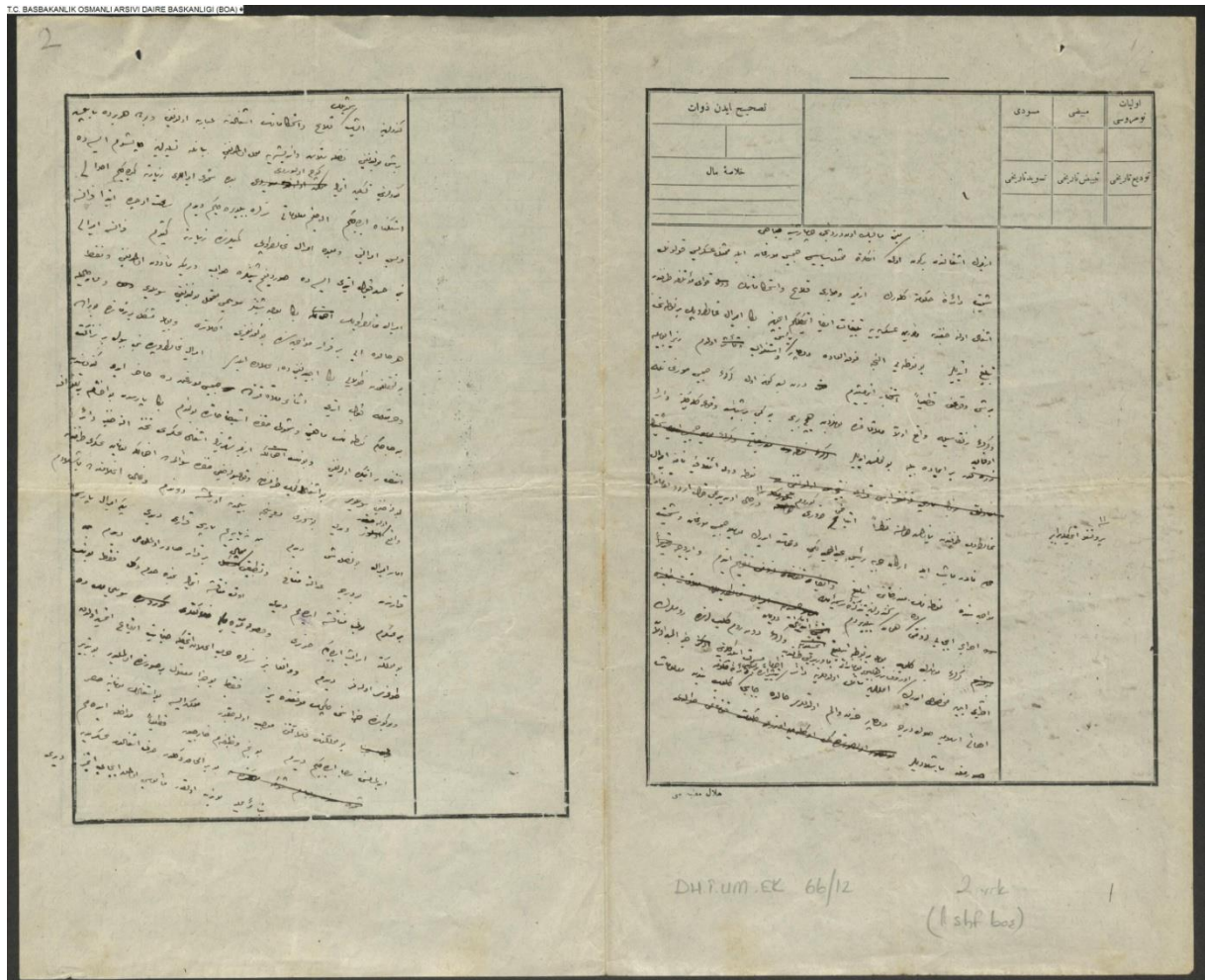
MAKARIOS, AMERİKA'NIN DESTEĞİNİ SAĞLAYAMADI

MAKARIOS, AMERİKA'NIN DESTEĞİNİ SAĞLAYAMADI. Makarios, Amerika'nın desteğini sağlayamadı. Makarios, Amerika'nın desteğini sağlayamadı.

[illegible]

EK3- Arşiv Belgeleri

[illegible]

OSMANLI ARŞIVI		
DH. I. UNİTEK		

ماده :

[illegible]

12

اولیات نومروسی	میضی	مسودی	تصحیح ایدن ذوات
تودیع تاریخی	تبیض تاریخی	تسویذ تاریخی	خلاصه مال

۸

پنجشنبه به والی یم در بر کسب راجع اصلاحیه قاید
 ایدی بولج بروج بنایه ضابطه راضیه انیل ایشتم
 در کیدری بیدیم رینجی اوزرنک تکید رمله انواع
 صفاته سوه اولورده رینجی بری بنی صافی
 ادره اراده کجه بنایه قوللویازده اولورده ایددی ده
 بنی کوردی بولج ماضیله بنی داغلی فاضله ایددی
 بیایدی اراده بنی قاده دیکارین اوصاف و نه
 ایچیه سوه ایددی کونورده ایددی برانورده کنیدی
 طبع اوزرنک طبعه قاضیه و سوه
 کسب ادره بنایه طبعه و ایشتم و باده سوه طبعه
 قاضیه در ادره ادره ادره ادره ادره ادره
 قاضیه کسب فقط بایجی بولج قاضیه و سوه
 ایشتم و ایشتم ایشتم ادره ادره ادره
 کسب طبعه بولجی کسب ایشتم ایشتم بولج
 بقره ادره ادره ادره ادره ادره

ممال معینه

OSMANLI ARŞIVI
DH.İ.UM.EK
66 12 6

[illegible]

OSMANLI ARŞIVI		
DH.İ.UM.EK		
66	12	9

اولیات نومروسی	مبعضی	مسودی
تودیع تاریخی	تعیین تاریخی	تسویه تاریخی
خلاصه مال	تصحیح ایدن ذوات	

۱۰۰

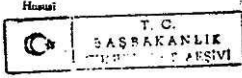
صاحبیه ارجیه انقده قونلوی نه کیرل و قند ی نقد استم
 ی صوم قنار اولوی
 جیبی مریانه بر درلو ایانه مدی
 دوتی نطه دم اوزرینه ابرال غلطوب طرفنه در مقلده
 یارک انیاز اولدنی و مولوبه خلوت قوناقه یبانه
 طرفنه صقور راح افایه اجا ایدیمکی کبی ندر (دره
 نجده نقد ~~نجده اولدنی~~ فی الدم وهنه راقه
 خلوت کلام فی تحقیق مذنبه بارتق بر مفره کمدی طرفنه
 رسم سلام اجا اولدنی کوروم اولومه صیق اورتالده
 قارم تاریخیه دانیته یار بر حاله ایدم ادرکجه سلیم
 برنج و نذرله اریه باندوم هوز نجده ایدیمکی
 فی الدنی و نذرل تحیدرینه قنیه استم اینه لاهله
 نجده دینجی کون موفده لاهله
 فیلیب ~~ی صوم زمانه~~ نجده ایدیم مدی قنیه
 مذکره م اوزرینه بلا فوه اندر نجده ایدیم

OSMANLI ARŞIVI
 DH.İ.UM.EK
 66 12 10

هلال معلی سی
 دو کونف یغیه خلوت قنیا نه کیرب اریه باندوم
 مالیه اودم یججه جیب اریه کونف
 مالیه اودم یججه جیب اریه کونف
 مالیه اودم یججه جیب اریه کونف
 مالیه اودم یججه جیب اریه کونف
 مالیه اودم یججه جیب اریه کونف

T. C.
BAŞVEKÂLET
Hususi Kalem MÜDÜRLÜĞÜ

Ankara
1 / 193

Atine - 2I_9-932

Mr. Venizelos söylediği bir intihap nut-
kunda demiştir ki Türkiyede 3 mümtaz şahsiyet bul-
dum. Gazi ; İsmet Paş. ; Tevfik Rüşdü B. Bunlara
ellerimizi uzattık . Bu suretle bir devlet diğerini
tamamlamaktadır. Belki de bir gün gelecek tek bir
devlet teşkil edeceğiz. Tevfik Rüşdü B. bir gün
Ankarada demişti ki bizi yalnız Meriç nehri ayırıyor
Günün birinde belki de bu nehir bizi ancak idarî
muameleler hususunda ayıracaktır.

Anadolu Ajansı

Hıfzı

22-11-1932

1- 030 10 255 715 5

Ek:26

Kaynak: BCA.,030.10 /255.715.5

خارجہ بازار ایتھو روپوت احمد غنیہ تھو

مجلس

575
 576

مجلسه مبارک بود
دو روز نماند تا طوفان اجازت ما را در این سیاحت باز
ارسله بخیریه صورتی برای معلولان و خیریه فخریه
و تقسیم قند و ادویه و دو هفته وقفه تا او کدو را
دقت معصومه و انجمنه حاجی احمد کرده خبره به خیریه بدهد و در
بره علی ارباب
میرزا

HR-575

2730/11

1

HR.SYS.02730.00011.001

ÇINAR ALTI

Dilde, fikirde, işde birlik

Sayı: 50	İdare Evi :	Telefon : 22129
Cumartesi	İstanbul, Ankara caddesi, Çınar Yayınevi, No. 47	Fiatı: 15 Krs.
6 Eylül 1942	TÜRKÇÜ FİKİR ve SANAT MECMUASI	Gilt : 2

Hasan Tahsin

Yazan : Yusuf Ziya ORTAÇ

Hepimizin hayatında, dost, akraba, komşu, arkadaş bir Hasan Tahsin vardır belki. Fakat, hepimizin müşterek Hasan Tahsinini, tek Hasan Tahsinini, milli Hasan Tahsinimizi tanıyor musunuz?

Hayır, tanımıyorsunuz elbet. Nereden tanıyacaksınız ki, yirmi dört yılın tarihinde onun adı yoktur. Şairler, onun destanını yazmadı. Fırçalar onun kanile kızarmadı ve heykeltıraşlar, ebedi Hasan Tahsininizi mermerle işlemədiler.

Onu, babalarımız bilmiyor, biz duymadık ve çocuklarımız tanımayacak!

İnkılabın apartımanlı kahramanları ve milyon idealistlerinden öğrenen milli hafızayı, Hasan Tahsinin mübarek hatırasile yıkayalım :

Hasan Tahsin, «Kordon rıhtımına çıkan Yunan Efzun alayının başındaki mangaya revolverle ateş ederek ilk silâhı patlatan ve orada vatan için ölen genç fedaisi» dir. [*]

Bir orduya karşı tek adam!

Schopenhauer: «İnsanın, bütün hayat boyunca elde edeceği en yüksek vasıf, kahramanlıktır.» der.

Hani bu kahramanın şehit düştüğü yerde yükselen heykeli?..

İstikbale şekil verecek nesillere bu örnekleri göstermezsek, çocuklarımızdan nasıl şikâyet edebiliriz?

Kahramanlıklar, kahramanlarla beraber toprak oldukça, kazanç zekâsı, fikir zekâsını yenmekte devam edecektir.

Yusuf Ziya ORTAÇ

[*] İstiklâl savaşında Garp cephesi nasıl kuruldu? Yazan: Tekirdağ mebusu Rahmi Apak.

YENİ ABONE ŞARTLARI (37 den itibaren) Yıllık 750, altı aylık 360, üç aylık 200 kuruş. Ecebi memleketter için : Yıllık 1000, altı aylık 600 kuruş.	Sahip ve Neşriyat Müdürü : Orhan Seyfi ORHAN	İHTAR : İdarehanemize gönderilen eserler muayenesiz edilmemiş sahiplerine iade edilmez.

490 01

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Yasemin NAZ
Doğum Yeri - Tarihi	
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Bucak Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Konya Selçuk Üniversitesi - Uluslararası İlişkiler
Tezsiz Yüksek Lisans Diploması	-
Proje Konusu	-
Yüksek Lisans Diploması	Süleyman Demirel Üniversitesi - Uluslararası İlişkiler
Tez/ Dönem Projesi Konusu	Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikası ve Uluslararası Göçün Türkiye'deki Güncel Sorunları
Doktora Diploması	Akdeniz Üniversitesi – Uluslararası İlişkiler
Tez/Dönem Projesi Konusu	Politik Psikoloji Bağlamında Çatışan Grupların Dış Politikaları: Türkiye-Yunanistan Örneği
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
1. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemde Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Devlet Güvenliğinden İnsan Güvenliğine 2. Kolektif Hafızanın Derin Dehliz Mabedi: Ayasofya 3. Avrupa Toplum Güvenliği ve Göçün Güvenlikleştirilmesi 4. Göç Olgusunun Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Yansıması	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	
Projeler	Macaristan- University of Debrecen -2010-2011- Erasmus
Çalıştığı Kurumlar	2015- 2016 Bahar Dönemi Bucak Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu 2016-2017 Güz Dönemi Bucak Hikmet Tolunay Meslek Yüksekokulu 2018-2019 Eğitim Öğretim Yılı Burdur Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
E-Posta	